

Апхэынтшэкэтыжырта
Акәа 2011

Иван Тарба

И А Л К А А У

Q-ТОМКНЫ

2-тәи атом

Еиқәиришәеит А.Лагәлаа

Апқәынтшәкәтыжьырта
Акәа 2011

Иван Ғарба. Иалкаау.

Q-томкны. 2-тәи атом.

Апхәынтшәкәтыжырта. Акәа, 2011. – 504 д.

Ари аусумта CC0 1.0 ала иарбоуп.

Алицензия ахылаа шәахәапшырц азы шәтал:

<https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.ru>

© Ғарба, И.К., атынхацәа, 2011
© Апхәынтшәкәтыжырта, 2011

АМРА ҲАРА ҲҒЫ ИГЫЛОИТ

~ Ароман ~

1

Хара ҳқыта Амзаға ҳәа иашьтоуп. Избан? Уа инхо азәгыи уи дазтаазом, ианахьзыртазгы, изахьзыртазгы уафы издырзом, иаауеит ус, нацнәтә аахыс, иара ахьз шамоу, абицара ақынтә абицара ақынза.

Сара зынза аға қытак ағы сиит. Сабицазатцәуп. Саб аибашьра ду аан дтахеит, сангы дыцсгәышьахьеит. Атцара ду саналга, абрахь, Амзағака саарышьтын — абра аус зует. Ашәкә сыццдан амфа санықәыртцозгы ақыта Амзаға захьзуеи ҳәагы сагымтцаит. Уи еипшу ақыта шыказ сахахьан, аха ахьз атоурых еилыскаарц сагьашьтамлеит. Санааз аены инаркны саргы Амзаға салашьцылан — сқыта ҳәа сашьтоуп.

Сара псабарала, гәыла-псыла — қытауафуп. Схы инаркны сшьапақынза. Аинститут сахьтазгы сқыта қазшьа чыда анысныпшуаз уажәы-уажәы исәепнырхәон.

Сара — схақымуп. Арахә сырхақымуп. Хәара атахума, сара сзанаат ҳқытағы зеггы еипшны иахәапшзом. Шьоукгы рацхьа саниасуа рқьышә снықәтцаны, «арахә рхақым дцеит» ҳәа инеилацәкәы-ааилацәкәны, сеибадыр-бозаргы қалап, ус акәны иказаргы — уи зынзаскгы агәхьаа скзам, сызлоу, аус зцызуа ауаа — амцхәгы пату сықәыртцойт, сахатыр рбойт, — сзыпсам акара, уи — сара сзы зеггы ирыцкуп.

Сара сусура иатцанакуа, уи зыпсоу нагзаны издыруа

рапхъа дгылоуп Харзаман. Уи сара сзанаат дахэапшуеит абас: ауаатэыфса зхэышэтэуа ахақым ибаргэызеи, ачы-мазаф ифы днеины, иухытцуазеи, ататын уахома, арыжэтэ уеадудаломма, иабаухъуеи, ишцаухъуеи, иухъуеижътеи итц-уазеи хэа шэкы-зықь ттцааны, акы иақэымшэаргы акы ишцақэымшэари хэа хэшэқэак нылфаны дцоит. Арахэ рхақым, уи — зынза аеакуп. Уи зфы еилымго, зыг-зфы амхэо апстэы афы аус имоуп. Ахаиуан ахы азейтахэом, алақэа таа иухэапшуеит, иатдалаз азымдыруа, иахъуа, иа-хъахъуа еилкааны уара иухэшэтэыроуп. Нас ари мариа усума?..

Харзаман арахэ ртэы бзианы иахъидыруа акэхап ус дзыкоу, сзанаатгы иатданакуа, изыпцоу, еиха еигъны из-еиликаауа.

Аколнхараф апсаса рферма еифыркааижътеи еихабыс дшамац дамоуп, псахра икэзамкэа, Харзаман. Апсаса ртэы каиматлатцэкэа идыруеит, цара далымгазакэа, ашэкэы змоу арахэ рхақымцэа рахьтэ дзейгъугы дубап. Иареи сареи аусурафы даара хаикэшэоит, азэи-азэи ххеи-бартэауеит.

Ашьамака рфермагы иакэфианы икоуп. Уи еихабыс иамоу Зафас Бигэаагы зус атэы бзиазаны издыруа азэ иоуп. Апсасагы ашьамакагы ирыцу ахышъцэа — ауаа заманақэа ззырхэо. Хколнхара иампытцаку амал афы арахэ атыхэтэантэи атыц ааныркылом. Цабыргны, арахэ раазара ахъанаало атыц бзиахэгы хамоуп хара амзафэа, аха ихалшо ала анапгы рыгхажъуам. Даргы ирныцшыны икоуп. Апсаса рацэазаны ихамоуп, ашьамакагы — убас.

Зынгы-пхынгы арахэ ашьха ихамоуп. Шьхарами нас, Харзаман дахынхо ушынхшэалакь! Абыржэгы харахэ, апсасагы ашьамакагы, дара-дара рацэакгы еицэы-харамкэа, еизааигэазаны, хқыта афытца — ашьха ашьа-пакны игылоуп, рытрақэа рылагы еикэышэшэа икоуп, нас, ашоура ианаргэгэалакь, шьхацан, ихаманы афада хфаскыо хфынаххоит. Азынреи аапынреи ара, цэака хэа

хахъашьтоу, уажә иахьгылоу, ирхыргоит.

Арахә рус абри аколнхарафы атцакы ахьдуу азы ауп, сарггы атцара саналга ашьтахь чыдала абрахь сзаарышьтыз.

Исыхьзуп сара Алоу, исыжәлоуп — Нанба. Абасала, шьта сарггы сызустоу еилкаауп. Асценафы артистцәа аныхә-маруа ацарда зеаватцәахны ицәажәо асуфлиор иеипш акәымкәа, саацәыртцны схы-сфы уафы ибо, исхәо сара сфы иштытцуа агәра игартә схы мѳаңызгар стахуп.

Сара — сышәкәыѳым, аха ишәкәыѳымггы цъара ихы еитеихәарц иеазимкхъеи, — убас ауп сарггы. Ашәкәыѳы ицкарақәа сара срыкәымныкәакәа еилазгарггы — сцышәадара ауп изхароу.

Амзафә зыгены сааз инаркны амшынцара салагеит — ус сара схазы, аха нас убри еипш ахтыскәа рыцәкәырца сышьтнахит, урт ааизыркәкәаны шәкәык афы еила-сыгзарц, шыақәгылашьяк рыстарц ссазыскит. Сара чыдала сызлахәымыз хтыск атәы анызыѳуаггы ицѳоумшьан, апцхәѳ, сызлацәажәо зеггы — исхысны ицахьоу, аѳра саналагоз ишыақәсыргылахьаз зтцарақәоуп. Ажәакала, абри ашәкәы хәычы сара снапала изѳит.

Ахы, апцхәѳ, хәимѳалацәаз, усыцны скыта уналс-аалсыр — насыц дус исыцхьазоит!..

Ирхәоит, Амзафәтәи азыхь инафыхәаз — уа дааным-хар калом хәа. Уи — цѳабыргытцәкәоуп. Сара схата ипыс-шәеит. Абри адгьыл сшыапы анықәсыргыла нахыс Амзафә ада сара сзы аеацъара адстазара ыкамшәа збо салагеит. Адстазара амѳатцәкәа санықәла рапцхә абра сахьаанагаз акәзар ус сказтцаз? Икалап ус акәзарггы.

Амзафә аѳадахьтәи аганахь ала — ахы ашьха харак дукәа ркалт илоуп, аладахьала — ашыапкәа Амшын Еикәа ацәкәырцақәа ирзаагылоуп. Кыта дууп. Акәаца-ѳацақәа агафәнтәи рхы ркуеит, нас цъара интаха-аатахауа, цъара инеихагыла-ааихагыло, ее, нахьхы, хараза ашьха цагьа цыѳцыѳкәа ркынза ицоит. Ахәажәтцәы згәылтцәрыз ахам-

палкэа реипш, ана-ара атцлакэа зыкэгылоу ахэкэа наӀ-ааӀ еиеӀашуеит. Урт рыбжьаракэа, адгыл чашэра самсалкэа рыбжьоуп. Ахэкэа, арахыц зэыкэыршоу адарды еипш, рзаракэа амѳахэастакэа рѳатцэиуа ицоит. Даара ибеиоуп ари акыта афытца шэапыцѳацлагы. Арака шэыр хкыс икамло иарбану! Уи акара иазаауазеи — адгыл цыанат ззырхэо хануп хара, амзаѳаа. Агэаг кауршэыр — аѳа ахылѳеиаауеит.

Акыта ахэаа аѳадахьала иахьаантцэо, ашьха ашьапа-кынтцэкьа, ашэануа ихылца еипш, иахаршэу ахэада кэам-кьаѳы, ашэапыцѳац рыбжьара ицэыркьацэырасуа игылоуп ѳнык. Убрака ауп дахьынхо Харзаман Ахба.

Абар, иаргьы ашьха мѳахэаста ианыршэланы дахьаа-иуа! Ихьатра изкэа икыдуп, ихмачыр хэычы иармарахь ала имака иадхэалоуп, илабашьа ахьитцаирсуа ашьантца ацыпхькэа афытцыдды ицоит. Матэамыцхэ ишэым, еидара мыцхэ даттам, акыр икэра шифахьоугьы, дааиуеит дыццакы-ццак, дкалаза, деиѳахэа.

Харзаман тейтыцшлагы, казшьалагы — шьхауаѳы-тцэкьоуп. Ихы-иѳы айкэареи апшьреи еимаркуа, ашэым-кьат икэтцан идырѳаз акэац еипш, еихыгэгэа-еитцыгэгэа еиларкацоуп, качыра цэахэа анзамкэа, ицынтца мацк иѳартцэишэа, акылтцэаракэа тбаа-тбааза, ицатцакэа агареи ашлареи аарылацсо иѳоуп. Ихэхэы кэашшза ишлахье-ит, аха хэыцкгы алымшэацт. Иблакэа, ашьха зиа иатцэа хэычкэа реипш, ила тракэа аѳыцъарагы ртацырцыруа, хэашьрацк рыхзамкэа, ицъымшь жэпаракэа рытцакантэ иаапшуеит.

Егыцлом, егыгхом. Уаѳтцас дышэны адэы даакэлазар аахыс иеиѳекаашьа-ичаѳашьа аѳамцсахит, ихигахьоу ашыкэскэа ршэахэа ихы-иѳы мацк иахьахьызсо уаѳы ианимбаалозар. Изаратцэкьа атыц ахьаалнахыз уаха ина-хымшэацт. Изара иахькьаны имакакэа лассы-лассы иц-сахлоит. Ѵыц имгаитцаз амака ац ахьынташэаз атыц инахшэараны залшом, айкэхэалара атыц еикэатцэаза

ишану инеи́тамтцакэа иааихтэоит, нас иарггы а́еа ма́как
наимгаитцоит.

Харзаман адунеи азна дышуафыразу, дышуафкьиоу,
ихы-и́фы ианубаалоит, ублакэа узикэгом, ахалалрацэа
икэну уналашэкэа уцоит. Хэылбыхала, амшын тынч
ахыкэаф утэоушэа, ибла тцаулакэа казказуа рытца уан-
заапшыло уцсудыршьоит, урт рытцака изакаразаалакь
цэгъа тэахым, игэыцкыара дара ирхуп. Днейбеипшны,
апатрет тыхфы азыказы ауафы ифыпшылара кны ити-
хыз апатрет еипш, бзантцы иеимпсахзо дыказам. Дан-
гэырго — игэыргыара пшзоуп, дангэауагы (армагыр-
ма дгэазом), — игэаара гэгэоуп. Ажэак ала, схатцоуп хэа
зхы пхыазаны адэ икэу азэ итцахо уафым абзирафгы
ацэгъарафгы. Уи ифыпшылара гэыбзыги ихалалреи
ихатцара изакаразаалак акала ирзыларкэуам. Ахатцара —
афыпшылара мчы атахымзар акэхап, гэыразыла ауаа рыб-
ла ахыпшылара зеацэызыхычо, иацэшэо, ишэапырхапуа
адэы икэу, зытца цкыам иакэзар калап. Харзаман азэ ибла
дызхымпшылогы дыкам, иара ибла инхыпшылазгы —
абри синымииандаз имхэацт. Дуафыразуп. Иламыс акэзар,
— дхэычы аахыс, иижэуа ашыха зыхы еипш, ицкыоуп.

Амала, абыржэы амфа дахыкэу хэыцра-гэеанызаарак
ицэа иалашэазшэа дыкоуп. Уи ус аламалагы иныпшзом,
аха иблакэа мацк итааза, ртракэа ртаныкэара рцэыхан-
тоушэа икыдхалоит. Паса еипшгы дыццакзом, иара из-
гэамтазакэа иныкэашэагы иаагхеит.

Абар, шыхацангы, шыхалбаангы, иара мбатэзакгы
ицэыхарамкэа ацакыагэы иагэылхэрааны иаауа азыхы
афы, ицсы ааитеикырц дахынатэалоз даадгылт. Ихыатра
нышытатцаны ахахэ харагы дныкэтэеит.

Ацакыа амгэа азэы икама нтаргыежны иаатихызшэа,
азыхы аеыржэпаны кылтэарак акнытэ итыцоит, нас,
апхэыс бырг лыхцэкэа реипш, апцхкэа рыефьртлапы,
икэаш-кэашза инахынхалоит.

Харзаман ахахэ харак дахыкэтэаз итцака блала еимдо
дышнеиуаз цыарак даатгылт, ашэапыцъац ирхыкны ии-

боз, ифны ахыб иалыхэхэоз ауацбак иахагылаз ахы акэын. Убри алфа тытцны ианнеиуа ауп уака азэ дшынхо анудыруа, абжыаацны, ашьхара акнытэ уанцшуа, уака ауафы дшынхо узырдыруа изакэызаалакь акы улапш итцашэом. Иара уажэыгь ауацбак ахы алфа тыхэхэа ицазом, аха Харзаман ибартоуп, уаха азэымзаразэгьы. Иара уи акэап гэатаны имоуп, ахышьыцба еипш, ибла тцар иаатцашэоит, егырт уи икылцш-кылкаауа иашьтамзар иабарбартоу.

Иара инафс икоу афонкэа ибоит, ахаракыра акынтэ икыта зегьы далацшуеит, арахь иара инхарта иаха ишааигэоугьы абрахьынтэигьы иубартам.

Зеипш нхарта тыпузеи Харзаман иабраа иалырхыз! Ипхыакыртоуп, уаф дупырхагам, уафы уипырхагам. Акыта зегьы аханы, ашэапыцбап иагэылаханы игылоуп. Харзаман дахынхо изааигэа, арыгьарахь, ахы зыкэшэаз амшэ еипш, уахгьы-еынгьы агэрым-бжыы агэафара итыфэуа ицоит ашьха зиас Аалыцста.

Нахьхы, цыара, амшыни ажэфани ахьааилалоз ирыбжыакнахаз аката ашьапылампыл капшь ылахазшэа, амра хэацыхэацшьха илапш нақэшэеит, ахаракырахьынтэ дшахэацшуаз мацара, ашышьыхэа тцака ишлеиуаз иаргьы уаха имбазо ацэқэырцакэа иаарытцахырфэеит. Иаргьы уажэшьта амш ахэларахь ишеихоз анидыргьы убаскан ауп.

Ихмачыр зыхьла ифартэны, днатцахэхэа ижэын, амфэ дықэлеит. Уажэы иаха дыццакит. Атаацэа еилгаанза афны дназар итахуп.

Амши атцхи рхэаа аилыргахагьы рамразакэа, Харзаман ихыхь, ацтакэа иаарылтцэырны, зхэы зыхшэаз амагана еипш, амзафэ аахьынхалт. Уи ашэахэакэа ашьха мфэхэаста инаныцсалт.

Абар, шыта зынза афны дазааигэахеит. Даатгылан данцшы, — ар рымца анааихсыгь, тэыргэла уахь ахэшы-цыргкэа дыршэызшэа, ажэфган-гэы ытцарцшьыхаа аетцэакэа аафэацсеит. Блала дааимдо аетцэакэа днарыла-леит иаргьы. Дыпшаауеит, акыраамта дыпшаауеит. Иипшаауазеи? Ирылибаауазеи ахцэхэыц аетцэакэа ахькыду? Фэацхьа ифэынеихоит.

Зынза днадгылт инхарта. Даангылахын, аетдәәкәа блала еипхышышыаауа дынрылалт. Абри акара икыдбыгтала, акәчаракәа реипш, ажәфан иагәытцапсоу аетдәәкәа ркынтә иара иетдәа дашытоуп. Ааи, Харзаман иетдәа. Ус хъзыс измоу аетдәа шыақәыргылары ажәфан акнытә илбаапшуама, мамзар?.. Ажәфан ағы макъаназы уи афыза аетдәа азгәатам. Уи аетдәа здыруа адунеи ахынзаназаазо Харзаман идагы уафпсы дыкам. Аха изеипшроузеишь иара? Дыргас иамоузеи? Егырт зегы рылкаашыас иеитозеи? Иара убрыгь Харзаман ида азәгы издыруам.

Шака ишәтаху шәхәала, уи ауафы иетдәа дашытоуп. Дашытатәкьоуп. Изыпшаару? Иааимпшаакәангы иаангыло иакәзам. Мачкгы тзом уажәшыта аетдәәкәа дрылапшуеижьтеи, аха макъаназы имбац.

Шака ирацәоузеи даргы! Рызынтәыкгы рыбақәа ыргызмалны иртаптапуа илбаапшуеит, аеырбаразы еиццәыртцызшәа. Цабыргны, аетдәәкәа зегы Харзаман ихыхра иашытоушәа, алацәкәра иафуп, аха иара иетдәа ипшаауеит, иара иетдәатцәкәа, уаха акымзаракгы, егырт драфсны дцоит, дцоит... Ус данбанзацои? Шака етдәа дырхысрызеи? Зеипшыртаны икыдузеи иара? Рылкаашыас икаитцозеи? Иаргы шыта ицәыртцындаз!

Абар! Абар иахышеишеиуа уи аетдәа! Абар, аетдәәкәа зегы аеаарылкааны Харзаман иахыфеапхаз! Иаргы уажәраанза Харзаман иахымбоз гәхәаанагозшәа, игәыхәны ацпх шәахәәкәа рыла уи ихы итаleit, игәы итаleit, иблагәкәа рәынхырцсалеит. Харзаман адгыл акынтә, аетдәа ажәфан акынтә, абри акара шрыбжъазгы еибапшаан, еилатцәеит, нак-аак блала еибарпцоит. Аетдәагы атх лашыцара псакәаны адгыл ахь изаапшуа, аблақәа тыцьцьо изыкоу ак абарц акәхап. Илашо зегы баша имлашозаап, азә ибла итапхарц, азә абла дтапхарц ауп аеызцәырнаго.

Абар, рыбақәа рзеикәымго, еиегәыхәаны Харзамани иетдәеи ахыефеапшуа! Урт баша еиефәпшрым, гәынхәтыстала еибадыруеит, рымаза, рырмама еилоуп, еи-

мадоуп, абри акара шрыбжьоугы рыла хэыцкэа ааидыслартэ акара еизааигэоуп. Дара ртэала еицэажэоит. Аетцэа шыказаалакгы Харзаман уи агэра ганы дыкоуп. Иарггы уажэы уа аетцэа дацэажэатцэкьо датцагылазам, аха еицэажэошэа игэы иабоит, иара игэтыхакэа, игэтаккэа, зеггы збо, изахауа убри аетцэа затцэык ауп. Аеа етцэак акэым, убри ак затцэык. Уаха зэызымпсахауа, хыла Харзаман ихызала ицэыртцуа етцэахарушь нас иашатцэкьаны убри? Изакаразаалакь дырга чыдак аманы иарггы игэеимтацт, аха есуаха абрака аетцэакэа ажэофан иахкыду иара ирылибаауеит, аеа етцэак еипшымкэа, хыхьынтэ ицэоуцэоууа илбаапшуа етцэак. Амала есуаха (хэара атахума, аетцэакэа анцэыртцуа) ыыц ипшаалатэуп. Анс акэ, арс акэ уи ауаф иетцэа апшаашыа иара идыруеит, иара итэала, макьана дагьымфашацт.

Харзаман иетцэа зеипшроуздырузаалакь! Адгьыл икэу ауаа зегь рыцпхыза етцэак-етцэак лаша-лашо ажэофан агэы икыдума? Зегь рызхара каларушь? Изыпхызада! Чыдала сара сиетцэа хэа акгы гэатаны исымазам. Амала, аиашазы аетцэакэа бзиа избоит, аетцэакэа зеггы неибейпшны, ак нарылымкаакэа. Аха Харзаман ихатэы етцэа имоуп, ажэофан икыдыцсалоу зеггы ирылибаауа, иара изы чыдала илбаапшуа, игэы итапхо, ипстазаара анарха азто, ионы-игэара иахылапшуа, уатцэтэи амра гылаанза имфа зырлашо.

«Ушеишеила сиетцэа, ушеишеила, сымзырха утаччала есуаха!» — азэы иахархэа дшэозшэа ажэа мхэазакэа, игэы иахьаатеикыз иаатмыжкэа, доухала аетцэа днацэажэаны афныка ифынеихеит Харзаман.

Агэашэ аартны ашта данынтала, тцака ишьтаианы, ашьапкэа амтызшэа ихэазаны, икутцэыуо, агэы пшаауа иааиуаз ала Былгэа илапш накэшэеит. Уи агэыпшаареи агэыргьареи рыбжьы еилатцэаны агэы тнакаауазар акэхарын, апшэма ианизааигэаха, иаха-иаха еитцакьуа, агэы тамгыло, аеааизганы инышьтыпцаны инейгэыдхалеит. Харзаман афныка дыфналаанза зеггы рацхэа ипылаз Былгэа ахы ааишьшыт.

2

Сара рацхъаза Амзаѣа санааи, ацшəымартас Харзаман ионы машəыршақə инысымкылазеит. Аиашатцəкьа уафы ихəозар, ауада тацəы змада хəа цəатəыс, цшаатəыс зынзагы исмоуит. Ақыта анапхгара шəкəы исыцыз аныдсырба (уртгы заа ирдыруазар акəхарын сара саара атəы) еигəырҕаны испылеит, ацшəмартə ахьныскылашазгы иаразнак исархəеит. Мап ацəыскыр — иззацəыскышаз акгы сымамызт, сақəшахатхар акəын. Амапкыхагы смоуит. Сара уа снеиаанза сус рызбахьазаарын. Сара исымоу сзанаат акəхап еихəаракгы Харзаман ионы сназгаз. Сақəшахатхеит.

Сақəшахатымхар еигьзаргы здыруадаз. Цəҕьартаны снанаган акəым ус сгəы изаанаго. Еигьу фнатак ма сашьтазма! Амала, закə фнатоузеи сзыфнанагалаз! Сара стаацəа рыпсы таны, атцара салган санаауа амш иазыпшны агəашə илагылазшəа ауп сышрыдыркылаз Харзаман ифнатафы. Иара уажəыгы сани саби рыфны сыкоушəа ауп схы шысыпхьазо. Асасра мышкгы аныкəгаха сазразада, иаразнак атаацəа снархыпхьазалахеит. Иара убри акəхеит зегь реихагы сара исцəыхьантахаз. Састцас уахык-фəахə срылапхьаны сцандаз исыбаргəыз! Ускан зымтцəыжəфəкəа ирықəйтны ицəипцəиуа ақыта иахоу ацсаатə сеипшымхози!

Апсуа цаси апсуа ламыси ишақəнагоу рныкəгара имариоу усума! Аханатə аахыс Харзаман ифната саазазшəа, исхатəны, салапхьазаны скəлеит, еихəаракгы сызлаз, сызлачоз ацбабаа рыдызбало, ак рыдыстцоны акəым, абзабаабара аганахьала. Дара зегы пату сыкəырцəоит, сыматц руеит, сыфара иагым, сыжəра зхəаз иеипш, сыла ихыпшыланы сгəы иатаху зегь рдыруеит. Цьанат агəашə сзаатызшəа сыкоуп. Аха сара сзыниаз атагылазаашьа аныкəгара мариоуп хəа азəыр игəы иаанагозар, дфашьоит. Дааразагы дфашьоит. Да, шəазхəыци имариа-

зар уфатә, ужәтә, ушъталарта, угыларта, уматәа-уфытәа — зеггы ианаамтоу ихияны, иуцылоит, урт зеггы катцатәыми, ацъабаа рыдбалатәыми, арахъ уара уртқәа рзы капеик ацара рыдугалар хцәа пучеырц иакәукуыма хәа иуфәадырхъуеит, ахаан азы ирхамыштүа ргәы нурхоит, абжъарак уи афыза атагылазаашъа уантәшәалакъ уара ухы кәнушъо, ухы ахубаауа уалагоит.

Харзаман итаацәа ацъырмыкыафы икылганы ак рымтиуазар, рашта италаз азәы изы икартцә ахарцъ ахъзала рыфнәтә кәрышък фнанагалар руам. Харзаман имацара иоума, ус ауп макъаназы, шамахамзар, апсуаа зеггы шыкоу. Икоутцараны икоузеи, уанышәароуп, иагъа иуцәуадафзаргы уеанураалароуп, уаха псыхәа умам. Саргы, абар, санышәан саауеижътеи итүазеи, аха уажәшътак иаасылыжжуеит, исцәуадафхатцәкъеит. Ауадафхара мацара акны сыкандаз!..

Ауха, саргы сналацхъазаны, атаацәа зеггы афны хәизеит. Азә дагым. Амацуртәфы нака-аак аишәа хәхатәаны уаххәа афара хәфуп. Атаацәа амацуртәфы алфак аффы фнышәшәо аишәа иахатәаны акранырфо еигъу икоузеи! Амала, уи зеггы иаурдырхуа. Харзаман ифны сас дахъзак даныкоу мацароуп акәаскъафы еитцытүа астал фатәыла иандырхио акәымзар, абжъаапны, хара хәфара-хчара ахъеиҕекаау амацуртәф ауп. Аишәа аханы, ишахәтоу еипш, атаацәа иреихәбу, апшәма Харзаман дтәоуп. Иаргъарахъ — Харзаман ица Алиас, иармарахъ — сара, снафс — Алиас ипцхәыс Дес, Алиас иармарахъ, сара сәацхәтцәкыа — уи ипцха Амра. Абарт хәуп абра атаацәарафы икоу, еишәак икәчо, хыбрак атцака ипцхьо.

Афнәтә дагуп Харзаман ипцхәыс. Уи лыпцстазаара далтижътеи акраатцуеит, сара санааггы хәанхәахла ауп ишсаҳаз. Джуп лара атызтып иахъатцанакуа, Харзаман адунеи ахъаантцәо атып еипш дызхәапшуа — абахә ҕыцәааны иахъынашъту азааигәара, атаацәа рнышәынтрафы. Уака ижуп Харзаман иани иаби, иабду, уи иаб

иашыцәа. Анышәынтра иакәыршаны дауарла итахкаауп, иара уи антытц ацәашыи еикәатцәакәа реипш, анышәынтра цшыыркцаны иааргәылакны, адсатцлақәа гылоуп. Анышәынтра афнутцкәтцәкыа еиуеипшым ашәтқәа рацәазаны еитахауп. Азәгы бака изгылазам, ижу зегы рханы амармалташықәа лакә-лакәны рсахыакәа ртасаны ирхагылоуп.

Харзаман акрыфара даналагозтцәкыа, ипцхәыс дахьтәалоз, уажәы итацәу атыц ашқа даанацшны, акрыфара игәанарцхарц азы хызыс иатаны имоу, афы зтәтәаны астал икәгылаз атцәа хәычы нтыркәкәаны ижәит. Аха хара, астал иахатәаны ицчоз ихәхартә еипш ажәа мхәа-закәа ауп уи атцәа штәирцәыз. Хара иахмахаит, аха уи баша ус ижәзом, сара игәатаны исымоуп, афны даныкоу есқынгыи ус кәитцоит. Иара имазоуп, сара игәы ртытуа сызталарызеи. Уи ипццәа рыцсы изтәтцом, аха игәы итицаргыи итахымзар акәхап, игәы акәым, иашта интыгангыи иоуимыжбит, уаапсырала ианрызха еиңы-тцызшәа, штәкы еицтанхошәа ипцхәзоит. Устцәкыа шакәым иаргыи имдыркәа, аха иеалаижыжьоит иааигәа икоушәа ахыбо.

Урт игәаларшәаны, агәырцшаага ажәакәа хәаны афната агәырфә бзантцы ифнеимгалазацт, уи ифнутцкәтәи, адәахыи ицәыримго, иара ихатә усуп, иара абыржәгыи, уаххәа афара хәхәәу, изакаразаалакы гәырфәарак ашәәпшы ихы-иңы икәитцом, акәандареи ахалалреи ибла гәыразқәа ирхычцаны зегыи ихалапцоит.

Фната хаауп, фната кәандоуп, аиашатцәкыаз, сара сашыкоу! Иуфогыи хааны иуфоит, урыпцәкәеи угәи аус дзыруа, илбааудо ахауагыи ласуп, ицқьоуп.

Амала, рыцхарас икалаз, сара схы сәаханы сапцхәка сыпцшуам, сыблақәа исымтцагылоу афатә зну ачанах изанытцуам, уи ада ак сымбошәа, сгәыхәзаны сыкоушәа сканатцоит, ишыпцшамгыи здыруеит, схы сзаиааиуам акәымзар. Настха сгыланы схы сахәәпшуазар, егәа сыччархәуп. Ари зеипцшрахазеи: саб дышыны сыхәда ды-

кәушәа сцәа-сжыы ахьантара зеггы схы иахьнырхаланы, сыблақәа ахьтоу рымбо срылатәоуп. Ус сырбаткәьозар рыгәнаҳарагы, ррыцҳарагы сызгарым. Изыхсыркәозеи ухәараузеи! Шьоук рыфара-рчарагы, рыцстазаарагы хааза, икәандаза рыфны ифноуп, сара саакылсын, мра зыфнампхазо ауада еипш, рыфны сыенапысшьит.

Сыфатә азәы иаасымтцдааны игар хәа сацәшәошәа, сеахарбабан сахатәоуп аишәа. Шака ипшзамзеи! Шака ипшзамзеи, аха икастдарызеи! Сызрылапшуам, аха гәын-хәтыстала, цәала-жыла избоит, сара сеипш рееитдар-гәгәаны акәымкәа, имыццакзакәа тынч итәаны акрыр-фоит. Сара ар сышьтоушәа, хыма-псыма схәы сахоуп. Зегь рапхәа акрыфара саналгалакгы абас стәоума, уаха хәа-хашәа сымазамкәа?

Уахак зынза ибжъаззама, есчан, абжыы хгәы кыл-натцәо, хшьапкәа аеынарыхшьуа, икантцло, уажәуа-уажәы аишәа ифадхахалоз азхь иагаша ацгәгы. Уи ма иаацәыртыр, сатцакәошәа сеынахысымгаларызи, слах-фыхшәагы сааканамтдарызи. Ацгәыцсра иагаайтеи, иа-банытцашәкәеи!

Схы сымфәахазакәа, сапхәа икәгылаз атцәа аакәыхны, атаца пхашәа леипш, саакәындкәындын сыварахь сәы насырхәын, акыраамтә сеадырхаланы итаз афы жжәит, ашьтахь, иара атыцафәы икәсыргыларц санаахьахә, азы хьшәашәа иацәшәаз азыршы дзаахәлеит хәа, Амреи сареи хаблақәа ааикәшәеит. Али-пси рыбжъара ауп уи шы-калаз. Азныказы, афы заахаз иеипш, соуразоуроу амцабз насхыддит, нас скәартәрақәа зеггы аус рымуа иаасым-нахит. Атцәа хәычы азна изжәыз афи, Амра лыблақәа сызтадыршәыз ашоуреи ааицылан, ипакә-пакәза сылахь иаалпыккәеит апхзы цәыкәбарқәа хьшәашәа-хьшәашәаза. Лара уаха ма дмаапшуандаз сара сышка, хаблақәа еитеи-кәымшәахындаз!..

Уаххәа ашьтахь Харзамани сареи хәицәажәо акәас-кәа абартцакны акыргы атцх аагеит. Амра лани лареи аматуртафәы ачанахкәа еилдыргон, арпхара ада егыта-

хымкәә, уатҕы досу хускәә хрыхьзарц азы шыыжьхьагы дырхион. Алиас, даацсазаны дыказар акәхарын, заа дышъталейт.

Саргыы сышъталт. Скаруат ааигәара акәардә икәгылаз алампа алашара иаагсырхейт. Ататын сахо аиартәҕ сышътотуп. Мацк сыцсы ааивызгейт, схи сареи хәнеизаанха ацсгара снатейт. Аха зегь дара роуп, сзыцәом. Ататын сахоит, сеитахоит, ауада ионасырчыз алға аценцьыр акынтә ионасуа апша еиланаргьежьюейт, пыт-чыткгы адәахы идәылнацоит, аха усгы аеамтакәә, инапыршьшыуа атзамцкәә инархыисзо ионацәкәырпоит. Апшеи алҕеи хыла-гәыла еибаркәымпылуа ауада ионоуп.

Алампа зынза исырцәейт. Издыруада алашыцара сытахар, ацәә иаха лассы сатәнатәыр?! Затца ацәә сымпан имааира, схәыцрақәагы саргыы хгиуа, агага еипш, атых халахейт. Снахәит, саахәит, сгәы аҕада иоасырхейт, сыблақәә еихасыргәгәейт, насх зынза саахәны ҕыцха сиеит, аха уатҕы иааг, иамуит! Иамутцәкәейт! Сыблақәә алашыцара излазгы рызмышакәә, лашара шәахәацкцара изрывтамлартә еипш, сылацәақәә рытцака итаршәзаны ихәытатцәахны ишсымоугыы, сара алашарахь срыманы ицоит. Знык сзыцәондаз, цхызла сахьыргалакгы, исдырбалакгы...

Сишь, абар, шыапышьтыбжьқәак слымха иаатаот! Ааигәаза, зынза ааигәазатцәкә. Схәы-сжыы қақаза иааилагылт, сылацәақәә сара сыцхыраарак хәа ртахзамкәә дара рхала ачарахәа иаахтит. Саахәны арыҕьарахь снықәиеит, атзамц лашьцарахь сҕы рханы.

Ашыапышьтыбжьқәә хрыжь-хрыжь исахауейт, абар, абар, ааигәаза сара сыздиалоу атзамц анаос. Амралуадаҕы дааин, дыкәбакәшәо дыоноуп. Ашыапышьтыбжьқәә инарыпшыны, лыткы, ларалцәаиаду, лыткыашәыршәырбжыы гацыпхьаза ажәытә гәы-оны атзамц атцагара иалыоны сара исхыисны, сцәа саатанарзызоит. Дышъталандаз ларгыы шыта лассы...

Тынчрахейт. Бжыы хәа акгы газом сгәылараҕтәи ауадаҕы. Амра дышъталт. Уажәшыта ма сзыцәондаз!..

Атх лашыцара сыпсы аттаршөны, слымхақаа кыдтаны, азырора саеуп. Абар, зынза сөацхьатцөкьа, Амра лыпсып лагаоагабжы, агөтөы тзамц абжыккарақаа ирыбжыо-ны иахьсахауа! Дыцөеит. Дкара-цсараха дыкамзи, ахч татара лхы шыкөылтцазтцөкьа дынтахөахаа ацөа дагөы-тацөхөа даманы ицеит. Лгөы ртынчны дыцөоуп. Иаашаан-за, лускөа адөы дныкөыргалаанза, ацөа хаара дыткөаны дамоуп, ишатаху иара анапөы дыкоуп. Илыбаргузеи!

Сарах, уи ацөа далтчны, лпынтца пшза хөычы итыоны сара скынза иааоуа апсыпгы ныбжөазыр хөа сшөаны сыгөмыртцызсакөа сышьтоуп. Икөандашышьыраза, апша снылдошөа, уи лыпсып сыхөа иатцашькьыруеит. Абжы иахьсахауа усшөа избоит.

Ех, абри атзамц хабжөамзар!..

Сара сгөы апсы заны иахьтаршөыз, лара лгөеисыбжы анаха, аөазнымкыло атра итыцан ицоит. Дырөагыых еита сара сгөышпы аөаргылашөа иааныскылоит акөымзар, азы иаатцааны ачалт иандыршөлаз апсыз еипш, итацтапуа атзамц иазнымкылакөа луада аөыонанаршөыр калап. Инызкылода уажөшьта уи! Аха иахароузеи агөгы? Иара азааигөаза, закы еихагы бжөамкөа, асаат бзиа астал иа-ныкөу еипш, атх тынч иалыоны, гөык абжы анахауа, аөенадтаны, иаргы уи аөөацөыршөаны аус аулар атахуп. Аа, нас, адунеи ааршазар аахыс ус ами ишапу, ө-гөык лац-шыкөибатцаны ианаагөеибата, рөааидыртцаанза өеикөкы-шьа рымоума?

Ех, абри атзамц хабжөамзар!..

Аөөатаөы сара сыда зегы тынч, ргөы рахатны ицөоуп. Азөгы гөөарак иманы, ицөа зыркьалаша еипш цөа-лашөара баапск изтцысны ииарта ихы нылаимтцеит. Лара Амра баша цхызкгы даламзар калап, дыцөеижьтеи лкыт-бжыкгы мгацт, лыпсып лагаоагарагы инеибеипшны, ааиташөарак амоуцт. Зегы, атынчра рхаөаны иахьчо, ргөы каршөзаны ицөоуп.

Нас сара соума атх лашьца дагөара зөалакны абрака икоу атынчреи агөырахатреи еилазгарц аөөата иөөалаз?

Сзаауаз сара абрахь, Амзаөака?.. Сзаауаз?..

3

Ашьхарахь иааимыггеит. Макъаназы пшшәәхәы еил-га змамкәа ицәышхаби-цәышхабиза уахынтәи зәаазхаз ашәәхәа мчыдакәа ауха ашта икәхәыз азаза, уажәыраанза ицырцыруз, аблақәа аархәашьит, нас зынза ахаскын аиатцәара иналархәашаны иагеит. Атцлақәа ркынтәи, ашәыр арткәа ґышәшәаны икапсошәа, абық-сық рых-га ашта рыченыкәрыпсеит акәыткәа. Рыgedыршәшәеит, иааилакаркарт, нас икәынд-шәындуа, ршьапхыцкәа рыла анышәбґыатны рыцкәа нытцакшо ашта иныкәлеит. Ңааихак картдомызт, дара ртәала ихәацәон, издыруада урт рыбжы иаанагоз — хара усты адәы хзыкәу азәы хихәхарц аул, убри акнытә хапсы танатцы ари адунеи ағы иахзыпцтәоу хәхәтаа ианаамтоу ма ихәулааит хәа акәызтґы?

Ари аонатағы, кәтыбызшәәхәа адунеи ағы акрыка-зар, зегь реиха уи еилызкаауаз апшәма пхәыс Дес лкалт азна аґыкәреи аныпсаланы аматцурта даадәылтцт.

Харабґыара ашта икәыз акәыткәа, Дес дшаацәыртыз еипштәкәа рґәырґабжы ашта антытцґы инафуа еиба-рыфны лара лышка еихеит, хара иказґы, егырт акәыткәа ркнытә адырра анроу, адґыл рацәак реакәымґацәакәа инышьтпрааны рґаахо, акәапа-сапахәа лыкәша-мыкәша реынкарцсеит. Зегьы еихыца-еитцыцо, итцыхәршәшәо, рхы апшәма пхәыс лґәарцхаразы еиндатлосшәа илыкә-шаны еилаатыруан. Дес лкалт уапцтәыла аґыкәреи ґеж ааныхны ирылалыпсо лґаалхеит.

Акәыткәа рхы рызынмыклакәа аґыкәреи рыцкәа ахькапсоз иакәпапон. Заа зых иахәаз еиха игеит хәа шырхәо еипш, атыгә-сыгәхәа рыцкәа анышә икәкшо иааилалт. Ахьґажь цара ґырпкәа реипш акәыткәа лас-заны аґыкәреи цыракәа ахырыкәшәоз, ркарккәа ирта-хьархьарны ирыґрацсон...

Иара убри аамта иакәыршәаны ахтыста даахытцны, хтарца шкәакәатцас ампахьшы ижәґа икәыршәны ашта дааталт Харзаман. Уи арґаш акынтәи дааиуан.

Иахбатәи ашыжь мацара акөзам, Харзаман ихы иды-руа даакалеижьтеи, зынгы-пхынгы, есышыжьымтан, афнашътахъ абахә еилартәара харакы иахыҗеаны иааиуа арфаш-зала инапы-иҗы изәзәоит, ицәа-ижы иахыршоит, иеалаирыхуеит. Ашьха зы хьшәашәеи шыжьымтанзатәи ахауа цқеи уи длыхҗыхза, деилыхха, дласкәантраза, ахахә нышътпааны, ихапыцқәа рыла еилакәыбаса икатцаны илбааидартә еипш игәы цыхцыхуа дкартоит.

Харзаман ашта дықәланы дшааиуаз илапш Дес иан-лықәшәа, игәынамзара ахылфә-псылаф агәылхәхәа инар-таулазаны даакәыпсычхаит. Ус, иара ихазы даакәыпсыч-хаит. Издыруада итаца дицәымгзар? Изахахәада! Бхахы быцьымшь ыкоуп хәа леимхәацт. Лара лакәзар, — лабхәа игәы иамышәо, игәы цөызкәаша гәынчыхәажәак ма иаа-лыҗешәахьоума абри афнаҗа даафнанагәлеижьтеи. Ац-сата уафы ихәозар, Харзаман итаца мыцхәгы бзиа дибоит. Убла дхыршәлазар дхухрым. Иара дахьеихабу акнытә апсуараҗ иатцанакуам акәымзар, лара динықә-лартә акара бзиа дибоит, хатыр лыкәйтцоит уи. Амала зны-зынла игәы дрыцханашьоит Харзаман итаца. Инаг-заны, лара иахынзалтахыз, иара Харзаман иахын-зайтахыз анасыц наза лмоуит ахшара рганахәала. Чма-зarak иаахкәан Амра лыда уаха хшара дылмоуит Дес. Атахмада уи анааигәалашәалак, иара ида уафы имахауа инытцакны дынцөйтцәкәыпсычхауеит, убри акара ауп, уаха икаитцарызеи! Ёдныхәатцас акөзам уи зыкаитцо. Иара гәалас имоу иара икны мацара икоуп, лара зным-зар зынгы илирдырыртә иааинимырцшыцт. Анцәа дис-асуп, итаца илыхшаз апхәызба доупшәылха, асыс цшқа еипш дгәамаза дыфнашеишеиуа рыфны дыфнагылоуп. Инагзаны агәабзиареи анасыц бзиен лоуааит, иара уаха адунеи аҗы акгы дахәом.

Харзаман импахышы абартцәҗы инкнахан, иара абахчарахъ днытцалт. Десгы, лкәйтқәа кыт рзымхәо акынза рчыкәкәа хәац-хәацза иантлыртәаа, аматцуртахъ дныфналт.

Амра дышкыашкыо, ашара иапыларц ахэы харакыра иаакэгыло ашыабста бнакы еипш, луада даафнытны, абартцафы леааитцыхны, лмахэаркэа дырфаханы, лыжэаа-хыркэа иаархартэины, абыркыыл лыченихшыны, ашта антэйт, нак, хараза дыцшуа даакэгылт.

Шыжыхыа ашытахь досу хускэа рышка хаихеит. Амра лышэкэкэа лфыттракны ауада даадэылтцуаны еипш, Дес лыкататэкэа дрылганы акэаскыа амардуан данаахала, абартцафы афыцбагы ааифахаит. Рхала затэык еизынханы икан. Ан даанфасын, бла цхала лыпха лшыапы инаркны лхафынза дааипхылышышыааит. Акэандацхара шэахэа лхыызсо Амра лхы лнапы ныкэшны, даалгэытцалыхэхэеит.

Даалымпытцшэар дныкэпраан дпырны дцарашэа, лцэа иадыз аматэа мыцхэ илнаало, дласкэантраза, апшзара дыкны даго деилахэан уи аены Амра. Абырфын цкы гра, аапынразы иаагэылптыз ашэткэа рсахыала игэылаханы илшэыз, лцэа-лжыы атэашыа аеакэыршэазаны дагэыла-кны даман. Алахэахзеипш еикэатцэа-еикэатцэаза, лых-цэкэа цаны лызкэа икыдшыкыро икыдын. Лыбла еикэаракэа цырпыруа, рытра иахыртахэмаруаз инархы-кны, лыцымшы кыакыакэа рымтэыжэақэа еитцыхны? ирхагыагон. Лхы-лфы аазгыежны, лыхцэи, лыблақэеи, лыцымшыирипшакэымкэа, амармалташыаигэылсазшэа акэашра шэахэа ыкэзысон, лпынтца хэычы, лара леипш адунеи афы аеа цхэызбак илнымаало иахыатыпцаз ашыа-пы акуан, иахыатыпыз интэон, наслкышэ аеынахарцаны акэымкэа, иахынзахэтэз ианнеилакы зынза мачзак иа-маз акэацэра, лыпшзара зегы еизыкэкэаны убри акэап хэычы афы еизазшэа ихашэшэалашэа афада ипшуан. Амра лпынтца убри акэацэра хэычы амамзар лхы-лфы уи акарагыы ипшзамхар каларын. Ускан уажэ дызлакоу акэымкэа, зынза аеа ыпшыларак лоуан. Ауафы, еиха-ракгы апхэызба лхы-лфы иахыатыпым цэахэак, кэапк аныларгы, апшзара илымоу зегы ашэшыыра итцанар-гылар калоит.

— Баргы шыта бцома, Амра? — лыпха даалымпыттыжны, лыбжы ашәапырхапра алақыцьқыцьуа дтцаит Дес.

— Ааи, сцоит, сан.

— Бца, нан, бца. Бымцакәа, шыта аоны иаангылаша боума бара. Бцап, нас, уаха икалараны икоузеи?!

— Сымцакәа, итцегь заа сцаргы цәгъазамызт... Иахьа ашкол акны афразы апышәара мөацаагараны хакоуп.

Амра «итцегь заа сцаргы цәгъазамызт» хәа анаал-фьтцшәа, уи ашытахь илхәаз ажәакәа Дес зынза илмаха-зеит. Лара илымаз ацәалашәара зыртцабыргуаз атак лыпха лхата лкынтә ианлаха, дахыкәаз лзымдыруа, дын-заакәкәала дцеит. Аха иаразнакгы ацәгъа-мыцәгъа нак иаалыхцаны, ан лгәыпшқара лиааины, даахьашшеит.

— Зымтцәыжәа еинылаз ацсаатәласы беипшхеит шыта зынза, — Дес лажәакәа ртцакы еилгазамкәа, агәыфбара ргәылакны лыпха дааипхылышышыааит. — Ашыабста зызымк еипш, бышнатқьара хәоны быфнагылоуп. Ех, ацстазааражә, ушцеифартәушь, ухы ахыкоу уафы ибар, утцыхәа ахыкоу изеилкаауам.

Амра лгәылчанны даатгылт.

— Сан, ибхәо закәызеи?

— Баша ус исхәеит ажәакынтә... Ацстазаара ус ауп ишыкоу... Саргы исхароузеи, баргы ибхароузеи...

Барей сарей иахмазцаазакәа ауп уи иара атәы шыканатцо. Быпхәызба назахеит, бтәит, бшәит...

— Измааноузеи, сан, абартқәа зеггы?

— Измааноу? Уи зны баргы еилыбкаахра быкоуп. Уажәазы... Бца, нан, бца, аусура багхоит.

Амра азнык азы дакуа-дашытуа, лан илалхәара лзымдыруа абартца даатцахеит, лхы-лфы икәлаз гәыпшәаразу гәыргъаразу уафы изеилымкаауа, дшаацәыртцыз акәымкәа, ахәыцра дтанагаланы, хрыжь-хрыжь лшыапкәа неихго амардуан дналбааит.

Амра аштә лшыапы шнықәгылаз еипштцәкьа, афна-такантә иаахәытқьан, игәырғьатцәа, атцыхәа ршәшәо Былгъа лышыталаны афынанахеит. Афыцаггы агәашә

еицтытцит, нас Амра даатгылан аоныка игъежырц наб-
жалгеит. Иаргы агәашә антытц алымхацәкәа кьацә-
кьацәза илзыпшуа иаагылт. Амра алапш даатцшәаанзагыы
аоныка имгъыжыит.

Ахылағара иағаны илаштыз амфәхәастала Амра
амфәду ахь дкылсит. Нак-аак ашә тцлакәа зхашышы иказ
ақыта мфә даныланы ашкол ахь дцон.

Амра дахьынхонтәи амфәду ақынза мацгыы бжәзам,
урт еимаздо, дара, Амра лтаацәеи, ашьхака ицои рышыта
илнагаз амфәхәаста затцәык ауп. Дара рқынза машы-
налагыы уафы дызнеизом. Абри ақыта иатәзамкәа, дара
рынхарта наган, цьара, ахыцәкәан, ахылца уаара еипш
иахаркьакьоуп. Шака иманшәаламзи! Урт рымацара рзы
амфә уахь ахагалара мац-сац итәома, даргыы арахь уаха
илбаауа ракәымхазт, ус еихкьа-еитцкьа, мчыла еиғьыргаз
реипш, иаанхеит.

Атцаракәа икартцашазеи! Атцлакәа роуразоуроу ихьб-
ны, рфы ааихамкзакәа еилачырчыруа ишәахәоит. Урт
рашәахәабжыы есқынгыы уарлыхьыхуеит, угәы цха-
фыруа укартцоит, аха шыжымтантәи рыбжык, зынза
акалашәакәа икоуп. «Адуinei ағы зыпсы тоу зеггы ацәа
шәаалтц, икказа ишеит, амш бзиахә ишәызгылаз шәеи-
гәыргъаны шәапыл, шәыпцстазаара агәылыртәара шәеаг-
шәмырхан» хәа ирыпхьошәа ауп рыбжыы шго. Амра дахь-
неиуа ақыта зеггы ағы аеа бжык лмахауа, зеггы, зеггы
атцаракәа шыжымтантәи рашәахәабжыы иатцазуашәа
лбоит. Лшыәақәатцәкьагыы, лара илызгәамтазакәа, дара
убырт атцаракәа рыбжыы иақәыршәаны лассы-лассы еи-
хылгоит.

Хәыцра баапсык лцәа иалашәом, шыжымтантәи ала-
шареи, ашьха ҳараккәа рызкәа казказкәа ирықәпырны
иаауа ахауа цқьеи реипш лгәы еихыкка, длаша-лашо дыш-
неиуаз, лапхьака, амфә иавганы игоу ажра нымфәхытц
тцлак амтцан, азәы ицәаара днахьыпшит. Уи изкәа затцәык
акәын лара илбартаз, ихь дфәханы, дымқәаацазо, атцла
датцапшуа датцагылан. Иаразнак дылдырт. Данизааигәаха
ғьылтит:

— Татеи! Уара уоума, Татеи, уа игылоу?

Арпыс, Амра лыбжы шааиахазтѣкѣа, даакѣгежѣт. Ажра дахыпаны лара лахь иѣааихеит. Амра уи арпыс уаха зтѣарагы илымтѣит, избан акѣзар иѣазшыѣкѣа лара ибзиааны илдыруеит, атѣла дамтѣагыланы дыззы-зырѣуазгы атѣараѣа рашѣахѣабжѣ акѣын. Татеи лара лтѣаѣѣа азѣы диеипшымкѣа апѣсабара дазѣлымхѣауп, уи абызшѣа цѣаныррала аилкаара баѣхатѣраны илоуп.

Аѣыцѣагы еиманы ашкол ахь еицѣеит.

Атѣтѣабжы анга, атѣаѣѣа зегы еибарѣны, амардуан ахалаха рибамто, аууы рыхга руадаѣа ааѣндыртѣааит.

Абар, Амрагы аклассѣа руакаѣы дааѣналт. Асия дацѣханы аены аѣтѣы шрымаз атѣаѣѣа еитаргѣалалыршѣан, аус напалыркит.

Акласс аѣы, кытѣжык мго, амтѣ цыруазар абжы уахѣртѣ, тынчроуп. Лара аѣы дадгыланы акы антѣара далагеит. Зегы рылаѣа тырхаха уахь апѣшра иаѣуп.

— Иааит аапынра, — даахѣны аѣы днадтѣын, уаѣа иа-нылтѣаз ажѣаѣа дрыпѣхеит. — Иааит аапынра, — абас хыс иамоуп иахѣатѣи хѣѣра. — Иааит аапынра, — ахынтѣ раан итѣегыгы инатѣшны еиталхѣахт уи. — Иатѣанакузеи аапынра аара? Чыдарас иацузеи ашыѣѣс егыртѣ аамтѣаѣа раастѣ? Ѣырпшыгас хара хѣытѣ аагозар, хѣпѣстазаараѣ ѣыпс ихѣаланагалозеи? Ахы, шѣазхѣыци? Аапынра аара шѣара дасу шѣшахѣапѣшуа, ишеилышѣаауа, шѣыла их-наргыло асахѣа ѣыпѣкѣа ртѣы шѣыѣуеит. Дасу шѣыла иша-бо, шѣара шѣажѣаѣа рыла...

Атѣаѣѣа зегы ахѣыцра интѣанагалт. Амра рапѣхаза аѣы даадтѣны уртѣ ажѣаѣа анылхѣа нахыс, Татеи их-шыѣи ихѣыцраѣеи уи ауада идѣылцырны иѣахѣан. Али-пѣси рыбѣяра шаѣаѣѣара иѣазеи, шаѣа сахѣа ѣыпс аанар-пѣшызеи уи ихшыѣ. Аки-аки еишьѣаххны, Татеи иапѣхѣа ииаѣаны аѣара иалагеит аапынра асахѣаѣа.

Ашыжѣ. Ашьха тѣырпѣсаѣа амра шѣахѣаѣа аарха-ѣѣоуѣоут, нас иара ахѣагы уртѣ ашѣахѣаѣа пѣаѣаны апѣсабара иналанапѣсан, арѣкак адгыл аѣы иабаз асахѣа

Ахәиа еимиаакәа рышкәгы амырхәага напыршь-
шәуа инталт. Анакәоу еилачадакәагы мацк иаапсасины,
цәыкәбар-цәыкәбарла азы ртыкәкәаны идәыкәлоит.
Ацъынцъыхәакәа реипш ирыпхны урт иркыдтцааланы
ирзтакнахау ашьашьалкәа, акыраамтаза имбылуа ацәа-
шькәа реипш, кәарма-кәарма алагырзкәа нарфәыкәкәоит.
Асыпсакәа неилыфры-ааилыфрны ахшьыракәа рахь ита-
хауеит. Азиаскәа рытра иазымкуа ирызханы, ихышхы-
тәаны, хахәи-мәыхәи агәарахәа рхы неинкьо ицоит.

Амзаға ибыбшза ипытны аапынра иагёылагылоуп. Адгьылкэа еифырссаны, иаархэны иахьышьтартцо еикэы-самсалха, убла ихыччало атракторкэа цэагёоит. Азэгыы ашэ ихаркны ифны дтэазам. Зегьы адгьыл икэуп, аапыни дарей рымч еилатцаны идыршэткакачырц.

Амшын цэқәырпақәа алзынрак иахькыдибақьоз еибаркаразшәа, уажәы инатцызза-фатцыззашәа ақәара ианыхьынапашалалакь, инадьфрны шытахька интахауеит. Иара

амшын агәеиужь цырцырра рымтәыжәәқәа нзаарсуа, рпынтқәа нзаакшало апысзқәа ирзышәарыцоит ачнышқәа. Амшын хықә апслымз анпшша, ачарыц еипш, еилыб-зарыбзаруа ишытоуп.

Татей акласс уада дшыфнатәоугы, гәдыррала дныкәо апсабара далоуп. Илапш итәашәоит асахьақәа рацәазаны, зынза ирацәазаны. Урт зеггы ихшыф ағы раанкылара, ртарзара уафпсы илшом. Иара аапынтәи апсабара дахысуа, деитахысуа, шәапыцәапқәак инархыпыр-аархыпыруа, иара иатаху ашәтқәа анабалакь ашьхыц шаангыло еипш, аапынра ацәа-хаа зыкәнибалло атыпқәа рғы дынтгыла-аатгыло, урт сахьақәак нрылцаа-аарылцаауа дцоит...

Акласс акны атәафцәа аапынра иазкны аора иалагеит.

4

Аапынрей апхынрей раан хара хқытағы бжеихан ам-еыша псшьара мшыс ипхьазазам. Ақытағы ашықәс амшқәа зеггы неихшьалазар, псшьара-мшы бжъаззом. Уи бзиазаны ирдыруеит ақытауаа. Азынразы ажәлар руақәа тагаланы, рцақәа цықкәрейла еиттарпапа еитцакьуа иангылоу, кәшәала заа рееикәыршәаны, рырахә тәы-ипха, агәапахәа ижахәо абуақәа ианыртагылоу, рызхара амғы анрыдыргалалакь апсшьара аамтагы мацымкәа ироуеит.

Ма ус баша псшьара мшыс икәтаны иуафужьша мшума иахьатәи аапынразтәи амғыша! Усура итытцыз рыбжеихарафыкгы ишымғышоу зынзагы иргәалам-шәозаргы калап. Дхәычыз, ддуз, зшьамхы инанагоз азәгы ифны даанымхеит.

Хара хқытағы сынтәа аапынразтәи алатцара акыргы ишьақәырцалахьейт. Азныказы мацкгы иаанкыланы ирыман, избан акәзар, адгьылқәа зеггы еицылартцар, арашәара ирцәахыцар алшон, убри акнытә еихьымзарц аамта рыбжьарыжбуан. Иахьагы алатцатәкәа мац-сач инханы икәз рылатцара иафуп.

Аха иахьа хара хколнхара «Амзаға» ағы зегь хамцкәа ататын еитахара иазкуп. Иаци иахеи илеиз ақәа иғажәкны

иказ адгьыл азхара ианарпсахэа, ататын еитахага лаба знык инытцарсны аитахатэ нытцатэ, ашьата ааргөгэаны унахысны уцо ада, цьабаа мыцхэ унамырбо икалеит.

Атцэщэагьы рнапхгэщэа рыцны ацхыраара картцарц уаахэра иааит. Амрагьы абра дыкоуп. Ататын еитахара дафуп.

Иаакалтдалакь зегьы шпалнаало! Абыржэы абри аколн-хара адгьыл еиужькэа рфы ататын аитахара иафэ зегьы Амра даарылумкаар залшом! Шака даманшэаланы, шака дыццакны еиталхауазеи! Егьырт зегьы дрылубаартэ матэа чыда лшэзам, ишаанагара, аусураф зегь иршэу афыза тцкы еизада фазак лшэуп, чыт касыла лхы тцакуп, аха лара уи шылнаало егьырт ахэсахэычкэа дызустзаалакь азэымзар азэы илнаалом. Ирнаалозар сара исымбози!

Саргьы ататын еитасхауеит. Сара сымацара соума, Амра лан Дес, лыпха длытцамхо, алар еипш арғазкэа дрықэланы ататын еитахауа дырхысны дцоит.

Харзамангьы афны дзаанымгылт. Уигьы абра дыкоуп. Ататын еитазхауа рус армариарц аитахатэ казыпцо абыргцэа иаргьы дрылоуп. Дасу иматэа иара ицэа-ижьы иаха иазааигэоуп шырхэо еипш, Харзамангьы ататын еитахатэ адгьыл иагэылгоу арғазкэа даархымшэазакэа икапцо, Амра лапхьа дықэланы днеиуеит. Ататын акапсарагьы дахьзом, иара итэала дааразагьы дыццакны икаицсоит, аха цэаныррала идыруеит Амра уажэы-уажэы дшааишьтаххуа, усқан итцегь ирццакзаны ифэнеихоит, зегь дара роуп фадхьа деитаихьзауеит. Нас атахмада лгэы дрыцханашьаны, лара лхата уаха лылымшо даапсазшэа лэынеитыхны леаалырххоит, иара цсеивгарак илтарц.

Сара ататын еитахара сықэшэеит Амра лааигэара, лара дызқэыз адгьыл хэта азааигэараза. Уа снаган мчыла азэгьы сықэимыргылазеит, сара сгэапхарала икастцаз усуп, атаацэа сахьырхыпхьазалаз схы инархэаны, уа ссаасырбырц стаххеит. Аха, Амра сахьылымбо, цьара аеа гэыпк срылагыланы аус зуазар, ипхьакыртоу кэакьк самазар, иаха самтцэахуази! Ататын аитахашьа сзымдыруан

акәым. Мамоу! Сара уажәы акәым, санхәычызгыы ататын бзианы еитасхауан, арыпхрағгыы схәы тасырхазомызт. Амала, ара уажәы аусура сахьаеу, Амра лааигәара сахьыкоу, сыччархәушәа схы збоит, лара лааста сара баф-данк иафызго сыкам. Сымч аасылзаазеит, егьа зундазгыы схы саиааины снапағы, сеысзаамгеит.

Сыбтаамасараларсушәаихәазом,слакәзаны,аупататын шеитасхауа. Аитахатәгыы ишахәтоу адгыыл иссытаттазом, ус абасмышьуеи, сыблакәа сара сызәу аус иахылапцшзоми, сыварағы, Амра дыкәшәтпрааны дахьнеиуа ашка иаа-лыцрымтцо апшра иаеуп. Снапы цшакызшәа, аитахага лабагыы уажәы-уажәы инасымпытцшәоит. Сыкәша-мыкәша аусура иаеу азәгыы сара саха имам акәымзар, рус иа-хысымгарц, сапырхагамхарц азы исыкәыхәхәаны наф срылырцар каларын. Насыпс икалаз азәгыы слапшыкәтцан симам хәа сыкоуп. Азәыр сгәеитозаргыы ататын еитахара уи акара даманшәаламзар икаитцарызеи, илшо ахәычы ала, ихы дамеигзакәа, акәты иалшо акәтағ хәа, имч халатцаны дхацхраауеит уи ауаф, дзыххаркьарызеи хәа рхәыцуазар акәхап. Егьа шөымхәан, сара апшәмацәа схы рыласыпхьазахьазаргыы, макьаназы сасыс сзыпхьазо ра-цәазоуп, насгыы иахьа ара уаахәра иааз среиуоуп, убри акьнитә, азәыр ецныхәак ситартә акьынза схы назгазаргыы, уи иааннакылоит. Уаахәра иутоу ауафы ееила аус узуам хәа дтәылхуа уалагар, зынза дныкәтцны дцар иукуи? Сар-гыы иахьа ус исыхәапшуа азәыр дыказаргыы, хатала сара исыздыруам, иеңәыримгеит, убри акьнитә, исзымдыруа азы агәнаха сызхәом. Ишакәхалакгыы — макьаназы зеггыы срычхауеит.

Сызлажькәоу закәызеи шәхәарауазеи! Сара еидыс-хәыцлақәои хьаас исымакәоуи, сара сыда азәгыы иха-хьы иааиуам. Излазбо ала, сара абра сыказара мбатәзак шрыцнамтцо еипш, изакаразаалакь акала ирыгнархом сыкамзаарагыы. Сара сызлоу ашоура аха рымоума урт ауаа, амш бзиа анроу, хьма-цсыма, рус цскы икны, ата-тын еитахара иаеуп. Дасу рхәыцракәа зеггыы русура зыр-

маншәалара иазырхоуп, сара соуп ибалыбато, анахьгьы иаиуамкәа, арахьгьы иаиуамкәа ирылахаз акәымзар.

Егьырт зегьы ирулакгьы, абри Амра дшыкоу здыру-андаз? Лгәы итацшлакгьы!.. Абри уаха ма цәалашәара хәа акгьы лымазами? Цьара гәәарасгьы ишьтылымхзеи абыржәы сара сызташәаны сыкоу ауадафәра? Сыцсы таны адәы сықәуп хәагьы дыкам. Уажәазы лара дызфәу ататын еитахара ада, адунеи афәы аеа цстазаарак шыкоугьы лгәа-ламшәозар калап. Издыруада, цьара цхыраарак, зфлым-харак итахызар хәагьы лгәы иаанамгеитеи! Иабааного, иабалгәалашәо, иахьа аусура даалагазар аахыс знык иа-дамхаргьы, иара ус, машәыршақәгьы сара сышка дмаа-цшыцтеи! Знызатәыкгьы!

Сыччархәха агьара сышпаххалеи? Знызатәык сара сахь даацшыр, схазы сцәацфегәха сзықәхаз адгьылгьы, хыхь игьамгьамуа исхагылоу ажәәангьы ирымафәоуп абаф чыда сылалазшәа сусурагьы иаразнак аешацсахуаз, аха иабакоу, зынзак абра сыказамшәа дахьсызныкәо ауп, зынза стышәынтәалара сықәызкьазгьы! Анацьалбеит, знык даасызхьацшыр!..

Сшымгәыгзоз, ашьыбжьон сгәалакара аеацсахт. Ашоу-ра ианаргәгәаза, ашьыбжь агәазы, ара ду амтцан, мыш-рақә, хәцсы хшьарц хәизеит. Хара аус ахьауаз агәыц иатцанакыз, хәычгьы-дугьы зегьы, уа ххы ааидахкылт. Зегьы лахфыхза алаф неимда-ааимдо, инцәытцачча-аацәы-тцаччо, ашәшьыра итцатәан. Саргьы, ататын анеитаххәуаз сзатцәзаны схы шызбоз акәымкәа, иаразнак саашьтцәаны агәыргьа-ччара иказ ацәқәырца сыршәуа сналарыжьит.

Амра лоуп зегьы-зегьы реиха ицьасшьо! Аусура дана-фыз наунагза ацстазаара лшьапы налхны дцазшәа, дыз-фыз аус ада лыкәша-мыкәша изакәызаалакь ак лымбо, лыхшыф ауаара минутк уафы имоуа дшыказ, ачхара иаа-лырпшыззегьылгәыихыжжныафәанахазшәа, алафхәареи, агәыргьареи, аччареи дырхапшьафоны, зынза аеа цәафә чыдазак лыкәныланы сапхьа даагылт.

Абракагьы лара азәы дышцаиламфашьо, лхатә цәафә, ацсабара гәыла-цсыла иазырахатны лара илнәтаз зе-

ггы дышпарылнакаауеи! Тың сызымтоз, сцэытцахэачены
сызмаз агэмачраггы сцэа-сжыы иалылцеит, сыблакэа
хэашьрак ашэахэа рхымкэа ицкыхеит, сызлаз атаацэаара
ду салымкыкыуа, иара сатэны, ада схэартамкэа, сыда
ихэартамкэа, салахэны сфалтцеит.

Хгэахеанзамкэа азэы аркэашага аатиркьеит. Иаатир-
кьеит, аха ишца, ажэфан агэы кылнатцэо, ицарза, тапан-
чала атцыкь-атцыкьхэа дхысуазшэа, иааикэыриццакны
данатцакыкь адрухэа зеггы рыбжькэа ааилартцэаны
иааицдыргызит, анапеинкьябжгы ирмацэыс-ырдыдуа
ара ду иаатцалеит! Арцарацэа инеимда-ааимдо рыбжьы
амцабз атцыддуа, аркэашага иатцакыкыуан, «шэас, шэас
уара, шэас!» хэа анапеинкьяра дырццакырц. Аркэашага
иахьынзахэтэз ишьтытцт, ишит, анапеинкьяреи иареи
ианааилашькыыр адггыл зеггы аашьтцэаны ирхыцхыцуа
иаман иаакэлазар акара аеаргэгэеит. Ашэа зхэозггы, зна-
пы еинызкыозггы, адггыл атра итыцо, тцакэнтэи ирытцас-
уазшэа, еитцанаршэшэон...

Уажэшьта акэашара иаамтоуп. Агэыц иаарылкыалакгы
ишьапы изеитэго даныкала, азхытцраан азы иныхшэалаз
абгыццласы еицш, аркэашагеи анапеинкьяреи рыцэкэыр-
ца итцасны дырцеицеиуа дрыманы ицап. Аха ицэыртцуада,
зеггы рапхэа ицэыртцуада, ари еицшкэа раан агэагыра
гэгэа атахуп. Зеггы рыгэкэа хытхытуа еилашакаьшакоит,
уажэшьтак иаамтазоуп, аха азэи-азэи инеихэацшы-ааи-
хэацшуеит, «унеи-снеи» хэа блала еибырхэоит акэымзар,
азэггы макыана ақелара изыгэагыуам.

Агэагыра змазаалакь!.. Рапхэа изцэыркыо иоуп акэым-
зар, нас уи ишьтало дшыкаларыз...

Аркэашага зынзак еицралазеит, еицрашэазаны зеггы
иаарытцалт. Азэггы дрылтцуам, зеггы, дара ирылымшо-
зарггы, гэыла зеггы аркэашоит, аха акэашаратцэкыхь уа-
фы дзықәлом.

Убаскан, уажэшьта уаха царта амамкэа, ага икацшь-
уаркалеиуа аихаза анаршлакь еицш, аркэашага амцабз
ацыпхыкэа афытцыддны иандэықәлоз аамтазы, ацсыз еицш
агэыц даарылтцэраан, дықәпрааны дцо даакэлеит Амра.

Иара убри акөхейт! Сгәы иштамыз, схи иштамыз, исы-
талах, исзыкартаз, исзыргәыҕыыз уара идыр, иара убри
абырсаатк азы, Амра лшыапкәа адгыл ишныкәкысыз
еипштәкәа, саргы сгәысеанзамкәа, сыштахыкәа игылаз
шыоукы саакәпааны, рхы сакәыхшаны сдәыкәыртцашәа,
лара лацхәа саакәгъежәаит.

Икарташазеи лшыапкәа! Кәашарамзар избахыоузеи,
аха Амра акәашараҕе иаакалто еипштәкәа апсуа пхәыз-
бак илыланы исымбац. Лшыапкәа адгыл иахыкәкысуа
улапш рхымзо, ахауа мацара дынкыланы дамоушәа,
ави-вихәа адардеипш дгыжыгыжыуа данаакәла, саргы
лара лхыпша саманы ицеит, ицазеит. Ма кәашара бзиа-
к здыруа азә сакәхындаз! Ишаанагара, сеипш зеипшу азәы
сицымкәашахызар, Амра леипш аказара иашатцәкәа злоу
игәагыны зныкыр слыцкәлахыоума? Исзыргәагызеи ари
афыза? Ахаан аахыс абас ауаа рацәаны иахейзо тыцк аҕы
Амра сызлалыдырбалаша мзызк сымцыхыашәозар хәа
сыекынто сашытазшәа ауп ишыкалаз. Цяара иамузаргы
аеацара хәа шырхәо еипш, абрака лабәаба иаасырцшит
сыпхызгы иаламшәашаз агәагыра.

Амра лыкәашашәа саргы сарцшзеит, сыгракәа зе-
гы атәахит, даара сырманшәаланы сымәапылгеит,
сегылыркеит, аха уи атәы зхәода! Хара хашытахь скәа-
шоит хәа дызустзаалакь азәгы иеазимкит. Амреи са-
реи иаапшыагаз акәашара иара хара хагәалгеит. Ашәа-
хәарагы анапеинкәарагы уаха иатахзамкәа иказшәа
хара ханаакәтцуаз акәапахәа иаацынтәеит.

— Дырәагыых аәадауаа хәхыз тыргеит иахәа, — рыбжы-
кәа ааиларцсеит еилагылаз. Зынза сшақөымгәыгзоз ахыз
згаз аәыца рахытә азәы сара сакәхейт.

Ашыбжышытахь, Амреи сареи хәкәашара рхазырш-
тышаз хтыск кәлеит хколнхараҕы. Камбашык ахы ианкны
иааигозшәа, тракторк апхәа дгыланы, ататын еитахара
хәхәаҕыз даакылсит Алиас. Ататын еитахаразы имазеи-
ны икан адгыл. Алиас амәа арбо, атрактор ааган ины-
хиргылт. Ааигәа-сигәа ататын еитахара иаҕыз зегы, ру-
сура ааипыркыан, уахы ипшуа иаагылт.

Алиас аитахатə аашьтыхны атрактор ацрахəа днакə-тəеит. Атракторныкəцафгы иеихатə рашь агəы ырдыц-дыпуа, иаархыцхыцны идəыкəйтцеит. Алиас ацрахəа иа-маз акылтəара ашкə аитахатə абжəацсара далагеит. Атрактор адгьыл ацəахəа иалдаз иаахымкьазакəа атəтын еитахауа афынанахеит. Зегьы еибарыфны уахь еихеит. Зегьы ирзымбатəбарахеит. Ауаф иеипштəкьа атрактор атəтын еитанахеит.

Афаргы, зегьы, зегьы ицəахшьеит иаабаз, аха Харзамани уи икəлаз абыргцəеи ацəгыагы абзиагы рзым-хəо акынза — инеихəацшы-ааихəацшуа еилахеит. Ауафы игəеилгара атрактор ахь ииаганы аус аируа акынза инеигеит, нас ари цəашьатəзами! Зəы еилымго атрактор акəым, имаха-ишьаха зегьы еибганы, ауафы замана атəтын ззеитамхəауагы дубап. Ассир, ассиртəкьа хала иабеит!

Алиас инапы дфахан атракторныкəцаф иахь ианикьа, иааникылт. Атрактор ацрахəа днаныцан, Алиас атəтын абгьыцкəа днарфаха-рфаханы игəато ифынеихеит.

— Игəтəазаны итцанатцоит, шыапыкгы ытцшəом! — атрактор ашкə дааццакит Алиас.

— Дад, ари шəытрактор ас атəтын аитахара адыруазар, хара ара уажəшьта катцатə хамам хəа сыкоуп, — иажəакəа алаф-цəа рхатцаны ицə инаишьтəеихəеит Харзаман.

— Иахьабалакь иазеитахауам, адгьыл еикара мацарафы ауп макьаназы уи ахьалшо, аха анааракəа рəгы атəтын еитазхауа амашьынагы цəыртцып нак-нак, — агəра газаны, иаарласны ирзбаша уск еипш ицхьазаны атак кəитцеит Алиас. — Ачаи хызхуа амашьынагы цəырымтци. Убас ауп егыгы шаакылсуа.

— Аиеи, дад, аиеи, уафы иамаикыртəгы икам. Ама-ла, сара излазбо ала, абарт хнапкəа акрыфараф ада уаха цəара ххы иахзамырхəо, акы иахцацсазамкəа ихацрахоит хəа сыкоуп. Убритəкьа хзышəымун, — дазгəдуушəа да-хыхəмарит Харзаман, аха Алиас урт əжəакəа иахаанза атрактор ацрахəа дакəтəахьан.

Алашьцара иаахамнахаанза атəтын еитахара хəфын.

Аусура ашьтахътәи ахәылбыгеха!.. Ақыта хәылбыгеха!.. Еигъу икоузеи! Аха амзағатәи ахәылбыгеха? Сара сини адәы саакәнагалазар аахыс уахатәи еипш ахаареи агәкәандареи зтоу хәылбыгеха сиир сымбацт. Зегъы ҳкарауараха аусурахъынтә хаауеит, аха ҳагәгъы, ҳахгъы хьантарак там. Атаацәа зегъы ҳаишьтагыланы амарда иафгоу амфәхәаста ханыланы ҳфеиуеит. Хәара атахума, зегъ ҳапхьа дгылоуп Харзаман, нас уи ишьтахъ — дасу иахьахтыпу.

Иааҳакәыршаны — тынчроуп. Алашьцара иаатцахаз ашәапыңац ацәа рықәхан, ицәарсысуа, еилагылоуп. Нақ, апстахы, азымфас абжы дагәза итыфәеит, ҳапхьақа, ахәахы, агәашәантыт игыланы, ххыңша акызар акәхап, ахухуәа Былгәа ашра иафуп. Хара азәгъы хкыт-псыт бжы гом, ҳаацсара аамышьтахъгъы, иахьа иаабаз дасу хара хтәала ҳазхәыцуеит.

Абар, уажәшьта иаарласзаны афныка ҳнеиуеит. Уаха тынч сзыцәандаз... ма уаха!..

5

Сеы акамчы нахкьаны, агәашә сныткьан, атың ахыгаз амфәхәаста инансыршәлеит. Азныказы аеы ыкәшьтхысааны афынанахеит, аха нас, афадарахъ фәаскьацыпхьаза, аныкәашәа иагнажьуа иалагеит. Саргъы сахьыказ сзымдыруа акынза, сдысны аеы сшақәтәаз гәанатазар акәхап, аатцәа еипш, снықәтца-аақәтцо ашьи-ашьи еикәтцо, ишьшьылахауа саманы ицон, — иара агьамала, ишатахыз, инытгыла-аатгыло... Еилашьқыруаз апырцәкәа сыбла сзыркәымго, снейлаха-ааилахауа, схәыцрақәа реипш, саргъы снейпхьытта-ааипхьытто акәын сшыказ.

Арфаш-зы казказрафы сеы аангыланы азыжәра ианалага ауп саргъы аҳаҷахәа санааилшәа. Аеы иагәарпханы азыжәра иафын. Аегъы саргъы ҳсахьақәа, зны ирыцло, зны еитцало ашьха зы цымцымра ицеицеиуа иаахылт. Убыскан зынза сҗеитпш иашатцәкьа аапшит, саргъы асаркьа са-

ныпшыланы схы-сёы анызба, игёнызгазшәа саакалазар
акөһап, аёы аҕамчы аамырхазакәа ахауаёы иахыыскыаз аб-
жыы игази, сышхәа иасырбази, иаатдырҕһан, интҕһаны
аёынанахеит...

Атың аёы саннеи, ахышыңәа рқала азааигәара ҫ-
цмакы ршьапқәа нрытцшыа, снейра иазыңшызшәа,
инеааиуан.

– Арт аңмақәа ирыхъеи? — сиязцааит санааёыжәтц,
сара испылаз атың ахылаңшы. Урт ирыхъыз сеихәеит.

Аңмақәа ахыкыдымло убахъоу! Ахра акыңцәкыңцәрахъ
гәыңк аңмақәа кыдлазаап, егъырт аказгы ишағаз,
хыхынтәи идыртцысыз ахаҳәкәа ҕыбганы ишааиуаз
ирышкылахазаап.

Хәшәкәак аарзыҕатцаны, иҕәхәаны иоусыжыт. Ршьап-
қәа неихда-ааихданы иргыло, атың инытытцит аңмақәа.
Сёы акәадыр аақәхны — иоусыжын, ихәуа адәи инықә-
леит. Атың ахылаңшыҕыы иусқәа дырҕын.

Сара схала санаанха, схы ахыызгара сзымдыруа сшаҕь-
шаҕьо сықәхеит. Схәыңра сахызгаша цъара акыр збозар
схәан, ашьхарахъ игаз амҕахәаста саныланы шыапыла
сёынасхеит.

Сцоит, сцоит сааҕымтцзакәа, аҕада ахалара саёуп.
Сцоит, ус баша, гәтакты хәа акгы сымазамкәа. Исыз-
гәамтазакәа сегъаапсеит. Акыргыы сәаскызааап. Хаҳә дук
снықәтәан анаңшы-ааңшра салагеит.

Абарт ашьхақәа рҕынтә адунеи уанықәңшуа, шаҕа ухы
харакны иубозеи! Уара, тцәка лбаака уаныҕаз иҕаз уоуп,
амҕа уцнамышәазар, акы иугнамышазар, изаҕаразаалакы
акала иуцнамтцеит, ушәагаа ахыҕаз иҕоуп, уи моу, арт
ашьха домбеиқәа тцысхәк аңша иаман ишааиуаз абра,
цъара, рызқәа иқәнаршәыизшәа акәзарггы ҕалап ишу-
хәаңшуа, аха уара, усгы рнапы уқәыргылыны уркуп, угә-
гы шытыңуеит, уцстазаарагы уара абыржәи ушыҳараку
еиңш ихаракны уахәаңшуеит.

Ашьхақәа ирымоуп дара рхатә цағара, дара ртеитңш,
аеакы еиңшым атеитңш, рыгәкәа иркылхәрааны иааи-

уа азыхкэа реипш, рхы-рѣы цкѣоуп рыламысгъы харакуп. Уаргъы абарт ашьхақэа уаныртоу апстазарақны утакпхықѣрагъы иазхазшѣа анудырбалакъ, ухы-угѣы еи-хыкка, агѣамч уртоит, уеиѣыркаауеит, хѣыцра лашьцарак утакны уамазаргъы, утцганы нақ-нақтѣи умѣа казказуа уандырцшылоит.

Цабыргытѣкѣаны, саргъы схы сгѣы ақѣыбзиаханы, апстазаара сыпсы зегъы ақѣыстѣо ақынза ицкъакѣакѣараза исдырбоит абарт ашьхақэа. Нас, бзиарамзар цѣгъарак сгѣы изташѣарызеи, абаапсы зысѣеипшхарызеи пхѣақазы?! Адунеи зегъы агѣыкѣакѣаза иаартны сара сапхѣа ишьтазар, ахаѣы цкъаза, ихалалза ашьхара сахыкѣоу исѣапшуазар, ахѣыцра хѣашы зықѣларызеи сгѣы? Ахѣыцра лашьца ауа-ѣы ихтеикуа, иеѣито далагар, абаапсы даниаанзагъы игѣы бжыхуеит, дкѣадахоит, дканапсоит, убри ақнытѣ саргъы, иауазар, уажѣшьта ахысхареи агѣыѣбареи ааигѣа-сигѣа сымцан иқѣымло икастцароуп! Аха макѣаназы сыгѣтакы анагзаразы ак зызбыша шыѣѣакгъы касымтцапт, арахъ, сынцѣытѣақѣыпсычѣауа, сыбз сыхѣлашѣаазшза, смага-маго савоуп.

Иабақоу, сѣазхѣақѣогъы рацѣахеит.

Изышьтысхуаз Харзаман иѣны цшѣымартас? Аханатѣ убри ала сыгѣшпаѣасхѣеи!

Ларалѣы, Амралѣысѣы ааихыхны истыхытѣкѣоу ажѣак сызлахѣом, схала сахѣдѣықѣу гѣаныла слацѣажѣахуеит, шақантѣ схы скажап, саиааип хѣа иақѣыскхѣоузеи, шақа схѣацѣахѣоузеи, аха иара абыржѣгъы иухѣаз зегъы апша иоутеит лхѣошѣа, аа, ѣапхѣа, лара, изакѣызаалакъ ак камлазашѣа хѣаада-баада дѣапха-ѣаччо, цасхѣа икал-тошѣа, сапхѣа дааины дахыгылоу!

Абар, абар, аа, зынза дахѣааиз! Сыблақѣа атѣыршы рхыкшаланы исызтыхуам, абжѣарак икастцарызеи! Дара сыблақѣа, лара Амра адгъыл атцыхѣан дыкѣазаргъы дыпшааны дааргоит акѣымзар, ас убахѣоу! Ахы, анцѣа ицъшьѣоуп, схы саиааины снапѣы сѣаазгеит, уи ахѣыцра сѣацѣызгеит шысхѣо акѣымкѣа, «икѣоутѣо закѣызеи усцѣыб-

налан уцарц угэы иабатоуки, уаангыл Алоу, сара усзых-гом» лхэошэа сацхьа даацэыртцует.

Азнык азы лоуразоуроу, лхы инаркны лшыапакнынза дыччоит, дыччоит даакэымтцзакэа, сара длапшыкэстцарц, сыхшыф, алаанылкыларц слырцыхцыхуеит, сацхьа дкьа-чакьуа дниас-ааиасуеит, нас, даатгыланы, дышиашоу, лыбла шэахэакэа сара исгэыдырччаланы, сыфнутцка исыггроу зеггы дтапшны еилылкаарц лтахушэа, дсыхэапшуа лфаа-лхоит, аха дышнеиуа лфыпшылараггы еиха-еиха аеы-неитакуа, ахэыцра тцаула ашэахэа афыкэшаны инагэыланакуеит, лхы деижьазшэа есааира-цыпхьаза деикэтцэытцэуа даасыпцхалоит усқан, сарггы сгэы цозар акэхап, снейхэлаха, сееастаха саныкалалакь, игазго сыбла иаахахало анакэ дналазытны дцоит...

Абыржэггы убас сыхьит...

Мап, ас, агага еипш, адэы сзыкэлом! Абарт ашыхакэа зеггы бганы сара снейзыркэыгы сыргозарггы, уажэшьта саангылом, сцароуп, сцароуп, сфахэы схэарц азы ауп абзггы зысфэу! Сцароуп икалалакгы! Ус угэы иантоук икоу-тцалакгы аабап хэа ашыхакэаггы нсытцасызшэа сфытцдыркэан, сыкэлаауа ахшыра сынталт.

Амацэыс еимкэара еипш сласзаны атыц афы снеит. Иа-разнак сфы аакэадырны снакэтэан, ес, уцаларггы, уцала!

Сцоит, аха егъаншам, егъаныхэлам, аенышыбжэон дызбарггы иласхэозеи, ацэымтц зыцхаз еипш, азаара сзаазшэа, сышны сшыкоу. Акыр сызхэозтггы, уи акара схатцатггы уажэраанза сабаказ? Амра слацэажэартэ, ларггы исхэо дазызырфэортэ лымариа смоузацкэа сыказма акыр сапсазтггы, уажэ икастцо закэ газароузеи, ларггы уамашэа илбапери, аха уажэшьта снызкылода, апша сытцасны сагоит, сахькылнагоггы здыруада?

Сыеггы зыниаз аздыруам. Сара схата апырра шыстаху еипш, иарггы сытцпрааны ицоит. Уиггы сара сеипштцэкьа апсы аамхарацэаны ауп уажэы ишыкалаз. Алагъара икэшьтхысаа италаны иахънеиуа сус иаапырхагахараны икоу азэы дызустцаалакгы амфэан данаахакэшэа, дпых-хааса дагарашэа, ашақэ иасуеит.

Аеы иакэтәоу игәеицхара иаргы иагәеицхарахозаап. Иканатшазеи! Уажәшьта саргы аангылашьа сымазам, сышиашоу Амра лахь сцароуп! Сышиашоу! Ар сымфа кны аҕәәхәа исҕахысуазаргы, сгәышпы зегы хтыпла икылыргта иаакатцаны сшьа ысылоу зегы насылыкәкәа ицаны, сшьабаны сөы ахәда снахыфрны сынкахаанза, изаангыло сакәзам! Сыштҕааны сызго амч атдыхәтәанынза снанагароуп иҕалалакгы, ысыхылакгы!

Ақыта амфаду ахь санкылс, сөы зынза иаапкзеит. Адгыл ашьапы ыкәымкысзо ицырны идәықәлеит. Насыпшәа, хара хқытан ҕынла усда-хәысда дгииуа азәгы амфа даным акәымзар, сызбалакгы абри ауаф рыцхарақ данианы дыкоуп, мамзаргы, деилагеит хәа сзимхәар каломызт.

Макыаназы амфакнытцәкыа уафы дыспыломызт, сара сылапш дытшәартә еипш, егырахыка азә даапшны дсыхәапшуазаргы уи сара исбартамызт. Аламала азә сыла дабогы сыҕам!

Ашкол сазааигәахо саналага ауп, апхашыаратцәкыа сананиа. Иара убри аамтазы ҕхәарас иазыптцәазшәа, ашьхымза иаатыппыз ашьхыцкәа реипш, ашкол аштә иаатытт ахәыцкәа. Амрагы урт дрылагылоуп. Сара ахы схыымзо сааиуеит.

Абар, ассиртцәкыа сахяқәшәаз! Сыегы ахы сзынкылом, шытахыкагы қәтцәишьа сымам, иҕастцо сзымдыруа, сыла алашара цаны, хаха снейуеит. Зегы еилатыруа, реыпхыак-аапхыакны, амфа сыртар акәхеит. Ацыашыахагы иахыымзеит. Амала, ахәыцкәа, сара исзеилымкааз ажәәкәа налацсо, аууы ааилдыргеит, аха сара снейшьа цыаршьоу, иахыччозу уара идыр! Хәара атахума, исхыччон! Икалаз рзымдыруа, зегы ирзымбатәбараха, сахыцоз ысыштыапшуа акыраамта еилагылан.

Уаха зны афныка сызкылсыргы — ула ак амбо, улымха ак амахауа, уабацоз, узыниазиз хәа Амра дсзтцаргы иласхәози? Сандәықәлоз шака сөыргәгәанысаауаз, аха нас сышпаччархәеи!.. Зхы азы тыршоу ауафы иҕаимтцашаз кастцеит.

Сышьтамта хәа ак нымхазакәа уи аеынгы, ахәыцкәа ахыц иантцаны идәыкәыртцаз ахәымпал еипш, Амра лацхәа с니아ууа сцеит...

6

Харзаман иашта акыпцшахышәа, амбатәза зхытцуа, иабраа ирыкәлоу, адашкәа реыршаны адгьыл иалыхәхәо игылоуп ацъ-дуззак. Акәша-мыкәша иааканатцо ашәшы-ра азбжак афкәара аеынхшыны, ачоуха еикәаттәа иалху ацарда еипш, анаара аетакнанахауеит, арахь иазаан-хо — ашта абжеихара иахьзоит. Иара ацъ азааигәараза, ашта ахәаантцәо, иачхынгылоу абахә-цакьа еилартәара анакәыгәгәазалак иазымчхауазшәа, апсы азеивымго, ахәламшәа адакәа абыржәымзар абыржәы иааптцәарашәа, ахырхыр кылго, тцакантәи ихәытцкәрааны иааиуеит азыхь цкьакәакәараза. Знык апсы аманы ианаацәытцытцлакь, абга ааитцнахшәа ианыкалалакь хаха ицоит, нас ахата иканатцаз атыжаара гьежы ипатхалеиуа ацкәыртцакәа нтацсоит. Еибганы, апсы аманы лашарак ахәабартаз иахькылсыз еигәырғьошәа атыжаара итакәашоит. Цака изаапсалоу ашәантца хахәкәа рыпштәы еилапсала атца чапоушәа азыхь казказра уалыпшыны иубоит. Иара аханы алаба иахаркьакьоу акәапеи иацрытцуа ашәшыра, акәмызцәа хылца гьежы хыршәылоушәа азыхь ихәапеи-пеиуеит.

Харзаман апша ахәхәахәа исуа абри ацъ атцака акәа-хьча дыкәтәаны ипсы ишьоит. Изкәа ацъ иадтцаны дахь-кыдиаалоунтәи абри азыхь иканатцо ибла изакәгом. Дыздыпшыло ацакьа акнытә ауп азыхьгы ахы ахы-тнахуа, аброуп иара азыхьгы рапхьаза адунеи иахьы-кәыпшыз.

Абри адгьыл афы ауп иаргы рапхьаза икьаасыб-жы ахькәфыз, абри аштаф ауп дкаха-бғало, рапхьатәи ишәафәкәа ахьеихигаз, аныкәашәа ахытцаз. Абри афна-тафы, иаб, убри иаб ифнатафы, зхышытра дыкәланы

Уи атдыхаала иацаажэо дизиырыуеит, дааразагы
ихшыф изышътны дизиырыуеит, нас, иара итэала даа-

цэытцапышэырччаны, «иухэаз зеггы башоуп, ахатэ цыынцъ иадхэалам хъзы нхазом адгьыл аҕны» ихэошэа акэҕимтзакэа, иара ихэыщра, игэаанагара днахымшэа-закэа икэал дшықәу мацара дцоит. Арахъ дызлоу ауаа дрылкыкыны, иара иашта дызтымтцау, иерылхэдаазаны зынзаскгы дыказам, иуаажелар рыцэҕа-рыбзиа аилашыра агэта есқынгы далагылоуп, рзеипш нхара имч дазыразны, мац-сач алаимтцазац. Уи аганахыла ак иае-цнухэар — гөнахароуп.

Амала, иашта антътц еҕа цыабаа ибарггы, еҕа даапсарггы, аоны данааилакы, иара ихыбра атцака ихы нықэтцаны ииарта даннылаиа — драхатны дыцэоит, ашьжымтан игэы казказуа, деихыкка, ишьапкэа итцпрааны ицо, длахэыхза дцагылоит, абаа хжэатэызарггы имч деигзом, желар рус азыхэан адунеи атцыхэан цатэызар дацэаашьом, аха нас, иусқэа данрылгалакы, ионыка даароуп, абрака икалароуп итэарта, игыларта, ипсшьарта. Абраатэи иашта икэсуа ахауеи инхара-интцыра иацу ахареи агьамеи аницэыз, апсыц лагацагара илшом!

Иара ицэыпсхьоу, ицэызхьоу рсахыакэа агага еипш зны-зынла ибла иаахгылоит, урт рынаурқэа аамта цаципхьаза иаха-иаха наҕ хара инаскьоит, инаскьоит, аха урт зеггы азэазэала рцэаца зхикаауа акакала абри агэаратаҕы, есқынгы ибоит. Есқынгы урт акы игэаладыршэоит, убри азыхэан ауп иарггы инхарта, ипсы алахэны изику, акэымзар, наҕ иааныжыны, днеитатцны, итцегъ тцака дналбаан дынхар, иара изы иахаггы ибзабаан, аха иабацэа икартцаз, изынрыжыыз зеггы кажыны дацыртцыр, цэашьыркыла дашьтазарггы рышьтамта хэа уац ак имбо иқэзаахьазаарын уажэраанза, иахьжу рнышэынтрақэатцэҕа ахыыкоу уацы изымдыруа. Уи аханазы адгьыл анызаара ауп иаанаго.

Иара азыхьдызхэапшуа мацара шака игэаланаршэозеи! Харзаман данмачаз иабду иҕнытэ иахахьан абри азыхь атоурых. Рабшьтра аганахыла анкэа зны рацхьаза иааны абраинхаз, арцашаҕынтэи акэзаарыназыржэтэахьааигоз,

аха нас зны, Харзаман иабду иаб, абыржөы азыхь ахьяаи-уа атыц аёы алағырзқәа реицш кәарма-кәарма цёыкәбар-қәак шцёытцкәкәоз ибазаап, нас итцапқаны амға анеиґа, иарггы аееизыркәкәаны аёаанахан, убриийґеи ахьхьа-хәа еихаччо иаауеит. Иабду иаб дыцсит, итцуазеи уижьґеи, аха уи итихыз азыхь иахьаггы дара зеггы ажәра иаёуп. Сабду иаб изыхь хәа дашьтоуп иарггы. Нас ибжьазма уи ихьз? Абри азыхь ықанатцы, дара рыжәлантә, рґаацәа ашьтра абра иқәнатцы уи ахьз бзантцы кашәара ақәзам. Харзаман иабдуггы уи азыхь есқьынггы илапш ахын, ақәа анлеилакь аёарқәа иапырарыжьюаз ахахә-мфыхәқәа аёғаны, еитаказказуа икаитцон, убас каитцон уи ишьтахь Харзаман иаб, иара убри даёуп иахьа Харзаман ихатаггы. Нас ишца? Убас каитцалароуп иара данькамло ицаггы, нас уи итынхо — убас мацара ааипқьара амазамкәа ицалароуп абраатәи ацстазара.

Мамзарггы зёыршаны абарт атла дукәа рхьцәқәанза ихало ахардан захәақәа еитазхаз дихадырштуама, хатала иара зыцстазаара дахааныз, цсата бзиа иабду. Зеггы-зеггы акака игәаладыршәоит, ажәйтә ианахааныз икартцазггы, иахьа, дара зыцсы тоу икартцазггы. Иарггы абра иадитцаз ицьабаа ихьз азынхар итахуп, ацстазаараё уаха мбатәзакггы дахәазом, амала, зны иара итцкару азә дахымкәа иқьаптажәны инхар, атоубыт дызтоу аёы ақьгәхәа хыла дасуа днахьы-аахәуа, агәак-тәәкпа далагар қалап. Зны убыс ишыкалатцәкьо идыруазар иахьа хәлаанза ицсы изнагом.

Абри дызтцатәоу аць мацара шақафы ирхаанда! Иабшьтра ақьнтәи ази-азәи ажәабжьны еимырдо иара иқьнза иаазаны излаиахаз ала, абрака рапхьа анхара ашьапы зкыз данаакәнагала, абри аць хәычзан, изакә тлажәлоу уафы еиликаартә мацара ахы аарла адгьыл итцыхәхәон. Арахә ипхастарымтәырц аанда акәыршаны итахкаан. Иазхаит, адацқәа адгьыл итцарқацаны аёаргәғәеит. Уижьґеи шақа чыхьы-қәахьы рытцака иқалахьоузеи, шақа цшацәгьа аёасхьоузеи, аха адунеи иахаанхарашәа, иара

еикэзырхаз, абга еитцыхха азтаз, уажэшьта дара рыхьчара, рыцстазара ахаан азы анарха атара иара иартцабыргуаша ицарцаруа игылоуп.

Абри ацъ ахала анаатэ аёасуа зны ахэы затцэ икэхар ирыцхамхои, ааигэа-сигэа иахъа-уаха уафы даныкамла, ихэакышт, ихээрехашт, нас адацкэа анацрыпсаалакъ, адгьыл инытцфырны, ихаббала абри ахшьыра интахашт, еимытта ибажэхашт. Агэнаха хара изгарым уи нзыжъуа! Уи ацымхэрас аеа цык гылар ами?! Аха иара имацара апцстазара ус дахэапшуеит хэа иабахэо? Алиас?

Алиас — уи зынза даеазэуп. Уи — ихы-ипсы зегъы адэахъы икоуп. Аоныка сасааиртак аёы еипш ауп дшаа-иуа. Дааит, уаха ипсы аашъаны, ашацкыразы дёагыланы дцеит, уи нахыс ионгъы ыкам, игэарагъы. Атцабырг азы — ақыта зегъы рыцсы дырзалымхуа бзиа дырбоит, аусураё ескъынгъы ыцк-ёыцк апшыгоит, абзиаразы ақыта зегъы дыртэуп, аха ионазы — изу азэы дифызоуп. Амра лакэзар — лус хэычы даёуп, ахы, нас, апхынра ашьтахъ зытра итыпрааз ажэтцыс еипш, ес, днылашэкэа дцашт...

Агэашэ ааёыжмыжт. Харзаман уахъ днацшызар, абар, Амреи Татеи ахъааталаз! Амра шёкёкэак лёыттракны апхъа дааиуан, арцыс инапкэа ыркэаталеиуа, ишьаё-еихгара иакэыршэаны икёо, ёнутцкала ак ипхъазозшэа, длышьтагылан. Амра дышиашаз акэаскъахъ лхы рханы дцон. Татеи ашта пытк иааихитэахъан еипш, Харзаман ацъ атцак дыштэаз аниба, даакэгъежъын уахъ иёы-неихеит.

— Уаама, сарцыс? — атахмада игэы цшаауа, Татеи дааипхыишьбааит. — Уааины абра уаасыдтэали!

Харзаман арцыс блала деипкаауа дихэапшуан, деитаихэапшуан. Татеи дыцхашъацхатцо, Харзаман ибла гёыразкэа ихы-игэы итало, икёандашьшьыраза иахъи-хысуаз ддырхэйтцёыхэйтцэуан. Аб игэыбзыгъа зым-базацыз Татеи атцёуара дакуа акынза днаргон Харзаман иажэа кёандакэа.

Арцыс иаб дызлеидыруа аоны атзамцаё икыду апатрет затцёык ала ауп. Уи иара Татеи диаанзагъы, аибашь-

ра ду аан, Апснытәи ашьхақәа ихы рықәйттеит. Иангъы ахшароура дахпсаан, ачымазара ихтакны иамоу иандуи иареи еизынхан, афны ашә аадыртуеит, макъаназы ахәыштаара амца мырцәакәан иааргоит. Иара дзаазазгъы, ишьапы дықәзыргылазгъы ианду лоуп. Жәлала Татеи Харзаман ихышьтра дазааигәазоуп, иаргъы д-Ахбоуп, Татеи ианду лыпсы танатцы лыфны ашә акыр калом акәымзар, иара ибжеихарак Харзаман ифната даазахъеит, уи иахыцхьазалоу азәы дифызоуп. Харзаман иакәзаргъы, иара ица-ица хәычы иеипш ауп уи дшипхьазо. Арпысгъы Харзаман иабду гәакъа иеипш дидхәыланы дыкоуп.

Амра лабдуи Татеи рышка дааит. Ускан Харзаман игәыхалалра зегъы тәын, ажәак изымхәо иблақәа тгәыр-гәаны, итыпрааны ицо, деихашеишеиуа дналәапшын, уигъы днеидиртәалеит. Инапқәа рыжәфа иаахишьит, иара хара дызлапыруа мтәыжәфақәас, тыргәас имоу, аду-неиаф дзықәгәыгуа дара рымацара ракәушәа.

— Уара уажәы узааз сзымдыруа цьумшьааит, — Харзаман иблақәа ыргызмалны, Татеи дааушьтны днеифапшит. — Исзымдыруа цьумшьааит? — еитеихәахт уи. — Уца нахь-хы, суадафы икнахауп, иаага!

Татеи, урт ажәақәа анбасахари хәа дцхлымуа дтәазшәа, дфатқьеит. Апхьарца иманы иаарласзаны дгъежьын, атахмада инаииркит.

Харзаман апхьарца арахәыцқәа ахыц анынарфеишь, еилазызо рыбжьы ааилақыцъқыцъит. Амреи Татеи инац-дыргызит.

Арахәыцқәа ахыц ала иргәыбзыгуа иааиқәикт, ашәагъы ааихсыгът. Иблақәа тыпрааны ицо, апхьарца Татеи иахь инаирххеит, арпысгъы уи акәын дыззыпшыз, апхьарца инапафы ишааиз еипштәкәа апсшьаха амразакәа, архәара дналагеит.

Татеи ипхьарца иафытуаз ашәа иазызырфуаз рзын иеыцзан. Харзаман, абар зегъы дахьырбонза дааихъеит, аха арпыс иаирхәо ашәа имахацт, еипшугъы акгъы игәалашәом. Апхьарца арахәыцқәа ескъынагъ ирхәоз

ашәакәа зынзаск ргәы пнатәаны, иаркаран иказшәа, Татеи иаирхәоз ашәа рызґыцбараха, дара рхата уи ашәа ґыц иазызырґыр ртахызшәа акәын рыешдырххоз. Уажә-раанза, иґахәаны иахыыказынтәи рыепдыртлазшәа, акәкыра лашыца итґакыз, аґауа-цґкә аниґас, ирыпґахәа ишыртаху ала аґсып лага-ґагара ишалаго еипш, агәеи-тґақыцґкыцґра ирымаз рыхшәаны, рыбжы ахы иакәи-тны аґынанахеит.

Харзаман иара иидыруз, дзышыцылаз, иаирхәоз ашәакәа ракәын гәхарштґас, гәыргәґагас имаз, аха уажә дыззызырґуаз ашәа зегы иханарштит, ари тбаауп — абжы еипш цґарак ихагґежзом, иамоу, амтґыжәґахәа рыла хараза ипыруеит, уаргы уахытәоу уаашытыхны уа-маны ицоит, ицазоит инкакәкәа.

Татеи шәкәык, аґсуа поетк ишәкәы иагәылихыз ажәа-кәа ирыкәыршәаны иара ииґыз ашәа ґыц аацәыригеит. Уи ашәа нотала иґзам, арґыс акгы ианымтґазакәа ус игәалашәоит, ианеикәиыршәа нахыс ихы иаатымшәацт. Амра гәаныла дицшәахәо ибжы дашыталаны лґыналхоит, ахалассы дымґахкәоит, нас ус дызызырґуадыштәоу, цґара цәаныррала дақәшәошәа ахылбо деитанайшыталоит.

Иахәа уажәраанза аґхьарцархәара Татеи изґитґаауаз Харзаман иакәын, маґ-сачгы тзом уи иртґара дала-геижтеи, аха уажәы арґыс иртґаґы ишиаґигаз лабґаба иааирпшит. Атахмада уи хәашыак амамкәа деигәыргґеит, баша ицґабаа ахымызыз. Харзаман аґхьарца иаирхәоз ашәакәа арґыс даманшәаланы ишышытґикаауаз акәын уи иидыруз, уажәы, абар, аґсабараґ иґамыз ашәа ґыц ахыз! Татеи иашәа данаалга, атахмада иааизымычхает.

– Иабантәааугеи, дад, ари ашәа?

Татеи, азныказы мазарахктәахны ишимазитытызшәа дґанатґеит Харзаман изтґаара. Ихы икәаршәны дыбжә-жыо Амра лахы дынцәытцґшит, ларгы уи иґыпшылара иатґанакуаз анеилылкаа арґыс дицхрааит:

– Ари ашәа, иара Татеи ихата еикәиыршәеит... Иара иґит...

– Иара еикәиршәеит-ба? Иара ихәыцны иону? Ашәа ҫышыас иаитәзеи? — Харзаман изтааратцәкыагы ииашаны изышыакәмыргыло аҕынза иңьеишыеит, нас зынза атак дазымцшзакәа инашьтеирххит:

– Иархәеи, дад, уашәа, еитархәеи!..

Татеи ацсеивгара аниоу, ицхьарца цыхьа ааста еихагы еигьны ахьхәхәа иааирцәажәан, иашәа аатиркәеит.

Харзаман иҫы ахьааихихыз уаха егьаимыркиит, нас икьышәкәа қәацқәацо атцысра иалагеит, абыржәымзар-абыржәы иаарықәкьо абжы Татеи иашәа ҫыц иашьталаны аҫынахарашәа...

7

Ацьыкәреии ататыни рҫынашәа иатцысхьан, рытцакәа казказуа адгьыл иқәпрааны ицарашәа аҫада аҫеира иаҫын.

Хара хааигәара иказ ататынырта зынза иткәацзеит еикәатцәа-хиатцәаны мшынтас игазго итагылан, амала, ашьа-пахьы адипсар быгькәа, амра шәахәкәа рыла ицазшәа, икәшышыхаа ишәхьан. Ататын атцхра иалагахьан.

Амра адипсар ҫыхуа ататынырта датқан. Уи уажәшьта ататын ҫыхреи, арыцхреи, арцәареи, аденгьреи иаалгаан-за ашколахьынтәданаатцәха, аҫны уаҫы дизыртәазом. Ус ауп дшыкоу. Ашкол аҫтәи лусура уахынла ләазыкалтцоит. Уахынла луадаҫы атцх аҫы ааҫнашаанза, сара сзыцәараха, лцәашыгьы кьатазом.

Амра лаб ататын дамароуп. Уи ататын еитахара арма-риара аус дзызхәыцуаз, инагзаны акәымзаргьы, атцара-дыррала аус зуа рымчала макьаназы ихыбжа-ҫыбжаны иказаргьы избоуп — адгьыл иашарақәа рҫы атрактор еитанахауеит. Ари зеипцшра усзуеи! Уи аамта дахаанхеит, урт реипш икоу аусқәа ибла ианабатцәкьогы ағәрагара зцәуадаҫу Харзамангьы.

Алиас иара ихәыцра даман. Иаххәап, иахьа икам ата-тын рыцхга амашьына, икам! Азәы иапшыгар ами? Зегьы

еихэапшуа, азэггы иемыртцысзо дтэазар икатцаны ирза-азгода, иара ахала ажэфан ахынтэ илбаафруама? Хэара атахума, мап. Ус анакэха, изцимшэарызеи абри аус афы иара Алиас имч, уи азбара илшаразы уеизггы-уеизггы тарадыррала аус ахыруа қалақь дук алабораториафы икаитцо, дызёу, уафы имбо, ашэ ихаркны иеытэахны дтэазар аума? Изилымшарызеи ара дара рёы, ататын ахбаадрыхуа ақытафы? Цара дуззак имамзарггы иахьеи-уахеи дызёу аус амазеи-атэахи иара азёы диеицэаны идыруама? Абри Алиас игёы итыхэхэа итан есышықэса, нас атыхэтэаны ихшыф афы ианшэы — напаиркит. Цыпх акыр дазааигэахеит, сынтэа итцегь ишыақеицаларц игёы итоуп. Алиас арғажэфаны ивагылоу зегь рапхба Амра дгылоуп. Игёы азлырхатцоит, игёы ацпыхэо дкалцоит. Убри ауп ларггы еихарак есқынггы лаб иааигэа-сигэа дызгылоу. Уажэггы лара лнапала ифылхуа ататын афатцаны арыпхга машына иара ихшыф иарирц иитаху амашына андишэо, ипқа лыхшыф, лымч иара дызёу аус афы ихэошэа ибоит.

Амраацқахэаадипсарфылхуеит. Ларалыварафы, ататын лыцфылхуеит апхэызба Агра Блаб-пқа. Агра уи аены ататын фыхра лгэапхеит аеацбара акёымкэа, уеизггы-уеизггы Амра лааигэара. Рааигэа-сигэаггы уаф дыкам. Дара зынза рыжэақэа аайдкыслартэ еизааигэаны аус руеит. Ахэылбыхарахь иааихаанза Агра дкэанызануа, лусураггы уиакара имарамкэа ататынрта датцан, аха нас Амра леаалакаратэны, емаршыагала иадшьылгеит.

– Амра.

– Ыы...

– Бара, Амра?

– Ыы?

– Абри Алоу... дзакэ уафүзеи?

– Ииуазеи Алоу? Акалашэа дыкоуп...

Амра ақёфылымтит. Амра атак калтар, Агра ажэак лашымшэарц, аамта нарыбжэажь-нарыбжэажьуа, ататын бгыцкэа хрыжь-хрыжь ифылхуан, аха егылахауамызт. Уи

ицэырылгаз ацэажэара ахы акышья мзыз дук аттамзар-
ггы, Амра егьылгэампхацэеит. Изыхъя-зытѣяз хэа ак-
ггы ыказамкэа, изацшыылгазеи уи еипш ацэажэара? Еи-
лылкаарц илтэхузеи?

Амра урт ажэакэа лмахазозшэа илафлыжьиц еиха
еигьалшьеит, аха Агра уи лѣымтра иаанагоз лара лтэала
ахэ лшьеит, ацэалашэара илымаз артцабыргыртэ еипш.

– Акалашэа дыкоуп... Зеггы иерылкыкыны... Азеифыр
дакыр хэа дшэошэа, уафы дидымхэылазо...

– Избан?

– Бара иаха ибымдыруеи.

– Алоу зынзаскгы ус икоу уафзам.

– Бара иаха ибымдыруеи... бизааигэоуп, дыбзааи-
гэоуп...

Амра арт ажэакэа итцегь иртцауланы ддырхэыцит. Иза-
кэызеи, мшэан лэыззылкыз?

– Ааи, даараза иааигэаны дыздыруеит.

– Бара беипш ааигэа дыздыруазар ари акара дтыс-
цаауазу?

– Зеигьатам арцысуп.

– Акрыздыруама, бара, шыоук ирхэо бхэоит хэа....

– Ирхэозеи?

– Дцагьоуп, ихы дубеиа ибоит, ахэсахэыцкэа ипсы
рзыцэгьоуп рхэеит... Ирымхэара ббахьоу, аха бара ибым-
дыруеи, цыушьт...

– Изакэызеи, бара, издыруа?

– Ус дыказар?

– Урт гэгашакэ ихэоу ажэакэоуп! — Алоу — дуафыц-
кэоуп!

– Акрыздыруама, бара, иаакэымтцзакэа убас избахэ
рхэоит.

– Ибазхэада?

– Шакафы!

– Усггы?

– Ауаа еиғасыжьюама, бара? Аиаша еилыскаап хэа ауп
акэымзар...

— Зеггы мцуп!

— Бара иаха ибымдыруеи...

Амра лусура ааипмыркъазакэа дниуан, аха Агра длыдчабло даналага ларггы мацк дыбрит. Изакеызеи мшэан? «Бара иаха ибымдыруеи», «бара иаха ибымдыруеи» хэадызлыдхэылаз? Закеызеи илдыруа? Иабантэаалгеи Алоу изы илхэакэо? Цэгъак лыршоит, аха ахалагала-ра атахым, нак дакеытцындаз, дабалызкашэеи, мшэан? Агра, ачхара аарцшны лара ус баша ажэакынтэ мацара дтаауашэа, Амра длыршыр лтахуп, нас лгэы итаршэны илымоу лымазакеаггы акакала атышэшэара иалагап. Лара уажэшта дыццакзом, акэоура ашытахь аоны ахыбра иахыкэкеаны илеиуа аз-цэыкэбаркэа реипш, аамта ныбжэажь-аабжэажьуа дтаалап, еггы уи налхыкэласлап, нас зны дартрысып. Хэычы-хэычла уаанза днагатэуп. Дырштэуп. Макьаназы Амра дынхынаа-аахынаауазарггы лычхареи лареи рмаршэа еибакны иааибогоит. Аамта рацэакггы бжэажьтэлазам — Агра уи бзиазианы илдыруеит.

— Ауафы игроу ухэеит хэа.

— Дарбан?

— Алоу.

— Ыы? Игроузеи?

— Издыруандаз?!

— Ибзымдыруазар бадызцалазеи?

— Ауафы ифыпшыларала акггы узеилымкаауазаап.

— Изакеызеи, еилыбкаарц ибтаху?

— Алоу дзакэ уафу?

— Уаха зтахым арцысуп.

— Зеггытцэка бара ибдыруазар...

— Бара ибдыруази?

— Сароу? Ибасымхэеи!

— Ихытхэаауп.

— Ус акэхааит, аха...

— Ааи, ааи.

Агра изакаразаалакь лыбжы аамцсахзакэан дцэажэон, Амра, лара ишылтахзамыз, атаккэа икалтцоз лцэымчхо

далагеит. Агра, лыгезо ашышыхэа, Амра лгэы атацшра дазышэарыцон:

- Бара иаха ибымдыруеи.
- Ааи, издыруеит.
- Аиашатцэкьа здыруазар саргыы ас слакѡакуазма?!
- Бзыралкѡакуазеи?
- Акрыздыруама, бара, икоу зегьы анбахалакь...
- Ибахазеи?
- Азэырѡы дрыхныхэахьеит рхэеит.
- Дызуста зырхэа?
- Бара бзы иаурхэах...
- Ишца, ишца?

Ататын ґыхра иаґыз Амра лнапкэа азнык азы иа-ангылт, аха иара убри аминут азы лхы даиааины лусура деиталагеит.

- Бара...
- Ыы, изакэызеи сара?
- Бара Алоу дыбгэампхазои?
- Ибазхэада?
- Азэгьы.
- Нас?
- Сара усшэа избан.

Амра дааикэашэеит, ачык-ачык ауп иаалыгхаз длы-тцахэхэаны нак дылпырылцарц, аха еиталычхаит:

- Ибзырбазеи?
- Цхашьароума дыбгэапхозар?! Арцыс бзиахэ...
- Ибзиақэоу егьаѡыкоуп, зегь сара исгэапхараны ахэ-

тоума?

— Егьа бымхэан, ашта атытрагьы бықэымшэакэа Алоу иѡыза арцыс аѡны даныбзааи... Дбымпытцбыжьаума?

- Хы, сара сымтарсѡума?

— Уи цхашьаразам. Апхэызба лынасыц азы дықэ-пароуп!

- Уи аѡыза агэакра стагылам.
- Ааи, шыта. Дасу иара итэала дахэапшуеит апстазаара.
- Ус акэхап.

— Аиеи, цыушът. Уии барей акафы шэкилибагап, ипсы-хэоузеи Алдыз?

— Уи ихъзеи?

— Дсашьами, бара, сгэы дрыцханашьоит.

— Дзыниазеи?

— Абылра дафуп, имцашоура бара бизаламыжът акэымзар.

— Сара изуазеи?

— Ишцабымуеи? Бзиа бибоит бара, бзиа, дыбфын-тцаауеит...

Амра уажэраанза Алоу изы илахақөоз зегьы аалхаштын, акыркырхэа дамхаччеит, цэгьарак атцаны акэым, ус, лычелызынымкылакэа.

— «Ахэынап цсуан, ацгэы хэмаруан» ззырхэогы убри-ами.

— Сара Алдыз сихыччазом. Зынзаскгы! Амала, хаицэа-жэашьа уаф дарччаратэ икоушэа збоит.

Амра агэаара леақэганы, леынахга-аахго дацэцарц шылтахыз, Агра илыршэыз акаҫа хэычы-хэычла ларггы иналхацеит.

— Бара Алдыз бзиа бшибо бдыруазар, быччазомызт.

— Сара Алдыз сигэацхартэ сызлакоузеи, Агра?

Амра излалылшоз ала цацхэа леахганы дацэцарц на-қэылкит, аха Агра ус длыдтцазма?

— Бара бзыцсоу шыахэлатцэқба ибдыруеит, убри азоуп быхггы зиатэабымшьо, иаахтны ибхэар еиха еиғмыи.

— Сароу?

— Ааи, бара.

— Алдыз са сеипш икоу шөфык дрыцсоуп.

— Уиақараггы бихымччазан.

— Сароу?

— Ааи, бара бхататцэқба!..

Амра дзыниаз леанрааланы дацмытқьазакэа ацэа-жэара леалалырхэуан, аха лусура изақаразаалакь акала иагмыжкэа ататын ғылхуан, лара днакэаратца-аакэа-ратцо ддэықөлар атқкыс, Агра дызлалгалаз аус ағы, аиа-ша лхэар еиха еиғны иазылцхэзеит.

— Сара Алдыз сышпеихыччои, Агра? Алдыз дзыпсоу дапымхааит, — иреиҥкәоу, иреиҥу ззырхәо арпыс! Уи иара ианиҥахха, иааиҥаху анасың иоуеит. Уи шыкаларыз! Амала, сара стәы шыкоу бдыроуу, Агра?

— Ыы?

— Сара соуп акалашәақәацәкәа икоу. Алдыз дызшаз дисасуп. Уафцстдас даара хатыр икәыстдоит, инасың ахыкоу дагымхааит, аха сара... Сара истахытцәкәоу — саргыы исыздыруам, макъаназы стәы сацныкәоит, аха иара саашытпааны саманы идәықәлартә еипш итцзыркәаша уаф дыспымлацт! Дыспымлатцәкәацт. Уи Алдыз итцкыыс деиҥзарцу? Мамоу! Дызустугыы сыздыруам. Ибгәапхо дзеипшроузеи хәа бсатцааргыы — атак сызитоу. Ипшра, исахъа, ишәагаа — дшыкоу абри абас ауп хәа акгыы сызбахәом, амала, дызбар дыздыруеит, дызбаанза абыржәы сшыкоу скалозар акәхап. Ишпасхәари, иаргыы абыржәымзар абыржәы сацхъа даагылартә ихичсахъа гәаныла иааиҥызбаауашәа кастдоит, аха мыцхә ихтакны сахәапшуа саналагалакь, исцәеилахәоит, инагзаны исзышыақәыргылом, нас, исыцымгылаз ацхыз еипш, иниакәкәа ицоит, Абас сыхъуеит есқыынагыы. Убри акнытә, сыпшуп уи сымфа даангылаанза, амала, знымзар зны дшыспыло здыруеит.

— Амра-а?! Амра-а?

Апхәызба ҥызтуаз деилылкаарц ататынрта даалыхәхәо даагылт. Уи иналышытәлырххит Аграгыы.

Ататынрта ашкә азә дыфны дааиуан. Ахәыцхагыы ламразакәа Амра иаалапганы, дахылгарц ифны иааиуаз ишкә лҥыналхеит Агра. Амрагыы длышытәлт.

Ипсы ихәламзо, ҥытуа иааиуаз Амра дылдырт. Уи — Татеи иакәын.

— Икалазеи, Татеи, икалазеи?

— Дес... Дес... Дес... лгәыхь лызтысын, дхәартам. Дес. Рыхыкгыы ифны идәықәлеит.

Убри аминут азы инақәыршәаны архәара акынтә даацәыртцит Алдыз.

— Агра, уа Агра-а!

Агра даахьаңшит.

— Шәаагылшь, шәаагылшь, Алдыз ахьейтуа шәмахауеи!

Алдыз, ус, машәыршақәдрықәшәеит, ахашақаи атахны!
Амра даақәгьежаан Алдыз иахь дыфит. Убысқан ауп иара
Алдызгыи ианааирццак.

— Алдыз, Алдыз...

— Икалазеи, Амра, икалазеи?

— Сан... сан... — Амра лыңсы лызткаауамызт.

Алдызгыи днатрыст, зегьы еибарфны ачымазаф лахь
еихеит.

Дес агәыхь лымеижьтеи маңкгыи тцзомызт, ина-
ларшә-фаларшәны ачымазара аеылнардыруан, аха уи
аены еипштәкьа дканамтцаызт. Иаалыркьаны илыз-
цәыртцит. Аены аусурахьгыи дтымтцкәа, афны даан-
хеит, қататәкәак лыман, урт дрыдхалт, хар лымазамкәа
дшықаз, лхьаа аалызцәыркьан, лгәы тытцны ицо, ашыз
лыхьызшәа ақәарақәара деитцасуа далагеит. Насыңшәа,
Татеи длықәшәан, Амра адырра литарц дцеит.

Алдыз ачымазаф длыхәаңшит, даара игәцаракны длы-
хәаңшит. Инапафьы иказ хәшәык литан, лыңсы еивылгеит.
Дес лыңқхалыңштәылхыгга дшәаны дшықаз ангәалта, лгәы
дрыңқханашьеит, ларгьы лымч еизганы лыгелыргәгеит уи
лфызцәеи лареи уа ианылба, лгәы хьаңссейт, лгәыхьгыи
еихә еикәтәеит.

Алдыз, имңсша аңьма аматцә азынакәуеит хәа шыр-
хәо еипш акәын, аены дзыниаз дшахәаңшуаз. Ачымазаф
лыңсстазааразы ишәартәу акгыи лымам, иара уа иеыз-
лааникыларә амзыз иоуит, шақаамта итаху Амра дибоит.
Амра лан деигьны данықала, лыхшыф лхафьы иааин, Агра
дызлазтаақәоз цәыркьа-цәырасуа уажәы-уажәы иаа-
лыңгьлон. Алдыз уа дахьылбоз зынза илуа-илхәо дақә-
намыршәо деиланаңсон, уи азы илаҳаз ажәакәа лгәы
атқараф, амың қәыңқәа реиңш, иалакьакьо иахьынхалан.

Алдыз урт зегь зтагылаз аамтафьы аңшәымас ихы
пхьазаны, Дес лнапы ахьикыз иаауижьыр лгәы аусура

иаҕэйтҕрашэа, ылымхаҕэа ыртҕарны дзырсуа, апыжэара
имаз ихы-иҕы иахышэахэо дтэан...

8

Дес ағылара азин лоуит. Аиарта даманат, Алдыз есым-
ша дибон, илапш лхын. Уахынла ацэа иаалымнахаанза
длыдтэалан, нас акэын данцоз. Аөнатаҕы дрылашыцылт.
Ихақымра анафсгы дзакэ арпыс бзиоузеи! Алдыз ас
дишыцыламызт, инаалашыа мацара зыпсоузеи!

Цабыргны, Алдыз иара изы азэы цэгъарак игэы иаа-
нагартэ ихы мѡацимгеит. Агэцаракра, ачымазаф лыхэ-
шэтэра, иаарласзаны, лшыапы лықэыргылары — уаха иза-
кэызаалакь акы, ихы-иҕы акы узыкэбаауам.

Ачымазаф дгылт, лгэыхыгы тэеит, аха иара уажэгы
дааны дибоит, илапш дытцижыуам. Амра хара-хара дгы-
лон, Алдыз атагылазаашыа ихы иархэаны, лымариа иоур
цэажэартахаыс дикыр хэа дшэаны, аха усгы егылымбе-
ит, лара лтэала, даараза дизкылыпшит, — мап, — агэнаха
лызхэом, игэгы ак тоуп хэа дыкам уи аганахыала. Нас,
абри Агра дызҕыз закэызеи? Лхы итылхэаама, аха лхы
итылхэаазаргы, иалылхуази, иатцанакуази?

Дес леанеибылта, лара лхала гэаанагарақэак лыз-
цэыртҕт. Мшэан, Алдыз иахыа уажэраанза ас дзылzymды-
руаз? Уажэада длымбазацшэа! Ркыта далтцит, уа даазеит,
атцара далган дгьежын, уақа, иара икытаҕ хақымс аус
иуеит, лчымазара атцыхэала диднагалақэахыан, аха астцэ-
кыа длызгэамтцзаарын! Ауафы идырра шақа атахузеи!
Уцсы иузалымхуа, қытак иацсоу арпыс замана. Ацсын-
тры бзиа зауша.

Апқа дызмоу ан лхэыцрақэа лыпқа илызхацыпхыаза
еиха-еиха ирацэахоит, апхэызба лгэы итам, лхы итам ан
ианлызтысуагы калозаап. Икалозаап моу, есқынгы
ицэыргатцэкыаны ирымхэозаргы, анацэа иргэапхо ар-
пыск данырбалакь, рыпхацэа рынасып дара ирызбырц
иалагоит. Убри ашыза ацэалашэара лызтысит Десгы.

Лыпха усгы знымзар зны хатца дцароуп, нас, Алдыз иеигу арцыс дабаоу? Лыбла дахьамбо цъара хара дагар аткыс, лара лкытафы инхо Алдыз димазар, ан лызгы ипсеикэырхагамхои? Иахьа уажэраанза лыблакэа хөазма, мшэан? Амрагы уи иахьынзахэтоу дылзымдыруазар акэхап акэымзар, илгэамцхо арцысума? Знык дара рыбжьара акы ахы ытнахындаз, нас, лара атыхэтэанынза иналгарын, аха... Амра усгы унапафы иузааго лакэзам — убри ауп ишэартоу.

Дес лгэыхь иахкьаны атацэа зыкэшэаз ашэарта ирхысны ицаз хтыск ирзафызан шыта. Алиас ататын рыцхга амашынафы имфацигоз апышэаракэа азнык азы иааитцанакьейт уи лчымазара, аха нас ейта игэы азкаршэны аусура далагейт.

Аказарма ытыртэааны, зеггы ишаабац еипш, ататын абгыцкэа напыла агэыр иахацсаны идрыцхуан. Алиасгы уи дафын, аха данаатацэхалакь ауада хэыцы даафнымшэо, инапафы изаамгоз имашына знымзар зны иара ишитаху ататын арыцхуа икалаанза дацрымтыртц збны дадцуамызт. Ирацэафзан Алиас ичхара цъазшыоз, имацфымызт гэаныла уи ихыччакэозгы ататын зрыцхуа амашына Алиас рыцха иоума изызбуа, атцара ду змоу ауаа ирылымшахтеи хэа! Ус шизырхэоз иаргы ицэа иалашэалон, аха агэхьаагы икымызт, азэггы ажэа имамкзакэан, алакфакра змаз ауаа уи афыза амашына акатцара ауафы ишилшо лабфаба идирбарц акэын иитахыз...

Уи иарадызфыз аус ихшыфзеггы азышытын, изырхэози, ргэы иаанагози, рызхэыцра, алацэажэаха имамызт.

Аены имашынеи иареи зынза еибаркареит, уафы изеинмыршэо акынза инеибаганы ишыказ, апышэара ахьымфацигоз ауада хэыц афы аколнхара ахантэафы шыоу-кы ицны даафналт. Азэи-фыцьеи ракара идырт, ибзиазаны иидыруаз Ацсны акыта нхамфа аминистр иакэын, аха азэы — зынзаск изымдыруаз, иимбацыз уафын. Изымдыруазгы дидырдырт — Қартынтэи иара дитааит акыта нхамфа аминистр — Алиас икайтцо амашына ибарц, итахызар ацхыраарагы иитарц, чыдала абра дааит.

Деигәырғеит, иагыңеишьеит уи Алиас. Бзантцгы иғеы иаанагомьтзт уи напы злеикыз аус иара ида азэы агәхьаа икуп, дазхәыңуеит хәа.

Иабаиахаи аминистр Алиас имашыына азбахә? Дара ркынтәи қыткорк аңсуа газет «Аңсны қаңшь» аста-тиа хәычык анитцахьан акәымзар, уи атцыхәала цъара ажәакгы азэы ихәахьеит хәа дыкамызт. Арахь уажәы Қартынтәи аминистр иара иңы дааны дыкоуп, дызңыз аус ауаа ирылафырц зынзаскгы итахзамызт иара. Ма-кьана иалтцуа здыруада, еибамгаз ашәакь еиңш, импы-цахархәагы даңәшәон, убри аңнытә, иқыта иалтңны хара ицарцгы дашытамызт, аха уажәшьта, излеибо ала, аихабыра рзыхәангы иаргамахазаап. Уи иус армарион-гы имбеит, уимоу, еихагы иаргәңәон — закәызеи нап злеикыз, атцыхәтәанынза ианызынамыгза аңсра, аитаңсра ззырхәо еиңш ахымзг имгеи. Уажәраанза иара имацара иакәын изусыз иалтдыргы иалымтдыргы, дара хибәфон, аха уажәшьта... ихәынтқарра усхарц иалагеит.

Аминистр иңыз ауаагы иаргы Алиас имашыына хәың-хәың игәартеит, инадырхәит, иаадырхәит, ататын бңыцқәа аанызкылоз амзыз шыақәдыргыларц, аха ус инадсыланы уи рылымшеит. Амала, иаңшыигаз ауси иа-хьа уажәраанза икаитцази шыахәлатцәкьа ахә ршьеит. Атцыхәтәаны аминистр ицқәаз азэы амашыына асхема ти-хит. Алиас аңышәарақәа нақ-аакгы имәаңигаларц иаб-жыргеит, даргы Қарт уи имашыына аиңтәразы аус адыр-уларц рызбит, иареи дареи русура нақ-аак еимаданы.

Аминистр хқытаңы данаа, избеит хқолнхара анхара-антыра гәеитарц. Аены хәлаанза атаынртақәеи аңықә-реиртақәеи гәеитон, арахә ртыцахьгы дхаланы ибеит.

Ахәылбыехан асасцәа Харзаман итан. Аминистр ифы-зцәеи иареи даара рыгедырххеит, аха аңсуа нхафы асас ицәитцәахыз ихахауам хәа, иара итәы даахымшәакәа шытәа дук нкажыны ирзишыын, рхәы бзианы икаитцеит. Афы хәа усгы атцыс ахы хызтцәоз иман. Ауаагы адгала-ны асасцәа ауха аоны иаанкыланы пату рықәтцаны им-әаңигеит.

Амра ашкол ахь дцахъан. Луада ашө бзантцы иалырк-зомызт, ус иныдылтон, аха аены зынза икьакьаза иаартын, сара снеиааиуа абартца сахытцаз сныфнампшкөө сзафсуамызт, егъа схы ныскыларц салагаргьы сыблакөө уахь инцөытцыцшуан.

Амра луада бзантцы сьфналан исымбацызт. Лара ды-кам, аха снейны избар — ма лцәафа ахысымкаари, ишыр-хиоугьы сымбари... Иара убри акөхеит — сшыапкөа ашө сныладыргылт.

Сныфнапшит. Иахыркьацәан акөымкөа — шака еил-фаца, еиөкааны ирхиоузеи! Лиарта зну акаруат аөырбара икны иагоит, лыматөакөа зтакнахау ашықап акөакьтаөы игылоуп, стол гьезь хөычык ауада агөта игылоуп стол-көыршөда — уадтөаланы уөларгьы калоит, уаадхаларгьы акрыкөуфартө икоуп, атзамц иадгылоуп тумбочкак, уи ахыхь икөгылоуп асаркьа, азааигөара, итатаза, унылатөар унылашөкөа уцо — ицшыркцаза төартак, уаха өнагылазар имыцхөызшөа дес-көардө затөык лкаруат аханы игылоуп. Абриакароуп, уаха акгьы мыцхөны улапш итәашөом. Ама-ла, Амра дызныпшыло асаркьа еибаркны измоу амөы, патреткөак аласаны избоит, аха сыбла сажьоу, ус сылапш итәашөоу здыруандаз? Ауадахь сныфналт.

Ахааназы сгөы иаанамгоз, сыпхыз иаламшөоз сыбла иа-беит. Лабөаба избоит, аха исызхатом! Абар, сара спатрет! Ганкахьалалпатреталарсуп, егырахькьа сара стөы, аөбагьы еиөацшуеит. Урт рыда егырт апатреткөагьы ыкоуп, аха лареи сареи хтөкөа харакыралагьы еизеикараны, нак-аак еиөацшуеит.

Абар ассир! Уи, сара рыфны санааиз илыстеит, аха абас, абриеипшыртан икнахан илымоуп хөа сгөы иаанагомызт. Спатрет ма илөацшуазааит! Аха абри лара лнапала иала-лырсыма? Изызхөоузеи?

Ех, аиашатөкьа здыруандаз?

Апцхөызба лгөы итоу иалудыраауазеи? Издыруа-да лара илзааигөоу, илгөакьоу азө иеипш сыпхьазаны спатрет кналхазар, дара рыфны пшөымартас ишьтыхны

иахьсымоу азы? Ус акэзаргы калап. Анс акәу, арс акәу — цэгъарак иазхәам — сара сыкнытә епныхәак лызтара акгы калымтцеит! Сыбла иабо агәамч снатоит. Шака ибзиа-ны икалтцаеи! Ауада сыфныпрааны сцартә саргәырғеит. Сара спатретгы лара лтәгы сагърыламкысит — лара ишыкналхаз иказааит! Уахгы-еынгы еиғацшлааит! Наунагза абас инхар ауп саргы истаху!

Альбом хәычык асаркы ашьтахь икәын. Иаартны са-гәылацшуа сғаасхеит. Амра атцара зцылтцәз лөызцәа-лгәыцхәцәа рпатреткәа, лара лтәкәа, еиуеипшымкәа итыхкәаз мацымкәа уа иагәылан. Аа, лара лпатретк сыб-ла сзакәымго сахьадхалаз! Иаарылхны сахәапшуеит. Ла-ра апстазаарағы еипш, уакагы дкәыпшза, лтеитпш ааи-лахәарак амазамкәа даныччааны, абыржәымзар-абыр-жәы лкышшәкәа ааихыцхьаны, даасыхәаччарашәа уа-хьынтә дсыхәапшуеит. Лғыпшылара икәхьхьуа ахаара зегы сара сзы, чыдала сара сзы, хатала данысымбо далас-гәалашәаларц азы, абрака иаалырцшызшәа ауп ишыслыр-бо. Сгәы самжәозар — закә насыпузеи?

Игәагыны альбом еитасзагәылатом. Иахьяашьтысхыз исымпытцахеит. Схы здыруа адәы саакәлазар аахыс унап-хы цәгәоуп хәа азәы исзихәартә схы мөапызымгацт, нас, иахьарнахыс уи афыза ахьз схылартә сныкәарыма?

Ишцакастцари? Изгар гычроуп иаанаго, изымгар-гы еипыртцшас ихамоузеи? Мап, уи апатрет сара сғы инхароуп. Сзыба интастцеит, сындәылтцт — абартцахь снейны адәы санныкәыпш, — «агыч дышәкы, агыч, аенышыбжьон ауатах дыфналаны дгычит» хәа абыр-жәымзар-абыржәы азә сыкәфитрашәа схәы-сжы еила-гыло, ихьшәашәаза цәалашәарак саамеханакит. Изуа, исхәо сакәымшәо, сыбжәажьо абартца саатцахеит, аха нас хынтафынтарак салахаткәар ишыбзоу цсроуп аасгәа-хәын, сналбааит. Цабыргны, гычк иеипшткәа схәапш-кәапшуа, ашта сыткәаны сцеит.

«Такәажәык лгәанала дкәашон» хәа, сғахы цъара иаацәырганы исзымхәазакәа ахәыцреи агәтыхеи схәәе-

ны срымоуп — ианбанза сызнагои ас? Лара Амра сна-
лыдтәаланы, изакәызаалакь акы аасыттамкыкәа, сгәы
аартны дынтасырпшыр, дуафыми, сеилылымкаари, из-
дыруада ак ласхәарц лара лхата дазыпшызар? Лара ажәа
снылтцаанза хәа ас снапкәа еиқәыпсаны стәоума, сцәы-
тақәыпсгычхауа аган савоума? Ааи, лгәы итатцәкьоу еил-
кааны издыруандаз? Ахы, иаххәап, сәаасыртып, зегьы
аахтны иласхәап лара, исхәаз зегьы лмахазазшәа иаа-
лафжьны, мап сцәылкыр — ишпасхызгои? Ааи акәзаргьы,
мап акәзаргьы — еилкаак сымазар... нас исыхылакгьы?!
Баша, схазы мацара стәаны спатоит, шақантә сгәы итаск-
хәоузеи, аха уи зыкәтцә сакәзам! Ак абасызлахәои заа
сыгәсхәахьейтеи!

Пшәымартас изышьтысхуаз Харзаман ифната?

Җенак Алдызи Деси еидтәаланы ишеицәажәоз Амра
даарыхтыгәлейт

— Нан, Амра, хасас игәы бмырҗыңын, — лхәан дара
рфыңыагә ааизныжьны, Дес аматцуртахь дцеит.

Алдыз уи иатцанакуаз, ииаша ииашам, иара итәала еи-
ликааит: ан лганахьала иара уеизгьы-уеизгьы пынгыла
имам, имҗа аартуп, уажә ишыкалаз ала, дегьцхыраафушәа
ауп дышныкәаз. Уажәшьта аус злоу иара иоуп, иара.
Иара имацара иакәым, хәарада, аус азбратцәкьа знапаҗы
иҗоу Амра лоуп, аха иара иҗазара шааирпшуа, амбатәза
атцанакуеит. Апхәызба зныккьарала ихәатәаҗы диза-
амгар калоит, аха уажәшьта игәтакы леихәартә акара
дылзааигәахьейтеи. Уажәыраанза далагар изаацәазтгьы,
уажәшьта наҗ-ааҗ иахигә далагар — ихьшәахон. Абри
аамта иахырцатәым. Ларгьы Алдыз иажәа данбалагои хәа
дыпшызшәа дтәан. Аха иара Алдыз ианааидгылатцәкьа
ацәыргара шпеицәуадафхеи!

Рапхәатәи ажәа, Амра лҗаңхьа игәы пзыртлашаз ажәа
импыхьашәомызт, убри пшаатәын, убри амтцәыжәақәа
ааужьны знык игәы изтыпрыр, нас егьыртгьы аттахәа уи
иашьталаны рҗынархон. Уи ажәа аҗа ажәак иазыпсахуам,
иара ахата пшаатәуп, ахата затцәык.

Аа, абар, уажэы-уажэы икышэ иаакэыххуеит иара убри ажэагы, аха изыкэпыруам, иазыгыгыуам, ҫапхба иныкэшэаны игэыткыа-цсыткыаха игэы инташэоит, еи-цып-еицыпуа, еитцаланы игэы атқака, уаха ахы изым-ҫахо аехэытцанаршэуеит. Ас ҫымтзакэа, ихэламшэа цтэазшэа атэарагы Амра иахагы лгэы леаннатцоит, ус-кан лымч еизылгашт, нас лыхерагы имариоу усхом!

— Амра! — ачамгэыр рахэыцкэа реандырхха иаарыкэ-тызшэа ибжы кыцкыцыуа ҫааитит Алдыз, уажэраанза иара иипшаауаз ажэакэа ирпырагыланы адэахы иауз-мыжбуаз уи лыхыз затэык акэызшэа. Урт ажэакэа рымҫа хызтуаз уаха аеа ажэак изымпшааит.

— Амра, — ихэеит уи еитах, ицсы неивыганы.

— Ыы? — лыцымшыкэа нкыдпрааны ицарашэа, реыҫ-харакны реааитырхит, лыблакэа ргэыреанны.

— Сшалагара сыздыруам, Амра, — ибжы лаҫхэеит иара. — Иахба уажэраанза сгэы итахэхэа, азэы иаасытцихыр иара убри аминут азы исцэызрашэа, сацэшэо иаазгоит цэаныррак, сара сзы адунеи аҫы зегь иреихау цэанырра дуззак. Уи ауп сшыапкэа зырыкэо, сгэы аус азыруа, сыб-лакэа алашара дзырбо. Уи зегь зыбзоуроу, мзызс иамоу бара боуп, Амра, бара затэык! Уаха — азэгы!.. Сара уи сацсамзар калап, аха ҫеаастазамзар, бара сахьбыдырбало сцэаҫеыгазамзар, ацстазаараҫ хаймҫалацэаз... бэызара сызныкэгозар?..

Алдыз, уажэраанза егба иеникылахьазаргы, уажэы апхэызба аипххэыцхагы лымтакэа, ахыткыара еипш, игэтакы ааилартэаны, иажэакэа хыырвырны еипхытта ицэымцо, иааркыаҫы, ахартцакы еилыккаилбоилеихэеит. Амра, дбалыбатэ, катала азы иаатыргаз апсыз еипш, лҫы еихыхуа, еихацало, акгы лзымхэо, леылзеизымго, даакарцеит урт ажэакэа.

«Ишцоугэагызеи ура сара сҫы ахнагара, уцхамшыакэа иагышцасоухэазеи абарт ажэакэа?» хэа иҫалырхыыр иаа-нагозеи? Дҫаастоума, дцэаҫеыгоума, иара ихэан еипш, Алдыз? Арцыс замана. Аха иара ихазы, даҫазэы лзы.

Пхэызбак лкны уаф иимхэацыз харзаманс иихэазеи уи? Акымзаракгы. Ма лара уи дыкэнылшьону? Зынзаскгы мап! Егъа ус акэзаргы, ифызас дзыкалом, апстазаарафы ихатэ ыызас дзыкалом, аха хэашьас иалтарызеи, лхы шцацэылгари? Ахы зытнахызеи, абри афыза ацэажэара? Иара ус ыызас, иахьадшыкоу, иатахызар, итаггыгы еигъны, ус еипш афызара есқынагы дазыхиоуп, дыпсаанза кыс амамкэа, цъара кэац еикэатцэак акэмыршэкэа иныкэылгоит, амала, иара Алдыз иззихэо афыза лылшом! Изылтахым атак аахтэаны илызхэом, цатцгыс иатцоу макъаназы ларгы илыздыруам, апхэызба илтахытцэкоу лцэанырра илнардыраанза, иара ахы цэырнагаанза аилкаара лцэадафзаап. Аха лара лхата ус даныкала, Алдыз деиликаартэ хейтахэашьас икалтарызеи? Игэнимгартэ ихьмзгимшьартэ, дгэышны давамлартэ... Излауала, хаала, иаахжэаны акэымкэа, аха — иаур...

— Иухэоз ахы ахьцоз еилыскааит, Алдыз, — ашышьы-хэа, урт реипшкэа рфы даара апстазааратэ цышэа змаз азэ леипш далагеит Амра. — Ахааназы сгэггы иаанагомьизт, суатэашьаны, ухы садукылоит хэа. Иаанагатцэкомыизт. Сара арыцха, пхэызба такьатаск уара сабоукэнаго, азэы иахаргы — пхашьароуп, насгы сара схатцацара... Угэы иалсуоу сыздыруам акэымзар...

— Сара гэыграк соуааит бара бкынтэ мышкызны, ианакэзаалакь — шыкэсык, ышыкэса, шака аамта бтаху сыпшуеит, амала, сгэы еикэызхэалаша акы сныкэырпш, уажэазы уаха акгы сахэазом, Амра, — апхэызба леалалымгаларц дналпыфлеит уи. — Гэыграк шсымоу здыруазар...

— Мап, мап, — Алдызгы агэра акэыршэны ддэыкэымларц, иаафахылтцэеит Амра. — Уи затахузеи?.. Баша... башаза еимахкрым...

— Нас, иаахтэаны мап акроуп уи иаанаго, ус акэу? — Алдыз арт ажэакэа анихэа ашытахэ ауп ихы изнымкылакэа дшыццакыз анеиликаа. Уажэшьта, цэабыргны аеынкыларагы ицэадафхеит.

— Иаахтэазаны?..

Алдыз дзыкѣтѣаз акѣардѣ тѣакантѣи итѣасызшѣа дѣа-
ныѣеит. Ишыѣкалаз, изыркѣатѣаз изымдырзо ауп уи шихъыз.
Егъа ихѣаргъы, егъа иургъы уи аѣыза аѣак дазыѣцшымзар
акѣхарын.

— Закәызеи иухәо, Алдыз? — даапшқахейт лара. — Иухумгакәа!.. Уаха җеалаагаларым. Җара хабжыра цәажәарак ыказшәагы хәпхызарым!

— Ус, иаҫа еиҫһуп, Алдыз, ус...

— Ейбахамхәеи — иҫамыз цәажәарак еипш ихасхажьп.

— Аха избан, Амра, избан? — уаҫа жәа иҫашәомызт Алдыз.

— Азэы иахаргыы пхашьароуп, абаапсы, устыхэ, Алдыз. Сара ешьас, хатэ ешьак иеипш усыпхьазоит, уара ус шпоухэои?!

Амра уи лымхәакәа ахыкәаала шааиуаз Алдыз игәы
ааннакылар еиха еигьымзи!

Ех, апсуа қабз, апсуа қабз! Ауағы душьраны ұка-
заргы ажәак, ауағы иламыс зыхьчо ажәак уґахәаны уш-
пааннакыло!

Уажəшьта иҗы ааихыхны уи атыхəала ак анихəа, ала-
мыс, ауафы дышуафу злаудыруа, иара ихыз иадкыланы
иныкəйго аламыс аҗышьра ауп иаанаго!

— Сатамзааит, — атцыхэтэаны ииулакь абри ажэа
затцёык ааихэеит, иеааидыцсаланы Амра лэацхэа даа-
гылт Алдыз.

— Зегъы сара исхаразааит, Алдыз. Саҕамыз. Уара уах-
шьара сара саҕсахартә сҕалааит.

— Итабуп...

Алдыз амардуан дналбааит. Амрагы днаишьталт. Афонтақантә итцыхәаршәшәо, Алдыз иаңшыгаз аус шынтәоз иазыңшызшәа, иаахәытқъеит Былгәа. Игәыр-гьатцәа, иара атәала, игьатцәыгьатцәуа афыңбагы инеим-да-ааимдауа, ашыапкәа ирықәгыланы атрым-трымхәа иргәйдцало афынанахеит.

— Узырцакызеи Алдыз? Сан ушдәықәлазгы лыздыруам, — гәыкала иааишьталхәеит Амра, иара агәашә ааиртырц даннадгыла.

— Алдыз, уа Алдыз? Уабацои, нан? — аматцуртахьтә дааиуан Десгы.

— Бзиала, — Амра налызфәытны ахшыра дынтәлеит иара.

— Абзиаразы... Амфа бзиа, Алдыз.

Амра даагъежыит.

— Дышцаубыжьи, нан, ихәы ақатцара сшафыз? — лыпқа аепныхәа лылтәит Дес. — Иаасашәразар, салгахьан... Шақа ипңзамхазеи, ицара стахны сеахызгазшәа...

— Сихәеит, аха даанымгылт...

Амра иааира дук згаз азә леиңш, лхы дфахан, дласкәантраза, луафра ҳаракны, иахьынзахәтаз ишьтыхны, афныка днеиуан. Луатах дныфналт. Асаркәа днанцшылт. Лара лхы-лфы дахәаңшуа дгылан.

«Ажәа бныртцо иалагама, Амра? — асаркәа ианылбаалоз асахәа дазтааит. Дааңышәырччеит. — Иаанагозеи ари?» — азнык азы дшәарҳаны дшыказ, лхы лгәы ақәыбзиаҳаны даақәгъежыны, афны дыфныпрааны дцарц лтахызшәа абартцахь дааццакит...

Татеи ашышьыхәа ихала аккара дытцаланы днеиуан, днытгыла-аатгыло, иоуразоуроу зегьы хәыцрак иеатә, амтц амтцәыжәфабжыи аиңш иналаршә-ааларшәны, аарла, иара ида уафы изеилмыргоз быжьқәак иқәацқәацоз иқышәқәа ирықәыфәуа...

Дытцоуп арпыс аккара, апсабара абызшәа тцо, иар-гы, макъаназы, гәаныла акәзаргы, иара ибызшәала дацәажәо. Ех, абри апсабара абызшәа, абыржәы иара иахауа ацәажәабжә ажәлар рлымхә ақынза инеигзартә изантцозар, уи ахаара бжыы уахгы-еынгы ааихсыгъра амамкәа идирхаларын. Апсабара зегы ашәа ахәоит, ицәажәоит, апхәызба цшза ллымхә итаҳәытхәытуашәа, аха уи абжы зегы ирахауам, уи абжы цшқа аилкаа-ра алымхә цар ацәанырра црыхәтцәа-цәа атахуп. Ус акәымзар, уи абжы зегы ирахауазар, ажәлар хытны, иара Татеи иеипш, абри аккара итцазаарын. Апсабара, аанҕасра змам, есымшаaira афнутқа итцәахны иамоу уарла-шәарла зымаза цәырызго апстазаара, цәа змазам апстазаара — абарт роуп иахәа уажәраанза ажәлар рзы абицара ақнытә абицарахь ииасуа ашәақәа зхылҕеааз, нақ-нақ, цхәакагы, бзантцгы нтцәара зқәым.

Иара илымхә итафуа, абра иахауа абыжқәа ирхылҕе-ианы ихы итыппны ицо ашәақәа ашәкәы иантцаны зегы рзы изгәынкыло дыказар, абраантәи урт рыцәкәырцақәа адунеи иахыгзарын — убас ицыруеит арпыс ихшыф, цьа-ра хәаак ззыптцәам уи ихшыф!

Абар, атцарақәа инеимдо ашәа рхәоит, дасу дара рашәа рхәоит, урт зынза еипшзам — хаз-хаззоуп, дара рашәа ҕыцқәаг апыртцоит.

Аапын, апхын, тагалан, азын — ашықәс аамтақәа зегь ирықәнаго ашәақәа рхәоит. Абарт атцла дукәа, аҕахацәа реипш зҕы еилымго игылоу, аифааа ибжыашыкырни иааиуа апшалас, игәрымуа, уахгы-еынгы аҕы ааихам-куа ибжыаапкны ицо азиас Аалыпста, ашыхақәа, адәқәа зегы — ашәа рхәоит. Убарт зегы рашәахәабжә иара иахауеит, иахауеит, аха иитаху аарылпаан, иара ишитаху ирцәажәан, апсы ахатцаны иара инапала, ихшыфала еиҕеикааз, амтцәыжәоақәа натаны, ицыруа адунеи ины-кәйтцар — убыскан игәтакы назон, аха иабакоу уи атәы иара издыруам. Макъаназы гәын-хәтыстала мацара ауп уи шыкаитцо, ихшыф иааҕеикыз абыжқәа тпрааны

ицэымцарц дрейкарулуа дныкэоит. Уи игэы итеикыз анагзаразы, ацсабара иара инатаз абафхатэра аарцшразы иатахуп атцара, атцарачыда — уахь дагыцароуп, хымпада дцароуп сынтэа иахымгакэа! Сынтэа быжь-класск далгеит, Амра илеихэахьеит, ашэкэкэа Акэака идэыкэитцахьеит — уеизгы-уеизгы амузыка цара дталароуп!

Татеи аккара даатцысны Харзаманраахь дхалеит. Хара, Харзамани сареи аць атцака хтэан. Ашьхацара хеа-зыкахтэон. Шьта лассы амфа хақэлон. Арцыс, ашта дшаа-талазтэкьа, дыфны Амра луатах ахь дцеит.

Хара хақататэкэа хшырфеыз фыцба ашта иааталт. Былгьа артэаахэа ихэхэаны, абжыы ыртутцууа иааиу-аз ааихнатэарашэа, ахыкэалаа аипш афынанaxeит. Сара иаасапганы, Харзаман даатцкьан, уафы изеилмыргоз ажэакэак налатцаны ала данакэцэкьа, хаха ишнеиуаз ацхьатэи ашьапкэа аакэчаразит, иарггы ахышэтхэа аеаннакылт, азыбжарак цхьака инхбыккын ахы иныкэгылт...

Ацшэма иихэаз агэы иалсызшэа икутцэуа, атдыхэа ашьтареыланы, вара-варала афынанaxeит.

Асасцэа Харзаман изымдырит, сарггы исымбазацызт, рацхьаза хқыта иаланагалаз шьоук ракэын. Изустцэа-заалакгы, асас — дсасуп, Харзаман иацшэмара ишахэтэз еипш дырпылеит. Алабжыы анраха нахыс, Амреи Татеи абартцахь ицэыртцхьан.

Ацсшэаанеибакхэа, зегьхаиманыацьатцакаашэшьяраф хнатэеит. Харзаман дызлахаихабыз ала, иахтааз еилика-арц рацхьаза ацэажэара иара иацшыгеит:

— Гэыбган сымамзаит, дадраа, аха шэысзымдырит.

— Хара, — далагеит асасцэа рганахьалаггы қарала еихабыс хзы зыпхьазоз, — хара ускэак рцыхэала хақэаналт абрахь. Сара амфа катцара иафэу нцьныруп, исыхьзуп — Мыта, исыжэлоуп — Ларба, ариггы дынцьныруп, афымца станциякэа иргылоит, ихьзуп Алгыери, ижэлоуп Лашба, — инапггы найкэикит ифыза. Хара хазустцэазггы Харзаман ихэеит.

— Азамана, — ахэыцра дынтанагалт Харзаман. — Азамана, — еитеихэеит уи ибжы агэыфбара алжжуа. — Ибзиами, ибзиами... Аха, арахь шэхазгалазеи, дадраа?

— Арахь амфа хаагалоит, — атакгы акатцара иара ихы иадикылт Мыта Ларба. — Уи амфаду арахь ихагыланы, итагы наф агара иахъазы изыбзоуроу — афымца станция ауп. Аалыцста, афымца станция тахаргыларц гэтакыс ихамоуп.

Харзаман иахаз игэы иахэоу, даргэаау, ицэеишыоу афы изеилымкаакэа илакта ааимацыхэт. Азныказы ацэгъагы абзиагы изахымхэааит.

Изыхъатцэкъаз изеилымкаауа, икэша-мыкэша даахъапш-кэапшит, нас, инхара-интцыра зегы еипцаауа илацш нахигеит.

— Афымца станция хазшэыргылозар, уи заманами, дад, ибзиами... ааи, изаманами... Аха абри амфа... абрахь хагалашъас иашэтози? Уи амфа злахажэгало наф излажэгаша амфа ахатагы атахыми, иабакоу иара уи амфа?.. Ара, наф-аакгы всырта амамкэа, дгыл хампал кэацэрак хкыцэ-кыцэуа хакэнакын, акэараан-ршэага еипш зегь рыба хахгыло, аф-хасны хамго хаакэхеит, — дпырпылацшъха деибакны, ахачхареи аеынкылареи имаз зегы ааихкэаны, дфатцкэеит Харзаман. — Хагалашъас иамоузеи арахь амфаду? — ицсыц ихэламзо, игэышпы кьакъаза иааитцыхны урт рацхъа даагылт. Мфангашъас иамоузеи? — фапхъа даанацш-аапшит уи, — сара сгэы ааифшаны иагэылганы ишэымгозар хэа аанарго.

— Амфа, хара хгэы излаанаго ала, абра, абыржэы, хэхьтэоу, абра ииасны ицар акэхоит, уаха аеацъара мфасшъа амам, — уи зынза акгы атцанамкуазшэа иеыртынчзаны, иара итэала, цэгъаракгы иазхэамкэа, даафэпикеит Мыта.

— Сатамзааит, — цэлалашэара баапсык иоузшэа, дфатцкэеит Алгъери, — ашоура исызнауу, арахь сахъхалаз саапсоу сыздыруам, аха сэажэкуеит, — азы жэыр калару? — даанацшы-аапшит уи.

Харзаман убри аминут азы ихы инапаёы иааиган, асасцёа рёы изымхёоз зегъы убра иналатцаны, ажёоан ахьынтё аетцёа кыднацаартё акеоёхёа ибжыы аатиргеит.

— Амра! Уа, Амра?!

— Закёзыей, сабду? — лыбжыы геит Амра абартцахьынтё.

— Хасас азба дакуеит, — ихёеит уи иаёа иаартынчны.

Амра амардуан дналбаакъан, аматцуртахъ дыот.

Еирызк азна афы еикёатцёа ахацшыа иааттаны, ашёаза серт-сертла иххны аёьыкатцёатцёа наваргыланы, илыма-ны дааит.

— Сара азы жёър стахын, — ихёеит Алгъери, атёца цхеипцхеиуа оыла иртёны изынгылаз ачанах арцыс иахъ Амра ианлырхха.

— Рыжётёыми, дад, аоёгы, узышхёа еихаёгы, еикё-нартёоит. Ижё, дад, — иааидицалт Харзаман.

Амра лыблакёа Алгъери инилашёкёа ицеит. Лнапы, атцысра иалагеит, ачанах иангылаз атёца афы таёьаш-ёашон. Закё блакёоузеи уи арцыс иааирпшыз — апёхёызба даашьтырцаан, еес, дынтакёкёа дрыманы рёынархеит.

Алгъери иибо закёзыей: абыржёы иапёхъа игылоу апёхёызба азё дигёалалыршёоит, цъара длеипшуп, цъара длеипшым, аха уи игёаёы дааёыхеит ашкол дантаз игёы аарцыхцыхны инытцаба ицаз апёхёызба. Уи аёара длеипшымзарёгы лцёаоа шцалхикааи! Ачанах иангылаз атёца Алгъери инапы аагзаны ианихыртё аёара иани-зааигёалтё, апёхёызба аёараёарахёа деитцасуа, лоура-зоуроу аёыцьқыцъра далагеит, лнапы зынза амч аёёызны илымыофрны идёыкёлеит, иара иеырххо дышгылаз, ачанах лымпытцшёан, иангылаз атёцаёгы иарёгы иахьынкаёаз инеилакёыбаса ицеит...

— Хай, ёмоурахёмызааит, бнапы цшакыма? — Харзаман дуалуашо бао-баоы днеилышёшёа дцеит, иеыбёеитцарц итахызшёа аёыбгара дынхыкёххит...

— Хай, снапкёа пытцётцёар акёын, сара соуп зегъы зха-роу, — ихы авба атаны даацёажёеит Алгъери, аха иёалашаз усты иёалахъан.

Амра, аҕеыхақәа рыкәшәарагы дақәымшәакәан, даакәтәин, дыфны дцеит, уахагы дызцәырымтцит. Сасгы пшәымагы икахтара хзымдыруа, ххылда-зылдаха хаилахеит. Татеи икалаз ибазар акәхап, атәца иман дааин, асасцәа азыхь диржәит, даргы уаха иаанымгылакәа ицеит. Харзаман абыржәымзар абыржәы ағкәара такнахара дынтакәкәа дцарашәа дгылан. Саргы асасцәа наскызгозшәа сеахызгарц ашта нсыжът.

Амра лыблақәа лызхымтуа, ҕыцха лиарта дахьнықәиаз дзымтысуа даанхеит. Илыхызы хымзгшьаны азәы дзиҕампшуазшәа лыблақәа лызхтуамызт, иааихымпхыазо еихаргәгәа илкын, аха урт алашыцара итцамхеит, еилыкка Алгыери исахьа, иара дызлаказ итеитыцш еилахәарак амазамкәан, рапхьаза ишылбаз еипш игьамгьамуа ирыхгылан. Уажәраанза ахы азцәырымго, уафы измырҕыхо лгәатцака итцәахыз ацәанырра, апхәызба лгәы зыцныкәо ицәанырра амтцәыжәоқәа аузыжызы арцыс дцәыртцит, дцәыртцит Амра лгәылғанзамкәа, иаалыркьаны, чыдала иара убри аены доухала ашта дтанагалазшәа. Иааит уи амш, Амра илзымдыруаз, аха знымзар зны илызцәыртцран иказ, дыззыпшызы амш.

Дцәыртт уи амш лзырбаз арцыс. Лара даазшәа лгәы иабеит, аха иара дызустда, дышпахәапшуеи иара ихата уи амш, Амра илызтысыз ацәанырра лымацара илтәызар ус днымфасны дцазар, машәыршақә амфан ипылахыоу пхәызбак леипш дыпхьазаны?..

Хара фымш рышьтахь харахә хаманы ашьхака хдәыкәлеит. Амфа хақәлаанза, Харзаман, ибла уаф дызтампшуа, амамикәара ихатәаны афны дыфнан, илахь неитцыхны атаацәа иреиуаз азәы дзиҕампшит. Зегы неивыс-ааивысуан, рееиҕарыжыуамызт, иара Харзамангы акы ахы икыр иеизнымкылар хәа дацәшәон акьнтә, игәалақәа иара ихала иааигракны ичхәит. Амра лабду ибла дхымхалаларц аусурахь лҕынлырхон, афны данааилакгы луада даафншәомызт, иара дицәшәаны акәмызт, илтахымызт, дицәыпхашьон. Сара схы саҕаха, сеынахыга-аахыго ганха саван.

Харзаман арахэ рацхэ иара ихала дгыланы днеиуан, сара зеггы-зеггы рышьтахь сеаанкыло сцон. Харахэггы харггы ххы мыргэаккэа хтыц афы хнеит. Ашыапы хкит ашьхатэи хэцстазаара.

Хара ашьха хаканатцы, Амзаға ақытафы икалеит акырзтцазкуаз хтысқәак. Амға катцо Харзаман инхартахь иаакыдлеит, афымца станция ахьдыргылоз атыцггы алырхит.

Харзаман иахь изхамлазоз амға шаатыз еипш, Алгьери имғаггы аатит. Алдыз уаха ажәак изымхәо ибз Амра еикәылхәалахьан. Харзамани сареи усггы уа хакамызт, Алиас иусқәа дырхашәаломызт, Алгьери цырхага имамкәа апхәызба лацхэа даагылт.

Җнак, заа излеикәшахатхьаз ала, афыцбаггы дара Амрараа ахьынхо азааигәара цхыакыртәк афы еиниеит. Амра лхала афны дыкан акнытә данцоз лгәы ртынчны азәы ибоит, азәы иахауеит хәа дымшәо-дмырхауа ашта дынтытит.

Уилыхьчараатаацәазеггыиараанапыианыртцахьазшәа, Былгьа лышьталаны афынанахеит. Амра уи шышьтаз ангәалта датцакәеит, усқан иара агәы нханы, икутәыуа, ашьтахьтәи ашыапкәа натцацсаны иааихәткәыкәлан, алымхәкәа кьацә-кьацәза, лара дахьцоз илзыцшуан, аха нас, лара дамбо, архәара данынаватцәилакь, ифатцкьаны илышьталон, алацш данаатцашәалакь еитаангылахуан...

Амреи Алгьерии амғахәаста нымғахытц, мөасфыкггы ибартамкәа, реыцхыакны, абнара иаарыбжыакны игылаз тлакы амтдан еицәажәон. Урт рқыта апшзара, апсабара иаанарцшуа ашәыгакәа рыла ауп рцәажәара ахы шыр-кыз, нас, Алгьери уи қәсыцартатцас ихы инархәаны, игә-такахьы диасит.

Шака ацәанырра ргәылтәаны иказ уи иажәакәа! Ауафы абыз зиҗоу, абас, Алгьери дышцәажәо еипш, дцәажәаларц ами! Ажәа бзиақәа апстазаара угәы ақәыбзиахо укартцоит, удырцшзоит, ухарақзаны ушьтырхуеит! Аха Алгьери иеипш зеггы ирызхәом арт реипш ажәакәа, зеггы рҗы ус

ихааны изтытцаам урт ажэакэа. Иара арпыс дзызымкуа дахьгылоу, абар, абар лара даашьтцааны абарт ашьха цыфцыф хараккэа днархуаа дцап! Иблакэа апстазаара иазымлаго ицшаауеит, абар-абар лара иаалымтцасны, дара ртауларадынзаакэкэаладыргап! Иара далацаэажэоит апстазаара. Амра алакэкэа рфы илахахьюу атцкыс еигьу апстазаара, иаажэаны абзиабара атэы ырмарианы далацаэажэазом, уи дыхцааны дызмоу апстазаара тбаауп, итбаазоуп, икалап абри адунеи зегьы иазымкыргьы, лара лыхьз мхэазакэа уи ицстазаара тзыртэаауа лара шлакэу апхэызба илбоит — уи иара Алгьери уа лацхьа дышгылоу еипш еилкка илбоит! Адунеи зегьы ахьынзаназаазо дахысыргьы Алгьери иеипш арпыс дылпылараны дыкам, дыкам иара иеипш тетпшлагьы, гэаталагьы ицшзоу, лара илзымдыруаз, илымбацыз, аха дыззыпшыз иара ихата иакэын. Абас апстазаара бзиа избо, лара лыпстазаара зыпстазаара ацлашо иара абыржэы абра иахьгылоунтэи, дымлакфакзакэа дыхиоуп дышиашоу дицны дцарц — атахызаргьы адгьыл атдыхэанынза акэзааит, дазыхиоуп.

Амра, абас ахэыцра дтахэхэа дышгылаз, лшьапы акы аенаднашьылт, тцака дынкацшызар — абар, адгьыл аеыкэыршэны, атдыхэа уарла-шэарла икьо, аблакэа рыла ми-наутра ауашэа, ахы мачзак ифаханы илфэцшуа, ихэхэаза иахькаиоу Былгьа! Апхэызба даауалыуашеит, абна дыла-гыланы, тэым арцыск дышиацаэажэоз атаацэа зегьы ир-базар акара дыпхашьеит. Алгьери ицэажэара даакэытцит. Былгьейи иарейи рыбацкэа анааифэцш, уажэраанза ихы дакэйтны, дымшэо-дмырхауа дышцаэажэоз, дызкэыз ацаэхэакэа аафэхтцэеит, ифы уаха изеихымхуа дацит, ицэа дтатцэиуа даакэхеит. Урт, уакатэи реикэшэара шахат дахьыкамло тыцс ипхэазаны ианалырх, ргэыреанзам-кэа, иаалыркьаны Былгьа ацэыртцра афыцбагьы ртып икэынкэеит.

Амра, лхы лыриаشارц лтахызшэа, Былгьа афэпшыла-ра анылзымчхаза, гьама атцазамкэа, ицэыпшхабиза ччапш хьшэашэарак лкышшэкэа иаархыгаеит, алагьы,

уи ахы инархэаны, ифатцпаны, лара иналгэйдхахалейт, ашытцэ-шытцэхэа атцыхэа кьо. Апхэызба лкнытэ гэын-чыхьяжэак змахацыз ала, Амра датцакьаны исыдысцоит хэа далагар икантцло уа ирыдхалар хэа дшэан, ажэала илызмыргэыбзыгзаргы, ахы лнапы нықэшьюа, иаалгэйд-лыхэхэалейт. Былгья ускан азы уахагы атахзамызт, — аелыларцсны Амра аеылгэйтцанаршэт! Алгьери, аз нырцэ ихықэхалаз иеипш, Амра дналкэганы дааргылт Былгья. Уи нахыс реицэажэара аеазеифымкааит...

Амра амфохэаста даныланы афныка лфанаалха, уи ина-лышьтарххны, Алгьери абна даалтцын, иара убри амфохэастала афада дынкыдлейт.

Аха, абар ассир! Былгья иканатцаз Амра лхы икэылкып, ари илбо закэызеи! Адгьыл даакэиаазшэа, Амра лахь дыццакы-ццакуа, аа, дахьяаиуа Агра! Убыскан зынза днытцыкка дцейт.

Амра аипхххэыцхагы ламразакэа, Агра атцэы алатцэ фаалтит:

— Аферым, Амра, аферым! Хара хабла аапшыр бара ибымузаап. Ибымутцэкьозаап!

— Ари зызхэозеи? — дааицрашэейт Амрагы.

— Ее, изызхэоу дахьнеиуа, ббоу?

— Дарбан?

— Дарбан-ба? Бара дыбызмдырзои?

Амра даалакфакит:

— Ара егьяф мфасуейт.

— Мап, бара былапш назхымсуа азэггы ара дзым-фасраны дыкам! Уи уажэшьта аргаме ду избоит!

— Измааноузеи Агра ибхэо?

— Измааноу бдырп, цьюшьт!

— Сара акгы сыздырзом, баша бшоура-цэгья са-лабмыжын, — лхы ацэылгарц, Агра дналпыртцны тцака дынталт...

Апсабара зеггы Амра лымаза еилнакаазшэа, лара лхы дфоханы адунеи дзықэымцшуа, амфохэаста лыблақэа рзылкэымго афныка дцон.

Былгъа тыхээршәшәо, Амра абна дылаханы дшыказ иара дыпшааны даанацозшәо, аены иара иазыптцәаз аматтура иахынзахәтәз ишьтыхны, алымхақәа кьацә-кьацәз иахаргыланы, илышьтапало инеиуан...

10

Ашьха ханнеи аены инаркны, сара нақ-нақ, пхьака ахақәйтра зласоушаз амфә сықәлеит. Уаха цсыхәа сы-мамызт. Убрака ашьапы скыр акәын. Хқьалақәа катцаны ханаарылга, сара ашьамака ахыглаз атыц акны саан-гылт. Даеакала иаххәозар, Харзаман сифьтцын, Зафас иахь сиасит... Адәахьала уафы дахьахәапшуаз фыстаара атцамызт, сара иахыгсгәапхоз, иахәтаны иахысыцхьазоз аангылара сара исусын, аха, зегьы излардыруаз ала, Хар-заман икны сыкоуп хәа сыцхьазан, фнык хәицдәылтцны хашьхылеит, уа ханнеи, аеа хыбрак афы сыматәақәа нага-ны инышьтастцан, апхьара салагеит. — Уи мацк агәфарақәа амыртцсир залшомызт.

Ус егыкалеит...

— Хзыхкьазеи, дад, Алоу? — адырфәены иахымгакәа дсзатцааит Харзаман.

— Акымзаракгы, — емыршьагала атак кастцеит саргы, зтцаара зтаху акгы ыказамызшәа.

— Акрыздыруама, дад? Схы агәра сзымго саанхеит.. Цьара мзыз дук атцазар акәхап. Мзызда акгы калазом, аха сзыхкьатцәкьаз здыруазар...

— Сара шәгәы нзырхаша акыр кастцазар? — аус сырц-сыгеырц, зынза сыгесырбзамыкәит сара. — Икалазеи?

— Еи, дад, икалаз здыруазар... сагытцаазомызт.

— Усгы? — сыгесырфашьазахт фәпхьа. Аха уи Харза-ман изеилымкаауа дыказма!

— Дад, иухәо закәызеи? — ихы изнымкылт уи. — Слшәу цьушьома? Акгы угәы иаламзар, Зафас ифы цшәымартас ишьтухуазма? Ех, сабиц сажәымтыгәха...

— Хәи, цьушьт, ара уафы игәы нзырхаша икалазеи? — сеафәршәзан искын сара стәы. — Ашьамака рферма-

ггы хара иахтэыми, уртггы саарылапхьап, Зафас зынза тэымуафтас сизныкээр, инапшуаггы ргэы ишпаанагои! Уи ада цэгъара анцэа ихабжьеймтцааит...

— Уиггы иашазар калап, дад... Издыруада ииашазарггы... Зеипш камло еггыкам, — Харзаман сеитапишээрц сыблакэа днархыпшылт... — Егъа ус акэзарггы, дад, акы угэы иалоуп, мапггы умкзан! Мап скуеит хэаггы уаламган! Амалахазггы!

— Адггыли ажэфани шахатс икастдоит акымзаракггы стэы ишалам! — сажэакэа аасырдадеит сыгэра игарц. — Сгэы иалоузеи, шэнапы сықэыргылары сныкэыжэгозар?!

— Хаи, цушът, уггы анцэа икайтцандаз, аха... Исхэара сыздыруам, дад. Уара сурехэап хэа акэзам сызуацаажэо. Залымдарак сыхьны сыкамзааит, Алоу, сыгэнаха цэгьюуп...

Убыскан даарыцхасшьейт Харзаман. Тахмадак, изака-разаалакь хара имазамкэа сзыблара дналасыжын, дзыниаз, цэгъарас икайтцаз изымдыруа адэы даакэсырхейт.

— Акымзаракггы камлазейт, — агэра исыргарц, зынза тцакы амтазакэа еитахьасыршшейт сара.

— Ус акэзааит, дад, нас ус...

Изулакь, сыгэра ига, имга, усканазы Харзаман дааикэыскызшэа зуит. Иара акрыздыруаз, апышэа змаз, уафымзи, сыгэра игазшэа кайтцазар акэхап. Уаха имыргыгкит уи аус. Ааи, ус акэын, сара ыыргаза шыкастцоз аниба иарггы уи амфа дыкэлейт. Усканазы сацэцазшэа кастцейт...

Харзаман игэала ихасырштырц, сара сахьяангылаз атыцаф аткьыс иара ифы саамта схызгон. Ескьынггы иааигэа-сигэа сыкан. Уи мац-сачк ихэыцракэа апсакьозар акэхарын, ашьамака рфермафы сахьяангылаз азы уаха ецныхэа ситомызт. Иарггы сарггы иаахэабжысыз апша хьшэашэа излалшоз ала иханхарцшуамызт.

Амала, Харзаман есуаха зегь рышьтахьынза дышьталомызт, атыц азааигэа иказ адэхэыпш афы дгылары ажэфан датцапшуан — зеггы аныцэалакь атынчра иара ихала затэык далагылары.

Азыхкэа рыбжы затёйк ахьхьахэа илымха итахьар-хьаруан, иара иблакэеи ихэыцракэеи ажэоан иатцаныкэо ицшаауан. Шьхатэылагы есуаха Харзаман иетцэа дашь-тан! Иара ихала, икэша-мыкэша уаф димбо, ашьха тцхы тцэцара далагыланы данхэыцуаз, Харзаман ыынла ибла иаахычалоз ахэашьракэа зегы иетцэа ашэахэакэа ан-хыцсалалакь, — иаарыхнахуан. Нас игэы цкьа, ихы цкьа днышьталаны дыцэон.

Харзаман — дагышэарыцафын. Ашэарах реицш иара ишьапкэагы шьхатэыла ацакьакэа идьртцархьан. Ии-кыз ашэакь еибага армагырма иткьомызт, ианткьагы иназкэикыз иафшэан икашэомызт. Уи ишэарыцара атэы сара хэанхэахла акэмызт ишсахэхьаз, хатала избахьан, счаласырхэхьан. Тьцпх ашьха ханыкэзгы шэарыцара акырынтэ хаиццахьан.

Атахмада дантышэынтэала, еихаракгы ихы ихеирш-тырц акэхап, ашэарыцара азбахэ аацэыригеит, зны хаи-лакь хаштэаз:

— Сынтэашэарахжыкагымахамабазакэахашьхытцаума, Зафас? — изыхэтэз ихы наикэикын дцааит иара.

— Шьта атыц хнытцытны, хшьапкэа неитаагаргы цэгьамзар калап, — ихэеит Зафасгы. Мыцхэ иалацаажэа-тэымхеит уи азтцаара. Избын.

Ацэылашамтазы хэхынтытцыз, Харзаман иаатиркэеит «Ажэеипшьаа» рашэа. Харгы ииаицыргызуа хэынаххейт.

Хэхкэа хэароахан аоада ханынапш — акыцэкьыцэра акынза халапш мназо хра такнаха баапсык хнатцагылт. Иара ахра акалт ыырффаны иёапко, акьатеиах птцэо, агэышпы аоада иоарханы, ахахэ дукэа аёырхырфорны, ала-гьа италаны инеиуан ароашкэа иааиларгалаз азымфас.

— Абри ахра ашэарах амоуп, — дхэыцуа, мыцхэгы агэ-ра изымгозшэа, ибжы агэыфбара аныпшуа, хэымтра аа-илеигейт Харзаман. — Иамоуп. Иамоуп, аха... Ех, сабиц... Иабакоу сычкэынра? Даара хра баапсуп. Уаф дажэоит...

— Уареи сареи шьта ихэхьлакгы, Алоу дзыххаркэо-зеи? — иара ихы дацэшэозу сара дсыцэшэозу хзеилым-каауа даалакфакит Зафас.

Харзаман, иблакэа рыла спышэо, схы инаркны сшыа-
пакынза сааимидеит.

— Сара сыхиоуп, — сеаасырзажэит Харзаман игэы
сыргэгэарц.

— Ус ауп, дад, ус! Ашэарыцареи ашэареи ааибзом, —
хацхэа ишытаз амфа ахы хнықэирцшит уи.

— Хэара атахума, хдэықэлап, — иеамаириашеит Зафас.

— Уара, дад, Алоу, — ихы аасықэикит Харзаман. — Уа-
ра, — инапы арығарахь инаирхеит уи, — уара абас уцоит.
Уара, Зафас — абас, арымарахь, сара — сышиашоу. Ам-
фа алыпха хамаз, — уаха аицххэыцхагы хаимтеит. —
Ахысбжэ анга ма бзиароуп, ма цэгьароуп. Ускан — дасу
хахыкэаалакгы уахь ха хаихароуп. Ажэеицшыаа илацш
ххызааит, — хамфа деитанақэныхэеит уи.

Харзаман ахра фёара иеаларцсны, ашышыхэа афада
ахалара дафын, зны деитцало, зны деитцытцуа. Абар, иеаар-
маншэаланы днықэтэартэ еицш иахыкэаз, акьахь баацс
ацшра зманы афёара афёакэа иалыхэхэоз атыц акынза
дназеит. Уи нахыс ахра зегы акэадыр ақэитцаз акара иц-
хызаны уа иеааникылт.

Цака днацшызар — ца змазам атцаулар! Ахра знык
днафёар ибафқэагы уафы изыкэшэом! Афада днацшит,
ахра акыццэкыццарахь, уахыгы мац-сац бжыазам, аха
шыта ашэарах аацэыртыргы ибартоуп. Уажэшыта абра
иеаакэикыроуп. Иемыртысзэ афада, ацшра дафуп.

Абар, иара зыпсра аахыоугы аеынеитцыхны иахыаакэ-
гылаз, изызымкуа, ахы ифаханы иара ацстазаара ианатаз
ахаракырахынтэ адунеи иқэыцшуа. Амырхэага, ашыха-
тэыла амырхэага иатцагыланы аеакэабоит абғаб.

Харзаман ишэакь инапы инықэирсит, иара убри
аминутазгы ахысбжыгы геит. Абғаб аагарыгаеан икэ-
кэаза инталт. Харзаман ибла иаатцымшэазэ ишнеиуаз,
бжыкатэара баапсык иныбжыахэит. Иаргы дааитатцны
уахь ифэинеихеит.

Харзаман ихысбжы шсахаз еицшцэкьа, саргы сымфа
аапсахны уахь сеихеит.

Атахмада ацакьара иалыхэхэоз мыкэк инапы аларцсны икны, ишыапкэа ныкэиргылацыпхьаза ихьтэуырны ицо, дкэалкэало дшыкнахаз сылапш икэшэеит.

— Ара сыкоуп, пытрак иаачха, — сыбжыы сыргеит уи иахь сара иаасырцзакын. Иаарласзангы уаанза сназеит. Ахра сеаларкацазаны, сыжэахыр ишыапкэа инарытцасыргылт. Харзаман деихо, деихо афада дфаскьон, саргы жэахырла сицхраауан. Инапы зларцсны иикыз амыкэ дныкэтэеит.

— Уара арахь схалоит хэа уаламган, Алоу, — ибжыы ааиргеит Харзаман. — Уажэшьта сара акгы сыхьзом. Улбаа, дад, улбаа. Сыцсы ааитакны саргы снейуеит. Ашэарахгы уажэшьта уафы изыпшаауам.

— Ибакахаи иара? — сиязтааит Харзаман, ихымта баша ишкамшээз дырны.

— Иузыпшаауам, дад, иузыпшаауам. Абнахь ибжыхаит — ихэан, уи атыц ахь инапы нархханы исирбеит. Саргы аеамфакала уахь сфынасхеит...

— Ех, афаць асааит, зынза сажэзеит, — ихы дахашшааит Харзаман, ахра ашыапафы зеггы ханааикэшэа. — Алоу, санухэацшуа сычкэынра аастгэалашэоит, зынза ушьхауафызаап уара, — сааирехэеит уи. — Сшьамхккэа капсеит, аха сгэы ажэуам, иара уажэггы ашьхакэа рахь исыпхьагэышьоит... Исыпхьагэышьоит, аха сшьамхккэа сыцныкэом...

Арфаш ахыкэан хапсы хшьарц хнатэеит.

— Алоу даасхьымзаргы, схымта иагаз ашэарах еипш, саргы сынтахэаша сзон, Зафас, — фапхьа сырехэара дналагеит уи.

— Каи, цыушьт изатахузеи, — уи иажэакэа нсафсыжыырцстахны, дара сырфамцшзакэа, арфаш сынхыпшылт.

— Аферым, Алоу, аферым, — Харзаман инаициргзит Зафастгы.

Сара уаха акэфысымтит.

Харзаман ашэа аатиркьеит. Арфаш цэкэырцакэа, хара хашэа иаркэашозшэа, хапхьа ишыацэхыртэны, ииакьаны ацара иафын...

Ҳацсы анахшъа, ашьха рѡаш азы наҳаѣхаршарц ҳнал-бааит.

Сара схы ларкѣны сѣы шысызѣзѣоз, сыблуз аѣыба итаз апатрет нътшѣан арѡаш инзаашѣалеит. Сацхъа иѣеиѣеиуа иаахагъежъын, нас, хыхъынтѣ иааиуаз аѣѣқъырца натцасын, ахаҳѣра иныхшѣаны, алада ита-ланы аѣынанахеит. Харзаман иблатцарқѣа уи апатрет шаарытцашѣаз еипштцѣкѣа иеизнымкылакѣа иааиѣкѣеит:

– Коҳ! Ҳаи...

Сара сшеилаҳѣазгъы сууаза сыцан арѡаш сыена-лажъны апатрет сашъталт. Харакгъы имышьтыкѣа сахъ-заны, аѣѣқъырцақѣа алахѣмаруа ирыманы ишнеиуаз иаарымсѣаит. Соуразоуроу сшеилабааза сѣеит, аха апатрет азы иасмыргеит.

Уи апатрет Харзаман идырт, ҳѣара атахымкѣа, идырт.

Сымаѣѣақѣа сѣѣа иадчабло, азы схъытѣѣѣѣа, аладашѣа арѡаш саатытцын, сѣызцѣа ахыѣказ акѣымкѣа, зымѣа снавалт. Сахъырбартамыз аѣынза сцаны сѣынапхъаскит.

Апатрет хаҳѣык инықѣстѣеит. Саргъы сымаѣѣақѣа сырбарц ишшѣыхны амра инцѣыстѣеит. Ахътагъы сакуамызт — ахъта атцкыс сара сзықѣшѣаз аѣхашъара иартцысыз ашоура иаҳа амч аман.

Амра лпатрет ахаҳ иқѣчабны иахықъыршѣыз амра шѣахѣақѣа аѣахѣмаруан. Аѣҳѣызба лхы-лѣгъы есааира аѣқъяхара иаѣын. Лыблақѣа макъаназы, цаса еипш, еилганы иааѣшуамызт, иазымтѣахыз алагъырзқѣа реипш, нақ-аақ аз-цѣыкѣбарқѣа рыхтѣалан. Сара, уи лыбла баа-зажжырақѣа сырхыѣшыло стѣан...

Сѣызцѣа рѣы санааи, акгъы қамлазашѣа испылт — зынзаск изақаразаалак ак қамлазашѣа. Уи сара сзы иаҳагъы ихъантарахеит.

Иаарласзаны амѣа ҳақѣлеит.

Азѣгъы ѣаҳтуамызт. Ҳѣон дасу хаидарақѣа раамышь-тахъгъы, ххѣыцрақѣа хрытцаланы. Сара схѣыцрақѣа ртѣы бзиазаны издыруан, аха дзызхѣыцуазишь усқан Харзаман?

Иуазҳѣода? Иабоудыруеи аѣсуа таҳмада иихѣыцуа, сара мыжда, ма цѣа инирѣшып! Амала, ҳѣара ақѣымкѣа из-

дыруеит сара акы — Харзаман баша-маша изакәызаалакы акы иаошәом! Нас, убри ашьтахь иазтәатәума уи дзыз-хәыцуаз!..

Хара ашьха хшыказ Алиас Қартқа ипхьеит. Дахьцоз Татеигы дыштит. Ардыс Ақәа дахысны цыаргы дым-цазацызт. Асасаиртағы Татеи дааныжыны, Алиас ақыта нхамға Аминистррахь дцеит.

Татеи абартца дықәгыланы дыпшуан. Асасаирта апхьа ииасны ицоз амға тбаа ду ааихтәаны нырцәка даннеи, Алиас ауаа рырацәара дналаз дицәеит.

Амға тбаа ду амгәацәа ықәхәазозшәа, ишышылахауа, еихеигәо иааиуаз атроллеибус ааитцәқыцқыцын, амға-за аншлакы ақәкәа-ағәахәа ишткәацуа еипш, быжкәак нахыфит, иара инахыкны изыдхәазало инеиуаз ател-қәагы, зны-зынла иара Татеи иқытан амш цәгәаан ишадыруа еипш, инеикәырццакны иаахамацәысит. Уи амацәысгы иннамкылакәа, ацәа иаатазызаны, аеааиларшәшәаны фапхьа ағынанахеит. Амашынақәа иаакәымтцзакәа амашынақәа... Еивасны ишааиуа, ишцо, абыржәымзар абыржәы иааиғасны ицыххааибаса ейба-гап хәа угы ишаанаго акәымкәа, амға нырцә-аарцә игылаз ашьақәкәа рғы икнахаз алашара ақапшь цштәы ашқа ииасны ианаарғаччалакы, рбарбалқәа аршәаа асуа, ицых-цыхза, нақ-аақ ейғапшуа иааиғагылон. Амашынақәа рыбжәара амға анаатацәлакы, ашьақауаа, адамба цызжәаз ацәкәырцақәа реипш, рғынархон.

Ейхагыла-ейхагыла ифагоу амардуанқәа ишьтахь иа-наанха, Алиас айхабыра рхан фынду днадгылт. Ақыта нхамға Аминистрра ахыказ ааилкааны лифтла дхалт.

Аминистр идкыларта уадағы азәгы дыпшзамызт. Цхәызба трыхәтцәак, лшыапы дықәгыланы тыхәапцәара рымазамкәа атәтцәа иасуаз ателқәа ртак қалтцон, нас лара аеакы аашытхны цыара дасуан, акы ықәылтцон, аеакы ықәлхуан.

Алиас ааимкыарак збозар салам лыстап хәа акыраам-тагы дылзышәарыцон, аха лыбла дызтапшуамызт, зны-

зынла лара лхала дааихэапшызшэа луан, аха башан, их-шэашэаза иара инивышышы, апенцыйр дагэылцшны илбоз атла ҳарак ду иаҳа иаадхалон иара иатцкыс.

– Аминистр итыц аґы дыкоума? — дтааит Алиас лыманшэала анааиоу, салам лытахаґы дахыымзакэа.

– Макъаназы илшом, — лхэеит уи, лыблагэқэа асаркба иалхызшэа пстазаара шэахэа рыхзамкэа.

– Сатамзааит, исзеилымкааит. Изақэызеи илымшо?

Апхэызба, алашыцараилхатэаныиқаздытцымтцуазшэа, игъамадаза лыблақэа неихылгеит:

– Удкылара илшом. Аамта имам. Азэґы дидикылазом!

Алиас дхэыцуа даатэеит, лара утэа хэа аниалымхэаза.

– Уажэоуп уанаафналаз, иаразнак аминистр иахь ине-ира уахыццакзеитеи...

– Сара иара дсыцхьан сааит, — ибжбы нытцакны даа-цэажэеит Алиас.

– Уабантэааи?

– Апснынтэи.

– Иужэлоузеи?

– С-Ахбоуп, исыхьзуп Алиас. Амзаґа ақытан сынхоит.

– Иабыкэу Амзаґа ахыкоу? Гагра иазааигэоума? Сара тыцх Гагра сыцсы сшыон.

– Мап, Гагра иазааигэазам, уи аеацъароуп иахыкоу.

– Алиас Ахба... Ақыта Амзаґа... Исыздыруам, исмаҳацт... Уатцэы уадгыл, абас... аусура амш анаантцэо аамтазы...

– Аха иабакоу, даара сыццакуеит... сышытахь аус сзыцшуп. Сеилахоуп.

– Илшом! Шэара шэрацэафуп, иара — азэы затцэык иоуп.

– Хароуп, апхэызба, сара сахьынхо, аус сзыцшуп.

– Иабыкэу иара убри Амзаґа хэа узцу ақыта ахыкоу? — апхэызба мацк даахьашшашэа луит.

– Амзаґоу? Ишпасхэари... Қарт даара иацэыхароуп, шыхароуп, кэаца-ґацароуп. Ататын бзианы икалоит. Ибмаҳахэеи апсуа татын хэа. Бара Амзаґа бымнеицзар — акрыбцэызит.

— Уи сыздыруам, — лқышә инықәылтцеит апқәызба. — Сара Ақәа снеихъеит, Гагра сыпсы сшыахъеит. Амшын Еикәа еигу аггы шәымам, шәара... апсуаа...

— Амшынгы җамоуп. Җара хқыта, аминистр ибзиааны идыруеит. Днеихъеит.

— Уаргы уидыруама?

— Саргы сидыруеит.

Апқәызба ахышәтхәа дөатқъеит.

— Аскаамта изумхәзеи, афыза Ахба! Ус ами ужәла?

— Ааи, ус ауп.

Аминистр икабинет ашә кьакьаза иаатит. Алиас дныфналт...

Алиас хаха-хымш дынхеит Қарт. Иара иххәыцыз ата-тын рыпхга амашына айғътәразы аминистр рнапы изланицца ала гәыпфык аконструкторцәа аусура иахьафыз иаргы дрыцхраауан. Уажәшъта цаса ааста еиха еигны аус ауртә акынза ишыақәырцалт, аха рапхьака итцеггы акататәкәа рзышътан. Ынла Алиас урт дрыдгыланы аус иуан, уахынла Татеи иареи еицны аопереи абалети ртеатр ах иныкәон. Аминистр ионгы сасцәаны итан.

Татеи, аамта баша имырзкәа, ақалақь атцара дафын, аха еихаракгы аопереи абалети ртеатри аконсерватории рыкәша-мыкәша иекидырхало дныкәон.

Аопера «Даиси» афы даныказ уи бзантцы ихаштраны дыкам. Уи аопера даназызырфуаз хшыфзхәыцрала иқыта далан, уака иахауан ашьха зыхькәа рхәйтхәйтбжы, Харзаман ипхьарца игәалазыршәоз абжькәа, иахауан иара ашәкәи изанымтцәа иахьеи уахеи Амзафа иалыфны иахауаз иреицшыз абжькәа.

Алиаси Татеи Қарт ишыказ ажәабжь ашьхака ихазхеигалт Амзафа ақытантәи афшътаныкәгаф. Харзаман уи иара итәала идикылан, дагьааргәамтцхамтцит:

— Еи, дад, амра аныпхалакь амтцкәагы апырра иалагоит, — апсуа жәапқа ихы иархәаны хналаигалт уи игәтыха. — Абзамыкәажә... Қартқа имыпхьакәан, сара мыжда,

уака иара ида ихэартам. Иара ионы инхара дзаиааихуам, арахь Қарт дцаны атадын рыпхга машына шыкататәу дсыртцит хәа дафуп. Изакеызеи иеызлаижыз?! Ауаа рғапхәа сыпхашьцит, сара сшыказаалакгы, ақыта зеггы ирпхашьар хәа сшәцит, убриауп зегь реиха исзышьтымхуа. Шака ибаапсузеи ауафы ихы анизымдыруа?

– Алиас иқыта бзантды ирпхашьом, — ихәцит Зафас паршеирак аламтцакәан. Сарггы уи иихәаз садгылт.

– Абзиара шәзыкалааит, дадраа, игәы нхархарым хәа ишәхәцит акәымзар, сара ианысымбо сышьтахь игыла-ны, исхыччақәоггы шыкоу сзымдыруа цышәшьома? — хәыпшылара цышәо днаххыст Харзаман.

– Башаза ус угәы иаанацит, Харзаман. Иууазеи, ауаа ргәы итам рхы итам вбас ирыдкыло?! — даабжьаказеит Зафас.

– Исымоумкын, дад, Зафас, амашына акәым, ауаа зеггы ирылшом атадын арыпхра. Алиас иоума убри афыза амашына зхәыцуа?

– Иауазеи изымхәыцкәа? Ауафы иами амашына кызтаз? Алиас ауаа зеггы дреицәоума?

– Ааи, уара абзиара збаша, Зафас... дыздукулақәодашь Алиас. Амашына зхәыцуа ртцара ду, рдырра ду ыкоуп. Алиас урт срацлабуцит хәа даналага — ихы имырпхашьей? Изакеызеи узлацәажәо?

– Алиасггы ақытафы дыкоуп хәа, тцара мац имоума? Атцара ду змоу иара Алиас ицышәа рхы иархәаны, уи иапшьигаз аус атыхәтәанынза инаргарц ами изфү?! — Шьтахька дхьатцуамызт Зафасггы. — Уиггы ула иабахра укоуп, атадын еитахага атрактор шаабаз еипш.

– Изхәо уфы хыла итәацит, Зафас, уи сара исцәымгу цыушьома, илымшар хәа сшәцит акәымзар, игәы хьацссо далагеит Харзаман, — анцәа ихәацит, аха...

Уи азтаара уаха аеитцнамхырц, Зафас иеынахыганы, аеакы далацәажәо далагеит.

Зафас дызлацәажәоз сара сыхшыф, сзазышьтуамызт, сара — зынза аеа гәтыхак сыман. Харзаман ашәарыца-

рахьынтә хгьежьижътеи изакаразаалакь цәалашәарак
имоуп хәаггы инирцшуамызт, иналаршә-ааларшәны, са-
ра сгәансәанзамыз иблақәа аасыдырччалан сеимидон,
нас, инскәыганы дцәйтцахәыцуа днатәон. Атцыхәтәаны
иаха слацшықәйтцәзшәа збо салагеит.

Иареи сареи иахзеибымхәоз сыблақәа ирхибаарц да-
зышәарыцон, шыта иарггы изымтцәахуа акара ицәар-
гамахо далагеит. Дтцаар — дызтцаауамызт, абжъарак,
арахь иблақәа ирхызбаалон зеггы — урт мазала, имрар-
гамакәа, хара хада уафы изеилымкаауа цәанырра маца-
рала исазтцаауан, аха сара сәысзәафәуамызт, ак сзеи-
лымкаауашәа сыблақәа, сылацәақәа рышәшәыра рхар-
цаны исырхәашыуан, уа дытцастцәахырц сафын сара сыб-
лақәа апхыз саналазггы ирыхгылаз апхәызба. Харзаман
имбартә еипш уи дысзытцәахуазушь? Уи здырхуада?!

Ех, абри апсуа тцасқәа рныкәгара мариоуп зхәо иас-
хәарызеи? Бзиа избо апхәызба, сгәы итымтцәо бзиа из-
бо апхәызба лыфны сыканатцы, састцас акәзааит, цшәы-
матцас акәзааит, уа сыканатцы уи атцыхәала ажәакггы
сызлахәахуам, уи лабду ифы исхәараны икоузеи! Ма
иара: «Амра бзиа дубома, дад, Алоу?» хәа дсазтцаараны
дыкоума, абыржәы убра дынкаханы дшыпсуа идыруазар-
ггы! Икалахьоума! Изахахьада!

Аха... Аханатәггы цшәымартас изныскылазеи Харза-
ман ионатә? Аа? Изныскылазеи?

11

Җнак Харзаман иаасабжъеигеит:

– Дад, Алоу, мышкы-фымш ракара Амзәфака уналбаар,
ушыапггы ааитцухып, угәы ухаурштып, арака агәфыггы
уагеит, ажәабжъ фыцқәаггы хзааугап.

Алашә иитаху абла шырхәо еипш, хәынтқарра дтцак со-
узар акара ипхъазаны амфа сықәлеит. Ашәыт аахсмыртцит
— ақыта санналала, амраггы тамшәацызт.

Сыгәтыха сапыфны ицон. Знык афны сызнейндаз,
знык Амра сналхьыпшындаз! Лнапы кәымшәышәқәа аа-

ныскылар, лыбла гәйккәа снархыпшылар, лыбжы пшқа сахар, — шыхтынынза уаха стахзамызт, исызхон. Убри акара акәын, уаха акгы сашытамызт, ларей сарей ххала хаизынхазаргы акгы сызлахеомызт.

Абар, агәашә аартны ашта сынталт. Деигәыргъарушь Амра сара саара? Абыржәы иаразнак луада даадәылтцны абартца даакәгылар, сшыкало анцәа идырп, — афы иашыыз иеипш сшыапкәа аилапсара иалагар калап. Аха...

Афнатцакәнтә инхәйткәан, абжы азтымкаауа, апси-апси еихымзо, сара сышка ифны аәанахеит Былгәа. Иаразнак садырит — кыпхәаггы абжы мгеит, ишааиу-аз аеаасгәыдырхахалан, апхәтәи ашыапкәа рыла сеип-хышышыаауа ақутәыуара иалагеит.

Былгәа рыцха! Агәы пшаауа, ак санахәар атахуп, аха еи-лызкаауада?! Ашыз ахыызшәа иарыхытшыны еитцакыц-кыцбуеит, агәы итоу азхәом, аха агәалакәа шамоу снар-дырырц атахуп. Аблакәа азы рыхыхәхәала исыхәапшуеит, нас иаасыдтцын, алымхацәкәа ақәыпсаны сапхәа игыла-ны афныка ағынанахеит, апшәмара аанызкылоз иара-да уажәазы афны уаха уафы дшахымыз снардырыр ата-хызшәа.

Ус егыкалеит. Ашәкәа ытцарбака иаркын. Схала абар-ца саатцахеит. Былгәа абжы азтымкаауа азатцәра из-ташәаз агәы кыднаргылан икыызкызуа ццака иахыгызла сахәапшуан. Аблакәа рыла исымтцаматанеиуа, сара ма икажыны цъара сымцарц исыхәон.

Саргы уа схы сзыкәымкит. Амардуан сналбааит. Са-бацари? Хырхартак здыруазар адгыл атцыхәан акәзар саангылозма, аха исазхәода?

Хмида-гәидаха, Былгәеи сарей хәы еилымго хәи-фәапшуеит.

Ақыта сналалт. Сцоит схы ахынахаз, азәы даасыкә-шәаанза хәа.

Иаххәап, абыржәы сышнеиуа, зынза сгәысеанзамкәа адгыл далиаазшәа сапхәа даагылахыр, ускан? Зынза са-зыкатцазамкәа уи афыза саниар, ускан ишцакастцои?

Изыхъа-зыткъалакгы маншәалара сықәзам. Абри ақыта арымала сшыапы аласыргылазшәа ауп сшықалаз. Аоны сахъааиз дсықәшәар акәын абзиатқъа, ма сызхара дызбон, нас ашышыхәа сымға сықәлон, уаха икас-тагәышъоз.

Амра лыда уафы дысгәаламшәазеит, исхаштыз, дабакоу Алиас? Зеггы аоны иахытны иабаци? Уажәшъта аоныка агъежъраггы стахым, сшыапқәа срыманы ицоит сахъыр-го сзымдырзо. Сцоит мөахәастак саныланы, схәыцра лашәи сареи хәамацара хәицны. Сцалап сахъынзазцо, ахәлара аасыхъзар, сара моу, арахәггы гәарлоит, аоныка ахынхәышъа сышпақәымшәари?

Ақыта зеггы еипхъбазшәа, бжыкгы сахауам. Уи атынчрак зынза сшыара саакәнакәеит. Уқытаггы уанацихъалак, шәаишыцылаанза, шәеицәтәымушәа, шәыхьшәашәа-хьшәашәаза шәеидхалозаап. Дызустзаалак азә дааспыландаз, схәыцра ышыыра салимхрызи!

Сапхъа, нақ, харашәа азәы ицәара аацәырцит. Саатгылан снапшит. Дыпхәысу, дхатцоу? Дыпхәысуп хәа сыкоуп. Иаасырцакит. Амра лакәзар? Ааи, исыхълакгы лара лакәындаз! Лара абыржәы ма знык дызбандаз, нас абри ақыта салцаны скалцарггы! Угәы итыхо ауафы знык ибла атапшра цстазаарак ианацсоу ыкоуп. Иласхәо акәым, лара дызбандаз, лара!

Пхәызбак дпырпыруа дааиуеит. Абар ларггы сарггы хәизааигәахеит. Амра лоума, мшәан? Абар, ассир! Иараз-нак саауалыуашеит, апырқь-апырқьхәа амцашоура аа-сыцралт, аха саанымгылазеит, сшыапқәа сытцпраан сапхъа иааиуа апхәызба лышқа сыргоит.

— Агра! — сыгесызнымкылакәа ҕыстит апхәызба да-ныздыр. — Агра! — еитасхәахт еиха саноунажъ. — Бара боуп иахъа рапхъа исцылаз хқыта санаалала, бшыапы бзиоуп, шыапы мшыла хәиниалааит!..

— Сара сакәзам зшыапы бзиоу, Алоу!.. Уи сара дыс-зыпсахрым... Ара дықазам, уи — дцеит!..

Сғы ахъааихысхыз — ус иаанхеит. Сгәы нкылтцәаны иағрыст уи лажәа шхамыркқәа...

— Агра? — аиргъ хәа иналфит уи лыхъз сқәыпсычхара. — Икалазеи, Агра?

— Амра дыкам, Алоу, дыкам! Уи уара уаха лымам, уажәы дпырпыруа адунеи дахоуп... дцеит, дца!..

— Ишца, Агра? — сгачамкит сара: — Дабацеи, дышцацеи?

— Адәыгба днақәтәан дцеит.

— Дзыццада?

— Хы, — ихышәашәаза, ччапшь шәахәа рыхзамкәа иааи-хлырпхьеит лқъышәқәа: — Дзыццада-ба?

— Дзыццада акәым... — исырееирц сәазыскит сызцаара, — дабацеи?

— Макъаназы зынзатқәа дымцайт, аха амфә дықәуп. Дузмыргъежыр калап.

— Исзеилкаауам, — иаацъасшьеит сара.

— Акәака дцеит, лымш Алгъерии лареи уахъ еиццеит. Татеи мзызс днатаны.

— Иззы?

— Уи дара уразцаа.

«Закәызеи, мшәан? — Агра лцәажәашьа сцәа саатанарзызеит. — Измааноузеи? Агра ас имчны, акы сахлырхәырц лтахушәа дызсацәажәозеи? Хатала, лара лгәы иа-лоузеи? Амра лакәу сара сакәу згәаг лымоу? Хәыцъагы дхазгәааны дыкоушәа ауп дышцәажәо. Сзыхлыркьоузеи? Лыблақәа ирхызбаалоит: «убас ауп ишукәнаго» хәа. Аха избан?»

— Агра, бара бгәы нсырхама? — снахыкәша-аахыкәшо акәымкәа иаахтны слазцааит сара.

— Сара сымацара сакәзам... Зегъ рацъагы уара угәы нурхеит...

— Ишца?

— Ишца умбои... Ишца умбои... убла хылкын, уи лыда азә улапш дытцашәом. Уара узы абзиа зтаху уагърызхәапшуам... Сара... Сара, сара...

Апхәызба деитцасуа ақыцъқыцъра дафын, лгәы итәтқәыз аахтны илызхәомызт, аха уи дацәыпхамшьакәа сара ислырдырит, уи ашьхатәыла иаазаз атыпха лзыхәа

мариа усума — арпызба иҗапхба аңанырра ас аргам ду аарпшра?

Агра рыцха! Сгәы даарыцханашьейт. Сгәы даарыцханашьейт акара ауп, уаха акагы. Хагәтыхақәа еикәшәомызт, еилатҗашьа рымамызт, дызтагылаз ауадафра шака илзыхъантаз инықәырцшшәа ауп сара ишызбаз, хатыргы ақәыстцейт лгәарттра, ашьха пхәызба рапхьаза арпызба иҗы иаалырцшыз агәарттра, аха уи сәысзатомызт, саргы лара леипш агәактәәкра саҗын! Сара — схатә гәәфра сыман.

— Сағамзааит, Агра, — излалшоз ала иаархааны схы злалцәызгашаз амәа сықәлейт сара. — Сағамзааит, Агра, аха сара...

— Ааи, ааи, издыруейт, уара аеазә бзиа дубоит, — иааҗахылтҗәейт Агра, лара илхәаз ажәәқәа сара сәы итытцны илахаанза...

Сызб нсыхәлашәейт. Сналыдҗканы сәынасхейт. Сцамтазы Агра ажәәқәак насышьталымхәәкәа лурымызт аха сара акгы сахауамызт...

Иааилашәшәуаны еипш адәыҗба Ақәатәи астанция инадгылт. Алашарақәа ххаза иакхъан. Ақалақь сналалейт.

Сцоит шыапыла, сынкыдыпшыла-аакыдыпшыло тәахы-мпшаа ззырхәо еипш. Сцоит ус, ашышьыхәа, атротуар сықәланы, испылогы сара исыхъзаны исапысны ицогы, дызустзаалақь азәы иус салазамкәа, сара схәыцра затцәык салашышы. Излазбо ала, дара азәгы илапшгы сытцашәом, атла иешәаны инкашәаз абҗыц ацша инықәтә-аакәтәо ишаго еипш, сынтаха-аатахауа сцоит. Издыруагы сыздыруагы макъаназы уаф дысцылом.

Амузыкәтә училишьче снадгылт. Ашьха шыапы зәадрыҗәғәаланы игылаз афны, зынза еикәымшәазо, ихьырвырны еимпны ицо, шәәхәабжьқәак җныҗуан. Сара ашта сықәгылан урт абыжьқәа сафсны ицо, изакаразаалақь сыхшыф рзаанымкыло, схәыцра сзаалымтцуа. Санбанзагылои? Ахаиздыруада Татейуажәыабрадыказар? Уи дызбандаз, нас Амра лышьтагы снықәымпшуази!

Аоны сныфналт. Астол иахатээз апхэыс лланарпшы-гакэа аоада днароахан, дынцэытцыпшшэа даасыхэацшын, дсазтааит:

– Иутахыдаз арцыс?

– Сара абра атцара италараны икоу азэы сишьтоуп, — схэеит хцэажэара аухаразы сыеналагало.

– Ижэлоузеи? — лара лызтаара еиҥаалыркафит.

– Ахба. Татеи Ахба, — инашьтасырххит саргы.

Апхэыс лланарпшыгакэа днарыханы лыбла лтцэахын, астол икэыз асаркыа иатцаз сиак дацхьо лфыналхеит.

Сара издыруаз, даараза ибзианы издыруаз, слымха зышыцылаз быжь гэкыак уадак ионыоны исахауа иалагеит, уи апхэыси сареи хцэажэара ахы анакы нахысгы. Уи абжыы иаха-иаха сгэы итало, уа итцэахыз, акыраамта кыыс змоуцыз цэанырра гэалашэарак арфыхон. Зынза ис-зааигэазаз бжык мфашьо исахауан.

Ахацахэа сааилшэеит: абар, Татеи ицхьарца абжыы ахьсахауа, Амзафа Харзаман иапхьа дтэаны иаирхэалоз апхьарца абжыы!

Амрагы уажэы Татеи дизызырфуа убри ауадафы дтэоушь?

– Татеи Ахба... Ахба уажэы апышэара атира дафызар калап, — апхэыс лыбжыы саарфыхеит.

– Издыруеит, — схэеит саргы сгэысеанзамкэа иаас-фыткьан.

– Иудыруазар, уаапшы, абна утэа! — атзамц иадгылаз акэардэкэа рахь лнапы налырхеит, — «иудыруазар ҕырцаа зыкоутцоз» хэа лгэы ишаанагаз мфашьо, блала сааимылдан.

– Сгылазааит, — схэеит лара зынза сылзымхэыцзо.

– Азамана, ишузыманшэалоу, — атак хьшэашэаза, гэы атцазамкэа исылтеит ларгы. — Амала, цшьяала, ара уажэы апышэаракэа цоит.

Сара сымтцысзо, зынза ашьшьыхэа сгылан, аха ус анылхэа, хаиланамгаларц азы снейны снатэеит. Сзыр-фит, сзырфит, аха уи апхэыси сареи иааимаадаз ажэа

хышәашәакәа инрытцаз ицеит апхьарца абжыгы. Схәы-
тцәыхәытцәуа акәардә саанхалт...

Амардуан илбаауаз азәы ишыапышытыбжыкәа сын-
хьадырцшит, — абар, Татеи дахьааиуа! Снатцкәан сней-
цыххылт. Иаргы санидыр — иеысгәыдиджылеит.

— Икоузеи? — агәырғара иакны иагоз арцыс иблакәа
снархыцшылт.

— Ибзиоуп сускәа, апышәаракәа рытира сәғуп, —
җааитит уи.

— Азамана.

— Уаазгазеи, цәғароу, бзиароу? — дтцаит игәиенны.

— Ибзиароуп. Узбарц сааит, угәхьаазгеит.

Татеи, урт ажәакәа игәы аадыртынчын ирыкәғимтит.

— Амра дабакоу? — исзымчхаит сара.

— Ара дыкоуп, ара, Акәа. Иара абыржәгы абра, ааи-
гәа цьара дгылазар акәхап. Сара апышәара аныстиуа,
арахь, аштахь дталом, аха ааигәа-сигәа даагыланы дыс-
зыцшуеит.

Ашта хантытцит. Мацк ханыфаскьа, арцызбаки пхәыз-
баки еидгыланы ишцәажәоз сылапш итцашәеит. Аа, Агра
илхәаз сыла иахьабаз, урт — Амреи Алгьерии ракәын.

Сцәа саатзызааит. Сшыапкәа, аеышыаха еипш, еилацсон.

Татеи дгәырғьатцәа җааитит.

— Аа, исымхәази, абар, Амрагы дахьыцшу.

— Аа? Аиеи, — сшыапкәа реипш сыбзгы еилацсо сакә-
шахатхеит саргы.

Амра санылба — деигәырғьеит. Гәык-цсык ала деи-
гәырғьеит сбара, аха сара, хаиниара сцәымыгзазша, бла хаа
сзылмырбеит. Алгьерии сареи хәхьшәашәа-хышәашәаза
хнапкәа ааимаххит. Сара сцәыртцра дахьакәымгәыгуаз
иаацдеишыазар акәхап, аха дааитцанаргәғәазшәа збеит,
амала, сара ишысцәымыгхаз, тцәахышыа сзамтеит. Амра
икалаз лзымдыруа, хаалырлаҗыхырц леазылкит, зегы
дрызтцааит, зегь тылтцааит, аха сара сажәакәа еилгамызт,
ацсы рхамызт, сқышәкәа реипш, даргы цәышхаби-
цәышхабиза, шыа рылазамкәа акәын ишыкәтцуаз. Ал-

гъери цэаныррала сеиликаазар акэхап, латдархэыла дсыхэацшуа далагеит. Амра рыцха, илзымбатэбараха, ѳ-гыгшэыгк рыбжьара ибжьахаз асыс еипш, иарей сарей дхабжьагылан...

— Уабаказ, Алоу, уаазгазеи? — лхэеит апхэызба атдыхэ-тэаны цэгъара аттамтакэа.

— Исзахмырпоз ускэак ртдыхэала сааит, — атаклыстеит еиха сааилгашэа.

— Акыр унхауоу?

— Мап, уаха сынха-снымха.

— Узырццакуазеи?

— Смыццакыкэа... Хара макъанагы хашхымтыцт.

— Ус акэхап... Егъа ус акэзаргы, цытк хааицныкэап, итцуазеи хаибамбеижътеи...

— Ибзиамзи, аха...

Сара уаха исзымычхаит — скъышэ итасызшэа, сна-рыдканы сфынаскеит. Ирыхъыз рзымдыруа иааилахеит, аха, рыгэкэа еилгаанза, сара архэара инавасыртцэиит.

Асасааирта «Апсны» афы изулакь, икастдалакь атыц аа-лысхын, сгэы ишамгоз какалк скшэа зуит — иуалуп хэа мацара, нас сныкэиан сыпсы ааитаскит, аха уи рацэакгы иаамта амгеит, сѳагылан абартцахъ снейт.

Сара суада амшын ахь ипшуан. Атыц иалху абака еипш, цстазара сылазамкэа, сууаза абартца сыкэгылан. Сытцака, хъаа-баа змазамкэа иныкэоз ауаа ршоура иалыфны иаа-ѳуаз абжьеилапса сыблахатц аргъежъуан, ршыкыбжьы, апшандага аипш, ахауа цхара снаршькыруан.

Нак, сапхъака, амшын казказуа, амза ашэахэа ихыч-чалози азы ацэыкэбаркэеи анааилалалакь, апарцалыкь-кэа реипш ихыхэмарлон. Аскъала иадгылаз агба хэычы хынтэка фнатит, итатэаз ауаа апша рындо ныкэара амшын инхыхэхэала ицеит...

Сара сыблакэа ахэашъыра рхыло, иаасыпгылоз аса-хъакэа есааира исцэеилахэо иалагеит, сыпшуан ус, акафы сыхшыѳ аанымгылазо, адунеи тацэы санхалазшэа...

Ус сшыпшуаз, сылапш итцашэаз иаразнак саартрысит: сытцака, икэбакэшэо, имыццакзакэа, ршыапкэа еикэыр-

шәазаны еицеихго инеиуан Амреи Алгьерии. Урт, рыцә-
қәырцара излаз иаламзуа, дара зқәыз ацәахәа ргәылганы
ирыманы ицон. Сылапш иаатцшәаанза саргы инаскъаз-
гон, аха хара ианца исцәызт, даргы уаха имгьежъзеит....

Сара сымацара, сгәы итыхо иныкәызгоз аус еипш, ад-
гылы ажәфани рыбжьара сзатәны сыкнахазшәа сдысза,
асасаирта абарта сықәгылан.

12

Хшышьхытдызтәкьа анс-арс хәа иныкәтца-аакәтцо
акәымкәа, сымфа аакәсыртцәиааит — Харзаман ифныка
сыдымгылазакәа, Зафас икны снеины, цшәымартас иаа-
ныскылеит. Зыфны снеиз апшәмагы игәы ишаанамгазоз
аупуишыкалаз — сицныуахьсанымфахыт — усияхәтазшәа
сидикылт. Ишцакаитцарыз: сара сгәацхарала ус аныкастца,
сдәылицозма! Иара игәацха-игәамцха, сара уи агәхәагы
мкзакәа, икалаз усны иацхәа иаашьтастцеит.

Харзаман итаацәа роуп акамет итасырцшыз: изых-
кьа-зытцкьаз рзымдырзо инеихәацшы-ааихәацшуа рыф-
ны ифонахейт. Хара ашьха ханыказ афны инханы иказ
рфәы санааз сгәы иалсра акы картцаз цыишон Харзаман,
егьырт ргәы иаанагон Харзамани сарей еикәымк хаб-
жьалазшәа. Ишакәхалакь азәи-азәи иаацәырганы уи
азбахә рацәак изаламцәажәо, аха хаз-хазы рыгәра еибам-
го иахәагы-уахагы уи азхәыцра иафын. Атаацәа зегьы
реизыказаашьагы аеацсахит, дасу ррахьынахаз реынах-
га-аахго иаван.

Уи афы мацара инхандаз: зхатцкы каибамыршәуа иказ
ф-таацәарак лахә-лахәы еихәацшуа икалеит.

Урт рыбжьара мацара аеааннакыландаз: ақыта зегьы
аууыхәа ажәабжьханы иаарылалт.

Агра азнык азы лыпсы лзеит. Цьара лгәы дтагәыргьон,
аха аргамма лыгәцәырылгомызт. Харзаман ифны сдәылтц-
ны сахьцаз уи лара лтәала дахәацшуан — Амреи сарей
хгәы нибархан лыфнатагы нсыжыт, уажәшьта уии сарей

акгы хзеилам — сара схы сакәитуп, лара лымфагы наф-наф азы иатызшә лбон. Уи лгәанагара шака итабыргу аилкааразы иатахын аамта — ларгы убри дазыпшын.

Сара сакәын атәыршы иахатәитәиуа адәи икәыз. Ақыта зынза сатәзамкәа, аш еипш иара абла сыххалазшәа скалеит. Сара уажәшәта схы сакәитны, ишыстаху скалоит хәа сгәи ишаанагоз — ауаа рдылара сәацәысыхьчо акынза снейт. Зыфны сдәылтны сцаз ауаа сәырцәыстәахуан, зегь реихагы иаалыркәаны Амра цәарадсыниар хәа сацәшәон, зынза сыбнакит — ишыкоу збарцгы знызатәыкгы Хар-заман итаацәа рфәи сныдымгылт.

Сара сызгылакны сызмаз ахәыцракәа сызрылымтәуа сыштәаз, ашта дааталт Амра. Еилахәарақәак лкын. Иаа-сықәшәахәтеит. Сгәи ацсахны сылпылт.

Ацшәа ааибәххәан, афныка ханхалт. Афны схала сакәын иказ. Хцәажәара аеазеиҗкаауамызт, җыц еибабаз, еибазымдыруаз шыоук реипш хнейәацшы-ааиәацшуа хтәан. Хҗымтра хьантара анаалыдыгәҗәалаза Амра дна-лагеит:

– Афны инханы иказ уматәақәак аазгеит, Алоу. Хәу-зыпшын, аха уанымнеиза иутаххар калоит рхәан, исытаны саарышьтит стаацәа.

– Бхы быраапсеит, иабатахыз, ианыстаххоз сара снейны иаасымгози.

– Аиашазы, уара уцара хәигәыргъазшәа уматәақәагы ушьтарххны иаагеит, аха харгы икахтцо-иаауа хәқәымшәо хәақәхеит.

– Зеггы ауадаф шәаластцеит, — игәаҗаза, гәаҗ агәы-лазамкәа, еынахгагас дәыпсшәак схәеит саргы.

Амра лхы-лҗы аалыпсахт — лзамфақәа кацшышьза итытны ицо иалагеит:

– Икалазеи, Алоу? Атаацәа зеггы алыпсаа дзоуз реипш хзеилоутәзеи? Сара афны зеггы гәрамгартас срымоуп, ирхәом, аха иаарылыжжуеит... Иузыухьозеи цәгыарас? Издыруада, сара исызгәамтәкәа ишухәтам сузныкәа-хьазар?..

«Мап, сара стәык иамузаап. Иаакасто зеггы сара схы иаахартә, иаахәны схы итацартә ауп ишыкало. Рацхьаза Амзаға санаа Амра лыфны пшәымартас, ишытысхит сымтцаа-сымпшаа, еилкаа сымазамкәа, ус саныкала лара ак сызламхәо сыбз җахәаны саакәхеит, аха, ацыхәтәаны, ааимкьарак схы иархәаны санца, – еицәаз артцисит. Ашь-хауаа ртаскәа уерыкәыршәаны аныкәгара мариоуп, зхәо иасхәарызеи! Анс акә, арс акә, сус маншәалахом. Иахьа уажәраанза Амра сҗахәы сызламхәацзарггы, дәныкала хәизыказаашьа бзиан, гәынчыхь ажәак еибахамхәацызт, уажәы, схы сақәйтхеит хәа анысыпхьазоз аамтазы, – аа, хцәажәашьа ахы шакыз! Иласхәозеи уажәшьта, хыр-кьиашьас икастозеи?»

– Бароу, Амра? – схата схы агәра сзымго, сызтаара ахәанчара иалаз сыбжыы иазымтцәахуа иаацъасшьеит сара. – Бара, Амра, бара... Ианакәызаалакь, изакаразаалакь!.. Шәара зеггы, шәшынтаацәоу сзыпсамыз акара пату сықәтданышәсызныкәон. Сгәыианамгазосыҗәцныбкылар, Амра – гәнаҳароуп!

– Ибзиоуп, уи минутк азы агәра згап, ус иоухәон сабдуггы, аха ас иаалыркьаны, уанышьхыт афны унахмышьтыр хәа ушәозшәа, уныдгыланы, иара ус хшыкоу убарц унхалапшырггы камлазози? Хзыхкьазеи?

«Атакс илыстозеи? Уеумырдагәар, ублақәа хумдар, аиаша, аиаша цкьатцәкьа лхәоит – сҗарбаҗьа сааҗалкит. Хыркьиашьаггы сымам, еацәгашьаггы, аиашатцәкьа, сара сцара зыхкьаз аиашатцәкьа цәырган ахәара, паса ааста, уажәы лара Амра дызлакоу ала еихаггы иуадаҗхеит. Иш-цакастцари?»

– Сара уи акара цакы асымтазеит, – зынза хьаас иктәу акакәымшәа, Амра лзтаара шака ишлыртцаулаз еицш сахәампшуашәа саакәаратцеит сара. – Икалазеи, Амра, шәара шәшынтаацәану шәгәартә еицш? Исзеилкаауам...

– Алоу? – Амра лыцьымшькәа рытцака лыблақәа абыр-жәымзар абыржәы иаацәытцамацәысрашәа, иааташеи-шеины исгәыдыччалт. – Ишца, Алоу? – Урт иаархыды-

дыз ацыпхыкэа сааитцадыршөшөейт. — Изакеызеи! Алоу, тэакы зумтаз? Ари афыза шпасауэхөи? Уи атцкыс еигъми, хзыхкыатцөкыаз сахар?..

— Акымзаракы, Амра... Ескыынагы ауада шөалас-
тар стахымызт. Шөара бзантцы акгы шөхөараны шөы-
казамызт, аха саргы схи здырыр ахөтамыз?

— Ибзиоуп, уигы сақөшахатхап, Алоу иухөо агөра
ганы акөым, ус уара ианутахха, сақөшахатхап, аха ус иуц-
хызатцөкыозар, уи уажөы ишыкоутцаз акөымкөа аөаз-
башыак амазамзи?

— Ишца уи? Уеизгы-уеизгы цөгыарас икастцазеи? —
ус ада цсыхөа сымамызт акөымзар, сызцааракөа шака
имчыдаз саргы избагөышыон.

— Абас, гөу-гөу хара хабжыара цөажөарак калоит хөа
бзантцы сақөгөыгуамызт. Аиаша сахар — ихасымтөкөа!
Аөацыара цшөымартас инукиларц узбызар, уара ишухөаз
еицш, уаха хургөамтыр утахымызтгы, ихаухөар кам-
лози? Аөны ашөкөа ухаркны унахкылозма? Уара амбатө
узыкахтахөушөа уцөажөоит, арахь акыта зегы икалаз
рзымдыруа аилкаатцөкы анбахаури хөа ицшуеит. Аа, цкыа
уазхөыцишь, Алоу? Ус ами?

— Акрыздыруама, аха устцөкы ишцакалари?

— Рыцхарас икалаз, иара убастцөкы ауп, Алоу ишы-
калаз.

Сара уаха апхөызба илөаскуа акгы сымазамкөа схи
нсыкөаеит.

«Закөызеи, мшөан, сзыкөшөаз: ахы, ухатцоуп, Амра
дызлаөапуөша акрузыцшаауазар, Алоу? Шака еилаца-
тоузеи, шака еиларшөузеи ауафы ипстазаара! Сөахөаны
сызмаз ашаха шыта ипсыртлеит хөа сгөы ишааназ аикө-
хөаларта аөазныкгы еиласыршөит. Уажөшыта цөыр-
гашыас иастоузеи абаскаамта Амра исызламхөо ины-
көызго сыгөтакы? Сгөы ааөнаканза иареи сареи хнаи-
зынхарц азыптөазма?»

— Сара цөгыарак кастцарц стахзамызт, Амра.

— Икалап, аха аиакөым ашка икылсит.

Урт ркнытə сара сцара иахылҕеиааз зырпсыгешаз уаха акгы хзеибымхəеит.

Амра дцеит.

Харзаман игəфарақəа дрызхəыц-цыцхьаза игəаана-гара дыртабыргуан. Еихаразакгы, ашхə шəарыцара ханыказ, сцыба итшəаны Амралпатрет азы ишзаашəалаз анааигəалашəалакь, — убри ихшыф ааннакылон — сцара мзыз хадас иамоу Амра лакəзар ҕалап. Убри дартынчуамызт иаргы, иаацəыримгаргы амуит:

– Дад, Амра? — длазцааит уи, зны дара рхала иана-аизынха. — Дад, Амра, абри Алоуи барей еимак шəоу-хьоума?

– Мап, сабду.

– Знымзар зны?

– Бзантигы.

Харзаман апцхəызба лыгəра изымгеит, даладишəарц лыблақəа днархыцшылт — лара даапшуан гəнаха лымазамкəа, лабду дзызцааз аус аҕы маза лытцалымкуа. Атахмада игəфарақəа ускан азы реаарыпсаҕеит, апцхəызба игəы дагьаарыцханашьеит, дылмазцаар акəын, аха уи еилгара змамыз ахəыцра лашьцара еихагы даланажьит.

«Иабыкəу ахы ахьытнахуа абартқəа зегы зыхкьо? Амра иара иҕапхьа убас аеиҕакра лылшарызу? Апцхəызба даниуа шə-мазак лыциуеит шырхəо еипш, Амрагы леаалмырцшуазар? Аха иабакоу, ус гəрамгартас дызлашьтұхша изакəызаалакь акгы уаҕы илнибаалом-еи?! Абри адəныкатəи бзык атцамкəа икаларым, уаха закəхарызеи? Даара мазала, цака-цакала еиҕеау усуп»...

Иахьагы-уахагы дхəыцуан Харзаман, аха аиаша акынза дызкылсуамызт, игəы аныццəаза — мацк иеа-цəигеит.

Харзаман итаацəа зегы-зегы дара рхəыцрақəа, зынза еиуеипшзамыз ахəыцрақəа, агəтакқəа рыман — Алиас иахьагы-уахагы ататын рыцхга амашьына алахьынтц

даргәәтеиуан. Харзаман — иара даныкамло иңбынңь змырзша гәыграк иоурц дазыпшың, Дес — лыпқа лынасып дахаанхар лтахын, лара дызлахәәпшуаз ала, машәырла илгәйдхало анасың акәым, лара ан илтаху анасың лоурц.

Лара Амра? Лыфнәтагы бзиа илбон, бзиадылбон лабду, лан, лаб, луацәа, лфызцәа, лқыта, зегы иахынзарыхәтоу бзиа илбон, аха илызцәыртт урт зегы иреипшзамыз, зынза аеа мчык змоу бзиабарак — уи датәнәтәны да-ман. Лгәы хытхытуа, дтынчзамкәа адәы дықәын, лап-хәкатәи ацстазаара дархәыцуан — уи даманы ицон, ларгы дағагыломызт, леалтон, дагон дцаакәкәала... Лапхәака илзыпшын аеадунеик, уи агәашә кәақыза иа-атны дынтапшаанза, итакыз азә леипш лхы лыпхәзон. Лара ишылбо еипш аеазеибытарушь Алгьери лареи рыпстазаара? Уаха аеакала калашәа амам — уи агәра лго-ит, Алгьери иоуп лара лынасыпхәы азы етәаны игылаз, зегь рапхәаза лгәы итаччаны лыпхәызбара цәанырра зырғыхаз, лыпсы нытшәаанзагы аеа етәак атцака изы-калом лыпстазара!

Лабдуи лани реипш дзахәәпшуам лара ацстазара. Урт, дасу дара ртәала, избахар ртахуп лынасың — лан, лыпқа лқыта далтны цъара дымцар — убасқан ауп лгәәхәтәы назаны ианылбо, лабду — уи идунеи итагыгы икәәуп, — ашта дтытны данца — знымзар зны ифны ашә ам-кыр ауам, убри анааигәалашәалакь дааилазызоит иара. Харзаман сара сакәын зых иакәйтны иибоз, аха уахыгы игәыгракәа гәғәамызт...

Харзаман апхәызба афны агәбылра злашәтылхша, дадызхәалаша дазхәыцуан, рацәак иецәырымгакәан, чыдала иешазыкайтцоз лмырдыркәа лгәы иахәашаз дашьтан есқынгы.

Әнак зны-, ашьха хцаанза, атың акнытә Харзаман афныка дшаауаз иара инхарта азааигәараза атшәарра быжкәатәарағы, игарыгаеа, ихарахапшуа шыабыста хәычык шыбжәаз ибеит. Ашәитышәи инаимышьтит — агәәәнзамкәа ишыказ, инышьтагәа икит. Афныка иааи-

ган атра азыкатданы Амра лыхъзала итеикит ашта акьып-
шьахъшәа атып азылхны. Уи атра атцәсанкәа рыла акәын
излакатдз — иахъа хәлаанза аблакәа траа аанда акылхара
ибжыпцшны ицшуан нак, хараза, абнарахъ.

Ашьабыста хәычы есымшааира иазхауан, аха ескъы-
нагъы алахъ еикәын, гәалак аман — афатә агмызт, ажәтә
агмызт, аха зегъ дара ракәын, икәйтшәитүа, ашьапкәа
кат-като, ихраазраауа агәара иафыкәыршаз итан.

Амра ашьабыста ахътакыз лгәы ирыцханашъаны ма-
цара лассы-лассы днеины игәалтон, днеицыпхъазагъы
афыцъагъы — ашьабыстагъы ларгъы, нак-аак еиҕапшуа
иаагылон. Ғымтзакәа еиҕапшуан — ашьабыста атра
акынтәи, лара — адәахъала, агәара дадгыланы. Ажәа
рзеибыхәомызт, аха рфыцъагъы рҕыпшыларакәа ирхыз
ахәыцракәеи алахъеикәра ирныцшуази цъара иахъыр-
зеипшыз, иахъеикәшәоз ыкәзар акәхарын, рыбакаәа
рзеикәымго рзеипш тагылазаашъа акыраамта еиднар-
халон.

Шакантә иакәылкхъази Амра ашьабыста атра иаатыжъ-
ны ахы иакәитылтәырц — иара азы апстазара ахыкоу
ицарц, аха илзыгәагъуамызт, лабду игәы дзасуамызт.
Дааицыпхъаза дыбжажъо, убри дазхәыцуа дгылан.

Ашьабыстагъы иазхаит, аеибнәтеит, ибаандафдны
иахыкәаз уаха иазымычхәзо ианалага, ишатцәышатцәуа,
ипсрада иаанымхарашәа атра иааталт.

Апстазараҕы зыпсы тоу зегъы акрызтцакуа шыаҕак ака-
тара аныргәыгъуа ҕәәарак-ҕәәарак рзыпцәазар акәхап,
ашьабыстагъы зынза аказшьакаәа апсахын, иҕахәатәха,
ишакъшакаәо иаакәлеит.

Амра абартцаҕ дыкәгыланы ашьабыста иаакәыршаны
изтакыз агәара иахъагәйдцалоздахәапшуадгылан. Уажәы-
уажәы еитцасны ицаны инагәйдлон, аха инахъыфруан...

Шака лгәы ирыцханашъоз! Ахақәитра, ахақәитра рта-
хуп зегъы! Мап, ари афыза уаха лыбла илзарбом, лгәы
иазычхауам — ахы иакәитылтәроуп! Лара лнапала иоу-
лыжъыр — ахаан азы икалымтцац апсаца лырхауеит. Амра

бзиа илбап хэа уи баандафны ирымоуп, аиашатѣкѣа уафы ихэозар, уи азалымдара изыкѣшэаз лара лоуп изхароу – лара излықэлаларыз уи арыцѣара!

Иоулыжыроуп, уи зтэшэаны икоу агѣакра уаѣа тынч дзахѣапшуам, шахатс дзаиурызи! Аха... Аха уи Харзаман иаалытѣихыр, – усқан ахаан азы ихамыштѣа ахѣра игѣы ианылтѣоит, уи иааирпшуа агѣцаракра дагѣтасит ауп иаа-наго, ихѣыцрақѣа мачѣшѣа, аѣакгѣы изапылшыуама?!

Ишѣакалтѣари? Ма иара ашыабыста аѣааикѣнакындыз!.. Иааышѣынтѣалом, еитѣасны, иууаза иѣаны агѣара иахынѣашалоит, апѣхѣатѣи ашыапқѣа ашыш ахырқѣара инынхнашыуан, аха ѣапѣхѣа инахыѣѣрны тѣака инеиуан, нас уи атып иаадтѣны, аѣаѣѣара, иаѣа илақѣызшѣа иахѣабоз инагѣыдлон. Иаакѣымтѣзакѣа абри иаѣын.

Амра уаѣа илзымычѣаит. Тѣака дналбаан уахѣ лѣы-налхеит – икалалакгѣы, лабдуи лареи назаза инеилызаа иѣозаргѣы ашыабыста ахы иакѣитылтѣроуп! Иара да-назааигѣаха – зынза иаапкѣзит, уи лааирагѣы усқан азы зынза аѣеакала иаднакѣлеит, атрым-трѣмхѣа иѣо атра иааталт, аха ишѣа – иааканатѣалакгѣы апсѣы аманы иѣароуп, уаѣа иаѣѣараны икам!

Изтѣакыз агѣара иатѣанакуаз атып иѣоны итѣагѣежѣуа, итѣагѣежѣуа ишнеиуаз, ѣѣара ахыѣара иаѣа имариазшѣа алапш иаатѣашѣан, харантѣи иқѣсыѣан аѣынанахеит – апѣхѣатѣи ашыапқѣа арқѣара инықѣылт, ашытѣахѣтѣиқѣа нахынѣалт, иалмѣѣырѣц, иаарѣѣаѣзаны ашытѣахѣтѣиқѣа архѣара инықѣѣырсны аанда зынза иахыѣарѣц ианыѣеиха, инықѣѣѣѣрын, апсѣа еипш итѣарза агѣара аанда иалыѣѣѣѣоз амасар инахаѣаит, иаргѣы амгѣа иналашышыы иѣеит... Ашыабыста атѣыхѣтѣанза бѣжык аатнарқѣеит, аха иара уаѣа инеипѣхеит. Ашыапқѣа кѣалкѣало аѣауа иаалахеит...

Амра артѣаа аатлыргеит... Дѣѣоны днеины днатѣаххит, аха илбазеи – ашыабыста амасар иахѣахаѣѣѣѣз ашыа агѣытѣахѣхѣа иаауан...Лыблақѣа хѣаны, деитѣақѣызқѣызуа аѣныка лѣыналхеит...

13

Аамта, ахышыцба амтцэыжэфа итцпруазшэа, иқэханы ацара иаёын. Ашыхақэа ирықэкьаны хқыта иахууаа ицоз ацшалас еипш, аамта иннажыыз шытак анымхалакэа, ахаёы аамцсахзакэа цъарак игыламызт – иаразнак уаёы илацш итцашэаны ихшыф аанызкылаша аитакрақэа аным-лозаргы, есымша усгы мац-мачк аеапсахуан, – ахэыжэ акьон.

Харзаман аоны данаанхалакь хэыцрас иказ зегы итцысуан акынтэ, даазкёылаз арахэ ртыц аёы иенирхалон – уа иаха изыцсеивгаран, аус дагёыланахалон, ихы иханарштуан.

«Ишэтаху кашэцда, шэынхарагы, шэынтырагы: сара адамра исыцтазгалома, ишэтахызар еикэшэырха, ишэ-тахызар агаз лақетэаны, амца нацратцаны икёыццышэаа ижэга, нас дасу шэхы ахынахо, иабаныртцой-иабанырхуеи хэа шэгэараз» хэа инапы кьаны дырпыртцызшэа, иаргы ихэыцра-гэтыхақэа иерыцэганы атыц аёы иеаан-кылашэа дыкан.

Аха... изымычхайт. Идақэа иртаныкэоз ишыа иауаз-ма, азнык азы аеааикэнакызшэа канатцаргы, аацхьа изцэыркьаз ахэыцра иахылтцыз ацша, уи ишыа ацэкэыр-цақэа артцысын, атах-атаххэа игёы иасуа иалагеит. Даам-цанарст, азхытцраан, ацэкэырца ишытнахуа акыдуаха еипш, дпеипеиуа даашьтнахит. Илабашьа аакыдцаан амфа дыкөлеит.

Шака еидихэыцлазеи Харзаман аоны днеиаанза, аха игётыхақэа ирыдгылоз уаф илацш дытцашэомызт, иара уажёы-уажэ иацхьа иоагылоз азтцаарақэа ртак кзтцашаз бжы иахауамызт.

Ицэа иалашэазшэа, ианбыкёу аоны данааи – закэызеи ила иабо? Ашта дахьталаз, урала иасны адгыл итцарцалаз ашыака еипш, дуауаза, дзымқэацо даакэхеит, иара убрака дышьхныцсылт.

Былгъа аацѳыркъан, атрым-тримхѳа иѳо икѳшон, еи-таикѳшон аѳхѳатѳи ашьаѳкѳа рыла деиѳхъышьышьаауа, аха инеихъхѳазаны икахауан, еиѳаѳагылон, еиѳеигѳыѳд-ѳалон, аха егъа канатѳандазгы ибла атаѳшра иара иазы-насыѳмхеит.

Закѳызеи мшѳан? Аѳны ашьѳахъ ала ахѳыста данаа-хыѳтлакъ, ескъынагъы, иашѳа еиужъра къакъѳаза даан-ныкъѳшлакъ, адунеи зегъы инаѳсыргѳыѳѳа икъѳызшѳа абраантѳи ибон, уажѳы тѳымѳъара даанагама, мамзар ижѳѳа ѳкъѳу?! Ари закѳызеи? Изаѳызеи ииѳо? Хѳѳа-шьасгъы иамоузеи, чхѳашъасгъы?.. Игѳашѳ ахъѳаз иѳыхны аѳаѳъара аѳатѳара иаѳу дызустѳу? Ари ашѳа абжеихѳара ааихѳѳаны аанда агѳылхѳаны икъазѳѳада? Игѳы, иара игѳы асал налатѳаны агѳѳа еиѳызшада?

Абар, уажѳ дзыкѳгылоу ашѳа антѳыѳ, иаргъѳарахъ аанда дахыхѳѳаны ада ибарѳамкѳа иахъынхаз, аны-шѳынѳраѳѳа, иара иѳшь иатѳанаѳуаз адгъыл иахагылаз анышѳынѳраѳѳа, иѳсы ахышьѳалоз абра иабраа анха-ра ашьаѳы аныркыз аахыс ирхагъагъѳо игъылаз аѳъ-ду, рзыхъ, рзышхѳа еикѳзыртѳѳоз рзыхъ!.. Абар, урти дарей еиѳанеиааиларѳ азы агѳѳаны гѳашѳ хѳычык ахъѳѳу... Наѳ, иаѳхъаѳа, ашѳа аталарѳахъ агѳашѳ еиѳаганы аѳатѳара иаѳу, убри дызустѳа, убри? Уажѳы иара Харзаман дааины абра дышгылоу имѳазѳи?

Харзаман имѳ зегъы ааизганы дыхѳѳѳар иѳахѳп, аха иѳаркъы ѳбеит, иѳз аѳѳаѳѳа ѳѳѳаны, изымѳѳысуа, ишаѳаны, акыраамѳа ус дгылан, нас, дыѳгаѳо, думамумамуа, ибла ихыхѳалаз анаѳѳ дзалаымѳѳуа, днаѳыршьышьѳа ддѳыкъѳеит – зыѳга дкыдыѳшыло, агѳашѳ аѳатѳара иаѳыз икъынза дзыназа-дзынамза... Данизааигѳаха даатгылт. Былгъа ааиѳкъан агѳашѳ ѳазѳѳоз агѳыргъаѳѳѳаша изаанагазшѳа, иааиѳатѳѳины инеигѳыдыххылт...

Уи данаахъаѳш – Харзаман иблахѳѳ ааилагъѳѳыѳ, иблаѳѳа рыѳраѳѳа азнык азы иртѳѳѳырни иѳарашѳа, нас иаахѳны ашьаартѳѳыра изаазшѳа иѳаѳшь-ѳаѳшьза, изымѳѳысуа иаѳѳахѳит, нас, дзыкѳгылаз адгъыл ѳаѳганы,

дыкәлаауа тә змазамыз атыша такнаҳара дтакәкәа дцоз-
шәа ибеит...

– Уаама, саб? – уаҳа иихәара акгы иғамшәеит Алиас,
Харзаман иґыпшыларә иґәымығхан.

– Уара уоума, дад, ари? – Харзаман ибжы аарла иаа-
тикааит. – Афырхатә, усґытырац узбыма, дад, Алиас?

– Избан, саб?

– Нас ари змааноузеи?

– ...Ари атәы уаргы иумдыруази?

– Изакәызеи, уара издыруаз?

– Абра амґа ыиасны ицараны ишыґоу.

– Уара убри амґа, абра, сара саштә ааихтәаны ицарада
уаҳа аеаґыара мґангашәа амазами?

– Мап, саб, астәи еиҳа иазыманшәалоуп. Хара ҳзынгы
ибзиами?

– Изакәызеи, уара ибзиоу?

– Амґа ахьҳазхаргыло.

– Уара, ҳара ҳхыртәага аума узеигәыргьо.

– Изхыртәагоузеи, саб? Уажәшьтарнахыс, ахухәа ама-
шына ҳаґны иаакылсуа иґалоит, цәғьарас иамоузеи уи?

– Егьа сҳәаргы аритәґәа сахаанхоит ҳәа сыґамызт.
Иргәыгьуеит ҳәагы сгәы иаанагомызт! Аха, иґалап иара
уара ухаґа ирабжьугазаргы. Уара, абри ҳаґны агәтәтәґәа
ааиґәжәаны амґа нагәылҳәа иргаргы мап ацәукуамызт...
Ааи, ааи, издыруеит сара...

– Усугәыизаанагозеи, саб? Хәаґны еибгоуп, ҳгәарагы.
Мачхәума ҳтызтыц иатцанакуа адгьыл.

– Хы!..

Харзаман рапхәа аштә данааталаз махәи-тцыси еиґәи-
мыртәарашәа, ибла иабаз дзанымшәарашәа, иенадишьы-
ларада даанымгыларашәа дшыґаз, аустәґәа атыхәала
Алиаси иареи аицәажәара ианалага днеихәлаҳа дцеит,
имч имзааит, зтәарақәак иґаитцозгы, иара иакәымкәа,
баша уи инахтыгәлан, сзашьтоузеи ҳәа иалацәажәоз азәы
итәызшәа акәын ишыґаз. Шьтә имчгы ақәхо ибомызт,
игәгы инархәомызт...

– Ҳы, – еимхэара тахэае бжы иналџит џапхба, – еинкьаны шэкэашала, нанькьара амашынакэа шэашта асаба ыкэырчны иахьагы уахагы ицалап, ицалап... иаакэымтзакэа... Абри ахауа затцэык акэын сара ишыстахыз еипш ицкьаны исымаз – уигьы шыта исабаркха срыпцхакэа ркылхаракэа ашэахалап... Нас – сегьтынчхап...

– Сабду! – дгэыргьатцэа даахалт Амра. Дыџны дшааиуаз Харзаман днеигэйдпалан длыгэзит. Иаргы лылахь днагэзит, лхы инапы ныкэишыит...

– Бышцакоу, дад? – атахмада уажэраанза еилашэы еилатцаны иказ ицэа-ижы мацзак иааилышшеит.

– Амџа хазхаргалоит, сабду, иубоу! – лара лтэала, Харзаман длыргэыргьозшэа гэыкала џаалтит Амра, лыпси-лыпси еихьымзо. – Аа, абар, зынза хара хкынза иааргеит... Шыта абра иниасны ицоит...

«Уи сара сыбла исзарбом», – ихэозшэа, акээымтзакэа тцака днышытацшит иара.

«Зегь агэыргьара икны иагоит, сара сыда, аџны иџноу зегьы! Аа? – Абарт уаха ирыхьуа жь-рыкэзами! Изакэызеи сыбла иабо? Зегьы абнака рџы хоуп, хэџнра, хгэара зегьы неилакэаха инахысны ицаргы, азэгьы ижы инархуам. Сара схала затцэык, зцашэкэа адгьыл итцабааны ибажэхаз атцла гэаџа еипш, суаауаза аштэа сыкэгылоуп сышкахара, шыта снызкылогы сааигэа-сигэа уаџы дызбом. Нас, сара сеипш ииазаауама абри зегьы? Ех, аамта! Зны, аамтала, шыоуки рхы-рцсы зегьы акэтцаны икартцаз, иахьатыцмыз адгьыл икэиааз амаг еипш, аџхэара анаилакь икэыцкбаа иргоит, абас акэхап адунеи ааршазар аахыс ишыкоу; шэахстак аныхны, аеакы аныртцоит, шыоуки идыргылоит, шыоуки идырбгоит, нас аеак дыргылоит – абас мацара еикэшо ицоит апцстазара... Знымзар зны, сара сакэым, ауаџы инапы зкьымсуа етцакгы ажэџан икыдымхалозар акэхап! Саргы, сцсы заны, скэапза абра, цьара ашыха ашыапаџы скыдкэыкэлан – сабраа рцашэ ахьытцаз сеаларцсны икны, аха зцэа итытцны

зеаазхаз апстазара ацэкэырца, абар, сара сфынзагыы
иаазан, еилаханто сыхэдацэа иаатцаеет. Уажэшты
саргыы зынза сышътнахт, аха сабанзазго, хара иназго
сакэзам, иаасхыеэаны наф инатцатэанахуазар акэхап!..
Ех, апстазаражэ, шафа убылгыозеи!..»

Харзаман ахэыцра иеизацэымго дышыхныцсыланы
дгылан, Амра, лыбла траа иара дихэацшуан, Али-
ас рацэак аус мыргыгкэан агэашэ фатцара дналагеитИ
Атахмада ихы-иэы аеыпсахны излаказ ала, Амрагыы
зтаарала, дыхталкуамызт, фымтуа дизыпшыи, аха иар-
гыы, дзызхэыцуаз атак анимоулакь, азэггы изкзамкэа
иналаршэ-фаларшэны иааифытфкон:

– Хы!..

– Хы!.

Ауха аби-цеи акыраамтагыы ишытамлазакэа абартцафы
итэаны ишцэажэоз атф ргеит. Харзаман иаразнак
днеихэлахеит, игэеибакыра фнутфкала еихагыы дпахны
дфэнахэан, аарлахэа ибжыы тикаауан, бжеихан иихэарц
иитахыз ажэакэа икарфы икылымсуа, аазабла, ахра
зеаларцсны ифеиуаз, имч анкацсазалакь дшыбфало еипш,
инхэафрны еитаниграцсон, нас, урт рааста афада ахалара
иамароу ажэакэа сыпшаауеит хэа далагон.

– Нас хэаас ишытысхша еипш акгыы камлазеит, ус
ауп ишупхэазо? — днытгыла-аатгыло, иара ихата ихы
иамхэацхашэ тыиц ацэажэара дафыи Харзаман, — Акгыы
камлазеит, ус акэу? — ифымшыкэа рфеинеитцыхны иф-
хашалеит уи.

– Хэара атахума, сабду акымзаракгыы камлазеит..
Хзеигэырфаша ауп зеггы.

– Ишца-аа? — дааицрашэеит Харзаман. — Ишца, уа-
ра? Абри сара зынза газас сшэыпхэазома? Иашэи-шэиу,
исахауазеи, уара? — апкефхэа абжыы геит иарфга напы
рфакаыны ишыамхы ианыкэикша, дегфатфкэеит. Дшака-
шако абартца даатцалт. Уажэуажэы деихон, аха ипсы
игэы итцачны дызцэажоомызт.

– Уеыртынч, саб, — Алиастгыдфаагылт. — Азэы иахаргыы
цхашыароуп.

– Изакаэзеи, уара, ипхашьароу?
 – Хара хазлацэажэо.
 – Уцшишь, уара, дырфегьых арахь сацэдырпхашьоит.
 Иумахара икоузеи!

– Уацэсырпхашьоит хэа акэым, саб, аха ицшзам. Ир-хэозеи ауаа ирахар?

– Ыы, ирхэозеи!

– Ирымхэакэа!..

– Усгы?

– Ашьхарахь амфаду харгаларц иафуп, афымца стан-
 ция хаздыргылоит, арахь уара узы дафагыланы атэыла
 ирбгоит хэа инықэымгылои... Ахэатэы анроулакь иныз-
 кылода?

– Уара уи сара истахым хэа шэазхэада? — дхэыцхэыцуа
 даатгылт Харзаман иныкэара даакэытцны. — Сара уи
 сцоэмгума? Уара «цэгъас указтцаша уфатца дахэоит» хэа
 амфа уеизгы-уеизгы, абра, сара сашта ааихтэаны им-
 цар ада цсыхэа амамкэа иказма? Аеацара имфаргарауаз?
 Уаха всышьа амазамзи абри атыц? Хых!..

– Иамуит, саб. Цасхэа икартцама? Уара, сара, зегьы
 хцасхэа? Зегьы мзызк-мзызк рымоуп. Абра иаманшэалан
 азы ауп изымфарго.

– Зегьы мзызк-мзызк рымоуп... Ус анакэха, абри сара
 исхэо мзыз амазами, уара? Дара ирыманшэалоуп, аха
 сара исыманшэалам, уара, исхэо шэахауазар?!.

– Уи хара акгы иахпырхагам.

– Хы, — изарақэа ааихтэарашэа интарккны икит Хар-
 заман. — Ишпахпырхагам, уара? Иахъа хэлаанза, уаха
 шаанза, аууы рыхга рбжы угэы тцнахуа, асаба уфарчуа
 амашынакэа мфаслап, амшгацэа рыбз кылырхэхэаны
 иудырбо... Тынчра калараны икоума шыта ара? Хы!

– Акымзаракгы калазом, саб, уеыртынч.

– Икамлозар убахра укоуп... Аха, уара узы зегь дара
 роуп.

– Ус зухэози, саб, сара сзы зегь дара шпаракэу?!

– Ааи, ааи! Зегь дара роуп! Шэара зегьы ахтэара амфа

шәыкәуп, аха иаашәычхарауаз, ацсык иаасашәразар — тынч сымға сыкәымлози, нас — усгыы... нас... — инапы аайкьан амардуан дналбааит.

Алиас абартцағы такәгы иеаакәикит, аха Харзаман уаха дымгыжыит, нас иара дишьталт.

Харзаман иашта аайфызшаз аанда дадгылан инапкәа хшыны иехырхәхәаны, наф, уи антытц инхаз адгьыл ахь дыцшуан. Шьтарнахыс уи ахәаа нхытц изафызан иара, абар, абра, иацхьатцәкьа амға ниасны ианцалакь, нас зынза, наф-ааф еифацшуа еидтәалоу хәынтқарра хәычкәак реипш иаaidхалоит, иаргы ианитаху, ишитаху уахь дзымнеиуа дфалап — амашынакәа анымғамсуа, амға антацәу аамта иакәыршәаны иаахитцәалароуп дшәапырхапуа... Шьтарнахыс иара ишитаху дыкәланы дызныкәом, ишыәәкәа анеихиги игәиәанызароуп, дынхьацш-аахьацшлароуп...

Ғыц иеатцаз агәашә хәычы аартны дынтытцт. Дназыкәгылаз адгьыл тцааршәыраха ихышәашәаза ишыатцәкәа ирылсны ишыапсыргәытцәкәа иаарытцалт, нас иаразнак идакәа иргәылсны ихы иналкьейт...

Дааилазызейт. Такәы аамта убас деилахьшәашәадтцааршәыраха, махә зызнымхакәа ашта антытц зхала инхаз атцла хәаре еипш, дыцәәәәаза дгылан, нас дмагамаго, тәым уархалк дыкәланы днәиуазшәа, ишыапкәа ахьиргылоз нгәата-аагәато ифынейхейт...

Рацхьаза дышиашаз анышәынтракәа дынрыдгылт, — уака чытбжык гомызт, убри ауха нахыс назаза рашта иныкәтцны ицазшәа, уа даннейлакь ипсцәа рхәынга икәйбаалоз адгьыл хышәашәара иналаз ицейт, иара дзыкәгылаз адгьыл ишыапкәа ирытцыфрны ишцоз еипш. Уажәраанза уахынла уа дааицыцхьаза ескынагы урт гәаныла изхара драцәажәаны, иара итәала, ацстазара иналарцшны, цәамтхаа нарзейгъашыаны афныка дцалон. Уажәы?

Уажәы — урт анышәынтракәагы, икәша-мыкәша зегы цсы рхазамкәа, итцааршәыраха ишытан... ихшыфгы атцаа иалашәызшәа аеазыртысуамызт...

Еихачабшөаҳаны иҗаз илымҳақәа агәраза еипш амҗа
ылхны бжык аатахәйтхәйтт. Уи абжы, ахышөашөара
иафыз ицәа-ижы еиха-еиха аеалахало, идақәа иртаныкәо
афынанахеит, иаргы усқан маҷк даақәацмацеит. Аны-
шөынтрақәа ааныжыны, ихшыҗ апстазара аазыргыжыз
абжы ахынтәауаз ашқа дынхәпшит, – уа, зынза иара
иааигәа, ацыпхықәа цсақьаны атх иалацсо, аеинарбеит
азых – сара сызраҳа апстазарагы цсра ақөым хәа аҳәарц
атахызшөа. Цабыргны, Харзаман убаскак, еилыхха уи
азых иацрытуаз ацпх ашөахәақәа даахырхын, иаргы
есааира днаскө, днаскө дазааигәазаны даагылт.

Азых аатышөынтәаларак җамтақәа Харзаман иҗәп-
хәа акәашара иәүп – иаакөымтцзакәа, егәа каамет җа-
ларгы, аштыамта шамырзуа агәра инаргарц. Азых
акәша-мыкәша, ауразоуроу зегы атх агәы рфьтцаршөны
итәхәхәа ицәоуп, иара минуткгы ағы ааиханакуам.

«Уаргы шытарнахыс сара сышта антытц уанхеит, –
ахәыцра иенеитеит Харзаман. – Уара уччабж сара скны
иназаанза аҳауа иналаз ицалап, амашынақәа рыбжы
инахәлабганы – уара убжы чыхәчыхә рыцха иалшозеи
арахь ихало аихаматәа иартцысуа абжәфь? Уареи сареи
хәбжықәа, наҗ-ааҗ аиха хышөашөа ихәбжылаз атызқәа
инрылахышөашөалап, дара уаҳа реырзеиламыртцәазо.
Уаргы баша уцатхәлеигәышьоит, иара абра уахыкөугы
ишакөым рылапш уаатцамшөааит акөымзар, умҗа ахы-
җаз узымдыруа цәыкәбар-цәыкәбар уцсақьаны, ухы
узымҗахо адгыл утарцалап.

Аха уара узыхдыркөозеи? Еихагы иуеигәыргәап!
Иуеигәыргәаны ауп рнапағгы ушаарго, абра, уғы ахәа-
аихухуа аихатәы еихәа хагьеж хәхәза иноуҗәгәаны
унтарцалап, нас уажы, атрим-тримхәа уцә аҳауа уша-
лакәашо акөымкәа, иара утацаланы, иахьутаху, ишыртаху
ургалап – усқан азәгы убла дызтапшрым, уаргы уду-
неикөыпшылара иара уаҗа иаантцәап! Уара уғы иаанхо-
даз, уара уакөым, адунеи ааршазар аахыс згыгцәа ргы-
ланы, зхашөа х-зымбо абра ииафрны ицә Аалыпстагы

ахəламшəа тьыркаап! Ааи, ааи! Башазагьы умцəтхалеилан, цхьака иузыцшу уеазькатцала!»

Харзаман уи азыхьгьы днадтны ифьнеихеит. Иаштафьы, уажəтəи иаштафьы данааи, зынза еитцалазшəа ибеит игəы зкыдыз, атзамцқəагьы ааидыгəгəалт.

Мчыла ихы дəахан, ажəфан днатцəшит — иблақəа иаарьтцаркыз ажəфан агəгьы иашта еипш мацзак акəын иказ... Илацш итцашəоз аетцəақəагьы мацхеит, зынза имацхеит, иара иетцəагьы аееифнашама, иабакəу уи? Аанда антытц инхаз адгьыл ахыхь акəу, уажə иара дахьгьылоу иахыкны акəу иахькыду? Шьта изыпшаауада? Цаса еипш, уажəшьта, абра иханытцəкьа икыду агəыц изрылкаару иара иетцəа? Иаргьы зынза ацсы неихəлаха ицама, изимбозеи?

Зегьы неибейцшны, иара илацш иаатцашəо аетцəақəа зегьы, рыбақəа тцакəкəало, хафь еилга рымазамкəа, инеибейцшзаны, ахəштаарафьы акьатара иафьу ахəышцьргқəа реипш, ицəышхəби-цəышхəбиза икыдыпсалан.

Блала дынкыдыгəгəало убарт аетцəақəа дрылан Харзаман. Акы лацшыкəтцан дахəацшуа, деитахəацшуа, егьырт аетцəақəа рааста хəычзак зыпсахəага ташəа знызынла иаарылапхоз даадхалт. Уи акəушь иара иетцəа?! Еипкааны, иара итəала, акгьы бжəамьжьзакəа, егьыртгьы дрыхəацшуа ифьнеихеит, аха даанызкылаша етцəа уаха илацш итцашəом. Зегьы иара икнытə рəырзошəа ажəфан гəыпштəы рəалартцəахуан, нас даагьыжьны, егьырт иаарылцəхəаташəа иказ, даацырымтцзакəа ахəацшра далагон, адгьыл акынтəи илацш шəахəа мчыдақəа агəыдырцхаланы апштəы ааигарашəа игəы иабо, аха иара уаха аеазейтакуамызт. Иара иблахəашьра акəхарын уи аетцəагьы апштəафьы иаазымгоз. Нас, убри акəхарушь Харзаман иетцəа? Иабакəу, цаса акы иаламфəшьо ихашеишеиуаз аетцəа, егьырт зегьы ирылычцо, игəара итацхоз аетцəа? Уажə дызхəацшуа, ацша зфəсуа ацəашьейцш, иакуашəа-ицəошəа, икəыскəысуа, ацсы егьымцо, егьымаауа,

ажәѡан икыдыршәылоуп. Ваха еитахәашьак амоузакеан уи аетәагы днатцтны аоныка дынхалт Харзаман.

Дышьталт. Дышьталт, аха ицәо ауафы дабакоу? Ауада алашыцара дагәара данытцаха ацәа зынза дацәкәлеит, ихәыцрақәа еимпны ѡацхәа адәахы дрыманы ицон. Егәа иундазгы дзыцәомызт, дхәытцәыхәытцәуа ииарта дылан. Икаруат акәын акаамет кәзтцоз — амашына адгыл тыжаарақәа инартаха-аартахауа даманы ицозшәа деитцанаршәшон...

Дара амашынақәа рыбжы? Иааикәымтәазо, алу анеибафо еипш, игәытцәагаха илымхакәа тдыршаауан — минуткгы иааихымсыгызакәа...

«Ацгәы аныхтәа алагәра иқәлон» хәа шырхәо еипш, адырѡаены Харзаман ашыжь шаанза дгылан амѡахәаста ианыршәланы, ила иабаз ихъзар хәа дшәозшәа, еихә-еихә иеацәыхаратәуа, аѡадара дафаланы днеиуан...

14

Цабыргытцәкәаны, Харзаман ашәитышәи днанамышь-тырц азбазшәа, иара ицара инашьтарххны амѡагы аштә ааиѡтәаны, алар еипш, инагәылсны, ашьхара инхашәкәала ицеит. Иара Харзаман ихәашьала, абжқәа реипш, аидара мѡангага машынақәа рыбжқәа тахәе-дагәаза еишьтагыланы, ихәкыпсыкәуа, уахи-ени ааипымкзакәа ацара иафын.

Иалагеит афымца станция аргыларагы. Сара Амзафәа сызныз амѡахәастакәа нцәытцаз-аацәытцазуа ишцоз еипш акәымкәа, Алгъери имѡа кәакеаза инагәылганы иеы-харакны ақыта даахагылт, уи ишьтамта зеггы рылацш итәашәо. Сарах, сцәыркәа-цәырасуа, атцх лашьцара иа-лахах азыркәи затцә еипш ақыта салан, сыгәтаки сареи хзеипырымтцау, хамацара хәидхаланы.

Иааит Амра лаамтагы — ларгы цаса дынцәытцагыла-аацәытцагыло, ләынапхыак-аапхыакуа дшыказ акәымкәа, сымѡа даапгылт.

Сара атың ақынтәи саауан. Ақыта сахьаалалаз лара даацәыртцит:

– Бзиала уаабейт, Алоу, — аҕааихыххагы салымра-
зеит уи.

– Бзиара ббааит, Агра.

– Уабакоу? Ушцакоу?

– Хар сымам. Атың ақынтә саауейт. Зегь уск-уск ҳарфуп.
Дасу ихалшо ала...

– Ааи, усоуп. Цъара ҳаатәар камлари?! Цсааитакрак
аҳасабала.

– Изыкамлозеи, — мап сзымкит сара.

Ҳнымфахытны ҳнатәейт акәарацча ахықәан.

Ҳтәоуп. Ҳтәоуп ғымтзо. Лара ацәажәара ахы апшьыл-
гозшәа леаацәырылган, снымфахылгеит, арахь сыпшит,
сыпшит, аха ғылтзом. Сара усгы ҳәатә сымазамызт, лара
сылзыпшын. Аха ианбанза? Ҳәатә лымамызтгы дсыдыз-
чалаз? Санбанзапшуеи ас?

Ахаҳәссақәа, абфатә хапыцқәа реипш, акәарацча иахь-
тапсоу азы рыбжьхәрааны иахьнеиуа инахылтцуа аччаб-
жы сара еихагы саргыцкуан.

Ғапхьа ағымтра. Ари ағымтра зегьы иреицәзаап
адунеиағьы. Ауаа зегьы ғымтүа, икәызга-кәызгаза еиҕап-
шуа адәы икәзар, ишнеи-шнеиуа ичуа-ичуа, еикәыжәжәа
ицар каларын! Ларгы саргы унацәкыс машәыршақә
инаҳкыысыр — уаҳа атахзам — хаткәацыр калап!

Ауафь бжеихан апхыз далоушәа ауп адәы дшықәу.
Уажәы сазхәыцуа саналага ауп ианеилыскаа икастдз
агазара — сыццакуейт ҳәа налаҳәаны, сымфа сықәланы
сцар — ашышьыҳәа ҳааилгон...

Уажәшьта сгыланы ацашьагы сақәшәом. Сақәшәар-
гы — цашьа сымам. Сааины сантәа — изакәызаалак ак
салхәароуп, уи ауп сынкылангы сызмоу, аха иабакоу
ажәакгы лығәшәомеи?! Ишцакастдари? Ацәажәара ахы
сара искыр — аеарымчыр, ахырхарта гәғәацәахар алшоит.
Икалалакгы, илхәалакгы лғьы ааихыпхьандаз, цьушьт,
ачҳара цәғьахейт!

— Кхы, — схэит сара атыхэтэаны аймхэара шам-куазгы, скаркы атзамцкэа цэыгъганы, аха лара уи да-гьямыртцысит, — леаампсахзакэа дтэан.

Сара уи зынза саашьақөнакьеит. Схэйтцэыхэйтцэуа саа-лывахеит, ларггы убыскан лгэы итаз акэымкэа, еилгамыз хэыцра хэашьқөак рхыхэхэо лыблақэа тааза днасҕапшит. Хаблақэа анааикэшэа азнык азы иааидхалт, аха лара лыблақэа есааира лхэыцрақэа рхырзло, сара зынза уа сыказамызшэа, зеггы азеипцшны иаапцуан.

— Уара иумоуп атцара ду, лара илымоуп атцара ду, — лха-зы мацара дцэажэозшэа даакэындкэындит Агра. — Атцара ду! Ақьаад уаа роуп усггы иахьатэи аамта зтэу. Ааи, ааи! Ақьаад уаа! — иаалыркэаны лыбжыы аахаралкит лара. — Ақьаад уаа! Шэара-шэара шэшааибабалакь еипштцэкэа ақьаадкэа реипш шэеидцабла шэцоит. Аха ижэдыруоу, ақьаад нтцыра шакэу шэыбзиеибабараггы нтцырас иа-моу?!

«Ассир! — сара соума ари аецныхэа зылто? Сара стца-ра лара иабалпырхагоу? Антцыра змачузеи сара сыбзиа-бара? Лхы изтылхэаауазеи? Сара соума ус абзиеибабара иазныкэо? Азин лызтада сара ус сыхцэажэара? Сыз-лакам ахэара азин лызтада, насггы сара тынч стэаны сза-зызырфэризеи?»

— Уара башаза уеушьуеит! Башаза! — инагзаны агэтэ-хэыцхаггы сылымтеит. — Уажэы уара угөатеиуа узышьтоу сзымдыруа цьумшьааит. Ибзиазаны издыруеит! Угэы статэоушэа издыруеит. Аха иабакоу, лара лхэыцраггы уа-ламеи. Уи ауп рыцхарас икалаз умбои? — ашырхэа дөатц-кэан, лыхэда ыркьарданы даагылт.

— Бызлацэажэо сзеилымкааит, — рапхэа машэыршақө иаасҕашэаз ажэақэа рыла слазтааит сарггы... — зызбахэ бымоу дызустда?

— Дызустада-ба? Уарггы ус ирласны духаштыма, лара ушылхаштыз еипш? Аха мап! Амц ухэоит! Аа, ублақэа ирхызбаалоит. Сара сакэзам уажэы уацхэа игылоу, лара лоуп, лара! Лара лоуп даахымшэазакэа убла ихыхэхэала иху! Иацггы, иахьаггы! Уажэггы, уашьтанггы!..

– Дызустда абри лара, лара хәа бзыдхалаз?! Уаха хъзи-жәлеи лымазами? — ағәра аасыҕеҕыан, саатҕкыан снаҕаххит сарҕы, лара лцәажәашыа сыгенатаны.

– Амра. Указына Амра!..

– Нас?

– Нас умбои, уара уцынтца уанкны дныкәоит, лара даеазы инапы кны... Уара ужьюуп, цым, ужья...

– Сара изузеи? Насгы бара уи хъаас изымоузеи?

– Сгәы иалоуп! Уара сгәы уалоуп. Уаф дахьухәацшуа арцыс замана, арахь, зых замхакәачран игәароу цхәыз-бажәк ләацхъа ухы лауркәуеит... Ма лара дацсандаз!.. Ца-рак лымоуп хәа... Сара сатцкысгы тцара цытк лымоуп хәа мацаразы...

– Уи акара бгәы сзалоузеи? Сжъазаргы, сжъамзаргы – схазы...

– Сгәы узалоузеи умбои, Амра бзиа улбом!.. Улбатцә-кьом! Уеушыргы...

– Уи бара хъаас ибымкын! Ибазхәада бара уи бзиа сшылымбоз?

– Лара лхата! Лара ләала...

– Ианбалхәеи, ишцабалхәеи?

– Иаахтны, изныкымкәа, ифынтәымкәа исалхәахъеит.

– Амц бхәоит. Бхы итыбхәауеит.

– Ишца-аа?.. Амц схәозар, абри акәарацча шцо еипш апцтазара сналууа сцааит... Сышьтамта ыказамкәа... нау-нагза!..

– Ғыбымтын! — артәаа аатсыргеит схы сызнымкы-лакәан. — Бсыдызцалазеи? — Агра дызлацәажәоз сара ишыснырзи, схымәацгашъеи рыла сеаасырпшит, сәәәза сеаасырпшит...

Абас ауп апцтазара шыкоу! Уара улфынтәаауа улышь-тоуп, лара дхәахынгы уара духәацшуам. Уцсы тасгы дыкам. Убас ауп саргы... Уара иутаху — иара уитахзам. Ауафы атцла иғшәаны иапхъа икашәаз ашәыр акәзам, иара дахьымназо иҕоу ауп дзышьтоу.

Сара уи иааләасырхъшаз жәа сымцыхамшәеит. Исы-мпыхашәаргы иласхәо мчы амоума? Атцабырг штца-

быргыз аахтны сапхьа инышьталтцеит — лхы акгы ты-
лымхэаазеит, сара садхьмызгкыланы ус ласхэазаргьы,
схата издыруаз, аха инагзаны зыгэра сымгоз ауп исал-
хэаз, уаха акгы...

Аха сара усгы цъара гэгьграқэакгы сымамзи, гэгьг-
рақэак моу, еихангьы, ънутқала схы сақэгьыгуан —
знымзар зны сыгэтакы назоит хэа... Уажэы лара сымѡа
даапгылан — зегьы шбашаз аасалхэеит, иааткааны, сгэы
атқагара инаткакны... убри ауп исзымычхауа...

Шака лгэаг сымоузеи! Быжърабыжътца дцар моу сы-
мам! Слытхэхэаны дыспырсарц ауп истаху — сыцэ-
гьагы-сыбзиаггы даламкэа, уажэы-уажэы сыбла дхым-
халауа, лара лхазы дыказарц, сара — схазы...

Аха... аха иабакоу илечныскыло хэа акгы сешэомеи!
Лара иаасгэыдылтцаз ажэакэа исыздыртцысыз ахэыцрақэа
срылтны ак ласхэартэ сзыкамлеит. Сешабаза сдысны
лапхьа сгьлан, лара лшапхьа харарак сьдны сыказшэа...
Атыхэтэаны, иара ус уаха акгы анысешамшэаза, саахаха-
чахеит:

— Уи — сара исусуп!..

— Уара уус ауп саргьы сызлацаажэо... Сара ус сымазам.

— Уи — бара бус алам! — лтамам цаажэарак зынза саа-
шьақэнакэаеит саргьы.

— Сара сус шалам еипш уаргьы уус алам! Шьоук рус
башаза уеалаужьуеит! Убри усырдырырц ауп — уаха ак-
гьы! Сара сахьыказаалакгы — уи удафым, — дынсыдтны
ашацахэа лфыналхеит... Нас даакэгьежъааит:

— Сгэыццакра сапысуеит акэымзар, ларгьы уаргьы са-
ра саткьыс тцарак шэымоуп хэа схы шэеицаасшьо цы-
шэымшьааит! Сара шэара шэааста стцара мацзаргьы,
суафра мацзам! Сара махэфала аус ахьызуа аума шшэеи-
цаоушэа сзыжэбо? Царалагьы Амреи уареи шшэытца-
хозаргьы хамбари!.. — дмакарны дцеит, сара сфы ааихых-
ны ажэакгы ахэаха самразакэа...

Сахьгылаз сзеитамтцауа сышьхныцсыланы саанхеит.
Лара уаха даахьампшзакэа дцеит — дцазеит.

«Амра сара саткыыс дахыпшзоу, теитпшла дахъеи-
ѣкаау азы ауп уара бзиа дзубо» хәа иаахтны Агра ил-
цәуадафын ахәара, илцәуадафын моу, илылшомызт.
Уи дарбан цхәызбазаалакгы илылымшо усуп, убри
азы ауп Аграггы хара хтара изахаралтөыз дызтагылаз
ауадафара.

Уи зылхәаз сара еилыскааит, аха Амра бзиа улбом
хәа исалхәазггы еилымкаашыас иамоузеи! Уи иашам хәа
сызхәару? Рыцхарас икалаз, уи тдабыргуп! Аха ишпа-
схызгари, сышпанышәари иара убри аиаша, всышъа змам
аиаша? Амра сара бзиа сшылымбо сзымдыруа акәзамызт
адәы сшыкәыз, схы сзаиааиуамызт акәымзар. Аха икас-
ттарыз — сгәы дсызтцомызт, сыбла дсызхыршәомызт,
лара дсыдтны хара дцацыцхәаза, сара еиха-еиха лара
лахъ сеихон — схы сзынкыломызт! Гәыбганс илыстарызеи,
Агра?! Схы сзаѣаѣуамызт акәымзар, лара дызтагылаз
акәын сарггы сызтагылаз.

Сызлакоу, сызтагылоу ауадафарақәа зеггы здыруан,
зегъ ракәын цъара гәыграк атқар сыкәыпшуан, аха Агра
уиггы зынза иаасымпытылхит... Сгылоуп, ақбацтажә иа-
хаанхаз атцәфанзатцә еипш...

Сѣынасхеит схы ахынахаз, схы-сгәы тацәза. Амѣа
сыкәуп сахънеиуа, сахъкыдгыло, сахъаангыло сзымдыр-
зо — сынтаха-ааѣахауа, сынкыдгәгәало...

Сшыапқәа рхала Амра лыфныка сылбааргеит. Абар,
амѣаду саныланы сшааиуаз, уи лыфны саадгылт. Саат-
гылан уахъ снапшит — аонқәа рышәқәа аркуп, ашта акәзар
— уафцсы дыкәыршәым, ауразоуроу иѣацәуп.

Азәы ицәара снахыпшыр анеира згәагырггы ка-
ларын, аха уакаггы испылаз атацәыра зынза изуа-исхәо
сақәымшәо саақәнархеит.

Иабакоушь Былгъа? Ицъоушъартә ауп ишыкоу! Былгъа
алапш итдамшәакәа цаса арака атцысггы ниапырны изцо-
мызт, уажәы?.. Итцуазеи абра сгыланы сыпшуеижъѣи, аха
Былгъа сгәанамѣазац. Цаса ибнакызма, мшәан? Абас, сара
абыржәы абра сышгылоу еипш, азәы алапш даатѣашәар,

и еиднашылар каларын – наҕ дықөцаны дканацон, изуам хәа даналагагы – хәгеита, днeihытәтцә дагарын.

Аамта аказшьа шытырхузаап, ианаалозаап зеггы. Ус акөһап Былгыагы шыкалаз. Ауаагы, амашынақәагы, тыхәаптцәарада аниас-өиасрақәа ианыркәамтцза, Былгыа рыцха иаапкит, иқацкит, ишит, ишит, еиҫашит, ағы тхааит, аха акгы алымшазар акөһап, – инеихачаб ицеит... Уаха иахьрыз?.. Аха уажәы иара аоны икоушь?..

Агәашә снадгылт. Уаөцсы дшыкамыз агәра анызгаза ҫыстит:

– Былгыа! Былгыа! Былгыа!..

Сҫытыбжыы акгы ианнамкылазакәа ашта инахууааны – сыбла ихгылаз атацөыра асасра анахәлабга ицеит. Өацхья еиҫаҫыстырц снейха-өеихеит, аха сеикөшанхашәа саанхеит, ацарагы сцәуадаөхеит. Ус сышгылаз, аөнатқакантәи иаатцытц Былгыа – аеынеитцыхны аеарххеит ишышьылахауа, иатахзамкәа, нас алымхақәа, иканзас акаб бгықәа реицш иахьнырхаланы, вара-варала инеиҫатцуа, ашта иаакөлеит. Убыскан иаасзымычхатцөкөит:

– Былгыа! Былгыа!..

Изахада! ҫааитакрак қамтцазакәа иара атәала иныкөо ашта икөын. Идагәахама рыцха?! Сҫытыбжыы амахазеи? Абар, иаргы иааигәаны иааит. Самбазои?

– Былгыа!

Иаатгылашәа канатцеит. Иаакылзырө-мылзырөшәа ауит, шыаҫақәак цхьақа, сара сахьгылаз, агәашә ашка инеиҫтанагеит – усқан сгәы аацшқазахеит:

– Былгыа! Былгыа! Былгыа! Уааи, уааи, уааи, сара сахь!

Ахы ахәамц инықөтцаны, аблақәа тааза изақаразаалак цакы хәа акгы амтазакәа инасгөыдыцшылт: узустда ура абра иааины сацхья игылоу, уаха ус умазами, наҕ ашышьыхәа униасны уца хәа аанарго. Зынзак аеаамцсахзакәа исыхәапшуан, абла таакәа сырхырзло исыхәапшуан, нас ашышьыхәа иаагьежын аеырнааны, зеггы азеицшны ағынанахеит – сахьашьтацшуаз излазбоз ала, цыара машынак ацәхамскәа икам, рыцха, азбжак намөрны ица-

рашәа акәуп ишыказ. Ишиашаз аонатқаа иныталеит, уахагы иаацёрымтцит.

Сара саагьежын, адгыл сытцёфрны ицозшәа сшәа-фәкәа еихымза-еипымзо сынталт.

Ашкол акны снеины Амра дызбарц сызбеит. Иамоу-зеи нас? Сара зегы аслакам акара такык-такык рыс-тоит акәымзар, ашкол ағы снеир азёыр иуситәуама? Амра дылхыпцшны уаф дымнеизаци убра? Сышиашоу акгы агәхәа мкзакәа снеиуеит, сманшәалахар?! Аха маншәалахашыс исоузеи сара схы сырманшәаломеи?! Уажәгы баша сыгесыргәгәеит – ахыкәтцәкәа санхыкә-гылалакь акынтыжә бааза еипш саакалоит. Убас сы-хьуазар акәхап иара абыржәгы. Аха знык сгәы итакны сандөкәлах – сцап.

Ақыта мөа саныланы сышнеиуаз – абар, Амра дахьа-аиуа! Ари апцхәыс илыцу дызустда? Ианааигәаха уигы дыздырт – Амра лан Дес лакәын.

Абар, ассир! Иахьатәи сшәафәитагарагы мцураны-кәарахеит. Даргы шыта сара сызустоу еилыркаартә еипш сырбартоуп. Ишцазуеи? Сгьежыны шытахька сдөкәлар? Аха избан? Цьара снымфахытцыр дарей сареи зынза хааифахаанза? Аха зыкны сымфахытцуада? Насгы иззы? Мап, мап! Сышиашоу сцалароуп – уи моу сшәапкәа сара исхымхәыцзо еихагы ирццакны еихыз-го салагеит.

Амра санылдыр лгәыргъара лзымтцәахит:

– Алоу?!

– Алоу?! – уи иналышьталырххит Десгы.

Урт сеигәыргъаны, царшеирак атцазамкәа, гәык-псы-кала апсшәа сархәеит. Иара саргы – убас. Аха Дес лгәала лзымтцәахит:

– Уабакоу, Алоу? Хзыниазеи, иаххароузеи уара уәапхьа?

Сара икастцз атакгы сускәа рхата реипш еилгамызт.

Хнеивыс-аавысуа, ешатарала иааибакхәаз аамчы-дарахаз акгы хзахымсуа хааипыртцит.

Уи аёынгы сыгәтыхеи сареи хааизынхеит.

Алмфанык Дес ҕымтзакәа, лыпҕа зтцаарак лымтазакәа афны днеит, аха нас данаатышәынтәала илзымычхаит. Афны лыпҕаи лареи рыда уаф дыкамызт аҕнытә лгәы ртынчны дналагеит:

– Амра, бгәы иҕоу хәа акгы сабхәазомеи?

– Ибасхәарызеи, сан?

– Исабхәаша ак бымазамкәа...

– Исымамзар?!.

– Иаххәеит хәа!.. Калашья амоума?!

– Ибасхәо исымоузеи?

– Сара сзызтцаауа бхатә ускәа роуп, Амра... Бхатә ускәа?

– Схатә ускәагы... Ируази схатә ускәа? Ускәак шыҕаң акәхап...

– Усгы?

– Изакейзеи, сан?

– Изакейзеи бымбои, – лелызынымкылакәа даацралт Дес, – аиаша здыруазар стахуп, аиаша... аныс сбыц-хьазозар...

Амра днаҕатҕеи-ааҕатҕеиуа, ан лызтцаарақәа рцәыкәа-ратцара данакәымтзә, Дес лара ләылраргамеит:

– Абри Алдызи барей шәус шцакоу, Амра?

– Алдыз ииуази?

– Нас иабыкәу бара, аус ахьбымоу?

– Уеизгы-уеизгы цьара исымазар аума?

– Исахауази, цьбеит! Ишцыкәу, бара? Алдызи барей аус шәымазами?

– Мап!

– Амц бхәоит, Амра!

– Мап, сан.

– Анцәа срыцхашья! Иареи барей ацәажәара шәыб-жьазами?

– Мап, Алдызи, сареи еишьеи-еихәшьеи реипш хәкоуп, сан. Ихәдыбкылақөзеи?

– Сеилабымган, Амра?

– Убас мацара ауп, сан.

«Нас иабалымоу аус? Алдыз иеиҥыыз илызцәыртцыда? Дызустада? Шаҕа лыпсы иатцарзны илымоузеи иахьа уажәраанзаггы?»

– Дызустада, бара, ари аҕара быбз ҕахәаны бызмоу? Дызустада? – Дес лара илызгәамтазакәа мчыла лыпҕа ил-лырхәарц лыбжы шытытца далагеит.

– Сыбз зҕахәоузеи, сан, хәатә сымамзар?

– Ишцабымам, бара?

– Исымам!

– Мап! Ибымоуп! Ишәыбжыалазеи Алдызи बारेи?

– Алдыз бзантҕы бзиа дызбомызт.

– Нас бзиа иббода?

– Азәгы!

Урт реицәажәара уаха илзымчхакәа, Амра аоны дын-дәылкьеит.

Десилзымбатәбарахадзыкәтәзаҕәардәдыкәчапазшәа дзымтысуа дахьанхалаз лыпҕа иналышьталхәеит:

– Дииди, хаас, сыла иабозеи! Дыбнакит сыпҕа, дыбна-кит!..

15

Сара ақытахь албаара сааҕытцзеит, арахә ртыцаҕе сәаа-ныскылон, сыцәҕаггы сыбзиаггы уи иатцәахырц. Сылба-арггы сгәы шытызхша акгы збомызт, акгы сахауамызт, спылара зтахымыз рыбла сынхәхало аткыыс (ус сгәы иа-бон сара) сәаацхаскыр иаха еиҥыызшәа сгәы иаанакон, хатала уи сара исцәуадаҕзарггы.

Сусура затцәык акәын сара сеикәырханы сызмаз. Сар-гы соуразоуроу убри сәастеит акәымар, сыччархәа, сырцхашәагаха сыкәхон. Сускәа сырхашәаланы санаа-тәалакь, зегь дара ракәын, ҕацхәа сыгәтыха аацәыркәаны – еес, снышьтцаа саманы аҕынанахон.

...Сгәысхасырштырц, азарақәатәҕасуа иахьеилахәмар-уаз рааигәара стәаны, срыхәацшуан. Урт рыхпарара агәы иамыхәозшәа, зсык аарылтын, иааин сара сацхьатцәкьа

иаагылт – аблақәа, дара ртәала аҕәышра рхыланы исы-хәапшуа. Уамашәа еиҕеаан, атҕакы аман уи азыс аҕып-шылара – даара аеизакны сыблақәа ирхыпшылон иар-гыы, игәы стапшны еилыскаарц атахызшәа.

Ичмазафызар? Мап, ичмазафзам. Исымбои: амцхәгы ақяф тоуп, итәы-ипха иҕоуп, аблақәа ракәзар – ицқя-кәакәараза хәашьрацк рыхзамкәа, иҳалалза адунеи агәы азтаны иаапшуеит. Нас, ус икәзар ифәу-ипо афызцәа ирылазарауазеи, уажәы иааины, ара, сапхәа изгылоузеи? Уи – цыашьатәзамзаргыы калап, избан акәзар, сара схала сахтәоу уи афызәа сызнауазар? Уи азыс хәычы аҳаиуанқәа ирхыпхәазалоуп, аха иара ахатәы ламыс амазар?

Саргыы уамашәоуп адәы сшыкәу – азыс агәы итоу, иахәыцуа иаанарцшуа аламыс фашьара ақәымкәа еилыс-каауашәа сцәажәоит, арахь ауафпсы – Амра лгәы ита-тқәкәоу иахәа уажәраанзагыы аилкаа иашатқәкәа сымә-хым!

Убас сахыкәоу азы акәхап, лара лхатагыы адәы сықә-замшәа зылпхәзо...

Аха... Сишь! Аа, фәпхәа схәыцра сышьтцаа сахьаго! Абар, абар, лара Амра акыркырхәа дыччо дахьнеиуа, аа, мшәан, лабәаба дызбоит! Лхы-лҕы зеггы агәырғареи агәдуреи ықәыхәхәа ицоит, лыблақәа ҳалалза рытрақәа иртәшеишеиуа, зны-зынла реырцәгәан ишаапшуа акәым-кәа – адунеи азна иразны... Мап, сара сыблақәагыы сзыл-кәгом, икастдарызеи ус данызбалакь?..

Абас схала сыштәоу сыбла данаахгылалакь – убри сып-сы снаргоит, лцәафа хааза наунагза акәымзаргыы ҳамтакы данызбалакь, уи аамтазы насыпла адунеи икәу зеггы сара среиғуп, убыскан азы насыпла зеггы сара среиҳауп. Убри ма салхәдамзааит!

Аха уи акыр ахытцаама, даацәытчычәа-аацәытчычәа-ны, сара саарчыхәчыхәны аҳауа дналаз дцоит, ахы, нас сапхәа анакә газго иныхчылоит. Абыржәыгыы, сызхара дысымбазакәа, азәы ҳаидибалар хәа дшәазшәа, дны-табеит...

«Хәара атахума, сара сылапштдашәара сажьоит. Сажьатәкьоит. Амреи сареи агеи ашьхеи реипш хайкәйт-ханы, хара-хара хгылоуп. Уи лареи сареи хабакәу! Уи занатлагы сабалыматәоу. Лара дыртәфуп, абицара җыц лаазоит, уатәтәи амш иакәшәаны иныкәызгаша ахшыф змоу ауаа. Сара? Сара сызустда? Анахь сурхаргы, арахь сурхаргы схакымуп, аха зеипш хакымүзеи? Убри ауп ихәатәу – арахә рхакым, еитамкәа, еихамкәа!..

Аха икастдарызеи? Саргы, лара леипш, ауафцсы игәы сымоуп.

Сзанаат аума сара сзырцшзо? Мап. Амала, сара уи хархаганы, ихәартаны, ицшзаны икалар стахуп – убри изкны исымоуп сымчгы, сдыррагы. Амра илдыруазар, сара сзанаат зынзаскгы ицәгьазам. Сара сзы азанааткәа зегы иреигуп. Лара итқьытқьалшьома сзанаат? Убри азы акәзар саргы сызтқьытқьалшьо? Лара лзанаат бзиа ишылбо еипш сара стәгы бзиа избоит – уи азы гәыбған сылымтааит! Уи лара лзанаат ала ахәычкәа атцара дылмыртцои, бзиа илымбои, убас ауп саргы. Саргы бзиа избоит, гәынхәтцстала еилыскаауеит ахәарақәа, азарақәа, асарақәа, урт ргәы стапшуеит, иртаху рыбла схыпшыланы избоит. Нас, лара лзанаат излеицәоу лхәааит сара стәы. Аа, илхәааит?»

«Мап, мап, Алоу! – харантәи Амра лыбжы слымха интафит улыскан. – Иухәо закәызеи, Алоу! Уи азы акәзам, Алоу! Зынзаскгы! Уи азы акәзам. Уи азы акәзам!» – цуухәа абарт ажәакәа слымха иштасуаз атхарцәхәа саалтцит ускантәи слапштдашәарагы.

Сахьтәаз җызара сызныкәызгоз азыс ахь саныпшы – иубар иааг, ицахьан. Саргы сәагылан снапшы-аапшит – сара сышка ихы рханы дааиуан Харзаман.

Дааин иаргы днатәеит, саргы снаидиртәалеит. Хара хәхьтәаз аҳаракырахьынтә алада дыпшуа Харзаман ацәажәара дналагеит.

– Афымцастанцияаргыларагыдаараишьақәырцалеит. Уи алашара анахнәо аамтагы уатәтәи амш еипш иаауазар акәхап. Аамта ухәеит хәа – ипырзоит!

– Ааи, уажэшты иаарласны иалагоит, – сақәшахатхеит саргы. – Афымца станцияггы хауеит. Ускан зынза ахағы апсахуеит хара хқыта зеггы, – апропагандист иажәақәа рыла сағын сара. – Арахь, хара хфермақәа рышқаггы ихалараны икоуп алашара, ускан хцабааггы мацхоит, хусумта алтцшаггы иазхауеит. Акырза иазхауеит.

– Хәара атахума, дад, хәара атахума. Зынза ибзиа-ми. Уи афымцак, хаштәоу хныкәнаго иалагар калап, – дахыхәмарт уи. – Афымцаггы, хара ауаа хада акгы алымшар калап. Иахьугалакгы ауаф иоуп, дад апстазара апскы зку, ауафы.

– Ауафы иаи афымцаггы зхәыцыз, – ихшыфортгагашәа иаасыҕкәеит урт ажәақәа.

– Уиоупеи! – ицымшыкәа фхаршаланы, игәарцханы, итәахымыз, иаартыз игызмалра алыжжуа, дааччеит Харзаман. – Уиоупеи, дад!

– Ауафы изихәыцыз ауафы ихәарц ами, – саргы сара стәы сахыцомызт.

– Ааи, шыта уиггы ауиашахым! Ишакәхалак алашара хауеит, убри ауп аус злоу. Амала, абри акы сазтцаар стахын Алоу, – дхәыцуа ихы насықәикит, нас фацхьа, абрахь, зынза аеацъара дыцшуа инацитцеит: хара харахәтрақәа рыфнутқа, урт рыкәша-мыкәша афымцалашара ххаччо хусура даара иманшәалахашт. Хәарада, иманшәалахашт, аха афымца амчала ажәқәа рхьо икартцоит хәа излацәажәо... Убри... убри уара ушпахәапшуеи, Алоу? Иауп угәахәоу, аа? Убри?!

– Уиу? – ахышәтхәа сааипыфлан ажәа ааимысцааит сара. – Иамукәа! Знык алашара хауны, иатаху аматәахәқәа хазхадгалондаз... нас...

– Аа? – гәыкалатцәкьа ицьеишьеит уи сажәақәа. Сара иамур хәа сшәоит...

– Чыдала хара хәы иамуа ишцакалои, атәыла зеггы ағы иауазар.

– Оо, дад, убри ауп иухәаша, – азык азы даакәша-хатхазшәа каитцеит Харзаман, – убри аупеи! Атәыла зеггы

еипшума, дад, цъара ианаало аеацъара ианаалом. Хара хажэкэа фымцала иухъар руама?! Уцкъашэкъа укъыртцап! Рымала реыршып, ада ируам!

— Ирымур иабацои! Иамышыцылои.

— Икалома! Ахаиуан афымца иауркыр ауама?

— Ахаиуан ацирк афы икэгыланы акэашара адыртцоит, фымцала ахъарамоу.

— Изеипш хаиуану ауп аус злоу. Азауад-жэы иунар-хъаргы калап... Ааи шыта, иауеит рхэеит. Азамана. Ир-хъалааит, цым, иахъауа, мап зхэода! Аха хара хажэу? Ацсуа жэы? Уи бзантцы иауам!.. Исоумхэан!..

Цабыргны уи азтцаара Харзамангы саргы акыр аймак хазнартцысит, аха егъа зундазгы, егъа схэандазгы, иара итэы дысзахмырпеит. Дасу хгэаанагаракэа реы хаанхеит. Амала, уи аймак-аиѳак гэыхъшэашэара хабжъыанамтцеит. Уимоу, аены Харзаман амцхэгы игэы алаканы дызбон. Есааираггы ацэажэара салаихалон. Хара ихазгэамтазакэа, халанагало-халанагало, хцэажэара атцакы аеартбаауа афынанахеит.

— Нас, уаргы, сара сеипш ақыта бзиа иубоит? — дцэа-жэо дышнеиуаз, аеазнык агэра игарц деитатцааит уи, сгэысеанзамкэа.

— Даараза бзиа избоит, — еиха агэра исыргарц, ажэа «дааразаггы» ацыстцеит, афынтэ раан атак аныкастцоз. — Даараза, — еитанатцысшыт уи ажэа атцакы хазы игэ-никиларц.

— Абзиара узыкалааит, дад! Ушарпыс кэышу убри ала-ггы иѳашъазом. Дасу икыта бзиа ибозар ауп. Уаргы укыта бзиа иахъубо, хэтала, сара даара хатыр ақэыстцоит. Нас ишца?! Хара хқыта иазыпсахрым уара укыта, уи хэарас иатахузеи, аха Амзаѳаггы зуцэымгхарызеи?..

— Ишца? — иаасгэампхеит Харзаман атдыхэтэантэи иа-жэакэа. — Амзаѳоуп сара скыта. Уи мап ацэыскуеит хэа азэы ишэеихэазар — мцуп. Ламысдарыла ихытхэаау мцуп.

— Мап, дад, мап! Азэгы акгы сеимхэазеит. Сара ус сгэы иаанакан. Имцызар ауп саргы истаху.

– Сара аус ахызуа, сахтёоу, сахыгыло, сахычо, сахыпч-хьо ақыта сара исыкта гёакёоуп, аеакала калашья амоума?

– Уцсынтры калааит, дад, Алоу! Хёара атахума?! Зых пату акёызтдо ауафы убас дыказароуп. Шьюуку-шьюуку икыдыгёгёало ишдёыкёу еипш укалар зхёартёузеи?..

– Сара Амзаёа кажьны бзантигы цыарамзар цыарасцарц сгёи итам. Сыпстазаара наунагза иара иадысхёаларц сызбеит.

– Угёи итёукуз уаргёиргёаит, дад, — даасыкёныхёеит уи гёикала. — Уахызбаауада? Нхамёа бзиа уауааит, дад, абра. Аферым. Уи даараза сгёи иахёеит. Акёымзар... иахья ара укан, уатцёи ана укан... Цыара уамкуа адёи укёлар... Алгёери иеипш...

Алгёери ихёзуи ианапишь — иаразнак сгёи сеаннатцеит. Измаанёузеи? Иаалыркьяны уи избакё машёыршакё ицёыримгазеит. Иатцанакуазеишь уи? Алгёерии сареи хёаизыкёзаашья еиликаарц аума, мамзаргы... Мамзаргы сара саарыбжкны Амра лускёа алеиликаарц акёу? Аха иара зынза дахыкёшаны ауп уи Алгёери избакё шцёыригаз, уи акара цакы амтазакёа... Иара ус баша иныкёшьшёа...

— Алгёери... Уи ус дыкоуп хёа сгёи иаанатом сара, — рацёакгы иамамкцёакёа, зынзагы сацёшахатымхакёа, акама-ёи еипш, снахёи-аахёны сёааиёасырчцеит саргы, ацёанырра исымаз сёамтакёан, — исыздыруам... уи ус икаларым...

— Алгёери иеипш икоу ауаа, дад, Алоу, ахёлара ахьяа-рыхяз ипхёит, ашара ахьяарцылаз амёа икёлоит. Уи зхёартёузеи?! Уи иахья хара хёи афымца станция аргылара даёуп, уатцёи — даёацыара, уатцёашытахь — зынза даёацыара. Ари закёхазеи? Исоумхёан, дад, Алоу! Исоумхёан!

— Уи иашам, — сацёшахатымхеит Харзаман иихёаз. — Алгёери иусура убас ауп ишыкоу. Уи иара иусура иа-чыдароуп... Уи азы гёыбган хазитёауам.

— Мап, сара истахым! Уи афыза аусурагы стахым, апстазаарагы... Иара имазааит, ибзиазар... Имазкуада?!

— Алгыери азанаат бзиа имоуп... уаф дызтцашыцша азанаат...

— Ишца, Алоу? Уаргы уатцашыцуану?

— Ааи. Цэгъара атцамкәа.

— Уи уцъысымшьеит. Уара узанаат уи итәы атцкыыс еицәоума?

— Мап, мап. Схы сахашшааны акәым, азанааткәа зегы бзиоуп хәа ауп исхәрц истаху, аха Алгыери изанаат... чыдала хатыр ақәйтцартә икоуп... иара иамоу ачыдарақәа рзы мацаразгы...

— Днеитатц-ааитатцуа дахьгәароу азу? — дааспыххылт уи. — Аатышәынтәаларак имазамкәа...

— Алгыери ажәлар алашара рызнеигоит, уи еихау икоузеи? Дахьнеилакгы алашара ицны инеиуеит.

— Уи илашара адаггы абыста хфон... иахфон ицәгьам-кәан! Илашараггы стахым, иара ихатаггы...

Убыскан инагзаны ишыкәэиргәгәеит сара исымаз агәаанагара — Харзаман игәампцхоз Алгыери изанаат мацара акәмызт, хатала иара дитахымызт, дзитахымызгы — ҫашьомызт.

— Илашараггы иаргы, — деитагәамтцхамтит Харзаман сара анакәҫысымтца. — Ани иеипш икоу ауафы илашараггы ихатаггы дызтахыда?! — Харзаман атцыхәтәантәи иажәкәа рыла агәра сиргеит, иара иганахьала Амреи Алгыерии аус рыманы иказаргы дшадымгыло, уи моу — дагышақәызбуа.

Аха изхәрцәз! Уи сара иабасыхәоз! Харзамани сареи ихәмаз агәтыхақәа гәоу-гәоу еизышәарыцон, наҕ-ааҕ игыланы амыткәма зхәоз ацъабацәа хәрфызан, аустцәкьа, хфыцъаггы хәецәырымгакәа хзышьтаз аус, хара ихәфсны ацара иаҫын.

Уи иихәоз рацәак ақәҫысымтүазшәа аниба. Харзаман иеынахиго далагеит:

— Афымцаггы, амҫаггы бзиоуп, дад, Алоу, аха апсабара иамоу ахатә цәаҫа хнарбгалоит умбои?!

— Ус избан?

– Ааи, ус ауп, дад. Абас ашыа қытақаа рахь амфадукәа, ахьаргалаз абна хыршыааит, икьантазза икартцеит. Араагы убас икалозар акәхап. Ианаасгәалашәалакь сгәы снархьуеит.

– Ус карттар аауама?

– Иулшар.

– Ихалшароуп!

– Азамана. Иаабап. Аха... ишәартоуп.

Хцәажәара аеынеитак-ааитакуа, акыраамта хайднар-халт. Нас, Харзаман сааимхабзиахазар акәхап, афныка дсыпхьеит.

Адырфаены мейшан, убри амш инакәыршәаны уи итаацәа саарылачарц итаххеит, саргы мап кышья сзы-камтцеит, сақәшахатхеит. Икаитцарыз нас, сара саным-неиза, састцас дсыпхьеит.

Амзафа рапхья санааз цшәымартас иахьныскылаз аф-натафь уажәы састцас снапхьан...

Дес лыпхәи лареи ианааидысла нахыс, адунеи дамкуа, дшатцәышатцәуа адәы дықәын, акыргы днашәашәеит, аха деикәызкра еипш акгы лылапш итцамшәеит, нас, ианааламхацәгьахаза, наф-наф азы ахарарақәа зегьы лара лхы икәымхарц, хфыхгас Алиас даалапшықәылтцеит:

– Умашьынак уаахашәалан амузеит. Уи ада адунеиафьы акыкоупхәагы укам.

– Сара смашьына бара иабабцырхагахеи?

– Иаххәеит хәа ас убахьоума?! Уи ада акгы камлазеит! Хара хапсы тасгы укам.

Алиас иахьынзахәтаз длыршит:

– Икалазеи?

– Ишцакамлеи, уара? Апха дышхамоу ухаштма?

– Илыхъзеи сыпхә?

– Илыхъаанза хәа уцшума?

– Закәызеи, бара, илыхъуа?

– Издыруандаз?!

– Ибзымдыруазар, бадызцалазеи? Ашоура бымоума?

– Ашоура хауаанза хәа хапшума? Амра шыта дхәычу цьушьома? Атыпха наза...

— Нас?

— Нас умбои? Лымџа дықәтәтәыми?

— Лымџа дахъязшәа ббама, бара?

— Уара иуцәажәашьоузеи? Ыара азәы дитәтәуп акәымзар, дахъаго седру... абат пшқа еипш...

— Бара бхата ибцәажәашьоузеи, ди! Азәы дито — дыпстәума Амра? Уи лхатә ус лара илбартә дыкоуп...

— Иубахра укоуп уи лусқәа шылзбуа.

— Уи — бара беицәа илызбуам... бара бычелылабымгалан. Бара бхата ак бмыршакәа быкам...

— Лареи уареи ишышәтаху ишәызбла, ицәгъахаргы ибзиахаргы — шәара шәәәа ианыз...

— Агәырџа бәабмырган.

Дес нақ-нақ азы бгак лызташаз акара анылхәа ләааи-қәылкызшәа калтәит.

Харзаман иџны сьасәра бзиазаны имџапысит, атаацәа зегъы неибьинеипшны, илахъыхза, снейра еигәырғаны ианызба, саргы схымџацгашъа, дара рыџны санықаз аастагы, иманшәаланы икалеит.

Закә қазшьоузеи Амра убри аеынгы иаалырцшыз! Дықәгәжьааны қаматқ луан, хчара-фара нтәаанза зынза дымтәазейт, лыхаара, лгәыхалалра, лыгәцаракра убри акара икәандан, убри акара ицқбан, хара зегъы, астал иахатәаз зегъы ихазхон.

Аены зынза дгәакъазаны дкалеит — уи дтәйтәиуа данаххаз, иараби, закә бләгәыразқәаз лара лахъ саны-нацшлакь сызталырцшуаз — иаразнак дара саартәтәны, ишыртаху сааитаркуан, сыгәтакы сызхәартә аамта со-ургъы ианаацәырызга, ауаџра аәацхәа агәнахара ду қастдарашәа сырбаны. Ак лоухәартә ак угәағьыртә цъара тәахык, гәаанагарак цәытәтәахны ишлымоу, ма ацхәызба арцызба игәы дтацшырц лтахны даныкоу еипш ак лнубаалауандаз иубаргәыз — изакаразаалакь, амала, иара ус лкәандареи лымаалықъ гәыпшқареи угәтакқәа нарылазыт ицон...

Мап, иамузаап! Уи аены, Амра лыџны сахъықаз илас-хәоз, аха нақ-нақ азгы џацхәа сәы ааихымпхьо скалтәит...

Татеи иоуп сара уа саныказ еиха гѳаартыла сзыр-
цѳажѳаз. Иара даан даныказ иакѳшѳеит саргыи снейра. Да
ара иеипсакт, адѳахтѳеи ѳерацшрала акѳым, — иѳнутѳкатѳ
еиеѳаарала. Уи амузыка цѳара дталаанза, ара, Амзаѳа
даныказгыи дхѳыдазамызт, ацсабара хамтас инѳтаз
абаѳхатѳра иныпшуан, аха уажѳы — ацстазареи аказареи,
чыдала амузыкеи данрыхцѳажѳоз, урт реимадареи ртѳы
анихѳѳози анеидукылалакъ, шаѳа изхаз, ацѳара дызѳыи
аѳы ицѳа-ижыи иалаз ацѳанырраѳѳа, шаѳа иѳыхаз умбар
залшомызт.

Атаацәа рҕынахга-аахган, сара рацәак исыдымхәы-
лацәакәан Татееи сареи хәаизынрыжын, акәаскҕа абар
таҕы хтәаны ацәажәара хәҕын. Сыҕецаажәаф сгәы ир-
ҕыгыртә дыҕамызт, уимоу, иааиатәасымшьартә аҕара
истгәарпханы салаигалт. Ицәажәашья, хәарада, ианыпшуан
уи ирцафцәа рлекциақәа рҕы иахауаз ажәакәа, зегы
дара ракәын, урт ртҕаки ицырҕози бзиан, иаргы ус баша
еитеихәомызт, игәы алыхәта итцижыуан. Уи, пхҕаҕатәи
ицеипш азы игәыграқәагы аадырпшуан. Уи ус ишыҕаз
агәра згарц азы иара атыхәтәаны инапишьит:

– Сқыта! Сара сқыта Амзаға, — дхәыщхәыщуа, иара зегы инапы нахышьуа дахысны иргәыбзыгуашәа ауп урт ажәакәа шихәаз. — Сара сқыта еипш бжыхаа адунеи аҕы аҕа қытак иахоуп хәа сыҕам. Иуахауоу, Алоу, сқыта абжы? Аа, закә бжыхаау иахоу, иуахауоу?

– Аа? — иаасзыгачамкрахеит азык азы, нас инацыс-
теит: — Аалыцстоу?..

– Аалыңста амацара акәым.

— Нас? — сааицыџлеит сара.

— Ақыта зеггы абжы. Аалыпта абжыгы... Зеггы, зеггы рыбжы...

— Аалыпста абжыы ауп сара исахауа... ақыта зеггы абжыы хәа акгы сахауам үмбои.

— Аа, узырџи, узырџи... җеила узырџи, улымха ыртдарны... уаха аҗакы узарымхыцкџа, — илақџа тпраны ицо даасағьатџығьатџит уи.

– Иаазыырѳлакгы, згѳы азыштны иаазыырѳлакгы
имаѳар калазом! — сара сзы мацаразы ихѳеит ѳи.

– Ааи, ус ауп, — Амра лахатыр азы сақәшахатхеит схала санынха, аха егъа зундазгы урт злацәажәоз еипш бжбы хәа акгы смахаит.

Амала, ус ҕымткәа акыраамта абартца хатцагылан ҳац-шуан. Дара ззызырҕуаз абжбы еиламхәо, ицқаны ира-харц азы, сара акгы салахәазамкәа сөырхханы сгылан.

Татеи дыззызырҕуаз абжбы иааизнартысыз апы-шәырччара ашәахәа ихы-иҕы зеггы ианычқо, Амрагы саргы даахәапшит.

– Рацхәтәи сашәа сқыта ашәа акәхоит. Убри абжбы ма-цара еицамккәа исзантиар... Алгьери сареи хәицәажәон. Уи излеихәо ала, хқыта аҕеипш бзиахә азыцшуп цхәаҕа. Сөымта афырхатца хада иара Алгьери ихата иакәхаргы калап...

Татеи иажәакәа Амра ллымхәкәа рахь инеианза лара лыблакәа иааимырцаазшәа, имтәохзакәа дара иахьыр-хыз убо агәырғара иаҕын... Игәырғьон уи лыблакәа арга-ма акгы рыцамкзакәа... Алгьери изыхәан егъа ехәапхьыз изхәозаргы ихәалааит дызустзаалакь, лара уи бзанти дараапсом, лгәы ахнаршәом, лара илзааигәазоу ауаҕы — Татеи икнйтә ари аҕыза анлахауа, лакара лыцнатоит, изныкынгы-иоынтәынгы, еихагы лгәы азнархауеит, амтәыжәоакәа лнатоит. Дара ирыбжьоу изымдырзо Та-теи абас данихцәажәа лара уаха илтахузеи?!

Сара? Уртажәакәасшыкартаз. атәысараисымхәазаргы аилкаара уадаҕхару, ацхәаҕ?! Агәы мыжда гәыҕрыла ма-цара ацсы тоуп акәымзар, уажәшьта ма сәааикәыскыр ахәтазами? Итцуазеи иахәтоуижьтеи! Аха... иауру?

Аҕбатәи тагалаамтан хазтагылаз Амзаҕа афымца стан-ция аргылар иалагеижьтеи. Ақыта зеггы абарақьатра агәылыжжуа ицон. Иааит ачарақәа раамта — хатцацареи апхәысаагари раамта. Дара ачарақәагы, цшзала, убри акара ирацәахеит — уаҕы дырхымзо акара.

Агра сынтэатэи тагаланк, цэалашэарас и́каз зегы лызнартцысит — иаалыркыаны Амра лышка сара снейра машэыршақә и́калаз усхарым.

Агра цқа лыхшыф азышытны дазхэыцуа лфанаалха — зегы лара илхароуп, лара лхата! Дадызцалаз?! Даа-кэымтцзо сара даасыкэшэацыпхьаза Амра уара бзиа ул-бом, улжэоит, лара илтэху, дзыкэшэогы Алгьери иоуп хэа салхэо лфэалхан, аа, иахькылылгыз! Ажэала даа-схыкэласуа-даасхыкэласуа мацара слыршын, саргы аху-хэа иныкэыршэны Амрараа рыфны снеит... Баша снейуаз-ма, нас? Атаацэа рфэацхьа азтцаара ыкэсыргылазар акэхап, мамзаргы хатала Амра слацэажэеитуаха аеакала калашья амазма? «Акэты ашыга ашыапхыц итцнахуеит» хэа шырхэо еипш, и́калтцазеи?! Аха хара иахазбытцэкьаз лды-руандаз... нас зыпшрак хэа калтцомызт. Аха илазхэода?

Зегь рапхьаза и́катцатэузеи? Ех, лашья Алдыз иеипш дарпызбандаз, ақыта зегы акэкэахэа илышыклахысуа илышьтазаргы иаалгэацхаз апхэызба даарылцааны длыманы — ес, уцаларгы уцала! Уажэтэи арпарацэа — апсыхьшэашэақәа! Инцэытцэкэыпсыгчхауа ахэсахэыцқәа рааттрақәа ирывоуп. Абзамыкэкэа! Апхэызба лыхшыф аа-изганы лхафы аагаха ламразакэа лшыапы дыкэкьалатэуп! Нас, ишца?

Иара Алдыз иоуп ицъашьатэу? Цаса Амра лыхьз акэын икышэ икэкыз, аха нас дышнеиуаз, зынза дааи-хаирштзеит. Убри шцакалеи? Дицэымгхоу, мамзар ина-пафы дизаамгазшэа ибоу? Ицсы дизалымхуа дшы́каз, ус иаарласзаны ихы дынтыцырны дцарызу? Мамзар, ла-ра мап ицэылку? Иаххэап, лара мап-чапгы лкызааит, зны Агра дылжбарц шылтахыз еипш — лыбзиабара ма-кьана ицэоушэа, лан дзыхшаз агара иахьгаралтцаз уафы имырфыхазацшэа иалхэазааит, аха иара? Иара ус иаар-марианы дхьатцма, иалхэаз уаха алацэажэара зтахым тцабыргыс ипхьазаны? Ус кайцатцэкьазар, закэ газароу-зеи! Апхэызба мап хэа ануалхэо ауп еихагы уеанлы-дуцалаша! Убритцэкьа изеилымкаауа абри дакарахама,

Алдыз? Иалхэарызеи! Иакэ лакэзар, Амра лэыза апхэызба, акэчышь хэычы еипш, лыхэда аартэины лэыба дынталтзон — анс-арс хэа акэымкэа!

Ахэсахэычкэа нтэазшэа, ылыдырбалазеи убри Амра арпарацэа зегы лэынтэаауа? Рхы-рыхшыэ зегы рцэы, рыбла лашаракэа цаны... Ма тейтыпшла иащан икоу азэ лакэхындаз — ишаанагара, қыта пхэызбак азэы дшибац... уаха иарбан?..

Ларгы, сара соуп хэа хқыта даалалан, харпарацэа апынпыыхэа еипш, лпынтда пагэ хэычы ахашэшэалара инахапсо лэыналхеит. Аха лара гэыбганс илүтозеи, ылыкэманшэалахар Агра лхатагы убас калтзон. Зегы зхароу дара роуп, дара арпарацэа!

Насыпуп ауафы кэфеиарас имоу! Ус акэымзар, шаkantэ игэалтахэоузеи, абыржэы асаркэа дадгыланы лхы-лэы дахьахэапшуа ылымбои Амра латкыысгы дшыпшзоу, чапашыалагы еиха дшеиэкаау, аха изхэартоузеи, илтаху ишылтаху рылафы дааиуам. Измааноузеи убри? Мазас иатцоузеи?

– Быпшзоуп, сахэшыа, быблахкыган быпшзоуп — ашэ даалагылт Алдыз, уи лгэылеанзамкэа.

– Амра латкыысгы? — даафамхазакэа атэы налалтцеит рапхэатэи атак ала.

– Амра латкыысгы: бара бтэала... бара быпшзара чыдала...

– Устэкэа каларым. Амра лыпшзара сара исатэазшыода?

– Избан, сахэшыа?

– Ижэны уахыikoу усшэа субоит.

– Сара зегы-зегы реиха бзиа бызбоит.

– Саргы, Амра?

– Амрагы. Аха уи аеакала... уигы еихэшыатдас...

– Избан?

– Убас.

– Амра илеигыу пхэызба хқыта далам, ус ауп сара ишыздыруа.

– Иара убас ауп абыржэҕы ишыҕоу. Уи зыфны дыф-
нанагалаз — дынхейт... Мышрақә-тдыхрақә...

– Нас хнызкылозеи?

– Ара хаҕами, — инеикэырццакны дааицэккысит
иажэкэа зынзакгы дырzymхэыцзакэа, нас ииартахь деи-
хейт иара.

Агра аиарта аакатцаны Алдыз дышьталтцейт. Уи чарак
аҕынтэ дааит, мацкгы ижэны дыҕамыз, дышнышьталаз
еицш, ацэа даманы ицейт.

«Амра бзиа дшибац дибоит. Хэарада, ус ауп, аха Ал-
дыз дыгэшатафуп. Даагылазар ус ауп дыҕоу! Агра уа-
жэазы аиахэшьярагы аешьярагы ныкэылгароуп. Иашь-
цэатцэкья шыҕоугы, хатала лара дизаалгароуп лашья
ацхэыс? Ус камлазаци ацстазарафы? Егьяцьяра, шакацья-
ра. Еихагы ихзуп! Амра хаала илуам ами? Азамана! Ла-
ра, Агра, лшьяпы ахьяаихылгалакь, лымфа леацыралым-
хауеи? Аха ианбанза? Тдыхацтцэарак амазамкэану? Иааз-
лырхандаз шыта! Уажэшьтак иамур калап!»

Агра ауада дындэылтцт. Ахэылбыгехарахь инеихон.
Лангы лабгы ачарахьынтэ имаазацызт, Алдыз ихала
афны дааныжыны ашта дныкэтцт.

«Уахатцэкья иахгатэым! — гэгэала лгэы иааталызбит уи.
— Алдыз уизыцшуа уалагар — башоуп! Дцахны дфахэаны
дизаазгап, нас дабацои? Алдыз ида егырт лашьцэа атца-
рақэа рахь иҕоуп, аха иара уаха уаф димам хэа зхэада,
сара сыҕами урт рцымхэрас, мамзаргы егырт Блабаа
нтцэама? Сара схата хадара азызуеит уи аус. Ахы, нас
икабтцо збахп. Амра бхаткы!»

Руеишьяра арпарацэа даарылагылан лыгэтакы рал-
хэеит. Атариалқэа реицш иаалыдгылт, ишца нас — Алдыз
уи еицш ажэа анырнитца — ус ауп ишралхэаз, — рхы иеиг-
зома?!

Даакэгыжьяан лара ашкол ахь дцейт, Амра уа ды-
ҕан — еизарак рыман. Даалзыцшын, афыцьягы еиманы
реаархейт.

Амра лгэы каршэны, ацчахэа Агра длацэажэо, изака-
разаалакь цэалашэара баапсык лымазамкэа, лыфныҕа

дцон, Агреи лареи иахьынхақәоз рыла ишеимфала-
цәамзгьы лхаштны. Агра лакәзаргьы — ацсыцқьа лхатца-
ны, Амра хшыфла аееизгаха лымто, цәажәартахәыс дых-
такны длыман.

Сара, зеижәымзар фажәа хәа шырхәо еипш, сгиуа ақы-
та саалалт, Амра цъара харантәи ма сналхьыпшып, иаму-
зар лыфныка сынкыдгылап хәа збны.

Амфа ахықәан машьынак гылан. Уи иазааигәаны иаа-
иуазгьы здырит — Амреи Агреи ракәын.

Исзыркатцаз сзымдырзо саргьы сшыафәқәа аасырцца-
кит, аха убри аминут азы амашьына ашәқәа аатит, шьоук-
гьы ашыр-сырхәа иаатытцт...

Сыфны сфынаскеит.

«Закәызеи мшәан? Амра лакәу Агра лакәу имтца-
дырсыз?»

Амашьына, алада инталт.

Сара сыфны уи сашьталт.

Сзыхьзодаз! Амашьына ахьцаша ицахьан. Сара хынкы-
лашья сымамкәа сыфны сахьцоз, агәарабжьара ибжьыфны
аштақәа ирықәыфуан, афонқәа ирыфнафуан сымчымхара
иаалыфуаз атыхәтәантәи сажәақәа:

– Амра дымтцадырст, Амра! Амра дымтцадырст! Амра
дымтцадырст!

Сара ацхыраара сыртарц акәзу, адырра рыстарц акәзу
ус ҕытуа сызцоз рзеилымкаауа, сыбжьы захауаз рҕы-
тыбжьыгьы иналаршә-фаларшәны исыхьзалон:

– Дымтцазырзда?

– Абас дыргамат?

– Ианба?

– Ишпа?

– Машьыналоу?

– Ёылоу?

Сара сыфны сахьцоз урт зегьы такс ирыстоз акакәын:

– Амра дымтцадырст, Амра! Амра дымтцадырст! Амра
дымтцадырст!..

Амра мчыла амашына дантаргалоз лытдэаабжъ геит, аха знык иандэықала, знапатқака дкалаз амтдарсцэа ақыт лыдмырхэеит, лэы неихаргэеит.

Агра амашына згоз диватэан, изакаразаалак ак камлазасшэа, нас икалазазаргы лара илылшози, згабк дзыкэшэаз лхы анылраалароуп акэымзар, арт ақөыць-мақэа ирфөызцөоу арцарцэа афөыцьагы еифөытцэтэа иргап – афра ахыткыақэа!

– Икашэтдэеи, ураа?! Ма сара санлыцмыз аамтэк иакэшөыршөар...

Амра лгэахы еикөыцчон, аха даатцысыр рымуа, нак-аак дөеимырхха дыркын амашына ашытахьтөи ақөтөартаеы.

Агра зны-зынла даахьахөны, лыблақэа цхашьара ламыскгы аархымшөалазо, Амра длабжьон:

– Бзыниаз бхы аныбраалароуп, Амра. Ус ауп азгабцэа хлахьынца. Уигы цэгьазам! Еихагы ихьзуп! Егьафгы бытцашьыцып! Саргы сымтцадырсуандаз ианамузах... Итәбуп хәа расхөон.

Амра урт ажәакәа зынза дырхәәеуан.

Дзыниазеи мшөан?! Лымала лөеылшып ада аанхашьа лымоума, цсаивгарак лоур, ааимкыарак лбар. Дабаргои, дызгода? Гөыграс имоузеи уи дызго? Иара дабакоу, иара, ас дымтцарсны дызго, лыблақэа акы рзеилырго икоума, нак-аак илыдтөалоу хтарцала рхы-рөқәа тахөхөоуп, амашына ныкөыццо, уи машөыршақөгы, даахьамцшыцт, ихахөда затцөык ауп илбартоу.

Хатала лара Агра далахөума? Ус акэымзар лөеикөхарпс аханатө аахыс лнапы ақөылтцыхьазшөа, дызтөоузеи? Зынзаскгы лөаалмырххазөеи! Дара дырфөызоушөа ауп лхы шымфөапылго.

Дрылахөылоуп, аха Амра дахьырго абыкөу, дызго дызустда? Знык ибла атацшыха лоундаз, нас... Нас икалалакгы ибарын!..

- Амреи урта хәсақәеи изтагылаз аамта акакәын, аха дара
еицәыхаразоу ашәышықәсақәа ркнытә еикәҕыртуазшәа
акәын аицәажәара ишаҕыз. Агра аоны днеин, ла лтәала,

акыраамта дыззыпшыз агэыргъаѣхэаша изналгазшэа,
Алдыз длырѣыхеит:

— Даагеит, Алдыз, даагеит!

— Дызустда иаажэга?

— Амра, Амра даагеит.

Алдыз ииарта даакэтэеит.

— Иабантэи, ишѣа?

— Хнапаѣы дыкоуп уажэшьта! Уахарнахыс Амра, уара
дупхэысуп.

— Агра! Ибхэо закэызеи?

— Пхэыс дузаагеит! Исхэо умахэзои?

— Сеилалгоит абри?.. Сеилалгоит!

Амра афныка даамгазакэа, уа, дара Алдызраа рааигэара
руарта фнатак аѣы ддыртэеит.

Алдыз абырсаатк иеиелахэаны дцеит.

Амреи, луатах аѣы иказ ахэсақэеи уаха рыламкэа еи-
баршхэан еипш, ашэ аартны даафналт Алдыз.

— Аа, иарггы дахэааз... Хаас!..

— Шьта дара еицэажэалааит... Ирзычхауамызт... Иааи-
бамбар...

Афыцбаггы инеишьтагыланы индэылтѣт.

Амреи Алдызи анааизынха, аминут азы лара илзы-
мычхаит:

— Амахагъа! Ари ламысдароуп!

Алдыз акэапахэа Амра лапхэа днышьамхнышгылеит:

— Саѣамыз, Амра... Ара залымдарак калеит.

— Сара ешьас усыцхэазон... уара?

— Сара сиешыара еилысымгазеит, Амра, ара залымда-
рак калеит.

— Нас еилазгада?

— Исыздыруам.

— Ара саазгада?

— Мап, исыздыруам.

— Сеилагоит, сеилага!..

— Исыздыруам.

— Угыл, Алдыз.

Алдыз ашышыхэа дфагылеит:

– Акы бацөымшөан, Амра, сара ара сыкоуп, ешьа гөа-кьатцас бсыкэгөыг.

– Нас ишцакалеи?

– Убри шыкалаз ауп издырырц истаху.

Амра дзыниаз, дшааргаз атөы уи иалхөеит. Алдыз днеилыцсаа дцеит.

– Сшыбзас сыхөда цыркеит ус кьатцаз, Амра, аха сара сыбз алам... зынзаск...

– Абыржөйтцөкьа афныка сыжөга! — инаишьталхөеит уи, Алдыз ауатах данындөылтуаз.

Алдыз афны абартца дныкөгылан даанацшы-аапшит, аха уафцсы илацш дытцамшөеит. Иара уа данааи нахыс зегьы гөарапара еимпит, икарцалакгы дара, Амреи Алдызи еизынхааит хөа збны.

Харзаман иакөын ажөак изымхөо, зыбз акны адөы икөыз. Уи афныка дымнеизакөа иеыныцхьак-аапцхьакуа, имала иеизымшьуа даван. Десгьы уарла-шөарла лыцсы лызтымкаауа ицахьаз лыбжьы иаалыфуан:

– Сышцаршы! Сышцаршы!.. Амра, сыцха затцө, Амра!..

Алиас зынза ифны дыказамызт — Акөака дцан дмаа-цызт. Уик итыц дыкөнакьон Харзаман — ишихөа-шихөоз, дшыгыатцөыгыатцөуаз аилахара иафуп инхара, зны Карт дыкоуп, аөазны Акөа, имашьына рххо иман дгөароуп, ифната зегьы ыкөыцшышөаа ибылуазаргы агөхьаа икым, иара Харзаман ус шицеицшыз ибон, аа, иахьыкалаз, ачык ауп иаанхаз — зынза радгьыл икөзаарц.

Амра дыргеит, дшыхөхөоз дыргеит, рыцха, тынха длы-мазамызшөа... Иахауеи, сабиц!.. Уажөшьта башоуп, дыз-газ дрыхьзаны даурьмицаахра. Дабакоу уи кьатцо?!

Знык ахьыз анылхыла, шыоукы деимьрхха дрыманы ианца — уашьтахьтөыла дааугеит хөа — цсык дылфызамы, илзууазеи, уи нахыс нас дызтахыда!.. Адамыг лныззала... Аха иара Харзаман дзахаанхазеи, икалап хөа дзыцө-шөакөоз зегьы акакала ибо дзаауазеи?!

Амра диманы Алдыз амардуан дналбааит. Уажэраанза уафы ицэаара шимбоз, урт еиманы ишаацэыртцыз еипш, азэы — анахътэи, даеазэы — анстэи, ацшэмацэеи, Амра дымтцарсны даазгакэази аацэытцибахэан, ирыкэшан иа-агылт.

Апхэызба дымтцарсны даазгаз ракэымкэа, аиакэым-тэкэа кэзтэо Алдыз ихатэ иакэызшэа, ацшэма даарыз-кашэеит, аха ишца — иара итэала, иажэакэа ахы ры-лымкэо!

— Икоутэо закэызеи, Алдыз? Ари иатцанакуазеи?

— Акымзаракы. Хамцои.

— Иаба? Ишца? — аууы ааилдыргеит уи захаз зеггы.

— Аоныка.

— Кох! Ажэлэр зеггы рэацхэа хэызба цагэыла сыхэда пукома? Сыфны кажэны ашэитышэи шыафак аныкашэтца, сышэшыит... Сшыбзэз сышэшыит ауп иаанагаз... Шэсыд-сымкылазшэа, — ацшэма аешэра иакэикит. — Блас идсыр-бозеи сызланхо ауаа?

— Даара итабуп, сара уи иахынзахэтоу хэтыр акэыс-цоит, аха уажэазы хамцар калом.

— Мап, дад, Алдыз, ус хэзумун.

— Мап, хэароуп!

— Аоныка! — артэаа аатлыргеит Амра.

— Бгэынхэрхама, дад, хзыхкэазеи? Алдыз ихатэмашы-на уа игылан. Амра даарылган амашына дынтартэаны агэашэ дынткэаны дцеит — фызакгы даашытымхзакэан.

Ацшэмацэа зыниаз рзымдыруа иааилахеит.

Агэашэ иаадгылаз амашына иоунажыыз алашара ашта зеггы аарлашан, акэаскэа абартцафэ еилагылаз, илацэкэуа иааргэыдыччалеит, Харзаман ацэартагэы да-хыкэтэазгы иааифашыкырит.

Зеггы уахь, агэашэ ахь ацшра иалагеит. Цхэызбак агэашэ аалыртит, амашынагы ашта иааталеит.

Рыбла иабо закэызеи? Амашына ашта ианталоз ала-шара иалырбааз Амра лоума, мшэан? Зеггы ус рбеит, аха

азэгы игэагыны уи изымхэеит. Харзамангы иблэкэа дыржъарызу, ахааназ мыц зымхэазац иблэкэа? Аха калашыас иамоузеи, Амра уажэы ара даазгоз, хэарада, лапш-ташэароуп?!

Амашына, уи апхэызба иаалацысын, абар, иааигэа-заны акэаскэа апхэатэкэа иаагылт. Зегы еилагачамкны ишеилагылаз, Дес уажэы-уажэы иаалфэйтэкэоз ажэакэа ашта иныкэфит:

— Амра рыцха, Амра!..

— Ара сыкоуп, сан, ара! — амашына дааткэаны лэаал-хеит Амра.

Игылаз зегы агу ааилдыргеит, Харзаман дахьфатэкэаз шыафак изеитамго дышхныцсылан даанхеит.

— Бымшэан, сан, бымшэан! — Амра данаахала рапхэа-лан лэыналгэйдлыжылеит. Дес ахэхэыхэа инеиматэаны еихагы ақызкызра далагеит.

— Сабду! — ландаалымкэытцытын игэышпы лыненытца-лыршэит, нас иаарласзаны луатах ахь дныфналт.

Лмашына даатытчны даахалт Алдыз. Зегы иаацъар-шыеит — иаанагозеи ари? Амра дымтцарсны дызгоз Ал-дыз дрыхэзаны дрыхихыма? Мамзар?

Аха уи иара инапы ианызтцада — длашьам, длэуам?

Амра луатах дшыныфналазтэкэа, Алдыз лыбла дшаа-тцашэаз еицштэкэа, Дес али-пси рыбжэара лыхшыф-ыкэгьежэааны аус ауит, дагыанымгылазакэа лыпха лахь деихеит.

Амра ауатахаф ааипххэыцхагы ламразакэа, Дес даафнаххны длазтцааит икалаз лалхэарц. Амра лыпси-лыпси еиххымзо лан илалхэеит даазкэшэаз зегы.

Дес дааикэашэеит, аха ишца — лыпха дылфо далагеит, абартцаф иказ лыбжы рахар хэа дшэаны инытцакны напы аалылалкит:

— Унан, зынза хцэа кказа ишцааххыбхи, бара, хатц-кыгтэкэашыаны азэы хнапы имкуа! Аашыас икабтцазеи, бара? Алдыз ихэзала знык банырга — арахь гьежышыас ибымаз? Насгы иара биманы даакылст... Ари иаанаго

бдыруоу, бара ахыда? Инапшуа ирхэалап — Амра дыцкыамызт аҥнытэ дызгаз уашытахытэи дааиган — шөыпсы шөара дшөымаз хэа рхы дныкэыжыны, иара днагыжыны ионыка дцеит хэа. Рөы бзышөахауам ауаа? Сышпабшыи, сышпабшыи! Алдыз иеиҥгыз бзыццодаз, бара абзамыкө?! Абыржөйтөкыа бицца! Абыржөйтөкыа! — дагыаатылыбгачааит уи лыпца.

— Мап, мап! — луатах даадөылкөеит Амра, — абри иауп сеикөзырхаз, абри! Сара абшытрала еишыа дсымамызт, аха аешыа дышсымоу ожөшытарнахыс ижөдырузааит! Алдыз аешыара ныкөиҥеит ицкыаны, сара сышикөгөыгуаз еицш.

Харзаман илымхакөа ыртцарны Амра лажөакөа даныр-зызырфы изымычхакөа өааитит:

— Удсынтцы духааит, дад Алдыз! Апсуа ламыс ыканатцы апстазара уахыбаамзааит! — Харзаман днеин уи дааигөыдыхөхөаланы дигөзит.

Алдыз акөапахөа ишыамхы нарсны Харзаман икаба аөацө днагөзны дөагылеит.

— Дад, уара, уахарнахыс Амра улашыоуп, лара ус ианылтахха — сазыразуп. Шөөыцыагы уи иатцанакуа шөацсахааит, — дрыкөныхөеит Харзаман.

— Сукөыхшааит, Алдыз! Хашцеикөурхеи! Хашцеикөурхеи! — Харзаман иихөаз анлаха, леанраала-еицштөны өаалтит Десгы ауатах даадөылтцы.

Харзаман иааркыөезан, аха изызырөуаз хзы еилыкка иаахиркөшеит:

— Дад, Алдыз, уара иуатөасшыо, иуқөнаго еицш хамта сара исымам. Ахамта ду зауз сара соуп — сыөната даланалт ауаөпсы! Абри ашта, абри анхара — зегы уара уалахөуп, уахыбаамзааит!

Алдыз итакгы еилган:

— Уи сара сацсахааит!

Иааркыөены уаөы ихөозар, абас интцөеит Амра лым-тарсра атоурых.

Аха интцөоушь?

Хара зеггы хнықәтцны хцеит. Атаацәа анааизынха, иҕа-лақәаз дасу дара ртәала иазхәыщуа рғанаарха, — аҕната хышәашәаза иаакалеит.

Азнык азы аус маншәаланы игьежыызшәа иҕалеит, аха ажәабжь захауа? Ауаа зеггы урылаланы иузрахәома, иҕалаз шыҕалаз? Ироухәарггы зеггы ихартцома? Изхартцарызеи? Дара ахы зырхагылоу, аус дара ртәала иахәапшырц ами?

Дес лоуп хәагәыжыла иҕәхәаны адәы иқәхаз акәымзар, лыпҕа анызба далыргарын — убри аҕара длызгәаан дыҕан.

Иаалзылузеи?! Дкәацчачараза дахьнаргаз, лшыапқәа аалытхны, абраантә цыарамзар цыара сцом хәа днатәар — иарггы илшоз! Ддәылцаны дкеицозма, аха лара сеи-қәырха абаацсы хәа ҕызас даашытылхын — иарггы даага-ны дынрықәыжыны дцеит.

Ицәагозеи? Адәахьала абзиара ихы иаиргеит, аҕна-таггы далахәхеит. Лара хара дхәыцзом, сыламыс сыхьчо-ит хәа даҕуп, арахь илырзхьейт.

Харзаман деиқәызкуаз акы затҕәык акәын — Амра азалымдара гәгәатцәҕа дақәшәеит рыцха, аха лхы ата-мырхакәа уажәазы дыцқьаза далтцит, аешыаггы ддырхаит. Дақәымшәар акәын абзиа, аха ус лахьынтцас ианлоу — ас ахацәгашыаггы дахьақәшәаз иаалатәоумшыартә ил-цъушыап. Уи аҕара зызмырҕеиуа апцхәызбаггы дубап.

Аха... Ишцәкалои наҕ-наҕ лахьынтца?! Цәацәгьа лых-натцарушь? Есқьынггы иаалыҕецныркыло адәы дықәхар — дрыцхамхеи!

Аха абри сара, даеакала иаххәозар, Алоу сышцары-хәапшуеи абартқәа зеггы? Харзаман зеггы реихаггы убри идыруазар итахуп.

Ишцасыдыскылеи Амра лцашьеи лаашьеи? Дара рҕы санааи Харзаман ицәгьаз хәа акгы сыдимбалт, аха нас, инықәтца-аақәтцаны зеггы аныскапанлакь сышцәкалои?

Амра лакәын зхәыцрақәа ззеизымгоз. Алгьери акым-зarak изымдыруазар акәхап, акәымзар? Мамзар аскаамта дкылкьан даахьазаарын, Гәфарасггы имам рыцха! Изды-руада иаханы шыаҕакгы каимтцазар? Илықәнагоз дание-ит хәа дахәапшуазар?

зны атыхэтэаны, дара иахынзартахыз рыбзқәа аныр-
быг, еихаргыла-ейтаргыла ажәабжь иархәеит..

Алиас аоны дахьааиз Дес напы ааилалкит:

— Иуаҳама уцха икалтяз? Иуасымхәози. Дааит аоныка,
аха... Изхәартоузеи уи афыза аара?

— Нас уа даанхар акәызма? Лара иахьылтахымыз.

— Дахьыцсыз дыкандаз.

Алиас изакаразаалакь еднхәак лимтеит ицха, еиха-
ггы лгәы иргәгәеит, дзыниаз хьмызгылымшьарц, игә-
нылымгаларц иахынзалашоз длабжьейт.

Адырфаены Амра усура дцеит.

Ашыжь шаанза дгыланы амфа дықәлеит, азәггы дыл-
фамхакәа заа ашкол афы днеирц.

Артцафцәа руадафы лхала дтәаны, лхы дымфаахакәа
шәкәык ацхара дафын, иаафналалакь зеггы салам ан-
рылталакь, ергхәа лыбжыи ныткааны атак калтцон. Лара
цәажәартахәыс дызустзаалакь азәггы дыхтеимкзеит, дасу
русқәа ирфын, мамзарггы ус баша ицәажәон, лызбахә
цъарггы иаламтцазакәа. Абжъаацны еипш акәымкәа, зе-
ггы акы иацәшәозшәа реацәыхьчо, ражәакәа разаны,
ишәаны, изаны ицәажәон!

Атәтцәабжыи геит. Зегь рацхьаза Амра дфагыланы ауа-
да дындәылтцт...

Атцафцәа рсиа зныз ажурнал дацхьан данаалга, акласс
афы амтц пыруазар иуахартә акара итынчрахейт.

Амра лхы дфахан, лыблақәа дызустзаалакь азәггы ифы
иаанымкылазакәа, ус атцафцәа днархысны, урт ирхыкны
атзамц дкыдыпшыло даатәеит.

Атцафцәа зеггы рыблақәа тырхаха илхәацшуан, рац-
хьаза илхәо ажәа ҳаҳандаз ҳәа иазыпшыны.

Ус данбанзатәоу, зыцшра атахымызт, рацхьаза атцаф-
цәа лара лнапафы иаалгар акәын, акәымзар, знык рагәра
аарығешәар, нас — инызкылодаз?! Убри акнытә, дара
аеааизгаха рымтакәа Амра дналагеит:

— Иахгәалазыршәода иахьазы татәыс иҳамаз?

Дызустзаалакь азәы ифы ааихымпхъейт. Зеггы рыб-
лакәа ирхылтцуаз ашәахәакәа ишиашаз лара ишылгәы-

дыччалоз лбеит, — абар, абар урт инарышъталан убарт реипш ажэакэак рѣархашт, лхы ахылгара лзымдыруа дкартцо. Зегъы ираапшышьоузеи?

– Еитазхэода татэыс ихамаз?

Ѡацхэа азэгъы ҕитуам.

– Азэгъы ишэзымдырзои? Азэгъы имтцазакэа шэаа-ма? Аа?

– «Аңхэыс лыпату» — ашьтахъза итэаз тѠоцхэызбак дѠагылеит «ибмузозар» хэа лыблакэа уафы ирхибаало. — Їыдала иахъазы татэыс ихаман уи ароман иалоу аңхэызба лымтарсра атэы зхэо ахэтэ. Саида лымтарсра атэы зхэо. Сара еитасхэоит, — уи даараза илгэарпханы, лыбжыы хтцаны ацэажэара далагеит.

АтѠоцэа зегъы неицэхас-ааицэхасуа, азын азы ацэы-такэындкэындра иалагеит.

Икалтцэеи! Иаалызгэаамыгзазакэа икалтцэеи! Лара ацсуа литератураҕы изхысуаз ауп дзызхэыцыз, иатцанакуаз акэзам... Настгы ианбыкэу иара ианахысуа? Иарбан аамтоу изыкэшэаз?

Мшэан, уажэраанза дышпазымхэыци? АтѠоцэа ирхароузеи? Илхароузеи ар лхыымзо абыржэы игыланы апыккахэа ацэажэара иаҕу атѠоцхэызба? Зынзагъы илтахымзаргъы каларын, аха лара артѠоцэа, атѠоцэа зегъы аттатэы шэымтцазакэа шэаама хэа аепныхэа рылто даналага, илзымычхэзт дѠагылт. Зегъы ирычхазаргъы азэы илзымычхэит.

Уажэшъта аанкылашьас илылтэеи? Саида дымтарсны дшыргаз, дахънаргаз, дышнаргаз¹ ртэы зегъы еипцаауа, цъара хтыск бжэамыжъзакэан аитахэара даҕуп... Даҕуп лхы дапшэыманы... Ацыфеи агэыхэи гьамала еибарго...

Лара Амра улысыр шыа кэармак лылымшэо дшабазаны, ддысзаны дтэоуп. АтѠоцхэызба илхэогъы лахазом, лара зынза аеацъара дыкоуп, уака икоу лыгага затцэык ауп, лыгага... Егырт атѠоцэагъы ацэажэара иаҕу

¹ Ара зызбахэ ыкоу И. Папаскыыр ироман «Аңхэыс лыпату» ауп.

атцаџхэызба дызлацаажэо зынзагы агэхьаа ркзам рыхшыџгы рхэыцрақаагы ыртцаџ лахь ихоуп – уи шџылымтзогы лара дзыниаз, дзынцаз рзеиталхэошэа ауп ишлыхэапшуа. Ус шакеу ларгы џашьарада еилылкаауеит – гэынхэтцыстала, цэаныррыла...

Макьаназы азэгы дтцаазом, ыпцы заны изырџеит ыртцаџы дзыниаз ахтыс шынтџэо иазыпшушэа.

Аха? Аха лара Амра акгы далахэзамкэа дтэоупеи, уи лус дара атцаџэа зынза ишалахэзам еипш.

Ахтыс еитазхэо азэы затџык лоуп, уи еиталхэогы зызбахэ ашэкэы иану, дара ртцараџы изхысуа ауп, Амра дзызхэыцуа, лыхшыџ ахы иакэитызымтэуа дшымтцадырсыз, уи илыхнатцаз ахьз ауп, атцаџэагы тцатэыс ирымаз изхысхьаз, ирдыруаз ак еипш иахэапшуан, тцатэытџэкьас, еилкаатэытџэкьас рапхьа ишьтазшэа изхэапшуаз Амра лус акэын – иара убри азы ауп урт зегы лара лџымтра, ажэада зегы еитазхэоз лџымтра изазызырџуаз.

Ацэажэара иаџыз атцаџхэызба дызтагылаз аамтазы уалбаџык дылџызан – уаха акымзаракгы...

Амра лыблакэа хкуа далагеит, азэгы диџапшзомызт, аха зегы лара иахылыхэапшуаз – уаха илзычхауамызт, адалакь тцар хэычкэа уажэы-уажэ лыблакэа ирхыслозшэа акэын урт ылапшкэа шлылакьакьоз.

Атцатэы еитазхэоз лажэа нтџэазомызт, уи лыпцы танатцы уи аены еипш азырџэа бзантцы ишылмоуаз лдыруазшэа, даанымџасзакэа аитахэара даџын, даанызкылозгы, ажэа лымыздогы уаџ длымбазо...

Азэгы даанимкылт, зтцаарагы лмоузеит. Лара дызџыз ажэабжэ ашэкэы ишанытџэкьоу акэымкэа, агазеткэа рџы ишырыџуа еипш, иахьатэи апстазара иадхэаланы акэын ишеиталхэоз – иааткааны акэымкэа, иныкэырпшэа, илыгепнукылар – адэахьала илыгепнукыло акгы уамкэа, амала, уара еилукаарц ухазы игэнукыларц утахызар – ахы уныкэлырпшуа, ажэакала, дасу ишитаху, ишидикыло иара иусны...

Амра дхэйтцэиуа далагеит, атцафцэа дызустзаалакь азэггы иемиртысзо азырфа иафын. Атцафцхэызба лажэабжь ишахэтэз еипш, ахрыкэшахаггы лазаанза атцэ-тцэабжьы геит.

Амра акэардэ лытцасызшэа, дфатцкеит:

— Ибзиоуп.

«Ибзиоуп» закэыз лзымдырзо, атцафцхэызбаггы лтыц афы днатэит.

«Ибзиоуп» ззылхэаз егырт атцафцэаггы ирзеилым-кааит.

Изакэызеи «ибзиоу?»

Атцатэи еитазхэоз ибзианы еиталхэама, мамзар иара еиталхэаз ажэабжь акэу ибзиоу? Мамзарггы, лара артцафы илахакэаз лгэи ндырханы, гэнамзарыла «ибзиоуп ихаибарбап барей сарей» хэа аанагозу?

Закэызеи усггы ибзиоу? «Ибзиоуп» хэа ахэшъара лзы-кэлыргылазар?

Еилкаа уажэшъта уара «ибзиоуп» иатцанакуа?!

Амра, уи ажэа уаха ак нацымтцазакэа, дындэылтцит.

Атцафцэа рыкнытэ бжыи мго, илхатцгыланы днаскъар-геит, аха... аха лара дындэылтцны ашэ анныдылтца — зеггы акыркырхэа илышкчлаччазшэа ллымхэа интасит — урт рыртцафы ргэи дрыцханашъаны, фымтцакэа инеихэапш-ааихэапшуа ишааилахазггы...

Гэышъытцрей цстазара шъеи рылазамкэан ауп уи аены Амра егырт акласскэа рэггы лаамта шцаз. Лфыз-цэа артцафцэаггы рфымтрала зынзак дырхэаеэеит, апс-шъара аамтазы иахъеикэшэоз машэыршақэггы азэ длаз-тцаауамызт — уи зынза лыпсы аалыхнахуан.

Урт рфымтра иатцанакуазеи, ишпахэапштэу? Лгэа-хэрақэа ирыламкысырц, еикэымтэац ахъаакэа еицад-мыртысырц акэзар? Мамзар рызеггы лара илыкэызбны акэу зынза излыламцэажэо? Анс акэзарггы, ас акэзарггы — лара иабалыхэарту!..

Аусура ашътахъ, ашкол афы минуткгы даанымгыла-закэа, афныка ддэықэлеит.

Абар, уажэшты ауаа еиҥа еизааигға-еизааигғаны
иахынхо агэарабжьара даабжьалт — усқан алмғанык
дыпхатцаны шыоуқы дшаарцоз царта ахьылмоуаз атып

тшәара дыбжъарцалазшәа лбо далагеит. Уажәраанза ам-
 ѿа зкәысны иаауаз адгыл хтыран, уажәы дахъяабжъа-
 лаз наӕ-ааӕгы иаалыдыгәгәалт — шта-цыпхъаза ауаа
 цәыртцны, лара диасны дахыцо илыхәапшларц игылазшәа
 лцәа-лжъы ианыруан.

Аштакәа зегъы ыкәыртәааны ауаа гылан имцшуа-
 заргы, уи агәарабжъара дыбжъаланы дышнеиуаз збакәаз
 ацәыртцра иалагеит, шьоукы иара ус хзашьтоузеи хәа
 илыхәапшырц, шьоукы ирзыманшәалашәа икалар рхы
 лыларгаларгы цәгъа ирымбо...

Аха макъаназы азәгы длыламкыскәан ус дцон...
 Дцон, аха еихә-еихә ауаа аштакәа рҕы ацәыртцра иаҕын,
 нас наӕ-ааӕ еигәныѿу здырхуада, аандакәа реырхшыны
 лара дызныз амѿа ианыпшыло ишгылаз лбогы далагеит,
 аха — лыкәша-мыкәша зегъы тацәызшәа, акгы агәхъаа
 мкзакәа днеиуан.

Цабыргны, лцашъа злаӕаз ала лылацәажәарагы уаѿы
 иеацәихьчартә иӕан, даахъахәны слыламцәажәандаз ухәо
 укалцар иукуи?! «Уцъам злам умхатцә алоумтцан акәымзар
 ипцәоит» лхәар — илцәугои?

Акымзаракгы!

Ирласны аѿны дызнеиндаз! Иара лымѿагы уажәы
 еихә иамыпхәны аееитцнахма — интәазомеи? Знык уб-
 ри агәарабжъаракәа дызрыбжъысны аѿадара дызкыд-
 лар – нас дшәартамызт, лшьамхы леалыргон, аха... Арт
 ирыхәода рыбақәа рыла дтыблаауа аскаѿык ицәыртцны
 аандакәа реырхырхәхәаны иаапшуа ахәсақәа, цъара ак
 аалгәйдмыжълакәа дрышьтуама?

Абар, абар, уажәымзар-уажәы азаз еипш итрыхәтцәа-
 за азә лыбжъы лгәы иналакыакъашт, аха макъаназы ус
 днеиуеит...

Ус егыӕалеит, пхәызбак иаалзымычхәит:

– Мшыбзиа, Амра!

Амра дааилазызаны, лыбжъы лара лхата илмахауа,
 диаӕаны дахыцоз атак калтцеит:

– Бзиара ббааит.

Уи лыбжыы егыи апхэызбагыи илмахаит; нас иааргэ-
гэаны иналышъталхэеит:

— Мшыбзиа хэа басхэеит, ибмахазеи? Атак акатцарагь
батэабшьом акэу?

Амра лкынза иназеит урт ажэакэа, аха лхазы мацаразы
икалтцеит атакгы, илазтцауаз зынза лыгэхэаа мкзакэан:

— Исахаит. Быштцааз еипш ауп саргы атак шыкастцаз...

Алмфаныкгы Амра уи апкара дахымпеит — иаалаз-
тцауаз зеггы дара ираха-ирмаха рызтцааракэа ажэак-фа-
жэак рыла иаафахылтцэон:

— Амра, бымфахыт, хапшэымаз!

— Итабуп!

— Амра, арахь бабаказ?

— Усура.

— Амра, шака саат ыкоу сабымхэари?

— Асаат сымазам.

— Амра, уаф дыббазомеи, икалазеи?

— Бсызгэамтеит.

— Амра, былахь зеикэузеи?

— Зынзаскгы сылахь еикэзам!..

— Амра, иахэа закэ мшу бгэалашэозар?

— Мап!

— Амра, ас быццакны бабацои?

— Афныка!..

— ???

— !!!

Дара ахынхо ахэы данхала, мацк лыпсы ааивылгеит,
аеынтэи ауадафракэа шыта лышътыхька ишьтан, аха... Аха
азтцааракэа илыртоз ртцакы зеипшразаалакгы, лара дым-
чны ртаккэа зыкалтцоз, уи — зынзалара илцэафазамызтеи?
Излыхэеи?

Абар, зынза афны дазааигэазахеит, лыкэша-мыкэша
уафпсыкгы дыказам, аха иаакэымтцзакэа абжьеилапцакэа
ллымхакэа тцырхаауеит!

«— Ибмузеит, Амра!»

«— Быпсы цкэоушэа?!»

«— Бмаалыкышәә!»

«— Бара боума зхы хәтәазымшьо?!»

«— Бағәра аабәабкындаз!»

Амра урт әеңныхәәкәә ахылахауаз лтып дықәырқьон, аха гәаныла нышәара кәмтәо дырғагылон:

Избан? Избан? Аа? Избан?

18

Агра кәдыць иаакалтәзеи? Зегьы хыла-гәыла ишңеи-лалтңеи? Уи иаалыртысыз аус, иртахы-иртахым ақыта зегьы аланахалейт — шыоуки дара ртәала еитархәон, шыоу-кы ус итәаны иазызырәуан, әеашыоукых — рыңеңырганы реаладмырхәуашәә кәртңон, аха уи аус тәка-тәкала иатңан.

Аха зегь рейха уи ахтыс ә-тәацәарак ирнырт — Амрей Агреи ртәацәара.

Агра ахатцара кәстңейт хәә дшыкәз, зегьы аахәны илғә-гылт. Атәацәарағы дгылағыс илымаз лан затңык лакәын, уаха азәымзаразәгы.

Дышпәхәәңши Агра икалтәз уи лан Гьегьешә, хәтала уағы дигозар?

Әажәәк рыла уағы ихәозар — заманалатңкә дахәәң-шит. Аиашатңкә ами ихәатәу, агәатңәа зыңроу апха длы-мазаап! Ахатңам-ңхәыс ззухәаша! Лңә Алдыз изыкалтәз ахатцара, лыпха Агра дәагылан илгәағыт, хатңатңасла илгәағыт! Афырңхәызба!

Уи ан лзыхәан игәытгагоуп, аха ус кәзтәшаз Алдыз ихәтә иакәымзи! Ускан акәхон агәдура иашатңкә аныл-боз. Аха, уғәтәкәә зегьы еикараны илбааудараихә иухшаз-гы цәәфәлеи, кәзшьәлеи, гәағышьәлеи еиңшымхозаап, еикарамхозаап! Агра рыңха иладымразейт, зегь раңхәагы Алдыз дейтңейкәейт акәымзар, ашьәә иаша калтңан, аха иабакоу!..

Ддыршәәкәейт рыңха! Алдыз уи лғы акәхуп ихәтцара ахәаирпшыз, иахәатахыз акәымкәә. Ифны дказза дшы-цәаз апхәызба хьәеж дңах дғәхәаны дааган агәыла

дизлыртәеит, иара дфагылан лыфны днаган даанижбын, «аеы иазымиааиз акәадыр дасуан» хәа, Агра даалацшы-қәйтцеит, блаацшра лымто. Аоны дааимырбуа а́кнынза днеигеит.

Аха, мап! Гьегьешья уи луам! Лыпсы даттаршәны лыпқа дылтәахуеит, Алдыз дшаәу еипш какатәыс дизлытом!

Ан лыпқа егья лкалт дытцакны дылтәахыргыы, Алдыз уи икалтцаз ланаижьюам, аус ахыцша ишьтнахызи, ухәан-схәанқәа идыртцысызи зеггы лыблақәа ирхылбаало ианалага, Агра лқытафы лтыц тшәахарашәа анылба, — инықәлыршәын, Агака руацәақәак рышка дцеит. Гьегьешья атагылазаашьяқәа злаказ ала уи дақәшахатхеит, избан акәзар, лыпқа еиха дыпхьякны дкалон, нас зны аус ашыра еикәтәаны ианыхьшәашәалакь, ашышьыхәа лыфныка даап — ауаа ирхамыштүа шамахамзар хтыс ыказам, цытк набжысыр аамта инахәлашәкәа ицап.

Алдызггы уамашақәа дкалеит. Амреи иареи ирыбжъаз амаза дара ирхыганы дызустзаалакь уафцсы издырзомызт — дара акы еибырхәан, дара рыбжьара затцөык икан, амца ахы ахьяатцнахыз, амцабзқәа аунажьяанза ирцәан, аха урт ирыбжьалт Амралгәапхарала (лгәапхарала акәу, дызташәаз атагылазаашья леалацәылгарц акәу) аиуара-аигөыцхәра, ацсуа ихымцацгарафы набыц зқәым аизыказаара.

Аха уи дара афыцья, Амреи Алдызи рыда азөыр идыруазма, цъаракыр ицәырганы идраргамахъазма? Амра лфы иаатыхны знызатцөык Алдыз иалхәеит, иаацәыригаз ажәаггы уиала иаафәахылтәеит, убри акара ауп акәымзар — издыруадаз ешьей-еихәшьаси ишкеибатцахъаз?

Ус аиуара зыбжъазтарц зтаху ауаа ирцәыртәахуама, еихаггыагәыатцатцаны, изыхәтоуадгаланы ачарагәыргъара аццаны ишьақәдыргәғәоит.

Уажәы, егъаншам, егъаныхәлам шырхәо еипш, закә еиуара чыдоузеи Амреи Алдызи ирыбжъалаз? Иабантәиааргеи?

Егьырт зеггы ахыказаалакгы Харзаман ихъзеи? Абри иатцоузеи хәаггы дазымхәыцзеите рацхъаза ианиахаз? Ацстазарафы апышәа ду змаз ауафы абри шцаихьи?!

Ускантэи аилашыразы Амра дымтцарсны дызгоз дрыхны Алдыз афныка дааигеит хэа ауп Харзаман ишеиликааз. Амра дымтцарсны Алдыз изы дыргеит хэа Харзаман ихахгыы имааизеит. Ашьтахы? Ашьтахы икалаз, ишыкалатцэказ Харзаман ианеиликаа дааитцанаргэгеит... Амала, иара онуткала даараза даргэатеиуа адэы дыкэын, аха адэахы инирцшуамызт, ус ихыыр аус артутуцэа дрыцлон — уи иара шыахэлатцэка еиликаауан.

Иааихзеи? Уажэшыта рееишыас иамоузеи?

Иамахузеи! Ибга ашшара цтэаны адэы дыкэзаап, уаха акгы!..

Алдызи Амреи аиашьареи аиахэшьареи шрыбжьалаз атэы акыта зегы азхэыцуан, анс иладырхеит, арс ифадырхеит, иныкэыртцеит, иаакэырхит, инадырхэит, иаадырхэит, аха зегь дара роуп, иатцаз рзышыакэмыргылт.

Аиашатцэка разхэодаз! Оыцэа рымаза дара рыбжьара иаанхеит. Ажэлар хайлыркаап хэа дара уи рызцэырымгеит, абжьарак уаха еилгарак хэа амазамкэа икэхеит.

Алдыз ахэахэдеицш дыбжьаызышэа ихы ибон. Хымха-цбымшыа ажэлар рэы ацэа-цэгэа ихылома ихэо акынза аус ыкэгьежэаит — цхэызбаки иареи ак еибырхэахьан хэа тынч афны дкахэхэа дшыцэаз данизаарга, нак инеихарштны (азэыр идыруазма?) длылацсны димышьтыр, инасыцхэ ас импытыцшша ицозма!

Ихы-игэы иатахны икаитцама, апсата уафы ихэозар, Алдыз уи ацхэызба днаганы лыфны дахыртэаз?

Иара дыштцааны дызмаз ацэанырrei абзиабареи ратцкыс аламыс аиааит. Ииашаны икалоу нас уи? Аламыс ахыиааиз?

Уаха калашыа амамызт. Ауафы иажэа дацшэмазароуп. Амра ешыас усыцхэзоит анылхэа идимкылар аеакын, аха данакэшахатха, махагыарыла дылзымныкэеит.

Дзақэшахатхазеи аханатэгы Алдыз? Иаразнак иешцалитеи цхэызбак ак лхэеит хэа? Даакэшахатымхар икаитцалакгы калон, иламыс афэцхэагы дыцкыан. Иара инапала имфа фэхитцэеит. Ма иааирцшыз ауафра хызра-

пшарак аиухындаз — игәра рымго, изабалакь ишыртаху избахә ыршо ирыман икәуп. Дазхәыцуа иғәнааиха длак-
оакуа аҕынза днанагеит: бзиа иибоз апхәызба мап лцәи-
кын, длашьаны даакәгылт, аха ма уи аганахьала ажәлар,
уи заҳаз рыцьшыа иоундаз — еихагы гәрамгартас дышь-
тырхит.

Ма лара Амра игәы дтытцхуандаз! Ауафы игәы ыцъара
еикәшоушәа дышцакалои зны-зынла: Алдыз ешьатцас Ам-
ра длызныкәеит ианатахха, иара ихкьақәазаргы, аус да-
накәшәа, дҕеихит фырхатцарыла, ахатца ичхара аарпшны,
дҕеихит, аха онутцкала зегь акоюп ихы дақәйтзам, ионутцка
о-мчык иара абыржәраанзагы аиғыхара иағуп, ицәыригар
цәыргашәа имам акәымзар, Амра мшаены бзиа дшибоз
еипш, псахрак ақәзамкәа иахьагы бзиа дибоит. Зны игәы
итеикыз, Амра лҕы ианцәырига иғәхтәаз, аха ус мариа-
ла идтңы имцо ацәанырра уи наунагза иара имоалаоуп,
нагзарагы шақәым шыта ибзиазаны идыруеит.

Имдыруеи?

Имдыркәа!

Амала, уи ацәанырра кәандаза цъара игәатцағы ицәы-
татцәахны имоуп — ихазы мацара, убри ма дахызбаарыда
цсраенынза?! Уи — махагыара зцоу цәаныррам, уи ауафы
ицышәа, ахатцара илазчацо цәанырроуп!

Амра лыфны днаган даанижьижътеи — рышә ахьәоугы
Алдыз издыруам. Амра лакәзар — импангы дықәымлацт.
Дара рымацара роума, нақ-аак ртаацәа иреиуоу дарбан-
заалакгы азәгы хаибабандаз хәа шыафак каимтацт.

Ари зеипш еиуароузеи, зеипш гәышхәроузеи? Ашәақь
инткьаз ахы еипш инылабга ицеит риашьареи риахә-
шьареи — ирхәаз ада изыртцабыргуа дыргак уафы иры-
димбалазо...

Сара сакәын уафы игәаламшәазо оацхьа згәы тазытуа
адәы иқәыз. Зегы икалаз, ишыкалаз, иззыкалаз иала-
цәажәон, сара уи зынза агәхьаа скзамызт. Аус злаз — Амра
деибга-дызфыда дгъежын, лыфны дыкоюп. Убри ауп сара
сыпсы зку. Дахьыргаз, дшыргаз аума аус злоу!

Ааи, лыфны дыкоуп, аха сара сѣы дыкоума?

Сыпсы тасгы лгәлалашөм!

Атаххаргы ус акәзаит — сара сахыкказаалакгы Амра бзиа дыказар стахуп. Хьаа-баа лымамкәа. Ларгы сара сзыхәан ацәгьа шылтахым — абри иахьатәи сыблаапшра еипш, агәра згоит. Амала, сара ларалзы исымоу ацәанырра чыда афьза лымоу илымаму — убри ахәара сылшом!

Нас, лара дшысыкоу сзымдырзо, абас схы ыргәтеиуа адәы санбанзақәзауеи?

Адунеи сахаанхазаргы убас сҕалоит — ҕаапсахшыак сымазамкәа, уаха аҕакала акәымкәа.

Сцәанырра сажьону?

Сажьозар — иара сара схата сшеибгоу саманы — цьа-ханым ицааит!

Мап! Сцәанырра сажьазом! Сшажьо збар, асҕаамта иара спырымтцазаргы сара сапыртцун. Сабапыртцуеи иаасызтцысызар аахыс аҕаампсахзакәа акәа старшәны самоупеи!

Аха уи зыртцабыргуа изыргәгәо Амра лкнйтә гәыграс исымоузеи?

Иахьа уажәраанза ишсымамыз еипш, акымзаракгы! Иаахтәаны! Иара сцәанырра, егьа ус иказаргы, исанахәо акы затцәык ауп: Амра лыда адунеи аҕы уара насып умам. Мышкы аханы мышкы атцыхәан — зегь дара роуп, знымзар зны, лареи уареи, иааилалаз ҫ-зиасык реипш, шөыпстазара ааилатцәаны икәышышы аҕынанамхар калом!

«Ианба?»

«Знымзар зны!»

Ус акәзар сара акгы зласымхәозеи нас? Деитамтцадырсаанза хәа сыпшуама? Уи анысхәаша аҕхәарагы чыдала иазыптцәоума, мамзар? Абыржәы ицәырызгар? Иныкәыршәны лара лҕы снейны абас-абас хәа саалцөып-хамшыазакәа, цьара саҕамхазакәа иласхәр?

Уажәу?

Иара абыржәытцәкьоу?

Абаак! Иаххәеит хәа! Уеизггы-уеизггы иара абри аамта сазыпшызшәа! Лгәы ишпаанагари: анцәа ицъшьоуп, уажәшътә бара азәггы бигом, убри аҕнътә, еиҕуп сара ибасхәо бақәшахатханы ашышьыхәа бсыццар хәа ласхәар стахушәа. Ус лгәы иаанамгар калазом.

Анс акә, арс акә, сара сәахәы сызхәарц сыкамзаарын!

Лара Амра хазы адунеиаф дзатцәханы дықәхазшәа лхы лбо аҕынза днеит — лгәы аартны уафы дзимацәа-жәо, лгәы асал иалаз абыржәымзар абыржәы иааикә-наршышьарашәа... Лусура ахынтәи данааилакь, луада даафншәомызт.

Ари закәхазеи? Абыржәы еипш аан азы акәымзи илы-вагылашаз, деилызкаашаз ауафы данылтахыз. Иахьа уажәраанза джъазма, лыблақәа хкызма, лгәы лашәха-зарггы! Дабакоу Алгьери? Ицәаарак хәа акггы зылымбо-зеи? Ианыцәгъараха афасара дасма?

Мап, ларггы шыта ас дтәаны дзыпшуам. Цәгъара лгәы итазамкәа, апстазаарафы лара дызустзаалакь азәы ди-цырхагазамкәан, абас дызлапшықәыртцәзеи, апсыз абаф еипш, зеггы ркаркы дызкылахазеи?

Лус еилгарак аиуроуп. Алгьери икынггы джъазар нас? Дцәыртцуам акәу? Дыпшаатәуп, еилыргатәуп!..

Иара данцәырымтцза, лара амфа дықәлеит. Длыцшааит — лхы иқәлыршәеит.

Илбахъаз иакәзам! Иблақәаггы цаса еипш, еилгазам — афаршытра хәашь афы ихтәалоу ацәыкәбаркәа реипш, акггы рымхәазо, зеггы рзеипшны ауп ишаацшуа. Лара илыхәацшуашәа, илыхәамцшуашәа — илывышьшыы зын-за дахьыказам ауп иахьыцшуа.

Иееитеику, Амра дзыниаз гәынганы акәу ас дзыкалаз? Апсшәа анлеихәозггы, ихата иакәымкәа, аеазәы инапы ианитцазшәа, уи ихъзала акәызшәа длацәажәон. Ибжы уааразшәа.

Амра лара иапшьылгеит:

— Алгьери, иуаҳазар акәхап...

Зынзаггы агәхьаа имкзазшәа иаразнакггы ақәғим-тзеит. Иара усқан пхәызбак ихы дтагъежьюа дтан, мба-

тэаамта иимбацыз, аха даазкэылаз лассы-лассы ибла их-гылалоз апхэызба.

— Иумахакэа каларымызт, — лхы еитеигэалалыршэеит Амра.

— Иуадафым.

Изакезыеи, мшэан? Зынза акгы усс имазатцэкаму? Уажэы-уажэы иешцаицсахуеи. Ө-цэак ихарцоушэа, ө-гэык игроушэа, мамзар лара дылзеилымкаауоу? Закезыеи иуадафым?

Уи ахтыс Алгьери икышэ икэтцан дахэацшит, аха лара лакэзар икышэ икэйтцо?

Ацыашьатэы! Дабаацэыртци Харзаман? Дара ртэала, даараза реыпхыакны, уафы иахыфархасыртамыз тыпк афы ишгылаз, апсра еиха иакэгэыгуан акэымзар, Харзаман уа дааиуеит хэа иазыцшызма!

Атахмада рылацш данаатцашэа, иаразнак хаз-хазы инытцаба ицеит.

Харзаман ибоушь урт?

Дара ртэала, иара игэеитаанза ршьамхы реадыргеит. Аха усгы Харзаман ибла цыара инархымпшкэа каларымызт...

Иамузаап! «Атцыбра зцэымгу ипынтца итиаауеит» хэа абри Алгьери Амзафа дабаакылсуаз! Амра длыцрымзааузаап. Ларггы, алашара ахыакыз анабалак ахычпыцыр аешаднашыло еипш, лыбла алашара ацэызны днаидыпсыла дцарц дыказаарын!

Харзаман афныка днеит, аха тынч дызтэама, дгэатеиуа, дшакашкако иара ихэашыа, тацкэымк иакарахаз иашта дыкэын, аибашьрахь ихынхэыз ауафы марггы еипш, Былга рыцха кэалкыхэуа инаишьтацало.

Амра афныка дымнеизеит, ускан азы лэынахылгеит, лабду диеамхарц.

Дибарггы илеихэозеи?! Иара игэы изаруам, ихы дзаиаиуам акэымзар, дышиашамггы идыруеит. Апхэызба лхы лара дакэйтуп, лахынтыца лара ишылтаху, лцэанырра ишлабжынаго, ишланахэо илызбыр лтахызар акэхап, иара

зынза лгэы иаанамгазо, лхы итамшэазо акы игэы итакны адэы дыкэуп, — абри абас сара ишыстаху икалароуп хэа. Иара ус итахуп хэа, игэы ишааного мацарала ицныкэома апцтазара? Уи — иара амфала, иара иамоу апкарақеа рыла ицоит.

Иаргы ибоитапцтазара апкарақеи иареи шеифагылаз, аха ус иаармарианы уи анышэарагы илшом. Егышилымшо идырузаргы устэқба иеизатом! Итахзаргы фнутқала дзақшахатхом! Иауам!

Иашта дынтытны, афада дынкыдланы арахэ ртып ахь ифэинеихеит. Мацк даныфаскба, иааизымычқакэа дхьапшны даагылт.

Хыхынтэи иара ифныка дыпшуан.

Иихэыцуаз убыскан Харзаман?

— Уи азэгы идырузарц итахзамызт...

19

Алағым ткэацыбжэ геит. Тэчкэымла игэышпы азэ дытцасызшэа, Харзаман даагарыгаеит, дагыангылеит.

Нак, иапхьака, такэгы инахараны, дызгэйдцшылоз ацақба азыбжарак навфырны, иштууаа, ихэашхэаша, ахчы итыппыз атцысхэқареипш, афэыхақэареыпсақбаны ажэфан иалалеит, нас шьхатэылатэи акырцх дэықэлазшэа аддыхэа тқака рфаархеит.

Харзаман иааигэа-сигэагы икапсеит урт афэыхақэа рыхэтакгы.

— Мап, арт акы хэцэынхаргы, даеакы хадмыргар рымуазаап, — ихала даакэындкэындит уи. Хара хамацара хакэым, хашьхақэагы ршыапы иқэқбан рымфа ианырцоит. Хара арыцхақэа хзакэызи!..

Амфахэаста днымфахытны тлакы днамтцагылт.

Икалаша калахьан, аха усгы днымфахытны даангылт.

Иара иааигэаза, фыцба абахэ иаавтцит. Урт Харзаман идырт — Алгыери и Мытеи ракэын. Даргы дгэарымтакэа икам, иара ишка рфаархеит.

— Уара, аенышыбжьон хзыкэгылоу адгьыл хатца-пыжэжэарц иакэышэкыма? — даамапхашьашэа алафпшра атаны даацэажэеит уи. Ишэымузаап, цьым, ишэы-мутцэкьозаап!

— Башаза гэыбган хаутоит, Харзаман, — ажэала дааи-пыфлеит Мыта. Абан, ашьака ацаха капшь ахакнаханы амфохэаста иахьангылоу! Уи аныкэаф ианахэоит иапхьака ашэарта шыкоу.

— Иаба, уара? — иаацьеишьеит Харзаман. — Уи сара зынзаскгы исымбазеит, насггы шэара шэдыргақэа сара моу... Сара моу, иара шэарггы ишэцэеилафашьоит хэа сыкоуп. Избан уара, апштэы капшь сара сзацэшэара? Исзеилкаауам. Хара хусхэарта есныхэа абирак капшь шэыршэыруа иахакнархауеит, ыы, уи халадыршэарц аума изыкартцо? Еихаггы хгэырғара алаадырцшырц ами?!

— Уи аныхэакэа раан ауп, — Харзаман иихэаз хсырб-галоит хэа дафын Мыта, аха дшақөымгэыгзоз имариазоз этцаарашэа дызхэапшуаз, ауадафара дтанаргылеит. — Аусураан иаанаго зынза аеакуп...

— Изакөызеи уара исоухэо? Аныхэакэа раан халашэыжжэо, аусураан халашэыршэо... Ишцеилкаатэу? — шытахьака деитатцуамызт Харзаман.

Абар ассир! Мыта ибз наихэлашэеит.

Закэ хырхарта удафэузеи ишьтнахыз лафла зхы ркыз азтцаара хэычы!

Мыта абас еипш икэтцэиаап хэа игэы иаанагомызт уажэы Харзамани иареи злацэажэоз аус.

Алгьери урт реимак зынзаскгы иеалаимырхэзеит аха еиха-еиха ишьтытцуа ианалага, шахатфок иахасабала акэзарггы, дахьаниаз итахымхеит.

— Шэара сшэыршэарц иакэышэкын, аха сшэыз-мыршэеит, — урт арцарацэа еитцагэгэа-еитцагэгэа иаакыз-таз атагылазаашьа иара иалимгар ада псыхэа шыкамыз гөатаны, даахыхэмарт Харзаман. — Азнык азы хшэыр-шэазарггы амфэ хзыкэшэтцеит. Уи ауп аус злоу.

Дырфеггых Харзаман псеивгарак ритеит урт.

– Хфермақәа ирывганы амџа хажәгалоит, — ицәажәара ахигеит уи иаарыбжъасыз ацшағыра зынза иаакәикирц.

— Иабанзажәгои иара абрахъ, ихагало, еиҭахагало?

– Иахьынзазцо, — Мытагы ажәацшааразы ицъыба дтамлазеит.

– Усгы?

– Хараза.

– Нхытци-аахытци еимажәдарц...

– Иаҭаххар, аха уи макъаназы ҳацхъа уснагзатәны икәгылам. Уажәазтәи хус ускак атданакуам.

– Нас ариақаратцәкхъа ихагаланы иазыжәуазеи?

– Абна ус аитцыхразы.

– Ахшьааразы.

– Аингаларазы, арыцқаразы.

– Абна иахъа уажәраанза иара аеарыцқон, уажәы иаҳа изшәартаҳазеи?

– Ус аҭахуп.

Алгъери уаҳа иеаарыламгалазакәа, дшыццакуаз нара-ҳәаны, днарпырцит.

Мытеи Харзамани анеизынха излацәажәозгы иаа-кәытц.

Шахат дахьамамыз акәызшәа иара уа иааҭахтәеит.

– Дад, Мыта, — аамҭа ирхьшәашәар иҭахымызт Харза-ман, — усгы абри амџа шәалгар нас шәабацои?

– Аеацъара.

– Хыла иаба?

– Иахьҳақәшәо.

– Усгы?

– Амџа ахьыкәтәтәхо.

– Хара ҳқыҭа иазааигәахома?

– Уи аҳәара уадафуп. Шәахыццакуама ҳдара?

– Мап, цъушьт, аха шәара шәыццакны излақашәтцә ала...

– Иласхозар акәхап.

– Абри афымца станция аргылары ианалгалакхъ, нас?.. Насс... Алгъери дабацои? — Мыта азы азнык азы даат-

гылан дазхэыцт уи азтцаара иатцанакуаз, иара итэала ианеиликаагы иеизнымкылакэа, дмақаруазшэа мацк иааицэымчханы иажэа Харзаман иапхэа тэымыгтдас инытцаирќацеит:

— Игэтакы намыгзакэа цъаргы дцазом. Цъарамзар цъаргы!

— Астанция аргылары ианалгалакы?

— Уаанзагы, уи ашытахыгы.

— Уи шца? — иаразнак Харзаман игэеанызаара атра иаатнарќыеит уи иќаитцаз атак.

— Ус аламала инижырц игэы итам шэқыта Алгыери.

— Астанция аргылары ианалгалакы?

— Уаанзагы, уи ашытахыгы.

— Исзеилкаауам.

— Уи ақыта аќэырчаха имамкэатцэќыа дцарым.... сара излаздыруала...

— Закэ ќэырчахоузеи уи? — иара изгэамтазакэа итыц дааќэќыеит Харзаман.

— Напызатцэ дцом!

— Изакэызеи уара ииге? — Харзаман аеыхтра дафын.

— Иигараны иќоузеи?

— Уи иара идыруазар акэхап, — иеааитамкзакэа, ибжыггы аампсахзакэа, итынчрала атахмада иеитцатцара дафын Мыта.

— Уара, иаргы уаргы хэхшэыртцэарц аума арахь шэзааз? — деицрашэеит Харзаман.

— Шэызххартцэозеи? Хэаилахэылахарц... Зынза хэаила-тцэарц... Хэаиуацэахарц, хэаитынхэацэахарц...

Атахмада зынза даашыаќэќыазеит:

«Закэызеи иахауа! Мап, башаза амшын цэќэырцаќэа шытууаа иааиуа сырфагыланы иааныскылоит хэа дафуп, иара. Арт икартцогы, ируагы иахэода?! Дыпхамшыазакэа дифагагыаны еихэаќэо закэызеи?! Тэхмадак дзышза дифагыланы. Иабациеи иара абри дара Харзаманраа анычкэынцэаз иныќэыргоз аеынкылары? Уажэы зегы еиќарауаахеит».

— Ҳаиғацәамхааит, ҳаиуацәахаратәы сыздыруам аха,
— мчыла иҕеиршәеит урт ажәакәа Харзаман.

— Амалахазгы! Аиуара бзиацәтцәкәа, аиуара гәакьа-
тцәкәа ҳабжьалароуп.

Харзаман еиҳаггы дшит:

— Ижәуазеи, уара? Ишәмузеитеи! Сара сшәуахарц зын-
за истахзамзар? Шәсыдызцалазеи? Ҳаиуацәамхар калом
хәа сгылоушәа!..

— Уаҳа цсыхәа амамкәа икалар?

— Ишца, уара? Мчылоу?

— Избан, иара ахала?

— Ус калашьас иамоузеи?

— Убас икалоит. Аеакала акәымкәа.

— Иаххәап, сара истахымзар?

— Ҳара иахтахызар?

— Шәара шәызустцәада?

Мыта зынзаскгы дацрамлазакәа, ибжы итцеггы
еитатәны, сзашьтоузеи хәа мацара далацәажәозшәа ина-
иатеикит:

— Иаххәап, сара? Ных, цыушът, сара изуазеи!.. Зынза
даеазәы, уажәазы ара икам даеазәы.

— Дызустзаалакгы, истахымзар... Дсыдызцалазеи, уа-
ра? Афы дкыднакьома?..

Мыта даакәтәиан атцәахә еипш атахмада днечиәеит
еитах:

— Мшәан, абри Амра дзыниаз хәа ирхәо калатцәкьоу, ус
баша абызхәацәа ажәабжны игәарартцоу?

Харзаман убыскан ауп дзыкәгылаз адгыл зынза итцаб-
ганы аҕанынанаха:

«Дзыниазеи, мшәан?! Амра рыцха лыбла аапшыр ры-
музаап. Ирымутцәкьозаап! Ари афыза уафы ибахьоума?
Имала иеишыуа акынза днаргозаап атахмада! Харзаман
иааста закы икам арцыс дыцхамшьазакәа изакәкәоузеи
дызиазцаауа? Дызлапшыкәыртцазеи зеггы абас иара ица
ипца? Уи лыда ахәсахычкәа ркытаҕы интәазшәа?»

— Уара ишцауаҳаи, цәара цхашьарам?

Мыта убаскан даапхашеит, азтаараггы касымтцандаз хэа игэы иаанаго акынза дааитцанаргэгэеит:

– Сароу? Сара ишсаҳаз... сара...

– Аиеи, ура ишуаҳаз?

– Сара мбатэыкгы смаҳазеит. Лгэы ндырхан рхэеит.

Харзаман иеизнымкыло ажэылар далагеит, Мыта еиха-еиха шытахыла аитатра дафын:

– Ишца зырхэеи?

– Ус баша мацк лгэы ндырхеит рхэеит...

– Дызустда? Ианба? Ишца?

– Аиаша еилкаатцэка сыздыруам...

– Ура, ишэымдыруазар шэыбз атра иааташэкиндоз, цымраа! — Харзаман иапцхэа икызкызуа ауаа гыланы днарыкэымкарызшэа, Мыта днеипыркэан иефынеихеит...

Мыта ажэак иеымшэо дахыгылаз даанхеит.

Харзаман иблакэа амца аццхэ рытцыдды амфан дахы-цоз ркыта афытца ацэа хаа ахытцны, амамикэара ахашышы, ипсыц лагафагара ицэуадафны, илапш иаатцашэо зеггы абыржэымзар-абыржэы иапцхэа инеилахан ицарашэа ибон.

Иара ихы-ифы еилгаҳа икыгта алактаггы еилгамызт — ус ибон, иблакэа рфы ишааиуаз ауп икытаггы цэафас ишытнахыз! Убыскан ишибозтцэка ибозар икыта, иахэа уажэраанза нак икажэны ихахыынахоз егырааны дцахэа-заарын.

Иабациеи уи ахафы икэымтцоз алахэыхра, есымшааира ыыцк-ыыцк цэырго зеаазыртуа, уи ацшзара? Ашэапыцбап рызхара изгэыдибамкылацызшэа абар-абар, инеилатцэа ицап хэа уафы изигэахэуазггы, инхынаа-хынаауазггы цсы рхазамкэа, игандалеи-гандалеиуа, ахэхэа ифырхасуа ишцеилагылоу?

Иабабжэази дхэычаахыс икэа итахэмаруа, егы мфа-хара имазарггы дласкэантраза, дыштыцааны дызгоз, ихы-игэы цыкакэакэараза икэзтцоз икыта хауа зыда?

Ацсыцлагафагара зылымшозеи? Имч зеггы имыкэ-кэааны изгазеи?

Дцон уи иара ихэыцра а́кара имѳагыы харазшэа ип-хъазаны, игэы ихазырштуаны и́каз иус затѳык а́кынза сзыназандаз хэа дыццакны...

Сара инартцаулазаны санхэыц — зынза схы сазгэааит! Дызустзаалакь азэы вба сызитазом — схада! Аѳаха иеипш адэы сықәуп, сус еилгарак амазамкэан.

Икалаша калаанза хэа ѳацхъа сыцшума? Дасу русқәа дара ишыртаху и́картцаанза хэа?

Зегыақәцара иаѳуп, дасудара ртэала, ишрыманшэалоу. Саргыы санзымықәца, шытак, излазбо ала, иқәцо ршыапы снатқъыцны сцоит. Смахэарқәа цхъасыртцэар иаамтоуп.

Сымѳа иапгылоу, зегь рацхъазагыы иапгылоу Алгьери иоуп. Нас, иахъа уажэраанзагыы сзыцшузеи? Иара и́кны ус сымазамшэа ауп сшаауа. Сеааилазгалап хэагыы сеа-зысымкит — знызатѳыкгы!

Сгэы иааташэеит — иагыысызбеит: дахыы́казаалакгыы дсыцшаароуп, уатцэы, уатцэашытахъ хэа инахга-аахго акэымкэа, абыржэйтцэ́кьа, иара абыржэйтцэ́кьа! Зынзагыы иахмырцакэа!

Сшақъшақьо ақыта саалагьежът, еихаракгыы иара д́калап ахысгэуахэаз ахабла хэыц-хэыц еимыздеит.

Дсымбеит.

Иѳыза Мыта иш́ка дхалазар схэан — уахъ икыдсыр-шэлеит.

Сгэы самжьеит. Сышнеиуаз снеихыцшит. Дыццакы-ццакуа аѳада дхаланы днеиуан.

Саргыы иаасырццакзеит — абыржэы снеихъзаны, иа-хъа уажэраанза сцэа иалагзаны исыман сааиуаз сычхара зегыы аасыцырхырааны, схы днакэыхшаны ахшыыра дтастцарц стахын... ибаѳқәа уаѳы изымыкэшэо...

Сыгэтакы анагзара самразакэа, сыцсы сапыѳны аѳы-нанахеит — иазымычхаит.

– Алгьери! Уа, Алгьери!

Уи сыбжыы шиахаз еипш даагылт.

Сара сны́кэшэа изакэызаалакь акала иааитцанам-тэит — дааиѳыстцэарашэа снеиуан.

Уи снейшья изымбатэбараха даапшуан, икалаз изымдыруа, аха нас сөүпшылара ицөымгхазар акөхөп, дтцааит:

– Сзырөуеит.

Сара уаха хынкылашья сымазамкөа снейдыххылт. Сыблакөа тытцны ицон, амцабз рхыддуа, сыпсып сыхөламзо, дылбааздарашөа, ихы инаркны ишьапафкынза дааимыздеит:

– Угөы итоузеи?

Сызтцаара зынзак акгыы ианамхөазеит уи.

Фимтит.

– Угөы итоузеи, схөеит.

– Сароу? — уи азтцаара, иара иакөымкөа, аөазөы изкызшөа ицөейшьейт Алгьери.

– Ааи, уара ухататцөкьа!

– Акымзаракгы.

– Иазхоуп шыта! Угөы итоузеи схөеит, Алгьери?

– Исзеилкаауам, Алоу? Икалазеи?

– Ибзиазианы еилукаауеит, уөумырбзамыфкөын. Хайлибакакөар еиха еигьуп.

– Усгы...

– Алгьери сымфа уапыртц!

– Амфа бзиа! — дзынгылаз амфахөаста аатарцөны, днымфахытцны даагылт.

– Иазхоуп, Алгьери, ахөмарра!

– Иаахтөаны иухөар камлари, Алоу?

– Ихөхтцөап өжөшьта, гоугоу ихөтцакны иааго аус! Иаамтоуп!

Алгьери рыцхарак иблакөа ирыхзамкөа, дзыниаз изымдыруа дсыхөапшуан, аха сара, ажьа шафа итөаз акара иөт хөа, знык санышьтнацаа өынкылашья смоуит.

Иара, дырөегых изакөызаалакь акы ицөа иаламшөазо дтцаауан:

– Алоу, икалазеи, узыниазеи?

Убыскан сыткөацзеит — уи ихымөапгашья сара стөала еилыскааит — сатөамбакөа, өыргаза катцаны цөала дсацөажөоит.

— Сымѡа уапыртцуоу, мамзар ушыспырагылац успы-
рагылазарц утаху?

— Умѡа тѡааза иаартуп.

— Уи акѡым! — артѡаа аатсыргеит. Сара схата схы цъас-
шыартѡа ауп сыбжыы шгаз.

Уи сара исыбжызамызт. Мап, мап, уи абжыы сара
истѡзамызт! Иабантѡиаанагеи уеизгыы-уеизгыы убыскан,
убри аминут азы? Уаанза иара саргыы исзымдырзо
сыѡнутѡка итѡахызма? Ацъашъахѡ!

— Нас, закѡызеи уара, Алоу?

— Закѡу уасхѡап, цъым, — сара стѡала сагъааизытѡкьеит
хѡа сыѡоуп уи, — Амра улпыртц! Амреи сареи хамѡа
уапыртц!

— Ишѡа-а? — убаскан сыбла ишабоз, иара убри аминут-
тазы дааицрашѡеит Алгъери. Зынза иѡааитеикит ишѡагаа
уажѡраанза иахынзаназоз атѡкысгыы еиѡахазшѡа иѡы-
неитѡихит, ихѡамц иалачаѡазшѡа иѡаз ихгыы, аѡѡа иа-
наалтѡлакъ зымтѡыжѡѡа зхы автѡызхыз арбаѡъ еипш,
иѡыѡареикит:

— Амра илуазеи? Уаргыы улызцѡыртѡма уажѡы? Уара
уакѡын иагыз!

— Аѡы иаѡѡаша акѡадыр иаѡѡон хѡа, — схы агѡра
газаны сааиѡаххит уи. — Сара сакѡым, аха уара усс иумоу-
зеи Амра лѡы? Сара сакѡым, аха уара!..

— Иазхатѡѡѡоуп уажѡшьта! — дышьтууа (иара ихатѡ
иакѡым, иѡѡажѡашъала) иѡѡаихеит Алгъери. — Уѡѡа уб-
жыы сумырѡан! Алдыз дазымхо, уара уазымхо — исылоу
ѡышѡшѡарц шѡѡѡума? Шѡыскѡатѡындаз! Шѡыскѡатѡындаз
акѡымзар... ахаѡѡ уршыргыы иѡѡѡоит...

— Сымѡа уапыртц, убри ауп сара издыруа, — сажѡакѡа
мачѡ рѡаадырѡсыѡызшѡа ѡартѡеит ускан азы! — Шѡыс-
кѡатц!

— Усгыы еилыскаарц стѡхын, абри уара узыѡѡѡыѡуа иу-
моу? — иаѡѡѡеишьѡеит Алгъери иѡѡаикѡѡшѡа.

— Сара Амра лѡы аус сымоуп, — аѡѡѡаараѡы зынзаск
иѡѡамыз, аха сара иахъагыы-уахагыы сгѡы иѡѡаз, иѡѡаларц
сзызхъуаз, машѡыршаѡѡа иаасѡашѡеит.

– Уароу! — ақырқырхәа дааччеит уи. Иеизнымкыло, зынзаск иеизааикөымкзо, ибжбы хтазаны, икьатеиах цтёо, еиужызаны акәаракәара деитцасуа аччара дағын. — Уароу? Уароу? Уара? Ха-ха! Ха!

– Ааи, сара! — самапхашьаны саргы уи икьатеицтәара иналасыршәуан: — Ааи, сара!..

– Уароу? Абри уароу? — Җапхьа иеизнымкыло дыччон уи, ибжбы еиха-еиха ацәанырра гәгәа иартцысыз амақарра агәылтәыруа.

– Ааи, сара. Абри сара иубо!

– Устыхә! Уаха иажәоуп хәа исумырхан!

– Уара уапыртц сымға, уара! — схы рацәак агәра сзымго саналанагала, самапхашьаны мацара ахаха-чахара сағын саргы.

– Амра уара ажәа ултахьатцәкьазар — сара скынтә умға аартуп, ус акөымкәа, амц ухәозар... — Атцыхәтәантәи иажәа иашьтаххны зәаазхашаз ажәакәа, арахь, иҗы итмыжкәа, нак илбааидеит, ускан азы ичханы, сара машәыршақә исығкьаны иасхәаз ахытхәаа шылбааидаз еипш. Нас уаха дагыанымгылазакәа, дынсыдкьаны иҗынеихеит.

Исмытцкьеит, аха исымпытцкьазеи! Ишәаны ихысыз еипш, сабцяр ткьеит, иткьеит, аха ианаамтазамыз, хықәкырак амазамкәа — аҗацәыра иналаз ицеит.

Закә ламысдароузеи иҗастаз?! Алгьери дызласыршыз ала, Амра дылмазтаакәа калазом, нас? Нас лара лкынтә иахараны иҗоузеи — исхәаз амц җаҗаза уа иаапшышт. Алгьери игәы иаанагашт Амра аиаша иамхәакәа илытцалкит хәа, аха Амра сара исхәаз дышпахәапшир?

Ифагылалакь зегы лара хлаҗацәоушәа хашпалыз-кашәеи?.. Саргы ус санлызныкәа, зынза адунеи лгәы ахшәар калап!..

Алгьери иапызгароуп! Иара иапхьа Амра дахьыкәзаа-лакгы дыпшааны иласхәароуп.

Иласхәозеи? Ламысдарыла амц шысхәаз?

Уи уажәшьта ларгы саргы хаидгыланы имцуп, ихаумтцан хәа Алгьери хәиҗагыларгы ихеитцару?

Иаххэап, изхеитцарызеи? Аky ыказатцёкьамкёа сара уи зхысхёаарыз?

Сыбз сафозма?

Ауафы икаитцаша каитцанза шакантё ишёар, изар ахё-тоузеи! Азёи игёи дасыргап сымёа данысцап схёан, аа, иахькылызгаз!

Амра рыцха!

Сшьапкёа саамцарсны идёыкёлеит.

Сышиашаз Амра лышка сдёыкёлеит.

Сшақёымгёыгуаз акара сманшёалахеит. Амра лыпшаара рацёакгы исықёымшёеит — сахьналбааз дызбеит.

Дара рашта амёа агёылсны ианца нахыс, ирыцётёым-хазшёа инхаз рзыхь дхыкётёалан.

Азыхь дхыкётёалан, алабытцёкёа пытцётцёаны иара азыхь ахьтаёеоз изаапсало... Даакёымтцзакёа убри дафын, лыкёша-мыкёша, изакёызаалак акгы лыхшыё азымышьтцо — лоуразоуроу зегьы хёыцрак леатаны, ускан азы адунеи зегьы леалыхёдааны...

Снеины сналыдгылт, аха сгёалымтзёеит. Зынза сылзааигёазаны сгылт...

Мап, сылбазом! Саннеиуаз сшьапышьтыбжыгы! лмахаит.

Саргы ғымтцо сылхагылоуп. Афеихыхшьа сақёымшёо сгылоуп, уеизгы-уеизгы лара сгёатаны, дысхатцгыланы апсшёа салхёарц лыхётазшёа. Садхымзгкыла-ыпхшьашёа ус сгылоуп, лара дызфыз дафуп уаха даакёымтцзакёа...

Саанацшаапшит, аха ааигёа-сигёа азёгы дызбом! Еипхьбароуп.

Снапқёа лыблақёа иаарцыраханы ихызёеит. Зынза ихёыцны исымазамызт — иаалыркёаны, схы иштамыз, сгёи иштамыз ауп ус шыкастз.

Снапқёеи сыхшыёи изакаразаалак акала еимадазамызшёа ауп ишсыхьыз, дара рхала, сара зынза исзымхёыццо лыблақёа аахырёеит.

– Уарбан? — иаразнак лыбжы геит Амра.

Сара фысымтзёеит. Иара уа лааигёа сара сцёаара зынза иказамызшёа сыпсы зёеит, амала, снапқёа итцагыгы лыб-

лақәа инарыдыгәгәалеит, саргыы уа сытцахырфарц рҭа-хызшәа.

– Уарбан сымхәеи? — лыбжыы аалрымчит апхәызба. — Ихәа уарбану? Зегь дара роуп уеилыскаауеит!

Сызфымтит. Бжыла сыссызцәырымгеит. Снапкәа еиха-еиха илыдыргәгәало, лхы лыхьуа ақынза даннарға, иаалыттаххит:

– Соушът сымхәеи! Соушът абыржәытқәа!

Сара сқынтә атак лмаҳаит.

Иара убри аминут азы акгыы дақзамызшәа, даасытцәтәины, апсыз еипш, днасымпытцәырны доатқъеит...

Сыгәтатқәа снеихтәа сылгарашәа, лыблақәа шақь-шақьо даасфәпшит, аха уи али-пси рыбжьара, еимкьарак иатцанакуаз аамтазы акәхеит, уи афыза афьпшылара агәатахеи агәынкылареи фееила исазаанза, лара иаразнак дааихашеишеин, уи нақ инатцарзны, лгәыргъарабжыы иаалфөит:

– Алоу! Алоу, зынза сшақәымгәыгзоз исзуузеи?! Сыцхызгыы ишаламшәоз...

Урт ажәақәа ирытцаркуаз сара иаразнакгыы исзеилымкааит. Аха ак усгыы ифашьомызт: Амра, уеизгыы-уеизгыы лгәы нханы дцәажәомызт. Уи аргамadu избон.

Сара убыскан зынза сыцхашьеит. Сегьқацшьхеит хәа сыкоуп. Сара уи абазбоз, аха хымпада сқапшьхеит, схысфы абылра иафын, соуразоуроу ашоура станаршәит.

Уабаказ, Алоу? Итцазеи ҳаибамбеижьҭеи?

Уи лызтцаара ецныхәа аламызт, гәчыдарак лыманы иаанырцшуа икамызт. Уи лажәақәа азтцаара цшра рыманы акәымзар, иргәылаз ацәанырра еихагыы икәандазшәа, дзыргәыргъоз акакәушәа сааимнадеит тцabyргны, лыблақәа агәыргъара рхыцрааны ицон, сара сахьырбаз мацара еигәыргъазшәа акәын дарггыы цьоуцьоууа ишеикәапхоз...

– Ара сықами, — сҳәеит саргыы лызтцаара атакс, уа сшықаз лымбозшәа.

– Уаатәа!

Лара дахьынатәаз иацәыхарамкәа саргыы стыц аанысқылт.

Уажэраанза сара уа снеиаанза лыгэтыхақәа, лхэыц-рақәа залхэоз уафы длымамкәа, азатцэра дахаанханы дахьтэаз лгэы цнатцәахьазшәа, иаразнак ацәажәара аах-лыртлеит. Сара схшыф зеггы шазысышьтуаз агәра газаны, зызырфок иахасабала санлымцыхьашәа, аччақәа ацәажәара далагеит.

Ацәажәара хлыртлеит, аха ишца — аламала акәымкәа, иштазаны, сара уи стахызу истахымзу зынзаскгы агәхьаа мкзакәа...

Сара уи еихагы исзыманшәалахеит.

«Аеытца — цсыршьагоуп» хәа схы сақәйттәны уаха зтаара сымтазакәан, лара ацәажәара даналага, уи атагы-лазаашьа маншәала сыгенастеит.

Дызлацәажэоз, Амра?

Поетк дтәаны уи дылзызырфуазар шақа жәеинраала цахә-цахәа, шақа жәеинраала лых-фых рылихрыз! Апоет иакәым, сара, арахә рхақымгы, Амра лажәақәа ирылаз апоезиа фашьара амамкәа игәастеит.

Сара уи лцәажәара зынза сафамгылазеит. Сеагьазы-сымкзеит. Аееизгахагы смоузакәа апхәызба лцәаа хаара згәылыхәхэоз ацәажәара иаразнак саагәйтцанахәхәеит.

Ацәа хаара узаиаиуама? Унтахәахаа уамгои!

Убас ауп саргы ишсыхьыз.

Гәеитцахарак лцәажәара ианыцшуамызт уи апхәызба, апстазара атдаулар, уи атданза дназаны, иаарцшны ларгы илбо, саргы избо акынза даанымгыларашәа акәын дхагаланы дшамаз...

Сара, зны-зынла саалшәашәа, цьарак-фыцъара сажәа ныбжьасыршәып, сыцсы штоу лсырдырп хәа сеаназысклакгы, лара ус шысызбыз лцәа иаалашәаны, лыбла шеишеикәа аасфарччаны, афеихыхра самразакәа, урт лыбла шеишеикәа снрытцаакәкәала срыманы ицон... Убас мацара сзылуан сгәы ианаатасклакь есқынгы... Ак ласхәарц сгәы ианаатасклакь...

Аха ас ианбанза?

Схы сазгәаазеит. Атыхәтәанза изулакь сеааизганы сыгәтакты насызап, сфәхәы ласхәап хәа сеаназыск, лар-

гы зынза даакэтэины, спях сызлаҕалхэашаз амҕа дыкэ-
леит — лҕэы тпраауа, дзырцэажэоз, дзыргэыргэоз, уи
мзысз иатцаз иааизыркэккэаны исалхэарц лыгешазылкуаз
гэастеит.

Аха избан? Уи сара исахандаз хэа аума лара лҕы сызне-
из? Изылхэозеи сара сҕы? Ма, сара шахатс сзыкалтцозеи?

Истахым!

Илымхэааит!

Исабымхэар калом хэа слыдгылоушэа?

Истахым!

Мап, истахытцэҕам!

Аха сара истахым хэа даангылома, лцэанырра, дыр-
гэатеиуа дызмоу лцэанырра дхагалазаны дамоуп, лара
лзы, зегы рзы, иара илзызырҕуа итэоу саргы сналатцаны,
уаха хзызхэыцша уск адунеи аҕы ишыкам аргамату агэра
ганы!

Сара сажэа анлыцраслакь, амца уанатэхэалакь амцабз
еибакны апыркьхэа ишөатцкьо еипш, еихагы дацраланы
ацэажэара далагон...

Уахагы сылмышэеит.

Уаха умцсит! Акы ахэаха сазразада! Иуххэыцуа да-
бакоу?

Амра лара иаамташэа ианылыпхэаза, сара уа сыҕазаара
зынза акымзарак атцанамкзо, даатгылан днасҕацшит:

– Алоу, ыызара сызныкэугароуп уара. Сынасып мҕа
сахыкэло ыызас устахуп.

– Ыы? — схэеит уи атакс, сыбз акэакэа цтэаны.

– Иаарласны амҕа сықалараны сыкоуп, Алоу, усҕыза-
хароуп!

Атцааршэыра сагэыларчацашэа соуразоуроу сааи-
лахышэашэеит.

Иласхэозеи атакс?

Хы! Амра аеазэы диццоит, сара... сара тацаҕызас
скалароуп... Насгы дызустада дзыццо? Алгыери, сара
дсызхэаны дтэоуп хэа исмырцэажэоз Алгыери иакэхап,
хэарада! Апсра, аитапсра.

Нас, җахәыс исхәараны иҗоузеи шыта сара?..
Сзаауаз сара абрахь, Амзаҗака? Аа? Сзаауаз?..

20

Зынзаскгы имшацыт Харзаман иашта данааталаз.

Ауха зынза лацәаихьшы изыҗамтцеит, нас даагылан дгәеигәеиуа адәы дықәын.

Амашынақәа аҗада ахалара иалагаанза, азә дихтыгә-лаанза, иашта дтытны, ахәа нырцә иадпҗаланы инхазшәа иипхъазоз адгьыл ахы инаркны атыхәанза еимидеит, еитеимидеит, изхара «еипхъышышыааны», дара ирыбжъаз амҗа аахтәаны, иара итызтып иазынхаз ашта дааталт.

Ақыта еихабыра ракәзааит, аколнхара анапхгара ракәзааит, – дызустзаалакъ, амҗа хагалара иахҗьаны наҗ инхаз адгьыл Харзаман иумхуп хәа азәгы неимхәзеит, амала, иара «ижьы иаҗьыхны» икаршәыз ак еипш акәын дшахәацшуаз. Аеаганкахъала, ауаа ахъахәацшуала – иара ишитәыц итәуп, уимоу, итабуп рхәааит амҗа агәылганы агара азин ахьритаз!

Иара иакәзарггы исымышәхыма хәа дтәазом, амҗа нымҗахыт инхазарггы, илапш итҗижьуам – днеиааиуа дықәуп, аҗны даныҗоу инеимда-ааимданы даауеит.

Убас җаитцеит убри аеынгы.

Аштатцәҗа данаатала иааицәымыҗхеит – егъа умхәан акылхара хәычы дкылахазшәа ицәытшәарахеит.

Даатглан, днацшы-аапшны, иашта ибла нахыга-аахыго наҗ, амҗа нырцә инхаз адгьыл ашҗа ацшра далагеит.

Даагьежьны аҗныҗа иҗааихеит, дцәытцәқәыцсычхауа. Икәалкыцо, ажәтәах ылыҗрны, еицъыц-еицъыцуа Былҗа Харзаман ишҗа иааиуан.

Ианиба – даангыланы ахәацшра далагеит. Игәы иаа-рыцханашьеит. Иааины аҗы еилымго, абжы азтымго, ихәитцәиуа, аеихьшыра иалагеит. Уик – хәыцра гәкахарас иҗоу зеггы изнартысуан.

«Алажэ, ақьапта иахаанхаз алажэ шырхэо еипш икалеит Былгъа рыцха, – ахэыцра дафын Харзаман. – Сара сеипш азыбжак амфырны, афсы егъымцо, егъымаауа, иччархэха адэы иқэхейт. Ҳашпеипшу лахъынтдала. Иаргъы ахала, фыза дамамкэа, цыза дамамкэа абри ашта иқэуп – зегъы навс-аавсуа, ак агэы иалоума, акыр ахъуама хэа азэгъы агэхъаа имкзо. Уигъы, са сеипш, абри ашта азкажъуам, афсы нытшэаанза игиуа абра иқэзароуп.

Егъырт?

Егъырт зегъы абнака рфы хоуп. Зны-зынла, абри хашта иаакэубо урт рыгагакэа роуп акэымзар, рхатакэа наф, зынза аеафъара икоуп.

Сара сеипш Былгъа рыцха ағыбжъгы абри ашта иныкэба ицап, нас, афны ашэкэа тфымгла ичапаны, дасу рхы ахынхо рфынархап, даргъы аатынчхап».

«Тѡбыргытѡкъан, Харзаман, угэы иаанаго зегъы иашоуп, уаргъы саргъы лахъынтдала хайпшуп» ахэарц атахызшэа, Былгъа ааидымтѡзакэа аеихънашыуан.

Афыцъагы аазабла еипыртт.

Харзаман имзырха дахыкфэпшуаз, цъара ихшыф акафы иаанкыланы, хэыцрала дызтышэынтэаломызт, ус баша дыпшуан, сыхшыф аазырцыхцыхша лапштѡашэарак соуаанза хэа.

Уи афыза алапштѡашэарагы иаарласзаны иоуит.

Иара абартѡафы дыштэаз, афнашэ абжыы аниаха даахъапшит: Алиас чамаданк кны даадфылтт, ишытагыланы иаацфыртт Деси Амрей.

Харзаман иаразнак днеилууаа дцеит, дагъфатѡкеит:

– Ари закфэызеи, ура Алиас? Шѡабадфыкфелеи шѡшын-таацфаныз? Амхѡфъырма шѡдфыкфелама?

Алиас азнык азы иихэо ифамшэо, дшанханы даанхейт. Уи иаби иареи убрака еикфшэоит хэа дакфгфыцуамызт. Убри аамта иакфыршэаны. Деси Амрей ракэзар – уи ибжыы иааитѡанаршэшейт.

– Шѡабаѡои сымхэеи, ура? – итгегъ ибжыы ааиргфгфейт Харзаман.

– Икалазеи, саб? Ас угэи нзырхазеи? – ихы агэра изымго даақыжэбыжэт Алиас.

– Уцшишь, уара, иара арахь сара дсазтцаауеит икалазеи хэа?! Анцэа хрыцхашья!..

– Изакеызеи, мшэан? – асаби иан лэацхья ихы ириа-шарц данцэажэо еицш дтцаит Алиас.

– Уара, абри сара афната еихабыс хэа сыпхьазоу, мам-зар?.. Ашэкэы санышэхыма сыпсы штаз?

– Избан, саб? Ус еицш аепныхэа сутартэ цэгьарас икастцазеи? – Харзаман иажэакэа атацэа зегьы ирыкэкны акэын ишихэоз, аха Алиас чыдала урт еихарак иара ишиз-кыз дырны атакпхыкэрагы иара идикылеит, — усабым хэа сгылоушэа?

– Ицёумшьязан, — хэычзак цыара игэы аахьяпссазшэа ибжы аеапсахит Харзаман, аха игэеибакыра агыра ус мариала дзацэымцеит. — Сзабыда, сзеихабыда сара, дасу шэы иааташэо аныкашэтцэ? Сара, карулк иакарагы пату сыкэым.

– Саб!..

– Ааи, ааи! Сара шыта, абра, хафнатцака, ихэыхэикны, изатцэа итцаршэу Былгья сышэзафызоуп.

Алиас ичамадан наргыланы, ихапыцкэа афэа рытцго, ихы неимлагэа икит.

– Унан, сыпсындаз! — лхэеит Дес, уи ала лхатца дфыл-хуазшэа пхьазаны.

– Сабду! — уи ажэа злалхэаз ала, Харзаман уаха ус дымцэажэарц ахэара калтцеит Амра.

– Ацакья еилартэара еицш игылаз ханхара, хабшьтра анхара, аилахара иафуп... дара хьаас имоузеи хэа исаз-тцаауеит, — еиха иеаарпсыгешэа днатэеит Харзаман. — Схала сыхэхэеит хэа сабахэагэышья!..

– Иатахым, саб, — мачк иеааикэикызшэа аниба, Харзаман диабжьарц иеазикит Алиас.

– Иухэо закэызеи, уара? Хафны ашэкэа шакуа умбазои? Иумбазои схэахт, иазыркуа рапхья уара угылахуп.

– Сара азок соуп ицо, саб, егырт афны иками...

— Аоны икоуи иками убахра укоуп... аха уара узы зегь дара роуп.

Урт ажэакэа шаалахаз, Амра ауатах дныфнашэкэа дцеит. Уи Харзаман ианиба итцегь ибжы ныхаракны, Амра дахыфналаз ауатах ахь дыцшуа еитеиҳахт:

— Иубахра укоуп...

— Акгы калазом.

— Уца, — иҳеит, изакэызаалакь тэакы амтазакэа уи.

— Уца. Ишубо қартаа уара уда цсыхэа рымам. Еиқырха, амарца, акэымзар... ишэартоуп!..

Алиас, ашышыхэа, амардуан дналбааит.

Дес аматцуртахь дцеит.

Харзаман ихала фацхэа абартца даатцахеит.

Уаагы иеизнымкылт. Иаргы арахэ ртыц ахь дцеит.

Дес аматцурта даафнымтцеит. Амра лабду дцазшэа анылба — лусура дагымхарц амфа дықәлеит.

Афната зегьы уи аены Дес илхаанхеит.

Дес, ирацазаны акататэқэа шлымазгы, илылымшеит лхэыцрақэа рыпсақьара. Амра лказшыбақэа зынза реырпсахит — ан илбахыз лыпца дабаказ, — дызлылацаажэомызт. Амраланлэы аынкыларэ илымазшьталтцахьан, илгэамцхакэа илахауазгы такда инлыжэомызт, лхы алацэылгарц леалалыриашарц акэмызт лан дзылфеагылоз, — лара дышуау, лара лхатэ гэаанагара шлымоу, азэы игэы иахэо мацара ныкэызгалап хэа адэы дшықэым аалырцшырц акэын. Уи ада ацстазара акы ишацсам, ишыбжам-еамыз еилылкаауа далагеит.

Дес лыгелырцэгьейт, хаала иамуазар ацстазарафэы ан илымоу амч лхы иархэаны лыпца лнапафэы дааганы, лхэатэы дықэныкэаны лыпцстазара еифылкаарц изныкымкэа-ифынтэымкэа леазылшэейт, длықэымчит, длызгэышит, зегь рыла дпылшэейт, аха Амра амфа фыц дызқэылаз даакэымтцит. Аеазныкгы сымч цысшэап хэа дықэцалан дыхталкит, Амра уи агэхэаа, мкзакэа, ацша тэытцэы еипш, лан лажэакэа лэфлыжэуан.

Дес уи ангэалта — зынза лгэы кахэит, лымчыдара илызхымго акынза игэнылго далагеит.

Ан лыпха лхэатэафы дшымааиуа аргам ду илбоит, аха лара лгэы иатахугы лзеилымкааит, уигы ацапха афаршэны итэахны илымоуп. Анс акэ, арс акэ, ани апхаи еицэтэымуаахарц егырыгым, убри ауп Дес илзышь-тымхуа.

Аицэыхьшэашэара акэзаап ацстазаарафы зегы иреи-цэоу. Паса, уажэ ааигэанза апха ан илымалкуан, длыкэшахатхомызт, уи, нак-аак дара аймак змаз, рфыцбагы аанартуан, еилибакаауан, аха нас, Амра зынза ылым-тзо лэаалхеит, лгэы аныцтэазалакь, ахэызба ццышэ нахылшыызшэа, ажэак-оажэак рыла ан илхэоз аафа-пылкон.

Дес лыпсы лзеит, лыпха дахьыхталкуаз еихагы ишеи-цэаз ангэалта — лхы доулыжыт, адэахьала, хэарада, аха онутқала, уи длыкэшахатмызт, дазымхэыцыртэ, лыхшыо ааннамкылартэ минуткгы дзацэымцеит.

Амра аены ашкол афы лхымоацгашьа зегы ицар-шон, акалэшэакэа дкалеит, лшьафақэа анеихылгоз адашьма лытцапымжэарц, мамзарггы, лыкэша-мыкэша уаа гэартак еилараа иахыцэоу лшьапышьтыбжь иарфы-хар хэа дацэшэозшэа, дныхгыла-аахгыло, хрыжь-хрыжь акэын дышныкэоз. Амала, иоашьомызт, хэыцра тцаулак акэа дтаршэны дшамаз — уи аус лыцызуаз зегы ирбе-ит, аха еилыркаарц азы дыхтарымкзеит, зынза акы лы-дрымбалазозшэа рхы моапыргон.

Аусура даналга лшьапқэа атса еипш ихьанта-хьантаза амардуан дналбааит, ашкол ашта данныкэгыла зынза да-кит, лшьапқэа лхымхэыцуа, илзеитамго, идысны иаалыц-рахеит.

Ашкол ашта!..

Абра акэын лара атцара анылтцозггы лхэычра ахым-оапысуаз, дыхэмаруа, дыоуа-дыцо, лхэычтэы гэыцба-барара иахылтцуаз агэамч ахылгара лзымдыруа дахы-кэыз! Адгыл ашьац татары дылакэымпылуа...

Лыблақэа лзақэгом!..

Ишылтахзамыз дынтыцит уи ашта.

Мачк даныфаскба, џапхба ашкол ахь днапшуа даан-гылт, акыраамтагы дзапырымтцит, аха нас леааизганы, даакэтэин, уаанза длафаква дызмаз азтара ду, иара убри аминут азы илызбызшба, хбаха-паха амамкба, афаара убыскан иазпылтэазшба, ашацаха афныка деихеит.

Убыскан дызныланы днеиуаз амба итцазеи даакэым-тцакба дыкэижьтеи!

Рапхбазаабриамбаданыланыдааиташколданталозгы. Лнапы данкны даазгазгы лабду иоуп, лангы лабгы, дызустаалак аеазэи иакэымкба, лабду Харзаман иоуп даазгаз. Апын парпалык еипш, лабду дивапырпыруа, абант капшь лхы икфахааны, лыматбаха агэилшэткба ирылхны ипазшба, лшьатца фыцкба лытчычаауа, аччаха лабду лареи ишеицаажбоз шыжымтанк ашкол ашта инталт.

Убри аениижьтеи есышьжымтан уаха даеазэи игара мгазакба, акыраамтазагы иара Харзаман иакэын Амра ашкол ахь дызгоз.

Лара ашкол ахь лхала дцартб даныфеидас, данашыцыла, Харзаман пытк днаскбаганы доуижьуан, ус ишнеиуаз, афны ашта дытганы, лымба дныкэтцаны иара дгежьуан, нас зынза фызада-пызада ашкол ахь лхала дцо далагеит.

Араатэи ашкол даналга Акбатэи аинститут дталеит, даналга, анахь-арахь хба акэымкба — иныкэыршэны лкытахь даан, лара дзаазаз ашкол афы афар раазара напырыкит.

џапхба атцара анылтцоз дызныз амба дануп, — тцаны уажэи ртцафык лахасаб ала, аха уи амба ауп уажэыгы дызну.

Хара хкытафы инхо зегы дасу иахьынхои ашколи еимаздо амба, акыта иалганы игоу амбаду акэзааит, мба-хааста хычызааит, зегь дара роуп, урт еимаздо амба нак-нак азы адунеи амазакба иамоу зегы аазыртуа ацапхака ахьфоу ашка изго амба еипш иахаапшуеит. Убри амба данымскба абри акыта иалиааз афар иреиуоу дарбанзаалакгы игбатакы анагзарахь дызкылсуам.

Иахъа уажәраанзагы Амра абри амѡа затцәык данын. Абри акәын дзышыцылаз.

«Есышьжымтан абри амѡа саныланы ашкол ахь саау-ан, аусура саналгалакъ, аѡныка сцон, — дхәыцуан уи. — Есымша, цсшьара мшык аѡны сааннамкылозтгы. Абри амѡа убри акара истцахеит, убри акара сашьцылахеит, — сыблакъа хѡангы санысуеит. Аха уажәшъта иарбан мѡоу сызныло. Изеипш мѡоузеи уи? Абри еипш агәыблра сызкрушь?».

Амра, илзгәамтазакәа ахәыцракъа дрылашышь дышне-иуаз, агәашә днадгылт. Ашта данталагы азәгы лылацш дыттамшәеит, игәкы-матанеиуа илцылалоз Былгыагы — атыѡра итымтцит.

Цъара азәы днеихьыцшыр — лтагылазаашъа аеам-цсахрыз! Лара лашта акәымкәа, зынза абыржәада дахьна-намгазац ѡнатәк агәаратә дықәланы днеиуазшәа, абыр-жәы лацәгъак аацәыртцны дааихнатцәарашәа, мамзаргы, аѡны ахьчара знапы ианыртцаз азәы, накъ, антытынтәи даахьацшны данибалакъ «барбану?» хәа лықәҕитрашәа лгәы иабон.

«Избан, мшәан? Дзыкалазеи ус? Лыѡнами дахьааиз? Дзацәтәымхазеи, ас иаалыркъаны?»

Мап, мап! Усшәа цәалашәарақәак лгәалакамлара илнатарар акәхап акәымзар... Калашъа амоума? Лыѡноуп дахьааиз, лыѡн гәакъа!..»

Адгьыл лытцабгар хәа дшәозшәа, цшьаала лшьаҕақәа еитаго дшааиуаз, иаарццакны амардуан днаҕалт.

— Баама, Амра? — аматцурта данаадәылтц лыбжыы геит Дес.

Амра лымариа соузар хәа икылатәаны илеиѡазоз, амардуан данынхалоз аамта иакәыршәаны лызқәа иарбаны длеихсызшәа, Дес лыбжыы лгәы иналкъаны ицеит, ларгыы дгарыгаео, лшьапқәа лзеитамго, амардуан дааҕахеит. Игәагыны лышьтахъка дызхьамцшит.

— Сааит, — лара лхатагы илмаҳазар калап Амра лхы агәра лзымго илхәаз ажәа.

Дес лыпха уаха лыкәҕылымтзеит.

Амра луатах ахь днеит. Акрыфаны мачк даанеифеит, ҕаҕахьа луатах дныфналт, уахаҕы даадәылымтцит. Дес данаафнапш, Амра аусура дшаҕыз анылба — лыпсы заны дааҕежыт дылпырхагамхарц.

Амра атцафцаа ртетрадқаа рырееира даҕын. Уи лылапш нархыганы, ирласны днархысны дзымцеит, мыцхәы дшыццакуазгы — еҕа лундазгы иамуит, абжһаапны, ес-қынгы ишыҕалтцоз еипш, ауахыҕы хәоу-хәоула, алыхәта атца икылхны, игәалтон зегы рфымтақәа.

Атцхы акыр цеит, аха луатахаҕ алашара шақыц иакын.

Дес акыраамтагы лыфны аусқәа лыҕерылдырхалт, аха лыпха даныштамлаза ацәа лиааины дагеит.

Сара?

Сара сакәын зымала зәыззымшыуа адә икәыз.

«Агаза инапала амат ркуеит» хәа изакәызеи, мшәан, сызларыцхаз сзымхозшәа, сзыкәшәаз? Амра лхата дсы-хәан, убра, дара ахынхо ааигәараза, ажра ихыкәгылоу тцлакы амтдан сгылоуп схырқәақәо, лара данбацәыртцуеи хәа сыпшны.

Сгылоуижытеигы итцуазеи? Ларгы аскаамта даар акәымзи? Издыруада, дышдәылтцуаз лтаацәа данакәырк да-аныркылазар, лыгәтакы еитцаркһазар? Аа? Ус ак каларызу?

Уаха умцсит! Апхәызба лыфлы ддәылтцны дцарц иа-накәылк, ахәынтқарра анапатцака икәоу ар зегы лыф-ны иакәшаны иуртәаргы, дырзынкылом, днарымпытц-тәраауеит.

Усгы хыцашһа змам усуп — икалаша каландаз! Дагь-цәыртцында, дагьцандаз, саргы ма сахцсаарын, ма сеикә-харын!..

Дзымаауазеи, мшәан?

Атцыхәтәантәи атетрад дзапырымтцуа дадхалт Ам-ра. Егьырт зегы рееины еикәтцо-еикәтцо днархыст, абри атцыхәтәаны илымтцаз аҕы лыпстазара иара убра иҕах-тәозшәа дзадымцит.

Ғхәара змам акгы ыказам.

Уи атетрадгы ацхара далганы, ахэшара ныкэыр-
гыланы лнапы наталфит — егырт зегы ишрытчалфыз
еипш. Уажэшта иара атетрад адакьякэа неикэацсаны
иныкэтатэуп — нас ларгы лус далгеит.

Аха уи акатцара ауп зынза илцэуадафхаз. Абри атетрад
адакьякэа неидыпсалан иалыркыр, лара лхата лыпстазара
ахэта дук акуазшэа акара ацэанырра хышэашэа деимна-
до далагеит. Убри атдыхэтэантэи атетрад адакьякэа неи-
дылыпсалар, лара иахэа уажэраанза дызфыз аус ашэгы
неикэацса иакрашэа шылбоз, иара ус ишыкэыз, ианыжы-
ны дфагылт.

Лара уатцэи ашколахьдзымнеиуазаргы атдыхэтэантэи
аминут азынза илыхэтэз зегы катцаны лымфа дыкэлоит.

Изакэ мфоузеи дызкэыло? Дабацои? Дабакылнагои
уажэ фыц, ацстазара амфа дызкэыло? Илазхэода уи атак?

Уи атак акатцара ацстазара ахата ауп изылшо. Иара
затцэык, уаха азэгы! Ус анакэха, уи амфа дыкэлароуп,
ахэсахэыгкэа зегы зныло амфа.

Аха ари лыфната? Лара дахьаазаз лыфната ныжыны
цъара дцоит, аха уи дышцакалои? Дахьнаного афната
дамаабыргы уадафым, аха иара Алгьери дышцакалари
нак-нак? Рацхэа, рацхэаза дшылбаз еипш есқынгы аб-
зиабара амцабз ифыкэыхх длыпгыларушь цсраенынза,
изакаразаалак фыпсахшэа имазамкэа! Бзантцы, бзантцы,
иеааитеимкзакэа?!

Аеакала калашьас иамоузеи? Аа?

Аха зны-зынла, дшымгэыгзо, март мзаттэи амш еипш,
иеипсахуеитеи!.. Убас зихьлозеи?

Мап! Мап!

Лыблакэа дыржбозар? Лцэанырра иамцхэны илнарбо-
зар? Лгэы ишатаху еипш иара ацстазарафгы ус икоушэа
лнарбозар?

Урт зегы заа рышьякэыргылара Амра лкынза аеа
цхэызбак илылшахэазар, ларгы илылшарын!..

Абар, луада дындэылтт.

Абартцафэ даатгылт.

Ауразоуроу илашыцоуп.

Амардуан дналбааит.

Былга аонатқа иахытцаршөызгы ақытбжы мгеит.

Аштагы дынтытцт.

Убыскан Амра лыпсы аавылгеит.

Уажөшты, гөаныла дызлахөацшуаз ала, дахьяаныркы-
лашаз ахөаа дахысны дцеит, лхы лара дакөитуп.

Абар, алашыцара далызбаауеит амшын цөкөырца еи-
шыылкөа ирылзысаны иааиуа аөыхөа еицш.

Дааиуа, дааиуа, ажра даахыкөгылт.

Сара, аарцө, заа ишеибакхөахыз еицш, атцла амтцан
сеыпхьякны сгылоуп. Шьяканы садырсызшөа иара атцла
сеадыргөгөаланы сгылоуп. Ажра дшаахыкөгылаз аныз-
баткөкя, изыхкызаалакгы, сахгылаз сзымтысуа, ашья-
шьял еицш, снейлатцаа сцеит.

Абар, уажөы ацха дыкөсны сара скынза данааи нас,
снапала днаган Алгьери дистеит, — уи акөхеит, иара уб-
раткөкя иаантцееит, иахья уажөраанза гөыгра көырчаха
хөычык сымазаргы! Иара убри аминут азы!.. Уаха җаахө-
ра амазамкөа!

Наунагказы!..

Аа, уи ацхагы дахыкөлаз! Ацха акөым, сгөахы инеи-
уа ашья зтысуа ада дыкөланы днеиуазшөа ауп сара ишыс-
ныруа! Дмыццакзакөа, ацха па лыбла аакөымгазакөа
лыгөгөата-гөато дыкөланы дахьяаиуа снапшы избоит.

Сишь! Ари закөызеи? Лапштцашөароума? Азөы сапхья
дааиасны, аарцө ала ацха днадгылт.

Дызустхарыда, ианацьялбеит?

Алгьери иакөхарушь?

Ацха икөланы иааиуаз даниба, уи днеимхөа-өеим-
хөеит... Апхөызба, ахышөтхөа, лхы дөахан лапхьяка
даныпшы — артөаа аатлыргеит.

Амра, ацирк аҗы ател каткато икөланы инеиуа ахө-
маршөы иеицш, шытахкя дзымцо, пхьяка дзымцо, дхынаа-
хынаауа, дгарыгаөо даакөхеит, нас, аиөхаа апшагы
ткьаны зөаазхаз лысызшөа, зымөакырахь дыхбыкьны,
ацха дыкөкьан дынталт...

— Жэынтацэгъа сара! — игэы ада цтцэазшэа ибжбы геит уи аарцэ игылаз, иаргбы иеалырфорны ажра иетаижт...

Уи ибжбы здырт — Харзаман иакэын.

Сара икастцара сзымдыруа сықәхеит азын азы, аха нас, алакѡакра сеацэганы, сышиашаз хаха ажра снықәыххит:

— Икалазеи, абаацсы?

— Уарбану?

Сара сызустыз иасхэеит Харзаман.

— Ухацхраа, абаацсы! — ажра ибжбы аатыѡит атахмада. Амра лқыбжыгбы слымха акынза иаазеит.

Иара уи акэхеит — саргбы акэапахэа ажра сеынтасыжт. Аха уи башаза икастеит. Уа сара сатахзамызт — Амра инапы дантцаны Харзаман дикын.

Али-пси рыбжьара хыхь схалт. Харзаман изшьамхык ажра инадыргыланы, иеаарманшэаланы, инапқәа дырѡахеит — Амра иара инапқәа даарныхны, сара дааныскыларц.

Иара убри аминут азы сшьамхқәа нарсны, анцэа инапала исатэеишьаз анасыц азы сиеихырхэозшэа, ажрахь сынхынаан снапқәа насырххеит.

Харзаман инапала уи ацхэызба сара дситеит.

Знык Амра сара снапафы данаанага — иаразнак, абаѡчыда сылалазшэа ѡагылт, дѡыхараскит — алашьца-ра халыхэхэа ларгбы саргбы адунеи зегы афы харбарцстахны.

Уи илшэыз аматэагбы иазынкыломызт лцэа-лжбы иахылтцуаз ацара — иаразнак схы инаркны сшьапақынза сааимнадеит, ихышэашэахыз сыгэгы ааркэандеит.

Амра, ахышь ашьапхыцқәа ирфашэаз ача еицш, дшэа-кьаны, фымтзо, дхэыцы-зыцуан, лгэы тытцны ицон, лгэеи-сыбжь, атцх тынчра иагэыларшэу асаат еицш, сара слымха итаѡуан.

Лара зынза дхьантазам — изакаразаалакь акалагыы сымч еизгара сықәымшэазеит, зынза исзымариазоуп уи снапқәа дрықэтцаны лаанкылара, иатахызар, убраантэи адгбыл атыхэанза дызгап — абарт ахэадақәа дрықэганы,

азиаскәа дрырганы, иааспылалакь, изакәызаалакь акы сааннамкылазакәа, лшьапы шытамыркыысзакәа...

Ларгы илзыманшәалазар акәхап, лгәеисреи лыцсып лагаѳагара аццакреи роуп акәымзар, аеакала лыгелыруадаѳзом — леатаны снапкәа дрыниалоуп ҕымтзо, цөгьагы бзиагы мхәо.

Абас ма цытраамтак снапатцака дҕалонда ианамух, аха!..

— Ацәәкәа талааит абри атыцгы, жөынгы-ҕангы, еитахәашьа амоузо, — дгәамтхамтца, ажра даатытцт Харзаман. — Дгылума ари атым-итыша такнахара!.

— Алоу, абаацсы! — лхәеит уи лкышшәкәа қәацқәацо.

— Акы бацәымшәан, Амра! — агәра лсыргеит, лара дзыхәоз еилкааны ишсымамызгы.

Лара дзыхәатцәкьозеи? Хатцацара лгәы иштәз атәы сымхәарц акәушь илтаху? Мамзар, аццыраара дахәо?

Иаалхәалакь сақәшахатуп, дызсыхәалакь зеггы насызгоит! Амала, абас, сара снапкәа рҕы илзырахатзааит — назаза, абас, дныкәызгоит смаацсазакәа, сгәынқьбжык азәгы имырхазакәа!

— Шьта дургыландаз, дад, уаргы уаацсеит, — исабжьеигеит Харзаман данаасыдгыла.

— Исыздыруам, — схәеит саргы уи атакс, машәыршақә. Амра лымеида сымамызт акнытә. — Ус атахызар, — инацыстцеит сыбжы нытцакны, сара сыда азәы имахарц стахны.

Амра лабду иихәаз шлахәзтәкьа, лнапкәа сыхәда инакәшан, дсылацсны саанылкылт, дсыргылоит хәа сеа-назыск, саргы сышлышьталоз сырдырны. Ус, аламала дышсыдымтцауаз ҕашьомызт.

— Шьтабгыл, Амра! — лшьапыдықәгыларитахытәкьазу, лшьапы дықәгылартә дыказу еиликаарц итахызу уаѳы изымдыруа, агәыѳбара шимаз изымтәахуа даацәажәеит ҕацхьа Харзаман.

Амра еихагы дсылахәны саанылкылт.

— Егьаурым, — схәеит сара стак зызкыз еилкаазамкәа.

— Баѳцтәа былоума, Амра? — ибжы аатрыст Харзаман. — Бшьапы бзықәымгылазои? — амацәыс еипш,

алашьцара иналтцэрит уи ибжыы трыхэтцэаза. — Аа? Бзы-
қәымгылазои?

— Егъаурым, — схэеит сара, шьюуы ртцэуабжыы даеа-
зэы иччабжь аналыцуа еипш, иатыцзамкәа.

— Истахым, — Амра лгэыцшаара ажәа затцөык иаал-
фьытцызгы иазымтцэахит.

— Избан, Амра? Икалазеи? — дгъатцэыгъатцэуа длыд-
халт атахмада.

— Исылшом, — уаха царта анылмоу дафеацеит апхэызба.

— Ибыхъзеи, дад, Амра? Бааи, арахъ сара сахъ, — инап-
кәа неитцыхны даахапгылт Харзаман. — Бааи, дад, бааи...
ашышьхәа, атахмада инапы днаниалар, цәала-жыла
«днеипхьишьшыаар», уи иара ицөылтцэахуаз еиликаа-
рашәа игәы иабазар акәхап.

— Мап, сабду. Ара сыказ, — дшақәымгэыцзоз мап ицөыл-
кит уи.

— Ибзиоуп, — дақәшахатхеит иеанрааланы. — Азамана.
Ишыбтаху.

— Афныка! — инашьталырххит, уи лыбжыы қыыцқыцъуа,
атыхэтәаны, егырт амфақәа зегъ наунагза лара лзы
иақызшәа пхъазаны. — Афныка, Алоу!

Избан сара? Чыдала сара изсыдылтцазеи уи?

«Аеада аидара ианаттам иқыеит» хәа, сара даеазэы
иеидара саебатцоу арскак сзаргэыргъарызеи?

Аха, мап!

Амра сара сзы деидаразарцу?

Мап, мап! Ашацахәа сфынасхеит.

Харзаман сапхъа дгыланы днеиуеит, хыхъо амфа заа
ипышәо. Амра дзықәтцэырны дкахаз ацхала акәымкәа
хахықәшаны аеамфакала хцоит.

Ицъашьбатәуп — дабакоу Алгъери? Аскаамта дызцөы-
рымтцызеи? Ааигәа дыказар акәымзи? Уаха хабжықәагы
имахазои?

Ахатцарагы удафуп!

Зынза истахзам сара урт азтцарақәа уажәы-уажәы атцх
лашьцараф атцәахәкәа реипш, ихәахәа-хәахәакыцъза

исыпгылаларц — сxy-сгәы цкьаза, сразкы иснәтаз анасып, аамтала акөзаргы, ицкьаны, ихаракны исыманы сцаларц стахуп...

Иара абри аамта кьаф иатданакуа, Амра снапы дыкө-
таны лыфны дназгаанза акөзаргы, апстазарафы насып-
хәыс исымоу агәхьаа мкзакәа, амфа сыкәуп.

Анасып кьаф еиха еигьми, тдыхәаптдәара змам, иным-
тәазо анасыпдара атцкьыс?!

Апцхәызба лымчымхара иахкьаиы акөзаргы, лхы сыд-
таны, лыпсып лагафагара кәандаза иахьысхьысуа, соу-
разоуроу сеимнадоит, сцәа-сжьы аапсарахәа акралан
иказаргы нак иалцо.

Абас, амфа сыкәлан сцоит, атдых лашьца сагәалхәхәа
сынасыпхәы снапсыргәытцакәа ирыкөтданы, ихаракны
ишьтыхны.

Амра, дааилазыза-цөырхашәа лхы аасыдхны атдых
лашәы дналцшит. Ашатцәышатцәра далагеит, ицөырганы
акгы лымхәазеит, аха гәаныла агәәтеира дафын:

«Зегьы шцакалеи, мшәан? Дцарц лгәы иабатаз, уажө
дабацои? Иара дабакоу, мшәан, иара? Асапын шәах еипш,
атцх лашьцара дналаба дцазшәа... Икалаз имбазо? Иа-
реи лареи еимаздоз арахәыц шыптәаз еипшьны, нак-
нак азы еикәысхәалап хәа ма шьафакгы еитеимгазите!
Знык алашьцарафы акөзаргы днеифапшындаз, иблакәа
ирытатцәахугы лбарын, егьа казарыла итцаикыргы
уажәшьта илбарын.

Уи дацәшәаны аума иаргы дызцөырымтцау?

Ус акөзар, ашәаргәында!

Абыржәы днаишьталан длыпшаар, аиаша еилылка-
ар — убри ауп икататәу, азәгы игәхьаа мкзакәа, анс акө,
арс акө наунагказы зегьы еилылкаарц, аха?... Аха иабакоу,
илыхьыз, илыхьтцәкьаз макьаназы икылкаан ишылзым-
дыруазгы, лшьапы дзыкәгылазом – игәалтаны акәым, ус
гәынхәтыстала, цәаныррыла»...

Ғапцхьа, лхы насыдтаны лычелыртынчит Амра.

Харзаман, атцых лашьцара ҳамфа ианицозшәа, инап-кәа налшыны игәато, ҳаңхәа дгыланы днеиуан, икыт-цсытбжыы мыргазо.

Атаҳмада, амфа дахықәыз, азә ҳабжыы иаҳар зынза итаҳзамызт — икалаз шыкалаз ҳара ҳада уафы изымды-руа, убри атцх лашьцара иалакны аонынза ихазнаигарц дашьтан, итутууа ажәабжә ауаа ирыламлакәа...

«Уажә уи акәын Амра илыгыз. Ааигәа абызхәацәа ил-зырхәашаз рымамызт, абар, уажәы ажәабжә ғыц ахыроуз! Илзамузеит! Ларгыы акала дманшәаламхәзеит, пхәызба мыжда! — уажә икалаз ауп зынза аңышьахәы. Дабацоз абри Амра, абрахь, атцых лашьцара леалакны. Ләыз-хылшьаауаз усс илымаз? Аа? Дабацоз?»

Абарт реипш азтәарақәа Харзаман ихы итапапон, аха Амра дызлазтәауамызт, артистцәеи ахәацшцәеи ирыбжәакнаҳау аңарда еипш, урт рыбжәара сара сыб-жәахеит.

Иара саңхәа дгыланы дцон, сара – Амра снапы дықә-тцаны, сишьтагыланы.

Харзаман зынза ғымтзо, ишитахыз еипш икалазшәа, уи атагылазаашьа данышәаны, зынза данааланы днеиуан.

Уаҳа икаитцараны иказ?..

21

Дынтаҳа-аатаҳауа, иоуразоуроу зегьы иара итәзам жьымдырла деибаркызшәа, ашарпазтәи аимыггара, ага-га еипш, аарла уафы далибаауа ахәада дықәланы днеиуан Алгьери.

Уажәы-уажәы даатгылан днацшы-аацшуан, икәша-мыкәша цкаауа, ибла нахыганы, фаңхәа, ашьшьыхәа иғы-наихон, хықәкық имазамкәа. Пытк даныфаскьалакь, ма арығьарахь, ма арымарахь даақәтәиуан, мамзаргыы дыз-хысхьаз амфа деитанықәлон — ижәфа тқьаны, дахьнеиша дақәымшәозшәа...

Убри мацара дағын...

Хэыцрылагы иеизеидкыломызт, ихата иеипш, ихэы-црақәагы еилагылашыа рымазамкәа, харабгъара ицәеим-пуан.

Иаразиак дышцакалеи! Мышқәак рыла. Дышцеита-шәеи! Уаанза иказ Алгъери иакәымкәа, зынза даеазәны.

Ицәа-ижы зырныкәо играз, игәгы аатыхны, уи ам-цхәрас зынза аеа-гәык играртазшәа, аеа казшыак, аеа гымак, гәапхара ҕыцк змоу гәык играртазшәа иеш-цааитеики! Ихы изымдыруа дкалеит. Инапқәа рыла иеааипхышышыааит, иара шиакәтәкьоу агәра игарц итахызшәа.

Дгәеигәеиуа дышныкәоз, абар, дцәырхазшәа дахьҕы-хаз – абра акәымзи иаха Амреи иареи еикәшәараны иахыказ, нас уаантәи... тқаа илбаарц, нас уаантәи...

Ари закә ламысдароузеи икаитцаз!

Аха избан?

Мап, мап! Уи ламысдаразам! Уи ауафыцкьа икаитцашаз акәзаргы калап! Паршеирада!

Зеггы хыла-гәыла ишцаахәи! Егъа ус акәзаргы — ила-мысдароуп! Апхәызбалыпцстазара наунагзазыеилеихәеит, рееишыа амазамкәа. Иара ихы мацара дазхәыцны, зынза дзыпшзамкәа иааизцәыртцыз ацәанырра иенатаны... зеггы-зеггы ихы иаатцаны!..

Изакә мчүзеи уи илзыршаз?!

Уажәшъта ишцеиуеи? Блас илирбозеи Амра? Имоузеи харкыагас?

Акымзаракгы!

Адуinei иаакәыршаны ҕыриашага имам!

Алгъери ихшыҕ даашьтцааны аҕынанахеит абарт афымш-хымш рыҕонуцкала дзыниаз ахтысқәа еитеигәа-ланаршәарц.

...Акәа амшын пшахәа даваланы днеиуан иара ихала. Ауаа реипхьбара ианаамтаз акәын — аусура иалган дасу рыҕоныкақәа рахь ицахьан, акрыфаны, рыпсы ааитакны ныкәара, антът-аатътра иахьымзацызт, убри акнытә, кьиу-шәук, ана-ара ицәыркьа-цәырасуаз рцәарақәак

ибон акәымзар, ихшыф аанызкылашаз иепш азәгы илапш дьтцашәомьт.

Дныкәон ашышьхәа, дмыщцакзакәа, дзыкәныкәоз адгыл дазынкылозу дазнымкылозу цишәарц итахызшәа, ишьаеакәа гәаҭо-гәаҭо иргыло. Икәша-мыкәша икызкызуа ацбар гылазаргы имбар каларын — иоуразоу-роу апстазара ахәыцра хаарак акәа дтаршәны даманы ицон — иара илапш ахынзаназоз ахарара цхьака днаскьацыцхьаза еиха-еиха аеырҭыцуа ишынаскьоз еипш, тыхәапцәара амазамкәа.

Зны-зынла иара илымха итаауаз, афныцхәыс лыма-тәакәа алагьан изаатцаны ианылзәзәо, атзамцкәа иргәйд-тәало асапын шәах иарчыз ацырзәзәахеипш, амшын цәкәырца ләкәкәа ахьарчхәа акәара инадыччалоз абжы затцәык акәын.

Дцон, убас, амшын пшахәа иаваршәны, азәы икны ус имазамкәа, иара ихатәы мацара дазхәыцуа.

«Алгьери!» — Акәатәи ашьха ҳаракыра икәкьаны иааи-уаз апша иаманы инивкьазшәа иаҳаит бжык. Уи даан-намкылазәит, иара иныкәашәаггы уаҳа иааимпсахзакәа, ус днеиуан.

«Аха закәызеи, мшәан?»

«Алгьери!» — аеацъарантәи игазшәа иаҳаит.

«Иабантәи?»

Даанапшы-аапшит. Уаф дибом. Ишьтахька данхәапш — абан, нахьхьи, цхәызбак дпырпыруа дааиуеит, лсахьа-ггы еилиргартә дыкам, дхароуп, уи — иара икны усс илы-моузеи?!

Оацхәа игәы ртынчны цхьака иҭынеихеит.

Игәы дажьоит, азә ҭиҭуашәа иаҳауеит. Ахәыцра дахьа-лоу усшәа инароит.

«Алгьери-ии!» — уажәы амшын иаатнагазшәа иарма лымха инташәеит уи, ахьз.

Абжгы иидыруа, зынза ибзиазаны иидыруа бжып. Дзышыцылазоу. Акырынтә иаҳахьоу, аха апхьзаҭе еипш, изеилыргом. Изыбжыдашь?

«Алгъери!» — атла датцисны дышнеиуаз еиҗааиҗаит
үи абҗыы.

«Ассир! Атцла азэыр далатэоума, мамзар?!»

Атцлагы ҫаҫы далимбааит.

Амѡа деитанықәлеит. Уи ғытуа ишьтаз абжыи еацәи-
гарц еиха иаарццакны иҕынеиҕеит.

«Усгыы изыбжыда абри илимха итафуаз? Амала, иа-
хахыоу бжбуп иара, хымпада, игэалашэом акэымзар.
Акыр шықөса уафы инапы иамкыц ачамгэыр иафөу ара-
хэыц еипш, уи абжыы игэы атцкар зку арахэыц апара
инахыысуазшөа иахауан, аха еилиргартө еипш абжыы
зафөафөамызт.

Харанзатәи, зынза ихәычраамта иахаану бжык еипш
ауп игәы ишықәыҕүаз.

Абар, абар, абыржэйтѣѣа игѣалашѣоит уи зыбѣу, аа, аа, ачык-ачык ауп игу, аѣа маѣкиааиазар, — игѣалашѣоит!.. Хымпада, игѣалашѣоит, уаѣа ѣалашѣа амамаѣа! Абыржѣы аѣазнык, аѣа знызатѣык иаѣаити, уаѣа атахзам — илаѣа хѣанѣы иѣѣоит уи зыбѣу! Абыржѣшѣа ѣызтуа, ѣасѣа ибѣы еиѣеикыргѣы — зѣгѣ дара роуп, идыруѣит, даѣѣымѣашѣаѣа идыруѣит...»

– Алгъери! — еиҗагеит уи абжы, аха уажэазы ааигэан-тәи, зынза ааигэазантәи.

Алгъери, дааиламсзакѳа, ишьтахъка даакѳгъежыит.

Абар, рацхъаза зыбжы иаҳаз апҳәызба дааигәазаны дахъаайдгылаз!

Мшәан, ари иара иидыруа бжьуп, адхәызбагы ииба-
хьоу, ибзианы иидыруа азә лоуп, нас игәы аикәхәалара
уаха изцымтлозеи, еилапах изкызеи? Иабеицәызи игәеи-
лыххара?

— Алгъери, сузымдырзеи? — зынза дааины даайдгылт
уи, игъеилгара аалырцых-цыхырц.

— Аа? — ихәеит уи, иҕы аныҕеихих ирыпхақәа, ампыл еипш, изырчышаз акара ахауа рацәазаны инылбааданы.

— Сузымдырзеит, Алгъери. Ус ами? — зынза ицъам-
шъазакѳа, аха ишыгѳнылгазгъы лыбжбы илзатцамтцѳахуа,

адәахъала илнымцшуа, ɸнущкала даагъатцәыгъатцәит уи ацхәызба.

— Ыы? Бароу? Бара бзустуу? — икаркы изтмыршәеит Алгъери уи ацхәызба лыхъз. — Бара? Ыы, бара, дына... мшәан, дына? — деихеит, деихеит, аха лыхъз ɸацхъа иҕәамшәеит.

— Сара... сара, — дузусту игәалалыршәарц сицхраауеит хәа леаназылк, иара даалцыххылт:

— Баагыл, баагыл! Бара? Бара?..

— Сара Цицина сыхъзуп, — илзымычхаит ацхәызба, — Цицина Амц-цха.

— Мап! Мап! Баангыли, баангыли!.. Уи саргъы издыруеит. Уи акәым... Быхъзтәкьа, сара издыруа быхъзтәкьа?!

— Цицина, — еитеигәалалыршәеит уи, аха иара иеи-зацәымго ɸацхъа ихшыɸ зегъы азышьтны аеахъзык ацшаара даҕын:

— Мап, уи акәым!

— Цицина! — лгәызиан хәыцрала ɸацхъа еитеигәалалыршәахт уи.

— Кәымшәышә... — ихы-иҕы зегъылашо, дааихыцхъеит Алгъери. — Аа, исгәаламшәеи! Исхаштхъаз цьыбшьон, аха... Ишцаббои, аа?

— Алгъери?! Иабацәытцупшааи, иахъа уажәраанзагъы иухамыштзакәан... Амшын цәқәырца ихнаɸахъаз ахъз, ххәычра аамта агәы иатцаршәны итәахыз ахъз?

— Бара ибхаштхъазма? — игәиеаннны, ацхәызба дала-цишәозшәа длазтцааит Алгъери.

— Мап! Мап! — лхы агәра лзымго, даалакɸакит Цицина, — аха ианбатәи хъзу иугәалашәаз? — ацхәызба уи егыцалшьеит, аха мбатәзагъы даргәыргъеит.

— Ибыхъызтцада? Убри бгәалашәоу?

— Уара! — иаразнак атак калтцеит, иара убри азтцаара убыскантәкьа Алгъери икнýtә ишлоуаз лдыруазшәа. Блала дааимылдеит:

— Алгъери!..

— Кәымшәышә!

— Цицина!

- Кәымшәышә!..
- Мап, Цицина! Схәычума сара?
- Мап, Кәымшәышә!..
- ...

Еикәшәеит абас урт афыцъагы, заа еицәажәаны ишы-
казамызгы, еицәызхъаз шыоук реипш, хаз-хазы адәы
ишықәыз, еикәшәеит уеизгы-уеизгы убри аены, уб-
ри атыцағы, убри асаат азы, убри аминут азы җәарас
иазыптәазшәа.

Еикәшәеит урт афыцъагы, убри аенынза изныз ам-
қақаа акыраамта хаз-хазы ишцоз, убратцәкәа рыхқәа
еиладыршәызшәа.

Итабыргытцәкәаны, урт афыцъагы уаанза изныз ам-
қақаа убра иааилатцәеит — анс-арс хәа инықәыпшны,
ашәкәыџџәа, исахъаркны, иртәи-ыртәиуа ишеихарга-
ло еипш акәымкәа, лабәаба!

Алгъери игәы еихыкка иаатит — зегы-зегы җыц, еи-
цакра ақәымкәа ибо. Ицәызны иказ ихәыцра ибо.

Иацхәа иаатит уажәраанза ацәа хаара итаҳәхәа иалаз
ихәыцра, ихыцра акәаркәашәа иаҗыкәыршаз араҳәыц
аужуа, икәымпылуа ағынанахазшәа.

Иҗыхеит зегы — агәы бзиа, ахы бзиа, кыс амазамкәа,
ицкәаза, алакта еицакра ақәымкәа, зызхара зыцсы шыа-
ны ацәа иаалтыз асаби гәазфыда иеипш.

Алгъери иацхәа дгылан абар, шыта итышәынтәалахәоу,
итәхәоу, ишәхәоу ззырхәо апхәызба Цицина.

Лыблақәа џ-зыж еишылк реипш лыблатрақәа ирта-
шеишеиуеит, рытцәнтәи шыжкымтәнтәи амра шәахәа
еитцәа-тцрыхәтцәақәа рхыцрыны ицо.

Алгъери урт данынархыпшыла, дыткәаны дааныркылт,
ианқәыпшыз Цицина амшын ахь дцарц анылтахыз иара
иҗы дааны блала ишилырдыруз еипш, иара уажәгы
даашьтцәаны дрыманы рҗынархеит, уи лыблақәа рна-
пағы дааганы, хара инханы иказ рхәыцра ашықәсқәа
еитанаргәылапшырц.

Шықәсык ала Цицина лацхәа ашкол ахь дцеит Алгъе-
ри. Дара еизааигәазаны инхон, џнызатцәык акәын ирыб-

жъагылаз, амала, ахемарразы цъарак еикәшәон агәыла хәыцқәа — Алгъерираа раштафы.

Цицина лыкәлацәа ахемарра ианафыз, Алгъери хазы иеыпхьякны дтәаны, ихатәы бызшәала анбанқәа неипшыуа, асахьяқәа рацәазаны изныз шәкәык дацхьон.

— Ари закәусаргы издыруеит, — зынза ианаамтазамыз дааихаххны даагылон Цицина.

— Ибыздырзом! — ихьмызгшыаны иаалымеикуан Алгъери, ашкол ахь дымцазакәа, анбан шәкәы иану абалдыруеи хәа ицъашыаны.

— Издыруеит.

— Мап, ибыздыруам.

— Ишцасзымдыруеи?!

— Да, бацхъеи!

— Ацгәы.

— Нбан-нбанла еихшьало бацхъеи!

— Ус самыпхьяргы издыруеит.

— Изла?

— Асахья ахьану сымбои! Ацхьяра иазызуазеи?

— О, о, бзацхьом сымхәази!

— Самыпхьазакәагы еилыскаауеит!

Нас днеицыркъаны, ес, уцаларгы уцала — ахемарра дханагалон.

«Избан зегь рацхьаза убри зигәалашәаз, аеакы акәымкәа, убри налкааны — Цицина данхәычзастәи лказшьа?»

Аха урт зегь реиха реифызара аеахъеитцнахыз, аеахьаргәгәаз амшын ахықәаф — аеыкәабартаф ауп. Ианхәычзас инаркны. Ранацәа аипцханагълара рыбжьан. Рфыцъагы рхәычқәа рыманы амшын ахь еиццалон.

Дара анхәычқәаз, ранацәа ишаарыхшаз ада матәа рышәзамкәа, ихәарпсаруа амшын зы ахьяакәыгәеоз изаапцалан, напылагы шыапылагы амшын цәкәырцақәа ишаархыкәласуазгы рызхара ирзымпко.

Анацәа урт рааигәа итәаны, ргәыреанра ааитцамкьазкәа, ацута зегы ажәабжь нархәы-аархәуа, зны икәыр-тцон, зны икәдыршәуан, аеазны икәыжәкәыжәны инкарыжъуан гәыри рахәыци ирзеидымкыло...

Цицинагы ашкол дантала — афыцагы еицны ицон, ианоурыжылакь аоныкагы еицаауан. Амшын ахь — уи хэара атахымызт, ртцатэка ианаархашэалалакь — иныкэыршэны уахь ицон.

Чыдала, лымкаала, ишхэычкэаз уи иашыцылан, шамахамзар, дара еицымкэа, хаз-хазы азэгы амшын ахь дцазомызт.

Азсарагы ртцеит. Цицина лакэын азсарафы атэыла зырбгоз, ахыкэалаа лхымзо, ацэкэырпакэа илгэыдычэалоз еихырссаны, дрылтэрааны дцон хара, хараза, уафы илацш дацэызуа акынза. Ашыжь дцар — иааилахэлаанза дымгэежыргы усс илкымызт.

Азатцакагы акыраамта илычхауан. Аамта анлымаз ескынгы ампылрчы азэы амшын ихиршэылазшэа, Цицина лхы ацэкэырпакэа цакантэи иатцахэмаруа рызкэа икэыртэырни ирыманы иныкэон, лцэа-лжы атцысра хэа уафэтэытса акгы имбазо.

Алгьери лареи амшын ианеицхыз акэын уи да наапкзоз — акы дыннамкыло ацэкэырпакэеи лареи рызхара еицкыачакыуан, ирылаз пибашэон, аибаркарара акынза инеибацон.

Алгьери уи длыцахоны акэмызт, аха дишатон, дахьцхэызбаз акнытэ длеичахауан, лара зынза акгы агэхьаа шылкзамызгы.

Иара амшын дантытцлакгы, лара аеыкэабацэа зхымсша ахэаа дзырбо адырга еицш, лхы ацэкэырпакэа ирцеицеиуа иахьырхакызынтэ, Алгьери дахьтэаз ашка даацшуан, даацшуан лыблакэа аайкэымгазо...

Убас даацшуан, даацшуан, амшын гэыказказра икынтэ еиха ицкыаны, еилганы дылбозшэа.

«Акыр цуазу ус даацшуазижьтэи?»

«Мап, мап. Рацэакгы тцомызт».

Апхэызба лгэатцафы икэандаза цэанырра ыцк, уаанза илзымдырзоз цэанырра чыдак афыхара иафын... Уи есымшааира еиха-еиха аецэырго, апхэызба аеылнардыруан.

Алгъери иакэзар — ицэажэарафгы, ихымфопгашьяфгы иеипсахуа далагеит. Акы дыннакылон — хыла уи закэйтцэкьаз шизымдыруазгы.

«Ус дказтцазеи?»

«Цицина апхэызбара дахьяфэу акэзар? Иарггы шыта дрлрпысхазар?»

Ускан Цицина аа-класск рфы дтэан, иара жэба рфы. Шыкэсык, дара еихызымгзоз шыафак еипш, ишрыбжыаз рарпысра тэыра ашта интагылт, урт афыцьяггы еишьтагыланы.

Паса урт амшын афы ыкэабара ианеицнеилакь, рацхья азы италарыда хэа рееилыхны, еихымза-еипымзо, еипхныфланы рфынархон...

Аха нас?..

Нас Цицина, Алгъери лыгеникэганы, нак, настха днаскьаны аееилыхра далагеит, иарггы убас, хазы итыцыхны.

Енак зны, реыкэабаны, амшын итытцны, хаз-хазы иштэаз акэымкэа, Алгъери дфагылан Цицина дахьтэаз ашкэ ашьшыхэа ифынеихеит апслымзра дылаланы.

Цицина лэыкэабага лыжэфахыркэа ирхыршэаны, иналышьтын, лкэакэа хтны, Алгъери дызлааиуаз ала амра лызкэа атаны акэиара дафын, апслымз татары дылатэаны.

Алгъери дахьяаиуаз лара илызгэамтэзеит, зынза даалыдгылт. Ус дгылан фымтзо. Акыраамта дгылан, аха нас изымычхаит:

— Бызкэа шака икэымшэышэузеи, Цицина?

— Аа? — артэаа аатлыргеит апхэызба, иаалыркьаны илахаз абжы даршэан, — Уцхамшыазои?!

Дытрысны данаахьяпш, Алгъери илапш али-пси рыбжара лгэыштца кьакьара нак-аак ипахэ-пахэза ихтны икыдыз лгэыпцхэка илапш рыкэшэеит, ларггы урт, хатала илтахымкэа бзантцы азэы инапатцака ишыкамло шыакэлыргэжэозшэа инеимлагэа илцит, лнапкэа иргэытцамзо, ирымпытцтэырны ицо... Ускан лара лапхьяка днеихырхэаны, иаалытцахфаны, рацхья иаалпыхьяшэаз шэтцатэкэак рыла лэаалтэахит.

— Цицина акәым, бара ибыхьзу, Кәымшәышә ауп, Кәымшәышә.

Уи афыза ахьзгы зхылтцыз Цицина лызкәа акәымшәышәра дназгәыдыпшылаз ауп.

— Ус умхәан, Алгъери, пхашьароуп! — лхы тахәхәаны иахьылкыз лыбла шеишеикәа аацәытдлашеит, арцыс иоу-разоуроу зегьы урт ирхылтцуаз ашәахәакәа игәыдыпхало. — Пхашьароуп, Алгъери...

«Изыпхашьарахазеи? Уаанза Цицина лцәа-лжыы иара имбацызшәа. Цабыргытцәкьаны, иаргьы зынза ифыц-бараханы иблафы изааизеи усқан? Изгәамтазакәа-изгәаамыгтазакәа, лыгешцаалыцсахи Цицина?! Иахьагьы-уахагьы иара ибла дшыхгылаз, имбазакәа, иаалыркьаны!» Иара убри аенынза уи лыпцхәызбарагьы лыдим-балазацыт. Уаанза ус изааигәаз, ифыз азә леипш акәын дышлыхәапшуаз, аха лыпцхәызбара анлыкәнибаалаз убри аеноуп — Кәымшәышә хәа анлеихәаз аены.

Убыскан Цицинеи иареи амшын ацшахәафы еибырхәаз, аспычка анааихьушьлак иахылтцуа амцабз хәыч еипш, урт рыбжьара зны ифатцхаз амцабз зигәалашәази, уаха аеахтыск акәымкәа, хьызхәала убри налкааны? Ауафы ипцтазаарафы иказаап убри еипш ахтыс, аамта ахара-ра егьа ихнафахьазаргьы, зыцсы тоу азыхь егьа җагыла аиургьы ахы адгьыл ишаатднахуа еипш, знымзар-зны, зеырҗыцны адәахьы зыҗәырзымгар зымуа!

Абар, амшын цәкәырцакәа ирытдаршәыз аеыкәа-бартафы ақәабаа-сабаа нахыкәласуа, зны-зынлагьы амрахәага ақәыччо ацслымзра иларшәыз ахтыс хара зырҗыхаз апцхәызба уажә дааины Алгъери иапцхәа дахьгылоу!

Абар, урт афыцәагьы еибамбеижьҗеи, рыбжьара иаабжьаеҗеоз ацәкәырцакәа зегьы, амшын дталан леа-нылкәабоз еихытцәтцәаны дрылтцәырны дышщоз еипш, дыргәылзысаны дааины дахьгылоу! Амшын дахьынталаз дзысо, дханагалан, дцо, дцо даанымгылазакәа — ес, нақ хараза данага, нас арахь дгъежьны лаара аамта рацәаны илцәаган, абыржәы, зынза, абыржәы, ааигәаза дааз-хытцызшәа ауп, Алгъери иапцхәа дшаацәыртыз лара...

Аруаф итаацәара иаазаз, апстазара икьо иаман идәы-
кәыз, Цицина Амч-пха Алгъери иапхъа дгылоуп — дып-
хәызба назаазаны, ыцъа рыпстазара шытыпрыц ана-
тахха, азымтәыжәфак аитцыхра лара ишлылшоз лхы
инаркны лшыапақынза илныцшуа.

Лтцара даналга азныказы аеацъара аусура лықәшәа-
заргъы, дааит Апсныка — лыпсадгъыл гәакъахъ, акыр лыл-
шозар, лымчи-лдырреи адылтарц.

— Кәымшәышә, — ихәеит Алгъери, уи ахъз излеибитаз
ажәагъы кәымшәышәза ицсы ахаареи апшзареи зегъы
убра инагәылатцаны.

— Цицина, — даалырееит апхәызба, лықъачақъра зын-
загъы имтәахзакәа.

— Кәымшәышә, — еитеихәеит уи, еихагъы ирхааны,
еихагъы ирцсынены.

— Цицина, — лыбла хаакәа ркәандара убас игәыд-
лырпхалеит «ихәала шака утаху, уи сара сгәы кыднаргы-
ло цыумшыааит, иумузозар убри зынза хъзыс исымаз» хәа
аанарго.

Иабантәиаауеи абри акара уи апхәызба лыблакәа ир-
тыпхо ахаара, апшқара? Ариакара агәкыреи акәандареи
уажәраанза иара имбо итцәахны излымаз, изеизылгоз,
иара убри аены, уеизгъы-уеизгъы убыскантцәкәа ианеи-
қәшәоз иаалыркъан иаацәырылгарц акәызма? Алгъери
дызқәыз амәа даакәнақъарц?..

Алгъери иеааизганы, Цицина ацәажәара дшафыз җап-
хъа дыгәцаракны дылҗапшуа, лара дылгәылыпшыны дцо
дышнеиуаз, иара ихала амшын данаахықәхалаз амш
ааигәалашәеит — Кәымшәышә хәа рапхъаза изеихәоз
апхәызба адырәаены димбазеит, ауха лара лаб аруаф
итаацәа зегъы аашычыхны дцеит — иара убрижътеи лыбла
тапшыларагъы имоуцызт.

Аха абар, аамта ишыканатцо, аурыс ашәак ағы иша-
хәо еипш, «Абзиабара аакылсуеит уара зынза уанақәым-
гәыгъзо!»

Зынза данақәымгәыгъзо! Аха ишца? Усс ирымоузеи
Цициinei иареи — еикәшәеит, рхәычраамта, рыхбыцра

ргәаладыршәеит, азамана, уажәшътә «бзиала» хәә неибы-
хәаны дасу рымфа иқәлааит!

Аха, мап! Атыф дакызшәә, дзеихамтүа Цицина длыд-
гылоуп — шә-уск шимоугыи ихаштны. Зеггы-зеггы ихы
иаахпырны...

Дгылоуп уи апхәызба иблақәә даарытымшәо дшан-
ханы, дахбаанылкылаз атып днахшәаны уаха шыафак
изеитамго... уаха царта имамкәә наунагзазы имфа иара
убра иаафәхтәазшәә...

Апстазара зынза далыхәдаазахазшәә дшыказ, амацәыс
еимкәара еипш, Цициinei иареи рыбжәара пхәызбак
лсахба аабжәачеит — аламала акәымкәә, иакуа-ицәо,
акәоура гәгәә апхәатәи амацәыс еипштәкәа...

Алгъери атхәрцәхәә дааилшәеит — урт иаарыбжәачаз
Амра лсахба акәын! Амра лсахба!

Ицәә даатзызеит!

Ифәпхба ф-сахбак хацәнмырха еикәпо, уажәы-уажәы
еибацсахуа акаччара иафын иаакәымтцакәә, азәы лсахба
анфәыцәаалак, егыи лсахба акуа, абас мацара иафын, иара
иахауаз, зәызымпсахуаз Цицина лцәажәабжә затцәык
акәын.

Еикәпон ф-мчык, дара ахьпибашәоз мацарагыи азмыр-
хо, иблақәә ааркәымгазакәә урт ирыхәапшуаз ихатагыи
убри аминут азы, афәфхәарак азыпцәо акәымкәә, убри
аамта иахмырпакәә, анахь-арахь хәә иныкәтца-аакәым-
тцакәә, инагзаны дпыршәарц ртахызшәә. Урт реидыслараф
Алгъери дзыдгылашаз изымдыруа ддысны дрыхәапшуан,
усканазы хатәгәаанарак имазамкәә...

— Хы! — даатрысит уи, ицәеишьашаз еипш Цицина ак-
гыи шылымхәазазгыи.

— Уи закәызеи? — лгәыләанни диазцааит апхәызба,
лцәажәара ааипкәаны. — Акрухәазма?..

— Аа? — даацәырхәит Алгъери. — Мап, мап. Сара ус
баша...

Цицина икалаз лзымдырт.

— Хцалап, — нацитцеит уи, уаха иихәашаз акгыи ани-
фәмшәә.

– Уццакуазарггы унсырхеит, — Цицина уи амѡа да-
пырхагахазшѡа ылыдылкылт иаалыркъаны иихѡаз ажѡа.
— Уцала, — ишылтахзамыз, гѡынамзарала инапылшыит
уи. — Уца, уца... Сара ацѡажѡара сханагалан...

– Сара цъарггы сыццакзом, — ихъыз арѡеира далагеит
Алгъери. — Сабаццакуеи?

– Сарггы.

– Хцалап хѡа зысхѡаз хѡыцъаггы хайцныкѡап хѡа
ахѡын, — еиха еилганы илеихѡеит уи иажѡа иатѡанакуаз.

– Азамана, — зынзаггы имамкзакѡа, дақѡшахатхеит
Цицина.

Аныкѡара анакѡа, цаны, иагырмыжыт. Ахѡылбѡе-
хаггы азырхакѡа, атцхггы халалс ироуааит, ахауа цкъа,
ахауа зѡыда алырѡааит, иара атцхггы апап инапар еипш
еикѡатцѡаза иашѡыз ашѡтѡатѡы аашѡнахаанза иаазыр-
мыжыт. Нас ауп дарггы анааипыртыз.

Адырѡаухаггы — убас. Адырхаухаггы акыраамча атцх
алымха иштахѡытхѡытуаз еидхалт.

Зака хѡатѡ рымазаарыз урт рѡыцъаггы алагартаггы
антѡартаггы амазамкѡа, атцла иакѡша-иакѡшо, еилар-
ша-еилатѡины ицѡ акарма еипш, атцыхѡтѡанынза ирз-
цмыртлоз уи рхѡатѡы!..

Алгъери апцхѡызба дааныжъны дцарц ихѡтазижъхеи
итцуаз, аха дзылпыртцуамызт — ацха ахаара иалахаз еипш,
зны-зынла даахѡыцымыцуан, аха уи арахатра ишыапы
алашышь дакын, дзалтцуамызт...

Цицина заа избны акымзаракггы калымтѡазеит – атѡа-
ра зцылтѡоз, лхѡыцраамтѡазтѡи лѡыза дахъылбаз, деи-
гѡыргъаныдицын, хѡарасиѡахузеи илгѡапхониахъеицыз,
еицѡажѡацыцхѡаза ашыкѡскѡа урт рыбжьара ибжьартѡаз
анакѡ хыхуа еиха-еиха еизааигѡанатѡуан, дасу ргѡатѡакѡа
рѡы зны, аѡыкѡабартаѡы итѡашѡаз акѡицкѡа рыцхара еса-
aira ицѡытцычѡо-ицѡытцычѡо, азѡи-азѡи рхы-рѡкѡа ир-
нырбаало акынза рыѡѡѡырго.

– Быхѡа иахоу цъарума? — Цицина лгѡы леанзамкѡа
длазѡааит Алгъери.

— Скъырсиануп, аха ацъарныккэызгазом, — даахыхэмарт апцхэызба. — Уи зынза аеакуп, упхызггы иадамшэо. Цъар-зар еигъызма?

— Мап, мап. Изакехарызеишь? — еилкааны имазар шитахыз изымтцэхит Алгъери.

Иманшэаламхазарггы калап Алгъери уи лыхэда иахаз еиликаарц дахылазтааз, аха знык ианифккэ — иефккэит, икаи-тцахуаз! Ианапшыгах атцыхэтэанынза инеигар акэын.

Цицина уи еипш азтаара иара иккытэ илмоур хэа акэын дзыцэшэоз, лхала ицэырган илызхэомызт, амала илылшо зеггы калтцеит, уи лыхэдхатца дара анеицэажэоз ескынггы, итахы-итахым, уажэы-уажэы Алгъеи илацш итцашэаларц.

— Ицъарым, амала, уи ахэйдхатца афнутцка итоу сара хатыр сзакеуп, схэычра сышзацырымтцуа еипш, иарггы сарггы иахьа уажэраанза хааицрымшэазаккэа хаицуп. Иахьа уажэраанза! Еилукаау? — урт ажакеа абыртцкал хы икылхны, лгэы итатцэханы иахылымазынтэи иаатыхны, абирак еипш, ихаракны и7ышьтыхны илырбазшэа ауп Цицина ишылхэаз.

— Изакехарызеишь? — ихэахт еита ихшыцаф итеикшаз еипш матэахэ импыхьамшэо. — Даара хатыр зкэыбтцо, акырза ибзацсоу, ибзааигэазоу ак акэхап, — ажэа лыцшаахккэа, аха иаахтцэаны акггы зымхэазоз рыла дналагало, абзиара лара илырго, иара изы имазаны апцхэызба илытцакны илымоу лирхэартэ акынза днеигар итахын. — Баша-машак акэхарым.

Лара лфэпшылараггы зынза аеакала аеааитанакит — лоуразоуроу зеггы агэаартра илымоу лхы-лфэы икэланы, дхалалза, амырхэага шэахэаккэа лыккэныххэы Алгъери дихэацшуан — «ихэа, ихэа уацэымшэаккэа, угэы иаанагаз ауп, уара угэы иаанагаз, уаха аеакы акэымккэа! Зфумтуазеи?» — хэа лара лтэала ирдыруа.

Уи лыблаккэа зынза итыц даакэырккэан, ахэйдхатца итоу азхэыцха имоуа, днеилацахны даафархэеит, амала, ус лара дахылыхэацшуаз, иееизгазаны убри ада гэтэк имамшэа иныцшуан — иеааимпсахзаккэа.

Ачарахэа лгэы аацѣкѣыншьаны иаатызшэа, уи лыхэ-
дхатца агэы ацшра зманы иахьынхалаз акэалац хэычы аа-
лыртын, дѣоахан, Алгьери иацхьа иаанылкылт...

— Кѣымшэышэ! — ихэеит уи иблақэа рыгэра изымго,
иаргы игэы итатцэахны имаз ахьз уи илырбаз амцхэрас
хамтас илитѣозшэа.

Уи акэалац итэз — Алгьери ипатрѣт акэын.

Цицина иаразнак Алгьери дынидкѣан, атцх дналашэкэа
дцеит!

Иара, ақалақь налтц цъара, зхыцѣкѣан, амшап кѣтағь
еипш иѣапшьы-уаркалеиуа алампа зхакнахаз астолаб дыз-
тцагылаз ахата зтцысуаз аха дзымтцысуа, адгьыл далыр-
ѣацазшэа дышгылаз даанхеит.

Цицина дахьца-дахьаа хэа уаха имбазеит, нас, акыр
аамта аныбжьысаупдмага-маго иѣанынеиха. Ашарцазоуп
Амзаѣақагы даннеи.

...Дгѣеигѣеиуа ақыта далоуп хыдкыларта имамкѣа,
дызқэыло амѣагы изымдыруа, дахькылнагогы изым-
дыруа.

«Ииныкѣо иазиуазеи, мшѣан? Иаакаитцазеи? Абра
акѣымзи иара Амра дылзыпшырц ахьиалхэаз? Дабакоу
нас? Дабақаз иара ихата, Амра абра дизыпшны дангылаз?
Лгэы аныптѣаза дѣагѣежны дцазар акѣхап.

Дабацеи? Иара ида цашьас илымази, мѣакы еицыкѣ-
ларц анеибырхѣа?! Лхала, иара Алгьери дахьыкоу дып-
шааны — аа, изулакь сааит хэа днеины дидтѣалозма?
Иара дигар акѣымзи, иара, дара заа ишеибырхѣахьаз
еипш. Атѣѣан затѣ еипш, атцх абла лашѣы дхыкшало
даналаха — лхахьынахоз цъара дцагѣышьеит. Уажѣшьта
еилкаа уара уи дахьцаз! Лхы акы азылузаргы — ахьымзг
лызхымгакѣа!..

Лыѣоныѣа дгѣежырызу? Хатца дцарц лгэы каршѣны
лыѣоны ддѣылтцны дандѣықѣла уахь гѣежышьас илыма-
зи?! Нас, дабацарыз? Иара ишѣеиури, иара?»

Ажѣѣан агэы ипшшаза, ихагѣежьюа, ихагѣежьюа иалоу
ауарбажѣ еипш, ахабла дахагѣежьюа дшахыз, ишьапқѣа

дырхэазо рёынархан, Амрараа ргэашё днаган дныла-дыргылт.

Ишахъан.

Ача иахёо аччаа иеипш, агэашё антытц дгылапы ашта дыкэцшуан Алгъери. Илақэа траа афны дагэыдыцшылон, дагэыдыцшылон, аха иара афнутцкагы цста-заара агэылимбаауа, зыхоа аартны акыр шықөса цша зтадмырсыц ашэындыкёра чаца еипш, усқан азы ихьшэашэаза ашта икёгылан.

Уаф дзыфнам афни уаса дызкёым аштеи шпакалозаари – ихьшэашэа-цсхапсза, апша цдэйтцэы афыршэшэо!.. Ашта икёкыаны ихёда итцасуа ашьжымтантэи апшахьгы, адалақь цагёы афеипш ауп дшыцёнапцуа, ицёа-ижыы ыр-цахёцахёуа!

Дызгэыдыцшыло афны апсы тоу аха, иара иаатцанакуа адгыл ахы инаркны атцыхэанза зыцсыц лазга-фазго уафпсы дахым — дызустзаалакь азё ипсахёага уа икёым!

Зегь ахытцны иабацарыз?! Нас агэашё иеынахшьны да-агылт — иара икёыцгёоз аапсара уи агэашё ахёда иныкётцаны. Акыраамта, зынза акыраамтаза убас дгылан.

Ихшыф аазыртысышаз лапштцашёара имоуит.

Ус, зынза дшымгёыгзоз, афнатцака аурагы атбаарагы шёаны, иаалгазшёа, ашьафакёа еитцых-еитцыхны иргыло, уахьынтэи иаацэыртцит Былгъа, зынзаск иара Алгъери адёы дыкёушёа мпхьазазакёа, уа дахьгылазгы зынза агёхьаа мкзакёа. Ашьапгы бзиахзаап. Ашта иаакёгылан, иара дахьгылаз агэашё ашка афы нарханы тынч иаафархаст, аеынеитцыхны, ахыц зеанызтцаз ахёымпал еипш аеаарххеит, нас, аеааизганы, аеаршэшэеит иалаехьаз аашъара ахцо.

Аблақэа изакаразаалак ак рымхэазо, ишиашаз Алгъери иахь ипшуан, иаргы акыраамта ус дгылан дахэапшуан, нас ибжыы гёыбыг нақэиргеит:

— Былгъа! Былгъа! Былгъа!..

Иахьгылазгы имкёацеит. Амалахазгы! Агэашё ан-тытц амфа ду ииаганы иахьыргаз иану ауафы изы Былгъа

кыпгы аргом, уи иакъытхъеит, ара егъафы мѳасуеит, иагъафы агъашѳ иаадгылоит, инкыдыгѳгѳало – уи иахѳода!

Нас башаза афны иахума, афы ааихымшѳазо? Мап! Да-аиааити агѳы имазар, дызустзаалакгы афнашѳтахъала, абнара, даалтны, иара Былгъа дамбакѳа — даниз амш игѳаланаршѳап! Зеаазырцѳгъазгы — дааихнахѳап ада иаангыларым.

– Былгъа! Былгъа! — ихѳеит еита Алгъери, быста фыхрак аитартѳ акара деибытазшѳа бжыла иргѳыгуа.

Былгъа, ашышьѳхѳа, иара агъамала, ашта иныкѳс-аакѳсны, ацирк афы армашѳцаѳ ихымхѳыңыз ала еипш, Алгъери ибжы зынза иамахазазшѳа, нак инафѳыжны, аѳапсатѳны, иара агѳацхарала, афнатѳака инытѳашъшы иѳеит...

22

Харзамани сареи атѳхыбжѳон Амра дѳхаман ашта хан-тала, Былгъа иааканатѳзеи — ахы азеикѳымкуа, агѳы цшаауа, иѳутѳѳуо, ацсы аатнахит. Акѳара-акѳарахѳа иахѳеитѳасуаз, атѳѳуабжы агѳырцынѳа еипш, атѳ тынчра иалакшон иѳарза. Иаакѳымтѳзакѳа!..

Амра дѳхаман абартѳа хныѳалт.

Дес рыѳѳа! Лыѳнутѳа матѳа шылшѳыз, лхы лызным-кылакѳа, ашѳ ааимѳааны даахадххылт, артѳааггы аатлыргеит, убри ала атааѳа зеггы рзы шѳартак ыказарггы ирхылѳазшѳа.

Былгъа акѳутѳѳуабжы, хара хѳѳажѳабжы Дес ианлаха, лыѳѳаг тынѳѳаамызт, Амра луатах дныѳнаххит, данылымба — лыѳсы налыхѳлаха иѳеит, икалазгы лзымдыруа ауп ашѳтахы харѳзатѳѳы лабхѳа иѳы бзанѳы иѳѳырым-ѳѳыңыз зегъ лхашѳны, абартѳа дшаакѳыххыз:

– Икалазеи? Сызшыда? Амра дабаѳоу?

– Цшѳаала, ус кабымѳан, — даалабжѳеит Харзаман. — Амраггы ара дыѳоуп, цшѳаала, — аус данакѳшѳа, атагылазаашѳа злакалаз ала, Харзаман иѳахымзарггы Амреи сареи дѳхалахѳлахар акѳеит.

Десгьы ишлыхэтэз еицш лееилахэаны, даафналт.

— Ахақым! Ахақым, Алоу!

Уи ажәа афынтә раан ианылхәоз сара ашә антытц сыкан.

Алдыз ацәа даалхны, сназгаз иасхәеит. Иара уи акәхеит — иаарласзаны иеааикәиршәан, имашыына ҳақәтәаны ҳааит.

Хәара атахума, Амра дцарц лгәы иахьтаз, нас дахь-каҳаз, дышкаҳаз атәы Алдыз сара изиасхәарыз, уи ата-хызар, иахәтаны ылыцхьазозар лхата икалцарын, убри акнытә, Амра лгәы бзиамкәа дышәтоуп хәа ауп данаазгоз ишиасхәаз — иара изы уи азхеит.

Цабыргны, данлыхәацшуазгы, зегь тцәаны еилим-каазеит, лшәпы шлыхьуаз, лкаҳара ишахькьаз аниалхәа иазханы ицхьазеит. Уаатәи атагылазаашьа злаказ ала, ишахәтаз еицш, ачымазаф лыхәшәтәра акәым, лыхәац-шрагы уадафын, убри акнытә, ахәшәтәыртахь дышгатәыз леихәеит.

Харзамангы Десгы уи иааитцанаргәгәеит — аа, икалаз жәбома хәа ауаа ажәабжь рылартцарц ртахушәа. Рыоны иаафнаркыр еиҳа еигьуп.

— Лшәпы ххәыцызар акәхап... дахьныкәтәрыз... араа-гы ибзиахап, дад... унацхраар, — аус ирмариарц итаххеит Харзаман.

— Ахәшәтәыртахь дшәымгар ада цсыхәа ҳамамкәа, иҳаталазеи, хаас? — иатахзамкәа аус лыруадафуа далаге-ит Дес.

— Ишәартоу акгы камлазеит, аха аеыхәшәтәыртаф еиҳа еигьуп, — иара ихгы рацәак агәра изымгозшәа, урт еикәиқырц дафын Алдыз.

Амрагы ахақым ицылхәеит — уахь зынзаскгы илтахзамызт ацара, аха лшәпы ахьаа еиҳа-еиҳа излашь-тытцуаз ала ада цсыхәа шыкамыз лбон — ахәшәтәырта ада цсыхәа шыкамыз.

Амра лымфа абаҳаз, ашьтахьгы иабыкәу иахьыкәтәиз!

Ех, ацстазара, ацстазара? Уара уакара игәгәоугы, уа-ра уакара иуашәшәроугы адунеиаф акгы шцакам!

Зны х-уламло ацыр еипш уеилартёоуп, зынгы уажёым-зар-уажёи ушнамшёара, укёалкёало арахёыц-па уахын-халоуп!..

Амра уажёи тацара уа ыыц дахьнаргаз дыгёагылазар акёымзи — лыткы шкёакёа цшза уажёымзар-уажёи дна-гёылпыр дцарашёа, ахёсахёычкёа лытдашыыцны икы-лыпшуа, хара ххатцацара аамта анбааиуеи хёа? Уи амц-хёрас, ахёшётёыртаё дцаны дышьталароуп, лшьапы дзыкёгыларгы, атаца лыматёа акёымкёа, ахалат шкёакёа лышётцаны дыфназ!..

Ахёшётёыртаё лышьтатцарада иамуит — атцыхётёаны зеггы хакёшахатны уи аёы хёазаит, уи моу, сарггы урт рхынтафынтара саналаха, угёи иаанагози хёа исазтцаит, сыхшыюггы рыластцеит.

Зегг хлыцны хцеит ахёшётёырта хадаёы дышьтахтцарц. Амашына дааныхны сакасала ахёшётёырта даныф-наргалоз Деси Алдызи лышьтагыланы иныфналт — урт ашыцагыи апстазараёы ирзыптёаз аматцуракёа рымёа аадыртит, хара, Харзамани сареи уа хёаныркылт, ус ахётаны ирыцхёазеит.

Адёахыи хгылан. Иаауа-иаххёо хакёымшёо. Хаблакёа еиёахар хёа хшёаны, хакхёа хакёыжыны, зымфр-зымёа хцёытцыпшуан, нас Харзаман изымычхазт, ишьтахьала азёи азаз илеитцазшёа днатрысын, инапкёа неихда-ааих-даны, инацёкьаракёа неилаирсын, иёмацёакгыи еихар-гьежьюа, ашыршырхёа аныкёара далагеит — цхьяка дцо, нас шьтахька дгьежьюа.

Алдыз ахёшётёырта даадёылтын, сызёитит.

Иара иахь сышнеиуаз, имашына ацапхакёа ыршёны зёааирхаз снарымтцасны ахауа иаалыспааит!

— Уца, Амтон даага, — ицапхакёа ирышьтатцан зёааир-хаз ажёакёагыи сафсмыжыт. — Амтон аказа. Еилукаау? — стёысеанитцеит уи, хыла дарбан Амтоныз иаагатёыз сыр-дыруа.

— Ишпоухёеи, дад? — Алдыз ибжыи аниаха Харзаман хара хыхь иёааихеит. — Амтон ухёазма?

— Аиеи, — ажәак ала иҕаитҕаз аҕак азырханы, ахәшә-тәырта дныһналт Алдыз.

— Ҳы, сгәы иаанамгагәышыәзиз, исзырхәада акәымзар! Арахь даахамгаргьы ауазаарын. Аҕаза Амтон аһныҕа дна-агар лшыапы атыҕ иааҕеиртәон. Нас, лшыапы тҕеит акәу Амра рыҕҕа! Грак ма илзыннамьжындаз, анасыҕда?

Мшәан, абри сара, агәылаҕәа ирзеипшны инарца-аарцо арҕыск иеипш зегьы рнапатҕаҕа сышҕаҕалеи? Алдызгьы аҕагылазаашыа ихы иархәаны сыпхарсуа си-ман дыкәуп — иара ихақьым усураҕы ҕхыраааҕыс сиртаз ҕыушыап!

Алдызгьы ихароузеи, сара снапала сыеистеит!

Дасу дызныло амҕа ауп дызнысуа!

Амашына снақәтәан сцеит.

Алдыз адтҕа иситаз змааназ саргьы ҕашыарада издырт — Амра лшыапы ма итҕтәеит, ма итҕеит. Зегь реиҕагьы итҕазар ҕалап. Ус анакәха, Амтон даагатәхеит, уаҕа ҕсы-хәа ыҕам!

Амтон абаҕтартәара иҕаитҕоз даара акыраамтҕагьы агәра рҕомьзт. Иара игәра зҕоз абаҕтҕтәа злалоз, ма зна-пы-зшыапы тҕаз — атыҕ ирызтҕеиртәон хәыда-ҕсада, ша-махамзар, гра рзыннамьжыуа.

Аҕақьымҕәагьы, ус иҕаз ауаа рнапатҕаҕа ианнанаҕалакь дара ртәала, ирхәышәтәуан, аха Амтон иҕазара есаиара ауаа еиханы есаиара иаднаҕхьалон... Ус ишнеиуаз хара храион хақьымҕәа Амтон днаҕхьаны дрыҕдырхыраауа рҕаархан, амедицина азы уаҕы ихы иархәаны ихәар ауа-зар, урт ртҕареи-рдырреи ажәлар рҕышәеи, чыдала, Ам-тон ибаҕхатәреи иҕышәеи неилатҕаны, ауаа рыхәшәтәра иалагеит.

Нас иалтҕи уи?

Уаҕа назтахым алтҕшәақәа аиуит! Амтон иҕазара шыақәзыргәғәоз алтҕшәақәа!

Ус-ус, Амтон ихыз храионгьы инахыст — Акәаҕагьы днарыҕхыо иалагеит. Уаагьы иаанымгылт — Қартынзагьы ицеит.

Қарттәи пхәыск, даараза хәтыр зқәу, матцура дук иа-
хагылаз пхәыск лшыапы, зынза машәыршәа дахьынкахаз
итцәит. Уи ацхыраареи анапи лыгхо дыкахызма – аха-
қымцәа зеггы ршыапы иқәгылан, амедицина иалшоз
зеггы қартцәит, итадыртәит, акыраамта агипс итатцаны
ирыман, аха зегь дара роуп, иамуит — ахьааггы еикәым-
тәит, ачыраггы ааитцамхәит, аеакала иаахтны уафы
ихәозар — иамахәит.

Ачымазаф пшь-тзамцк ааикәыршаны цъара дышь-
тазарггы илымха мыцхәы итцархоит хәа ирхәо тцабыр-
гызаан. Ацсныка ицоз рыла акәу, уахьынтәи Қартқа иаауаз
рыла акәу, ишакәхалакь, Амтон избакә уи апхәыс илахаит.
Ахьаа дызларгәақуаз ала, уи имчггы цылшәарц лызбит —
уаха дзыкәгәыгуа хәа акггы лзынханы икамызт.

Абафтартәафы Амтон дахьыкәзаалакь, уеизггы-уеи-
зггы, дылзааргарц азтцара ныкәлыргылт ачымазаф.

Уи лыхәшәтәра иафыз ахақымцәа ианраха егыцар-
шьейт, егхьмызгдыршьейт — излеилыркааз ала, шәи жәохә
шықаса зхытцуа, зхи-зыхшаҕи, злымхақәеи цахьоу, зыла
иамбо, апсуа тахмада рыцха иакәым, дара, ахақымцәа
дукәа ирцәуадафхәит ачымазаф лыхәшәтәра, уи илшара-
ны икоузеи? Амалахазггы ирахарцггы ртахымхәит.

Ачымазафггы илмузейт. Амтон даарымгакәа дааи-
қәымтәит.

Амтон ахәшәтәыртафы данааи, ахақымцәа ирхәара-
ирура рзымдыруа, ишанханы, инеихәапшы-ааихәапшуа
еилахәит — ахалат шкәакәа ишәтцаны (уиггы зишәыртцаз,
халатда дыфналар каломызт азы мацара ауп) акоридор
дыбжьаланыдааиуаниара. Дзыпсоуиуафриахьынзахәтаз
ихаракны, ишьтыхны, дышшәырза, ибла кәышқәа ры-
халалра рхыхәхәа ицо, ижакьа хәычы, иқәра-мачк иши-
фахьоу иадырганы мацара иныжьызшәа, мыцхәра
амазамкәа, адәахьтәи итеичыпш, ахатца итеитыпш ма-
царазы, ахатца ицшзаразы академик хәа ахьз ыказар —
ауафы минутггы даамлакфаккәа иитаратәы.

Иара иеаампсахзакәа дахьааиуаз рылапш ааикәыр-
гомызт, агәраггы рызгом — ари иакәхарым урт зызбакә

рахаз апсуа тахмада, ари табыргытцѣкѣаны, зынзаск ирзымдырзо, ргѣы реанзамкѣа, дара ахақыымцѣа русура гѣеитарц иааз азѣы диеипшуп. Дакадемикзаргѣы калап. Ихшыѣѣгы атыц аѣы иѣоуп, — иблаѣѣагы!

— Мшыбзиаѣа, дадраа, — апсуа быргцѣа ауаѣы салам анирто ишыкарто еипш, инапы иапѣхака иршѣны ианылаишѣт — убыскан иааимѣяз ахалат, уи имилат шѣтатѣы — икѣымжѣи икабѣи, иразны кама цырцыри аанарпшит:

Убыскан затѣык ауп ѣашъарада данырдыр уи дыз-уѣтаз.

— Бзиара убааит, — рхѣеит, ана-ара уарла-шѣарла, рыбжѣкѣа нытѣѣ-аатѣѣуа, аиаѣым катѣаны иѣоу ахѣыцѣкѣа иреихабу азѣ данрыхтыгѣлалаѣ ианааилахо еипш.

Амтон, апсуа тахмадацѣа рѣасала, азѣазѣала днарыд-гыло ргѣабзиара-рхабзиара, рѣаацѣаѣа зегѣы шыѣоу еил-кааны даналга, иара иѣақыымра уи аѣара агѣра шырымгоз идыруазшѣа, аѣеизгаха рамразакѣа, хыла дыззаапѣхоу аус ашѣа диасит.

— Шѣчымазаѣ дызбар калару?.. Чмазаѣбаѣык иаѣасаб ала...

Ачымазаѣ лышѣагы днаргеит.

Дибѣит. Аѣақыымцѣа ахынзаѣымгѣыгуаз аѣара зегѣрыла иѣыршѣшѣа-еитѣаршѣшѣѣаны дгѣеитеит, нас иус на-паиркит.

Уи аѣара изахроурызеи — лышапы анахѣгы-арахѣгы иахыгамкѣа, акѣапахѣа атыц инѣаиртѣеит.

Уи акѣхеит — иаарласзаны ачымазаѣгѣы лышапы дыѣѣ-гылеит.

Уи апѣѣыси Амтони ашѣтахѣ аиуарагѣы рыбжѣалеит.

— Амтон Карт ахѣшѣтѣырѣѣы даннеи уара уишѣѣа-гыланы уныѣнамлазар, дышнеиз, аѣақыымцѣа шихѣап-шуаз, иара иреихѣаз, дара ирѣѣаз — абартѣѣа зегѣы уара иабоудыруеи хѣа усазѣауазар акѣап, апѣхаѣ? Ус ами?

Уи ажѣабж ашѣтахѣы Амтон исеихѣеит. Аха уи акѣым аус злоу. Саргѣы акы сазѣаар стахуп — иалырдырауазеи

абарт ашәкәыџџәа иаарыџуа зегы, дара алахәны, рыблала ирбазшәа иааганы ҳаңхәа ианықәыртџо?

– Ашәкәыџџәа афантазиа рхы иадырхәоит, урч рыхшыџ мтәыжәџада иңыруеит, — ухәозар акәхап, апхәџ, сызтәара атакс.

Ибзиоуп. Саргы, ашәкәыџџәа реипш, сфантазиа схы иасырхәо сәаасхан, цкәа угәы азышәтны уазхәыңзар, ашәкәыџра стдарт (уи уаџы изтџозар) ачык-ачык ауп исыгу, сышәкәыџџтәкәаны сзыкамларгы урт рымџа сықәуп. Ишубо еипш, сыџуа саауеит.

Уи азтәара, ухаткы апхәџ, уаҳа ҳара ҳабжәара иқәҳаргыларым.

Избуп ҳәа ипхәазааит.

Абас.

Уажәшәта нақ ҳцалап.

Амтон иґы сахънеиз аџны дсықәшәеит. Сызнеизгы, инахыга-аахыго акәымкәа, иаразнак иасхәеит.

– Иабакалеи, дад? — аееибытара дшаґыз дсазтәаит иара. — Лшәапы цтәџу, итџу?

– Исыздыруам, — схы авба астозшәа, рацәакгы сыґецәырызгар стәхымкәа, сәынахызгеит сара.

– Аиеи, дад, ус акәхап. Уара иабоудыруеи?

Патлыкак ажәґ уатка, аңьанцыхәа цытәтәа инаваргыланы, астал иқәґырбо иқәґылахъан. Амтон инапала аџфырцъанкгы иртәит.

– Амза бзиа ҳақәлааит, — иааркәәґзаны аныхәәґа ҳәаны, иаатарцәны инықәиργылт.

Сара арыжәтә мап ацәыскит, амашына ахъныкәысцоз схы иархәаны.

Амтон аччара далагеит:

– Дад, угәы иалымсааит, аха шәара шәмашынакәа апстазара ахаара шәшәапы алырхит. Ас убахъоума? Уи анныкәуцо ґамџакгы ужәыр калом.

– Икалом, — итґеґ сыбжы наҳаракны ишәақәсыргәзгәеит сара.

– Нас ибзиоума уи? Шәара ҳара ҳәеқәа шәатәашәшъом, аха аеықәтәара — хатца усуп. Ашәжымтан фыр-

цъанк ауатка цахэцахэуа ижэны, уеы уакэтэаны уашта уанынткылакь, уара уеипш иаргы, агэы тыпраауа, иутцахэмаруа, илыхэыхза афынанахоит — уара указшьа иара иаказшьаханы.

— Уи еуп. Сара сзыкэтэоу — машыноуп.

— Убри ами нас саргы исхэо. Хцалап, — уаха егысыдим-цалт Амтон.

Амтон ахэшэтэырта даныфналоз, Харзаман инишь-теимхэр изымчхайт:

— Иуасхэарызеи, Амтон. Амашэыр иахкыаны грак лзыннажыр... дрыцхауп... дыцхэызбоуп...

— Ишэартоу, акгы каларым, цушьт, — аилкаа иаргы иахызымдыруа акнытэ, ихы дакэгэыгуа дызцэажэомызт Амтонгы. — Уара ухэара зыстахузеи?

Дкэышзарц забжыргаз ахэычы иеипш, Амтон иихэаз уаха накэфымтзакэа, шытахька днагэжыит Харзаман.

Сара амашына стэтэаны, асаркы ларкэны ахышо акнытэ сыпшуан.

Харзаман, азыказы инапкэа игэытцапсаны ахэшэтэырта аатпра давтагылан, аха нас даназхэыц, ус ипш-замшэа ибазар акэхап, фацхыа днеи-феиуа аныкэара да-лагеит.

Акраамта цеит, иаргы саргы, жэабжь хзымдырзо, адэахы хшыкыз.

Даадэылтцит Алдыз.

Харзаман иаразнак уи иахь деихеит, саргы — амашына сныткэит.

Алдыз афеихыхра дахьзаанза, Харзаман иапигеит:

— Ыы?... — дцааит Харзаман егыи зынзас шфимтзацизгыи.

— Даара иманшэаланы итаиртэеит... атыц афы... Ларгы ацэа дынтахэахаа даманы ицеит... лыпсы анеивылга...

— Хаи, абзиара узыкалааит, дад, сышцоургэыргэи, — иеааиртынчит уи. — Дшэартам, нас, аа?

— Мап, мап! — агэрагара имаз Алдыз ибжыи ианыпшуан, — казарыла, ачарахэа атыц итаиртэеит акэалап еипш...

— Алдыз, Алдыз! — пхэызбак лыбжы хаахьанарцшит хазегы, уи Амра дшыҕаз хахэаны дцарц данаакэгьежыытцэҕа.

— Алдыз, зынзатцэык! — еитанашьталырххит уи ицхэызба, хара агэеилгахагы хамразакэа.

Уи — Агра лакэын. Харзамангы саргы, хҕышэ азэ дтасызшэа, наҕ хнаскыа-ааскыит.

— Мшыбзиақэа, — лхэит иахэтоуп хэа мацаразы, лысалам хыла изызкыз уафы изеилмырго.

Исгэалашэом хара иаххэаз. Харзаман ибжы нытцакны ажэакэак ихэеит, дахынаскыоз, амтц иҕеицозшэа, аха зеипш такыз ахэара сцэуадафуп — исзеилмыргеит. Амала, сара, изыхҕаз сыздыруам, зынза сышлыкэымгэыҕзоз лыбжы ахьсахаз акэу, уи лысалам атак сгэы атцака ишэакыаны иахьтатэаз, лара данатцаҕа, ифхэытцкыан ишааиуаз, скыышэқэа ианаарықэыххуаз инарыбжыаскын, аҕыт азымхэо иара уа иааныскылт... Адэахы адэылтцха самразакэа. Анцэа ицышьоуп ус ахыҕалаз, акэымзар... ишакэым хайланагалон...

— Иҕалазеи, зегы шэыхқэа шэықэажыны? — хшьамхы хеахаргаанза дынхацраст Агра.

— Удаф ыҕам, — аеура ыргэыбзыҕны ианааныркыло еипш, наҕ леалалымгаларц азы, далааикэикырц акгы зымхэазоз такла даалигарц итаххеит Алдыз, аха дназхыцшылаз лыблақэа агэра идыргеит, уи азтцара азырханы дшаанымгылоз, убри аҕнытэ инацитцеит:

— Амра лшыапы ххэыцшэа иҕалан...

— Аа? — ллымхақэа, ажы алымхақэа реипш, икыацэа кыацэа реыхараркит. — Унан, рыцха!.. Лшыапы птцееит ухэазу, итцеит ухэазу? — Агра, лшыа илытцеикыз амаза ахы дықөцшуан, аха хыла иарбантцэҕоу еилылкаарц ауп уи еипш азтцарагы зыҕалтаз.

— Мамоу, бафцтцэа лылам. Итцазар ҕалап, — лызтцаарақэа уажэшьта рытра иааталкыр шлыхэтэз лирдырыр итахын Алдыз.

— Ак шыкалаз мѡашьѡ, зегь шѡеитѡагѡгѡа-еитѡагѡгѡа...
Машѡыршѡа акѡхап, цѡушьт, ишыкалаз... Сгѡы иалсит...
Алоу...

Уи илаҳаз ажѡабжь илнѡтаз агѡалсра Харзаман, наќ^к
такѡы днаскѡан аќнытѡ имаҳазар акѡхап, убри аќнытѡ,
сара сахь ахы лырхеит, мамзаргьы, цасхѡа исзылуит, —
сгѡы дасырц... Хѡара атахума, стѡылылхырц!

Алдыз уи иаразнак игѡеитеит:

— Бабаќаз? Сыбтахызма?

— Ааи.

Алдыз иахѡшьеи иареи ашта акьыпшьахьшѡа аицѡа-
жѡара иалагеит.

Агра, лыблақѡа тѡырны иѡѡ, иаалхѡо зегьы акы иаѡ-
мыжькѡа, зегьы-зегьы гѡникиларц шихѡтаз ирдыруа, ацѡа-
жѡара дафьын, дафьын иара ус, лара илхѡо, ажѡабжь итцегь^к
еигьны еиликаарц мацаразы акѡзаргьы, ажѡауаара имѡѡ.

Агра усгьы хќыта нлыжьхьан. Ацѡгьара луижьѡеи.

Ачаи фабрикафь аусура далагеит. Уаагьы лхѡы талыжь-
уамызт. Агазѡтқѡа рѡы ишырѡуа еицш, ибзиазаны, лмахѡ-
ѡа еилхѡаны аус луан.

Дара аус ахьылуаз афабрика ашта уахьынталоз «хѡтыр
зқѡу ағѡы» хѡа еиужьны узгѡыдыпшылоз атзамц ду деи-
хаччо, адунеи азна насып лыманы, дызѡагылоу апѡтазара
лгѡы азтаны, лпатрет асаркѡа аѡнутќа итыччо икнахауп,
сзыпсаз еилызкааз шаќа хѡтыр сықѡтцаны срымоу жѡбома
хѡа лхѡозшѡа.

Иаѡоуп лара Акѡантѡи данаа — лыпѡтазарафь амбатѡ-
за зѡазкуа шыѡѡак еита цхьаќа иќатцаны. Иара убри ауп
уажѡыгьы лашьа дидгыланы иалхѡо — аусуреи иареи
еилагзо, атцара лѡаларц аќытанхамѡатѡ институт дыш-
талаз, апышѡарақѡа зегьы маншѡаланы ишылѡиз.

Алдыз, ихы-иѡы есааира еилго-еилго, уажѡраанза игѡы
еихьызшьуаз акыр имазаргьы, зегь ланажьны иахѡшьа
лнапқѡа еимаргѡгѡа иаанкыланы, илыдиныхѡалеит.

Агра лѡамѡазы, илкыз агазѡтқѡа ак аарылхны, ла-
шьа иааиалхѡаз зегьы ааихшьаланы иаахзыркѡшоз иара
иакѡызшѡа инаиркны, лара лѡыналхеит.

— Сгэы иалст, Алоу, узыкәшәаз агәәкра, — уеизгы-
уеизгы сара сахьгылаз даасывкәеит Агра, уаха царта
лымамызшәа, адыргантцыхәа еипш, леаасымтцаршә-
шәаны, лара лкәф штәз аласлырдырыц. — Даараза, даа-
раза!.. — даахьахәны дагьяасыхәлаччеит.

Уаазхәыцтәкьар, Агра, леипш икоу апхәызба улызгәаар
— гәнахароуп! Цәгьара лытцазам. Угәшраны указаргы —
иуалразом! Афырпхәызба! Цьара иамургы — аеацьара
хәа адәы дықәуп, акы лхы атцамырхакәа.

Саалытцашьыцт, гәыкала саалытцашьыцт, уи дахьне-
иуаз лныкәашәатцәкьа ацәажәара иафын — шәара зегьы
мап сыцәкны сшәылшәымцей, шәыгәгы иаанакон, уаха
еитахәашьа лоуам хәа. Аха мап! Сыгәтаккәа еипышкәеит,
рацхәатәи сгәыгракәа среижәеит, аха ауафы ихы инапәы
иааганы данзықәца, зегь ихазырштүа, ацстазара ҫыц из-
аатуеит.

Сгыланы сахьлыхәацшуаз саргы ҫашьара ақәымкәа,
избон Агра ҫыц илзаатыз ацстазара леагәылалхаларц
агәра ганы дышнеиуаз.

Алдыз агазет ааитцыхны даннахәацш, ддышәырччо
даангылт. Саргы снейны сынидгылеит. Агазет адакьа
акынтәи хара хәыцьагы зынза хлатәалымшьазо, дахәац-
шуан Агра. Сара сымацара сакәым, лашьагы дцәеишьон
уи, игәырғара еицәкьысрала истәахуеит хәа иеазкуа.
Аинститут италаз рахь далкааны лара агазет даныртцеит
— баша-маша усума?!

— Аманшәалара амәа дықәлеит, — сгәы иаанакыз сзым-
тәахит Алдыз икны.

— Дықәлазаргы калап, — ихәеит иахәшьа заа дирехәа-
цәаргы итахымкәа Алдыз... — цьара дшьацәхнымслар...
еита...

— Уи уажәшьта дцеит абзиарахь, мөамш, — сара стәала
гәыкала слықәныхәеит Агра.

— Сара ачымазаф лахь снейпи! — уаха иеаламгало,
иеынахигеит уи.

Алдыз ахәшәтәыртафь рацәакгы дыҫнамхазеит. Хар-
замани, иареи, сареи имашьына хнақәтәаны Амзаҫака

хдэықәлеит. Дес уа дынхеит, Амтонгы ачымазаф пытк даалпеипшырц избит.

Амфан хёы ааихыхны азэгы ажәак хамхәеит — азы зтабаз апхалкәа реипш, хбахтәа-бахтәаза амашына хтатәан. Хәхыкгы хаз-хазы, хәыцрак-хәыцрак хрылан, досу хара хтәала инықәтца-аакәтқан хәхәапшуа. Иара ус, хара-хара ханааиґапшлак, изакәызаалакы акы аз-хәыцреи уск аґы хәхшыф, ашыакәыргылареи халымшо акара, хкарауараха хшыказ азәи-азәи еибахарбон, аха уи досу адәахы иаххарцаз ацәа акәын, фнутқала — хееицәйтәахны, хшыфла ацәытцабгьатра хәґын.

Уаазхәыцтәкьар, бжеихан, ауафы адәахы ицәырым-гакәа ифнутқа (излеигразо уара идыр) итәахны имоу амаза аарцшызар иара ихата иеиха ихантазар калап!

Ақытсовет фны ханаадгыла Алдыз имашына ааникылт.

— Арт икартдогы хнахәапшыпи! — амашына дынтытны иґынеихеит Алдыз.

Уи иажәакәа рхәашыа злаказ ала, иара дахьнеиуаз харгы дхәпхьозшәа ихадахкылт. Амашына хтытны хнаишьталеит.

Ақытсовет ашта ду атцакны иахьамаз, нақ, атцыхәтәахьшәа, фбаны еихаргыланы зыкатцара иаґыз ахыбра — хара хқыта хәшәтәырта акәын. Афны ахыб ақәтцара иаґын.

Зхыгәра картцахьаз уадакәак хрыфнагала-аафныго, ацәажәара даґын Алдыз — ачымазцәа, ахәса, ахацәа, ахәыцкәа, досу ирыхуа ачымазаракәа зеипшроу еипш, хаз-хазы иахышьтартцо ауадакәа харбо, ахшарауразы иаанаго ахәсакәа рзы, ахәшәтәырта егырт акәшакәа зынза ирылкааны ишыкатцахо хәхәо.

Цабыргытәкьан, ахәшәтәырта уафы деигәыргьар алшозар, уааигәыргьарын.

— Шәара ишәкәыблаауп, дад, ара бзантцы шәаанартәа амта шәмоуааит, — ихәеит Харзаман, иибаз-иахаз зегы, ишәа-иза, данахәапш ашьтахь, — аха... ари ус дууп. Азә даачмазафхаргы Агака дызгатәхо, ара, хаатцраґы икалоит ахәшәтәырта. Ибзиоуп, дад ибзиоуп!

— Ауафы асаркыа дтатцаны дахыгэарто абра акэхойт. — Асаркыа дынтатцаны ауаф ифнутцка игроу зеггы еилыкка ирбо.

— Игроу зеггы рбауоу? — иеыргызмалны даагылт Харзаман. — Аа? Ирбарушь?..

— Аиеи, аиеи! Игроу зеггы! — анахь-арахь хэа дынкэа-ратца-аакэаратцо акэымкэа, дышиашаз дхэыцуан Алдыз.

— Аа? Иухээз зеггы срықэшахатуп, аха убри?.. Убрик сызхатом!

— Ихамбари?

— Бзантцы! — Харзаман иара итэы дахыцомызт, — ауафы игроу зеггы асаркыа дантоутцалакь иубо икандаз, дад-хеит... хускэа итцегь еиғхарын!..

— Асаркыа иунарбоит, иунарба! — акада, аеа гэаанагарак Алдыз ихахы машэыршақэггы имааит.

— Изакэызеи, дад, Алдыз, иухэо? Ауафы асаркыа дтоутцар, ирыпца, игэы, ирхэарах зеггы зхээз иеипш, унарбап, урт чмазафызар аанарпшып, аха егырт ичымазарақэа, ицэа-ижы иалатцэахны иамоу ичымазарақэа азаарпшуоу? Асаркыа уагэылпшыны убарт убо изыкалару? Бзантцы! — ихэеит иара изцаара инашьтарххны, Алдыз итак зынза дазымпшзакэа.

— Сара ачымазаратцэкыа ауп сызёу, — мацк шытахька деитатт Алдыз, зынзатцэкыагы датцамхазшэа ихы цхьазаны.

— Сара схақымзам, дад, аха, — аламала дазааирц игэы итамызт Харзаман, — аха асаркыа дтатцаны аума, аеа матэахэык ала аума, — уи сара исыздыруам, шэара иаха шэаманшэалоуп, арахь адэахы ицэыртцны ауафы ибла ихгыло ачымазара акэым ишэартоу, уи ианаамтоу иангэуоута — умч акэхойт, ишэартоу, зеггы-зеггы реиха ишэартоу, ула иамбо, ацэеи-ажы иахьрыбжыадырзыз узгэамто ицэытатцэаху ачымазара ауп уафытэыфса дызмыхэо ачымазара, адунеи зеггы ацэа змыртынчуа ачымазара.

— Уи акаратцэкыа ари хара хқыта хэшэтэырта иабалшо?! — уаха цсыхэа имамызшэа аниба, иеырманшэалан, уаха иеаламгалакэа далтцырц иакэикит Алдыз.

– Убри ауп иухэаша! — Харзамангы убри ала иазирхеит.

Алдыз машынала аҥада ххеигалт. Харзаман аҥныка днеит, сара шыапыла накашыхара снаҕалт — сызцэыхканы сыказ сус снахтыгэларт.

Ицьюушыаша, лацэааихышь касымтца, арахь ацэа сакзом. Схала санаанха, еиха еилганы, схэыцуа салагеит: закэызеи, мшэан, икалаз? Уара ухата уалацшыны, убла ишабазгы иузхатцарым, ажэабжыны иуахар акэым! Иаакалаз зегы сара схата салахэуп, аха харантэи игыланыха иахэапшуаз азэ иеипш ауп сшыкоу.

Избан?

Уи нагзаны издыруа (зегь рацхэаза сара сыргыланыха) ахэыцкэа «цитцу» аныкартцо еипш, ахэмарра хаҕуп. Икалаз, ишыкалаз азэгы, зынза хазымхэыццозшэа кахтцоит, атыхэтэанынза ихазхатцакуазар. Азэгы ицэыраагом, избан акэзар, иара уи иныкэырцшшэа издыруа рымацара ракэзаргы, иалацэажэо рҕанаарха, цыара кылхарак гөатаны инкылкэыр имцар калазом, ахы, нас, инукилара укоуп, — ипланы ирылалап! Уи аадыруеит азоуп харт зегы хапсы заны хзыкоу — лшыапы ахытцазгы азымхакэа, ацхэа лызбахэ ыршо, инеигэйдтцо ирыманы рҕынарха, Амра зынза илзамузеит ауп иаанаго!

Сышнеуаз, агэылацэа рутра иантала зымтэыжэакэа ылапыртэаз арбагь еипш, Алгьери ижэахыркэа хыдышышь, ишыи-ишыи еикэтцо, аккара даатцысны, сара сапхэака амэахэаста днанылт. Сылапш данаатцашэа, бабааы снейышэшэа сцеит, сыблакэагы амцабз рхыдды рҕынархеит.

Адунеи бгозаргы, иара усс имазамкэа, зегы изеипшны, ашышыхэа днеиуан. Уажэраанза цыара дсыкэшэандаз хэа сышизхэыцуаз, данаацэыртцтэка, абызкатаха еипш сыбла данхахала, уамашэаттэка исцэымыгхеит. Исцэымыгхеит, аха исыз — ажэакэак неимымдазакэаттэка хзеивысуамызт.

Сшыапкэа зынза исхымхэыццо, иццакны срыманы рҕынархан, иаразнак сихэзеит.

Санааивала, снахыкәша-аахыкәшо акәымкәа, сыгәта-
кы еиликаартә сыеилазгалеит:

— Кох, ари уара уоума? Удсы тазаапеи! Анцәа ицъшьоуп.

— Ыы, дыцсит хәа уара ашәацъхәаф дуныртцазма?

— Дыснырымтазеит, уи акәын хәаас исымаз. Аиаша
сыздыруамызт умбои.

— Иудыруазарц иутахыз?

— Уахыкәз?

— Уи уара унапы ианызтада?

— Сыламыс. Сиашара аламыс.

— Уара уламыс схылацшларц азәыр икынтә иудума?

— Схы исыднатцеит.

— Уакәытцыздаз атцыс бызшәа!

— Сакәытцзом! Аламысдара абаны иазычхауам сыла-
мыс!

— Иааркәафны! Иаахтәаны!

— Иаха узымаазеи, Алгъери?

— Уи уара уусс иалоузеи?

— Уабаказ схәеит, Алгъери?

— Цаара цхашьарам, уара ухаҭа уабаказ, Алоу?

— Заманала иудыруеит сахыкәз! Заманалатцәкәа!

— Мап, исыздырзом. Уара уәала исахар цтахуп!

— Уабаказ схәеит, Алгъери?

— Абри уара уабаказ, Алоу? Иахантәарак сышушьтаз
сшьапкәа цхааит, — акгы игәакны иаамгазо, ахацшьа
тыкка иаатытцызшәа, игәафа-гәафаза иҭы (усшәа сыла
дабеит усқан сизгәаан сахыкәз азы) иаатыфрит урт
ажәакәа.

— Амра слыцын, — иаасыҭкәеит цакы амтазакәа.

— Убри ауп иухәаша! Уара улыцымзи? Уи азхон.

— Уара узымаазеи схәеит, уара Алгъери?

— Сара супырхагамызт. Смыцхәын. Ихьшәаны
акәзаргы схы здырит.

— Алгъери!

— Ааи, ааи!

— Амра дузыпшың. Саргы слыцын.

— Издыруеит.

— Нас узымаазеи?

— Схы шөкөызгарц. Шөеизынхарц.

— Ишца?

— Амра уара бзиа думбои?

— Ааи!

— Амреи уареи җа еибышөымхөахьази? Дхөаны дузтөамзи?

— Иазхоуп, Алгьери!

— Уажөыгы уыцгөгышуама?

— Агөнаха умхөан!

— Ацсатә кәстцеит.

— Лара лхы үкөылтцахьан. Ус ушыказ лдыруазар...

— Уи шца?

— Уара уахь атц лашьцара леалакны дшааиуаз, ажра ихыз ацха дныкөтөрын, лшьапы тцеит. Ахөшөтөыртаҗы дышьтоуп.

— Уи машөыршакө икаларын, — убри иара еиха дҗа-цызеуаз мзызшөа ибазар акөхап, иаразнак излаидцашаз ала ацөажөара далагеит. — Хөара атахума, машөырла ика-лаз усуп... Изыкалазазеи хөа ауп акөымзар...

— Ацхөызба адамыт лныззала даанхеит.

— Избан? Лшьапгы бзиахап, шөаргы — шөеина-сыцхап.

Аидара дызтцаз неихырфорны инкаижьызшөа длас-көантраза, адгьыл дныкөпраа дцарашөа, сара сааныжьны ддөыкөлеит.

— Аламысда! — сгөы иаанагаз уа итамгылакөа иара инишьтөлеит.

Уаха даахьамцшзакөа дцеит.

— Аламысда! — еитасхөахтсара, цөөанны садырсызшөа сзеитамтцуа сахьгылаз, инагзаны схы агөра асыргарц стахызшөа.

«Амра рыцха! — сгөы саатахөыцт, Алгьери дахьнеиуаз ицөаара сахьцшуа. Лыблакөа шцахкыз? Иара сара сгы ишцаанагоз? Амра даалхашөаланы деикөхап хөа икадаз?

Харзаман шаҕа диашоузеи: унеины еилкаа уажэшты уара, ауаҕы игроу? Иаххэап, асаркыа дтатцангыи акэзааит».

— Аламысда! — убри аасымхэакэа сшыапкэа еитамтцауазшэа, мацк соунажын, аҕадара сынкыдлеит...

23

Аамта цацыпхыаза Харзаман еиха-еиха дмашыцахо, икэша-мыкэша иаакалоз дырнышэо, дрыцныкэо, иерито даламгар ада цыххэа камлеит, иара итэала, апстазара иахытаху ишитаху икэиртцэиларц акыр иеиҕеит, аха имч анакэымха, инапаҕы ианымааи, иара ихата, азымҕас ишытһахыз алабажэ еипш, днархэы-аархэуа, даманы идэыкэлеит. Ишитахзамыз. Дшаҕагылаз.

Дгэааит, даҕыт, дрыкэымчит, аха итаацэараҕыгы акымзар акы илымшеит, дасу дара ртэала рхы мҕапыргон, иара акала изымпсахт.

Азэымзар азэы дизымзырҕзо, азал тацэ ду ашҕа дыпшуа, атеатр асценаҕы икэыргыланы змонолог иапхыо артист диҕызахеит уи ари апстазараҕы.

Амра иаалыхыыз анааигтэалашэалакы (гэаламшэашыас имаз!) дшэапырхапуа акэын ишыапы адгыл ишыкэиргылоз. Иара итаацэара аускэа иргэҕарц, еилымшэо еиҕикаарц игэы иантеиклакы, цас иауазшэа еихагыи аилахара иалагон — зегы рҕы. Уажэшты дшэакыатцэкартэ иаахэит аускэа — издыруада иара ихаразар... ганкахыала? Абзиа кайтарц шитаху ацэҕахы ицэкылсуазар? Уаха изыхиркыарахэа акгыи издыруам.

Амыгра иаалхо илоушэа, итаацэа акыҕыхэа дахырыцхауа акэзар зегы зыхкыо? Амра лтэы иамуа, Алиас ихы-ицсы зегы нақэтцэ дзышытоу аус, атыхэтэанынза икэымҕеио, зегы еитцазкыо дахырыцрыхыо акэзар? Иара иакэушэа икалеит зегы змырманшэало, хатала иара ихы агэра изымго.

Алиас Қартынтэи данааи, уахы дцарц амҕа даныкэлоз ааста, Харзаман, ахэша иҕшыызшэа, деикэыпсышэаха

дыкан, ица икнытә еыцныхәак имоуртә еипш, дныхгыла-аахгыло ихы мѡапыго. Дкѡатахеит, зызхара ацѡаакыра збаз ажѡытә ажѡѡеимаа еипш.

Алиас иаха агѡахара иныцшуан — иамузеит, агѡашѡ дынтытцны цъара дца-цыцхъаза, дгъежъны даанза уеиз-ггы-уеизггы цъара ак калароуп.

Уажѡы данааиггы, аа, ѡацхъа агѡыргъаѡхѡаша ипыр-галозшѡа, икышѡ иаакѡыркыз — ипцха лшъапы тцаны ахѡшѡтѡыртаѡы дышьтоуп — шыжьымтан ишьацѡхныс-лаз шыьбжьаанза дшьацѡхныслон хѡа.

Ма такъатаск, илуа-илхѡо лзымдыруа адѡы икѡу азѡ лакѡхындаз Амра! Уи ипцха зеггы дрейгъымзарггы, иара иахыьнзаидыруала, лхы нытцга-аатцго, уаѡы дипырха-газамкѡа, зеггы рѡы лгѡы разны, дхалалза дыкоуп, арахъ, лшъапы ахынеиталгалакгы адгыл лытцабгоит.

Ахѡшѡтѡыртаѡ дахышьтаз даннеи Алиас шака игѡы дрыцханашъазеи: лаб данылба, лылагырзкѡа гъежь-гъежьза, лыблагѡкѡа иртышѡшѡаны, ахылагъара изаѡам-гылаз аапынтѡи азаза еипш, иаѡыхѡхѡы инеиуан, лаб иѡацхъа ахарара илыду ланаижыьрц дихѡозшѡа. Зынза инеиужъны атѡѡуара далагар хѡа длыцѡшѡеит, иарггы ачык-ачыкоуп иааигхаз инеимеитѡарц, лгѡы иргѡгѡарц дагъаапышѡырччашѡа иѡынахига-аахигеит акѡымзар...

Ихы даиааины, зынза уадаѡра камлазашѡа, Амра лгѡы иргѡгѡеит Алиас, илыхыьз, ишлыхыьз хѡа акгы дазым-тцаазакѡа — уи мацк ацсеивгара лнатѡеит.

Ус каитѡеит ахѡшѡтѡыртаѡы, аха нас ипцха длызхѡыцуа иѡѡанаиха, ѡацхъа днеихѡлахѡит.

Харзамани иарей рхала аѡны ианеидхала, азѡи-азѡи еиха ирыцхаибашъо, ишьтибахуа иалагеит.

Харзаман иоуп уамашѡакѡа икалаз. Амра ахѡшѡтѡыртаѡы дахышьтаз даалыдымшѡѡазакѡан Дес длыдтѡалан, аѡны иибоз Алиас затѡык иакѡын, убри акнытѡ, уи иеи-тымхаз азѡ иеипш, дихѡацшуан, игѡы дрыцханашъо, иара Харзаман дызлеихабыз ала, анраггы, абраггы ныкѡигарц ахѡтаны иазыцхъазаны.

Ус ҕаитцо дагыалагеит.

Ашарпазза дгыланы, дхэарцсаруа аматцурта дыфналон. Алиас дангылалакь, иара абартцадаатцагыланы, акэасқыахь ихы рханы ҕитуан:

— Алиас! Уа, Алиас! Уааи арахь, цыара акы унацха, акэымзар...

Соуп зхэо дарбан пхэысзаалакь азэы даалытцамхо, унацэахы адкыланы иуфартэ афатэ ҕаитцон Харзаман. Шьхауафымзи, дшарцысзас итцеит афатэ ҕатцара — ахьча уи бзианы ианизымдыр, ашьха цэхэырае, пхэыск дааины сыфатэ ҕалтцаанза хэа даныцшы (уа дизаазгода!) иламгэа таҕахэа даанхоит. Харзаман ифнатэҕы афныцхэысра аныкэгара зынзагы илzymариамызт Дес, уи шьахэла ил-дыруан акнытэ, ларгыи лхы атцамырхакэа дааиуан.

Алиас илымшо, изымдыруа, дызмарам, иаххэап, афатэ ҕатцара, иеагыазикуамызт, анцэа илеимтцеит, ихэы ҕатцаны ашьқац итагылазаргыи итыган афарагыи дазыманшэа-ламызт.

Харзаман ица зых иамыхэо, чыдала ахылацшра зтаху, ихьчатэу сабитцас акэын дышихэацшуаз.

Ицъашьахэуп абарт анацэеи абацэеи шыкоу! Урт рыхшара егъа ирызхааит, егъа рхытцааит, дара ратцкыысгыи ишлаҕэыцза ирыдгылазааит, зегъы дара роуп — мшаены ихэычкэаны ианырбоз еицш иаанхоит.

Ғнак шыыжъхафаны, ианыфагыла, Алиас игэшэамшэ ахэарахыи диаст Харзаман.

— Акыр ишьақэышэцалт хэа сыкоуп, ани узёу амашына, Алиас?

— Хаёуп, хэхькылибаго сыздыруам аха...

— Уи аус аҕы иудгылоу ауаа рхы дырцхашьарымызт, пхьаказы ак рымбақатцэкьа иахатцгыларымызт уара иацшьугаз... ант, тцара дула адунеи икэыпцуа, ажэфан шака етцэа кыду пхьазаны измоу! Иабацои, шэнапаҕы имааир — знымзар зны, иахьа иамур, уатцэы иауп.

Ататын рыпцха амашына агэра зымгоз иара иакэымкэа иахьа уажэраанзагыи Алиас иакэызшэа даакэгылт Харзаман.

Алиас, уи иахиҳэаара изымдыруа, дшанханы, иаб дигызырфуан.

Иибахъаз Харзаман иакэзам, иауа-иашэан, зынзак аеа ҕыцк шьтихит, бзантцы идимбалацыз цэаоак. Уажэы дара ртаацэараҕы агэырға иантагылоу, зегъызхароу уара уоуп хэа данааихыкэласшаз аамтазы, уаанза дкыдцаланы дызимаз — ататын рыцхга амашына кастоит хэа дахъаҕыз, уажэы импытцаирехэоит, акаҕы ишкылсуаҕы агэра ииргоит:

– Шэтатын рыцхга машынаҕы калап, зегъы шэгэхэтэы шэахъап. Зегъы! Зегъы!.. Амала, уара агэырға аеатара удыруеит, Алиас, зегъы кылыршэшэаны урызхэыцуа... Ус коумтцалан! — иаахиркэшеит, днавала-аавало дааиуазарҕы. Харзаман иихэарц иитахыз.

Алиас еҕа дазхэыцырҕы, ас иаалыркыаны иаб дыкэ-зыртэиааз изеилымкаазакэа аусурахъ дцеит...

Дес ахэшэтэырта акоридор дыбжьаланы дышнеиуаз азэы лҕытыбжьы лахаит. Данаахъапш, лыблакэа рыгэра лымгеит: ари илбо дызустада?

– Дес! — уи лыкэҕызтыз дааины лыыналгэйдлыжылеит.

– Цицина! — лнапкэа аалыкэыршаны апхэызба даалгэйдлыхэхэалеит Дес.

– Бабаказ бара бхалат батцаеырбо, бамбар амуа? — Цицина лхы инаркны лшыапакынза блала дааимылдеит уи.

– Абра аусура салагеит, — иааркыаҕэзаны, аха иатахыз зегъы урт ажэакэа инаргэылалыгзеит Цицина.

– Иара, абра, хара хэхэшэтэыртаҕы?

– Ааи, абра.

– Ассир.

– Сахэшъа, баба, башъа — зегъы шцакакэоу?

– Зегъы бзиахэха икоуп.

Цицина уа дахъаацэыртцыз жэфангэашэпхъара лзаа-тызшэа илыпхэзеит Дес, ахэшэтэыртаҕы длоуит, адауапшъ еипш, дзыкэҕыҕуа ауаҕы, лыжърацэара иалтцыз ауаҕы. Дымшэо-дмырхауа ахэшэтэырта дыфналартэ дкал-еит — еҕа игэцаракны иухылапшуазарҕы, уара утэы,

узыкәгыгуа азә думамкәа, ахәшәтәыртаҕы ишутаху узы-
калом.

Уи ус шакәу, лара лтәала, агәра улыргоит Дес, уара
илымакла шака утаху, лара лтәы дузахырпом, табыргны,
иахьцәытцагәалто уара идыр, ицәыттыршәшәаны, ус иа-
армарианы улапш иттамшәо убри еипш мзызкәак ааган
уқышә иныкәылкуеит, ахырбгалара уцәыуаадаҕо!

Цицина, Дес лахәшьа-пха, уа даныкала, уажәшьта абаа-
гәара дтоушә лхы лбалалп.

— Амра абра дышьтоуп... лшьапы тхәыцы-тпашәа
икалан, — лхәеит Дес, рацәак леалалгалар лтахцәамкәа.
— Уадаҕ ыкам, аха усгы, уажәшьта бара ара баныкала,
зынзак акы лмышхазшәа исыпхызап... Шәеихәшьцәами,
ларггы барггы шәсыгымхааит.

— Дабашьтоу? — илхәаз деигәыргъазшәа илцәыкалеит
Цицина.

— Абна дышьтоуп, — лнапы рхханы иллырбеит уи да-
хышьтаз ауатах.

— Итцуазеи Амра дсымбеижьтеи, — иаарццакны уахь
лҕыналхеит Цицина, Десггы уи дналышьталт.

Урт реикәшәара уаҕы игәы арпшаартә икалеит – инеи-
латцәа ицеит, досу ирымаз агәыблра иахьынзалшоэ
азәи-азәи иреибардырыц ртахны. Дес агәыргъара илзаа-
нагаз лылагырзкәа аатлрыцкәааит...

Ахәсахәычкәа, ажәтцарақәа реипш, иаразнак иааибар-
чырчырит. Амра лчымазараггы, лгәалақәаггы лхаштит,
Цицинаггы зынзаск уи азбахә цәырлымгазеит, уа дызнейз
хақымк иахасаб ала акәзам, лахәшьа дылбарц ауп. Нас-
ггы ачымазаҕ лыпшра лымоума Амра аиарта дагәылпхо,
дыблахкыгаха дахышьтоу!

Лара Цицина зеипш пхәызбароузеи илылтыз! Шака
аамта цахьоузеи инейдтәаланы, гәаартыла имеицәа-
жәеижьтеи, ианбатәиу рҕыцәаггы, еихкәа-еитцкәа, хаз-
хазы, дасу рхатә пстазара мҕа икәижьтеи!

— Сара аңырмакыахь сцаны шәыркәак аазгап Амра,
уаанза Цициinei барей тынчггы шәнейцәажәап, — лхәеит
Дес лхы дырны.

— Ибзиоуп, сан, — уи акэын Амрагы илтахыз.

— Нас, бейкэахақымха бахзааит, Цицина, аа?

— Ишыббо еипш, — лгэы иахэеит уи Амра лажэақэа (арехэара зеггы ргэы иахэозаап!)

— Арпарацэа рыхқэа теибачеуа ибышьталашт, азанаат лыцшаах змоу ахақым цхэызба, ицшзоу, игэку, ифеу, апыжэарақэа зеггы знапы иаку — уаха иртахузеи?

— Иаххэеит хэа.

— Иара убастэкоуп ишыкоу! Хара, ақыта ртафцэа ахэынтэа акьапхэа хныласуа хыхгэароу хазгэалашэода? Хазтахыда?..

— Уи акара бхы рыцхабымтэзан, Амра. Уажэтэи ақы-тахэсахэычкэа акы рхы атцадырхо иказам.

— Уи хара хтэы иазыбуазеи, аха бара, Цицина, ас бца-шашо араатэи арпарацэа рыба быхгыло бфанаабха, акыт быхдыртцауам, ирейгу азэы баашьтцаан бигоит.

— Сымтцадырсуану? — лхэеит уи, Амра лажэақэа мыц-хэы лгэы иахэаны.

Апхэызба егьа дхақымхаргы дшыцхэызбоу даанхо-заап!

— Иатаххар уигы картцит... уаха шыақэцалашьа бмо-ур, — нацытцеит Амра лэыргызмалны.

— Исахауазеи?

— Нас ишпа?..

— Амра, бара-а-а? Бара, хэара атахума, шыта бусқэа... ишпасхэари, анапешьрада акгы зтахым ачамгэыр еипш, ибырхиахэеит...

— Мап, мап! — даатрыст Амра. — Амалахазгы!

— Избан?

— Убас. Сзырццакуазеи?

— Бахыцаны бтэоуп хэа акэым, аха уггы шыта иаам-тахап. Зегь аамтак-аамтак рымами.

— Ус акэхап.

Амра, лоуразоуроу зеггы азы дынзааршыызшэа, апхзы хьшэашэа лыкэнатэеит, арахь Цицина илбартангы ипакэ-пакэза лылахь инантэалт, лыцштэггы лыцсахт —

амсыр қяад еипш дкәашккараза... Ашыз лыхьызшәа, акәара-кәарахәа, лхапыцкәа еихамгыло, арыхтшьра да-лагеит.

Цицина илалхәо ылымоузеи, Амра? Хәатәым, утәуп ылымоу, аха иабакоу, «атцла иалыфрыз амат ицхаит» хәа, ылыхьыз лзымхозшәа, лхы дамыхәо, ара аиарта дылахеит.

— Ибасхәагәышьозеи? — тца змазам ахапшьа тыкка дтацшуазшәа, лыблақәа кәызгаза, гәаанагара рымазамкәа атацәыра иалапшуан. — Хәатә сымамзар? — нацылтцеит ишылтахзамыз, лкыркы икылахаз ажыцәа илулакь адәахы икалыршәышәа. — Уи аганахьала цсык сылфызоуп, — лгәатца итытцны зәаазхаз лгәыпшаара Цицина ылымбарц лхапыцкәа накәыргәгәаны иаанылкылт.

— Ус шпакалари, цыушът? — ицъалшьеит Цицина.

— Иараубасауп, аеакала акәымкәа, — уа иаафәахылтцәеит Амра. — Бара бускәа шпацои, Цицина?! Убри сахар ауп истаху, нас, сара ак басхәартә салакахар, иабабыццои, былымкаа изасхәода, бара бакара исзааигәоу уаха исы-мада?

— Сара сускәоу? — дааихашеишеит Цицина, зегьы аал-хаштны. — Сара сускәа роуп, аиаша уафы ихәозар, хыла абрахь саазгаз. Акы сыннамкылазакәа!..

— Нас, нас? — аеазә лус леалагаланы, Амра дызтагылаз ауадафәра хьантә аамтала акәзаргы, нак леацәылгарц дафын: — нас, бманшәалахоу?

— Сгәы ишааназ еипштәкьа, — гәааиласрак лымам-кәа атак калтцеит Цицина. — Сааины рапхьатәи сшьафә анынеихызга инаркны.

— Уи насыцуп, — Цицина агәрагара ылымаз шыақәлыр-гәгәеит Амра. — Маншәаларазар калап апстазарафәи икоу, — шапхьа лхы дазымхәыцыр амуит уи.

— Ааи, биашоуп, Амра! Сманшәалахеит, уамашәатцәкьа сманшәалахеит! Санаауаз шака сшәоз бдыруоу?

— Ус акәхап, — иныбжәлыршәт Амра ажәабжхәаф длыцхраарц мацаразы. — Бшәацәап, ибдырузеи бзықә-шәо?

— Уи ами! — Цицина лгэы иахэеит дзацэажэоз ибзианы дахьеилылкаауаз, — гэыггра дукгы сыман сыказ цыыбшьома? Зынзаскгы!

— Нас, нас? — иаалзымычхаит Амра.

— Аха сманшэалахеит. Стэы итатцэахны иныкэызгоз абзиабара самырпхашьеит хэа сыкоуп. Сахьаацэыртцыз, акыр шыкэса уажэ апхьа афхэара пахтэахьазшэа, иаргы саргы убра хаикэшэеит, иаргы саргы! Еилыбкаауоу? Даацэыртцны сапхьа даагылт. Иара, наунагза сыпстазара змаздарц стахыз ауафы, ишатаху ипыруа ажэфангэы иалоу ацсаатэ еипш ихы дакэитны, сара ианаастахха снышьтцаа сигартэ дыхианы.

Иареи сареи фэ ембаххэан акэым. Амалахазггы! Уи иареи сареи ханкэыпшзақаз, ашкол хантаз ихэацэыртцыз ацэанырра акэын иахьа уажэраанзаггы хзыхзызо иныкэагаз, ханааикэшэа урт афмцабзк рхы неилартцан, еикэтцэиашо, иххаза хапхьа илашоит хапстазаратэ хэыштаара амца шеикэыло агэра харго! Ажэала акэымкэа, гэыла ауи хапстазара шеилатцэо!

— Уаха, уаха, — дыццакит Амра, — дцэажэо дышнеиуаз, Цицина убра мацк даатгылазшэа лбан, — ихэалеи, ихэалеи!..

— Уаха ишпабасхэари? Сара ибара сшаргэакуаз еипш, иаргы саара дшазыпшыз агэра згеит. Ххэычра, хахбыцра, зеггы хгэалахаршэеит. Зеггы, зеггы! Сара сеипш иаргы изакэызаалакь акы ихамштыцт — ххэычраамтазы цыара хшьацэхныслахьазарггы игэалашэоит, нас базхэыц бара, згэы бтам, зхы бтам ауафы илшару убри афыза? Хэара атахума, мап! Илшом.

— Илшом, — лхэеит Амра, уи длықэшахатхашэа, аиаша лзымдырзо.

— Хаибамцшаакэа сара хатца сымцеит, иара пхэыс дааимгеит. Нак-аак апышэара фхэара хыхысны хааипылт. Хаикэшэеит назазазы!

— Бара ас бгэы зырфыхаз иапсоу азэ иакэхап, хэарада?

– Дызусту бдыруу иара? Аа, исхаштыз... Уи бара дбым-дыркэа калашья амоума? Хэара атахума, дыбдыруеит! Даара ибзиазаны!..

– Дарбан уи? Сара ибзианы издыруа?

Иахьагы-уахагы дбымбакаа каларым, быхшыф изыб-мышьтыц акэымзар.

– Дызустда есымша избо? — Амра лыблакэа аатацыр-цырт. — Дызустда, бара, Цицина? — «баналагах ихэа иаар-ласны, иргэагэо акэымкэа» хэа лыбжы иаанарго.

– Уи шэара шэфы... Дышпабзымдыруеи, исгэалашэаз, уи шэара шэфы аус иуеитеи!

– Аа? — цакантэи афымца лытцасызшэа лиарта днықэ-тэан, еибгаз лшыапы днамтцасны иаанылкылт, рацхэа иаалымпыхьашэаз алаба еипш иаашьтыхны ирхха иш-лылшо убри ала Цицина лхы ааикэырца икалыжыырц лтахны.

– Икалазеи? — Цицинагы дфатцкьеит дгэызианза, иза-кэызаалак акгы лцэа иаламшэазакэа. — Бшыапы быхьуа-ма? — еиха еилырганы илхэеит уи лызтаара.

– Аа?..

– Бшыапы быхьуама, схэеит?

– Ааи, ааи. Сшыапгы сыхьуеит... Сыгэгы...

– Ас иаалыркыаны... Быбзиахэза бшыказ?..

– Аа? — лыблакэаашьяаархатцэалазшэа, икацшь-кацшь-за аканткэа аархылт... — Ус здырлоит сара зны-зынла... — инапылшт цытрак ашьтахь акгы шыакэызмыргылоз лажэакэа, зынза Цицина дахьгылазамыз ашка дыцшуа.

– Агэыххэшэы бтахызар?

– Мап.

– Бызхэшэтэуа ахақым сицхьап.

– Мап.

– Бгэы ацаха ырбаазаны иакэыстцап!

– Мап.

– Сбыцхраан бышьтастцап, издыруада иаха ибзыман-шэалазар?

– Мап!

- Апенцьыр аасыртыр?
- Мап!
- Азы бтахызар?
- Мап! Мап!..
- ?
- !
- Бхала баанхар бтахызар?..
- Ааи! Ааи!

Цицина, цэгьарас икалцаз лзымдыруа, акгы лзеи-лымкаазакәа ауатах дындәылтцит.

Амра, лгәы иакәшәаз ахы, лшәа зегы аалылнаркә-кәазшәа, дшабаны, лкышәкәа цтазара цшра рхазамкәа, ихиацәа-хиацәааза, дынхәашышыны, лиарта днылахаит...

Ус анрых ашътахыгы, Цицина лассы-лассы днеины Амра дылбон, аха мыцхәгы цәажәартахәыс дылкуа-мызт — ачымазаф уи шылтахымыз зынза илыцтамкзакәа иаалырцшуан, ахакымгы, егәа дыцхәызба җазаргы, уи дацәымҗашыакәа еилылкаауан. Амала, Амра ус дзеита-шәаз лыздыруамызт, уи акарагы дазхәыцуамызт, лчы-мазара иахкьоз цылышъон.

АмралыҗешылыцсахызДесгьиигәалтеит, акыраамтагы ақәҗылтзомызт, нас зынза цәахышәа амамкәа лыбла иха-хало ианалага, иаацәырылгеит:

— Амра, измааноузеи, Цицина данаафналалакь, бара иаразнак бааикәашәошәа збоитеи? Сара стәала...

— Ус башаза иббоит, сан. Цицина лакәым, анцәа дыкатә-кьаны хыхынтәи даалбаан сибарц, абра, сара сахышытоу даафналаргы, иара убас ауп сшыкало, уаха аеакала җаапсахшәа смоузакәа. Сзыргәырҗара сызлакоузеи?

— Ааи, гәышәа, аха... устәкьа ахәыцра гәырҗа беабым-талан, нан, ибылжжны зегы ирбалартә... ага игәырцса ишырхәо еипш...

— Сара, шьоукы-шьоукы реипш, акгы сзытәахзом, сан, сыфнутка сызлакоу ауп адәахыгы исыцшроу.

— Егәа ус акәзаргы, нан, ауафы, нак-нак азы ицәы-ригаша, цәахмахыкгы, ицәа иалаигзалароуп-тәа!

— Сара уаха аеакала исыздыруам.
— Цицина блыцэгэышуашәа. Лгэы иаанаго ибдыруа-
зеи?

— Иатаху аанагааит! Зынзагы агэхьаа скзам!

— Ус избан, Амра?

— Убас!..

— Лгэы иалымсуеи, лгэы бцэмыхьшәашәои!..

— Уи лгэы моу, сара сгэы сзышьтыхуам. Абри сара сгэы
иахәо азэгы икаитцазоми! — Амра ус дказтаз лхәазар
акара лыгхылтит, уи залхәаз илзеилкаартә дыкамызт
акәымзар.

— Ибзылузеи цэгьарас, Цицина, сара хаас?

— Бзиарас исзылузеи?

— Уи бара бзы ацэгьа лтаххарым.

— Лыцэгьагылыбзиагыстахым. Сара зегысзеипшуп,
и-Цициноугы, и-Цицинамгы!..

— Ибзиоуп, нан, ибзиоуп! Бара ишыбтаху, амала, бгэы
беахацыбымжәалан...

Зегы Амра лгәалакамра инахаратәны убра леааныл-
кылт Дес, уахалеагәылахало даламлакәа. Леадылцаларгы
акгы шылнамтоз лбон, Амра лцәажәашьа злаказ ала, Дес
еикәлырчцакәо зыхшыафә иааганы иазхәыцуа дабакоу?!

Агәнаха уафы ихәар изхәартоузеи — Дес иауа-иашәан
Амра лускәа хәа акгы лыздыруамызт, изакәызаалакь ак-
гы. Алдызи лареи акгы шрыбжәамыз — дацәымфашьо
агәра лгахьан, уи лызбжарак лымнахуан, аха икалтахуаз,
данымшәарада цыхәалмоуит, абжәаракилытцаз, лхыахь-
хаз, атымитыша илзафыхахейт, блала мацара акәымкәа,
гәылагы длашәхейт.

Харзаман дызтагылаз данышәазшәа, иеааирбызшәа
каимтцази, аха уи адәахьала акәхейт, настгы аамтала...
Итаацәа зынза рнапы дамкуа дкамларц азы... настгы
ирыцхашьашәа... Ихи иареи даатышәынтәаланы даз-
хәыцуа ифәнааихалакь — атыша тыккара дкәалкәало дын-
танакнахауан, анахьгы арахьгы дыкамкәа. Абри закә
рыцхарахазеи? Ацэгьара зуз дара ракәушәа, ауаа ирыла-

лар хәа ишәаны зегъы дара ирытатцәахны, таацәаныла еибажьоит. Ацәгъатцәкьа зуз дара рыгәхьаа икзамкәа, ипатца далаччо адәы дыкәуп.

Дызуствда иара убри ацәгъа рзызуз ауафы, атаацәара хыла-гәыла еилазтцаз?

Уи афы мацара инхарушь? Ишнеишнеиуа, уи ауафы зынза еицәоу, зынза рыбҭа ашшара цызтцәо, ма рылахь ада агәтахьазеиҭкароу ицызтцәо акы рзиур? Ускан иабацо?

Аха, угъы дызуствда иара, хатала, иара дызуствда?

Уатцәы дубар даахә!

Издыруа дышьны лыхәда аахутцәаргъы илхәараны залшом, бзантцымзар бзантцы ажәак лгәшәараны дыҭам, уи Харзаман идыруеит акнытә иеазикзом, абжьарак, ас акы изеилымкаазо, адагәа иааиархәо дшахәлаччо еипш, адәы дыкәзаарцу? Ҷыргаза катцаны мацара...

Мшәан, Харзаман зегъы рхы итицарц иакәикит акәымзар, ари афыза уафы ибахьоума — зегъ шпакәлеи, уаха акы ааизымдырзо, убри атцх, мыждарас иҭаз зегъы зцыз убри атцх лашә иналазны ицарц иҭазма? Иена-татцәкьан дазхәыцуа иҭааихар — зычхара уадафу усуп!

Изакәызаалакь акы дазымтцаазакәа, иааипыргалаз ахьмызг датцазза афныҭа иман дцеит уи! — ауха деигәыр-гьозшәа инапы икәтцаны.

Машәыршақә иҭалаз усзам, атцатцгә ду змоу акоуп, аха иааг! Атцхыбжьон, лыпси-лыпси еихьымзо ацха кәтцәрыра дықәлан дабацоз? Илзахмырпоз еипш закә усыз илымаз убри ауха, уеизгъы-уеизгъы ауха илцәахыцар, хәгәиҭа, инеилаха ицоз?

Хәара атахума, апцхәызба хатца дцарц амфәа дықә-леит — уи Харзаман изы уажәшьҭа еилкаатәу, ҧыц ишба-қәыргылатәу усым.

— Уи — дыруп.

Азамана.

Иабазаманов, аха ус ицхьазааит!

Дзыццоз дызуствда, лхы зқәылтцоз ауафы? Убри иара дизымдырзо мацара абас адәы дықәума, иҭа иҭха

лыжэтәах ылыфрны ишыкоу дахәапшуа? Итабуп хәа ихәозшә!..

Алгьери иакәхарызушь дзыццоз?.. Уаха дызустда? Уи рқыта ишыапы налаиргылеижьтеи, усгыы лыжәа тҕканы адәы дықәын, илуа-илхәо хәа акы лзымдырзо, лыбла алашара цаны. Дхылдазылдаха!.. Уаха ааитахәашья лымазамкәа! Иара имбозиз — егьалыгхәытцалтәахларггы, уи Харзаман иафшәозма!.. Цәала-жыла идыруан, аха илшозеи?

Иара иитахымыз аус игәы ишалакьякьоз иахьаггы-уатцәггы игәынго иман ддәықәын, дара, Амраггы Алгьериггы, рус дара ишыртахыз иқәшышы ицон.

Ицон.

Ицон, аха, аа, иахькылыргаз!

Ианамузах, уаха псыхәа лымамкәа дыказар, иара идлацса, лыцсы аалыхшәозар, дигандаз!

Дигандаз, нас!

Уажәы икалаз закәызеи?

Анахьггы деиуамкәа, арахьггы деиуамкәа, мчыла зымтцәыжәоақәа хдырқәдыз ацсаатә еипш, дпәтхалеиуа адәы дықәхеит, апцхәызба рыцха!

Иара Алгьери машәыршақәггы цьара Харзаман илацш дытцашәомеи! Дабацей, ахауа дналаба дцазшәа? Ишьтам-та ыказамкәа!

Апцхәызба бзиа дызбо арцыс ус ихы мфәпигома, ашәақь ифәкны угылазарггы даагылома? Иеудимшылои! Иара дхьахәынггы дрыхәампшит.

Иаарыхьтцәкьазеи?! Фәпхьа иенәтәтцәкьаны даназхәыцлакь, Харзаман — иеизышыақәкуамызт. «Афыстаа соуумышьтыр уаб дысшьеит, соуушьтыр — уан» хәа ихәон хәа, изакәызеи, мшәан, изықәшәаз? Ари афыз аадәы ақәзаара иазиуазеи Харзаман — дагыпсымкәа-дагьбзамкәа!.. Уафы ибом хәа адамыг ҕааста иныззала...

Абри сара (аеакала иаххәозар, Алоу) убра сабананагеи, атцхыбжьон, ацха дықәтцәырны Амра данбакахауеи хәа сцәытцагыланы сыпшуазшәа?

Иҗалаша җалеит — «раҗәә сгәйрҗса шәықәшәеит, шәпа-
ра сыблала избейт» сҗәозшәә, убри аминут азы. Амрагы
Харзамангы аарықәҗыстит «уи аҗәәҗәә зталаша ажра»
саахықәххын.

Сабантәәаҗырҗкеи?.. Урт зыниаз уеизгы-уеизгы сара
избараны сзыҗаз? Уаҗа шахат дамамкәә, усгы ианырза-
мух, дара, Амрей Харзамани еизынхарауазиз? Дара рхала!

Адунеи шаҗа алымҗа ыртҗарны изырҗуазеи, шаҗа абла
ыртҗарны иаапшуазеи! Азә ихьуа, аҗәзә ибла иамбар, ма
илымҗа интамсыр амуа иҗазаап!..

Иаххәап, машәыршәә акәзаргы, сара убра сзакәшәә-
рызиз?!

Аха машәыршәә маҗара акәхарушь зынза ус акәзамар?
Избан сара? Аҗәзәы, ма мҗасҗык, ма зынза аҗәзәы, сара
сакәымкәә? Аха мап! Ус иҗамлеитеи! Еиҗарҗа-еиҗарҗа,
жәәә еиҗарҗа шырхәә еиҗш....

Асыс җшҗа еиҗшоуп Харзаман дышсыхәәҗшуа, аха
акәыҗма зыҗратәәтәҗкәоу сара сакәзар? Сәырмашьҗашәә
адәы сшықәу...

Иалудыраауазеи ауаҗы игроу? «Арахә адәахьала иг-
роуп, ауаҗы — ионутҗкала» — рхәоит. Унеины еилкаа
уажәшьта сара сзакәу?

Издыруада зынза агәнаҗа җаитҗозар Харзаман ихата —
еилкаа имазамкәә, иаарыхьыз зегы наган Алҗери ихы
иахьтаирҗо? Ус акәымкәә, зегы мзызс ирытҗоу сара сакә-
зар, зәырмашьҗа-зәырҗашьан, ирыҗәнымхошәә зәы-
җатҗаны тынха гәакьатҗас ирыдгылоу, сара?

Издыруада, сара сакәызтгы Амра дызгарҗ зтахыз?
Исмазеит акәымзар? Аа? Ус иҗамзар иаалырҗкан уа сназ-
гозиз?

Ааи, ус акәындаз! Ус акәындаз, Харзаман излымҗак
җамкәангы!..

Сара сакәтәҗкәзар Харзаман ак җамлазашәә дахәәҗ-
шрын, аиашатҗкә уаҗы ихәозар, иара иитәхызгы убри
акәын, аха — хьымзгыда, хьҗшә баапс ахымкәә, иҗшзаны,
наҗ-наҗ азы игәйтҗаганы, ихьзырхәаганы...

Сара сакэны ианыкала, уажэазыхэа Амреи сареи, Харзаман гэаныла ишихэалоз еипш, «Анцэа игэацхарала усқан азы иеитцейкэазаргы», аамталатэи усуп, нас, Амра лшыапы данықэгылалакь, — зегы хара ишахтау икалоит.

Харзамангы иеааикэйкрын, ииарта тынч ихы нылатаны, драхатны дыцэарын...

Аха ус акэымзар?..

Амра ахэшэтэыртафэ дшышьтаз, ианахэтаз аамта иахмырпакэа аус ахылуаз ирахайт. Уаха аеазэы инапы иантаны акэымкэа, хара, Амра илыхыыз здыруаз зегы, иаххэо еикэшэартэ, хааизганы, Харзаман ишхаихэаз еипш, — амардуан дшылбаауаз дныкэтэырны дкахан лшыапы тпеит — иара убастэкэа инаганы ашкол афэ иреихэеит. Ажэабжь зынза аеакала ашкол акынза инеир хэа дацэшэаны мацара акэзам Харзаман ус зыкайтэз, Амра илыхкэаны атцара аус еитамкэарц азгы ауп.

Амала, Харзаман дзаарылымтэзо хэыцрас икоу зегы данрылаз, уажэы-уажэы иацхэа иаакэгылон таха изымтэз азтэара: избан сара убри акара сыгэра зигаз? Сызустда? Сипоума, сиашьеипоума, сияхэшапоума, зхэаз иеипш? Иаарытцаркыз рымазамкэа зегы сара срылархэны, имшо, имырхау?..

Ашкол акнытэ Амра лфызцэа афны ианааи, Харзаман урт иманы уи луатах иныфнеигалт.

— Ашкол афызда шэхэартам акрыказар абра ижэбоит, — ихэан, Харзаман иблакэа траа Амра lystол дыкэпшуан.

— Хара иахтау, абар, иахыкыоу, — атетрадкэа еикэырчакэа-еикэырчакэа иахыкэыз, аки-фбеи ракара аартны днагэылацшит урт иртааз руазэы. — Абар, атыхэтэаны илырееиз атетрадгы ахыкэу, адакэакэа аркэамкэа. Зегы-зегы лырееизаап.

— Аеакала калашэа амазма, дад, — иеналаигалт Харзаман, Амра лускэа зегы иара икылыршэшэаны идыруазшэа, — лара илмырееикэа, шэара шэхы икэлыжэуазма?..

Дцеит, ихарара изгазар?!.

24

Ататынкәа тагалан ипхьаркхьан, атдәахәкәа ирныртдәхьан, рырцәаakraгы иалагахьан, ианаамтоу аденгъра ирцәахымпарц. Акьасақәа, амашыынақәа ирнызгы ыкан...

Ачыс бзиа ацламхәа атың арзуам хәа, хтатынртақәа ахыҕаз унархыпшылар, хмағазакәа рҕы итәаху ататын хатала иумбаргы, аеаора бзиа шыртытдыз аргамаду убла иаахгылон.

Ататын хәтәқәа, тәрыпса-тәрыпсаза ихарак-харакза, рхацәқәа кьаткьатрақәа рҕы игәылтдыз абыҕь катақәа, цьара еилабаба-еилабабашәа, цьара еилбҕыжәаа, дасу иахьыртаху хара-бҕара ицо, аеацьара аххәац зламкьа-кьо ахахәрхәеипш, еилахәы-еилапахны, хаамтазтәи ахәса-хыҕцқәа-еңәыргацәа аныхәа аламталазы ахыҕатцарта акәша-мыкәша иеизазшәа, ишшәыршшәырза еилагылан.

Ашәапыцяап, зуафыбжара инахысны зҕыназхаз реипш, рҕараткыс рбыргхара аамта шааиз зхәоз адыргақәа еиха-еиха уафы ирыкәнибаалон — зынза имцацыз аиатцәарақәа, иналаршә-фаларшәны, ана-ара, уарла-шәарла шырхәо еипш, иаацшуазаргы, абыҕь ҕежреи азынразы атцла ацәажәпара иҕартцози инрытцыз ицон.

Тагалан Амзаҕа ахаҕра чыдарас иамоу зегь реиха иу-зымдыруа иарбан дыргоу хәа азә дсазтцаар, хәыч-мыч-қәак, уи акара тцакы змам, хәара атахума, сара стәала, ак сцәыбжяхар сыздыруам акәымзар, сааҕамхазакәа иас-хәоит.

Даасықәшахатхаанзагы иаангыло сакәзам. Хәара атахума, зегы-зегы иаарылукааша хәа сара сгәы изза-анаго ауп сызҕу.

Икалап сара блахкыгас исыцхьазо зынза зыблаҕы има-аиуа дыказар. Иамаскуам. Икоуп.

Шака утаху! Хатала сара имацфымкәа срыниахьеит, досу рхатә гәацхара, рхатә гьама рымоуп. Уи ауафы имоу-кыр улшоит, аха уи азы уизгәаар — иашам!

Сара ацықәреиртақәа рымацара ракәым, амандари-нагы бзиа избоит, алимонгы... апатырқалгы...

Ма сынтәа ишцацжәеи дара!

Ашықәс ҕың азы ахәчыхәмаргақәа рацәазаны изхьын-дырхалаз аиолкақәа реипш, рымахәтақәа асаара ишьта-кысуа ашәыр рхыссы, еилабзарыбзаруа игылоуп.

Унадгыланы унапала иаафыхны, ахш алыжжуа шырхэо
еипш, ишыкоу афара акэым, иара ус угыланы уанахэацшуа
мацара шака гəахəара унатозеи!

Аа? Ибзиами?

Ашəыр?

Шака хкы ыкоузеи хара хкытафы. Зака утаху, зуахкы
утаху! Апсакəа заа икало ашəыркəа ыиасхьеит, аха икба-
саны икало — ыц иааргаз атацацəа реипш ауп егырт
ашəапыцац ирылччо ишрылагылоу, афырбара икны
иаго.

Абульдозеркəа реипш, ажəван ахь рхкəа раханы, ры-
махəкəа ирхынхалоу ашəыр рацəа ишрытцоу, уажəым-
зар-уажəы тəвантəыка инхашəкəала ицарашəа игылоу
апсуа тəакəа блала изымбац ажəала иоухəеит хəа еили-
кааузеи?!

Блала абара мацара акəым, уеимаакəа ааушьхыр-
шəшəаны, ушьапы хтны иара атцла унықəланы (сара
мыжда, уазынкыларым!) иааугəапхо амахəкəа руакы утə-
гəыбжьара инбжьышьтны, акьахь еипш, унақəтəаны, (уи
хара хьы ипхашьаразам), уалапшны, иааугəапыцхо унапа-
ла иаафыхуа, «ашьа шыпхоу» иануфа, убыскан, ауп атцəа
агьама анубо!

Апсуа-тцəа ыыхны азынразгы иртцəахуеит — цхаста-
хара ақəзам, икоуп, иказоуп адунеи ахаанынза. Уи зегьы
еицырдыруа усуп, апсуаа уи хараза, ее, адгьыл атдыхəанза
инхогы ирзыртиуеит, амфагы ибжьнахзом, аха иара
изəоу атцла иаафыхны иуфо атцəа — угьы зынза аеакуп.

Тагалан хара хкытан ахəхəахəа ихаакəакəараза уьытца
азы маакəа, хаблак уалсны узцазом. Инеибынеипшны!

Уаха-саха хəа ажь атаара иафуп ауаа, атцарақеи дарей
еицлабны. Ажьымжəа шышəра ишəаанза атцарақəагы уи
акара иачычазам, иртахушəа-иртахымшəа, инамцклас-
фамцкласны, наф инадпырны ицоит, аха нас ажьтаара
аамтатцəкьа анааилакь, иней инасуеит, рызхара анырфа-
лакь ирылсуеит, инықəшəа-аакəшəо... иччархəа еила-
лоит...

Аха атцарақәа уаф дрызгәаазом, дагьырнызбауам — шака рзыфо иакәитуп.

Ажкәа хәаны, афы ауалырқәа ианыртартәалакь, ахә-хәахәа еилашуа, амацар аффы лахалахауа ақыта ина-лалоит, нас ауаа мач-сачк ианаатацәхалакь, ма рыпсы аайтаркырц рус реынахырга-аахыргарц анырзбалакь, ргәы еиздуны, иапызгарыда хәа азәи-азәи еисошәа, айт-наиааира хтаркуеит.

Асас дызтааз апшәма иааитаххо, ашта дтытцны цъара дымцазакәа, иара ифны, инапы ахьаамфанидцалакь зегьы импыхьашәоит. Акгьы дазгәамтцзом.

Ажәала мацара хзырчаз апсуа ехырцәажәаф хәа сзум-хәарц, ухаткы апхьаф, уааи иахьутаху, абра хәа унапы ахьнакәукуыз хнымфахытцп. Утахызаргьы иахьеицәазоу хәа угәы иахьаанаго.

Уброу?

Азамана.

Ишубо еипш, апшәмацәа икартцо шахатс уамоуп — хәфны имааизац асас ихы хәтәашьаны данымфахытц зыпсы тоу, цшь-шьапык зтцоу, ахы, иамоузоуар ф-шьапык зтцоу акы ахәда хтәаны ианкадмыршә, хәуаажәлар рфы блас иаахарцшуазеи хәа реафыршьаауеит.

Сыгәыра га, апхьаф, урт асас изы ирхәои икартцои изакаразаалакь царшеирак атцам, агәыразра ацуп, баша ирхәазом «асас изы ауп апсуаа рыпсы зтоу» хәа.

Апсуа, азын итаацәа ирфәитцарц иишьуа ашьтәа, иреи-гьу ажыхәтә тцаны асас данааиуа азыхәан хәа хазы ашәымкьат икәтцан итәахуеит.

Егьа ирымоукургьы ирузом, акы узырымшьыкәа ирузом, сара агәыла, сымацара сааир, мариала исылгон, аха, уара иахьада ирымбац ауафы усыцны ара уанырба — калашьа амоума, дара ртәы картцароуп!

Аха сара уажәы апсуа ифныка узымфахызгаз (апсуаа рымацара роуп асас ибзианы идкылара здыруа схәар стахзам!) тагалан агьама, дара хара хқыта уаа ишырбо еипш, цшәыматцас, гәылатцас урзааигәазан унрылатәан иубарц ауп.

Сара убри сѐагъазыскуеит; хара хѐы азѐ аус данакѐ-шѐалакъ ишырхѐо еипш, сѐаѐажьны уѐысхырц салагоит.

Шака еимактѐхаз уѐеит, аха иазаазгазшѐа зуит уажѐазы.

Уажѐшьта, апшѐмацѐа хѐырхыпхъазаланы, хѐраарбны дара алаф хѐо ишааилатѐо еипш, агѐгѐахѐа амца ахъеикѐу аматцурта хныѐнатѐап.

Ахы, адунеи аѐы абри аѐыза угѐы итымтѐо ахазы-на (хара апсуаа уи хѐхъашыцылахъоу ианхѐазгѐамтогъы ыѐоуп) цъаракыр иубозар?

Апшѐмацѐеи хѐреи нырцѐ-аарцѐ хѐиѐапшуа амца хѐ-ѐхѐатѐоуп, ампыл асцѐа, ампыл асратѐкъа иалагаанза, инеиланаршѐшѐа-ааиланаршѐшѐарц ишынеимырда ааи-мырдо еипш, наѐ-наѐ азы еихѐ хѐазыртышаз ажѐакѐа неимда-ааимдо.

«Апшѐма бзиѐи амца бзиѐи» шырхѐо еипш, хѐѐажѐо хашнеиуа акѐымкѐа, апшѐма иара ус дахътѐоу амца дан-натѐха-ѐатѐхалакъ, «хѐи, хѐхъутаху азы ара хѐаками» рхѐо-шѐа, амцабзкѐа ѐатѐкъаны, рыбзкѐа еиларша-еиларшо, аѐаби ахапарѐи зѐоу ачуан ахъахакнахѐу инаѐѐтѐѐишоит, ашытѐѐ-шытѐѐхѐа ирбзо.

Апхѐызба қѐыпш, лзамѐакѐа тыпхааны ицо, аѐыкѐреи лапѐа азақѐа (тагалан ус иѐоу чыдала ипшаатѐуп) атѐы иахатцаны иѐхѐартѐѐиуа азра даѐуп.

Аѐааилыршшахагъы хмазакѐа, али-пси рыбжьара, (ап-хъаѐ, уара угѐы сыздыруам, аха) абар, сара истахқѐаз зегъы ахъаацѐыртцыз.

Апшѐмапхѐыс иааган аишѐа иқѐлыргылаз ажъагъ уат-ка иахъаатдысыз мацаразы хыхъ ихылаз аимхѐыпцкѐа апѐатлыка ахѐа ахнаѐаар калап! Апарпантеипш аѐындъыхѐакѐа тѐѐитѐѐиуа апѐатлыка аарыбжьаркит, уи амѐа дара икылтѐан иадыртраны иѐоушѐа.

Иааины аишѐа иаакѐлеит аѐаби, ахапарѐи ижѐны, изны, аѐыкѐреи аза, акаканкѐа цыѐѐены рцѐа иагѐылчѐо, алахарѐа, дара ахъырацѐаз адагъы ахъз рацѐа змоу ахаса-маса...

Апшѐма хѐибазырбаз хѐа фырѐьанк (ажѐакынтѐ ауп акѐымзар, уажѐы афырѐьан абаказ — хпыѐѐ!) хыхѐхѐо

интатэаны ижэуеит. Уара урасыми, зегъ рацхьаза еааныб-зиала хэа иуитоит. Уаргы иаатыркэкэаны иужэуеит, саргы. Зегъы! Зегъы!

Хкэйт-митра, хчалара-аашьарақэа зегъы аахалцаны, хлыхьыхза, хайлыхха хканатцоит уи ажьагъ уатка.

Рацэа ихатцарыжэтэуп абри апсуа уатка! Хэара ата-хума, ианакхумьркъа. Иара убастцэкъа егъыкартцоит апсуаа. Акрыфара ргэанарцхарц, рфьтца арыцкъарц, фырцъанк-фырцъанк ааныркылоит акэымзар, еимакны ажэ-разы ауатка цэырыргазом, нафк иныпхьаркуеит, нас иаа-цэыртцуеит иара ахардан жьы аффы зхымтцзо аффы еикэатцэа, уажэазы иаагозар, ахэатахэа ишуа амачар.

Ацъыкэреи азеи, акакани, афаби амачар фа нархыжэло аматуртафе атэара, иубама, апхьаф, ухатцкы, ишыцэгъам. Ибзиами?

Егъырт ртэы сыздыруам, аха сара сзы уи атцкыс еигъу акгъы фкам!

Ма иара амачар анужэлак ушцаканатцои! Арыжэтэ ахата иамоу апшра — узамфақэа тычцаауа уахьыканатцо мацара акэым, уара уоуразоуроу зегъы амачар иамоу ахаара улаланы, улапш иаатцашэо зегъы урызпышэырччо, ухаакэакэараза адунеи уқэнарцшуеит, хэара атахума, ахы иоужьны, агэра ахумьршэар...

Зынза иара уеаноутаза — шафа ихаау акарагъы их-цароуп!..

Ааф, апшэмацэа дырфегъых дара ртэы картцеит, ара афамафа хшадтэалаз, апшэма пхэыс лыпцаи лареи акэыткэа хэылхны иаафнаргалейт, ианыршьызгъы ркытбжьгъы хмахазакэа. Хэырххарагъы башахейт... Быстацхак шэымфакэа икалома хэа ируам. Уажэшьта иру-затцэкъом!

Амца ахьурзы нахакналхайт апшэма пхэыс.

Уара, апхьаф зынза иуахар стахзамкэа, сара сгэы иаатасхэейт:

«Апсуа ифнатэ ахаара иацу — асасы абыста цхей бзантцы иагумьрхан!»

Сазгәдушәа акәһап.

Апхәәф, ишубо еипш, шьюуки рчеицьыкала хара хтагалан агьама усырбарц азы уеы аасыртцысит, аха усазтцауазар акәһап; уара, арахә рхәқьым, еихарак ашә-кәыфәра уеаназук, тагалан иацны иаауа апшзарақәа ирылкааны бзиа избо хәа иаацәыруган, нас уахнаган, нақ иухаштит хәа.

Мап, исхамыштзеит:

Амытцмыць.

Ахәырма.

Ахьа.

Схәыцаахыс абарт лымкаала бзиа избоит, сара ахь-сызхауаз скыта гәакьатцәкьа саныказгы. Арт ахпагы тагалан зну адгьыл-чанах зырцшзо, зегьы рхыхь иргәы-лыпхо икәу, ачыслыцшаахқәа реипш исыцхьазоит сара. Аханатә аахысгы.

Амзафә сааижьтеи сгәаанagara изакаразаалакь ака-ла аеапсахуа акәым, еихагы аеаргәгәуеит, ҳакритикцәа ишырхәо еипш, сдоухатә-естетикатә гьамагы шытнахит.

Аеамытцмыцьк иузадкыло икоума мамзаргы Амза-фәтәи амытцмыць. Уи ахьгылоу акыраамта убла адхаланы уааннамкылакәа унафсны уцарцу? Амалахазгы! Егьырт ахьыказаалакьы, сара уи сылшом.

Сыблақәа траа сахәапшуа сышгылоу скыдхалацәозар акәһап, изтәу санырбалакь (уртгы иртцеит шыта сара сыпсыгера) сыкәфьртуеит:

— Умфәхытц, ҳапшәымацәаз!

Изакароузеи, дара амзафәтәи амытцмыцькәа ухәа-раузеи — хьыла мацара зхацыцкәа чацоу ауаа лыпцшаах-қәа, ҳаиуа еиха ипшзоу далышәх хәа рхқәа атцла иаал-дырхәхәошәа рхы-рфьы хьфәжьра ублақәа хырқуа иаауп-гылоит амахәқәа иахьырхьынхалоу!

Тагалан атцыхәтәанза инаскьазго ашәырқәа ирылскаа-уеит сара ахәырма.

Шамахамзар, ашәырқәа зегьы мфасны, атцла быгьқәа акапсара ианалаго азыхәан, абиллиард ихәмаруаз рстол,

агыжькэа аныпаны атла рымахэкэа ирыбжапсазшэа ахэырмакэа икапшы-уаркалеиуа иахыкнахау, рыкэша-мыкэша икоу абахчара зегы ирылцо идырлашoit.

Тагалан атыхэтэанынза имоапырго амра иафызан ауп ишыкоу уи хара хытан, — амра капшыхапшыха атыхэтэантэи ашаахэаэа амшыннырцэ, цыара ажэоан акыпшыафы иахыаафыцэо еипш, абахчафы атыхэтэантэи ахэырма аафшэеит, тагалангы иара абла аатшэазшэа, азынра ацэоа аахалоит.

Ахы, сара стэала, уи иахыс имоаст тагалан, ицеит интакэкэа!..

Урыстэыла акэыкэбаа акэшэара ишачычоу еипш ауп хара хытафы ахыакэшэара аамта анааилакы хэычгы-дугы аккара инытдаланы ишцо, рхэырцынкэа рыжэоа иныхшыны.

Схы сырехэоны акэым, аха ахыакэшэарафы азэгы ишытахы сгылазом, сегьказоуп хэа схы сыпхызоит.

Афарафгы...

Ахыа зегь рыла бзиа избоит, акэшэара еитамкэа афарагы — ишазоу, ижэны, изны, ичапаны, еилыршэшэаны... зегь рыла!..

Еикэызыпхызода сара скыта тагалан иацу абзиаракэеи ачыдаракэеи зегы! Уи аамта ду атахуп, апхыаф, убри акнытэ уаха ажэа уасыршыуам.

Аха сара Амзафа саазгаз, ахыакэшэареи амытцмыцкэеи ракэзам.

Арахы саазгази, наунагза абра сынхарци зысызбаз зынза аеакуп. Сара бзиа избоит сзанаат, сызфэу аус. Убри ауп сара абри акытафы сзыргыацо.

Сыбзиабара ахы ытцызхызгы иароуп — Амзафа саа-намгар Амра дабазбоз?!

Амра агылара?.. Амзафатэи амра агылара зеипшроу?

Амзафа ашыжымтан амра ангыло, хатала, блала изымбац изейтоухэеит хэа, зегь дара роуп, изеилкаауам. Инагзаны.

Сара уи рапхыза Харзаман исирбеит. Уаанза игэасым-тацызт. Ишпагэасымтацыз, аха иара иеипш избомызт —

иара ишибоз еицш. Ашытахь Татеиггы исирбеит, уиггы Харзаман икнытэ итцеит. Атцыхэтэаны излеилыскааз ала, амзафеа зеггы амра дара ркытан игылошэа иахэацшуеит. Инеибынеицшны убас иахэацшуеит.

Амзафеа игыло амра, аеамроума хэа дтцауазар акэхап, уажэы сара ишызбо еицш есышьжымтан изымбо.

Атак уафы идьеишьарггы, сара сгэы иаанаго схэоит, сыбла ишабо Амзафеа игыло амра зынза аеамроуп! Аеамракы еипшым!

Иахэа ашьжымтанггы Харзамани сареи арахэ рты-цафы хыхыкэз еибымхэазакэа, хаз-хазы, амра агылара хапылеит.

Сара ишызботцэка абас исзеитахэом, аха, иныкэыр-пцшэа акэзарггы, аа, уи шгыло:

Амзафеа, ахэштаара хахэ ду еицш, иахагьамгьамуа иач-хынгылоу ашьха харак Кьантаз захьзу егырт ашьхакеа зеггы ирылхэхэо игылоуп. Амра агылара убарц утахызар, ашарахь ианеиха нахыс убри уагэыдыпцшылала!

Зоупа еикэатцэа, зны зыжэахыркэа ирхыршэаны, нас цшьаала, имыццакзакэа цэка иназышьтуа адауы иеицш, уи ашьха атеитыпш еиларкаца-чапара, инагзаны амра иазымкэиаз иара адауы иеыкэабаны, амшын даа-тытцны дымтцысзо дгылоушэа, ажэахыркэа кьакьаза иаацэыртцуеит.

Ус-ус, ашьха азкэа еиха-еиха иаакэлашоит, иара анхытц, сара иахьсбартам, аганахь амца иеикэу иара иадыч-чалашэа, нас, ишнеиуа амцабзкэа рыбз цэагара ахаракыра акынза ифазазшэа, рцэаара шэахэакэа иакуа-ицэо, инахкэа-аахкэоит.

Убри нахыс уазыкатазароуп — амра агылара аеаз-накуеит.

Кьантаз азкэа укэыпцуа ушгылоу акэымкэа, ахэыцкэа «титцу» хэа икартцо ахэмарра иалахэу згаб хэычык, убри ашьха анхытц цэара зэызтэахыз, икоу лбарц лтахны, цшьаала, лхы аацэытдырхэхэаны даацшырц леаназы-лкуа, лхахэы бырфын злафэхэоу абант капшькэа аалха-

шөйршөырызшәә, улацшиаатцашәоит, насатцыхәтәанынза илзымгәағызшәә, җацхә ашьха наҗ ленавалкуеит, аха уи али-пси рыбжьара ауп ишыҗало, ицәыркхә-цәырасуа, илацәкәуа, ахы, нас зеггы, лара илыхәапшуа, зеггы аа-лыршанхарц лтахушәә, лыблақәә шапшапуа, лхы еихә-еихә еитцытуашәә, иҗацшышьза ашьха иаахагылоит.

Хәара атахума, уи амроуп, Амзаҗәтәи амра, азҗаб уа дабаҗаз, амала, есышьжымтан сара санахәацшуа, ахәы-чыхәмарра иалахәу азҗаб дысгәаланаршәоит.

Абас ауп есымша Амра шгыло Амзаҗә ақытан.

Досу ицәашәтцәтәи иара изааигәоуп шырхәо еипш, амра рацхәтәи ашәахәақәә иара ахыгыло ақыта Амзаҗә (амра хара хқытан ишгыло уажәшьта азәгы исымаим-кааит) иналацсаны иарпхәоит, иаргәыбзыгуеит, нас аҗы-харакны аҗада иҗаскыо-иҗаскыо, адунеи зеггы аҗахы-наҗоит.

Адунеи дузза зеггы азхара амра хара хқытаҗы игылоит! Ицәоушьартә иҗами?!

Абра, хара хқытаҗы иҗагыланы, ауаа зеггы ирхашеи-шеиуа аҗынанахоит, дызустзаалакы азәы изы цәҗарак атахзамкәә, аҗы разны, еилых дамазамкәә, зеггы ар-пхаларц.

Сара, хара хамра, амзаҗәа хамра (аҗамракы ыҗоушәә!) санахәацшуа, адунеи зеггы аҗыргәареи аҗышьтытцреи ада цәҗара ықәызбаазом, азә цәара ддыргәаҗуеит, ма дыршыуеит, ма схы иақәхәрызеи хәа уажәы-уажәы аҗә-җан датцацшуеит хәа сызхатом — зехынцәара хара амзаҗәа хәипш иҗоу цыышьоит, иара амра ахалалра дара ирыхалалраны.

Харахәи хәреи хәаилгара рацәазакгы шагзам амра анаахалаччалакы, зеггы хәаахәпсахуеит — рахәгы уаагы.

Апсаса роуп шыжымтан ассиртәкхә җазтцә!

Зәыкәабаны амшын иаатытцыз ахәычкәә реипш, амра шәахәақәарыҗытан ирхыыршо, ахахәдукәа икыө-кыөза ирықәгылоуп ацмақәә, рыцламхәақәа ааихамгылазо, ир-фахыо ахаскын ржахәо, шыжымтантәи амра шәахәақәа лбаардауоу узымдыруа.

Азарақәа?

Урт роуп уафы изышыақәымкуа!

Иаакартцашази!

Урт азарттра а́кынтәи аки-аки еигәтасны реалдыр-шәшәоит, уаха иптцәо баф рылазаму уара идыр, акымзаракгы рмышьзо, нас еихыца-еитцыцо, ртәыџа хәычзақәа ахьаацәытцыхәәаз атыц иафошәа еиџакшо иааилалойт, убри иаџуп иаакәымтцзақәа, ргәы ахымшәәзақәа, имаацсазо...

Апсаса ргәархра иалагаанза, Харзаман, дынрылс-аарылсуа, дынтгыла-аатгыло ргәатара далагоит. Сарггы уи саџуп. Иареи сареи занаатла ҳазлеипшым аазырцшуа схалат затцәык ауп. Харзаман егәа ирманшәаланы иабжәагарггы, ахалат иеизамыршыцылт. Ихакы́м ианишәйтцауа дарччархәуашәа ибойт.

Цьма-цыпцхьаза хаз-хазы иаадыруеит иарггы сарггы, цшрала мацара акәым, кәзшьалаггы, досу абла ханхыцшыланы агәалакараггы еилахқаауеит, убриакара хаилатцәеит, убриакара ҳаизгәакьахеит дарггы ҳарггы.

Рыхьызқәаггы аадыруеит — ацмақәа досу ирыхьзу.

Абар, ацмақәа зеггы ирхаџо ахахә ҳарак ду иахьықәгылоу Домбеи, атцәтцәа ахәда тархәа-такнаха ахатцаны, Харзамани сареи ханазааигәахалак, ахы нақьа-аакьаны, атцәтцәабжьала ацмақәа зеггы адырра рнатоит: шәыгешәырқьиа, ххылапщцәа-еихабацәа аауеит хәа.

Егьырт ацмақәаггы изқәыршәшәа-аазқәыршәшәаны, рыхқәа ҳаракны, ишьтыхны, рлымхакәа ркьацә-кьацәны иааилагылоит, атцх аашьара изалымтцыцкәа асаара итәоуггы — ахьшәтхәа иџагылоит.

Харзаман, ишахәтоу еипш, иеапсатәны (сарггы ус кәстдозар акәхап) — иџынеихойт апсаса зеггы акакала илапш рыхганы ибарц. Иара апцхьа днеиуеит, сара иара сишьтагылоуп, еихаб-еитцбыла.

Дара ацмақәа, иарбанзаалакгы, зааигәа хнеиуа, иара атәала, ишадыруала салам хнатошәа, иаахаихырхәашәа канатцойт, акы иагәарцханы, акы иахмырқьацәакәа, аеа-

ких аиргъ-афергъхәа, досу ргәалакара зеипшроу еипш. Харгъы хзашьтоузеи, асахъазы дөыпсшәак раххәап хәа мацаразы хцәыртцзом, досу ргәалакара зеипшроу хды-руазарц ауп иахтаху.

Цабыргынгъы, башаза хшаарыламлаз зыртабыргуа акы аахәахауеит — аа, Цагъа иахъыз цханашьома ухәартә изықәгылоу ахахә лақә къақъара, ажбы ахьырхәа ишәошәа, апхьатәи азшьапык ықәмыркысзо иагәы-тапсаны иахьаку.

Аказгъы иахьафаз ахахә бғаланы иаахеит. Ифашьазом.

Харзаман хатала иара иустқәам иахьынзахәтам иеаламгало сара сахъ даахьапшуеит, ацъма ахьгылоу даламкъысзакәа:

— Дад, Алоу, Цагъа ашьапы ахьуазар қалап.

Уи нахыс иаргъы саргъы Цагъа егьырт ацъмақәа иаа-рылганы иахәтоу зегъы азықахцойт, аамтала ачымазцәа рзы иалхны иҳамоу атыц ашқа инаагоит, ашьапы аабзиахаанзагъы агәартцра азин амам.

Убас қахцойт, шамахамзар, есышьжымтан, атыцаф хьыцъагъ ханыкоу — ҳаицны, мамзаргъы — ҳауа икоу. Нас ауп ацъмақәа ргәархра азингъы анықало.

Ахы, уажәшьта ацъмақәа ргәархра аамта мааи, Хар-заман ибжы аатирқьойт, ҳааигәа-сигәа икоу ашьхақәа зегъы ааилазызартә, апсаса рымға шаатыз агәра ганы, афәқсақхәартәыфәқәа иеинқьа-ааинқьо, рқьафтызза амға иқәлоит. Ахьшьцәагъы нрышьтагыланы рфьнархоит.

Абри атаацәара иааланагалеижьтеи махәра ауа аат-ра иавоушәа, апсаса зегъы ахьгылоу акәымкәа, нақ нас-тхаза фныргәык акара зцазкуа ахахә ҳарак аҳақьа еипш иқьақьаза, акәаркәар ахәда иахоушәа, ажақьа ахьныр-ҳаланы Мазлоу хәа хзышьтоу абагъ иқәгылоугъы, зегъы анындәықәлалакь, иаргъы иатахушәа-иатахымшәа инал-бааны, аенарывак-аарывакуа ирышьталоит...

Мазлоу апсаса зегъы ахьгылоу иказар цәгъа иамбо-заргъы қалап, аха азин азтода, атыц иаху, Харзаман ида, ауаапсы зегъы, ҳааигәа-сигәа иааир аауам — афьы уафьы изычхауам, абагъфьы!..

Харзаман атың уаа зеггы акыраамтагы иҳамаикуан, Мазлоу изакәызаалакь ффы чыда амам, шәадызцалазеи хәа, аха зеггы дара роуп, ҳара зеггы ианахтахымха иара итәы изамыргеит.

Аерацшразы ҳара иаххәаз дақәшахатхазшәа, даны-шәазшәа даауан, аха гәаныла, фнытқала, азалымдара қахтдазшәа дахәацшуан, Мазлоутгы иахәтамкәа агәы нырхоуп хәа ипхъазан.

Атоурыхтә киносахьақәак рґеы, ага иқәларц зырдәықәлаз аполк-напхгафдшудырбо еипш, ацмакәа еилаатыруа, инеилыца-ааилыцо иахьлеиуаз игәы аздуны, акыраамта ибла ааркәымго дрыхәацшуа, дгылоуп Харзаман.

Ашьамака ртыцгы зынза уа, ааигәаза, икоуп, уахьгы сныдгылароуп, сарауиматцурала мацара ҳахәацшуазаргы исыхәтоуп.

Зафас иуаажәлари иареи рырахә еилдыргахьеит, машь-шьалах, рқәабқәа хшла ихыхәхәо икнахауп.

Рахә чымазаф шыкам здыруеит, аха сынрылацш-аары-лацшуеит, ишдыру еипш, агәәанызаара ианакәзаалак-гы имыцхәзам.

Ашьамака гәызфыда, ашьамака жәла бзиа ҳзануп ҳара, амзағаа, ҳажәкәа рычыргәкәа ргәытдамзо, ибалдахәы-былдачо рґанынархо унрылацшыр угәы аздырхап!

Изыхәтоу рахәгы уаагы гәартцуеит, нас атыцқәа рґеы иаанхо зеггы уск-уск ҳарґеуп — азәы ашә хихуеит, ахыртәы тәарнитцоит, «ибаахьоу» ашәазақәа еилачапаны еилеитцоит, мачхума икататәу, афнутқа еипш адәахьгы шәкы-зқь ыкоуп, ҳара ҳарахә ртыцқәа рґеы қыта дук анха-ра акара акататә амоуп.

Амра ахцәы қацшьқәа еимырбґыжәаа, амшын ин-заанапсалоны еипш, арахә ртыцқәа ааныжьны афныка сцарц така сынталт, ахра ҳаракыра иаґкьаны зґаазхаз ахахә аґазнымкылакәа, ҳаракырак акынтә иқәсыпаны аґа ҳаракырак инықәпало-аақәпало ишнейуа еипш, сынқадала-аакапало, санындәықәлоз сґеинеитцысхырц иаашьтысхыз аныкәашәа иаасзымпцсахзакәа.

Уамашәа ауп ишыкоу абри хара хқыта Амзаға!

Апсны адгьыл еифартәыра ахккәа иамоу зегьы ҕытк-сытк агәылапканы назаза абицаразы тәахтәыс Амза-ға иарташәа, иаауцымло иарбан: ашъха цәхәыра, шәа-пыцъапла ифычоу ашъха, акәацағацара, анаарақәа, адә-каршәарақәа, адәхәыпшкәа — еикәызыпхъазода!

Абар, уажәы афны сназаанза уаха хынкылашъа сым-замкәа сшааиуаз акәымкәа, иара шысгәаламшәазоз, сап-хъака убра цъара ибжъаршәыз адәхәыпш хәыч ағы саа-кылшәеит, сгәысеанзамкәа сахыкәз иагъаацъасшьеит: адәхәыпш иаакәыршаны еикара-еикараны, алар рыхшъы-лашәа игылаз ачандар тцлақәа, «Атцаатцла» хәа изышътоу акәашацәа рансамбль иалоу ахәсахәычкәа, абра хара хғы иааны, иахыкәашоз адәағы саарылашәазшәа.

Ашъхара акынтәи, сыфны сахылбаауаз адгьыл гье-жбуазшәа ахьснарбоз акәхап урт ачандар тцлақәагьы икә-шътрааны цъара машәыршақәгьы имтцысзо, ихиааланы, адәхәыпш асцена еипш иргәылакны икәышъшь изцоз.

Адәхәыпш ааныжъны ашъшъыхәа сғынасхеит. Стаа-тиуа амфа сшықәыз ихәлеит, ускан сныкәашәа итцегь иа-гырханы амфа сөықәсырхар стаххеит.

Амзаға ақытан ҕынла ипшзаза шака лапштцашәара уоуа акара, атцхгы иара апшзара чыда амоуп.

Ақыта зегьы агәаеанны, алымхақәа ыртцарны азырфара иалагазшәа, ауразоуроу иаатынчхазшәа канатцеит, аха азнык азы ауп, нас ана-ара ағытбжъкәа игоз нырцәи-аарцәи иныкәс-аакәсны, ахысбыжъ дагәақәа реипш ины-лабга ицон. Инабжъаршә-аабжъаршәны ахухухәа рыб-жъкәа рзеикәмыршәазо, нак-аак еизааигәазаны икнахау арепродукторкәа шеипырхагоу еипш, ашра иағын алақәа, рыбжъы тахәаеа, идагәаза атцәыуабжъ еипшны, игәып-тцәагаха — зуахк рыла иутаху.

Сара амфа сыкәын, иара саазгәылазкыз атцх еипш схьантаза. Алақәа рыбжъы, аифахысра аихсыгъра аеазна-куазшәа, уажәшъта зны-зынла иналаршә-фаларшәшәа акәын ишгоз, ианаамтаз изтымкәыз ашәақъкәа реипш.

Акәарақәа зныкалашыцара реанырзаларшә, шакартаху еицәажәарц рыбзқәа қыщә-қыщәуа ацәытцахәытхәытра иакәытцуамызт.

Зафас иааигәара азлагара хәычы саназааигәаха саан-накылт, аибашьраан афронт азы уахгьы-еынгьы иааи-кәымтәазакәа аус зуаз азауад еипш, ахухәа илаго итагы-лан. Сара уи абжыы саназызырәуаз, ақыта зегьы икара-уараха ицәазаргьы, агәытцәкәа еикәымтәазо иахьеисуа абра, азлагарафы акәушәа збон.

Афны саннеи атцх рацәакгьы исымгазакәа суатах ахь схалан, сыцсы сшьарц сызбеит.

Амралпатретиахьсбартазинькәыргыланы (уи ескьын-гы цыыбала иныкәызгон) сахәацшуа скаруат сықәиан.

Сара скаруат зынза аценцьыр иазааигәазаны игы-лоуп — иара саныкәиоугьы ажәфәан агәыштда кьақьара сатцацшуеит аетцәакәа сыблақәа хыркуа, кәына лыпшаах-ла еибытоу ецырхала ирхиоу ае-түдан агәышпы сагәы-тцацшуашәа.

Ғыц аныкәара зтцо асаби иеипш, иаацәыртцыз амза, сара сценцьыр ахьяарту ифнацсо ашәахәакәа, суатах афы иарку алампа иахылтцуа алашара иаамаркуеит.

Уаха уамашәакәатцәкәа, цыдала, ицқьоуп ажәфәан алак-та, мазак атцамқзақәа, агәы кьақьаза иаартны иаацшуеит.

Амра лпатрети ажәфәан алактеи неимда-ааимдо сыш-рыхәацшуаз, ацәа ахаара сналакәкәа сцеит...

Ауха шаанза апхызқәа срылан — саазрылымтцзо.

Закә цхызқәази?

Ахәара иапсахарым,- апхыз амци атцабырги ахьыкоу здыруада?

Цхызла атцыс-мфасгьы цырны ишцо унамтцасны иу-куеит, аха...

Апстазарафы?..

Шьыжымтанын. Амра лхала луатах афы дышытоуп — ахәшәтәыртафы, аценцьыр иаадкьысло игылоуп амжәа

амахэ тартарқәа, шыжымтантәи ацшахь ианаартыслакь, асаркьа реынахьшуа, лара лыхшыѿ аарзылшьтырц, дхьадырцшырц ртахызшәа.

Уи амжәа амахәқәа иагърылшеит лиарта дахықәиа-зынтә апенцьыр ашкә еиха дхынаашәа, дара апенцьыр инахьысны рхы иакәйтханы ианаатацәуазилара лыблақәа анааикәыпцсози аамта ирыбжъанакуаз аламтақәа иааих-мырсыгъзакәа дрыхәапшларц, дрыхәапшларц...

Амжәабгъқәагъы капсахьан, ана-ара, уарла-шәарла иефаз рыда, иара ауразоуроу зегъы неидкыланы, ахы инаркны ашьапакынза унахәапшыр, афы ыжәны иаха шаанза ақалақь игииуа иалаз, аисра дахьалахаз ишәыз зегъы кәыкәны иахышәырхыз дацәыпхашьаны зыфныкә изымнеиуа иеипш, ихырқәакәо ааттра иавагылан.

Ацшасра еикәтәа-цыпхьаза амахәқәагъы еиха-еиха реааныркылон, аамта ныбжъажь-аабжъажьуа, хрыжь-хрыжь инадкысла-аадкысло ианалага, лара еиха ддырбыжжуан, данхәычзас, ашкол илыцтаз чкәынак лгәылеан-замкәа, иезаны дааины дыширчыхәчыхуаз лгәаланаршәон...

Ус, уи амжәа иаакәтәеит цыск, иахьыкәз, иахьынтәиааз лзымдырзо, икьацәза изыкәтәаз амахэ ыркаткато.

Амахэ ианаакәтәа, иаатцыхәаршәшәеит, нас аеааилацаланы атеитыпш пшзара нагзаны иаанарпшуазшәа, иахьынзалшоз аеитцыхны, аеыхаракны аеылнарбеит — зны аганахьала днагәйднарпшылеит «абас, абыржәы сшыббо еипш, уаха еицакшья сымазамкәа ауп ескъынгъы, абри аганахьала бансыхәапшлак сшыкоу» ахәарц ата-хызшәа, нас, егъи агангъы лнарбеит, уи ашьтахь, ишиа-шаз лара лахь, ахы рханы иаакәтәеит, агәыштца кылцаны, иатаххар иара убри иахыкәтәоунтәгъы лара лкынза аеынанагзар шалшо лырбо, ус, иаразнак иаакәтәины ашьтахь шаалеинархаз акара лылапш иаатцашәеит, аха агәынкылаха лазаанза, ашытцә-шытцәхәа атцыхәа кьаны, еитаахәны аган лытаны, нак хара, иара ада уаха аду-неи афы зыпсы тоу азәгъы имбо ацстазара еилафынтра

иалапшны атца казказра аҕынза алапш тар шыназо лнар-
бар атахны аеырпагыаны иаакөтөит.

Иара усты уи аплан шамаз аеыкөымкыкөа, иныкө-
пырны ицозшөа ааканатцеит, аха амахө ахыхь инхапыр-
аахапыруа, иахынзатахыз икьачакьт, нас лара аееиз-
гахагы лнамтакөа, алапш дшаатцашөаз еипш (лара дам-
базозаргы каларын, аха ус лгөы иаанакон Амра) лшьапы
даакөнакьарц атахызшөа амахө иаакөтөан ахы налеирха-
ны аччахөа ацөажөара иалагеит, аха ишца — ахы ҕыппны
иаҕытны ицо!

Имфа-имжө сазызырфуанда ухөап, апсы тыхны акьышө
икөкуп, ианатахха лара лзы ахы иеигзону — иара убратцө-
кьа интшөааит апсахөага, лара данькам мышкгы апсы
таны анцөа адөы икөумырхан! Мышкгы!

Ихтязаны ихөацөоит, аеааикөнакыр, апхөызба лых-
шыө аатацөханы аеа лапштцашөарак имтарсны иаман
ицар хөа иацөшөошөа, нас еиха аеаартынчны, ашоу-
ра рацөа злаз ажөеинраалакөа рыпхьара далганы, али-
рика пшқара цкьа ацөа зыкөнү ажөеинраалакөа рып-
хьарахь ииасуа апоет иеипш, иаҕытцуа ажөакөа акакала
рыпхара шрымоу лара лгөы аҕынза анагара атахны, ахы
ныкөтца-аакөтцө, иеырба-еырбо, ихгөарпхагаха илҕа-
чырчыруит.

«Учырчырла, стыс, учырчырла! Сара сзы мацара учыр-
чырла! Есышьжымтан, есышьыбжьон, есыхылбыҕеа...
есуаха!.. Зынгы-пхынгы! Ескьынгы! Ескьынгы! Ап-
хөызба лыпстазаразы акарматцыс ашөа ахөалароуп, абжьы
ааихымсыгьзакөа, царшеирак аламтцакөа, ицкьаны, ихаа-
ны!... Учырчырла, стыс, учырчырла! Сара сзы мацара!»

Атцыс еихагы алирика цөкөырца аеаннатцөит, агөы
шьтытны, уи ахаара, ацха еипш, ацөа-ажьы зегьы еим-
надо...

Ахакьымцөа анааилакь, атцыс апхөызбеи рлирикатө
хьатра, рыонутцкатө дуети ааипкьоит, урт шахат дыртах-
зам, атцыс атыхөтөантөи «ажөакөа» рыла лгөы леантцаны
иныкөпырны ицоит.

Аха шыбыбжьонгы иаауеит атдыс, уи абжыхаа ихэша-
ха, ицхаха апхэызба лгэы икэышышы ицоит, ицоит, лоу-
разоуроу зеггы уи ацэкэырца хаара далашькыруа.

Аекартцэаны, апсы зеггы аатыхны, лара лапцха иныкэ-
тцаны, еиҥацахуеит.

Апхэызба дыцшуп, дыцшуп... лыблакэа траа. Абар,
шыта аҥхэара иахыцеит, ас канатцазомызт, ескынггы иа-
наамтаз иаауан. Иагэытцашэазеи?

— Аха мап, цыра изхамшэалоз уск, иара иатахны
акэым, изтэшэз атагылазаашыа иаунамышытуа икыдха-
лазар акэхап, мамзар...

Иаауеит уи, иаа, уаха калашыа амам — абар, абар, абыр-
жэымзар-абыржэы, ескынггы изыкэтэало амахэ иаины
иныкэтэоит, апси-апси еихыымзо, лара лахы ицшуа... иа-
хыагхаз агэы иаланы, аха лара гэынамзара хэычык атцкар
лыманы дыкказаргы иаалыхнацаап — абжы ныкэыр-
шыкырыны лара лзы ашэахэара иалагап!

Лгэы шцеисуеи! Апхэызба лыпцстазараҥы акыр зтцаз-
куа хтыск даназыцшу абас ауп — агэеисра мыцхэ дыхта-
накуеит.

Апхэызба лгэы хытхытуа акы даназыцшымгы — лып-
стазара аангылеит ауп иаанаго, сара иабаздыруеи, аха
амзаҥатэи атахмадацэа ирхэо исахахьеит.

Егьаурым, имаар иабацо?!

Атдыс амтцэыжэоакэа замоу ипырларц ами! Уажэытцэ-
кыа ишылбо, иара ескынггы изыкэтэало амахэ, ахызатцэ
еипш ишааиуа иныкэшэап, аха иалымшэазакэа, аҥыр-
еины иаакэтэап, нас — ишыканатцац!..

Имааит, икам.

Аҥхэаракаэа зеггы ирхыцеит. Уажэшыта ларгы зынза
ихьаалгеит, изыхкызаалакгы бзиара иазхэам, лапцыкэ-
шэагы хырым. Икам — икамоуп!

Лгэыгракэа зеггы башахеит. Абар, ахэларахы еихоит,
иара агагагы лылацш итцашэом.

Абри акара зҥытцхэацэоз, зҥы ааихамкзакэа ашэа
лзызхэоз атдыс еибганы аскаамта иазычхауазма? Цыра

залымдарак иақәшәаны икыдхалазар, агәы иахапжәаны ипсрын ада иаанхомызт. Мамзар?..

Мамзар абра амахә ианықәтәаз мацара акәзу ахы иамеигзакәа армағьырма ажәа тацәкәа сзашьтоузеи хәа икапцо ианыпарпаруаз? Знык инықәцырны ианцалакь — зегьы ахаштуа, ахы интыкәкәа ицо!..

Аеа тдыск, зынза абжьы мыргазакәа, ахәа дамшьуа, ауы дамшьуа шырхәо еипш, иааин иара ахазы мацара атып ылхны, агәылеи-азлеи азәгы дмыргәакзәо, иахьықәтәоу ааиләшәшәра иалылбаауеит, ианаатцыслакь ергь-афергь-хәа лылапш иаатцашәо, иштцысу лдырыртә акара.

Лара дыззыпшыз атцыс атыцағә ауп хәа дыкоуп иааины иахьықәтәоу, машәыршәа акәхап акәымзар, аеа тыпк згап хәа иашьтоу тдыск ацәәәа ахам уи, лара излеилыл-каауала, аефәыннашьошәа ауп ахы шымәәпнаго.

Уи аеатцысуп. Иәашьазом.

Иааины ианықәтәоз зынза илызгәамтазеит, амахә лылапшанафәылгозаамтаиакәшәазаракәхап, данаахьапш, ипхашьапхатцо, икәйтшәитүа аблақәа таа, агәы итаз арахь адәахьы иазцәырымго, лара илыхәәпшуан, иара ахатәы гәтакы итаакәкәала иаман ицо... Убри амахә иқәтәаны, асаркьа иалпшны апхәызба дахьабоз мацара азырханы.

Лара, атцыс ахымәәпгашьа цышьодшахәәпшуаз, ағәы аа-ихыхны «ажәак» афәмыршәазакәа, алашьцара амтцәыжәәа инытцанакит.

«Нас, акгы мхәазакәа ицарызу? Уаха зынза ғымт-закәа?»

Мап, имцазеит. Иара убратцәкьа иқәтәоуп. Иахьықәтәаз. Имтцысзакәа. Атәитыпш аампсахзакәа. Зынза инеи-тамкзакәа.

Алашьцара иахьытцахаз ееила илбом, аха уа икоуп, дацәәашьазом, уа икоуп, уа, гәыла-жыла-цәала илбоит.

Атцх агәы ааиәнашеит, Амра дзыцәом. Аблақәа, аал-кәымгазо, ғымтзо алашьцара иахьцәытцатәоу лгәатцанза инеиуеит, лара харара дук лыдушәа, лхы ахыбаан ацәа ләылзатом.

Ашарпазоуп лыблақәа антаа.

Аҳақымцәа рылсны рбара ианалага, лара лҕы иана-адгыла затҕык ауп данҕыха, зегь рапхьазаггы амжәатцла ашқа днацшит, аха атҕыс атыц аҕы иҕазамызт, ицахьан, урт анаафнала нахыс уақа ақазара мыцхәны иапхьазазар акәхап, ачымазафы лыцәа тынчра ахьчара аамта анынтцәа, инықәпырны ицеит.

Аҳақымцәа русқәаирылганианындәылтц, ҕапхьа Амра лхала даанхеит (Дес афнықа дцахьан). Лхала ақазараггы есқынгы лара ишылтахыз илықәманшәалахомызт, даа-тышәынтәалан, иахьынзахәтоу леатаны лхы азхәыцха лазомызт, азә даалпырхагамхар ауамызт изыхьқа-зытц-кьалакь.

«Ауаа ратқыс атцарақәа еилылкаауашәа, урт рбызшәа, рқазшья, ианцәажәоггы, ианҕырымтзоггыаклафмшәошәа лхы лыпхьазахуеит, арахь, аргама ду лыбла иабоз, ллымхәа иахауаз зеггы деикәжьаны дканажьхт.

Илылшару ахгара? Зеггы лхаштны, лҕәы еикәхәаланы, иахьаггы-уатҕггы, назазаы?! Ғаахәра ақәымкәа?»

Лхазхәыцха инагзаны ҕапхьа илмазеит, ашә аартны даафналт — лыблақәа рыгәра лзымгеит, аха иара иакәын, даафналт Алгьери.

Дахьаафналаз ахгәы дналақаца дцеит, шьяҕак цхьақа изеитамгеит...

Илбахьаз Алгьери дабақаз, дрыцхәхәха, деилаханы, аггычра итытцны, иара ииҕычыз (хьзы змазам акакәны) дататцан ауаа зеггы ирбо дрылган дааргазшәа, деитцәгәгәа убра дгылоуп.

Иабакоу итеитыпш цшза, итеитыпш цагья?

Дтәйтцәиуа дызтаҕырбоз ицәа цшза кәымшәышә неи-хьтцны иабаци?

Ахәша зықәтҕыр ицоз ибыз иаакәымтцзакәа ишцәажәоз, ишцәажәоз, иатцаз ахәша анынтцәа ацара иаблны ихәлахазшәа, зыҕнамуази?

Уи ак ахьны икамкәа еибгазар, аламала атра итагыло иқазма?

Алгъери дааианза дызлаказ ада, Амра изакаразаалакь аеакала лемылымпсахт, иауа-иажалан.

— Амра, бышдакоу? — днапыркэычуа дахыгылазынтэи ѿбака шыаа пхьака деитаргеит урт аѿажэак.

— Утэа, — лхэеит Амра, уи иааира изакаразаалакь тцакы шылзамамыз ирдыруа, изтаара апенцьыр инкылууаан иахьцаз агэхьаа мкзакэа.

«Абри иааира иацэшэаны иприт атцыс тынч, — аалгэахэт Амра, аамта аабжыаршэны уи ахыкэтэаз ашка да-нынапш, атып тацэны ианылба. — Иара ицэшэаны».

Алгъери днатэеит — акэардэ итцапжэар хэа дацэшэоз-шэа аарла иеныкэыркысуа, иаацэгъарахарггы дкамха-кэа, ишыапы дшыкэгылоу деикэхартэи еипш иеырман-шэалан.

Абра дмаар ауамызт, атцыхэтэаны знык, Амра лэы даадгылар акэын, ихьмызг неихыхны ихы дакэйтхарц, дынхарггы дтахарггы убри каимтцакэа Амзаа ақыта дзалсуамызт, аа, нас даан дахьтэоу, илтахызар иаалэашэо зегь иалхэааит, ицэа кказа иааихыхны, лхы дакэыхшаны доулыжэаит, илылшозар, лаба дук аашьтыхны ихы агэта ахъазеикароу дасны еикэырца икалыжэаит, иаалтаху зегьы изылууаит, икэнаго хэа акгы ыказам, амала, ас афымтра цсыхьшэашэара далартэаны акэымкэа, икал-тцаша калтцааит ирласны, минуткгы иахмырцакэа!..

Дызхыццакуагы, лгэы иалоугы, изакэызаалакь ак-гы лымамкэа, зегьы лзеипшны (Амра лтагылазаашьафы уи имариаз усхарызу?), зынза илзымдырзоз азэы, зхэара ицэуадафыз акы дамыхэар ада цсыхэа имамкэа ахэшэ-тэыртафы дылтаазшэа, аха дыпхашьаны дтэазшэа, ди-хэапшуан. Лара лфымтра зынза икаркы танарфеит.

— Сара, Амра-а, — ифы итаз ацара дамблырц азы ахауа ифы итаигалозшэа деиха-ѿеихеит Алгъери. — Сара, Амра...

— Закэызеи уара, Алгъери? — деицалкуазшэа, иаалзым-чхакэа дааипыѿлт Амра.

— Ишыкоу бымбои, Амра, ауафы ихьшэаны акэзарггы, иус еилиргароуп, аѿада датэу, алада датэу ицэеиламго...

ицэанырра мацара иеамтакэа, ихшыф иабжьнагоггы днагэтамсуа...

— Иатцанакузеи? — дызлацэажэоз зынза илзеилым-каауазшэа калтцеит Амра.

— Ашьяаа хада еицазгарц ианақэыскуаз, сыхшыф аееизганы иазхэыцуа аёанаанаха, уаанза уи акара цакы зысымтоз аусқэа, сеилапахны, сёахэаны сааныркылт. Сагьяаныркылт, сыхшыфгы цыакэакэараза иаакартцеит — мышктэи акэымкэа, инархаразаны ацстазара сала-нарцшуа, — ашыкыл ишыапы нкылхны иеы днақэтэартэ еипш дыфхалазшэа ибеит уи.

Амра макьяназы иааихэалак акгы ималымкырц лызбеит атыхэтэанынза дахьынзацо лбарц.

— Азэ игэнаха уқәутцар, иламысым, хара иузгом, — агу-манизм акатегориякэа рыла ацэажэарахь аамта ааизшэа ибеит уи. — Иара ишсеихэаз еипш, зынасыц сапырхагахаз имфа сапыртцырц сызбеит, — дкэаратца-аакэаратцо дшаа-иуаз апхэызба илеихэарц иицахыз даадгылт. — Аиеи, иара убастцёкба ауи, уаха аеакала акэымкэа, ишсеихэаз.

— Дызуста иара? — Амра уака дымтцаар цыххэа ыкамызт.

— Алоу! — ажэакала зеггы даарылгазшэа ипхызеит уи, ицсгы ааивигеит.

— Алоу? Уи дзыхуркёзеи?

— О-о, Алгьери! — ицъашыаны лыцымшықэа хацаланы даагылт, урт ргэыреанзамкэа. Цицина данаафнала. — Сышэпырхагазар? — ашытахы даназхэыц иатахзамкэа, иатыцзамкэа ишыкалтцаз еилылкааит уи азцаара, ахашта ихышэан.

Цицина рапхыза лфы иаатытцыз ажэа дырттрысны даргылахыан Алгьери. Ихы ахыгара изымдыруа, царта змам атшэарара ибжъарцалаз агыгшэыг еипш, урт афыцъагы даарыбжъахеит.

— Мап, мап! — Цицина лажэакэа ашэи-тышэи инамышьткэа иара уатцёкба иаанылкылт Амра. — Зынза иаамтаны, иагмырхакэа, иахмырцакэа бааит.

Астанция аргылар аялганы, иара Алгыеригы абри
ақыта далтны данцаша аамта аанда, уаха адунеи аеы ак-

ггы дахэомызт, нас, машэыршақэгы арахь дыкэнагалартэ икаитцарымызт — наунагзазы абзиала Амзафе хэа ишь-тамта уафы имбо днытцашэкэа дцарын.

Иласхароуп иара уи аамтагы, аргылара анцьныр хада махэи-тцыси еикэиртэом, Алгьери ихата лассы-лассы зымџацгара далагаз аизарақэа рфы ишихэало еипш, аусура џбартэыроуп, ихцартэыроуп, итцегь ихараркыроуп, ауаа ирласны алашара рытатэуп, ас алашыцара ицэы-тцакны, аххы инеикэахауа (арт ажэақэагы иара ыцц зхэара хтעיққээз роуп) ианбанзарымоу? Атэылеи аихабыреи рнапы ианыртцаз хатыр ду зкэу адтца афхэара иа-зыцтэоу акыр шыбжэоу инагзаны иалгароуп, убыскан ауп рыцсадгыл азы абзиабара ирымоу анаадырцшуа, ажэларгы итабуп хэа анрархэо.

Апстазара ацышэа змоу цхэысуп Алгьери иаб иахэшыа, ан гэакыа леипш иара дзаааз. Абыржэы иара дызэу аргыларафы (уахь ддэықэыртцартэгы изеифызкааз лара лоуп), ихы шааирцшуа ауп нақ-нақ матцурала ишьтытцра, ихалара зыбзоурахо.

Итаацэара ус азы иабжылгаз азнык азы инагзаны идимкылазаргы, нас, иеыртынчны даназхэыц, гэаныла длықэшахатхеит, иазиуазеи, лара иаб иахэшыа илхэан еипш, еипхыкэкэа ақытауаа раатцэақэа ирытцазза уажэы-уажэы ишэ инылахауа, иерылагало. Қыта цхэызбак илылшома урт рыфната аныкэгара — уи Амра лдыррагы лкультурагы азхом. Иара икэнаго, дахыаааз афната змырпхашыаша азэ дааигароуп — иара пхыака изыцшу аус дуқэа рфы ивагыланы фызара ицныкэызгаша!

Абри афыза аймак-аифак Алгьери џнутцкала иман дышныкэоз ауп Цицина дшаацэыртцыз, иара убри аамта иақэыршэаны, иара убракагы, апхыаф, ишудыруа еипш, зынза иаакэтэины рфынархеит аусқэа.

Иаразнак ас қэтэиаашыа изыкатцозма Алгьери хэа уаалакџакуазар акэхап, апхыаф, ус шыкайтцаз ыртцабыргымшэа пхыазаны. Шэкэыџџтцас уи амахэтақэа сзамтазаргы, убастцэкыа икалеит, аеакала акэымкэа!

Апстазарафы уи афыза аума иќалаќео — зуахкы утаху! Сара соыза чќэынак пхэызбак дхэаны дизтэан, ачара иеазыќатцара дшафыз, лара иаалырќыаны аеазэы диццеит. Азэгы гёфарас иахымазамыз цъара дцеит. Арпысгы дазгэан, игэы еилашэаны, рацхъа иааимцыхъашэаз азэ дааигеит, сшыа зуеит хэа.

Цициinei Амреи реидкыларагы атахым, Алгъери итэала, агеи ашьхеи реипш еицэыхароуп. Теитыпшлагы, дырралагы (ќышрыла еитеигалароуп уи ишыаќаќа амардуан дхаларц итахызар).

Закэ пхэызбароузеи илылтцыз Цицина — иара димбеижътеи зынза дынцэахшахеит, ашьеи-ахши реипш дейлыпхо, дицны дахънеилакгы зегы рыбаќаа хылкуа! Лзанаат акэзар — ахъырхэага, ахаќым-апќафы, зыпсы еиќалырхо ауаа зегы лхатцкы камыршэуа, лыхъз хэаны азы иафымхэо, — зеипш цстазара гъамоузеи пхъаќа изыпшу!..

Амра лыхшыф шытраќеланы, даашьтцааны фапхъа иабыќэу дахъаго, акакала зегы лгэаларшэо, рацхъаза Алгъери ифыза дицны аштэ данааталаз инаркны иахъа уажэраанза дара зхысхёу амфа данырцшыло? Урт рфыцагы анеиќэшэаз рацхъазатэи амш инаркны апстазарафы насыпхёис адэы илзыкёу иара затцёык иакёушэа лгэы изылнарбазеи, уаанза иаалыдгылоз зегы ахёгы-афгы иќёылмыргло?

Иблаќаа бзантцык лара лќнытэ ак рымтэахзо, игэы цќъареи игёыразреи дара иртцакыран, лара гёфарак лымто, ићалалза, излыхэапшуаз есќынгы?

Уилара лапхъадгыланы данцэажэоз инапќаа рхымфацгашьатцёќа гёфарацёгъак ахы уќэдырцшуамызт, ииашара Амра лќынза хэанчарак амамќаа анагарафы иацхраауан, зны-зынла ицдымшыќаа нытрыс-аатрысуазаргы, иара игёырѓара, иара ифнутцќа изиграмкуаз игёышьтытцра аарпшра акёын изызкыз, ихы-ифы акёымшёышэ цќъара цэахэа еиќэара шэахэа анылазомызт бзантцы — нас иабаймаз итэахны, убри ауаф, абри атыхэтэаны иаразнак ицэа иалтэрааны адэахы иаацёыртыз?..

Амра аус лыцызуаз лфызцәа анаафнала, дааипыркьеит — ианаамтазтәкьа иакәыршәаны иааит.

Аены, табыргны, Амра таха лызымтоз ахәыцрақәа реипкьарашатахызрдырузашәа, лассы-лассыауалтаауан, шыоук дәылтцны ианцалакь, аеа шыоукы аафналон.

Аус лыцызуаз лфызцәа Амра лгәы аадырфыхеит, уи атаацәара еигьу таацәара адунеи афы икам! Ахәыч ипхыз еипш, азнык азы зегьы нак илхырцеит, акыраамтагы имцазакәа ахәсахәычкәа азәи-азәи ацәажәаха рибамто, лара Амра ашкол афы дыкамижътеи хшыфзышътра зтахны иаакалахъаз ухәан-схәанк ламхәакәа иаанырмыжът. Иа-хьугалакгы ахәсахәычкәа дара ртәы картцит!

Урт анцатәкьа, лкьышә икәыз апышәырччара (убри акара дзырччашаз лархәеит) ыкәымбацкәа, даафналт Татеи, дагышиашаз днеины иеыналгәыджьыланы дгәы-дикылт.

— Ари закәызеи икалаз, Амра? — лнапкәа игәыдкыланы лапхьа игылаз акәардә дыкәтәеит иара.

— Ишәартуо акгы камлеит. Амала, «амашәыр ахампал иалоуп» хәа, еицәаз ахь икылсыр ауан.

— Ишцабыхьы абаацсы, Амра? — даагытцәыгытцәит уи «беыбыхьчар акәымзи» хәа лаепнихәозар акара, атцакы атаны.

— Татеи! Ушпадухеи? Зынза уарпыс назахеит, — ацәа-жәара ахылгеит Амра, уи аус уаха еиталгәалашәарц шылтахымыз лныцшуа. — Уанбааи?

— Иахьа. Абыржәы. Сара акгы сыздырзомызт. Агра Акәа даасыкәшәан абас-абас анылхәа, иаразнак сәаасхеит.

— Уускәа шцацои?

— Сара сускәа ирыбаргәызеи, Амра, аха... ари шца-калеи?

— Уи иазууазеи, цьушът!.. Ашәа фыц умыфзаци, сара исмахац? — иахьынзалашо, иара дыхтеимкырц, лара ихшыф амфохкьара дафын.

— Ифыцкәоугы зыфхьеит, аха...

— Бабаду дубахьоу? Уажә уааижътеи?

— Мамоу. Ыбаргы сыдымгылазакәа, сышиашаз арахь сааит.

— Думбазои, нас?

— Хәарада.

— Егъа дуеигәыргъап!..

Татеи уи аус уаха аеаллагалаха илимтеит Амра, ацәа-жәара наф-нафгы иркәаратца-ааркәаратцо ахырхартә лыпсахуа ләаалхан, уи аганахь дзыдымгыло иблахат тылкәеит.

Аены Амра дылтааит аказа Амтон. Зегы-зегы рышь-тахь, акыраамтагы лара ләы даанхеит.

«Абз-хәшәуп» хәа ирхәо табыргуп. Амтон аказа Амра длацәажәонатцы ахәшәтәыртафы дшышьтаз зынза илхаштит. Иара Амтонгы аены ацәажәара шпеигәапхоз, иихәарц иитахыз ак ихаштыр хәа дшәаны, дынтгыла-аатгыло, апстазара апышәа инатахьоу лыхшыф азышьтуа, чыдала, хшыфортцагас илеихәшәа акәымкәа, аки-аки неиххәаауа, еихыртла-еихыртло, ллымха акынза инеигар итахын нас, лара дызлартафу ала, афар ирзеиталхәарц, уеизгы-уеизгы абицара ирзынхарц.

Атцыхәтәаны, Амра лшьапы аапыртланы дахәацшит, аха егьәхәтәны имцхәзеит. Иара инапала илзыкаитцаз алаба лханы инаиргылт:

— Дад, абри быцырхырааны бныкәала, салабгәала-шәалап... Хәычык бшьапы аабытцыбшьуашәа балагаргы ипхабымшьан, еихагы бныкәашәа арцшзо икалоит.

— Итабуп, — лхәеит Амра, лцәанырра зегы убри ажәа-фы иааизганы.

— Апсынтры бзиа боуааит, — лылахь днагәзны дын-дәылтит.

Харзаман ахәшәтәыртакынтә машьынала Амзафә данааи, ақытсовет ашқа днымфыхытит. Акыргы туан ақыта аихабыреи иареи еибамбеижьтеи, иара итәала,

урт рыла уафы иеиликаауеит атэыла аонутца атагыла-
зааша зеипшроу, аеафра, арахэ-ашэахэ, анхара-антыра
ашьақэгылашья, уи ашытахь, хэарада, адунеижэларбжя-
ратэи аусқэа. Ахэынтқарра аблақэа кэакь-цыцхьаза иб-
жьяцшуазароуп, хара хқытағғы урт роуп блас иахоу.

Харзаман дахьнеиз иибарц иитахыз афыцьягы
икэшэеит — ақытсовет ахантэафгы, аколнхара ахан-
тэафгы.

Аки-аки неиххэаауа, атыцантэи аусқэа реипш, адэ-
ныкатэи ажэабжьқэагы ирылацэажэеит, нас, Харза-
ман данындэықэлос аамтазы атахмада дытцзыркышаз
ажэабжьк аацэырыргеит, мацк ишигэамцхоз акара гэфа-
рас ирыман, убри акэын иара аскаамтагы иргэагэо иза-
аргоз, аха астэқья дканатцоит хэа икамызт.

Мыцхэзагы иацсышэаха, ихы-игэы алаканы ира-
цэажэоз ауафы иаразнак дышцааикэашэеи — зынза аеа,
уафхеит! Аха рацэакгы ицэарымшьязеит урт, Харзаман
адунеи азна игэы разуп, ауафы днаилатэа дцоит, аха иара
инхара-интыра инацрасуа ажэак ухэеит, уи ахатца итыц
даакэқьеит ауп иаанаго! Лассаамта дузеикэымкуа!

— Абри сара сёада уаха нхарта имоузеи, шэара шэна-
пала сыхэда тызкаауа? — ихы инапэы иааганы, иеир-
цсыгеышэа данаакала, ицамтазы деитаразцааит уи.

Уи, амаа икэнагаз адгыл аёы анхара зтахыз ауафы
урт дцэыррымгеит, дышны дызлаказ ала, еиланагалар,
еицэтэымуаахо акынза инанагар ауан. Убри акнытэ, егья
иундазгы егья каитцандазгы дрымнапхеит.

— Ишэтахызар, иаанхаз сашта хэыцгы, зынза сыоны
ацхья днаган дысёашэыртэа, иаргы-саргы хнеихкыашо,
— ихэеит уи, реицэажэара убри ала ихиркэшарц.

— Устэқья уахэацшуазар?.. — даалакфакит ақытсовет
ахантэафы.

— Хэара атахума, угэы иамыхэозар?.. — уи днаикэша-
хатхеит аколнхара ахантэафгы.

— Ишышэтаху! Шэара икэнаганы ишышэыцхьазо! —
иаахтэаны так еилга рымтазакэа, дындэылтцны дцеит.

Аамта ахьцаз-иахьааз имбазакәа, аусхәартеи иареи мац шрыбжьазамгы, иаарласзаны аоныка дхалт, аха аоныка дымнеизеит, иара идтцаны ишытаз адгьыл, җыц, ауафы дындырхарц ахьыртахыз ашқа днымфахытт.

«Ари закә рыцхарахазеи? — игәы дтахәыцуа, днацшы-аапшуа дгылан Харзаман. — Хқытаҗы адгьыл ду икажбу нтәазшәа, уеизгы-уеизгы абра дааганы дындырхар ада цсыхәа ыкамкәа, икалазеи? Цасхәа икартошәа? Ашьжымтан уоагыланы уашта уаныкәло, уаанда иахиа-аз амаҗ еипш, ула даахыкшало!.. Узыхь, уабраа иузынрыжыз узыхь ахь ишутаху узымнеиуа? Ари зеипшра усугеи? Уцсәа ахьжу, атәымуаф икамсар ргәы иныкәцсо? Убри изазымхәыцуазеи, мшәан, убри ма?..»

Уаагы иеизыкәымкыкәа, аоада, арахә ртыц ахь деихеит. Харзаман атыц аҗы данааи, аky дымфахнакьаны дшамаз гәахтеит, аха уи азтәахагы хаймтеит, ус даныкалалакь ишыкайтцалоз еипш, дынхавс-аахавсуа иеахигеит.

Адырфаены акәу, адырхаены акәу җеила исгәалашәом, Харзаман дысзышәарыцозшәа сылапш итәашәеит, игәи-игәи еилапшуа, сымариа цшааны ак сеихәарц, итахызшәа. Слапштәашәара мцымхеит.

Арахә ангәартц шьжымтан амархәага хакәычца (аҗынгы амра агылара хәхәапшуан) иаргы саргы хайҗапшуа ахәхәкәа хрыкәтәан хыхьынтәи хқыта хшалапшуаз, атахмада иаацәыригеит:

— Иугәалашәоу, Алоу, абра хтәаны ханеицәажәоз, хқыта азбахә шухәоз? Назазасы бзиа ишызбаз хәа...

— Исгәаламшәакәа!..

— Уиижьтәи уаха азбахә ухәо сахазом. Угәы ахшәазар?.. Угәы цнатәазар... шыта?

— Икалома? Еихагы бзиа избоит... сыцсы еипш.

— Ус акәзаргы калап. Аха сара уи аус сшахәапшуа удыруу, Алоу?

— Ишца?

— Ақытаҗы инымхо, игәгәаны здац адгьыл итцам, тагалан атцла амахә иҗанхало цша гәгәак анаслакь, иаа-җыршәаны иахьатаху иаго абыҗ-оа дафызоп.

— Сара уи акара скэаданы сахынхалоума ари ақыта? — истахзамкэа сызтаара атак аасыцэдадхеит. — Ацша иахьатаху сарцеицеиуа!..

— Мап, мап, дад, Алоу, — иааицэымгхеит Харзаман. — Ус ахьцоухэои! Уара ақыта бзиа излоубо ала, нхарак ашьапы укындаз хэа аасгэахэын акэымзар. Зафасрааҕы уахьыкоугы уонами, аха ахатэы нхареи хатэ ҕатцеи шырхэо еипш, еиха еигъзар калап...

— Уи хэара атахума. Сгэы итамкэа! Хымпада! Сара ишыстаху еипш исықэманшэалахозар...

— Аферым! Изахъзузеи исықэманшэалахозар! Ара хаками! Иахьяаутаххо — хахиоуп!

— Итабуп.

Шака бзиа ибозеи анхара-антыра алацэажэара, ихы, инаркны ишьапақынза дынхафуп Харзаман — дац гэгэала адгьыл иалачацоу анхафы! Сара, анахь-арахь хэа акэымкэа, избны, ихтэаны измаз сакэым, ақыта зынза изтахзам, амаршэа акышья ззымдырзо уафы дааикэшэаргыы, аду-неи ахааназы, ипсы изалымхуа агьама ииркып!

Днахыкэша-аахыкэшеит, атоурыхгы далацэажэеит, рқыта атоурых, нас уи еиликаарц иитахыз азтэара хада ашка диасит.

— Унхарц угэы иахьтоу атып алуххьюума?

— Мап, макьаназы ус иаахтэатцэкьаны тыц, азгэа-сымтацт.

— Унапы ахьнақөукуа атып уртоит.

— Уи ахэара уадафуп.

— Уаха калашья амазам! Уара иуеигъу изырто ирымада?

— Адгьыл аус гэгэоуп. Уи ажэлар зеггы иртөуп.

— Ажэлар иразтэаит, уара иахьяаутаххаз мап ацэызкуа азэыр дцэыртцазар, нас?.. Нас абарт спатцакэа нақ исёҕсхуеит. Иухэо закэызеи?!.

— Сара азэггы игэы нсырхар стахым.

— Азэымзар-азэггы игэы ннархазом, дамеигэыргьозар.

— Абзиара рзыкалааит, — азэггы дналымкаазакэа амзаҕаа зеггы абзиара дсыргеит.

— Ак уасхэашан, Алоу! — Сара сакэымкэа иара ихы дазтаауазшэа илапш аасхигеит Харзаман. — Уи атыц уара иугэамцхар калап, акэымзар... Хэара атахума, иугэапхом... иныжынггы уцозма? Акэымзар?..

— Иарбан? — сааицыөлеит атахмада.

— Уи уара иугэапхарым, дад, — өапхэа даалакөакт Харзаман.

— Иарбан дгылыу сара Амзафе исгэамцхо?

— Сара мчыла иудызгалошэа икамлозар, исыдцканы амөа нымөахытц инхаз адггыл тацэны ишытоуп. Уброуп, дад, рапхэаза уанааз сашта ушыапы ахытоургылаз, ускан уөызеи уареи ишышэхэаз еипш, амөаггы хажөгалт, убра унха, анцэа ибозааит, сара уахызбаауам, гэык-псыкала сазыразуп. Хатала уара ак сцөугазшэа исыпхэазом. Ама-лахазгы!..

— Гэыкала ишышэхэо агэра згоит, аха... — сазхэыцуа саатгылт убра сшыацэхныслазшэа, — аха... уаха тыц камлазшэа, амаг еипш шөыбла сынхыкшало...

«Сгэы иаатаскызгы иара иабейдыруеи? — ицьеишыеит Харзаман. — Убла ихыпшыланы угэы иаатоухэыцуа аатпааны, рнапсыргэытца иныкэтцаны, иудырбоит урт ауаа».

— Сара уабаспырхагоу, дад. Зынза истахзам азэ дааган дындырхар аткыс, уара сааигэа укалар, «агэыла бзиа агэы даөызоуп» хэа, уаха истахузеи? Хэара атахума, уара ухата иутаххар?

— Сара уи еигъасшыө икоузеи, аха? Шэара шөцбабаа, шөыпхэаша ахыкөу адггыл...

— Ауаөы изы изуа ауп, дад, сара сгэы ззыбылуа акэымзар, ауаөы ицыло ескынггы сазыразуп. Убри адггыл уара укэынхар, сара цөыз смоуазашэа исыпхэазоит. Сазыразуп, иудырузааит.

Аенытцөкэа аусхэартахь длымбааит, аха рацэакгы имыргэагэзеит, хара атыц афы иказ азэггы гөөарас иахмыркзакэа, иаарласны, иеаабжбаршэны дныбжкьеит.

Рапхэаза адггыл азбахэ иазхэаз аөыцаггы ааикөыршэаны, дара ракэымкэа, иара нап аарылаикырц избит. Аи-

ашазы, дарггы азнык азы ишэеит — атахмада иееизганы дрыжэларт дааз цыыршыеит.

— Нас, абри сара сыдггыл аума, уара, зеггы шэхапыцкэа иривтцахаз? — даара иеырцэгганы даазшэа ахы икит уи ицэажэара: — Адггылкэа зеггы ирылкаан?

— Избан, Харзаман? — иааирцсыеит ақытсовет ахан-тэафы.

— Мчыла азэыр акыр удицалама? — уи иааициргыт аколнхара ахантэафы.

— Уара, мчыла, мчыла хэа акы хташэки, — уи дгэааны дыказу, иархэаз дазхэыцны дақэшахатхарц дааиу рзеи-лымкааит. — Мчыла сеимышэтэеит хэа шэасхэама сара? Амала, шэара шэгэакны инаганы акы еилышэкаар шэтахым: уара, уи адггыл сара сцабаа шыкэу зышэхаш-туазеи?

— Калашья амоума?!

— Бзанти!

— Нас, дызуста убра инаганы, наныкбара хэа, сапхэа икэшэыртэо? Уи сара издыруазарц ахэтазами? Шэгэы ишцаанагои? Исгэылахо дсамхэазакэа, изеипш усугеи?

— Хэара атахума, иудыруазароуп.

— Иудыруазароуп, аха ихаумразеитеи?

— Закэызеи, уара, ишэасразо? — абыржэшьта иаамтоуп анигэахэуаз дфатцкэеит уи. — Шэара ишышэтаху мацароу? Мап анакэха — мапуп! Сара истэху ауафы дынхароуп... сара згэылара стэху!

— Азамана.

— Иамазкуада?!

— Иамаскуеит хэаггы азэыр игэы итеикуазар, башаза ауадаф ихы алеигалоит, — фапхэа ргэыреаницеит Харзаман. — Сара убра дынхарц азэы затэык сизыразуп, уи мап аницэышэк, аеазэы уа ишыапы изыкэыргыло цы-шэымшыааит, сца гэакы Алиас иакэзарггы! Сара сыпсы танатцы...

— Дызуста иара?

— Уара иутаху, хэарада, апыжэара имазароуп.

— Абас. Уаха анс-арс хэа акэымкэа! Заа, ианаамтаз иахмахаит хэа шэымхэан нас, уеизгы-уеизгы азэ дын-шэырхар ами убра? Азамана — дынхааит Алоу! Алоу, хара ххақбым.

— Алоу?

— Нанбоу?

Ахантэафэа неифапшы-ааифапшит, иаарласны рыб-лақэа аайкёырымгар, аччара шырзнымкылоз рныцшуа.

— Уара ишутаху.

— Зеипш ыкам.

— Сара стэала, уи аус уаха иалацэажэатэуп хэа исыц-хэазом. Абри ала избуп, — Харзаман дцарц иёынаихеит.

Асас днаскъаргарц инеицдэылтцит. Ианеипыртцуаз ақытсовет ахантэафы изымчхаит:

— Харгы уи адгбыл захтахыз Алоу Нанба изы акэын Харзаман.

— Уара, нас, ари акара сызшэыргэакуаз, Алоу изы ишышэтахыз аханатэгы иаасашэхэар нак хэаилымгоз, шэыда-чгада шырхэо еипш?

— Хара уи адгбыл, уара уақэшахатымкэа, иугэамцхакэа уафы иахтар хтахымызт, — ихэеит аколнхара ахантэафы, Харзаман изы закэандарак урт бзантцы ишыкарымтцо чыдала инатцшыа.

— Нас, иара Алоу ихата дааины дшэххэама убри адгбыл нхартэ тыпс изалышэхырц, мамзар, шэара идыжэгалуу? — абри аус иататцэкъаз атцыхэтэанынза ишыақеиргыларц итаххеит уи.

— Иара игэацхарала иалихит.

— Иара ихатэ гэацхарала.

— Шэара ауафы деилажэгоит, — иаацёеишыеит Харзаман. — Хы, исахауазеи? Шэара шэызегь (саргы уахь снарылеитцеит) ианашэтахха, ацгы иара анапала ацацэыжэзоит, иара анапала... шэара, ацэикккэа!..

Ахыкгы акыраамта реырзеикэымкуа аччара иаёын.

Харзаман рацхэаза ахэатыхла дызпылаз аус игэыргэаёхэашаган сара сахь ихеигалт, иааифагылоз зегы кақькьаны инкажью, дықэпаны аиааира згаз азэ иеипш.

Ажәа мыщә узасыршыуазей, апхъаф, сара иахыыстахыз атып афы анхара ашьапы скит.

«Напеилацса уаф дыннархоит» хәа зеггы аасыдгылан, иаарласзаны ган-фын хәычык ааилысшыын сыфналт, нас, нак-нак азы афнеихаргыла акатцарагы сгәы итакны.

Харзамани Алиаси иаакартдоз! Минутк иаасыдым-шәакәа исыдгылан сыфн хәычы катцаны сныфналаанза — урт рцъабааи агәцаракра исыдыртцаи сара ашәара сан-бахъзо?!

Ақытауаа адгылл бзиа избо данырба рхы-рыпсы икәыртцоит. Хатца ицаз апхәызба леипш сеихрартцеит, азәы ачуан ааигеит, азәы — архнышына, азәы амхабыста, аеазәы ачанах, атцәца — фнатәк иаатаху сса-мыссак ра-кәымзар, сыфны саныфналәз иааганы исыртцеит, схыыруа-чуан ныкнаханы сбыста уны акрысфартә, сасык дным-фахытцыргы дсыдыскылартә сеикәыршәаны.

Закә аамта ласузеи хазну! Ауафы днацшыны даахъацшаанза, — аа, сааины сахынхаз, Амра лааигәараза, уа-хынла, лыфны дахыышьтоу лгәеисыбжыы сахауа!

Лара зынза илтәхзамхаргы уа стәаз! Аха избан? Гәылак иахасаб ала дара рааигәара сахыыкалаз зылцәымгхарызеи?

Ахәшәтәырта дтытцны афныка даандаз! Шьта лассы даандаз — абра анхара ашьапы ахыыскыз днадыпшылар, ажәак лымхәазаргы, сара сааира лгәы ишаднакылаз лхы-лфы ианысцауан!

Сара агәахәара исымазгы харацәамхеит — иааит Амра ахәшәтәырта лтытцра аамта. Иаазаап, аха сара иабаздыруаз, лтаацәа сара исцәыртцәахит. Ашьтахыы сазхәыцуа сәфанаасха агәфарақәа сызнартцысит — дара рыфны саныказ ааста (ускан уи цсуа ламысла сышәахәаз зеггы ирдыруа, сара схата смахагьамзар), уажәы саныргәылаха, абызхәацәа ркнытә апхәызба еихагы дыхьчатәын, убри азы акәхап данааргоз сара изсарымхәаз. Амра лфызә апхәызба дахыыфнагылоу афната уажәы-уажәы рышә унылахауа уалагар, — уигы ак ахырымхәаакәа зыкалом.

Ахэштэырта аҕнытэ иааз амашына рашта ианаатала — дарей сарей уа ҕайдтэалазми — иаразнак сылапш иааташэит.

Амра амашына даатытцт, лаба налытцарсуа, нас Деси Алдызи аацэыртцит. Ашта днықәпш-аақәпшит, сара сган ҕынхэычы лыбла ианаатцашэоз аамта иақэыршэаны, ссахэ ылхуа ақэымкэа, сыццакны уахь сғынасхеит.

— Ари закэызеи, сан? — дтцааит Амра. — Ани аоны идырғылаз закэызеи?

— Уи Алоу ифноуп, — атак калтцеит Дес, лыпца уи даргэырғарц лтахны.

— Агэыла ҕыц, агэыла бзиа дшэоуит, — инашьтаирххит Алдыз.

— Шака ибзианы иҕаитцазеи! — асаби қыпш иажэа иатцанакуа, ахы ахьхо изымдыруа ишихэо еипш, иаал-ҕыткьеит уи. — Иудысныхэалоит, Алоу, гэык-псыкала иудысныхэалоит, — сара сахь лҕаалхеит, аха лара лгэы иатахны дшынеихаз еипш лшыапы дшамышьтыз гэастеит, нас мчыла илытцшыа, ахэынтцэа баҕа иаалылгашшэа, инеиталгеит.

Уи икалтцаз адныхэалара азы итабуп хэа ласхэеит.

Амра знык аоныка даныгьеж, тынч сзымтэеит — Алгери игэы итацтэкьюу здыруандаз? Иара убра атыхэа цитцэоу, мамзар, ҕацхэа апхэызба лхы дталаны (Цици-неи иарей иаалыркьаны ирыбжьалаз атэы сара усқан иалыздыраауаз, уи ашытахы, ианбыкэу ианеилыскаа!) дыргэатеиуа диманы дықэлоу? Лара лоуп зегы знапаҕы иҕоу, аха иудыруазеи, апхэызба лассы лгэы хэацссоит — ианалыжьыр?

Афымца станция ахьдыргылоз ашка схалт.

Абыржэымзар-абыржэы Аалыпста иныхпрааланы зғыназхашаачнышеипш, икэашккараза ишэны, аеырбара икны иаго, аифохааҕы, наҕ-ааҕ ашыа цыфцыфкэа рыбжьара ибжьагылан афымца станция — Амзаҕатэи ақыта фымца станция. Иара аргылара ианалагази сара уа снейрей аамта еикэшэеит.

Аиашатѣкызы, убри еипш агөйргъаразы, сара сызне-из ацөйргара зынзагы иманшөалаз усмызт, аха Алгьери днаскыацханы напы ааиласкит.

— Алгьери! Иаахтны исоухэар стахуп: Амреи уареи шөус шцакоу? Атцыхэтөантэи аамтазы?

— Амреи сареи ус хамазам. Сара иахынзаздыруа уи лфы аус змоу...

— Иазхоуп Алгьери! Уи акөым! Сара Амра...

— Издыруеит — Амра бзиа дубоит. Умѣа санытцырц утахымзи — икыакыза иаартуп, — инапкөа ааитцыхны исирбеит.

— Сара сыхөмарзом.

— Саргы. Сыццакуеит. Алоу, уаха алашара аухажьуеит, нас зегы шөыбла схытцуеит.

— Уаха-ба? — иаацъасшьеит. — Ас иаалыркыану? Митингкыгы мѣапымгазакөу?

— Рацхыатэи акыта станциякөа аноурыжыуаз ауп акөымзар, уажөшьта амитингкөа ираамтам.

Уамашөакөатѣкыа еибытоу уаѣуп абри сара. Алгьери умѣа аартуп, акы суцырхагам хөа ансеихөа еихагы сымѣахкөеит. Уажөык соуразоуроу стацөза саакөлеит, икас-тара акы сақөымшөо.

Издыруада абыржөы, аус мырхышөашөакөа, ишыпцоу шырхөо еипш, ашьапы ктөызар? Мамзар, хамтак азыпшра атаху?..

Харзаман ифны иаалыркыаны хтыск көлеит, дызус-тзаалакы азөггы дшақөымгөыгуаз — ашьха ѣкыара иалыф-рны зѣаазхаз асыпса рхы иакөхазшөа. Алашара аурыжыырц ргөы иантаз, Дес лахөшьа, харазантэи дыртааит, заа дыррак хөа камтазакөа.

Деси Амреи уилаара амцхэггы иаргөйргөеит, аха илыцны иааз ажөабж... Убри ажөабж Амра ллымхөа акынза имнеикөа, абрахь, цыара, уафы дахымбо дацырганы дыкандаз, уаха ѣаахөыра шылмоуа лдыруазаргы!

Ари закө рыцхарахазеи? Уаха аатышөынтөалашыак, шыақөгылашыак лмоузо? Ескынггы ибылгы-былгы

иааиуа қыдуахак лышьклаҳалароуп, уаҳа иамуит. Иаму-тәкәеит! Лара Цицина лкнйтә ллымҳала илаҳаз азыр-хакәа, уи лан аоны дааины иралхәаз закәызеи? Дес уи лара лтәала илыдылкылеит, уск, убри иеипшу уск шыка-лахьоу еипш, аха Амра? Лара уи лыфнатафьтәкәа дыз-лалапшрызеи, лыбла шаапшуа, лгәы цымжәакәа? Аанкы-лашыасгы иалтозеи? Мзыз хадас иқәлыргылозеи?

Уи ажәабжь Цицина лан лҕы иаатыхны ишылхәаз еипш, Амра днеикәашәа дцеит, лҕылзеикәымкуа дхәы-тцәыхәытцәуа ацәажәара иахәафыз ауада даафналт.

—Бца,нан,Амра,быцсыааитак,акәымзар...ибзычхауам, — лхәеит Дес, лыпха лказшьақәа анылгәампха.

— Аиеи, аиеи, ус еиха еигьуп, — лҕырцырылгеит Амра.

Ааилахәлара аҕазнакуаны еипш, Харзаман икынза ажәабжь фҕеит асас пхәыс дшыртаз, иарггы иаразнак иеааизганы ахшьыра дынталт.

Пытк дааскыхан еипш, иармарахь, ажәфан акьып-шьахьшәа, ацгәы аҕы аназәзәо еипш, аптақәа иаарыл-тцәырны, ихырбза-кәырбзо амза аацәыртгит, афада иара ихыхь ажәфан даннатцәш — аетцәакәа, ахәа иахылапсас апша ныласны рхы-рҕқәа аахнатызшәа, ишапшапуа иаа-фәцсеит.

Харзаман дыццакны дшааиуаз, аоны даназааигәаха есқынгы ишыкаитцалоз еипш, даатгылан ажәфан агәы днатцәшит, аоныка днеиаанза, иара ииетцәа аҕазнык днагәыдыпшыларц.

Илапш иаатцашәеит — иара убри акәхеит, икәалаауа тцака италан аҕаанахеит, ишааиуаз, адгьыл акынза инеиаанза, иапхьака, атцлақәа рыбжьара еилачыраф, цьа-ра, иныбжьашәеит, аха имкьаҕеит.

Ассир! Иара убри аминут азы ажәфан агәы икыдыз аетцәакәа зеггы кыдышәшәаны рҕаархо, Амзафә ина-лапсасшәа ибеит, дахынапшлакгы ибла хыркуа.

Уи — лапштцашәаран, аетцәакәа уа иабаказ, афымца астанциа алашара аунажыт! Афнашьтахьала ашта дталарц ацха даннадгыл, уи иахагылаз астолаб иацрытцуаз алашара Харзаман иааигәаланаршәеит:

«Абри алашара ыказтгы, Амра рыцха убас лыхуазу?»

Ақыта зеггы, ашықас ғыц аан, ма сабик данилак ишы-
карто еипш, акакааха ахысра тартто рѣархеит. Нырцѣ-
аарцѣ, иахьабалак ауаа агѣырѣара ирымаз неикѣғыты-
ааикѣғытрыла иаадырцшуан.

Алақатцѣа иаакартцашаз — цѣара ршыбжы гон,
аѣацѣара «рыцсра аазшѣа» иууан.

Амзаѣа икалаз ахтыс ихьшѣаны, зеггы-зеггы ршыш-
тахь иара алымха акынза иахьыназ аз гѣыннагазшѣа, аѣ-
натцакантѣ иаахѣытцѣеит Былгѣа, аха ишца — ацѣырцѣа
реипш ақыта иалацсаз алампа лашарақѣа зеггы акака-
ла илбаанадаанза аѣы ааиханамкырц азбызшѣа, иры-
тагыланы, аѣада ахы рханы, ахухухѣа ашра иаѣын...
иаакѣымтцзакѣа иаѣын...

27

Атаацѣа зеггы анеиза, Цицина лан луацѣа лбарц, да-
хьныдгылаз аамышьтахьгы (лара убас далагеит), да-
азгаз аѣа ускгы ыкоуп. Уи атцыхѣала урт лыргѣамтцырц
лтахымызт, зынзаскгы, аха икалтцарызеи, зны-зынла
аусқѣа хара ишахтау акѣымкѣа, зынза иаахѣны аѣамѣа-
кала рѣынархоит, ахы, нас иаанахкылоит хѣа хѣхѣцѣырххо
хѣынаххоит акырхалшошѣа! Зынза башаза хѣхѣарххоит!
Башаза!

Убаслыхытларггы. Макъаназы иабалыхѣтазитцапѣаша
(ус лхѣароуп-тѣа!), аха агаза уапѣа дургылар знымзар
зны заѣак утаиужуеит хѣа, апѣхѣызба лхала лхы доужьны
дандѣықѣыртца, лгазара лиааит — усқѣак дрықѣшѣазаап.
Дамхаццакгѣышьеит, макъана лызхара днацшаапшыр,
иахьынзалылшоз лыпѣхѣызбара датѣѣырбар, дазгѣдуны
иыкѣылгар, ачуан ус (ахѣса гѣаан ианыкоу лассы-лассы
рхы иадырхѣоит ачуан) абалыцѣоз, дахьымзоз, аха уажѣ-
шьта илхѣеит хѣа изхѣартѣоузеи?!

Ишымгѣыгзоз абри аѣыза ауадаѣра италыргылт уи
апѣхѣызба ланггы лабгы. Дара усгы рыцстазара ар рус

– Акрыздыруама, сара җеилагы сыбла дамбац, —
 җапхъа днахыкәша-аахыкәшеит ан. — Сара сатцкысыгы,

ицэгъа-ибзиа шӕара ижӕдыруазар акӕхап. Еиха иааигӕаны изыкоу.

— Дызуста уи, — Харзаман изы зынза еилгазамызт, дара иаахтны илхӕазшӕа илыпхъаз, — хара иахзааигӕоу?

— А-а... Алгъери ауп хӕа сыкоуп ихъз, — дакуа-дашьтуа, илулак лӕы иаатлыртӕрааит. — Абра, шӕара шӕкытан аус иуеит. Даныхӕычыз дызбаӕахъан, иара ус напшыхақ, дара рфыцъагъы школк еицтан. Бзиа еибабозар акӕхарын уаанзагъы, змоурахӕ мызша...

— Алгъери бхӕама? Арцыс бзиаза ззырхӕо, — даалы-маирехеит уи Харзаман. Зеипшыкам! Зеипшыкам усуп!

Алгъери ихъз ӕапхъа уа лара ишлахауаз лыфны иахъаафнафыз акъытӕыхӕа, ахӕызба тӕар еипш, Амра лгӕы иналакъакеит.

«Зегъ шпеилацӕтеи, мшӕан? — игӕы дӕтахӕыцуан Харзаман. — Аиаша ахыкоу унеины еилкаала уажӕшьта — ала шьны иахъцӕытцажу шырхӕо еипш? Алгъерии Цициinei аус рымазар, аргама уи цӕырыргартӕ акъынза иназар... Амра? Уи ескъынгъы гӕрамгартас дышьтыхны Алгъери дахълыдыркылоз закӕ гӕнахараз иныкӕигоз... аскаамтӕ? Иахъа уажӕраанзагъы? Нас, ус анакӕха, хартӕ-сыртӕ амамкӕа закӕ усузеи абри Амра илымоу?»

— Алгъери сара дызлаздыруала, ак узивбо дыкам, — иаб иихӕаз абжы аитеит Алиасгъы.

— Акрыздыруама? — гӕыфбара лымазамкӕа, урт иахъ-рахауаз (егъа илуацӕазаргъы) дыбжъажьон Цицина лан.

Саси пшӕымеи злацӕажӕоз аус егъа еитдырхзаргъы, аеыфкӕа реипш цъарак еицталеит — Цицина Харзаман ифны ддӕылтцны хатӕа дцар акӕын, уи иаанаго, ачара уны, ауаа адгаланы, иахӕтоу зегъы катцаны лымфӕа дықтатӕуп.

Азамана, уи хара апсуаа хзышыцылахъоу ауп, аха лара Цицина дабадӕылтцуеи, зымцхӕрас ддӕылтцуада, настгъы дызуста дзыццо? Абри афыза рыфны ианыкала, Амра еихӕшьараныкӕылгароуп, адунеиаф изакӕызаалакъгӕалак лымазамкӕа Цицинадызкӕыло анасыпмфӕа деигӕырғаны,

лара лхата илынасыпхәушәа дазныкәароуп, ус лхы аныл-
зымфәапымгагы, абызхәацәа лцәа кказа иалхырхып ада
даанхом.

Анс акә, арс акә дыхәмарроуп, асцена даакәлазшәа
дыхәмарроуп, аха уи лара илылшару?

Амалахазгы!

Нас ишпалуеи? Атаацәа зеггы икарто леалыхәдааны,
настха гылашыас иалтозеи? Ибыхзеи хәа илазтаар
атак рызлыто дыкоума, уи аганахь ала, хәатә лымамкәа,
лыбга ашшара пцәаны дыкоуп. Лареи сареи хәда уафы
издырзом... нас Алгьери ида.

Алгьери Цицина уа дахьдәылтцуа зынза итахзам, аха
ажәакгы изаххәауам — хатца ицо апхәызба лара иахьыл-
таху ддәылтцуеит, дзыццо усс имоузеи? Мамзаргы Ам-
реи иареи рыбжьара иказ Цицина лҕы хәашьа аманы
икоума?

Ишакәхалакь аус ачарахь еихеит, апсуа ифәнаҕаҕы уи
афыза анапшырга — ичарахатцәкьароуп, ихыбжа-ҕыбжан
акәымкәа!

Агәакьхәа хасны ачараура халагеит. Сара сгәыларә
шака сәапсастәуа аарпшра ахьсықәшәаз сеигәыргьаны,
смахар пхьартцәан шырхәо еипш, апшәмацәа срыдгылт.
«Аеытҕа-псыршьагоуп» хәа Амра лҕыназлахылгаша-
аахылгашаз, лшьяпы ахьлыхьуаз лхы иархәаны ганха да-
ван, лыбла иабоз зеггы лхапц ақәыргәгәаны ичхауа.

Уи ауха, ачара ауха Амра илхылгаз агәакра (уи нас
лара исалхәеит, даараза акрантцы ашытахь, дагьсыхәеит
азәгы иасымхәарц) инықәырцшшәа акәзаргы еилука-
ап, апхьаф, амала, уи инагзаны ацәыргара стахым. Амра
дызласыхәаз ала...

Цицина афны дындәылган дыргеит, ачара инахаха-
аахахазгы афыцбара иржәуаз атцыхәтәантәи атцәақәа
гәара-пәра еимнарпит.

Зеггы, сара сшалахәыз, аргама шахатс сшамаз икалеит,
аха исызхатом, пхызк салоушәа схы збоит, ахаара сза-
лымтцзо.

Амрагы лыфны дыкоуп, саргы... сшамхкәа сытцпраа-
ны ицоит — абар, абар, аа, саашьтцааны рғынархашашә.

Шака ибзиоузеи ацстазара!

Сара сапхә ирхәахьану?

Ирхәахьазааит! Дасу дара ртәала ирхәоит, азәи-азәи
еицшзамкәа, саргы — сара стәала! Сара сакара насып
змоу абыржәы адунеи ағы азәгы дықәымзар калап!

Амзаға еигьугы аға қытак ыкам! Уи атцкыс ицшзоу
уафы ипыларгы, еигу шыкам сара агәра ганы сыкоуп!
Сахынапшлакгы, сыбла зыргәыргыо ада, сгәы иалакы-
кыаша акгы снарбом, сара сзы агәы аартны игылоуп,
анапсыргәытца сықәыргылары, схаракны сышьтыхны.
Шьжымтанла, таалымла абаортцәра катцаны сган фын
хәычы абартцағы сгылары сшыпшуа акәымкәа, аамта
инахмыршәазакәа лашта даатытцуеит Амра, агәашә алыкә
нылатцаны, сара сахь даахьацшы, ларгәа напы аакыаны,
алагьара дынталоит.

— Бзиара ббааит, Амра! — Сыбжы лара лкынза имна-
зозаргы, сара сгәы иаатахәаны, лара леицш, снапы сға-
хан ахауа иналаскьоит.

Убри мацарагы сызхоит — нас, инеихашәахәланы
ишаанза, егы ашьжымтанынза исызхоит, схылца атцыс
таны адәы сықәуп.

Харзамангы иешцеипсахи — игәы каршәны аусура
дағын, иажәакәа итата-кәымшәышәза уцәа иналашышы
ицо. Сара зынза ицсы сизалымхуа скалеит, жәа-пшқа
гәыбзыгла акәымкәа, цәаға хаала иесхыршон — уи еицш
аизыказаашә хабжыаны аус ахәеицаауаз усурамызт иахь-
ыз, — насыцын!

Арахәтра ғыцкәа ихаргылаз рахь афымца лашара нага-
ны, уи амч ала арахә рхьарахы аиасра аамта анааи, Хар-
заман арахь уиакара иецәырымгакәа, иқышә азыбжак
ихапыц ақәыргәгәаны ацәытцаччара дағын «иалыжәго
збап» хәа агәаанагара имаз дзазымиааиуа.

Иаргы саргы ашьамака рфермағы фымцала рапхьаза
ажәкәа рхьара реаназыркуаз аамта хәагмырхакәа хнеит.

Ацэымхақәа реипш, «мзанрақәак» (ус рыхьзитцеит Харзаман) ркыкақәа инарҕакны рхьара иалагеит.

Ажәқәа цьара мтык иамыргәамтүазтгы, ма иара ус рцәа иафаны реаадмыртцысуазтгы, ркыт-цсыт ыкамкәа, рлымхацәқәа рыкәпсаны, реыркәадазаны афымца мчы реатаны, изыгә-зыгәза игылан.

Харзаман иакәын зеырхханы, иара идақәа афымца мчы таланы, деилапах дакызшәа икаларызеи хәа ипшыз. Акымзаракгы камлеит — ажәқәа хьаны иааурыжът, Харзамангы деимырхха дызкыз амчгы ицәа-ижьы ина-лашышы ицеит.

— Жәы-машьцас иказ зеггы уара унапатқака иказаап, Зафас, — ихәеит уи, иара игәаанагара зырцабыргуаз акгы ахыкамлаз игәы иаланы.

— Ишубо еипш. Сырахәи сареи цәафала ҳаипшуп, — даттамхақәа атак каитцеит Зафасгы.

— Зегь дара роуп, сара сыцьмақәа ируам фымцала иухьар... Зегь реиха итынчу, аарлақәа зыпсы такышәу чалак акәзаргы, иауам. Ихашәтца, дадраа, иауам анысхәа — иауам! — бҕаргәгәагас ицьмақәа аайдиргылт Харзаман.

— Ацьмақәа ирымутцәкьар калап. Ауаа зеггы казшьала еипшу аха, ажәқәеи ацьмақәеи еипшым, — атдәы нала-тцашәа акәу, дыхәмаршәа акәу, аилыргара удафны Харзаман иихәаз шыәқәиргәгәеит Зафас.

Харзаман урт ажәқәа ирҕаиргылоз акгы анимцы-хьамшәа, имаҳазазшәа наҕ иаанижьит.

Адырфаены ҳара ҳыцъа ҳааизынханы атып ағы ҳақан.

Ус, уаанза ҳахшыф азымышьтзакәа иҳафҳажьуаз арадио абжы, (афермаҕы арадиоггы ҳамоуп) хгәыхеаннатцеит.

— Уаагылшь, уаагылшь! — ихәеит Харзаман, сара ҕым-тзо сыштәазгы. — Иуаҳау арадио иахәаз?

— Исаҳаит, исаҳа!

— Ицәажәоит Ақәа! — арадио зырцәажәоз адиктор ибжы ихатцаны дналагеит Харзаман. — Ицәажәоит Ақәа. Минутқәак рышьтахь шәазызырф Ақәатәи амузыкатә

училишьче атцафы Татей Ахба иифыз ашә «Амра хара хәы игылоит» хәа хьзыс измоу. Убас имхәеи?

— Ааи, убастәкьа ауп ишихәаз, — ишьақәсыргәгеит, адиктор иажәақәа нбанкгы бжәамыжкәа Харзаман иа-неитеихәа.

— Узырәла! — дәагыланы алеиәеира далагеит Харзаман, нас даангыланы хара хәхьыказ аҳарақырақынтә адунеи зеггы днықәпшызшәа иблақәа нахигеит: — хәара атахума, адгьыл ахьынзаназаазо иқәынхо ауаа зеггы ираҳаит арадио иахәаз, зеггы рыцсы заны уи иазызырәеит уажәы. Аа? Изеипшра усүзеи?

Арадиоиашьтафитамузыкабжы—ихааза,харахәхьтәаз адгьыл харақыра цкьа инықәпырны ағынанахазшәа, хыцъагы хәашьтцааны хаманы, хара, зынза хараза, халацш ахьымназонзагы хаманы, ицарашәа, нас иара уи инақәыршәаны ашәахәафы ибжыгы аатиркәеит... Хара хәақәацар ашәахәафы хәипырхагахозшәа, хәемиртцызсо хгылан хазызырәуан.

Ашәагы аантәеит, Харзамангы итыцағы днатәеит. Саргы. Закә ғыпшылараз имаз убыскан Харзаман. Ссахьатыхызар, ауафьтәыфса идунеи, иахьатәи хакритикцәа лассы-лассы ишырхәало еипш, ифнутқатәи идунеи, Харзаман ихиҫсахьала иаасырцшуан! Анасыц ду зцаз ахаҫсахьа!

Харзаман итәашьеи ицшышьеи злаказ ала, сара фәшьарада агәра ганы сыкан, иаатаххар уи иқьышәқәа иаарықәтны зәаазхашаз ажәақәа, ирыгымкәа ирыцымкәа абас ишыказ:

— Абри адгьыл аханатә аахыс, адунеи ааршазар аахыс, хара, абра иқәынхо иахтәуп, хара, иара иқәаарыхуа, апшәмацәас иамоугы (асас дааир бзиала даабейт, уи изы ауп хәцсы зтоу) хара затцәык хәуп, уи цхзашалеи шьалеи изкәабәхьоу!

Ахәынтқаррахь ашә алазгаларц Агака сыкан. Сусқәа срылган, ашьыбжышьтахь, амшын апшахәа саваланы сышнеиуаз Алгыери ипхәыси иареи саарықәшәеит:

Зынзагы срытдамшыыцзеит. Среигэыргъеит, аламала акэымкэа, игэгэаны. Ирымаскуазеи? Дара ангэацхеиба-
шыа — еинасыпцааит!

Апсшэа анеибаххэа, Алгъери сиязцааит:

— Алгъери, хаухаштзеит, Амзафеака унықалазом (инеи-
ра саргэакуазшэа!).

— Амта, аамта, — ихэеит, еилгазамкэа. — Схы амца акы-
зар арцэаха сымам. Аусқэа, аусқэа! — сарадзацэажэоз зынза
адэы сықэзамшэа, ипсыхаара зегъы иқышэ инықэтцаны,
ипцхэыс дналыхэаччеит уи. — Амзафеа санықаз еипш...

— Иухъзеи, иакэым акыр уақэшэама? — стцааит сара
цэгъара атцазамкэа, иара зхэара ицэуадафызшэа избоз
ажэахэаха иамразакэа.

— Закэызеи, уара, сзықэшэоз? — агэынамзара ацэафа
аахапеит адунеи азна агэалакара иалазсоз ихы-иёы. —
Сеилахоуп схэеит, иузеилымкааи?

— Уажэы астанциа аргылара уабаёу? — сиязцааит сара
акыпцшра сзалымтцо.

— Ыбарак аума? — ицъымшықэа афбагы афада ины-
хараикит, саргы харакырак сықэгылан, хыхынтэи иус
дуқэа сирбарц итахны.

— Ус акэзар, иуцэуадафуп, хэарада, — иара ишитахыз
еипш, сгэы акынза ишназгаз исырбеит сара.

— Акоума, фбароума? — илацэакэа ааикэипсеит, дыз-
хымзо иусқэа иеырцэйтцэахуазшэа. — Акыта станциақэа
рыргылара зегъы нцъныр хадас сыкоуп уажэы, — инапқэа
неитцыхны, нас иаахаргъежъны инеимеидеит, урт иаа-
рыбжьаркыз атып гъежъ акны Апсны зегъы аатеикызшэа.
— Иахба Акэантэи сааит сшыақэдыргэгэан.

«Хара дцоит ари ауаф» аасгэахэт, аха уи сара сёы иаа-
ныскылт.

— Сыматэакэа реизгара саёуп, ишубо еипш, Акэака
сиасуеит, — иара ифала ишыақэиргэгэеит сара сгэы иаа-
нагаз.

— Ус акэзар, уццакуеит, хэарада, — уи иихэаз схы иар-
хэаны сынрыдтцны сцеит.

Машынала ачаи фабрика санаавала, агəшə дылакны, Агра арпыск диеагыежыа дышиацəажеоз сылацш даатцашəеит. Хколнхара амашына аныкəцафы сахывиатəаз иааникыларц сихəеит.

Амашына ашə ахышə схы аатырхəхəаны, Агра даахьарпшны, салам лыстеит.

Иаразнак сылдырт.

— Агыарахəа сыкоуп! — ґаалтит, сара зынза лгəабзиара сшазымтцаазазгы. — Уара уускəагы еикəышəшəа ишыкоу здыруеит. Афырхатца, убас ауп ишатаху! — илыдгылаз арпыс иахь лґы налырхеит «Ари исыдгылоу дубоу, уара дуеицəоу цьумшыааит?» хəа салхəарц лтахызшəа.

Дахьцалакгы, Агра лара шлакəу дынхоит, егыацъара дугаргы! Уаалытцашыцып — егыа зыблара далахаргы леалтом, апстазара лыхəтаа налцааны илгоит!

Иааилашəшəуаны еипш, аоны сааит. Аштə агəта ааифшарагы смазакəа, аеыц-еыцхəа афымца цəашькəа иакыз ақыта зегы аадырлашеит.

Сара саштə акынтəи убри афыза анапшыртəа аатуеит, аламала сапыртцны сзымцо еипш, уи сахьакəнакыз атып сзынахымшəеит. Снеины аанда садгыланы лбаакə апшра салагеит: ақыта зегы снапсыргəытца икəызшəа сапхьа ишьтан, оны-цыпхьаза, бзантцы ихымбылзаауа ацəашькəа кыдыртцазшəа, ршəахəакəа ахьы-рахəыцкəа реипш харахара ипсакьо. Алашыцара зəалакны, уаха шаанза игəынкьуа ицоз Аалыпста, макьана зыпсы тымшəакəа згəыштца тцкəашааза акəара икəжыу апсыз дузза еипш, азыбжарак цъара иаацəыртцуан, цъара архəара иатцəахуан, аеацъарах, акаршəра иахьныкəлоз аеартбаауан, нас, амшын иахьналалоз, атцыхəа аназараза нышьтыхны иакьозшəа, акьацкьацхəа амшын изаанакшалон.

Хқыта иалсны игоу амфа ианыланы, архəаракəа рґы аеыгə-еыгəхəа илацəкəуа, ататын денгькəа рыла еихпапала итəны, сара сахьыкəгылаз аҳаракырахьынтə ахайрплан акынтəи срыхəапшуазшəа амашынакəа ахьнеиуаз збон — ахəынтқарра иартарц иргон амзағатəи апсуа татын хьөежькəа.

Алиас игэыц иатданакуаз зегы уахынла-еынла хэа еи-
лых камтцакэа, ататын ҕахэара иаҕын амш бзиақэа икалаз
рхы иархэаны.

Ататын знапы алакугы шықэснакыак рус нтэазом,
атэы ззымдыруа, хара дгыланы данрыхэапшуа, иҕахэаны
ахэынтқарра иартар, нас, аацнынза рхы иакэитуп хэа
баша игэы иаанагоит.

Иаразнак афеида ахэаадрыхша адгыыл архиара иала-
гароуп — шака хкы рыла иазыкататэузеи уи, ауац был-
ны-ичычны иакэыпсатэуп, ахэагы — убас, ажэакала, уи
иатаху зегы аитахэара мацарагы хабанзагои? Хара, ха-
раза хагоит.

Алиас татын бгыцк ааҕыхны, ахэтэы агэырпынтца
уафы инкылидартэ ишаакалалакэ еипш, имашыinei иа-
реи ҕацхэа еибарххо рҕынархоит. Макьаназы, аиаша
уафы ихэар ами, акгы алымтцит уи итатын рыцхга ма-
шына. Ишакышакыо, аарла зшыапы икэгылоу, даараза
иуадаҕу акоуп Алиас напзлеикыз аус, аха иара иказшыа
изыпсахуам, знык даламгеи, ипсы нтшэаанза дапыртцуам,
иара икаиттар — икаитцеит, апстазара ианамразакэа изы-
камттар, агэра ганы дыкоуп, иара иапшыгыз аус назыгзо
даҕазэы Амзаҕа дышгыло. Хымпада! Уеизгы-уеизгы
дгылоит! Знымзар зны!

Сара сахынхо (Амзаҕа шыта сара сыоны гылоуп, аҕ-
хэа, умҕахытц, акы еипшымкэа сухэоит) аладахы анаа-
ра уналбаашэаанза ауп Татеи ионы ахыгылоу — уи нада-
ада имҕа ыркэаратцо, аказгы дағаланы ахэада акэакеахы
ахалара дшаҕыз сылапш даатцашэан, уахы сынхэирцшит.
Уатэы мҕышами, ианду лахы дааит, иҕыныбжыаршэ-
аабжыаршэны ишыкаитцало еипш.

Абар, иаарласны ҕадарак дынхалт, нас ахэы дықэланы,
алада ихы ирхейт, дынтгыла-аатгыло.

Алапыкэшэа шаасоуз еипш (лапыкэшэоу, цэанырроу?),
саахыапшзар — абар, Амра лыоны абартца дахыкэгылоу!
Арахы, сара саштахы, даапшуеит.

Сара абра сышгылоу лбоушь?

Сылбазом.

Аа? Сылбоу, слымбоу? Дабацшуеи?

Лхы-лҕы аҕамцсахзошәа збоит, закә хәыцра тҕаула-хьантоузеишь ҕацхьа дызлоу? Сылбозар лнапы лкьон, аха мап! Ус, акгьы дазымхәыцзо, даацшуазар?

Амардуан дналбаан, ашта дықәлан лҕаалхеит, абар, агәашә даатытцын амҕа днангылт, иааихылтҕәан, сара сгәашә даадгылт — абар, абар, абыржәы, ачарахәа иаартны сгәарата дааталоит, аа, абыржәшьта илгәагьуеит, абыржәшьта, аха... мап! Азәы ибаргьы, ма имбакәа ажәабжьны мацара иахаргьы иахихәаауазеи — зых пату ақәызто, ахьзи ахьмызги еилзырго пхәызбазтгьы зхала аоны ионоу ахатҕа, иҕы, уахынла, лара лшьапала днеиуазма?

Агәашә днаҕганы дагеит иаразнак, уа иаалҕагылаз агәаанagara. Сара ҕымтзо, стыц сахымшәазо, сгылан.

Сылбозу?

Слымбеит акәымзар, сызҕылтыр камлози! Аха иалу-дыраауазеи?!

Хәдақала днахыкәшаны, алада амшын ашқа ддәықәлазшәа збеит.

Ашта сныткьеит, тҕақала амҕа ааихтҕәаны, ахәы сын-хашәкәалан слыхьзарц збны.

Ахәы дықәланы, цьара дылбаауа, дхало, цьара инавар-тәиуа дцон, дцон, саргьы сҕынкыла-аанкыло слышь-таланы снеиуан.

Абар, сылзааигәахеит, зынза сылзааигәахазеит.

Сышлышьтанеиуа лбоушь?

Изакәызаалакь ак слырдыуам.

Зынза амшын ахықәднеиныдынхықәгылт. Дзықәгылоу адгьыл харакы ҕырффаны, тҕақа, амшын цәқәырпақәа надцыххаала иахьцонза инашьтуп.

Саалывалеит.

— Хәылбзиа, Амра, — иаалыркьаны сцәыртҕра ацәа-цәгьа ахамларц, лгәылҕаныстҕарц, схатҕа сылбаанзагьы салам лыстеит сара.

— Аа, Алоу? Бзиара збаша! — лхәеит даахьацшны. Саа-лыдгылт.

— Шака ипшзахазеи хқыта, Алоу! — Амра даахэны аџа-
да сналырпшит.

— Уамашэатџьа! — лгэаанагара смырхышэашэарц
ажэак ала аџак кастцеит сара.

Амшын хықэ аќынтэи хқыта халацшуа хџанаахха, —
џынлатэи апшзара иамоу иачыданы, уахынла закэ цэаџа
џыцузеи иахалаз!

Аибашьра ашьтахь, акранты, хэылбыехак азы, рац-
хьаза Аџба «Апсны» Аќэатэи асќала ианаадгылаз аасгэа-
лашэеит сара убри ауха. Хара хқыта Амзаџа, аџба дуззак
амшын ихгылоушэа ауп уажэы Амреи сареи амшынхықэ
харақыра апалуба еипш хыхықэгылоунтэи ишаабо. Хара
хатцаќа иадыџеало амшын цэќэырцаќэа аџба апынтца
акэушэа ауп инадхэашала ишцо.

Амра ауха лабада дтытцит ныќэара, уаанза, лшьапы
тџеиижьтеи, ашкол ахь усура данцоз лаба хэычык, аќаза
Амтон илзыќаитцаз акэымкэа, зынза аџақы лыцырхы-
раашэа иналытцарсуа дныќэон.

Сара ааигэа саалыдгылаанза изакэызаалакгыи акгыи
сызгэамтџеит, ак лыдызбало саналагагыи, рацэак хаб-
жамкэа, ааигэа хайдгыланы, аныќэара ханалага ауп.
Цаса ааста уажэы еихагыи ипшзахеит Амра лныќэашэа.
Адгьыл гьежьуа ишнеиуа, лара илыхьуа лшьапы аќэаќэа
ианныќэлыргыло аамтазы, чыдала илзаатгылошэа ины-
ќэыркысны, улапш аќэымшэо, ирласзаны еиталгоит, аха
ишпалнаало, граны акэымкэа, лара илныќэашьоушэа ауп
ишышьтылхыз!

Хашнеиуаз, хэык азааигэара, лаба тџэрыпса хэычык
кны апулт дадгылазшэа аќьара даџын Татеи. Сара уи
змааназ азхэыцха соуаанзагыи, Амра исапылгеит:

— Амузыка аџра даџызар ќалап. Хайцырхагарым.

Хара хыхьныќэоз ххыхь, иаххыкны, амза наххысын
инталт, зеааиќэызыкы амшын амџа џыц хнатцазшэа ара-
зны шэахэаќэа хэхэаза инхыцсало.

Амреи сареи халапш хзаќэымго, апшахэа харақы атц
тынч иалыџны ихахауа, амза аразны мџа џыц ханыпшыло

хгылан — хаҕба абыржэымзар-абыржэы, асқала инадтны, амшын инхыхэхэала ағынанахарашэа.

— Алоу, — лхэеит Амра, лыбжы-цшқа гэыбзыг атцх тынч иалыфны.

— Закәи, Амра?

— Амра бзиа дызбоит, уи лфы аус сымоуп ухәахызма цъаракыр, Алоу?

— Ааи, Амра!

— Сара акгы зсоумхәазеи, Алоу?

— Аамта мааицыт. Исхәаргы ибахауамызт, Амра.

— Нас уажэы, уи аамта аама, Алоу?

— Ааи, Амра!

— Алоу!

— Амра!

Амца зыхкяны ицоз Амра лнапкәа анааныскыла, лыблакәа таауа, ихаакәакәараза ишсыхәапшуаз иаахылфөит, урт инрышьталеит сара сыблакәагы...

Ғацхәа амшын ихыз амза мфә ххыцшыло хгылан, хаҕбагы убри ихыланы ағынанахарашэа аабо — убыскан тәыла-цыцхәаза хныдгыло, зеггы ркынза сыбжы назо, ифыстлар стахын:

— Хара Амзафәтәкәоуп, Амзафәтәкәа! Хыхь икоу амза акынтәи акөым, цака адгыл ағы икоу Амзафәтәкәа! Хара хәоуп абри ажәфан икыдлан есымша шәзырцхо амра ахыгыло, хашьха ду Кьантаз иаавтны. Ишәахауоу? Хара хәоуп амра ахыгыло! Хара хәы!..

САН ЛЫБЛАҚӘА

~ Ароман ~

Адунеиағ зегь реиха ицшзоу
ан лыблақәа роуп.

Аветик Исаакиан

1

Адәыҕба ацха ианнықәла атҳарцәхәа ацәа саалтңны
снықәтәеит. Али-ңси рыбжьара ауп уи шықалаз.

Ауха адәыҕбағы акыраамтағгы сызмыцәзеит. Ахәыц-
рақәа аки-аки еишьтаххы тың рибамто рәаархеит. Урт
схы интапапан, саашьтырхит. Есс, уцаларггы уцала!..

Сахьнарымгаз иабыкәу: схәычра амфәхәастақәа саар-
хымшәазакәа ақыта зеггы ааимыздеит, кәакькгы бжъас-
мыжыит, схәычреи сқәыпшреи раамтазы акрызтцазкуаны
иказ хтыскгы сафымшәеит, ейташьақәсыргылеит, акы
саргәырғеит, акы саргәамтцит, сылахь еикәнатцеит, аха
нас сацәеит, аеа уск сахнагеит, убас мацара сцо уажә-
раанза сызхысхьоу амфә аҕынза саакылнагеит.

Сарггы шыта схәычзам, ауафы хәа сыпхьазоуп, амфә
сызхысызггы зынзаггы имачзам, арахь уаахыцтцәкьар,
акгы ыказамзаап, ахәыцра сынтанагалан, саатқәак рыла
иааимданы сызтаз адәыҕбағы саакылсит.

Акиносахьағы еипш акәзаап ауафы ицстазаара шыкоу:
дыхәцәырххо, жәашықәсала ацстазаареи иареи еикәңо,
еибарбылгьо ишнеиуа, иара имчқәа зеггы анкапсалак,

нак дынхаббала дцоит, нас, адгьыл аёы зызбахә рхәаша акризькатцазар, уафы илацш итцашәаша акризньжзар, уи аарпшразы акино аёы саатки, саатки бжаки азхоит. Ауафы дызхысыз ипстазаара дагәылцәааны дааургылар, убри акара акәзаап изынхо, егьырт зегьы неикәышәшәаны, тагалантәи атцла быгькәа реипш, нак инкацсоит.

Адәыгбаёы сахьышьтаз, сара сыпстазаараёы кьыс змамкәа инхози уи иадышәшәаны ицози макьаназы исзеиофымдыраауа ахәыцра сшаёыз ацәа сынтанагалеит. Уи нахыс сыцәа тынчын. Цхьызгьы сымбеит.

Адәыгба ацха ианныкәла ауп санёыха, ескьынагь санауаз ишыкалалоз еипш. Егры азымфас иху ацха ианныкәлалак, адәыгба абарбалкәа зынза аеа бжык аархәалон — уртакыркырхәа иччозшәа рыбжызынза аеакала сгәы иаакәыфуан, саргьы иаразнак ацәа саалтуан.

Сиарта санныкәтәа, адәыгба ахьыказ фашьара акәымкәа издырит — Егры ацха икәланы инеиуан. Сара сыда, сызтаз акупе аёы зегьы ыцәан.

Сәааилахәаны сындәылтцит.

Аденцбыр садгьыланы сыпшуан. Алашьцареи алаша-реи анааилалоз аамтазы акөын, ашәапыцъапи ахыбракәеи рцәарақәа нцәыркьа-аацәырасуа сапхьа ииакьаны ицон, сылапш рыдхалар хәа ишәозшәа, амала, еса-ири алашара ашәахәақәа, зыпштәы зхызаахьоу абырфын рахәыц цәышкәа реипш, алашьцара иагәылыхәхәа реыкнархауан.

Адәыгба ыкәханы инеиуан, атарчеи назгоз аёы еипш.

— Заа угылеит, афьза, — шьыжьбзиа ацымхәрас ёыпныхәатцас иажәақәа настгәйдитцеит амфәцгаф дсафсны дышцоз.

— Сызхара сыцәеит, — инаишьтасхәеит саргьы, сгәы намзо.

— Акәа ханазааигәахалак сара усмырёыхозиз, — даахьацшит цәгьара атцазамкәан.

— Егьаурым, уадаф ыкам, — уа иааёахыстцәеит сара.

«Уара иутаху хәала, уажәшьта афны сыкоушәа сыпхьа-

зоит» — сгэы саатагэыргъеит сара.

Ииашатцэкъаны ус егъыкан иара. Акэа атцыхэа амазар снамтцасны искиртэ сааихъан — абар, иаарласзаны Гал инадгылон хдэыгба, уаантэи— Очамчыра, нас, — Акэа, иара уа иаантцэон хамфэгы.

Аха иара убри инхаз аамтоуп зыхгара уадафхаз, сгэы тамгыло еисуан.

Сызтынчхомызт.

Схэыцракэа цэахэак икэтцаны исыздэыкэтцомызт, хабрбгъара исцэеимпуан, саргъы азыцэкэырцакэа снейгэйдтца-ааигэйдтцэ исылахэмаруазшэа, ишыртаху снархэаархэуа срыманы икэын. Акэа саназааигэахоз егъарааны сгэы хытхытца скалахъан, аха — астцэкъоу?

Бзантцы!

Хэара атахума, аашьакэа зегъы еипшым. Цаса студентк иахасаб ала акэын сшаауаз. Акэа сналацш-фалацшны скытахъ цсшьара сцон, ахы, нас, афэхэара анааилак, фадцха — стцарахы. Убас акэын акыршыкэса. Уи сзышыцылаз усын.

— Уажэы?..

Зытра ихыпрыз апсаатэ еипш, ухы уакэитуп, умфадартуп, уажэшьта уара уоуп аус злоу хэа соурыжын, абар, саауеит.

Иахъа уажэраанза сара саазаразы, атцара сыртцаразы атакцыхыкэра здыз аеашьоукызтгъы, уажэшьта, атакцыхыкэра сара сахъ ииасит.

Схэыцреи, сыхбыцреи, стцара ашыкэсқэеи сышьтахыка инхейт, сацхъа ишьтан — сара сус, сзанаат азы кыс змамыз аужэра ду.

«Изаке ужэра чыда дуззозеи лымкаала абри уара уацхъа ишьтоу?» — ихэозар акэхап абри ажэабжэ иазызырфугы.

Иара убри азтцаароуп, аиаша ххэозар, абра уадафдрас икалазгъы. Сара сымацара сзы акэым, сара смилат зегъы рзы.

Апсуаа бзантцы ирзымдырзоз усзам уи. Урт реихей, рахэызбей, ртцэымкеи фашьара рыкэымкэа аус руан, ируейт иахъагъы. Дасу ипстазаара ашьакэгылашьа иакэнаго

асахъа аҕэнылоит. Аҕсуаа рынхара, рынтцыра, рыматэа, рѳытэа ианыпшуеит рмилат сахъаркыра, рнапҕазара. Аҕсуаа рнапҕазара напѳыра зну абаҕақэа иахъанзагыы иааит.

Аха, урт шэышықэсала измыргылоз атэымуаа, — ам-пытцахалаѳцэа урт злаѳуа акалами, изыпхъо ашэҕэи, асахъа златырхуа ақыцэи рымпцыхъашэар, рыхшыѳ, ргэеилгара арѳыхар, рыбла артцарыр хэа ишэон, уи зтахыз атын-ха дара дабарымаз?

Аҕстазаара ҕыц иаииит хмилиат рѳы занаатла асахъатыхра, уи ахы нытцнахын — аҕсуа дгъыл инықэлеит. Аҕсны аҕсабара пшзеи аҕстазаара аганқэеи нахэы-аахэуа, иеырба-еырбо асахъатыхѳы иапхъа игылан.

Саргыы исзыпшын уи аужэра.

Абасала, сара асахъатыхра академиасалган, сыпсадгъыл ахъ саауеит.

Асахъатыхѳы. Алхас Анба...

Амѳа санықэлоз зымтэыжэѳа неитцыхны ахауа иналалаз ашыаурдын еипш схы сыпхъазеит.

Шыаурдынтас.

Убри аены сгэы иаанагатэҕэеит: абар, акыр шықэса атцара сызѳыз салгеит, иназеит гэтакыс исымаз ахэыцра, ссахъатыхѳоны адэы саақэгылт. Уи схэычы аахыс сгэы хухууа сашытан, аҕстазаараҕы зегъ реиха бзиа избон... Асахъатыхра сара ишысзанаату ала ашэҕэы соуит. Егъаѳы асахъа тырхуеит, издыруада, ибзиазаны, зегъы иреигъзаны итырхуазаргыы, аха урт асахъатыхра занаатс измоу рахъ ипхъазам, зхала изтцаз, иара ус, бзиа избо хэа ирышьтоуп. Русумтақэа егъа ибзиазаргыы, ацэыргакэткақэа клуб қеахақэак ркны уарла-шэарла, уалбагас, асахъазы еиѳыркаауеит. Ус акэым сус шыкоу. Сгэы иаанагон, иара асахъатыхра ахатагыы, ашэҕэы исыцу еипш, сцыба итоуп хэа.

АдэыҕбаАҕэаиазааигэахацыпхъазасараеиха-еихастып сықэҕьон, сыбжъаҕэо агэыѳбара сыбжъагылан. Зегъ шэо-изо азхэыцра саналага — сгэы нтыпсааит. Уажэшьта зегъы

мариазшәа сгәы ишабоз зегъ насымпытцшша ицазшәа саакәхейт. Уажәраанза сызғызгы здыруан, аамтала акәзаргы нхартак сыман. Уажәы, цабыргытәкьаны, зегъ рыла схы сақәитуп — умәа шыта иаатуп рхәан, абар, саауейт. Саауейт, аха сахънеиуа сышцакало?

Сара издыруан, асахъатыхратә казара иазку Ацсны иахъазы ишмацфугы, рнапы сықәыргылары сышныкәрымгоз. Хәарада, хшыфзыштра сызтогы калашан... Ажәакала, азанаат алхра, уажәы сышштахька иахъынхаз акәу, иагьуадафцазам. Аха ацстазаарафы амәа алхра зынза аеакзоуп.

Ацдарахы санцоз еиха сгәы еилган, сацхъа ишытаз амәа еиха еилыкка сықәцшуан, уажәы, иара сызтаз атцара салган санаауа ааста. Ускан ихазфлымхаз ауаагы мацзамызт.

Иара хахънеизгы хылацшрада хнырмыжъзеит, апышәарақәа анахтиуаз чыдала уахъ ихацпаз ауаа ашә илагылан.

Ацдара ахъацтозгы зегъы еипцны ихәхәацшзомызт, азәык-фыцбак артцафцәеи хара атцара хацызтцоз асту-дентцәеи хакәныршьозшәа, егырт иранамхо хара иханарыжъуазшәа картцон. Уи хара хланаркәуан, игәнаагон. Ус хахъыказ зхараз, мзыс иатцаз азәгы агәхъаа икымыап Сара атцара ахыстцоз академияфы ауп рацхъаза иахърыдызбала, — хшатәарымбоз, агәырткәыл хамамызшәа иахъхахәацшуаз, аха нас атыхәтәа цтәеит. Уи сара сыбзоурала икалеит хәа сызхәом, изыбзоуразаалакгы, уи ашәшьыра лассы хатцытцит, зынза хашхәыдамызгы рбо иалагеит. Аха сара гәыбган зысто зынза аеа шыоукуп. Урт хара атцара хантартцоз ихәон-ичон, дара шәкәылагы ажәалагы ишырхәоз еипц, жәлар рынхамәа даара хатахын, уи нахыс хагыргәаламшәеит. Атцара хзыртцози хареи, хамацара хаайдхалеит...

Егырт ртәы уиакара исыздыруам, аха сара академия саналгоз уафытәыфса дсыдымтаалазеит. Тынха дызмазамыз иеипц соурыжын, абар, саауейт.

Ацәылашара иафын.

Адэыгба Абгызра апсатцлақәа ртоура иныбжьалейт. Сыблақәа зыдхаланы иҕаз Гәылрыпшь асанаториа кәашқәа наҕ иныбжьазт. Адэыгба ейҳа иарццакызшәа збейт, апхьахә згаз аеыѿ, иакәтәаз арцыс иеипш, абжьы трыхәтцәаза иаатнаркҕейт Кьалашәыр ианнадгыла. Уи кьац канатцазшәа ишаагылаз еипштцәкьа — ейтәдәықәлейт...

Аѿны сыбла иаахгылт, саб иаштә — ашьацра кашшьы, Акәасқьей аказармей рыбжьара араш игылоу амтәыжәѿақәа аршәшәойт, исыпхьойт уи убрахь.

Сан дызбахуейт уажәы, мшаҕеиипш сапхьа даагылт дразза. Слымҳа итәѿуейт уи лажәа гәыбзыцқәа. «Уаама, Алхас? Иахьа ашьжьымтан ушаауаз сара издыруан, — слымҳа даатахәытхәытит сан. — Адырра ура исумтазеит, аха изатахыиз... Уи сара издыруан. Издыруан, избан акәзар, мышкы умацара унсмыжыцызт, сызкәыхшоу сычкәын, есымша ура суцын».

«Издыруейт, сан», — атак лыстеит гәаныла.

«Назарак укан, уажәы ухынхәйт. Шьапымшла уааит, нан. Ауадаѿра аҕьыра ухугейт. Уацхьаҕа итцегьауадаѿрақәа упылоит, аха умшәан. Апстазаара қәпароуп. Ацәқәырца ушьтнахыр, унапы уқьар, уацәцойт.. Ауадаѿрақәа рәацхьа ухьамтцааит, ауадаѿрақәа»..

«Исаҳауейт, сан, исаҳауейт».

Амшын агәы казказуа сынхыпшылейт, ацәқәырцақәа ақәараҕы изытуан. Апсшьаѿцәа зсауа амшын ихын, шьоукгы ихаха-хахаза ахақәқәа ирықәгылан. Амра рәадырбылуан.

Уажәы, ларалакәын сызхәыцуаз, лара, Ада!.. Апхынтәи апсшьара мшқәа рышьтахь, ѿацхьа атцарахьы санцоз амѿаҕынза сааскьалгейт.

«Асалам шәкәқәа сыѿла, сухоумырштын» — лхәейт лара лыблақәа агәыкра рхыхәхәала. Иара абыржәгьы сылапш иаатцашәейт уи лыблақәа, гәыцрак сыртоит дара...

Адэыгба Акәа астанциа инадгылт. Амардуан аҕынтәи

амаакыра сыенатаны наӑ сынкацеит, азныказ саабгацеит, сынцэйтдаххырцы ачык аасыгхеит, аха сѣааныскылеит.

Аперрон аакэдыртэааит ауаа, снаѳсантѣи акупе итаз апхэыс шѣпа-жѣпа слыцхрааны леидарақѣа налбааз-геит. — Табуп, — лхэеит уи лапхѣака дыцшуа. Ашьтахь чкэынцѣақѣак аалыдххылан даагэыдыркылт, лчамадан-қѣаггы аашьтырхит...

Сара исыцтаз пхэызбакггы шьюуки ашѣтқѣа нал-дыркын, дрыгэтылакны акыркырхѣа еибарччо атакси аанѣасыртахь рхы рханы рѣынархеит.

Игэыдибакылон — ихыдибакылон абрѣа еикѣшѣаз ауаа. Сара сыблақѣа траа урт сырзыпшуеит. Анаскѣагарақѣеи айцыларақѣеи сара схата бзиа избазомызт, аха уажѣы сгѣы аасыхьит, сшаауаз ала адырра азѣггы ишисымтазггы... Счамадан сапхѣака инаршѣуа, сышыи-сышыи еикѣтѣо ай-хамѣа инавасыршѣит.

2

Ахэыцха ѳаѣа иансыршѣ, уи такѣкѣа ишнеиуаз амшын изаашѣалаанза, иарггы, аѣеидыпсаланы, ихагѣежѣуа ихыз ачнышқѣа акы нарылтѣераан, иахъзаны ианамтѣас, ацқѣа ирыбжѣашѣеит — амтѣыжѣѳақѣа ааитдыхны ианаѣѣа, ахауа цѣқѣырпақѣа натѣасын, инхашѣкѣала ицеит. Уи шыыцызгаз егъырт ачнышқѣаггы рхы рызнымкылакѣа ибба-ббаза инашьталт, аха башан, уи аѣатѣахѣы иара ам-гѣа италахъан.

Ачнышқѣа ѳапхѣа харабгъара рѣыпсаѣѣаны иаахалт, акусухѣа рыбжѣқѣа неилапѣо.

Сара, амшынзеалахаланыинеиуазасқѣалаантѣамтѣѣы сықѣгылан. Акѣа атѣара аныстѣоз иѣастѣалоз гѣхѣааганы сѣѣкан акнытѣ, апхѣа абрахъ саанагеит. Уи аѳыза ашьцы-лара акѣаа азѣырѳы амѣхакны иаман, иара абыржѣггы снапшны избон, амшын апшаѣѣаѣы акырѣѣара ауаа гы-лан, сара сеипш, ахэыцхақѣа ажѣѳан иалатѣо, ачнышқѣа рыхѣмарра ишахѣапшуаз.

Атѣабыргазы, урт ачнышқѣа иѣартѣо ихнамхра дар-

бану! Ахэаша иашьталан ачныш ианакуа убас анеишьа ласуп, сара уи исгэаланаршэоит хара хқытаёы рапхьаза ачакра здыртцо ахышь иканатцо. Мчыбжьык акара ауафы инапы иаршыцыланы, ибжьаны, чашёара итырго ахышь, иаразнак агэрагара уадаоуп. Иканатцаша узымдырзо, ача анфьтцпраалак ирууаза иагэыдыртцоит, аха иара ача пырны иахьнеиуа иазхьамцшзакэа, зымфа ицшшаза афынанахар, уатёы иубара укоуп, амтэыжэоақэа иара ишатаху иакьартэ еипш апсеивгара анаиулак — ажэоан тцаулара инкыдчаблоит, ахы, нас, аеа хышьык уашьталаны икла, уи бжьала, ибжьала, иара ус ачакра аамтагы ниасны ицап.

Убри афыза рмышьырц азы ачашёацэа азёырфы аидакь апрахэаны рнапы иахадыршёуеит, зыпсы тоу, ма ача цсы ахышь иабартэ иршэны ахауа иналартцоит, уи инашьтарххны амтэыжэоақэа еидыцсаланы ахышь зку уи иагэыдитцоит, иагэыдитцоит ача иахыкны, хыхь уи ахышь ианакэзаалак зны ача акраны иказар, — иара ахатагы итцегь аоада аёышьтыхны, ахыкэалаа еипш, аееидыцсаланы тцака италаны, ача атаххэа инасны иакуюеит, нас акэапхэа адгьыл аёы аёынканаршёуеит. Иара убастэқба ауп ачнышгы иуршёуа ахёыцха шакуа.

Ахэашаршэра аамтала санакэытцлак, ачнышқэа гёыбзыгуа еицаасхалон, саргы урт дара рыпсы ианаакэсырцшлак, ахауа иналастцоз зыхэтаахо збарц сёаарыхханы саагылон. Ачнышқэа икартцац еицакартцон — сара сзы уи ескынагы ыыцбараха акёын ишыказ.

Сара Акэа санааи адырфэенытцқба иныкёыршэны афныка сцеит. Шака еигёыргъазеи уахь снейра, еихаразак — сахэшьа хёычы. Сахынзаказ дкэапкэапуа сахыдалак дсыцын. Санцса лакэзар, зынза дыкёгъежъаан сыматц луан, уажёы-уажё дсыхэаччон, Акэа аусура салагоит хэа ахысхэаз акёу здырхуада.

Ашьац кашышьы ашта сыкэпшуан, абартца аганахышэа икёакатцаз ацэартагёы сыкётэаны. Сапхьака ашэапыцъац сызлапшуаз ссиршэа иказ цштёы хкыла еилан...

— Абахча унытцалар изеипшрахазгы умбари, — ибжьы

аасыкәиргеит саб.

Ашышыхәа амардуан слалбаан ашта сныкәгылт, аҭада ашьхарахь ацстхәа кәашкәа лакәны ицон, цшацкгы ахә-хәахәа иасуан. Агәашә ачарахәа иаартны абахча сын-талеит, алқәа, амжәақәа акыр зыгәхаразкхьаз азахәа кьат-рацәкәа рхьынхалан, акәыхь рфыхәхәы.

Ус абахчара сытцысны, нахьхь, арасатра афынзаггы снейт. Сҭапан, махәык аасыртарын, расакәак фыхны, ака-кала ицәкәныршьо, схацц иныбжыакны ачах-ацаххәа ицены ифо, саахынхәит. Аҭны санааи схәы дырмазеи-хьан. Пыттрак ашьтахь аҭаацәа зеггы хәҭны ацхьа азахәа ацәка хәикәшаны астал хәхатәан. Саб, иатцәа шытыхуа, аныхәара дафын...

Дук хара имгакәа асахьатыхра тцарайурта сатааит. Сара уи салганы ауп академияхь сышцазггы. Сыртцәҭәа азәггы дсымбеит, иара уи аццарайурта хыбрафь иҭназ студентцәақәак рыда усқан азы уа уафь дыкәмызт, аха урт, дарей сарей хзәйбадыруамызт акнытә, ейбаххәашаггы акгы хмоуит, атәымуаа ишрыхьуа ейцш, хнейвыс-ааивысит акароуп, уаха акгы. Сара, аццара ахьыстцоз ахы-бра сгәыблра адын акынтә, акыраамта сахәацшуа сгылан, нас, атцыхәтәаны, снадтны сфынасхеит.

Усггы цьарггы сыццакуамызт, снейра ауафь дазыц-шымызт акынтә, асасааирта «Ацсны» саназааигәаха, уи иафәкәтцаз акахуажәырта снытцалеит. Уи абартцәфь, адәа-хьы итәаны акахуа ржәуан акыр хтыс ирхаану акәатәи абыргцәа. Урт азәы илафашьо икәм — абра, ашацкыраз кахуажәра иаауа. Урт ифархь-фархьза, акрызхытцуа ашь-хақәа ирфәтәиуа инеиуа амфәхәаста рацәақәа реипш, рхырфәкәа зеггы кычыра цәахәастала ейхырсса икажьуп, акәатәи амра ацарей акахуа ахылфә-цсылфә ейкәатцәа-ейкәатцәаза иканатцахьейт.

Иҭацәыз столк снадтәалан шыыжхьа фәстцейт. Гәыц-гәыцла ськәша-мыкәша итәаз зеггы ацәажәара иафын, ааихсыгьбжыы рымазамкәа, ашьхымзатрафь ейцш. Сара сааигәаратцәкьа — саргыарахьы сармарахьы итәаз затцәык

ирхэоз цэгьам-бзиам исахауан акэымзар, егырт ражэакэа сара скны иаазаанза, ауаа ршыкьбжьы иналаз ицон.

Сара шыжьхьа сфонатцы, акахуажэырта абартцафы итэаз атахмадцэа ахыцэажэоз аймак тысуан, ирызгэам-тазакэа еиланагалон, акрызхытцуа атцла апашэкэа адгьыл ишалыхэхэо еипш, рыхэда дашкэа чны, еипраланы ейбакуан, адунеи апсатыфара ахытоу еикэзырхо удук дара ирызбауазшэа. Аеа шыоукых, азэазэала, мафыцба-фыцбала, хаз-хазы итэаны акахуа ржэуан, ак иа-лахэзамшэа, ицэарсысуа, ари хара хазну акэымкэа аеа дунеик акны икоушэа, аха дара рыгагакэа рымацара арака напшыхэра инхазшэа.

Акахуажэырта даатцалейт уафы асак, абаакы, псы зламыз ипынтца тэрыпсаза, ибла хэычкэа ицымшьшкэакэакэа ирытцафуа, ихылца шынаихшэара ирнааны ихатцаны, иаха шаанза арыжэтэ ижэуазшэа, зшыапкэа еи-сииз акабла еипш, дкаткато.

— О, бзиала уаабейт, Кыаф! Уабаказ уажэраанза? — рыбжькэа аайларыпсеит уа итэаз рыбжеихарофык уи дшаацэыртцыз еипштэкба, — Кыаф-Кыафэгыгэ!

— Иазхоуп шыта! — инапкэа икэейт уи, алыцэхар икэи-цозшэа.

— Кыаф!

— Цшыаала! Цшыаа-аала! — артцафы ишакэым зхы ныкэызго ахэычкэа драбжьозшэа, имшыыц амаахыркэа реипш ицэыш-цэышза иказ ибла хэычкэа рытра иаат-тэыруама ухэаратэы ирцэгьаны, дрыкэцэкэейт, итэаз зегы рахь даахьацшны. — Цшыаа-аала!.. — иартгьа напала иуатэа атах аахирейт.

Акахуажэырта итцатэаз зегьы аччара иалагейт, Кыаф убри аныкайтцоз иазыпшызшэа.

Цабыргытэкьаны, уи иуал анынаигза, ашырхэа даакэгьежыын, акахуаршфы ишка днеихейт.

Икахуа зынгылаз ачанах ихаракны икны, ауаа дрыбжьыс-аарыбжьысуа дшааиуаз, еиха изыманшэалашэа, тып тынчрашэа ибазар акэхап, сара сзыдтэалаз астол да-

адгылт.

— Икалома, — азин ылихуазу, иара ус, баша, иапуп хәа мацаразы ихәоу сзеилымкааит сара, аха иаразнак атак истеит:

— Азамана.

Дтәеит.

Уа итәази иаарыхтыгәлаз асаси реицылара иазып-тәаз аамта нтәазшәа, уаха дызустзаалак азәгы диҗам-цәажәзеит. Ашышыхәа игәарпцханы акаҳуажәра даҗын, апцтазаараҗы иара изыпцтәоу анасып изырханы.

Акаҳуажәртә ашыкыбжы еиташыақәгылеит.

Сара шыжыхәафарагы саалгеит, исыдтәалаз иатцә-цагы аатарцәны иныкәиргылт.

Сара сцарц сәагылеит. Исыдтәалаз ауаҗы ахышәтхәа дөатцкәан, сывараҗы игылаз ачамадан аашытцәаны иҗы-неихеит. Икастцара сзымдыруа саалакәакит, аха сшыапқәа сара исзымхәыцзо срыманы идәыкәлеит.

— Аҗыза, уи ачамадан сара истәуп, уоашыеит, — инаишьтасхәеит, аус мгыгкырц иаарпцшқашәа.

— Издыруеит, — даахыахәит уи, ибз ахы дықәцәажәо, уаҗы иҗеишыаша акгы кәмлазашәа.

— Иудыруазар, нас, иабоуго?

— Сара иузысымҗои иахыутаху, — зынзагы иҗеим-шыәзеит иара.

— Иауазеи, иауазеи, счамадан ушпатцастцои уара! — уа-дафра ыкамшәа анызба, адәыпсшәа касырцәеит саргы.

— Сара изҗоит, — иҗынаҗаршәны икит уи. Егъазундаз-гы исимтеит. Дынсыдкәаны җапхәа ддәыкәлеит.

— Ашыжымтан шаанза дукума, Къаҗ?! — азә ибжы акаҳуажәртә иаатцөит.

— Уи уара иуусым! — иҗы ааихыхны инеихеикшеит, уи җызтыз. Ихәда ихапыцқәа рыла иааихисазшәа.

— Иабазго? — дҗытәыҗытәуа даасәапшит цытк хә-нынаскыа. — Асасааиртахь?..

— Мамоу.

— Нас иаба? — сажәа алгаха симтеит уи.

— Сара асасааиртахъ снейзом... Аеацъара... — иаахтцэа-ны исхэара сфамшэо саакэхейт.

— Иахьутаху! — дызлакэшахату ала ихгы ааиртдысит уи.

— Сара цъаргы сцазом, амшын апшахэа афынза ауп сахънеиуа, — мариала хайлыргаша амзыз сыцшаашэа сгэы иабейт.

— Азамана. Иара уггы акэзааит, — сахьцоз атыц анеи-ликаа, сацхьака диасны ддэыкэлейт.

Амшын ханынхыкэгыла, счамадан тцака инаргыланы даакэгъежыт.

— Ахы, — ихэейт уи иатданакуаз сзеилымкаауа.

— Шака утахузеи? — сызтцаара дшакеымгэыгъоз иаха-зар акэхап, иаацъеишьейт:

— Ишца-аа? — сызтцаара инашьтаирххит: — Сара схэа-фу цъушьома? Ифашьазом уара устудентуп.

Атак ахэаха самразакэа, ашэак аццэырганы ажэакэа иалаз еилгазамкэа ицэытцахэо ашацахэа ифынеихейт игэы нымхазакэа, уимоу, даараза дзыргэыргаша уск дакэшэазшэа.

— Итабуп, — инаишьтафыстит уи акыр дшынаскъа-хъазгы.

Даахьацшын инапы икэейт, бзиала хэа аанарго.

«Зус бзиа избо ауафы» — сгэы саатацэажэейт сара. Сгэы иаанагоит сацэымфашьейт хэа. Сиздыруам, дсыздыруам. Дадызцалазеи ухэарауазеи, счамадан датцалан сааскыаго? «Абзиа катцаны азы иат» хэа икоу уафымкэа дыкам.

Анс акэу, арс акэу, стцара салган Акэа сахъааиз рацхъаза испылази хшыфзышьтра хэычык сзызузи убри азэ за-тцэык иоуп.

Амшын апшахэафынза сааскыаган сынижын, абра ачнышкэа рыхэмарра сахэапшуа сгылоуп.

Акахуажэыртафы шыыжъхъа анысфоз исцэынхаз ача-са хэычы иаазгаз анынтцэагы, ачнышкэа гьатцэыгьатцэуа акыраамта исхагъежыуан, аха уаха акгы рмоушшэа аныр-ба, ргэып еилытто, харабгъара рфынархейт.

Акэатэи ашыжъ. Иаха шаанза зееикэцсаны ицэаз

амшын, ацәа иалтны инахәы-аахәуан, ацәкәырцәкәа ґатцыззаны аґәара рәынахышь-аахышьуа. Амшын ахауа инартәуланы инылбааданы, нас арцґақәа арыцқьозшәа, инароуны иқәыпсычхауан, ацәа хьанта ахцә.

Ашьхақәа рызқәа цырцыруа, рыхқәа хырхәхәаны амшын ихыпшылозшәа игылан. Ахтарцә аххьақәа реипш амрашәахәақәа хьытәцараха урт рызқәа иқәыпсан. Амшын ахатә, азыжь зыґетазыжьыз акамбашь еипш, азқәа қьақьара зегьы амра апцхьқәа ирзырханы ишьтан. Шьыжымтантәи апшалас шьқьыруа иаххьыз ацәкәырцәкәа иартцысуази амра ашәахәақәеи анааилалалак — ахьы цсызқәа ауразоуроу ихыпсалазшәа, еихыпә-еитцыпон.

Асқьала аґынтәи Аґәа санынагәыдыпшыла, зегь рапцхьаза асасаиртә «Апсны» сыбла иаахгылеит. Уи ахыбрагьы шьыжымтантәи амрашәахәақәа ахьыршо, иеырба-еырбо игылан.

Счамадан аашьтыхны ақалақь сналалт.

Суак аус ахьиуаз — асахьақәа рцәыргақәтцәкәа ахьеи-ґыркаауа афны снадгылт.

Афны ашә аркын. Ацәыргақәтцә иахылапшуаз аґарул уа, ааигәаза, уахьынаватцәиуаз дыфнан. Дсыпшаарц сызбеит — аамтала цьара хьтцакыртәк апшаарафь дсыцхраарц. Сахьнаватцәиз иаргьы даасґахаит.

— Алхас! — сидырит уи, игәиґанзамкәа сахьаацәыртыз цьашьаны.

— Франкьыл! — сгәыргьара сзымтәахит саргьы.

Сапхьа дгылан Франкьыл Лазба.

Апсшәа ааибәххәеит.

Атцара салган сшааз анизеитасхәа, деигәыргьеит. Деигәыргьеит, аха аргмаду избеит, сара сеипш, иаргьы дшархәыцыз. Шака шықәса тьуазеи уи ацәыргақәтцә карулс дамоуижьтәи, асахьатыхцәа зегьы азәазәала идьруеит, — ирыгугьы, ирыбзоугьы. Иахьагьы-уахагьы урт рыпцәзаара далапшуеит.

— Азныказы даара иуцәуадафхоит, — сыблақәа ирыхгылаз апарда ааиртырц иеыназикит уи, днахькәша-аахькәшо ақәымкәа, рапхьазатәи иажәақәа рыла. — Даа-

раза, — дагыаакөйпсычхаит Франккыл. — Акырынтө укы-
дкьараны укоуп, узацөцар — афырхатца, узацөымцар...
ушытызхуа ацөкөйрца уеоутар акөхоит. Уара узанаат
змоу ишрыхуа еипш... Сара скьарулуп, аха сыблакөагы
пытчыткөак рбоит...

Сара фымтүа сгылан.

Франккыл уи ангөейта, иаразнактөкьа сгөы камхарц,
иаахьейршшарц избейт:

— Ус схөейт хөа, «Ишыдыдуа еипш көа ауам». Уи рац-
хьатөи аамтазы ауп, нас?.. Нас, зегьы ишрыхуа еипш,
уаргы ганкы уаанахөит. Ицөгьа-ибзия акөым аус злоу,
дасу ишилшо еипш ацстазаара иеанираалоит. Ауафы
ихы дзахыпом. Аха уажөы уи акөым ихөатөу. Сахьухөаша
акрькоума?

— Цьара сахьяангылаша тыпк... — саалакөакит сара.

— Хөара атахума? Еилыскаауейт, — дсыцхрааит уи. —
Зегь рацхьазагы избтөу усуп.

Ацөйргакөтца аөнафь уада хөйчык афөакатцаны ишыказ
здыруан, уи аөналарта чыдагы амашөа икан — убри аас-
гөаласыршөейт. Уа уахык-өаха ракарагы сыпхьахьан.

— Аөныка уаала хөа уасхөон Алхас, аха уака шака хат-
шоу удыруейт... Убри акнытө, аамтала абни ауада хөйч
афь упхьала, — ацөйргакөтца аөны ашка инапы наирххе-
ит уи. — Амала, азөгьы изымдыруа...

— Уи аөыза абзиара сзууазар... — иаразнак сакөшахөт-
хейт сара.

Ауха, атцх акыр ицахьаны еипш, уи ауада ашө аартны
сныөналт.

Сөааикөацсаны ажөйтө диван санныкөиа, ацөа сынта-
хөахаа саманы ицейт.

3

— Уара угөы ишцаанагоз, цьым? Уапхьа акөтагь былгьо
адөы икөланы афьынаахап хөа указма? — ибла ашөахөақөа
сөарччо даасыхөацшит акыр зөйзроуз хайцөажөара еи-

хызшьалоз ажәакәа аасҕаргыланы Парна Загания.

Уи зықарахь инеихъаз, апышәа змаз, апстазаара акыр иакъахъаз сахъатыхоын. Ус акәын сара избәхә шсахахъаз. Аҕаргы дрызфелымхауп, идипхъалоит, дрыцхраауеит хәагы рхәалон. Саргы акыр снашәа-аашәеит, анс схәеит, арс схәеит, аха сзықәгыгуаз еипш хкыдкыларта ансмоу, игәеитазар акәхап, тынха дук иеипш даасызкашәеит.

Уажәы иаргы саргы Гәымста азымфас ахықәан хтәаны аицәажәара иналагаз, абар, амра ажәфан иахьтәырны, амшын хыла инзаатцәрыла ицарц афьнанахеит, арахь, хара макъанагы акәап хзыргылом, убри акара хтәанхалеит.

Сара Акәа рацәакгы снымхәзеит, инықәыршәны Амзафәка сцеит, аха иаарласзаны уашьтахьтәи сгыежыыр акәхеит. Уи, иара амзыз аман.

Акәа сахънеилакгы зегъы ибзианы срыдыркылеит, исхатцгылеит, апсшәа сархәеит, атцара салган сахъааз – амила́т интеллигенция аеазэгъы дышрыцлаз, дара рхәашьала, гәахәарыла иазгәартәеит, аха иаахтәаны сахъатыхыфтас на́к-на́ктәи сыпстазаара шы́кало атәы зтцаараны ианықәсыргыла, дызустзаалак азэгъы абас-абас ауп хәа атак изы́камтәеит. Ирхәон ус баша, азеипш ажәакәа, атакар мшқәа раан амра шыра уцахатцәкьар, зыхьк узыржәуа гәыгракгы ргәылазамкәан.

Асахъатыхоцәа реидгылафь, сыхъзи сыжәлеи шәкәык итарфит, фьц ииз асаби адунеи дшыкәнагало аназгәартә еипш. Исабжыргеит аус зуларц, схы самеигзакәан, нас санапсахалак, хәара атахума, на́к-на́ктәи сусумтақәа рыла, асахъатыхоцәа реидгылахь срыдыркыларгы шалшо...

Аха уаанза?

Аус абазуеи, ишпазуеи?

Сара сзы еипш, дара рзгы уи шызтцаараз инхеит.

Иахъаасықәшәо, иаасымпыхъашәо касталарц, акгы кәнымшьазакәан.

Ианамузах ус акәзааит, аха исызтода иара убри икасто, насгы сара истаху, сцәанырра иалтыз, убри иартцысыз асахъа акәу, мамзар, изабалак иаартаху, дара исыдыртцо

акәу иҕасто? Ус мацара анакәха, иабакоу арҕиара хәа изышьтоу? Уи ала сызкылсуама асахъатыхоы имѡа иашатҕкьахъ?

Уи азбара сара сымацара исзынхозшәа збеит.

Сызнылаз амѡакәа зегы асахъатыхоѡцәа рҕазартаҕы скылыргеит. Уи ахыбра сыѡналт, аха иара аҕазарта апстазаарахъ аѡналарә ус имариамхеит.

— Ушааиз еипш, иаразнак аусутәкәа уахтарц утаххеит, — иааҕаршьеит уа сахънеиз. — Уара уакәым, хауп зхәо асахъатыхоѡцәа идхарҕатцара хамам. Уццакцәеит. Уаадгы-лала, акыр калар аабап...

Ғәнак, убра сышгылаз ауп Парна Загания сшибазгы.

— Акәтаҕъ шымбылгыо шыта саргыы избоит, аха иҕа-татәузеи? — сазааиуа салагеит саргыы.

— Амаҕ ала уалагароуп, — игәы аартынчны, пшьаала, ибжыы ларҕәны инапаҕы иааигаз азә иеипш сыцхьазаны ацәажәара далагеит, хааигәара азә дкылатәаны хара иах-хәоз дазызырѡуазар хәа дацәшәозшәа днацшы-аапшуа. — Нак-нак зегъ кәлоит, рацхьаза ауп акәымзар. Саргыы убас ауп сшалага. Акгыы тцкытцкьамшьазақәан, акгыы кәнымшьазақәан, иаасымпыхьашәоз зегы кәсто сәаас-хан, абар, иубоит сахъынзакылсыз — сынхара ыкоуп, сынтцыра, зхәаз еипш, сыѡныка азә даамѡахытцыргыы, сыцхашьартә сыкәам, зынчара ашыла хәа схәо агәылацәа срылам. Сыѡны еихаҕәгәа-еитцагәгәа игылоуп, схәыш-таараҕыы амца хәажжаза еикәуп.

«Нхарала уҕәгәаза адгыыл уқәгылоуп, аха уара узәу аус аҕнытцәкьа ушпагылоу? Асахъатыхраҕы иузыргыла-ма ухатә нхара?» — абри еипш азтцаара ѡатцкьан скаркы иахьаакылагылаз иаанхеит, аха уи схы-сҕы ианылазар акәхап...

— Асахъатыхраҕыы сдацкәа гәгәаны иоусыжыт, — сара сызтцаара атак иара ихала аҕатцара далагеит. Сара иаасыграскыз азтцаара аахтны акырынтә азәырѡы ркынтә иахахьазар акәхарын, уи сшазхәыцыз ѡашьарада идырт. — Апсатә уаѡы ихәозар, ссахъатыхра ауп сынхара-

сынтцыра зегы уасхыр гэгэас иатцоу, — иажэа анагзара дафын уи. — Уи акэымзар — адэышкэагыз саакэон. Уи ауп сара сыжэхьа!

Уи ажэа, ахэызба цар еипш, сгэы инаст. Иаасцэым-гхейт.

«Хэара атахума, ауафы изанаат дныкэнагозар ауп, аха бзиа иибо аус, ажэхьа еипш, дахэацшуа далагар, аткыыс еицоу икоузеи! Хшыфла амцхэрас мгэала ахэыцра ауп уи иаанаго», — иашьақэсыргылт сара гэаныла, аха цьеи исхэарын.

Парна иихэашаз заа избаны, ажэак цыара ицэыб-жымшэартэ итцаны имазшэа акэын дышнеиуаз. Рап-хьа иихэаз иакэнагоз иашьтеихэоз — амахэ тыпқэа зну алартка еипш, илгэыгэ-мылгэыгэны акэымкэан, еикараны, ииашаны, ишшэырза акэын уи иажэакэа еидызкылоз арахэыц ишахацсоз.

— Сара сдацкэа ажэлар рфы ихауп, асахьагыхыфы ажэлар дыртэызароуп, ажэала акэым, уи зегы ирылшоит, иус ала, ипстазаара зегы ала, — ахыз ду ахаракырахь дахьхалоз схьаирцшырц итаххейт уи. — Акырцъара уахьнеиуа сара сусумтакэа уцылоит — ачаи плантация еиужькэа инадыркны, арахэтракэа ркынза. Ажэлари сареи, адгы-ли атдла апашэкэеи реипш хаимадоуп, иара убри ауп игэгэаны сызкугы, — сара сапхьа иара инапала ихатэ бака иргылозшэа акэын уи ацэажэара дшафыз.

Сара сааихаштзейт. Сызташэаз ауадафра салызгашаз ак сабжыгозар хэа сшизыпшыз акэымкэа, иара итэы даланагалан, зыгхынхэала зцэызыз аеуаф иеипш, гөсара имазамкэа, игэы каршэны, агэдыхэа имфа дықэланы днеиуан.

— Сара? — сгэысеанзамкэа, иара ахала иаасыгешэейт сгэы итцхоз.

— Аиеи, уара... — сара сахь даакэтцэианы аиасра ицэуадафхейт. — Уара, хэара атахума, апстазаара уажэы ауп ашыапы анукуа... Апстазаара иашатқьа уаналаго, — дынхагыгешь-аахагыгешьуа даакэхейт, кэчышь зқэымыз

ашта тацә инахыцыр-аахыцыруа ихаз акөтрыхышь еипш.
— Аха ацхыраара утахуп... хәарада.

— Исызтода иара убри ацхыраара? — сгәы аакыддыр-гылазеит акгы зымхәазоз, зыфнутка тыкка, рхатакәа иуака-уаказа ирчны иказ ахатакәа реипш, уажәы-уажәы сыбла иаахгылоз, азеипш ажәакәа.

— Ара хакәми, — длакфакуа, дхәарцсаруа даакәхеит уи.
— Азәи-азәи хмеицхыраар?.. Атцла адацкәа рыла игылоуп, ауафы — ауаф ила. Нас ишца?..

— Итабуп, — схәеит саргы еилгазамкәан, азеипш ажәакәа сызларышыцылаз ала.

— Аусутәкәа сара иузысыпшаауеит... Хаицхыраалап... Азәи-азәи... акәымзар, дызустда уара, җыц акөтагы игәылшәаз, аусутә узто... уназыцхы? Уи афыза аамтагы калашт — уанеимаркуа, аха уи — нак-нак, зны...

— Итабуп, — схәеит еита, еиха агәра гашәа, гәыграк ахы сныкәпшшәа саакалан.

— Убас! — дынхынаан хазхыкөтәалаз азыжра хыла дынзаатәрыла дцеит, сус абжеихара избызшәа. — Утал, утал! — Сызҗитит ахьантара зегы ихицазшәа данаа-цөйтцдәры, дласкәантраза дзысо. — Амра аташәамтазы аеыкәабара бзиоуп!

Иажәа аафбамтәкәа, иара иеипш, саргы сызсо азы сынхылт.

Гәымста азымфас апшахәахы Царна аханатәгы җыкәабарахәа ауп сшааигаз, хәехрыхын, хайдтәаланы хшеицәажәоз акыр аамта хган, уажәы хазлацәажәоз аус ахы ишакәхалак цәара еикәаххәалазшәа анааба, уи еита зталарала иххаркәшарц хазбеит.

Царна ашьха зымфас аҗы аеыкәабара бзиа ишибоз ансеихәа, сгәы иаахәеит. Уи аҗы хгәапхаракәа еикәшәеит. Сара амшын аҗгы аеыкәабара мап ацәыскзом, аха алацшра сыртозар, азымфас алысхуеит.

Уи сара еиха исзааигәоуп, еиха исгәакыоуп. Схәы-чаахыс...

Сара скыта Амзаҗа иалсны ицоит злеишәа баапсу, уна-

пы нзааукулар иаахнатцэарашэа ихьшэашэоу, апсызкфы аката еиужьны иандэықэйтцо еипш, ацэкэырцакэа азкэа икэырсны ацпхкэа ргыланы изыршэуа ашьхазымфас Аалыцста. Уи азымфас, аеура еипш, убри акара ихагоуп, иахьахэтам уталар, шэыцсык ухазаргы, укэыбаса уагоит. Ана-ара ахахэ дукэа хаккала-хаккала иахьтажбу ацэкэырцакэа ргэйдечеаланы ианцо, угэы иаанагап, ашьхарахь ашэарыцацэа ирхэыз амшэкэа рыпсы еикэдырхарц рыхырфорны инеиуашэа, абық-сықкэа инеилахауеит, рыцпхкэа азныктэи анапшрала аразын паракэа реипш ипсакыаны ахауа иналацсо. Акаршэаракэа рахь ианылбаалак ауп уи карахан, аеыртынчны, икэышышы афанынанахо. Абри еипш икоу азымфас афы ауп сара рапхьаза азсара ахыстцаз. Ақыта хэычкэа хаихьибарпшны азымфас ахьтынчыз, акеахарстакэа ахьамаз ыкэабара хцалон, нас ианхазха, азсара бзианы ианахца, ахахэкэа ахьамамыз, аха иара азы гыны иахьцоз атыцкэа рфы ацэкэырцакэа еимгэыречео нырцэка харуан, уахьынтэи — аарцэка хауан.

Амра ахцэыкапшькэа амшын инатцаз ианца аамтазы Парна имашьына лас хакэтэаны Акэака хэынаххеит. Гэымста ацха хаатцысны хажьыфхалаз амфаду хнангылеит, иара убастэкэа, убри атыцпхчынгылаз ахаракыра акнытэ азэы апыргкэа кыаны хара хазнылаз амфа ианипсалазшэа, ижжа-жжаза нак-аак еифагыланы еицырхэхэа ицоз ашьакакэа алашаракэа аархьынхалеит.

Амашьына, хмыртцысзакэа, хазныз амфа, ахэша ыкэышызшэа, икэтэырны инеиуан. Парна, амфа нак-аак италаханы измаз апсатцлакэа реилачыра даныбжьала, арадио аитан, ашэа аатнаркэеит. Ачара ашэа. Парна, нырцэ итэаз иаарымидошэа, еиха-еиха ибжы аццо ашэахэара далагеит.

Апсуа чара ашэа уаназызырфуа, уара зынза угэы алаказамкэа, атса хьанта угражбушэа указаргы, иааутасуеит, ушьтнахуеит, иахьатахугы уагоит. Убас сыхьит саргы. Сара сыказамкэа, скыта гэакыа Амзафа чарак иа-

шыккымтазшәа акәын уи ашәа сара ишсахауаз.

— Амашына афны инаргыланы, нас Акәа ашьхарахь ххалап... Хнейдтәалап, — ихәеит Парна, иара итәала, иа-наамтазтәкәа иакәыршәаны.

— Иабатаху, — хәыда-псада, иуалбагаз ажәа тыпшшак ала атак кастеит, исзыштымхуаз еидара хьантак саттам-лакәа.

Парна снымфахыганы инхара кәакыкгы аанмыжкәан зегы сирбеит. Уи ажәала заа дыгехеит хәа сара исызхәом. Ихәаз аткыс сара сыблала избаз еихан. Зегь рыла деикәшәоуп. Иказарта? Иара иеипш егәафы ирызхап!

Хәхынтытцыз амфаы «атакси» хакәшәан, хантатәан ашьхарахь ххалт.

Хатцака ишьтан уахынлатәи Акәа — атаацәа ду рхәыштаара ду еипш ихәыжжаза... Иаркыз алашаракәа, ахәыштаара анаахәытцышышьаа иаацәыртыз ахәыш-цыргкәа реипш, ишапшапуа ақалақ иагәылапсан. Акәац атәы инахатцаны, иртәи-аартәиуа инахоукыр, иаразнак изны иаахугарашәа акәын ишыказ.

Акәац атәы иахатцаны иахьырзуазтәкәа, ашьха акыцәкыцәраф икәгылоу аресторан «Амза» ханнытцалатәкәа, уахь сназпхьаз ауафы ихьз хәаны, уа аус зуа зегы деймакуа имфахыгара иалагеит. Иара уи зын-загы ицәамшьазакәан, иеапсатәны дышнеиуаз иаха иахыгәапхоз столк днахатәеит. Саргы иара инаишь-тарххны стып ааныскылт. Уи астал аматц азызуаз ап-хәызба пшза леырхианы дгылахьан. Уи Парна иказшьа-кәа лдыруазар акәхарын, иара ихәоз дазыпшын. Ца-быргны, иара ацәажәара иеаламгалацәакәа иитакхәаз аттахәа айкәыпхьазара дафын, лара аффахәа ақбаад ианылтдон дааицымкьазакәан. «Икоуп», «икам» хәа ажәак аалфымшәеит, иааихәоз зегы рзы дшақәшахатыз ала лхы ртысуа илыфуан, иара дшаалгаз еипштәкәа даакә-гьежбаан дцеит. Иара уи акәхеит, ифеитцаз афатәкәеи арыжәтәкәеи ргырак иаразнак хастол иаакәлеит, хәычык азара зтахызгы афатәкатцартафы иеалтцеит.

Уаххьа ашьтахь ақалақ ахь ханылбаа, хгәалакара

шьтытны акыраамта амшын апшахаафы хныкхон.

Ауха иара убас хагъааипыртит: «Уара иудыруагъ уара иумаз, сара издыруагъ — сара» хха шырхео еипш.

Царна зегъ рапхъазагъы бзиарас идызбалаз, иаразнак аусура салаигалт. Адырфаены Акха акалакъ амраташара аганахъала уахъаалало тып кѣахак аихачамачаакха ахы-рацааз ахаблафы иаацэыртцуаз ауаа иахъырбартаз абарт реипш ажхаакха зныз алозунг кнахан:

«Зегы, азэк иеипш, аихацѣыхаакха реизгара хеала-хархэп!»

Уи — сара исфымтан.

Зегъ иара ишсеихааз еипш икалеит. Иаарласзаны хэда-цаафынза аусутэкаа снарылагылт — икатцала шака узы-катцо, узахъозар, иулшозар...

Абар, уажэы? Царнагъы саргъы тэамфахэ хамазамкха совнхарак архиара хафын. Уи ачаи аазрыхуаз совнхаран. Ус анакха, иара уи ахафы иакэнаго сахъала ирхиатэын.

Асовнхара аихабыра даарацаажэан, аусутэкаа зегы рзы айкэышахатга сара исыдкарталеит. Азныказы уи сара иагыцбасшьеит, сагъаацаеит:

— Уи калаша амам.

— Мап, мап, уара ухъзала икахтцароуп, — даасѣагылт Царна. — Ус атахуп.

— Азэы иахаргъы цхашьароуп. Уара абра ушыкоу, сара айкэышахатга сыдкатцало, сыхъз ыкам, сыпша ыкам, — гыкала истахытцэкамызт сара.

— Ус атахуп. Атакцхыкэра уеауршыцылар иаамтоуп. Уи уеиѣнакаауеит. Наф-наф азы уаргэгоит, уаргъагоит, ухъз шьтнахуеит.

— Итабуп, — снакэшахатхеит саргъы, ус атахуп хха цхъазаны.

«Ауафы ибла ахкыша уеаршыцылала, — уажэы-уажэы слымха иаатафуан Царна иажхаакха. — Дасу дзеипшроу гэатаны, заа деилкааны, игъама уеанрааланы... Ауафы игэыиамыхэо коутцаруитаххома?..» — Абри атдыхэтэантэи азцаарафы еизон Царна исабжыгоз ахшыѣртцаракха

рыҳаракыра.

Асовнхара адиректор Кансоу Халбад, иказшыа, игъама, уи игъаипхози ицъымгзи Парна заманала идыруан, уи ҳара ҳус армарион, заа иазгәатаны ихамаз акәал ҳаахымшәазакәа ҳақәланы ҳдон. Напхгафык иаҳасаба-ла, асовнхара адиректор гәгәала ишыапы адгбыл иқәир-гылахъан, дуаф наган, ихъз Ацсны антытггы инафхъан. Ахтыгареи аезыргареи ракәхарын ҳара ҳнап ианыз аус-ггы зызкыз.

Рапхъаза иргыланы акультуратә хан архиара ауп ҳара ҳазлагаз. Афнутқа усггы икатцан, атзамцқәа жәфәанпш-тәыла ишәын, азал ифәтәаз амшын цәқәырца ихыланы ицозшәа днарбо — иаарыкәыршаны иахыпшлакггы. Ана-ара патретқәак кнахан, аихабыра рпатретқәа. Имыцхәыз акггы улапш итдәшәомызт ахан афнутқа.

Аус ахыказ адәахы акәын, ахан уахъадпшылоз. Уи иаадгылоз ибар акәын хадара змаз, абракатәи ацстазаара гәыцәс иамоу, агәы ахъеисуа, уи ашыа зырныкәо. Убри акәын иара ҳара ҳапхъаггы уснагзатә хадас ишытәзггы.

Ҳара ҳус анапаркра акыр шыбжъаз, снаиртәан ана-пынтца ҳазтаз ауафы ихы-итдыхәа еилырганы исзеитеи-хәеит, уи дызхагылаз асовнхара ағиара амфа снықәир-пшит, аха зеггы-зеггы зызкыз, днавала-аавало акәым-кәа, исирдырт адиректор игъамеи иказшыеи. Уи чыдала дазаатгыланы сара изсеиҳәаз еилкаан, уажәазы иаақхәтцәо зеггы асовнхара адиректор игәы иахәо, уи игъама иац-ныкәызго акәын.

Асовнхара агәашә уахъааталоз нақ-аақ бетонла ашыа-қәкәа этцагылны аихда икнаҳаз ианын «ацшәма» игәйт-баареи исасдкыларә бзиеи аазырпшуа ажәәқәа: «Бзиала шәаабейт». Ёынла уи ибзиазаны уацхәартә ифын, уахын-ла анбанқәа цәымзаркыралә ишеишеиуа итыччауан. Агәашә уанынталалак, амшын пшахәа ақынтәи зәыназхо асқала еипш, нақ-аақ ачаи плантация еиужь иатцәара ҳаракырақәа аафшаны инеиуаз амфа, иаразнак нхара дук аштә уштәлаз фашъарада иунардыруан. Иара амфа ары-

гыарахыгы арымарахыгы, амашына уақәтәаны уцозар-гы апхыара уахызартә, афырақәа иалагылаз иаадырцшуан асовнхара зәу, абри ашықәсқәа рыла иалшараны икоу.

Урт афырақәа арыгыарахь ала амәа ахықәан ихықә-гылоу апхыара уаналагалак, арымарахь ала әеа ыырак иаауцылоз ухшыф ааннакылон, убас мацара ушцо, дук мыртдыкәа асовнхара ахыбрақәа унарылагылон. Иара уб-ра акәын иғызғызәуа ғыц икартаз, цаса клубс иказ ахы-бра зыцсахыз акультуратә Хан ахыгылазгы. Ахан егырт ахыбрақәа зегы ирылыҳәхәо иахыгылаз мацара азхо-мызт, уи иакәнагоз ацәаматәа ашәтцатәын.

Иара ахан адәахьтәи атзамцқәа рырхиара ус имариаз усмызт, уи цыарамзар цыара икарымтцац, аха иаазбалак-гы дақәмызбуа, уимоу, абри афыза уажәраанза сара схы ишпатамшәеи хәа игәы иаанаго, датцашыцуа дканатцартә еикәыршәатәын.

Ахан, абыржәымзар-абыржәы инеитацаны, уааифыз-тәаша алым апшра аманы иахыгылаз, апхьатәи афа-сад мацк ирмашыцатәын, абла хаа ахатцатәын, иркәым-шәышәтәын. Ахан иғаз ашә кьакьа дукәа апхьатәи атзамц ахьааифыршоз наф-аакгы убри афыза ацәәа ашәыларц акәын анапынтца хазтаз ишитахыз, харгы убри амәа ҳақәланы ҳнеиуан.

Атзамц арыгыарахьтәи азыбжағы икатцатәын абри афы-за атцакы змаз асахьа еилатца: «Ачаи шәты зку апхәызба».

Дзеипшроузеи убри?

Зегы риашатәуп, зегы ыртцабыргтәуп. «Ачаи шәты зку апхәызба» уа баша-маша дцәырымтцроуп, уи убри асовнхарағы аус зуа аҳәсахыцқәа рхағсахьа еизакны лара иаалырцшыроуп, ашәт илкугы баша-маша шәтым, лара аус ахылуа апстазаара зыршәткакачуа ашәт акәхап, лса-хьа зегы неизакны уахәапшуазар, акритикцәа ишырхәо еипш, иахьатәи апхәызба лыфнутцкатәи лдунеи тбаа беиа аанарпшуазароуп. Иара убри лыфнутцкатәи лдунеи хәа изышьтоу амаза аарпшышьас иамоузеи?

Асахьатыхы, әеа сахьатыхык дзеипшрахаша атәы

теориала еилыкка схафы иаазгоит, уи азы, иатаххозар, ажэахэгы кастап еизара дук афгы сыкэгыланы, аха сара схата ссахьатыхфы иашатѣкьазар, исылшару убри «Ачаи зку апхэызба» лсахьатыхра? Азеипш цэажэара абри аус афы асовнхара адиректорггы илшоит, аха акатцара?.. Акатцара зылшо хэа хара хами иааипхьаз, Царнеи сареи? Чыдала сара исылшару?

Анс-арс хэа акэымкэа ари азтцаара шиашаз сара сѣапхьа иаакэгылт. Сара сымацара сакэыз цысшьон, егы Царнаггы дыргэатеиуа даманы икэзаарын. Атцыхэтэаны хара ххала хаахибатит:

— Атзамц арыгырахьтэи аган акатцара уара уалагароуп, — иаахтэазаны акэу, ус исабжыгозу сзеилымкаауа ахы икит ацэажэара Царна.

— Ишца?.. «Ачаи шэты зку апхэызба» сара лсахьа тысхуану? — атак амцхэрас ашэара исымаз шаасылыжжыз аадырцшит урт ажэакэа.

— Ус ахэтоуп! — инацэа дааѡахан, иареи сареи хабжъара ххэаа еилзыргоз атыц аазырцшуа алаба аирсыр итахызшэа, цѣка инархараны ахауафы иааникылан, снахэаирцшит уи. — Ус ахэтоуп! Уи уара иухэтоуп зегь рыла. Қаралаггы, цэанырралаггы...

— Ус егъа иказарггы, сара уи сылшарыма? — саалакѡакит.

— Уара иулшоит, уара иаггыкаутцоит! — иаахиркөшеит Царна, гэгэала иѣагылоз уафымызшэа саниба.

4

Асовнхара ачаи плантациякэа зеггы акырынтэ сырхысны избахьейт, урт иаадырцшуаз апсабара ибзианы истцейт, игэынкыланы исыман. Еиха иахэтаны иказ атыцкэа — иара асовнхара «агэи-агэатцэеи» аазырцшуаз, атеитыцш неизакны иузырбоз атыцкэа ссахьахь ии-азгахьан, ахан атзамц инадыцшылалакггы, уи анхара атбаатыцэра иапхьа иаагылон, дагэылахаланы даманггы

аёынанахон. Абар, абар, иаарласны салгоит иара, аха нас? Уи алгара сазааигәахыцхьаза акәын иара ашәаратцәкьа санынтагылозгы.

«Ачаи шәты зку апцхәызба?..»

Асовнхарафы ачаи фызхуаз ахәсақәа азәырфы збе-ит, ибыргызгы ифазгы. Цабыргны, асовнхарафы ачаи бгы афыхра аилашыра аамтазы ахәсахыгцкәа рацәа-заны, узхәапшуа дузымдыруа, акәарасақәа реипш, ап-лантациақәа зеггы хкьаны рфынархон, сарггы схара-хапшуа срылан. Башаза срылан. Ирылухуада? Абар, иаххәап, абри апцхәызба цшза еинаала, ачаи чыкькәа рыбжьара ибжьаланы инеиуа, зчаз хылца тбаа-кьакьа датцыпшны, лыбла тшаша еикәарақәа анааихалыкша-лак амацәыс иацрытцызшәа иаарытцыддуа ацыпхькәа ааугәыдырччаланы данааухәапшлак, аа, сзышьтаз да-хьызбаз хәа уааигәырғоит. Ус збаны ушнеиуа акәымкәа — даацәыртцуеит даеазәы, уик зынза уеилалгоит, ухы ахьугара узымдыруа акынза уналгоит, уи лкынтәи уцсы уманы ушнеихуа акәымкәа, уи духазырштүа, зынза аеа цәанырра фыцкәак узцәырызго пхәызбак, харантәи — ес, нахьхынтәи, амшын цәкәырца иатцәара даалтцызшәа убла даахгылоит. Аха, ишцоубои уажәшьта? Иааутаху да-арылх, дызустзаалакгы азәгы сара сзышьтоу апцхәызба длытцахо дыкам! Аха рыцхарас икәлазгы иара убрн ауп, ирылухуада?

Схәыцрақәеи, сызтаарақәеи, сареи хәхәдацәақәа ти-бакаауа акынза хнеибагахьан. Сара сапхьа иаакәгылаз ауадафрақәа рфы Парна дагьсмыргәамтцит. Уи далазгалар стахымызт. Истаххарггы, акгы алтцуамызт, избан акәзар, иаахцәаны асахьа шыкататәыз иара идыруазтгы сара исыдитцозма?

Парна иара иусутә даара акырггы инеицахьан. Сара уи дызфыз зынза сеалазгаломызт, аха снейны ескьынггы избон, уимоу, сара сызфыз саакәытцны зны-зынлаггы сицхрауан. Аеакала уафы ихәозар, шахатс саман. Уи сара сзы аамта еитакрак иафызан. Амала, иара Парна иусумта

зынза аеа дунеик аарпшра иазкын.

Асовнхара адиректор аеқәа злахәыз аспорт даеҳәаран, дазгаган. Ашьапылампыл «азчымазцәа» шыҕоу еипш, уигы аеқәа реицлабра чмазарас иман, ахәапшра мацара азирхомызт, хатала иара ихъз зхәо акала далахәзар акәын. Иара даныхәычыз иреигъыз аеыџкәынцәа дырхыпхьазалан, дандуха, ианизхә, ажәлар рҕы ахъз апша иманы, илшартә даныкала, иара дызхагылаз асовнхараҕы аеқәа нкыланы иман, иазыҕазтцоз ауааггы алхны, ахы, нас араион аҕы аеырыџра анымџапыргоз иара иеқәаггы наганы инықәиргылон, шамахамзар есқынгы хатыр зқәыз атыпқәаггы ргон.

Ас еипш иҕаз аус Царна дызҕыз асахъа еилатцаҕы, ишахәтаз иааирпшыр акәын. Хәара атахума, уи адиректор бзиа иахыбоз азы ауп атзамцаҕ атып заиуз, аха аҕаза иапхъа иқәгылаз ауснагзатә еиҳа итбаан, еиҳа итцаулан, аеырыџра, аеыбҕаказара апсуаа зеггы рзы иатцанакуа аныпшыр акәын. Избозггы, ргәы иахәо, изызку, зынза игәы шытнарпраауа.

Сара сызҕыз атзамц еиҳаразак аусура ацәаџа ахазтггы, ахан арымарахьтәи азбжак зызкыз, аусурашьтахьтәи апстазаара, агәырҕара-ччара, апсшьара акәын. Атзамц уаннадгылалак хыхь иҳаракзаны, Апснътәи ашьхақәа цыџцыџуа унаргәыдыпшылон. Урт рџытцәкәа зеггы шәапыцъапла иџычаны, арахь итҕегь ааигәа — ақытақәа, ақытақәа рбеиара рхаҕы ианыпшуа. Атзамц агәтахьшәа, хаскын иатцәала ихкьоу, ауаа рацәа аандатцас, рыгәта иаатаркыз адәеиужь шытан. Абар, ахыкәалаа рхымзо убри адәеиужь атқар иқәланы аеыџқәа ахьнеиуа, убрахь ауп ауаа игылоу зеггы ахыпшуа, иара атзамц иаакыдыпшылоуггы зегь реиҳа ихшыџ убри ауп иаанызкыло.

Аеыџқәа еицназго убап, урт ирышьтанеиуа, дара урт акыр ирыкәкьаны хара инхаз, аеакых, аиргъхәа апсы аманы цъара, нахьхы, абыржәымзар-абыржәы дара аеыџқәа зқәу ацәахәа ишныкәкьара иааиуеит... Аха зеггы ирапызго ҕыџк аарылкьар ами урт еипхныџлан иахъа-

аиуа, иара убри аеыѳ асахъатыхра акэын атцыхэтэаны
Парна дызёыз. Уи ацхъатэи ашьапкэа ртыхра данала-
гахъаз ауп сарггы санихтыгэлаз. Аеыѳ ашьапкэа ацхъа-
ка изладэыкэнатцахъаз ала егырт ахэтакэа рсахъа шти-
хлакгы, зегь рацхъа амба ишталоз ѳашьомызт.

Изтэыдашь, анацъалбеит, иара убри аеыѳ?

Уажэазы уи здыруаз Парна затцёык иакэхарын.

5

Акэа исымаз ашьталартаѳ санааи атцх акырггы ица-
хъан. Уи такэаамтаггы сацёыхкъаны сыкан. Асовнхараѳы
аусура халагеижътеи уахыкгы смыцхъацызт, хафараггы
хажэраггы, хашьталараггы уа еиѳкаан. Хазёыз аус ада
изакэызаалак акгы хъаас ихамамызт. Сара сахыкказаа-
лакгы ауан, аха Парна дтаацёаран, убри акнытэ, иѳныка
даарыдтаалар, ихы-ихшара даарылацхъар акэын, иара
убри ауп хусура хшалымгацызггы Акэака хаара зыхкъаз.
Иара дандэыкэла, сарггы исабжъеиган снаишьтагылан
сѳаасхеит.

Заа излеибахъахъаз ала, ахэылбычехан аресторан «Ам-
раѳы» хайкэшэеит.

Хара аресторан аѳбатэи аихагылаѳы хтэан. Ёынла
крыфара иааиуаз ауаѳы амра ацара икэнакырц азы игы-
лаз «ахаргккэа» рыда ажэѳан акнытэ уаѳ дзыхъчоз акгы
ахагыламызт, ихы дааѳахарггы, ажэѳан гёыштца тбаа
тыккара акэын дназѳацшуаз.

Ауха ажэѳанггы зынза акалэшэа акэын ишыказ —
ихыгтэцараха, аетцэа шеишеиккэа рыла агёыштца зеггы
рыцхны, хара хыхтэаз, изазамазо, ицёарсысуа ишьтаз
амшып, лиуэтра дуззатцас иахакнахан. Иара ажэѳан иац-
рыгтуаз ахышшэахэаккэа амшын иахъзаапсалоз, ацёкёыр-
цаккэа ртысра иаахылтцуаз ацёыкёбарккэа ахыѳхалоз,
агёыблаа ду ихыхэхэа ианыз ацха изалымтцуа иалахаз
ашъхыцккэа рыцшра аархэон. Хакэша-мыкэша уахыпц-
шлакгы амшын убас акэын ишыказ.

Ладаггы ѳадаггы акы иннамкыло ацша еиѳасуаз ха-

ра ҳахътәаз атың хты ҳаракыра архышәашәон, ашоура ахәынга минуткғы уа тынч аеазықәкуамызт, — аңша аакылканы, еиларфынтуа, иара иатцарзуа, иаманы ицон. Уа, нақ-аакғы излахтыраз ала, аресторанқәа рәы ишы-калало еипш, ауаа рыбжы уаргәамтцуамызт, зегь хәыт-хәытла цыара, мазала ицәытцагыланы, азәи-азәи еипыр-хагамхарц, ицәажәозшәа акәын рыбжы шаафуаз.

Царна сара дсацәажәон, аха ифашьомызт акы дша-зыцшыз, дтынчмызт, дахътәаз дхәытцәыхәытцәуан, ихәоу-қәа дахьяарылгоз, акәапқәа рцымхәрас, акьардақәа иргылозшәа, ихы аакыаны, ганха днацшуан. Ишакәхалак, уи ҳара ҳаицәажәара инмырцшуа акәын дшафыз:

— Ишысхәаз еипш, уажә ҳазәу аус ҳаналгалак, колнхаракафы иахзыпшуп иара убас иаакәнумшьара катцатәкәак, — ихы агәра газаны агәыграқәа имаз рахь снаирцшит уи. — Иаакәнумшьартә акәым, зынза аусутә бзиақәа.

— Цабыргну? — саалахәыххеит сара.

Зынза хгәыхәанзамкәа, ҳара ҳахътәаз атың ашқа даабжәалт уафасақ, зшыапқәа уашәшәыроу ардәына кәап-кәапца ианнеиуа угәалаиршәо. Ақыцхәа сыхшыф аакәгье-жәаны аусура иалагеит — даара ибзиан издыруа азә иоуп, дызбеижьтегғы рацәак тцом. Ҳара ҳахътәаз ашқа даахьацшыр амуит. Сара убриакара сыблақәа иларкацаны сихәапшуазар акәхарын, ицәа ианырт. Ҳанаиҗәапш инеи-шәа злақаз ала, дназхықәгылаз ажра ду дзахымцоны иац-хәа ишьтазшәа, дцыхза даангылт. Сара дшыздырыз еипш иаргғы сидырит, ифы ааихыхха иамразакәа иацызгеит:

— Кьәф! —

— Кых, Кьәф — инасышьтеихәеит Царна уи акара цакы амтакәа, алаф цәа уафы иаакәнибаало.

Уи сара зынзаскғы сгәы иамыхәазеит. Царна уи алаф илихыр итахын, сара даараза исзааигәаз, збара сахгәакуаз ауафы, даасыхтыгәлазшәа сыцхәазеит.

— Умфәхытц, Кьәф, — имфә сапгыларцгғы сфәгылт сара.

— Уа утәа, узгылоузеи, — ашырхәа сара сахь иҗәаихан, снапы днамтцасны иааникылт.

— Умфәхытц, Кьәф, — даасыдгылт Царна.

— Сыццакуеит, — ихэеит уи еимларгәгәа иикыз снапы аауишьтын.

— Уаатәа усгы, — уажә Царна еиха ацшәмара ааникыларц итахеит.

Кьаф дымтәеит, амала, ианааидахцалаза, хастол да-адгылт. Хайниашьа злаказ ала, ускан азы уи азхоны ипхьазозар акәхап. Сара усгы заа сгылахьан, итәны астал икәгылаз сатцәа аакәхны инеисыркит.

Иара атцәа знык инапафьы ишнеиз еипштцәкьа, хара дхәхәампшзо, хчеицъыка зкәыз астал ашкә даахырхәан, абрахь, зынза хара хәхьыкәзамыз илацш адырхалан дыпшуа, хара ихамбоны цъара хараза ицәытцатәаны изызырфуаз ауаа ибжы дирхарц итахызшәа, аттахәа даа-фамхазакәа еикәырццакны ныхәәфәк ахәара далагеит, иажәакәа заа итцаны имазшәа, аки-аки цсеивгаха рибамто. Уи иаалыркьаны дшалагаз еипш ауп антцәашьагы шы-калаз, нак иихәараны икоузеи хәа хшизыпшыз, атцакы азхәыцхагы хамразакәа, хәхьақәымгәыгцоз цъара иаа-фәхитцәан, иара уи аныхәәфә атдыхәтәаны кәапс иазып-тцәазгы иара акәызшәа, иатцәа данфаха, иахьца-иахьааз хамбазо, итаз афы наихәлапка ицеит. Иатцәа ахатыр бо, астал инықәиргылт. Сара ирхианы искыз ашәса аниста уигы афы ахьцаз инашьталеит. Асасдыклара иахәтаз зегь катцазшәа анипхьаза, адтца зоуны зымфа икәло асолдат иеипш, иаргьа напы дфахан ихы инадкыланы, цәка иноу-ижьын, даакәгьежьны дцеит.

— Ари уара дабоудыруаз? — ицъашьаны дсазтцааит Царна, астал сышнадтәалазтцәкьа.

— Аа, Кьаф? Уи азәы диласыпхьазом. Иара иоуп атцара салганы Акәа санааз исцылаз — тынхатцас. Шәагаала дмачуп, аха игәы адунеи акара итбаауп. Хайниеит. — Дыс-гәапхеит.

— Цабыргуп, — даасықәшахатхеит Царна, — умфа-шьеит, — зныкыршәа инацитцеит. — Иахьа хәлаанза ақалақь далoup, иаанино зегьы реидарақәа лага-фаго, дгәам-тцны калазом. Ғынла аидара ныкәгафцәа ргәып афь аус

иуеит, уахынла абас дныкѳоит, аамта ихигоит, арыжѳтѳ ижѳуеит, аха афы дашыны, дкаѳа-бѳало бзантѳык дсым-бацт...

Аофициантка ѳ-паѳлыкак афы ѳастол иныкѳлыргылан, ахтра дналагеит, атѳааѳагы ѳамразакѳа:

— Арт Кѳаѳ иааитиит, — уеизгы-уеизгы икѳалараны икѳаз уск еипш ипѳѳазаны дцеит лара. Аѳы ѳзаазтѳиз ихѳз анылѳѳа иазханы илыпѳѳазеит, дызустада Кѳаѳ дыззым-дыруа?

Сара азныказы сааргачамкит, аха Парна аѳааихыхха саимразеит:

— Абас ауп дшыкоу.

Зынзаигѳеанзамкѳаныазѳыикѳатараазазалеитѳазшѳа, Парна дѳатѳкѳан иѳынеихеит. Икѳалаз сзеилымкааит — иаразнак дныѳбаба дцеит. Иныкѳѳа-аакѳѳан азѳѳыпѳѳа сазаанза, иара ѳаѳѳѳа дааѳѳыртѳит пѳѳыск длыцны.

— Шѳеибадыр, — ихѳеит уи, сара сшыѳагылазѳѳѳа.

— Галина, — лнапы аѳаалырхеит уи апѳѳыс сара сахѳ. — Галина Бренкер.

— Алѳас, — лара ишыкѳалѳоз еипшѳѳѳа схы мѳаѳыз-геит саргы... — Алѳас Анба.

Галина схы инаркны сшыапакынза сааимылдеит. Уаѳа азѳгы дѳаѳѳампшзо астал днадѳѳалт, ѳаргы ѳѳыпѳѳѳа аанаѳкылт. Лѳаратра аалыртын пачкак асигарета аатыхны астал иныкѳылѳеит, цыракгы налѳалкит, иара уи акѳеит, Парна аспѳчка иааихышыыз инахылѳыз амѳа лара лахѳ инаирххеит. Иѳабуп амѳѳѳарас, леаѳсатѳны лхы аалырѳысын, дназѳыхаз асигарета иахылѳыз алѳа инартѳаулазан инылбаалдан, акыраамѳа лыѳнутѳка инѳа-гѳѳѳыртѳа аѳара иаанкылан, нас иара убастѳѳѳа, алѳа иацны уахѳ илышѳѳыз аѳауа ишлымчыз данѳатѳас — игаз-го иаасѳалт.

Аофициантка дласны дышнеиуаз, Парна инаѳѳкыыс дѳаѳаны илирбеит ажѳакгы мѳѳѳазакѳа, уи иаанагоз — ѳастол азѳ даѳлеит ѳѳа акѳын, ус анакѳѳа, уи ѳара ѳѳа-ѳѳара иаарласзаны далалартѳа иныкѳѳѳын. ѳаматѳ зуаз

апхэыс иаразнак еилылкааит, иахэтэз ачанах матэа ааганы иаахатгыгэлаз апхэыс лапхэа иныкэлыргылт.

— Акы бнацха, Галина, — ишихэтэз еипш апшэмара аанкыланы, Царна уи лахэ ихы наирхеит.

— Сымѡашьозар, зызбахэ соухэаз арцыс абри иоуп Царна? — егырт аус сса-мыссақэа зеггы лызбызшэа, дышиашаз сара сахь диасит Галина. — Асахьатыхѡы ыщ... Ишпауэхэаз?.. Алхас?..

— Анба, — даалыцхрааит Царна.

— Аиеи, Алхас Анба. Усоуп, ус, — иашьақэлыргэгэеит, аиашазы, лара дақэшахатымхар сыхьзи-сыжэлеи иара убраатқэа иаасхырхрашэа. — Зеипшыкам. Аусура шэаеуп?..

— Аиеи, — инақэирғызит Царна.

— Ишьахэуп, ишьахэуп, — ахэшъара бзиа алтеит уи икалтэз азтэара Царна даццыхэаны иахьышьақэиргэгэаз. — Аус еицыжэуазар, уи бзиоуп. Нас ишпажэбо шэызёу аус, Алхас? — уи азтэара сара сахь ахы лырхеит сацсатэны.

— Исгэапхоит, — атцаѡ иеипш, сеатцамырхакэа, иаалыркъаны исылтэз азтэара атак кастеит сара.

— Уи бзиоуп. Ауаѡы игэапханы икаитцо аус маншэа-лахоит, амара атаалоит.

Усканазы сара уи сызхазшэа лыпхэазан, Галина, лхы-лыхшыѡ зеггы Царна ишқа иниалгеит:

— Лассы шэалгома шёусутёи?

— Иаарласны, — урт реицэажэара иаразнак аеацэак ахалт — аустэқбахь ииасит. — Егъа иаапкырггы жэамш реиха ҳагом.

— Азамана.

— Мап, жэамш ҳазхом, — сныбжьанагалт сара.

— Қох, уара еиха иудыруама? — иаасқалырхыит Галина.

— Жэамш рыла ҳзалымгар қалап, — сзақэшахатым-хеит сара.

— Азамана, амала мацк иаарццак, избан акэзар, иах-зыцшуп убри еипш ус дук, егъа қатцатёи умазарггы икакъ-ны убрахь уёыноухартё еипш. Уи аѡыза есқынггы уаѡы

игәйдхалом... ус маншәаларыла...

— Ихарццакып, ихарццакып. Хазеугы акатцара хәхь-зароуп, хәпхә ишьтоугы, — Галиinei сареи иаахәбжьалаз ацәажәара ус мариала инымтәозшәа ангәеита Царна иеынабжьеигәлеит.

— Убри ухәар сахәит, — даакәшахәтхеит ларгы.

Ишәкәхалак, урт избны излашьтырхыз ала, хара хәпхә ишьтан зегьрыла акырза этәзкуаз аус. Убри сара сыхшыә акынза инеизшәа анырба ашьтахь ауп хара ханааицыртц.

Аресторан акнытә сааны сиартаф сышьтәлеижьтеи итүазиз, аха ацәа сымпан иқәломызт. Афада сгәы фәрханы сахьықәиаз уаха сәаасзымпсахит, атуан сыблақәа на-лақацаны иахьцаз иаасзадымхт.

Атх ықәха ацара иафын.

Иахьагьы уахагьы, сахьцалакьы сгәы итымтәо исы-цыз апхәызба лсахьа еилыкка иааины сапхьа иаагылт, уаха сыбла иаахымшәазо.

Ада Назба.

Дқаларыма адунеи афы Ада Назба илеигьу апхәызба?

Дыкам, дагьықалом!

Хара хқыта Амзафа иалтцыз ахәсахәыцқәа азөы длы-лафашьо дыкам лара усгы. Ахәсахәыцқәа реааизакны цьара ианаацөыртцлак — амра шәахәа еипш, зегьы даары-лыччо убла даахгылон лара, уи сара сумацара сакәым, зегьы, сара сеипштәкьа рыблафы дааиуан, сара уажәы иаахтны ишысхәо еипш зегьы рыедмыраргамозаргы, ус ишыкоу агәра ганы сыкоуп. Аеакала қалашьа амам! Аеакала згәы иаанаго азә дықазар дааиаит, дцөыртцаит, дысирбааит Ада илеигьу апхәызба!

Ада бзиа дызбоит хәа схәар азхом. Арт ажәақәа рыма-цара ирзаарцшрым сара шыкоу. Сәтамзаит, аха апсуа тәсла егьа ипшзамзаргы, сдымфыр ауам, Ада лыда схәартам, уи лыда сара цтәзаара сымам.

Сара ус сыкоуп, аха лара? Зынза лхәыцра саламшәа-зозар? Ларгы абыржәы сара шыкоу еипш, лыцәа қьа-ланы, дгәәтеиуа лиарта дылоушь?

Иара убри хәыцыртас ишсымаз, схы иаатымшәазо сша-

маз, ашарпазшәа зны ацәа сияаин, агәы саатцәхәхәаны, саманы ахшыыра инталт...

Ҡацхәа асовнхарафәы аусура ҳафын. Сара сеысзеизымго «Ачаи шәты зку апцхәызба» лсахәа атыхра саваеырбон, аха ишыстахыз еипш уи агәытцәкәа ахыкәз ацарахәа иаа-зыртышаз ацацха сзыпшаауамызт.

Аха салагеит.

Иаалыркәаны.

Иаразнак.

Аеҳәара иазыптәаз иара убри аамтазы иааизшәа. Уажәраанза сызлаз апхыз хәашыра саалцит, икказагы иаашеит. Снапы, сыхшыҫ иаххәыцуа, аусура иалагеит.

Апцхәызба сышлышьтаз лара лхала ауп дшаакылсыз, дааины сыбла даахгылеит, сгәатца даатытдызшәа. Снапы санкны лғыналхеит.

Сара уи лсахәа лхы инаркны лшыапақынза еилыкка избон, убри акнытә ауп иаразнакгы атыхра сзалагаз, хәта-хәтала дааибыстарц иара убри акәын уажәшьта қа-татәысгы исымаз. Санаапсалак, сыңсы ааитаскырц сна-пыртцуан акәымзар, абжәапны сгәы ртынчны атыхра сафын.

Сыңсы анысшьоз зны Парна аус ахыуаз снаидгылт, уи иара дызфыз даналгоз аамта иакәшәазаап. Сара иаразнак сыхшыҫ ааныркылт ахан атзамцаф зсахәа тихыз аеыҫқәа, еихаразакгы, урт зегь рацхәа игыланы инеиуаз, асахәа еилатца атцакы иаанарцшуаз ала уахәапшуазар, аеырыҫрафәы апцхәхә згаз аеы.

— Ари аеы асахәа уаха атахымкәа ибзиахеит, — гәыкала иааимасырехәеит Парна сшынаидгылазтцәкәа. — Даараза ибзиоуп. Иудысныхәалоит.

— Аа? Сара ишыстахыз икалоушь?

— Хәара атахума?

— Иара игәапхар... Иара ахата.

— Уи дарбан?

— Апшәма. Асовнхара адиректор Кансоу Халбад.

— Убри иеоума иара?

— Нас уара угэы ишпааназ?! Хагоу иацъал цэгъахейт, ейцшеит хэа сыкоуп, сара иахынзаздыруа. Иара ишиба-лакгы идыруейт, хымпада!

— Иара иеы ейцшзар имдыркэа.

— Уара уускэа шпацои? — сара зырхиара сафыз ат-замцахъ диасны даагылт уи. — Даараза ибзиахейт ари атзамц, аха апхэызба ылытдалырзуейт, дырхашеишеиуа дахьырхагылоу зегъы, мацк ауп иузынхаз ашэт налуркит, уалгейт.

Иаарласны уи ашэтгъы налсыркит.

Атзамц икыдыз асахъа афны лара апхъа дгылан — «Ачаи шөты зкыз апхэызба». Уи лусурафэы иакэнаго илшөыз аматэеи, лычапашеи, лхы-лфэы еинаалара иатцаз ахаареи агэкырей назхьысыз ауафы уаантэи акыраамта дзымцо, дшанхаланы даанымхар залшомызт, дызустзаалакгы, ацэгъеи абзиеи ейлзырго абла ихазар.

Лара лыкэша-мыкэша иказ асахъа зегъы — ачаиртакэа ирытцаркуа адгыл, апсабара апшзара, наф лара илцөы-хараны иеырба-еырбо игылаз ашьха зышкэа рзаарыгза ирымаз ахааракэа зегъы ейзганы ианлырта ашьтахъ, дара рнапала дааганы убра ддыргылазшэа, урт рхатарнакра дацсаны даапшуан.

Цабыргытэкъаны, илгэарпцханы сара дсыхэапшуан, атзамц афынтэи лыбла хаакэа аасфэымгазакэан, лара лыда аеазэ сыбла дыхгылар лтахымызшэа.

Уи Ада Назба лакэын.

Аха издыруадаз?

Уажэазы, сара сыда азэымзаразэгъы.

Ус даахатгыгөлейт Кансоу.

— Икоутцейт, аха икоутцазеи, Парна? — Дышнахэап-шызтэкъа иаацбейишеит уи. — Абар, Тоуган, аекэа зегъы капсаны, ирапкъаны иахънеиуа. Афьрхатца, Парна!

Парна — агэалакарей агэышьтытцрей ршэахэа ифашь-кыруа дгылан.

— Шәһыңагы шәһабаа сара исыднаттоит... Аа? Исыднаттозеи Парна? — иеыргызмалны даагылт уи, атакгыи нашәтеирххит: хамша хоуп Мархьяулка! Уаха сара шәһысасцәоуп. Хәшиашоу абыржәйтцәкә убрахь хдоит!

Иара убри акәхеит — имашына хантеиртәан, амша хакәлеит...

...Аресторан аһынтә саныгъежь, амшын аңшахәахыи сцеит, аамта пытк аласхызгарц, цшак нассырсырц. Ауаагыи шыта еипхьбон, ана-ара, кьоу-шәоуқәак аауцылон, рымаза атдых тынчгыи иацәырзозшәа, ркыт-псыт бжьи мгазо. Атеатр аңхьа игылоу агрифонқәа санаарыдгылоз аамтазы ирфьытхәхәа зәыпсакьаны инеиуаз ацәкәырцакәа ааихсыгьт. Иара убаскантцәкә атеатр ашә кьакьаза иаатит — агәырқьхәа ауаа дәылтцны рәаархеит.

Сыңшызар абар, сыварафь дахьнеиуа Акәа асахьатыхара атцараиуртаф атцара сзыртцоз асахьатыхыи Хәгыта Арзынба.

— Хәтыр зкәу артцафы! — акаф аатсыргеит сара уи дшызбазтцәкә. — Хәтыр зкәу, сыртцафы, — инишьтарххны аәазныкгыи фьыстит сшашьцылаз еипш, ихьзи-иабхьзи мхәазакәа.

Афьинтәраан сыбжьи иахәит, дагыаахьаңшит:

— Алхас! — иаразнак сидырт.

Амшын ахықәан зееимыртаған афевкалиптк ирытцагылаз акәардә хәхәа хныкәтәеит. Иара убри аминут азы Дырмит иажәеинраалак аңхьара дналагеит — ибжьи хтцаны, абыржәымзар-абыржәи иара ихата ифьи итытцуаз ажәакәа днарышьталаны ифьинеихарашәа, аха урт зызыкыз, дара амшын ацәкәырцакәа арахь, иара дахьтәаз ашкә еибарсны иахьааиуаз дааныркылозшәа:

Ухықәан сгылан ианцәылашоз зны шыыжьзак,

Утынчын аныга игазго итоу хштцас.

Аңхын цстхәа тцага ухылтцуан нак цсыпцны,

Афақь зхылтцуаз ақәаб итоу ахш цха уеипцны.

— Бзиа ибон Ацсны, Амшын Еикэа — ажэеинраала ацхъара даналага сара сажэакэагы нашътастцеит.

— Бзиа ибон-ба? Урт ажэакэа азхом, Алхас! Ипсы аеҳэаран! Апое ибзиабашъа зынза аеакын, уи аарцшы-шъагы! Уи ифыза ауафы Ацсны дахымшацт.

Ашьтахъ сара иааиатаскит:

...Ацсуа жэлар рда соуп сара.

Ажэытэза зны ацъамцэеи арабцэеи

Кавказ иқэцан иказцаз иреиуоуп дара.

Сара сацсуоуп...

Хэыта изымычхазт, иаасымцааны, ифынеихеит:

Исашьоу срашьоуп

Ақыиакэа зегъы —

Сара суакэа роуп.

— Нас, ишпацои, Алхас, уускэа? — Дырмит иажэеин-раалакэа рыла игэалакара бзиатэны, дсазтцааит сыртцафы.

— Сускэа цэгъазам, — рацэакгы схы-агэра сзымго саа-лакфакит сара. — Аусура сафуп.

— Уи бзиоуп. Узфэузеи?

— Совнхарак архиара халагеит сахъатыхфыки сареи. Иаарласны аеакъара хаиасраны хакхоуп — иахъа, уатцэы, зхэаз иеипш.

— Дызустада уи аус зцууа асахъатыхфы?

— Парна Загания.

— Парна-аа?! — ицъымшъкэа шхалаз атцыхгы иазым-тэахт. — Ааи, шъта иабаргэызеи?! Уигы цэгъам, акгы уафэамзар атцкыс. Амала, узфэу аус угэацхоу?

— Сызфэу сгэы акэкны, исылшо агмыжъкэа икастоит.

— Уи, хэарада, ибзиоуп. Аха иара убри узфэу аус ура угафэы иааиуоу? Уахъырцшыны уагоу?

— Абыржэы сызлагаз акыр ацъабаа снарбеит, аха ис-гэарпханы, сгэы иаатсаны иаатысхызшэа икастцеит. «Ачаи шэты зку апхэызба» лсахъа.

— Уи закэызеи иара?

Асовнхара ахан атзамц афы ианыстаз асахьа атэы изеитасхэеит.

— Уара ишухээз иузыкаттар, изаманоп! — ихэеит иара. — Аха афыхантара аганахь ала ааигэа акыр уалагарацы угэы итоума? Салагандаз хэа агэацыхэара умоума? Атзамцкэа иурхиои, ачаи плантациякэа афыракэа ирылоургылои раамышьтахь?..

«Абарт атдыхэтэантэи иажэакэа еыпныхэтас ихээзшэа сахэит. Ус акэхарушь? Мамзар?..»

— Макьаназы, мап.

— Нас, аамта анааилак уалагозар акэхап. Апстазаара уаналапшлак.

— Хэарада...

Хэыта иситоз азтараакэа ртаккэа шуашэшэыраз гэеитазар акэхап, ускан азы уаха иесыдымцалакэа, иеааникылт.

Сырцафи сареи уаха рацэак хайдимхалт — атцх акыр инаскыхан, атеатр апхьа игылаз имашына днакэтэаны дцеит.

Сара сышьталарта хьшэашэаза иахьсыцшыз, атеатр снаосны сахынаватцэиуаз акэын акнытэ, смыццакзакэа, уахь анеира стахызшэа истахымызшэа, сфынаскеит...

6

Ауха акэа кыдтэаны иауит.

Ашьжымтан санаапш, сара сахьышьтаз афны ахыб иакэтэоз ацэыкэбаркэа иаархылтцуаз абжыы шыоукы стэы икэгыланы икэашозшэа сдырбон, афада сфы рханы сызхэацшуаз атуан аакылжэаны иаасхаларашэа. Акэа цэыкэбаркэа аакэымтцзакэа шыацэхыртэран изфыз.

Агылара сагьахымццакит, сабацоз, истахазаргьы, цашьа сывамызт. Сиарта сшылаиазгьы фашьара акэымкэа аеснардыруан уи акэа, Акэа акэымкэа, уажэы Батым ажэфан атцака сыказшэа акэын схы шызбоз, убас икыдтэаны илеиуан.

Ақәоура схы иархәаны, сгәы каршәзаны сиартаҕы сыштан, иарггы сарггы хазхара ханеибарцха, ус мариаала аицыртира халымшо. Схәыцрақәаггы, уи ақәа рылагъежъны харабгъара еимнарпызшәа, еипхытта исыңцеит, исеидкыломызт, урт сара ианскәыгаха, стыкка, ахата тацә еипш, сиарта саалахеит, иаапшуаз сыблақәа инархыцшы-лалакгы еилганы акгы рхимбалазо.

Саанхеитус, схата сеипш, сыхшыфггы мтцысзо. Азымфас амфа иқәлан ианцо ауп аенарыцкьо, ацәқәырцақәа казказуаианыкало, усканаупахьхәхәаицәажәо, гәтыхасиахьсимоу сзыназандаз хәа ианыццакуа, инахтыгәло ауафггы, дахәапшуа, игәы азтаны, данаангыло, данархәыцуа, игәы анышътнахуа, уи ахьцо иарггы даццошәа игәы ианинарбо, ус акәымкәа, анахьггы-арахьггы изымцо, зымфакны цьарак иаатахо азы, ихәашьуа, ихәашьуа, нас ацәкәи ахытәаны иаакалоит, убас ауп имтцысуа ауафггы ишихьуа, сара уи афыза ашәаратцәкьа стагыламзарггы, аены акыраамта сиарта сахьылахаз сархәисиуан. Ақәоура хәычы-хәычла иааикәтәеит — сарггы цәкәнтәи уаф ибла иамбоз мчык сытцасызшәа сәатцкәеит.

Иаарласзаны сееиласхәеит. Цәка сналбааны сәи-снапи зәзәаны иара сызлытцыз адиван-иарта сныкәтәеит, уаха устгы тәарта ыкамызт акнытә. Уа рацәак сыфонацәарггы стахымызт, уи адаггы, аены Царнеи сареи хәикәшәар акәын, уахь ацара уажәшьта иаамтан.

Азә илацш сытцамшәартә мазала ацәыргақәтца ашьта-хьала сындәылтцын, амфахь скылст. Ацәрқәа еизаны, еипхныфло, сара сахьаацәыртыз амфа ианыланы инеиуан. Сныхгыла-аахгыло, амфа аганқәа рыла, изулак амшын апшахәахьы снеит, Басла ацәқәырцақәа назаны иахьынзалалаз зеггы еиқәыцәашь ацәахәа ду алданы инаган, егырахька абриакара ақәоура иказ изакәызаалак акала амшын ианымцшит, ииатцәаза, итцегь еиғьны аеарыцқьазшәа, аеитцхәаны сапхьа ишьтан. Мыцхәггы еисзомызт, макьанаггы иназаны ацәа изалымтцыкәа аиартаҕы ишьтазшәа, инахәы-аахәуан, хыхь иақәыз ахыза иатцәа итцабылгьо.

Шаҥа ипсыршыагоузеи амшын! Егъа укараханы уҕа-заргъы, уа ахықәаҕы утәаны цытраамтак аамта узухгар, уаапсара зегъы иахьцаз-иахьааз умбазо иухнацоит, убри афыза амч амоуп иара. Цыхәаптцәара змазам амшын еиужьра уанхыцшыло, уара угәгы тбаахоит, ухшыфгы аеанцнартлалак, ухәыцпракәа аатыппны рфынархоит, рымфәы иаанызкыло акгы аарцымгылазо. Амшын тбаара ду уанхыцшыло ауп адгьыл шытбаау анудруа. Аду-неигы тыхәаптцәара шамам амшын уанхыцшыло ауп инагзаны агәра ануго.

Иаха зынза қәацк канамыршәзәшәа ауп амш шаа-илгаз — иаарласзаны афарқәагы неипхьбеит, ажәфан агәгы казказуа, асаркьа ду еипш, игьамгьамуа фәцхьа адгьыл иаахагылт.

Абас ауп ишыкоу ацсуа жәфан. Ақәа иазәзәаз ама-тәәкәа адәахы рацәак ицәымхалацәакәан иара иар-барц ахәтазшәа, ацтақәа, инарылс-аарылсуа цытк афада ианыфаскьа, иаацәытгыччан, ашитцәхәа ашәахәәкәа, аҕы-кәреи рыц фәижькәа реипш, ипсаҕьаны ацсабара иаала-нацсеит. Амшын агәгы, ихарцьцсараха, хырахәыцла иаакәнатцеит.

Атәыла бгарашәа ишыказ, иаацәыртт иаабац, хзышь-цылац Адснйтәи амш еилга, сара саныфәгыла, сҕи-сна-пи шысызәзәаз еипш, аҕы зәзәаны, аеааршәшәаны иаа-цәыртцызшәа, Акәатәи ашьха, хазтагылоу аамтазтәи ар-парцәа ишыкартцо еипш, ацатақәа ағарчны, аха махәра ауазшәа, еилыхха, ақалақь иаагагьлан.

Акаҳуажәыртә саннытцала Царнагы сизгәамтеит Кыа-ҕи иареи еидшыланы аицәажәара иаҕын, рыстол саннад-гыла ауп аарла рылацш санаатцашәа.

— Бзиа шәхәеит, — снарыдтәалеит саргы рацәак имыргәамтқәан.

— Бзиара убеит, бзиала уаабеит, — инеишьтадырххит афыцәагы еихьымза-еицымзо.

Ацәажәара еитанханагалт.

Магәа лыпшаахла деилахәаны, лшьатцәкәа рышьхәа харакқәа абыржәымзар-абыржәы инлытцәптцәарашәа,

— Сара... акымзаракгы...

— Уара уоуп аусутә ззахапшааз.

— Итабуп. Даараза итабуп. Сара сахьшәылашәырхәуа азхап.

— Галина лоуп изыбзоуроу. Уара асовнхарафы аусутәы изумпшааи, сара зеипш усутәу изысыпшаауа убап лхәеит. Аа, лара дахьтәоу, имцызар?..

— Ииашоуп. Нас ишца?

— Изатахыиз?

— Анапынтцарада ак атахым. Зегь хианы ишьтоуп. Уара унапы нанутцеит ашәкәы, аиуристцәа ишырхәо еипш, азакәан мчы аиуеит.

Хазлагараны иказ аус атәгы сархәеит, уи амехак дуун, Галина лажәакәа рыла уафы ихәозар, иацызгы рацәан. Уи афыза ахашәалахәы зцыз аусура апшаара мариа-мызт, дара, адырцәа рацәаны измоу шьоуку ирылшеит акәымзар. Убарткәа зегьы иахьынзализшоз сара скынза инарыгзар ртахын.

— Алхас насып змоу уафуп, — хашшааф, дызмам ак еипш анахьгы арахьгы акы иалахәазамкәа иаабжбьа-лыргылт Галина. — Иукәфеиеит!

— Избан?

— Избан умбои, иукәфеиоит! Рацхьатәи ушьафа анеиху-га нахыс. Иаарласзаны ушьапы укәгылоит... зегь рыла...

— Итабуп.

— Амалгы уоуеит.

— Уи ускак сашьтазам.

— Агьама укыр уашьталоит. Малда пстазаара зыкалом.

— Уи апстазаара ианацырхагоугы ыкоуп.

— Ацароу?

— Ааи, ацара!

— Мап!

— Ацара иаанахәаз — иуафра ицәнарзуеит.

— Бзантцы! Зцыба тәу игәгы тәуп.

— Ицыба тәны игәы тацәызаргы ауеит.

— Абни, хазы астал иадтәалоу дубоу?

— Ааи.

— Сара дызбазар аахыс абна дтəоуп. Абас дтəоуп. Иеаампсахзакəа. Тəыца хəычык акахуа ґеитцойт, иа-хьа хəлаанза иаампсахзакəа убри даґыхəо дтəоуп. Уаха фатəы-жəтəыхəа ак ааґамтцазакəа. Итəхзамкəан акəушь? Уска итəхуп, аха иааг! Имам. Излаґеитцо, излааиго имам. Ианаахəлалак, акахуажəырта ашə анадыркуа, дґагыланы, дґарыґаґо иґынейоит. Ес анцəарымш иааиуа убас кайтцойт.

— Нас, иамоузеи уи цəґьарас?

— Иамоузеи уи бзиарас?

— Бзиарас иамоу атəы аахтцəаны исызхəом, аха цəґьара аланґы збом.

— Аус ахь хайасып, — иахьатыцыз даақəґьежыт Галина. — Уатцəашьтахь, абра, асасааирта ацхьа хайкəшəоит, ашьжымтан... Нас, хус ахь хцойт. Сара зынза уа стəа-замшəа акəын уи дышцəажəоз, ахшыґазышьтра сацсаны слымбо.

— Уара, Алхас, — сара ихы насыкəикит Царна, — иахьатцəкьа апаратцəахьртаґы ашəкəы аауртыроуп — маатк наган иналоутцар, иазхойт, уаха атахзам, нас уцаны асовнхараґы ироухəар, иаахақəнаго ацара зегьы уахь ииаргойт.

— Азамана, — сақəшахатхеит сарґы.

— Хара хцалап, — дґагылеит Галина.

Царна уи дналышьталеит.

— Ишеибаххəаз еицш, уатцəашьтахь, — даахьацшит Царна сара урт наскьазгарц саныґагыла.

Дук мыртыкəа дхақьцсықьуа акахуажəырта даатцалт Кьаґ.

— Дышцасцəымґу абри Галина!

— Избан? — машəыршəа, зынза истахзамшəа скьышə иаакəкьейт уи азтцаара.

— Лоуразоуроу дцаршеиуп. Дыцəґьахəыццуп.

— Ишца?

— Царна дтəацəароуп, лара аргамату лхы дтарцаны ддəықəуп, иаалтаху иркатцо, лнацəахы дахарґьежьуа.

— Избан? — саатрыст апхыз баапс салихызшә.

— Иузымдырзои?

— Мап. Лара хатца длымазами?

— Дықәылцеит. Лыфны мацара акәым, Акәа далал-мыргылеит. Ибзиазаны дыздыруеит сара Галина.

Уи исеихәаз даара сгәы иалст, ихьшәашәаза сцәа-сжбы зегьы иналсны иаимнадеит, иаргы иангәеиҭа, иеынахигеит:

— Апхьан усутәык сахнаган, шәынсыжт, апарашәара сацәыбналазшәа икалеит.

— Иахәтоу зегь катцоуп. Хьаас иумкын...

Аматц зуаз апхәызба даалыцхьан, илыдитцеит:

— Акониак «Ацсны» иахәтоу зегь ацны.

— Иатахым, Кьаф, сүхәоит!

Апхәызба, уи иажәа фбамтәкәа, дныкәгьежыны дцеит.

Кьафигәарцханыинацәкьарақәаастолинықәирхәмарт:
«нас, уара угәы ишцааназ?» хәа ихәарц иҭахызшәа.

7

Ақалақ салаланы сышнеиуаз издыруаз азә сылацш дьтцашәеит, аха иаразнак дысзеилымкааит, уи сацхьака акәын азы, изқәа затцәык сынкыдыцшылт.

Иаасырццакит сихьзарц. Аены ақалақ аґы ауаа ра-цәан, цьара дынрылашәкәа дцар, сылацш даатцшәон, нас дызбарангы сыґамызт. Иаргы дласны днеиуан, Итцегьгы сныкәашәа иацыстцеит, аха ихабжьаз хабжьан — иаргы ирццакызар акәхап. Макьаназы сылацш ихын, иарей сарей ихабжьалоз ауаа азнаказы, даарыладырзуан, аха сара фәцхьа дсыпшаауан. Хнеиуан абас акыраамтә, аха нас, ааимкьара хәычык аныкала, схы иасырхәан, сыблақәа иларқаканы сеитанеихьзеит дыздырырц. Ааи, мацк, зын-за мацзак даахьацшындаз, ихы-иґы збартә, нас... аха иара иеаамцсахзакәа инеишья инеишьян. Зынза сгәы ишаа-намгазоз сааманшәалахеит, адәахы идәылганы, амфә ацны астал иқәтцаны ашәкәқәа ахьыртиуаз даннадгыла,

иҕааникылт снаиҕапшыртә ихы-иҕы азыбжарак збартә аҕара, иган сытаны, саргыы сизааигәахазеит, ақыпхәагы дыздырит:

— Абас!

Сапхәа дгылан Абас Назба.

Амзаҕатәи Абас Назба.

— Алхас! — сара сбарагы дааигәыргъазшәа ҕаи-цеит уи.

Апсшәа еибаххәеит.

— Уабаказ, уаазцазеи, Абас? — даара схы сақәгәыгзаны сиязцааит уи, Аҕәа апшәыма хадас иамоу сара сакәызшәа.

— Сааит, ускәак ртыхәала, — атак ситеит еилга-замкәан.

— Ибзиами, — схәеит саргыы, еилкаа сымазамкәан.

Атыхәтәаны амшын ахықәахыгы ҕкылнаган, ҕацсы ааитахқырц ҕнатәеит.

Абас ак сеихәарц шитахыз аҕара сцәа ианыруан, аха исзеилкаауамызт — иара иаахтны, мзызда изымхәозар акәхарын, сара угәы иҕоузеи, иаацәырган сапхәа иқәтца хәа сызидтҕомызт, абжыарак, маза-мазала ҳаизышәарыцо ҳаидхалт.

— Аҕныҕагы уныдымгылазаци, Алхас, ариабжыарак? — акы дазааигәахарц, дсаҕазо иҕааихазшәа збеит уи.

— Мап, мап. Ааигәа сымцацт.

— Сара уҕаз цысшыан.

— Изхухәаазеи, Абас?

— Изхысхәааз умбои, Алхас... уҕны умнеикәа иҕоугыы злоудыруазеи? Иуфнуп мацара абахәо...

— Избан, Абас? — сгәысеаныстцеит исахарызеи хәа.

— Изхысхәааз умбои, Алхас... Бази сареи... хәычык ҳагәқәа еибархышәашәан. Уара иудыруаз цысшыан.

— Уи шца? Абыржәы иухәоны исаҳауеит акәымзар... Сара акымзарак сыздырзомызт. Зынзаскгы. — Ус акәхап.

— Иҕалазеи ускангы? Ишәыбжәалазеи?

— Ишыҕоу умдыруеи, Алхас, аус аҕы аймак-аиҕак есқынагы иҕоуп.

— Ус акәһап, аха шәара шәызхибаркәзеи?

— Баз уиакарагы ихаразам, аха, атацәа дызлархадоу ала, атакпхыкәра иара идлозшәа аниба, сара дсызгәаит. Башаза, зынза исхаразамкәан.

— Иаахтәаны иухәар камлари, Абас! — сгәы сапысит сысезнымкылакәан.

— Уи ами сзызнейуа, — зынзаскгы дыццакзомызт уи, пхьака исахараны иказ сазыкатцо. — Уажәы иуасымхәои.

— Сзырфәуеит, — сәаазыкатцаны саатәеит.

— Цыдала Базгы саргы, еитасхәахуеит — акымзарак-гы еимахамкзеит, аха аус анусхалак, ишусу ицароуп, уаха псыхәа амам. Зегь зыхкьатцәкьаз Цару лоуп.

— Ыы, уи илуазеи?

— Аколнхарафәы аус луам.

— Ишпа?

— Ишпа умбои, илуам.

— Нас дызфәузеи?

Зны Москва дыкоуп, зны — Ростов, акы лгалап, акы аалгалап, дыбжбахәхәтүа ддәыкәуп. Уи икалтцо афкы егыртгы ирылалейт. Нас, уажәы?..

Лус халацәажәан, Баз даргәаит. Рфыцәагы иаарфәшәо сызхәо адәы икәуп...

Абас ицәажәашәа злаказ ала, сара дсыдтәалан аколн-хара анапхгафы наза. Хәара атахума, агроном хадагы азин имоуп ацшәматцас ацәажәара, аха астцәкьа?.. «Ари акаратцәкьа ихы изадитцозеи?» — аасгәахәт сара, аха изакаразаалак ак исмырдырит. «Сара иахьынзаздыруа, агроном хадас ауп аус шиуа. Издыруада, аколнхара ахантәафы цшшәара дыканы, уи иускәа уажә иара инаиг-зозар?»

Иааулак, инахга-аахго, уи ацәажәара, ахәынтцәа чаб еицш хшааннакылоз, хапсы хаманы хаалтцт.

— Зынза хаухоумырштын, Алхас, Амзафәа уныдгыла-ла, — иаахьеиршшеит Абас дандәыкәлоз.

— Итәбуп, — днаскьазгарц снаишьталеит саргы.

— Бзиала! — дынсыдкьан ифәынеихейт.

Абаси сареи хайцэажэонатцы еиха сеигын, иара данца сдысза саакэхеит.

«Илыпсыхэозеи? — сгэы саатахэыцт сара, — ианаал-таххалак зегы аархэны иныкэлыргылоит, акэкэахэа инеилалтэоит. Абас ауп хэфны даафнанагалазар аахыс дшыкоу, аапсахрак хэа камтазакэан. Адунеи дакуам. Лыпсы мтэзо, дкымқымуа адэы дыкэуп, лагэра лэыршэаны. Сабгы акы илшоны дыкам. Уи имч имылцааижьтэи акраатэуеит, ианбыкэу, аханатэ аахыс! Уажэшьта икаи-тагэышьозеи?»

Абас, хэыцрас икоу зегы схапапо, аарла, сышы-сышы еикэтэ, сахыцаша сзымдыруа амшын апшахэа сеитанавалеит. «Саби ақыта еихабыреи, ааифалыргылт лбафданреи лыпсымтэреи иахкыаны. Уажэшьта цгэи-хэынаци реипш еишьтазаап, азэи-азэи нак-аак рыгэкэа цибажэжэо».

Адырфаены иныкэыршэны ақытахь сцеит, амфаду саныланы сышнеуаз сгэысеанзамкэа саб даасфахаит.

Деилашэазаны дыкан, игэы итатэкэяз цэырган ихэо акынза. Абас изы ифы иааташэоз зегы ихэон, лабеиламси неигэйдтэ, дзыхиркэатэкэоз ахь дызмиасзо.

— Икалазеи, саб? Узыниазеи? — Сгэы анкыдгылаза сиязтааит сара.

— Икалазеи, умбои, хаблакэа аапшыр Абас иуам. Иутэкэом! Ари афыза уафы ибахэоума?! Мышкы ахра зауаз шэфык рхы хисеит хэа.

— Ишэзиузеи? Шэзыхиркэозеи?

— Ишэзимузеи хэа узымтаауазеи? Иарбан иахзимуз?

— Уи шца?

— Аколнхара анапхгафыс даакалеит — иубахэоу. Абас дабакоу, ицэа аахэны инеихапан, дпацашькны даакэгылт, азэы ашэи-тышэи днеимышьтуа, хайшьахарц иакэикит.

«Абас аколнхара ахантэафыс далырхызаап, уи ицэажэашьагы гэфарас иснатахьан, шыта фашьарада иаашьақэсыргылт сара. — Аколнхара ахантэафы Абас Назба. Дычкэыноуп, аха уажэами илшаша зегы аныкайтцаша. Амала, ажажэра мыжда ианакэызаалакгы илан...»

— Икаитцазеи усгыы цэгъарас? — инеиҕаскит саргыы.

— Икаимтцакәа! Ари аҕны иҕоу апхәыс днапхьаны иҕы тызәзәааны длацәхаит зеггы ишырбоз.

— Устәккәа кайтцарымызт, цушът? — ҕемирышагала саалакҕакит сара.

— Иара убастәккәа кайтцеит, уаха аеакала акәымкәа! — инапы накәитцеит саб.

— Дзыхиркьозеи?

— Аус буам хәа. ҕеила аус буам хәа.

— Нас аус зылымуазеи?

— Днахнага-аахнагоит, дыпхәысми, икалтцарызеи?

— Егырт ахәсақәагы аус рымуеи. Лара изылым-уазеи?

— Днахнага-аахнагоит сымхәеи.

— Ус икалома, саб?

— Уара ауатка аршра азингыы хайтом, — иаахиртлеит саб, атцәхә иафызаз азтцарақәа ито уаанза данназга, еиха доунажыызшәа ибан. — Ари аҕны иҕоу, шәыр-қәырк, жьагык-магык иалхшәа уаткак лыршуан, нас абна, тцака, адәытба ахьяангыло инаганы итины кәрышықәак аатнылхуан. Уигы дакәихит. Ауатка ршыга ахатагыы шәымысхуеит ихәеит, иара иаахәан иахзааигаз цушьяп, ианитаху иааго, ианитаху иго! Дызустада уара ихазкашәаз?! Амагазиаҕы дниины шака лтахыз ашьяқар лырымтеит. Абас азин каймтцеит хәа, ауатка алабыршырц ауп изыбтаху хәа лаецныхәаны. Уара зинк хамазамкәа баша, хаббаза, агагақәа реипш адәы хакәзар, иазауазеи, уи атцкыс нак заа хакәзаар еиха еигьми? Зинк хамазамкәа...

— Икәнагам акатцара азин азәгыы имазам! Аколнхараҕы аусура азин шәымихыма? Ауаҕы имоу азин адагыы апстазаараҕы иуалуггы идьуразароуп, саб.

— Изакәызеи, уара иухәо? — дааицрашәеит уи. — Еибыхәаны шәыкоушәа ауп шәара шәфыцьягь шәцәажәашья шыкоу — Абасгыы уаргы! — иахуалу хзымдыруа, Абаси уареи шәоума апстазаашья хзыртцо? Шәара шәианзагыы хапсы тан...

— Ус ацралара атахым, саб. Абас диашоуп. Сара аиаша сзаѣагылом!

— Сара соума нас, ииашам? Сара затѣык....

— Избан? Хара хазлацѣажѣо аускѣа рѣы зегъ рац-хъазагы ииашам Цару лоуп. Уи илыхкѣаны уаргы, хтаа-цѣара зегъы, инацшуа ус ауп ишырбо.

— Икалцѣзеи, уара, угъы цѣгъарас? — Уаха илымшошѣа аниба даагъатѣыгъатѣит саб. — Уигъы ак ныкалцѣаакалцозаргы хѣоны иадлап хѣа ами, зегъы иахзеипшу афны, лара ифныганы цѣаракыр илгома? Илурызеи?

— Ус акѣым ишыкоу, саб, хѣычык инартѣбааны ихѣыц-тѣуп. Хѣыцралагы ауафы игѣарата даатыцроуп, уаха икалом иахъатѣи хѣамтѣазы.

— Хара хазѣугъы иара убри ами, аха таха хѣитом, цѣым, Абас... ларак зынза дааирбуам, зынзак...

Саб гѣтакыс имаз икѣымѣиасшѣа аниба, мацк даахъ-шѣашѣашѣа дѣкалеит, деипхъбеит, уахагы исымаимкит, аха, излазбаз ала, Абас изы игѣы нханы дшыказ даанхеит.

Ари афыза хара аѣтаацѣарак ианхѣабжѣала, Адеи сареи хашцѣакалои?

Лашарак аабжѣаччозар хѣа агѣыгра исымаз ихѣанто анакѣаеизго иаабжѣахѣаит.

Изыцѣакѣода уи уажѣшьта?

...Ашьыжѣымтан сара атѣла сѣаавакны сгылан, аш-кол ахъ игаз амѣа азѣ даныланы даауазаргы симбо. Сыцсы заны сгылоуп, уи апхѣызба данбаацѣыртѣуеи хѣа сыцшны. Асаат еипш, сгѣеисра сазызырѣуан. Убыскан еипш сара сгѣы цѣакны еисуа бзанцѣы игѣасымтѣацызт — атра итамгыло, абыржѣымзар-абыржѣы иаатыцраан аѣынанахарашѣа. Изышыцыламыз мчык иаашѣтѣааны идѣыкѣалеит, уажѣшьта инызкылогы ахѣара уадафны. Аамтѣа цѣыцхъаза еихѣа-еихѣа иаапкуан, аѣазеикѣымкуа.

Архѣара иаавтѣит уи лѣѣаара.

Еихѣа-еихѣа дааигѣахоит. Абар, зынза дааигѣахеит, ац-сык ауп илыгу, шыѣѣакѣак роуп сара сѣытѣахны сахъгы-лоуп даазиашахарц илзынхаз.

Ларгы, сгэы иаанагоит, убас дыкан хэа, дгэыргъатцэа, аччахэа ацэажэара далагон, лыпси-лыпси еихымзо, хай-бамбеижътеи иаакалаз зегы салхэарц. Лыблакэа тыц-рааны ицо, даалахэыххон хайкэшэацыцхэаза, аайтакрак лыкэзамкэа. Сара абафчыда сылалазшэа, сласза сгэы ала-каны Ада слыцны ашкол ахь санцоз адунеи зегы сара истэын, сыбла иаахгылоз зегы ахаара-цэа рыкэныхэхэы ицон. Убас мацара акэын есымша. Ларгы саргы ус хказ-таша ажэакгы хабжэамызт, ус доухала хаймадан, хай-зааигэазтэыз амч зынза ихамбазо. Иара убри акэзаргы каларын зегь зыргэгөоз.

Ацсуа е-кэар еипш, хмыргэамтцакэан, аамта ыкэханы ацара иафын.

Ашкол саналгаз ауха акэын, уи иазкны аизара хамап. Хара ашкол иалгаз хэхатыр акнытэ еизеит айтцбыратэи акласскэа рфы итэаз атцафцаггы, ажэакала, ашкол зегы хамфаднагон.

Адагы уа дыкан. Лара дтэан сара сацхэа, ааигэаза. Слацэажэалар стахын, аха иманшэаламызт. Лара лхатагы дшатэашатцэуа (сара ус сгэы иабон) дтэан, уажэы-уажэы сара сахь даапшуа. Убри ауха интэон хара хайцныкэара аамтагы, атцара сшалгаз ала ашэкэы ансдыркы нахыс, аш-кол азы тэымуафык сифызан, саргы сасык сиеипшын.

Апхэызба слыцны есышьжымтан ашкол ахь днаскыз-го салагар, уи збоз шцахэацшуаз? Гэфаракэак артцысыр алшон.

Иуадафхеит стагылазаашэа.

Ашқол ахь данцо акэымкэа, аеацъара слыкэшэалартэ еипш цсыхэак сыпшаап иамузар, Амзафе сынхар, аха ус акэымкэа, сара схата аеа қалакык ахь сцаны стцара анаг-зара салагар? Ускан? Ускан ишцакалои? Ада лфыза ац-хэызба...

Убри ауха изгэагыт:

«Ада! Уаха аизара ханалгалак сныжыны бымцан. Баас-зыпшы. Алхас».

Иахэа уажэраанза хара ихабжэаз азы ауп ахэара зыкас-таз, уи иамаз афхэара нтэазшэа, сацэшэаны.

Сара мазала исылтаз ашәкәы бгыц хәычы ианын ажәа затцәык:

«Ибзиоуп».

Ада лыфны ханазааигәаха аипырттра ҳахымццакзеит, сара усгыы уи акәын истахыз, аха лара лхатагы ус дыказшәа анызба, сгәы каршәзаны ацәажәара сафын:

— Абар, иааит уи аамтагы, есымшааира сызхыцца-куаз аамта. Цаса иласхандаз ҳәа сзызгәакуаз анынтәа, ихьухьууа сгәы итцалт ашкол сахьалгаз.

— Уара уахьалгаз хьаас иумоуп, сара макьана сабакоу, аеа ышықәса кьақьаза сацхьа ишьтоуп, — даасытцашьыцт Ада.

— Ҫышықәса ахьцазиахьааз бымбо иниякьоит, — лтагылазаашьа сырмариарц сызбеит сара. — Бгәыбеан-замкәа иаабыдгылоит... Саришсыхьыз еипш... Инымтдәа-зозшәа сшахәацшуаз, уажәы сазхьаауа салагеит.

— Уара иубаргузеи! Умәа кьақьаза иаартуп.

— Ахәара уадафуп. Иара амәа санхалар?

— Уи бзантцы икалом! Алхас, атцара утцарц абоузби? — лара дзызхәыцуаз, лгәы итыхоз ахь дианагазар акәхап.

— Сароу? — иаацъасшьеит азыказы. — Сара академия сталарц стахуп. Асахьагыхратә академия. Қарт.

— Шьыри, Қарт, — академия атцкыс уи ақалақь лгәы ишахәаз лымзазеит, — Сара Қарт знызатцәык ауп санне-ихьоу, аха иахьагы сгәы итытцөм. Изеипш қалақьзуеи! Сыцсы налашәкәа ицеит, изакә насыпзуеи иумаз!

— Сынасыц атәы макьана исыздыруам... Сызталар?..

— Ушталарыз! Аха Қарт уалашьыцлар зегьы уахаштышт.

— Бзантцы! Бароу? — зынза сшақәымгәыцзоз инсығ-кьеит, аха уажәшьта нкылашьа амамызт.

— Уа ухызхуа рацәоуп! — даатрысит апцхәызба, «бароу» ҳәа анаасығшәа. — Амзаға еипшума Қарт?

— Сара Амзаға акгы иафсхуам.

— Уажәазы ус угәы иаанагоит, аха уанынапш-аап-шлакгы, нас... Нас зегьы уахаштуеит... Зегьы...

— Бзантцы!

Сара ашта санталоз икказа иаашеит.

Сқыта гэакба Амзаға!

Ашьха зыхь ғыц еипш, сыбзиабара рапхыза ахы ахытгнахыз, Амзаға!

Ада сқыта дшаалагылаз, дааины сыбла дыхгылан, ацға сыбла ихымлазо, сылацға сзеикэыпсомызт.

Илабғабаз асахба сара апхыз исзалагаломызт.

8

Аизарағы итэаз зеггы сара сакэын еибадырбоз, уажэы-уажэы ифыттыззаны сара сышка иаапшуан, нас ауухға иа-аилалон, ана-ара ирхэоз, еидхэаламыз ажэакға, ныттыф-ааттыфны сара скынза иаазон, аха исзеилыргомызт, дара урт ажэакға зхылттыз рыбжы инатцаз ицон. Ажэакға сзе-илыргомызт, аха сара сзы бзиа уггы ирхэомызт.

Үи мдыршыа амамызт, сызтагылаз, аргамату сыбла иабоз акэын.

Акырцъара аус еицаауит, акырцъара хцъабаапса шытах-хит хара хахфыкгы: Галинеи, Парнеи, сареи. Акырцъара асовнхарақға, аколнхарақға, еиуеипшым атыпқға сахба-ла ихархиеит. Атдыхэтэаны, аға ус ғыцк цшааны, акатцара хшағыз Акәәка ихапхъан, хахфыкгы асахъатыхөцға рзеипш еизарағы ххымөацгашыа иалацэажэон.

— Харахамацара иаххароузеи? — лшыамхыеикэыршэны дахьтэаз уажэы-уажэы лыбжы налалыршэуан Галина. — Иара иакэын аус зыдкатцалаз. Иара шәиазтцаа.

— Зехынцъара! Иара аус идкатцалан, хара хццхраауан, — дцэытцакэын дкэын дуан Парна, Галина илхэоз иадхэало. — Хара хцшышэарала акыр хэиццхраауазар хэа акэын...

Аанкылашыа змамыз абжықға еилацсо, ажэакға рыхэ-дацэакға цибакәауа хзыфнатэаз ауада иаафналт.

— Даара ишәшәырхәеит шәара шәпышәа, ус ажы-гырла жәбааит! Абгеитцыхха иамразакға шөыцәкба даға-шәыршәит.

— Урт ирхароузеи?! Аиаша уафы ихэозар, иара маа-

лықс ишәыцхъазо иоуп, хатыр зқәу асахъатыхџцәа аиа-
кәым итазыргылаз!

— Ииашоуп!

— Зынза ииашазам! Иаадыруеит урт закәу!

— Икартцарызеи?! Зегъы акрырхара ртахуп. Ишрылшо...

— Хара иахтахзами?

— Хара-аа? Хара хдацсацәоума?

— Абри асахъатыхратә казартақәа зәу еилахкаар хта-
хын. Иабацшуеи абартқәа зегъы аныкало?

— Аказартақәа ирафсны анапынтца здызкыло ауаа
халамгылааит.

— Шәаргъы ишәыцшаа, цъым, аусутәқәа, акыр шәырха,
ишәпырхагада?

— Шәара ишәцәынханы хара акыр хаума?..

Аизара ахантәафы, ае-ура иакәтәоу агәра анизным-
кылалак ишыкаитцо еипш, имч рыкәымхошәа аниба,
иоуижын, ддысны, ґымтзо, итыцаґы дгылан, знымзар-
зны ишцааихымсыґъри хәа дыцшыны. Уи апышәа змаз
азәы иакәхарын, ифашьомызт асахъатыхџцәа реизара
акырынтә дшалацшхъаз, уи атәы шидыруаз. Ақәаршфы
иартцысыз афарзхыгтра еипшзар акәхарын, уи аизараи
ашыкьра иамаз анарха шыказ, убри акнытә, иаацәоу-
шьартә, акгы камлазашәа, иеиртынчзан, зынза иеыр-
маншәалазан дгылан дахәапшуан, убри азыблара ан-
беикәтәо хәа.

Сара ахааназ исымбацыз салахан, икастцара сзымды-
руа, сшанханы, усысыр шыакәармак сылымшәо скәардә
сықәшәны стәан, саатцысыр, стыц саакәцааны сеимыжә-
жәа сныкәыртцарашәа.

«Цабыргуп, аус зыдкатцалаз сара сакәын, сара сыхъала
ашәкәы катцан, аха салазгалатцәкьаз, ус атахуп хәа саз-
хәаз дарарами, Галиinei Парнеи? Уажәы ахарара сара
исықәыжъны дара афасара иасны изцазеи? Сџагылан аи-
зара иалахәу ирасхәап, аха ирасхәар, сырзеилкаару? Сеи-
лыркаарц ртаххар, аха мап!» — слакџакуа, схы агәра сзым-
го, сгәы стахәыцуа стәан, схата нап аасылакны атзамц

санкыддыргәгәало аамта сазыпшын.

Аизара иалахәыз зеггы маза-аргама рызхара лаба ажәала икьо, нак-аак ианеимырда иааизи иатцахазы уафы изымдыруа, икәындшәындуа иааилахеит. Иналаршә-фаларшәны, айбашьрафы айҕахысра анеикәтәалакгы, цъара-цъара ахысбыжкәа шгауа еипш, иара уажәггы аизарафы ана-ара быжкәак нытцыф-аатцыфун, аймхәабжкәа рыцны.

— Ахы, афызцәа, уажәшьта, аизарафы иахзыкәгылоу азтцаара айлыргарахь хайасып, — ирылеихәеит ахантәафы, аизара анаатуаз аамта ааины абыржәы иаарыдгылазшәа, уажәраанза иаархәаз зеггы ацшамфас ахыцоз иартазшәа цхъазаны. — Иаахарласып.

Аикәфьтракәеи, ажәала алабакьаракәеи уи ашьтахьггы аизара иагымхазеит, аха усггы хазтцаараггы изавымсит. Анс акә, арс акә, рыбжеихарафык хара ххымфәцгашья игәгәаны иахцәажәеит, иакәызбит аказартакәа ирзымдырзо аусуракәа имфәпыргаз рзы.

Аанда ахылакәу ихытцует хәа, сара соуп еихарак уалбагас икартаз, схәахәаны снышьтартцеит.

Аизара акны азәырфы рыбла амцацшь ахылкьо, шатара сзымуа исыхәацшуан, иааразатцәкьар саалбаардарашәа.

— Уажәнәтә ас ихәлалаз, илшошәа ибар, хәатцакәа хәыхны агара далагар калап.

— Уиггы иаарласны хәхаанхараны хәкоуп. Шәаагылшь! Еицәоу умбакәа еигьу уздырзом.

— Ихароузеи? Арцыс азак даахаланагалан, иаразнак шьоуки дымфәхыркәеит...

— Шьоукггы иаразнак алаба дахаргеит.

— Цабыргуп. Ихәартам ус.

— Агәыткьара далахарпшит. Иаразнак ахфәахаха иам-разакәа...

— Иазхоуп уажәшьта.

— Еилахкааит, аеада шәмыркаауазар, иазхоуп!

— Уара уи шәидызцалазеи?! Ахаратцәкьа зду адәахы

иргыланы! — даарылабжѣит а тыхѣтѣаны Хѣыта Арзынба.
— Ихѣаит. Еилахкааит. Иазхоуп!

Иаздырхѣит, аха уаанза изламцѣажѣоз хѣа ак аанымхѣ-
ит, баѣ-баѣы хѣиѣдыршѣшѣеит хѣхѣыкгы, еихѣаразакгы
сара. Хѣѣақѣа ааххыхны, ирқѣацаны алаба ианыртѣеит,
уаха иааиқѣымтѣеит.

Азыршы иаатыршыыз акѣтыбааза еипш, сцѣышхабиза,
цсқѣарасхазамкѣа, сыжѣѣақѣахыдышышы, аизарақынтѣ
сындѣылтѣит...

Иаасырцѣакит. Знык сыцхьартаѣы снейны, схала са-
анханы, инықѣтѣа-аақѣтѣаны, иаақѣалаз зеггы сшѣар из-
зар, издыруада сееизызгар, мамзар, сызтаз ашоура уаѣы
сизалгомызт.

Снеиуан, сықѣанықѣѣоз адгыл сатѣзамызшѣа.

Изулак амшын апшақѣахы скылст.

Амшын затцѣык аѣеитцыхны, агѣытбаара зеггы аартны
сацхѣа ишѣтан, адунеи аѣы хѣаа-баак азѣы имоуп хѣа агѣы
иаанамгазо, зегъ азеипшны. Аевкалипт тѣла ду иатѣагылаз
ақѣардѣ хѣхѣа снықѣѣтѣан амшын гѣытбаара ахыцшылара
салагеит, схы итапапа итаз ахѣыцра хѣантѣақѣа инхзыла
ицарц стѣахны.

Сара истахыз қамлеит, схала атынчра саналаха аи-
зараѣы сызтагылаз еихѣагы еилыкка иааины сыбла иа-
ахгылт. Атынчра иалыѣны слымхѣақѣа иртасуаз абыжѣқѣа
итырхаауан, азаз еипш, аѣыѣ-ѣыѣхѣа стѣы ахѣкыдыз
иалақѣакѣѣо, Галиinei Царnei ирахѣаз ашѣа иахѣаит қѣшѣи-
хѣаѣы дѣхѣамазар, дара агѣхѣааггы рықѣзамызшѣа зѣе-
ит, иашѣыцылахѣазар акѣхарын, аха сара?.. Сара сызта-
шѣарыизиз убри аѣыза ахлымзаах? Убри акѣызшѣа гѣтѣакыс
исымаз, атѣара салган, сыцѣакы-цѣакуа абрахѣ санаауаз...
Уажѣнатѣ ари аѣыза ахѣз анысхыла, нақ-нақ ишѣақѣалои
сара сусқѣа?

Сара ахѣггы-аѣггы сықѣдмыргылазеит, дызустада
ари амыртѣеи, ихѣаланагалаз, рхѣеит. Дабантѣааи, рхѣеит.
Азин изтѣада, рхѣеит. Анс рхѣеит, арс рхѣеит... Иарбану
ирымхѣаз?! Аха избан?! Убри ақѣара сықѣырхѣацѣартѣ

зыкастцазеи? Уаанза схы зназгазеи?

«Уажэшты ишпазури», — сыбла иаахымтцо ихгылан абри афыза азтаара амшын ацшахэафы сахтэаз.

Ахэыцра таула сеибарххо сшамаз Хэыта Арзынба даасыхтыгэлеит.

— Егьаурым. Икамлар акэын, аха уажэшты ианы-калах, излаурееиша ауп изыхэыцтэу, — ихэеит уи даа-сыдтэалан.

Сара атак сызимтеит. Ацэажэаратэка сылымшо акынза снейны сыкан, сызтоу сзымдырзо.

— Уакэ сакэзар икастоз удыруоу, — аацхэа дналагеит уи, акгыы камлазашэа иаармарианы. — Иныкэыршэны акытахь сцон — скытахь. Уажэазы иаххэозар, уара укытахь — Амзафеака. Уа еиха аекьарта уоуан, еиха уманшэалахон.

— Иуадафуп ахэара, — саабжэажэеит сара. — Саабыр. Уаагы испырхагакэоу мацзам.

— Егьа ус акэзаргыы, еиха еигьхон. Уазхэыц умыцца-кыкэан, уара ухала.

Ауха иареи сареи хшеицэажэоз акыргыы хтэанхалацеит, уи нахысгыы на-нак азы ишыкастцара азхэыцра сафын.

Атыхэтэаны исызбеит Амзафеака сцар, ус еиха ишеи-гьыз хатала агэра анызга.

Афны санааи аеныцэка сан лнышэынтрахь сцеит.

«Абар, сааит, сан, бара бегьы... Бара бнышэынтраф. Сатабымтцан аскаамта сахкыдхалаз азы. Сахьагхаз. Сахнагеит. Зыцсы тоу — зыцсы тоу роуп изышьтоу. Ус акэхап нацьнатэ аахыс ишыкоу.

Абыржэы бара бфы сааины сгылоуп. Ишсанабыжьюаз здыруан. Ишсанабыжыц...»

«Сааит, сан, афныка».

«Ибзианы икоутцеит, сычкэын. Сара уара сазыцшын. Ауафы ескынггы афны дызтэазом, цьаргыы дцалароуп, аха ифныка дызлааша амфа ихамыштуазароуп. Ауафы цьара даныкоу дсасуп, афны дацшэымоуп. Иуахауоу, Алхас?»

«Исахауеит, сан».

«Ауафы ипхзы ахькатəо, иц̣абаа здыло адгьыл аф̣ы ауп ихы дахьагəгьыгша, убрака ауп уи ибга еитцыхны, ихы дəоахан аныкəара ахылшо. Уара ухьцшыф̣оны узы-каларызеи, сычкəын? Уц̣ынц̣ ахьыкоу, удацкəа адгьыл игəгəаны иахьаларсу, абрака, абри адгьыл аф̣ы уг̣ацароуп. Уаанапшы-аапши, укəша-мыкəша икоу апстазаара бла ф̣ыцла уахəапши, иумбо Амзаф̣а апсабара блахкыга, уи икəынхо ажəлар зеипшроу, хкыта ахаф̣ы зыцсахыз ауаа! Аброуп уеахьук̣аша, сычкəын! Абра уеыргəгəаны ауп адуней ду ахь ушкылсша! Ирцəажəа укыта апсабара, ужəлар — урт роуп уара убжы тызго! Иара аракагы акəтаг̣ ахала ибылг̣азом, акыр амыкəмабаракəа урыниар алшоит, аха умшəан, урт зег̣ы уриааиуеит, амала, ескынагы ухы агəра гала, ухы уакəгəг̣цла! Акы уацəымшəан! Сара ара сыкоуп. Сара цьаргы сцазом! Ан цьаргы дцазом! Илыхшаз дныжыны! Бзанц̣ы!

...Иуахау, Алхас? Сычкəын»...

«Исахаит, сан».

Схы сəахан скыта сеитаналацшит, иаргы ф̣ыцбараха сара сыбла иаахгылар атахызшəа, аф̣ырееины, пхəысхəара иаацəырцуа арпыс иеипш, иеырба-еырбо иаагылт, сара сыблакəа накə цырак цьара ирхыршəлазаргы иаарыхны, ицк̣акəакəараза зег̣ы рбо, урт ирхылцуа ашəа-хəакəа апстазаара атанза иназо иканатцарц атахны.

Игылоуп ицаг̣аза, сара скыта изыцсоу акара аф̣ыхаракны, адауацш̣ иеипш ажəахыркəа к̣ак̣аза, ихаракны, апсуа уапа ахəда ихш̣ушəа, шəацыц̣ац̣ иатцəарала аф̣тахəхəаны. Сара сахыгылоунтəи иара ауразоуроу зег̣ы снапсыргəйтца икəушəа, ладагы-ф̣адагы ибзианы избоит, ескынагы, сахəапшыцыц̣х̣аза иф̣ыцу, уаанза иад-сымбалац цəаф̣а ф̣ыцк̣ акəнызбаауеит.

Ианбатəиу иара Амзаф̣а ахата! Араатəи атахмадацəа ирхəо исахах̣еит адуней ааршазар аахыс икоуп хəа. Абри акара шахытцагы ф̣азарак, хəажəцəак цьара ахаф̣ы ианубаауам, аш̣х̣а зых̣ иакəабазшəа, акəыпш̣ кəымшəышəра ахыхəхəы, ишамшамуа игылоуп.

Амзаф̣а кəакыцыц̣х̣аза иара ахатə цоурых амоуп, ах-

псаруа дықэын иҕалтцара лзымдыруа.

— Сымш Алхас дааит, — штакы даатытцны аеа штакы дтало, агэылацэа дрылан лара. — Атцара дузза далганы дааит, — лнапқэа хашьхақэа ирыхлырхэхээр лтахызшэа, афада дѳаханы идлырбон. — Зегы иреихазоу атцара ду далганы...

— Алхас дааит, Алхас дааит, уажэшьта уаха цьаргыы дцазом, — дыѳуа адэы дықэын, атцэыргыла дахыцозшэа, дынкаца-аакацо, сахэшьа хэычы Амина, цьаргыы дцазом, цьаргыы дцазом!

— Бэы ааихақы, бара, еихашэыша! — длықэзбауа, лышь-тафылтуан уи лан. — Иазхоуп уажэшьта! Исхэо бмахэзои?!

Амина уи лахарцгыы лтахзамызт:

— Цьаргыы дцазом! Цьаргыы дцазом!

Уи лыбжыы ахэадақэа ирныѳуан, аѳхаақэа иртаѳуан.

— Еихашэааит бэы! — уи лгэырғабжыы иацрымтцзо иашьтаххны инеиуан лан лышэицхыызгыы. — Иазхоуп уажэшьта! Иаасымысхша...

Ицэанырра ажэала иааирцшырц дашьтазамызт сашьейтцбы Адамыр, уи ихымѳацгашьа зынза аеакалаза икан, апшэмапхэысиллыршыцылахьоуасысаалыцрымтцзо дахьцалак ишлышьтоу еипш, ґымтцзо, сышьта даахымшэазо дсыцын: Изхара сизбомызт, иблақэа рыла сеипхыышышьаауа дысхысуан, цьара шьоукы срылатэаны сцэажэозаргыы, иблақэа ааскэымгазо, сэы иаатытцуаз ажэақэа рахьтэ ак машэыршақэ цьара инкашэаргыы, зегь рацхьа иара иаашьтцэаны исиркыртэ, иеырхианы дгылан. Иблақэа траа дсыхэапшуан, иааскэигар адунеи тацэыра сналаз сцархэа дацэшэозшэа.

Санду! Хара хэоны нацънатэ аахыс иамаз апцхара иахьа уажэраанза еиқэырханы иаазгозларалакэын. Ларалакэын хэоны атбаара, уи абарақьатра, уи ачеицьыка знапы иқэыргылананы, ишьтыхны изкыз. Лара аоны дыканы, дса-сыз, дгэылаз, дызустзаалакгыы азэ емыртцысы, фырцбанк иадамхаргыы имыркыкэан, хгэарата дытлыжьуамызт. Цьармхан Баалоу-цха леипш бчеицьыка бзиахааит хэа

дырныхэон хатта ицашаз апхэызба лныхэафеа хқытафеи ианааныркылоз.

Исгэалашэоит Акэа асахыатыхратэ тцарайурта сантаз, апсшьарамшкэа рзы аоныка санаалак, саб иахэшьацацэеи иахэшьацхацэеи зеггы уа хаикэшэон, ханду ианылба-лак лгэы азханы, феыц аоны иаафнанагалаз атаца леипш, дгьагьо аоны даафналон. Зегъ лымпытцаманшэалахон, иа-разнак иааихыылшыуан, али-пси рыбжьара. Амца нхэйтц-шышьааны даннатцхалак, апыркхэа инеибакны, абызкэа ыршаны, амфкэа ирыкэтцэишо рфеинархон, хцацха оны агэта хтаацэара амра гылазшэа, амцалашара ашыш кылх-харакэа иркылчцаны ашта иныкэлон, акэша-мыкэша зе-ггы апстазаара рфеыхо. Хабла ишабоз ачуан азы татэаны ахьурзы амца инахакналхауан.

Абартца днытцагыланы, еипхытта адэы икэыз акэыт-кэа данаарыпхыалак хара иказггы, ааигэа иказггы еиба-рыоны, хыма-псыма рфеархон. Лкалтианыпсалаз апыкэ-реи цыракэа, ахьфежь царафепкэа реипш, уапстцэыла икьаны ианаарыралыпсалак, хаанкылашьа рымазамкэан ишааиуаз, хаха рыгенакэырпсон. Хара, абгассацэа реипш, хеырхианы, лара хлыкэшаны хгылан, адырра анхалто ха-зыпшны.

— Ахы! — анылхэалак акэыткэа хнарымтцасны иахкуан. Ицакьцакьо, икыжуа, рыхкэа тцака ирханы, икэалкэало хацыпхьаза акака аахампытцахон, рышьтыбжь ахабла зе-ггы иахьзо. Лара даахалалан хцака аахамылхуан, егырт аулышьтуан, урт азныказы, ускан азы апсра иацэынхон, аеа сасык ашта деитаталаанза, мамзарггы, хара даеа псшьарамшык азы хаанза.

Хара хуал убра интэазшэа пхьазаны, санду иаахалал-хэалон:

— Ахы, уажэшьта нак шэца! Шэыхэмарла!

Хара хаибарыфеуа адэеиужьра хныкэлон.

Акэыткэа анылшьуаз ханду бзантцы иахлырбазомызт, ашьакатэара хара халалырпшыр лтахымызт. Лара, хма-турта ашьтахь игылаз ара ду икыдгылаз амфепкэара лыгелаватцэахны, аттацэа рыхкэа аахытцэтцэаны инка-

лыпсон. Уи лара лхатә чак хәычык лыман еикәыщцышәха, уи ала абырсаатк икалтцон дара акәыткәа.

Иаарласзаны хара ихазкны илырхиоз астол хнахатәон ахәычкәа зегъы. Хара хамацара.

Санду лыкаттамта афатәкәа аеа чыск исзадкылом. Сахьцалакгы исыцуп ргъама. Лнапы назкысуа зегъы агъама чыда рхылон.

Санду Баалоу-пха Цьармхан! Хара ханхара-ханцыра зегъы уасхыр гәгәас иатцагылоу санду! Уи лыпцхәызбара азбахә ачамгәыр иантцаны ирхәон, иахъа лыкәра леа-налалхала лаамта ианаало ала, ибзианы илыхцәажәоит, чыдала сара, сзы илеицгу уафцсык адунеи ахи атцыхеи зегъы еимударггы дузыцшаауам.

— Уара, Алхас, ара сара суатах аварафы икоу ауатах хәычы афы указ. Иаха иузыманшәалахоит.

Сарггы уи акәын истахыз.

Сысасра, санпса ауаа ирылалхәаз саанфасра аамтаггы, шыта интцәон. Уи афәхәара цтцәаны иказамызт, аха фәхәара змам апстазаарафы акгы ыказам.

Сыфнәтафгы, сқытафгы тыпс исымоу шыақәыргылатәын.

Аха уи апхъа хәфнәта зегъы азы зтцаара дук цәыртцит, сара сус усқан азы иахьынзахәтаз азхәыцра сазымразаз.

Ақыта зегъы ипланы ажәабжъ аарылафит агазет «Апсны Капшь» баапсык ануп хәа хара хтаацәара иазкны.

Зшьапы инанагоз, зыбз цәажәоз зегъы тцысны идәыкәлеит, азә дцар, даеазә даауан, иаакәымтцзакәан абри иафын, илыдашшылон санду, саб, лара агазет ианыртцаз санпса Цару, исыдашшылон сарггы, шыоукы гәыкала, ргәы иалсытцәкьаны, шыоукы еихаггы амца хацранатцарц, шыоукы — гәагшақә, шыоукых — хзашьтоузеи хәа, ишахныруа рбарц.

Иаарласзаны хқыта аколнхара иааиднакылоз ауаа зегъы реизарафы збтәыс икәгылеит уи азтцаара. Сарггы исыпхьейт аизарахъ.

Аколнхара ахантәафы Абас Назба дмыццакзакәа, дынт-

гыла-аатгыло, инатцшь-оатцшыуа, ибжыи цъара инаркёуа, цъара ишьтыхуа, дзыпхьоз атыц шыказ еипш, астатиа ахы инаркны атыхэтэанынза дапхьеит.

— Абас ауп агазет иану афелетон шыкоу! Иацымкёа, иагымкёа, — аизара иалахэыи зегыи азёазёала ипишээрц итахыишэа, ипкаауа, икылкааны дрыхёапшуа днархыст. — Уажёшьта хайасны халацёажёап абри иану зегыи зыхкёаз, ахы ахытцнахуа, уи иахылфеиауа ачымазара ёккёа ртёи.

Абас днахыкёша-аахыкёшо акёымкёа, дышиашаз аизара аёи иказ ирейхээрц иитахыи ала далагеит, Цару лыла. Астатиагыи ейхаразак изыиыкыи лара лакёын, азеипш усура дацёыбналаны дыбжбахёхётуа, иара ишихёаз еипш, цъабаа мбакёа апаракёа лырхарц дышгёароу, уи лхымоапгашёа акытаёи азёыр ирныруа ишалагаз, уи лыёкыи планы ауаа ишрылалаз...

Аёныка ханаауаз лара апхёа дгылан, дналышьтацало днеиуан саб, сара мацк дара иаарыкёганы сёаанкыло, сахрышьтанеиуаз иаархёоз зегыи саёауан:

— Иихёаз уаёаит усгыи, уара учкёын... Уара улымхала, — уажёи-уажёи даахёапшыи икёышё иныкёлырххуан лара.

— Икаитдагёишьарыииз уи... илшозиз, — ашхырцёагё икёицозшёа инапы икёон, иазхоуп шыта, ибхёо иаёауеит хёа аанарго. Лара ускан иаёагыи лыбжыи тыганы, сара исаёартё даёуан.

— Урт дара рыбз еивцоуп. Иара Алхас ихата сара сус зыршо дрылахёуп. Аиеи! Аиеи!

Сара, ёымтзо, урт еибырхёоз зынза исмаёазозшёа, срышьталаны снеиуан.

Акыта анапсыргёытца хакёыргыланы хамоушёа ауп хара хакёынхо атыц шыкоу, адгёыл харакыра хакёапну акнытё, тцака лбаа, амшын апшахёа акнытё акёзааит, егёырт алакёыракёа рыкнытё акёзааит, ухы уоаханы хара

хганахъ уаныцшлак, мамзаргъы, хара иаххыкны, хыхъ ашь-
ха афытира акынтәи уаныцшуа акәзааит, зехынцъарантә
улапш иаатшәоит иара, ҫашъара ақәымкәа, еилыкка,
аеа нхартак еипшымкәа.

Амзаҫа ақытан атыц бзиақәа рацәазоуп, аха аеакы
иузадкылом хара хәхынхо, уи сара лакҫакрак ақәымкәа
агәра ганы сыкоуп.

Абра рацхәаза дынхеит хәа ауп ишырхәо хқытан хара
хажәла ашьапы зкыз ауафы, убри нахыс зпашәкәа аузышь-
тыз хәбицара иазхауа, иҫеи аҫаанахан, хара хажәла Анба
ныкәызго ақыта ахәта дук рымехакны иркуп, ана-ара,
хаз-хазгъы, ацъыкәреи жәла бзиа еипш, иалацсоуп.

Хәхынхо ахаракырахъ уанхалалак, адунеи зегъы аху-
бо убри атыц акнытә мацара акәушәа уахъаакәгъежълак,
уахъынапш-аапшлак еилыкка, убланацшра акы апырха-
гамхо адгъылқәыпшыларә зегъы аатүеит, егъырт ақыта-
қәагъы, ахаирплан узтатәоу аеыларкәны ирхыпцырны
инеиуашәа, реетцыхны уцака ишьталоит, абыржәым-
зар-абыржәы рхы иқәсыр хәа иацәшәошәа, изыкәгы-
лоу адгъыл реадыргәгәало, амраташәарахъ уҫы рханы
уҫыноухар, ашта ахъаантәо упан хыла унталар, ииа-
тәара-еишьылза ааигәа зееитцхәаны итажъу Амшын
Еикәа унзаатцәрыла уцарашәа угәы иабоит, амрагыла-
рахъ уаахәны унацшыр, жәйтәнәтә аахыс абри адгъыл
иыкәнаго аламыс ду харакны ишьтыхны ирымоушәа,
ацсуа быргцәа реипш, изыш-зышза, аацсара шәахәак
рыжәоахыр иқәмыжылазо, игылоуп ашьха цыҫцыҫкәа,
ара, ааигәаза, унапы неитцухыр инакысрашәа ақыта иа-
хагъамгәамүеит Къантаз хәа изышьтоу ашьха. Амзаҫа
ақытан инхо ауафы асас данитаалак, – данаилакгъы —
уахынла аума, ҫынла аума, зегъ дара роуп, зысык ахәда
анизхымтәа (ашьтәа наза атәы ххәарым) дзыпцоузеи,
сынхоит хәа баша иҫны ашә ааиртүеит ауп уаха акгъы. Ус
икоу ауафы, сара иахынзәздыруа, цәашъыркыла уишь-
тазаргъы хқытаҫы дубом зегъы иреицәоу азәы затцәык
иакәзаргъы. Ус ауп иахъа уажәраанза ишахдыруа.

Харгъы ацсаса мац иахзану иахъа уажәраанза рыпсы

аазго санду лоуп акэымзар, егырт иааранахар рышьа-тагы ыкамкэа, иахьцаз-иахьааз уафы имбо ианырхьа-заарын, рысаз цэгьоуп, алеишэа баапс рymoуп, хырхагас ирымоу аткыс икарто апхаста еихауп хэа ипхьазаны, аха лара илузом, лыцсы танатцы, лшьапкэа лзеихго хашта дыкэнатцы илураны дыказам.

Санду излалхэо ала, сабду Баса ипсы антаз уи иапхьа азэггы дызгыломыт, амш ахафы уафы иааиликаар аеилахэара иахьзаанза, иара икататэкэа рыбжеихара ртып икэитцон. Иара ипстазаара анипсах, иара итып афнатафы иаанылкылт санду. Уи афнатафы иаашьақеир-гэгэазаказшьақеи, ақьабзқеи набыцпакрықэымкэа ихь-чо иаалгон, азэы еилазгоит хэа иеыназикыргы леафыл-шьаауан, илураны дыказамызт, иатаххар лыпстазаара ақэылттар каларын, амач-сачқэа раналыжьуан, зны-зын-лагы зынза илымбазазшэа катцаны илафлыжьуан, аха хадара змаз азтаарақэа рфы ацакьа еилартэара еипш деихагэгэа-еитцагэгэаны дгылан, еаапсахшьак, хьатцпак лымазамкэан.

Санду лкэал даахымшэазакэа дыкэын сара сабгы. Ус ауп ишылшьо санду.

— Уабду иеипш дуаф тынчуп, дуаф гэшатоуп уабгы, — лассы-лассы иаасгэалалыршэон уи. — Цэафала ус еипшу рыпшаара уадафуп. Уабдугы убас, Баз иеипш, шы-жьымтан шаанза дгыланы адэы дныкэлон.

Акгы иахылахэазамкэан сабду избихэ ацэыргара лцэуадафзар акэхарын акнытэ, уи анылтахыз саб иказ-шьақэа дахьрылацэажэоз акнытэ илгэалалыршэозшэа калтцон.

Саб егьа длырехэаргы, иара иапхьа лара дгылон. Лара длышьтаххы Баз дахьгылаз даараза ибзианы ахэ лшьон, лхы агэра ганы дахцэажэаратэггы амч лнатон.

— Ахатца ииарта дылазза дшылаиоу иашта сасык дантала, апсра аитапсра ззырхэо иафызоуп, нан, Алхас, — сгэысеанылтцон уи. — Ахатцеи ацэеи ианаамтоу иан-зеилымтцлак еибарчычиоит, — иаркьафзаны иаахлыр-

кәшон лгәанагара.

— Биашоуп, санду, — снақәшахатхон саргьы. — Шы-жымтантәи ахауа уеилыхха уқанатқоит.

— Нас, ишпа?! — лгәы иахәон уи илхәоз сахьадгылоз. Ахатцеи ашьыжыи ианаамтоу ианеицылалак, амшгьы бзи-аны еицырхыргоит.

— Сара шәара шәышьтахь сахьгыло, санду уи хаш-пахәапшри? — илацыганы схы налгәаласыршәон сара, дышнейуа җыпныхәатқас исыто дсазтәар хәа сацәшәаны.

— Избан? — лхәон гәыкала иаацъашьаны. — Уара иа-наамтоу угылоит. Уара иануаамтоу, иатаххар — итцегь за-ангьы...

— Еихаракгьы Амзаҗа, — иаалымсҗауан сара. — Ам-заҗатәи ашьыжь уагханы иануцәца наунагза иузмыргье-жьюа ацәыз уоуит ауп иаанаго.

— Ишцаудыруеи! — дааигәыргьон санду. — Интқаатқә-кьаны. — Ацхәысгьы. — Абри ажәагьы лхәон, лхы-лҗы аеапсахауа, хәыцра тәула хьантарак дынтанагалон уи. Агәынамзара илымаз иахьынзазалшоз лцәа итәтәахны илыман, бзантцы атәымуаа рыбла ихахалартә ицәы-рылгазомызт, аха ианылзымычхазалак, иаалылыжжу-ан, лара лхы дақәызбуазшәа дынцәытқәкәындкәындуан, егьырт азәгьы имахауа, лхала данаанхалак. Убри азлыр-хон, лара илыхкьаны атаацәараҗы цтәык тдысыр лтахы-мызт, уи зегьы зыршык еипш хәцәылхьчон. Егьырт зе-гьы рылымкаа сара еиха деилыскаауашәа лыпхьазон ақнытә, зны-зынла уаха царта анылмоузалак, лгәы ан-кыдгылазалак, иаалымқатәны җбақа-хцәқа ажәа тјар, апырпыл цыка еипш ицахәцахәуа, санцса, лара лтаца Цару лышка ағыналырхон, сара ианақәғыстуазгьы ықан, исмаҳазазшәа анықастқозгьы, аха лара иаразнак сеилыл-каауан:

— Ацәаҗа баапс лымоуп акәымзар, пшралеи сахьалеи қыта дук дапсоуп. Дахьаацәыртқлакгьы зыбла хылымкуа дарбану?! Аха иазуугәышьыозеи!.. Амала, уара, нан, Алхас, изакәызаалак ак хьаас иқоумтјалан, уара уи злоухугаша,

умч ззукша рацѣоуп, — данааипхьбалак сара дсабжьо далагон. — Иаахачхап. Икахтцарызеи? Баз иоуп зегь реиха ирыцхагѣышьоу. Ох! — лнапы иакыз акамчы атцас баапс змаз аеы инахылкьазшѣа, акалашѣа лыварахь иаакьаны, лѣынахылгарц зымѣа днавалон.

Амзаѣа сааижьѣеи рацѣакгьы тцзомызт, аха цаса аоны аанѣасра санаалоз ааста, уажѣы санду еиха цѣажѣартахѣыс сыхталкуа далагеит.

— Уара уабду ианиааз Ацсны ахьынзаназаазоз ибзиа-ны ирдыруз арцысын, — дналагеит уи, зны лгѣы алаказаны даныказ, ларгьа нацѣкьыс лкьышѣа иныкѣкны, уи дыкѣпшны дызлацѣажѣарц илтахыз аамтѣа еилыкка дналацшырц лтахызшѣа. — Уи ифызцѣа дрылагыланы дахьаацѣыртцуаз, зегьы ааитцаирзуан, чапашьала, еинаалашьала ицназгоз, шамахамзар, дыкьамызт, ахѣсахѣыцкѣа иара рылацш дшаатцашѣалак (сабду Баса ихьз санду иахьагьы илхѣазом, уи ацсуа тцасла ицхашьароуп хѣа илыцхьазоит), рхы ахьыргара рзымдыруа, ишакьшакьѣо, уаха царта змамкѣа атшѣара иаабжьарцалаз ашьабстакѣа реипш, ршьапкѣа каткато ихылда-зылдаха иааилахон.

— Убастцѣкьа атѣитцш бзиа иман акѣу? — сызтцаара итѣегь даашьтнацартѣа сналцыххылеит сара.

— Уи ускантѣи аамтѣазы дзымбаз ауафы иоухѣеит хѣа зегь дара роуп, инагзаны изеилкаауам, — ацыркьхѣа инеихьыршьыз аспычка еипш днеицралеит лара. Ажѣала иуасхѣеит хѣа иабаухѣои, хатала уара дубазшѣа указар даеакын.

— Иара ус дахьыказ дамырцагьазозиз? — лцѣажѣараѣы илыхѣап хѣа мацара иньбжьасыргылт сара азтцаара, уи афыза агѣара зынза сцѣа ишаламызгьы.

— Зынзаскгьы! — ажѣакала иааѣахылтѣеит уи. — Ихы зыпсаз идьруан, аха изакаразаалак пагьара илазамызт. Ацѣаѣа бзиа, ацѣаѣа хаа иман, дуафы кѣымшѣышѣын. Иѣыкѣтѣара мацара зыпсазиз? — лхы ртцысуа, ицъшьѣо иаалгѣалалыршѣеит дцѣажѣо дышнеиуаз. — Дѣырца-ѣырцо, иеларцѣ дакѣтѣаны уи дахьаацѣыртцуаз аизараѣы зегь

деицгэартон, хатцаггы-цхэысггы, ихъз хэаны, абрыгь-абрыгь ауафы дахъааиуа жэбома хэа, ршьап-цынтцакэа ирыкэгыланы, азэи-азэи еихыхэхэа-еитцыхэхэа иара иахь апшра иалагон. Иара иеы абга даласазшэа, дымтцысзо да-абжбалон, ицэаара ацэыртцра мацара имфа алхра иазхоны, нас ауаа ахьеилагылаз дниас-фиасны, дныкэпрааны иеы ирхэмаруан, рацэакггы дыкэхазомызт, амацэысеимкыара еипш, даацэыркыа-цэырасны, ихэапшуаз аипххэхыцра нагзаны иразаанза, днарымпытаз дцон, дара рнапеин-кыабжкэаггы наишьтартцон. Убас акэын ескынаггы, дахьцэыртцлакгы... — Нас абра саанагеит, — санду лхы-лэы зеггы уаанза гэалашэарыла ишцэажэоз, ацыхэтэаны илхэаз ажэакэа рыла лкэыпшра ашыкэскэа ркнытэ иа-хъа уажэраанза дахъааихъоу аамта акынза иаразнак деи-тацан даакапазшэа, леаалыцсахт, лыкэра быргра ианаа-лоз апшра аашьтылхт, лыблакэа амцабз рхыла ишыкэаз иааикэахэит, аха уи азныказы акэхеит, еитасра кыакк ахасаб ала, иаарласзаны леааизылгеит. — Абра саана-геит, — зынза аеа бжык ахатцаны иаалгэалалыршэеит уи. — Шыапымшла саанагеит. Акафхэа атаацагацэа ашэа хэо абри аштэ саатаргалеит. Акасы шкэакэа исхаршэыз салцшны избон сара абра санааргаз ауаа аштэ икэыз агэыргъара, нак-аак ауаа сыргэыларгыланы апарафэырпы сыкэыпцо, акамафкэа еифакшо амардуан сынхаргалан, ауатах сныфнаргалт, афнатафы стыц аалсхын, убриижьтеи аброуп, нан, сара сынхартэагы, сыпсыртагы. Уабду сгэы цэызкыаша ажэак ааифэшэаны слымха итамфыцызт, даа-ра дыгэнаалан, — абар, абар, лылагырзкэа нтышэшэаны рфэынархап схэаратэы лоуразоуроу даапшцахеит. — Аха уи иазаауазеи, — лара лхала даалтцны, даакэгъежыт.

— Избан? Ихэала, ихэала, санду, сара уи бзиа избоит.

— Ех, — фэцхъа леааиталкит уи, — абас абыржэы ушы-кэу лыбла уабарауазиз, уан, хлахэада! Ацэашь бзиа еипш, дкаччо хэфны дшыфнагылаз, бзабаак анылбашаз аамтазы днеилаблы дцеит.

— Сара дысгэалашэоит. Абыржэггы сапхъа дгылоушэа

дызбоит, лыпшра ааицамкзакэан.

— Даанза умнеиааит, — шэарта дук ахь снапшызшэа ажэала саалыхчеит уи. — Уара уан знызатцэык дызбахьаз дихаштуа дыкэзма, абжьюаа зеггы рёы ачамгэыр дантцаны зашэа рхэоз лакэын. Уара усқан зынза умачзан, аха иум-бои, дугэалашэоит, аблахкыга уан.

— Ааи, усқан зынза смачзан.

— Зынза умачзан, — еиташьақалыргэгэеит санду. — Дызлаугэалашэозеи? Аха иугэаламшэаша лакэызма, уара уан хазына?

— Уажэы лыпсы тазар? — саагытцэыгытцэит сара.

— Ааи, уи лыпсы тандаз, сара сызлымхак ғамзарггы, — сара сеипштэқьа гэтыгығыаала даацэажэеит санду. — Уара уан Тытышэ (хара Татиана хэа хлышьтан) хэфны даныфнанагала нахыс хэфната зынза илашеит, абарақыатра иамаз еихагы аеартбааит, уабдуи сареи уи хабла иахьабаз насыц дус ихацхьазон, аха уи атцыхэтэанынза изынамзеит, зааза, зынза изаацэаны дхацхеит. Сара сгэы иатахыз сыбла дхыцшыланы илдыруан, лареи сареи хнапатцака афната шөтуан, уажэы Царуи сареи ишхэхьюа еипш, хаз-хазы хэхомызт, угэк иатцакыз реипш, апстазаара ацэағэарста алганы ихаманы хнеиуан, атцыхэтэаны сара сызварак аатацэызшэа, сцалакха адэы саақэхеит, сыбжара нсымыфрны ицазшэа. Тытышэ рыцха!..

— Сан лыпсы тазар... — сгэы цшаауа ақынза снанагеит сандуи сареи хабжыара зхы ытцызхыз ацэажэара.

— Уан лыпсы тазар, — иаасымылцааит санду, сығешеитаскыз ангэалта, — усқан зеггы зынза аеакала хқалон, хэфната зеггы аеа цэак, аеа блакы ахалон, аха иабакоу? Уи лыкамзаара хара хэфната ишаныцшыз, сара сымацара сакэзам, зеггы ирбоит. Аргмаду.

— Анпсацэа зегь абас икоума, санду, мамзар?.. — слакфакуа, иахьагы-уахагы ссызхэыцуаз азтцаара сияины ахы аацэырнагеит, уи акыршықэса инкыла-нкыло, агэра афакны исыман сшаауаз.

— Хэара атахума, мап, — схэыцра хыантақэа цсақьаны

саарылылгарц лтахны, даакэтэиит санду. — Ан гёакба леипш икоу анпсацёа рацёоуп. Шака утаху, анпсацёа хёа рзухёар игёнахацёоу. Зегь кэзтёо цёафёоуп, нан, Алхас, ацёафёа. Ан лцёафёа баацс ахшара изгёатазом, ан дахьугалакгы, дануп, анпса лцёафёа баацс ибла ихыкшало, игёы иалакбакьё иалагоит, шё-цёак ахарцаны ибоит. Убас ауп адунеиафёы ишыкоу, иара адунеи ааршазар аахыс. Анпса лара илхымшаз ахшара ргёацацха ахьяатуа ианаамтоу ианлызгёамтэ, нас егьалургы, егьакалцаргы, дзакёшёом, дарей ларей еицётёымуаахоит. Убас ауп акёымзар, Цару, илыбаргузей, лыпшра иагым, лдырра зхёаз еипш, аха атцас баацс змоу ажё дафьзоуп, аныга азна ахш анунаталак итцыгны, шыапыла иасны, ихыршётны иказтёо еипш дыкоуп, — иахьынзазалшоз азтцара иамаз атцарра лырцсыеыр лтахын, уи шака ихармжыжыкуаз акара хэцстазаара амыруадафёуазар, изакаразаалак акала, ишазеигьымтёуаз лдыруан акнытё.

— Ус акёхап, — схэа схагёра сзымго, сацёшахатхазшёа кэстцеит азныказы, аха...

— Еилыскаауеит, Алхас, иухёарц иутаху, — иаасымылцааит лара, нак исхёараны иказ заа илдыруазшёа. — Иатахым. Ус хнеилап.

— Ус акёхап, — схёеит еица еилгара амазамкёан.

— Баз дыгёнахауп, — луанытё днакёыцсычхаит уи, убрака акёац лыргылар ахётаны илыпхёазан.

Хазлацёажёоз аус нак-нак ишеитцыхтёымыз, ускан азы хахаста шахнамтёоз сырдыруа, дфёагылан, санду жёытё мётёы камод цёёфёажёк илзыкёагылаз ашё анаалырт, абафёкёа неилшёшёаны икацсарашёа, игёамтцхамтцуа, иаафьжмыжт, лара еилахёарак ртытуа, дыцшаауа дталт. Акыраамтагы дзадымтцуа дкыдхалт, нас даакёгьёжны, сара ахёыцра сардысны сахтёаз ашка лёаалхеит.

— Аа, Татиана хлахёада лпатрет, — еиха еилырганы илбарц ларма напы лацхёака инымфонтцаны инеитцылхын, икылкааны днахёацшит.

— Абар, ицёабо ахёсацёа рыгёта дахьтёоу, шёёыматёала

дталаханы...

Сыблақәа сзылқәымго слыхәацшуан сан, слыхәацшуан, еиҭа слыхәацшуан, издыруада, машәыршақә сара абыржәы сааины, лара лацхьа стәаны сышлыхәацшуа лцәа иалашәар, лхы ҫеитцыхны, еиқәыцсоу лыблақәа аахтны днасәацшыр хәа сгәы сеижьо. Сара егьа уи аҫыза агәацхара сымазаргы, лара лтәашьа уаха иаалымцсахит, уи дызлахәыз аҫьабараҫы аеакала лхы мҫапылгар луаажәлар зегьы лырцхашьозшәа. Саргы сыбла сзылқәагомызт, ларгы, убри апатрет антырхуаз аҫьабара дшатцатәаз уаха ҫаацсахшьак лымазамкәа дықан.

— Уи агәақ дызну патретк цьарамзар цьара инымхеит ишудыруа еипш, убас хгәы злаҳкычшаз ак хзынлыжьрауазиз, аха ианамулак иаузом! — сара сзызхәыцуаз дырны лара дналагеит атдыхәтәаны санду, зынза агәкаҳара ақынза снанагар хәа дшәаны. — Адунеи лассы дшацхоз лдыруазшәа, заа лыблақәа еиқәыцсаны днатәеит — гәыхәтәхьымза, Татiana!..

«Санлыблақәа...Иара апатретаҫы еипшацстазаараҫгы наунагза ихылҫеит, лара лыцсы штаз, илыхшаз, илтаху, дызтаху цәгьарак ианианы лыблақәа ирбар лтахымызшәа, лгәы иазымчхар хәа дшәеит, лара лхата заа лҫылтцәахызшәа. Аха, мап! Сан лыблақәа сара ибзиазааны исгәалашәоит, адунеи аҫы аҫаблақәак ирыламҫашьо сан лыблақәа! Урт, сан ихылҫазшәа баша иқалтҫеит, уи лара лхатагьы илылшо усым, азәымзар азәгы илшом, ацсәаха ихатагьы! Асаба ықәырчны, аанҫасымҫак змазамкәа, азлагара алу еипш, енагь иқәҳаны ицо аамтагьы иалшом! Сан лыблақәа еицакхьа рымазам, урт уажәы лыблацәақәа ирытцхәоушәа иқоуп, аха уи иаҫыччаны избоит, ашәахәа қәандақәа, абыржә сахтәоу исҫыгәхәааны сеипхьыршышьаауеит, сеипхьыршышьаауеит, ани ахшареи назаза ирыбжьоу ацәанырра қәымшәышә еиха-еиха ирҫыхо, ицәырго! Сан есқьынгы дысгәалашәон, уи лареи сареи гәаныла есқьынгы ҳаицын, ҳаицәажәон, аха итцуазиз астцәқьа, уажәеипш, иааигәазаны ҳаиқәымшәеижьтеи! Лыблақәа

итаны акәым) абри ауафы иусура схагаланы санамоу
фашьарак акәымкәа еилыскаауеит ауафи адггыли шақа
еизааигәоу, шақа еидхәалоу.

Аапынра ааины, атцларкәыкә еипш, атыгә-тыгәхәа ашә
иасуа ақыта ашәхымс ианылагылаз аамтазы ауп, уи ажь
қәатцарахь данцөыртц, мачзак изаацәазарггы, алзынрак
ацәа зеатаны ишьтаз адггыл афыхара аеазнакырц, иааир-
чыхәчыхәыртц. Ацха зыпшуа, ихала, агәылацәа зеггы ры-
бла дхымхало, атынчра иеалакны ашъхымзатра дыштало
еипш, ақәатцара даатцалт, зегь рылымкаа, зегь рацхәа
иааипцхышышьаарц, убри акара игәы азыбылны, игәхьаа-
ганы дықан.

Ажәжәа-пцыхәа, ар зышьтоу ауаф иеипш акәымкәа,
дыкәбакәшәо, дмыщцакзо, ашьшьыхәа, иахьакәым цъара
дакысыр ажы ахьыр хәа дацәшәошәа, зынза уаха неи-
хыркәа змаккәа ифаны, ихыдышышь, пцстазаара хәага
зхазамкәа икнахаз амахәкәа, имфатәны дышнеиуаз, иара
убри аминут азын инапы иакыз асекатор абжы анаага-
лак, иназхысыз намшәшәаны тцака инкашәон. Уи алама-
ла аус аируамызт, даара далыпшаауан, ихтцәатәыз амахә
фа ибаанза, инагзаны агәра игаанза далакысызомызт.

— Апцстазаара ауп, Алхас, зегь зырцшзо, апцстазаара! —
инакәыргәгәаны инатцишыын, сара сышка дааскыаны даа-
гылт уи аус ахьиуаз саннеи.

— Ииашоуп, — сақәшақатхеит сара.

— Уа, бзиа ууит, Батал! — даахадгылт Абасггы. Асасггы
дутазаап, — сарггы апцшәа сеихәеит. Изаацәазами, Батал,
макыана азахәеилыхра?

— Мап, мап, арт амшқәа злаказ ала, изаацәазам, —
инаишьтаирххит уи, — аколнхара зеггы афы инеипцын-
кы- ланы ҳалагарггы цәгъазам, — еитанатцишьыт ихы агәра
ганы.

— Ус анакәха, егырт абригадакәа рғгы ирабжьгатәуп,
аа? — Батал икынтә азин ылхтәызшәа ауп уи дыштцааз.

— Хәара атахума, абригадакәа рғы уи знапы иану
иахәтаны, иаамтаны ирыпхьазозар.

— Еилкаауп, — ихәеит Абас, иара иизбаз зынзаггы

ицэырымгазакэан. — Нас, ужэлар шыта еизозар акэхап? Азахэаазафцэа ҕарақэа...

— Абар, абар, уажэшыта иааилар ахэтоуп, — иблсаркыа ахынзаназо цыаракыр ицэыртхыазар гөейтарц даанапшы-аапшит Батал. — Җаилацэажэар хтахуп ианаалак, иара абра, хусура аҕахыейтнахуа атып ағы. — Аҕар азахэаазара иазфлымхахо иалагеит.

— Уи агыама дзыркуа иоуп изыбзоуроу, — Батал ихыз мхэазакэа дааирехэейт уи, имаз агэтакы зырманшэалоз аамта аниоу иафмыжкэа ихы иаирхэан.

Батал атыхэтэантэй ажэакэа имахэазашэа рықэ-фимтзеит.

— Шэус аабзиахааит, — дынхадтны иҕынейхейт Абас.

Батал иусура деиталагеит, ацэажэара иақэирзыз аамта азырханы.

Сара уажэраанзагы Батал блала ицара сағын, хара сгылан санихэапшуазгы, ааигэаза сааины сангылагы. Уи иҕейтыпш зегы, хэта-хэтала игэато, еидкыло, еидхэало ианааидыскылалак, иара дшынейбакэыз, ихы инаркны ишыапакынза еилшэара иқэымкэа дыттэааны сапхыа даагылон, иара имацара иитэыз, ацсабара инатаз ихатэы чапашы иманы, иара дызтцаныкэоз алқэа реипш, дхарақза, дышшэырза, изара абыржэымзар-абыржэы инейхтэарашэа, дтартаруа. Ақза ду инапала ацсабара даалцэааны адэы днықэыргыланы доуижыызшэа акэын дшыкэаз.

Азахэаазаф инапкэа, Батал Карба инапкэа, азахэа пашэқэа рыпшра шытырххэан.

Сара уи ангэаста, иназаны иттэааны сыблақэа рғы ианааи, сейгэыргейт, уафытэыфса игэеимтацыз, сыдамздам даҕазэы иимбашаз дунеи ғыцзак аасырпшызшэа схы сыпхыазейт. Адунеи зегы, ак аабжыамыжкэа, ипқаауа сахысыргы исымбашаз аасырпшит.

«Абри мацара иапсан сара Амзаҕақа саара, абри «мацара!» — сгэы саатгэыргейт сара.

Афныка санаауаз, алмфанык Батал сыбла даахымтцуа

саңхьа дгылан, иус еипш, иаргьы еилахэарак имазамкэан, деилыкка, дыцкьаза.

«Азахэаазаф инапкэа» — иара катцаны саалгазшэа, убри амш иаалызгаз ауафы исахьа иатцэфтэыз ажэакэа дара рхала иаины сыхшыф афы заа ртыц ааныркылт.

11

Амзафа сааижьтеи, Харковка, Ада лыхьзала, шака шэкэы дэыкэстцахьоузеи, аха башоуп, атыша итахауашэа, зегь ныбжьахэаша ицоит, урт ртак хэа цэахэакгы смоуцт. Сара шака зыфуа акара ларгы лыгелырдагэоит. Аеа-зэызар, шыта игэы акэыпцэаны дакэытцхьазаарын, аха сара сакэытцуам, ес анцэа рымш ифагыло акы аабжьа-мыжкэан афра сафуп. Изыфует — идэыкэстцоит, изыфует — идэыкэстцоит, убри сафуп, мцурахандеи ззырхэо иеипш.

Уаха еилкаак сымазамкэан адэы сыкэын. Зны-зынла, агага еипш акэын схы шызбоз. Аеакы акэым, сыфны сахьааиз, стаацэара рзгы еилгамызт сызустдаз, хнеивыс-аавысуа акэын хшеилаз, гоу-гоу хнеицаажэо, ишакэым, цьара хажэоакэа аайдкыслар хэа хшэо. Аанфасра, аам-тала иааз ауафы ипшра шыта исымамызт, афхэаракэа зегьы цеит, аха аеаганкахьалагы, схы-сфы еилганы ирбозмызт, сыгэтакгы рыздырзомызт. Саби сандуи уиакарагы иазхэыцзомызт, сеибга-сызфыда афны сахьыказ, мал дук еипш иахэапшуан, рааигэа сахьыказ доухала иаргэгэон. Аминей Адамыри иаасыцрымтцуа усгы исыцын, сыкэша-мыкэша ак схымсырц срыхьчозшэа, рылапш саатц-мыжьзо. Урт Амзафа сыказаара еигэыргэон, уаха аеакы иазхэыцуамызт.

Цару лакэын сара Амзафака саара зтыц икэнакьаны иказ, сахьылбоз лыблахатц аргьежьюан, егырт иахьыр-боз, ус аламалагы исынсырцшрым хэа лгэы итан, лцэа итатцэахны илыман акыраамтагы, схы ацэгьара амыргакэа дахьааз дцаанза иаасычхап хэа, аха скыдха-

лацэазшэа анылба, дарцапашькуа далагеит, уаф ибла иаахгыло акара илылыжжуа. Дгэамтцхамтцуа, иаалымпы-хьашэоз нкыдкба-аакыдкьо, аоны дамкуа даафонахейт, аха зеггы реынапхьак-аапхьакуа, дара рхарала хэатэык лырымто, леырцэыхьчо иааиуан, уи лара еихаггы дара-апкуа иалагеит.

Ианбапжэои хэа ицшын.

Сарггы лара Цару латцкысггы сааицэахейт, сшыткэацра ськан. Азэггы даламгалакэа, лареи сареи хайцэажэаны хайлибакаакэар стаххейт, цэала хнахыкэша-аахыкэшо акэымкэа, иаахтны, хаблакэа еицапшуа, шахат дхабжыагы-ламкэа. Лара сшылбоз сара сацэымфашьо издыруан, сара схата лара сшылзыкызггы шыахэла еилылкаауан. Уажэы ишыақэыргылатэыз нақ-нақтэи аусқэа рхы ахьдырхоз акэын, убри аилкаара акэын ларггы дзеишэарыцоз.

Уафытэыфса хцэажэара шахатс дамамкэан, енак лареи сареи аоны ханеизаанха, инықэтца-аақэтцо акэымкэа, сы-шиашаз, иаацэырызгейт:

– Хьаас ибымоу здыруейт, Цару.

– Исымоузеи?

– Иара убри ибымоу ахататцэкба.

– Уи закэызеи?

– Акы сызбыцхраараны ськам. Изакаразаалак.

– Усмыцхраар калом хэа суашьапкызшэа убама? Уш-смыцхраауаггы здыруейт, ада схэартазамкэа саака-ларггы...

– Сара сааит аоныка, Цару.

– Избоит.

– Сшаара, наунагза.

Цару зынза леаалыцсахт, леылзымтэахуа акынза, ацаха цшқа еипш дкэашккараза даакалейт, нас еиха-еиха деибакуа, лхы-лэы еицралан ибылуа даакапшьхейт.

– Уи шца? — ишылтахзамыз илызнымкылакэа иаа-лыфкэейт. — Иаанагозеи наунагза?

– Наунагза сааит Амзафеака, абра сыфны, сахьиз саан-харц.

– ...Аха утцара узылгыз? Узанаат?

– Иара абра, Амзаға, сқытан схы иаасырхэарц.
 – Уи катцашьас иамоузеи? Ара? Амзаға?..
 – Ибзиазаны иамоуп.
 – Исзеилкаауам.
 – Ибзиазаны еилыбкаауеит.
 – Сара стэы сахапужэаларц.
 – Ибхарамкэа, мап! Ианахэтоу шатара бауам. Ибдыру-
 аз, изакаразаалак!
 – Суршэома?
 – Мап. Бгэыбеаныстцит. Заа...
 – Уара ушааз еипш, иаразнак Абас уидгыланы ацэа-
 жэара уалагеит, зеггы ишырбоз, ишрахауаз, исхаштыз
 цьумшьозааит. Наќ-наќ, иаауазар, зынза ухы сакэыхшаны
 сдэыкэутцит.

– Аус злоу бара бшыќало еипш ауп.

Уилара исылтоз атакќэаггы хэыдазамызт, убас ажэаќэа
 неимда-ааимдо, акыр хдибашэеит, нас хэаанахкылт,
 усќан азы иазырханы. Хэаанахкылт, аха дасу хэыхгылаз,
 ларггы сарггы иаанкылан иќамаз атыпќэа хшырхымшэоз
 еибаххэеит.

Сыфны тэымуафцас сшыќамлоз лакфакрак амамкэа
 илсырдырт, уи зегь реиха деитцанарѓэѓэеит, наќ-наќ лара
 сшылхылго, сара дшысхызго знапы ианыз дасу иаахар-
 цшуаз ачхара акэын. Сара итцегь санмачызггы санцсеи
 сареи зынза хааibuамызт. Уи зыхќауаз амзызќэаггы ра-
 цэан, аха уи атэы аеазны.

Саб иакэѓышыан фацхэа зегь реиха стэы иалаз, ие-
 хэытцэѓэаны игэнигоит аханатэггы шыаќэгылашыа змам
 санцсеи сареи хаизыќазаашыа. Сара еиха-еиха еилыс-
 каауа салагеит уи дызтагылоу ауадафара хэанта, ф-мца-
 кы дрыбжэабылуа дрыбжэахеит, аха еилыскааит хэа аус
 иабахэоз!

Азэы игра изарггы ќалап, аха сара исылшом, исыл-
 шатќэќом. Еѓа зундазггы схы сзазымиааит, иамуит!
 Сан лхатыцан дааины афны данаафнагыла аены инар-
 кны (усќан сара смацзан) илхыскааз атэым-цэафа шыл-

хыз, леаампсахзакәа дшы́каз даанхеит, лара ус ды́ка-замзаргы́ калап, аха сара сыблақәа рҕы уаха дмааит, дгәакьахартә сгәы даднамкылт. Ларгы́ дыгәнахахеит, саргы́. Ларгы́ цаса-цасақәа, данҕы́цыз даара леылшәеит дысзааигәахарц, иаа́кастоз зегы́ лычхауан, даасмырбуа а́кынза данназгозгы́, сан лшы́а сара затҕы́к изуазшәа санылҕагы́лазгы́, аха акгы́ смыхәеит, иаашы́тсхыз амҕа сақәымшәо сықәын. Иахьагы́ аҕа мҕа́кы сзаны́лом. Сгәы иаатаскуеит, аха баша ҕырххароуп.

Цару ахьырхәшы́ақәа рацәаны илдыруеит, ацә иакәкны ажә хәа, иаахтны сара дсыжәлар, ишлыкәымҕеио лдыруеит, иланасыжыуам, ацымхәра лахауеит, убри а́кнытә, днахыкәша-аахыкәшо сывахысра далагоит. Сара исхыр-кьаны саб иоуп зегь реиха ицәы́тталфо, иешацәихьчо, егы́рт хаиланамгаларц зегь иара ишилаигзо лдыруеит, уи лара дыцнажәо а́кынза даргәаауеит а́кнытә, ахамыштыхә дталыргылоит, бжеихан иааикәылхәацәо зегы́ атак кам-тазакаә илбааидагәышы́оит, амҕа́ак амыртбаарц, апырг-кәа игәыдылтцо ицәа иаатархышәашәан ирцәаларц, аха иара дафеит, аты́кә а́кынза дналцеит. Икы́тҕсыт ы́кам-кәа, дхьадышы́шы, дуафьбжаха адәы дықәуп. Саб лыз-хара аникәылхәацәалак, дымҕасны дышнеиуа, илым-фатәны санду а́кыгә аалыхлыргон. Уаагы́ даангы́ломызт, ахәы́цқәагы́ лшато́мызт, акгы́ рхара́замкәа, и́калаз рзымдыруа, инеихәа́цш-ааихәа́цшуа, изыхлыр-кьо рзым-дырзо иаанхон.

— Сан илыхы́ыз удыруазар, Алхас? — дгәы́зианза, дшәа-пырха́пуа сахы́кәзаалак сы́цшааны дсазтцаауан Амина, лы́цсы́ц лыхәламзо, лгәы ты́тҕны ицо. — Сара акым-зарак касы́мта́зеит, лара... — акы́жыхәа инеима́тәаны атцә́уара далагон, сгәы лы́ҕены́тдаршәны.

— Лгәы бзиа́мзар акә́хап, — ахә́ычы иласхәашазгы́ ҕеила исәшәо́мызт сара. — Былцә́ымшәан, ды́бзиахоит.

— Дычма́зафызар, ды́шьтала́рауа́зеи?! Ахәшә́қәа лжә́ыр.

— Ды́шьтало́м. Илта́хым. Лара ды́зхәшә́тәуа ахәшә́қәа

рыпшаара уадафуп, — дысзахгозар хэа снакэаратца-аакэа-ратгон, аха лара дсыдчаблан сылкуан.

— Илзыпшаа, Алхас, — гэыкала дсыхэон уи. — Ахэ-шөкэа...

— Ибзиоуп, — усқан азы далааныскыларц дсыргэыгуан ахэычы.

Энак зны, Амина зынза сгэы иаанамгазоз, схы итам-шөашаз, мазак сзаалыртит, егырх зегь ахыыказаалакгы, убри сызланажыуам Цару.

— Алхас, иахыа шыжымтан амағазиахь ханцоз сан исалхэаз удыруоу? — ишыкалцац еипш, цөгъара атца-замкэа, сара слымха акынза анагзара ахэтаны ицхъазаны даасыдххылт уи.

— Ыы?

— Уара Акэантэи исзааугаз аткы-гра сшэыстцар лы-муит. Ибнаалом лхэеит. Сара уи сытцккэа зегы ратцкыс еиғасшьоит хэа анласхэа, ибмырхааит лхэан, ирууаза иршэны икфалыжыт, ибзаазгазгы баргы хэа дагыа. Из-бан? Аа?

— Исыздыруам. Беичахалар лтахызар акэхап.

Хара хус еилацата Амина хэычы дабалазгалагэышьоз, иахынзасылшоз уи гөфара хэычык цъара илызцысыргы, апсакъара сеазыскуан, уи ахэыцра далызгон, лара ан, убри афыза лхы иахыатэалшьоз сархагахон, тынч сартэомызт, аха исраргамар уафытэыфса измырееиуаз аттэы сыр-тысуан, убри акнытэ, исычхар акэын. Адамыр еиха дых-быцын — уи цөалашэарақак имамкэа дыкамызт, аха адэахы ицэыригомызт, амцеипш, иеацэыхьчо даауан.

Энак аоны шыказ агөашэахьтэ азэы ибжыы геит:

— Апшэма укоума, апшэма?

Амардуан снықэыххит.

Ахапшыа тыкка ду итыфрызшэа, Бгазлоу, аоны атца-кантэ абжыы тахэаеза, иаатцыфрын, агөашэ ахь хаха афынанахеит.

— Уаангыл сымхэеи! — аетцэа кыднацаартэ саб иб-жыы цар ахыкэалаа еипш ианахьза, апхыатэи ашыапкэа ахынықчаразыз, ихбыкыны ачааннакылеит, иацэымыг-

ханы иагъаакрымҕерымит.

Саб аматцурта ддэылтцны, ашта дықәланы агәашә ашқа днеиуан.

— Алхас, аоны уқоума, Алхас? — ҫапхъа азә ибжыы геит агәашә нтытцынтәи.

— Ара дықоуп, — иаасапыганы, сара смыщхәрас атак қаитцеит саб.

— Ара сықоуп, уара уарбану? — саб инаишьтасырххит сара, уи иажәақәа сыриашозшәа.

— Дата соуп, — ихәеит иахтаазгы.

Дата сицыларц саргыы амардуан сналбааит.

Датеи сареи ауха атц акыр иаагеит.

— Ахәынтқарра амҫақатцатәқәа иамоу иара иазхоит, — хәынтқар уаҫтас акәын Дата дышцәажәоз. — Хара ххабла мҫа хара иҫахтцароуп. Аәазә дааины иахзықаитцаанза хәа хәпшыр, ххы аажьоит ауп иаанаго.

«Азамана. Икашәтца! Сара мап ацәыскыр хәа ишәо-да? Насгыы уи ақатцара азин уеизгыы-уеизгыы сара сақә-шахәтымхакәа иамуа иқоума? Сызустада сара? Амҫа қа-тцара иазку нцънырума? Абғалартахь амҫахагалара аус аитцыхра снапы иантцаны Амзаҫақа саашьтума, мамзар?.. Амҫа атцыхәала абри ақара сара сзықәиргыжыуазеи Дата? Абри ақара сабадхәалоу сара убри аус?.. Исзеилкаауам...»

— Амҫадара зеггы иреицәоуп иахьатәи аамтазы, — иажәа анагзара дағын ҫапхъа Дата. — Дара рыдамздам азәы ишьапы ахьизмыргыло аказгра бҫацамкыра инеи-ны иаҫанхеит Абғаларта ахабла иамоу ауаа. Адунеи зе-ггы иакәганы, ацма-цәа иатцатәахны иамоу ажымдыр еицш, уафы имбазо, хқыта ақәақәа иқәхеит.

— Егъаурым, уиггы атыц иқәшәтцап, — гәаццыхәарада иналасыршәт сара.

— Избан ус? Атыц иқәышәтцап захьзузеи?! Атыц иқә-хтцап ухәар — убри саҳаит. Усқан — иажәоуп.

— Акыр сшәыхәозар...

— Убас! — Дата иичапаз аус атцәымг налаирқацазшәа, ибжыы лақәиргәгәеит. — Ирацәоуп хұсқәа, Алхас, — агә-ҫыгь сагар хәа дшәозшәа, дналагеит ҫапхъа уи. — Ира-

цэазоуп! Ауафы иапхба аус рацэа анышьтоу ауп иаргбы иеанеизиго, имч аарпшрагбы анилшо. Аеа ус дук хацхба ишьтоуп, убрыгбы угэаласыршээр стахын.

«Уи закэызеишь?» — сгэы саатахэыцит, деицымкба-закэан. Иара иқэыршэны ацэажэара дафын:

— Азахэаазара аус. Иумдыруеи Амзафеа адгбыл азахэа шака ианаало? Амзафатэи апсуа фы ахыз шака хара ига-хёу? Аха изхэартёузеи, уи аганахь хадгбыл иалшо аб-жеитабжагбы каттам. Иара адгбыл ахата хэхэоит — шэааи, сгэы аартны икуп, шэсықэаарых, исымоу зегбы сы-лышэх, шэара ишэцэыстцэахуа акгбы сывам хэа, афы тыршэашэа ихэхэапшуеит, хара, бжеихан хеырдагэаны, хаблақэа акэыганы зымфа хадшуеит. Ицхашьароуп! Зегь рацхьазагбы хара, афар хзыхэан, хабацэа, рабацэа, урт рабацэа икартцаз ахьхэихамхаз! Урт рахэтэ имазеины ихауз акны хэхбаангылаз, иахьхэитцымхыз! Хара хнафс, хара хашьтахь игыло иханарыжьру уи?

Амзафеа акытан азахэаазара аус аитцыхра, артбаара атэы убриакара дханагалеит Дата, иаанкылара уадафох акынза, нак-нактэи илапштцашэарақэа мтцэыжэоатцас итцасны, дышьтцэаны, ихы изнымкыло дрыманы ицон, уи иажэақэа уерытаны уаарзызырфөыр, угэы иаанага-рын, абар, шыта иаарласзаны, аеашықэсқэак рышьтахь амзафатэи афқэа, аехэақэа ирнымзало, ирхытцны аеахэа ицэқэырца-еилаеэо, адунеи зегбы иахьзартэ реынархап хэа ацакба гөеилартэара цкбаны, фыц иаацэыртцыз ашь-ха зыхь еипш. Лабфеаба убас ибозшэа акэын уи иажэақэа шытыпрааны ишцоз.

«Ииашан дпоетуп, дромантикуп иус афы. Уи насыцуп. Шака ибзиоузеи ус ауафы даныкоу, игэтакы еилыкка, ашь-ха зыхьеипш, ицкбаны данзаапшыло, уи лабфеабеитэырц имчқэа зегбы аназикуа! Ихэыцрақэеи, игэтакқэеи зегбы цхбака иахьыпшуа! Аха уи, иара, Дата иусқэа, иара игэтыхақэа роуп. Сара? Сара иара иапхба гагатцас, иааи-таххар снытцаба сцо аума сыштэоу? Уаха акгбы сала-казамкэан, шахат мацарас? Ибзиоуп уи акыта зегбы иа-

зеипшу аускәа сахърылеигало, сахъыргәылаирпшуа. Ита-буп. Даараза итабуп. Аха Амзаға сааижьтеи, сара атцара сызтаз салганы, сзанаат ҕыц сыманы сааижьтеи, Датеи сареи, ас тынч ҳайдтәаланы ҳаицәажәртә уажәада ҳаикә-шәахьоума? Хгәы пибатцәахьоушәа! Сахъатыхыџтас сып-сы тасгъы дыказам. Зынзаскгъы! Иара Дата, акомҕартә организация амазаныкәгаф иакәымзи зегъ рацхъазагъы сара сыгәцаразкшаз, уи амцхәрас, даакылсын, узыниаз, узынпаз нак иухарштны, сара иуасхәакәо уаарызхәыщны, ашышьыхәа абра аус ула, усахъатыхракәа нак уааркәатцны хәа сабжьеигоит, ус аума иаанаго ари? Ишца? Амџакатцара ихәан — азамана схәеит. Азахәаазараҕы сатахума? — Уаа-гъы сыхиоуп, схы сеигзом схәеит. Аха сара сус аҕы уафы дсыдымгылазои? Сара уаха хшыџышытра стахзами? Ас угәы изаанагозеи Дата ас?»

— Уара уацхъа ауп, Алхас, тја змам, хәаа змам адуней ахъаатуа, уара уацхъа! Зегъы-зегъы унапсыргәытја икәгылоушәа лабҕаба еилыкка иубо асахъахъ аиагара уахъымзо, зыкнашыкәса икәоутцаша умымтцәо, абра, уара укыта, уаалымтцзакәа иааутаххо зегъы убла ихгыло. Аа? Алхас?

Иааҕеишыеит Дата иажәакәа.

«Изакәызеи, мшәан, исахауа? Ари уажәраанза ицәажәоз Дата иакәу, даҕазәу?»

— Дата! — али-пси рыбжьара схәыцра еимкъара салтцны сџаткҕеит, хара ҳахъеицәажәоз ауатах сындәылпырны ажәфан сналашәкәа сцарашәа. — Уи еипш аамтја збарушь, дад?!

— Акультуратә Хан аҕы акәакъ чыда еиҕахкаароуп, — аҕа уск апшьгара деитаналагеит уи, ипсыц ихәламзо. — Аусураҕы зхы бзиан иаазырцшуеи абафданкәеи рсахъакәа еилыкка уафы изырбо. Еилукаауоу, Алхас? Убри аус уара хадара азууроуп. Чыдала уара уахагылароуп, иацсоу рыхъз шытнахуа, иацсам рыба тнахуа! Ажәеинраала ҕы-ракәагъы рытцәфны, уи иазахкша, изылшаша ауаагъы ҳацшаауеит, хнашәаашәар.

Иаргъы саргъы ацәа ҳабла иаахымлазакәа, акы ҳаалгар

аеакахы хаиасуа, хшеицәажәоз, хаибаркареит.

Датеи сареи хаикәшәара апстазаараҕы саргы тыцк ааныскылазшәа снарбеит.

Ус егыһкалеит, иаарласзаны шыжыымтанк, ҕыц аза-хәа аитаҳара ҳалагараны ҳахыһказ атыц ағы хаизеит. Зегь рапхъазагы адгыл азыкатцатәын, цәаған шытахь икәакәатәын, арыц еипш иҕыпны ицо, иахынзахәтаз итыжаа-тыжааны ауац ато, аитаҳара ҳалагеит.

Атцх иаахамнахаанза азахәеитаҳара ҳағын. Ауа ска-рауараха, саапсаны, схы-сгәы ақәкны аоны сааит, апхзы икастәаз сгәықбарақәа сгәылцәцәааны иагазшәа схы збо.

Сиартәғы схы ахынықәыстаз, срахатны, ацәа сынта-хәахаа сагеит. Сыцәа убриақара итынчын — игәағыны пхызкгы сымцан изықәымлеит.

Ашарцазы, иаалырқаны, сшақәымгәыцзоз, сцәырҳаны сҕыхеит.

Сгәыларәҕтәи ауатаҳаҕ ағыҕа ааилдыргеит. Бази Ца-руи рыбжы ҳара иҳабжыз ағәтәы тзамц иазнымкылазт, аоны зегы ааиланархыцхыцит.

Цару лыбжы иаразнак издырт. Зызбахә лымазгы...

— Быстыхә, быстыхә сымхәеи! — ихата иеипш, Баз иажәақәа мчыдаза, аарла слымҳа иаатафит.

— Ыы, — лиарта дылакәымпылны, даағызын, ллымҳақәа лыцгәарц ахыза лхы инакәыршаны, атзамц ахь лҕы нар-ханы, днаиеит санду.

— Сан, икалазеи? — егы ауатах аҕынтәи лыбжы геит Амина. — Икалазеи, сан? Аа?

Амина лыҕбатцыҕатцәра бжы тақда иаанхеит.

12

Абартца саннықәгыла, аматцурта ашә ааимцааны, сан-ду дышьқыруа даадәылтын, ашта днықәлеит. Акәыт-қәа рылапш дшаатцашәаз еипш изышыцылахыз акә-хап), ргәырҕабжы рзымтәахуа, лара дахыцоз ашқа еи-бароны рҕынархеит, аки-аки тыц рибамто, еиндатло,

илываеырбо. Лара, қылара идэықөлаз ар драпгылазшәа, леаампсахзакәан, леапсатәны днеиуан, ируа, ирхәо, изакәызаалак лара лзыхәан акгы атданамкзо. Аштә атгы-хәа игылаз ара ду амтан, еихә ихтырашәа иахыыказ дан-неи, даангылт, акәытқәагы иаразнак иаалыкәшан, иара убыскан, дара ирызкыз аркәашага аацәырылгазшәа, еи-хыца-еитцыцо иааилалт.

Сара абартдә сыкәгылан срыхәапшуан. Шака илас-ны ирыкәшәозиз урт ацыкәреи рыцкәа, аанғасымфәа рымазамкәан. Усхәартә дук ағы, акыпцхыга машыынакәа иааиларыпсазшәа, акәын урт акәытқәа ацыкәреи рыц-кәа кәшәаны ианылбаардоз ирхылтцуаз абыжыкәа аштә икәшьқырны ишаауаз.

Амардуан сналбаакәан, сыфны сғынасхеит, аеҳәа иа-ныланы иааиуаз ашьха зыхь снатцагыланы сысесрыхыырц, атарчеи зманы инеиуа иеипш, сымпахышы шыкәакәа ап-ша иахьартысуаз, исхацеипеиуа.

— Угылама, сызкәыхшаша? — дахыгылазтәи иааиуаз апша иаасыпнагалеит санду лажәа кәандакәа.

— Аиеи, санду! — сымфасны сышнеиуаз атак кәстцеит, лара илахартә.

— Цшзала игылалаша! — лнапкәа рыла сызкәа днахы-сызшәа сааипхыыршышыааит урт ажәакәагы. — Уажәытцә-кәа, нан, уажәытцәкәа! Сара унсырхазом, — атакы атаны иаасытцалхәеит уи, лыбжыы еихә иааргәгәаны.

Какалк кны амфәа сыкәлеит. Усура. Уаахәфык иаҳасаба-ла. Аусуфы иаша ишихәхоу еипш мыругала сееибытаны.

Амзафәтәи ашыжы.

Адгыл сныкәпраа сцарашәа сласкәантраза снеиуеит, ашьха икәкәан иааиуа аҳауа цкәа лас еипш, сгәы зфыдаза, сшьамхкәа сытцпраауа. Аккара сытцаланы сахьнеиуа, ахьакәа рых пату ақәтцаны, наунагза, дара, абри изну ад-гыл ишақәнаго еипш, хатыр ақәыртцаларц фәтахьас иры-дыркылазшәа, маҳәра уа, еицырхашышыы еилагылоуп. Абыржәоуп атцх ирхаршәны иамаз акасы шыкәакәа тцага апша ирыхнацааны, ртеитцш иашатцәкәа аахәаны иан-

гылаз. Уажә сара сызмоу ахаблара зеггы, абра инаркны Абгаларта аќынза, хъароуп, хъароуп инеипынкыланы.

Ахъара сытталаны сышнеиуаггы ифашъазом, абар, уажәшъта ишоит, хашъха цырцыр Къантаз амра гъамгъа-муа иаахамгылакәан икам, аккарафы, ана-ара, алашара цөыркъа-цөырасуа иаакылччоит. Ус хыхъынтәи атцлақәа рыбжьара ибжьрааны амра шәахәақәа амфәхәаста инаныпсалт заа сгыланы усура сахъцоз азы иара амра ахаха иазгәатаны, сымфә хырахәыцла итәналахауазшәа.

Ахаракыра сықәлан сахънеиуаз, наќ, хараза, ашьхақәа руак азыбжарак амыфрны афәанахазшәа, цәка, аифәхаа тәула, адагәара итыфны аарла слымха аќынза иаафуан Аалыпста иахылтцуаз абжыы тәхәәеза.

Сымфә, наќәаратца-аакәаратцо, цъара, иаразнак афәда аекнахауа, нас хлантды афынанахо, аеазных анаара аеантцо сахъырцшны Абгаларта ахаблахъ саманы ицон.

Хабацәа рабацәа, урт рабацәа, дара урт рабацәа, ес, нахъхы ажәытәза абри хазну адгбыл рацхъаза ауаа анықәнагалаз аахыс, рыцсы антәз иааќартцоз зеггы ззы-ќартцоз дасу дара рышьхахъ игыло абицара ирыхъзарц, убарт рыпстазаара иахәарц, иарманшәаларц акәын, урт цсахны, фыц игылазггы зфыз убри акәын, дасу дара ртәала, изтагылаз аамта ишақәнагаз ала. Убарт иртәышътраны иахзынхаз ауп иахъа халацш иаатцашәо зеггы. Хара хазтагылоу аамтафы ххы шымфәацааго, хара ханыќамлалак ифәгыло абицара фыц ауп ахә зшыо. Абас еикәшо ицоит аанфәасымфә змам ацстазаара аамта.

Иара абыржәы, Абгаларта ахаблахъ ифәагараны иќоу амфәаггы ззыќахтцо иахъа уа зыцсы таны инхо рымацара рзы аума? Хәара атахума, мап. Уажәтәи абицараггы арманшәало, наќ-наќтәи абицарақәаггы ирцыларц акәхап.

Абгаларта...

Ари ахабла ахъз шаќа иуқәмақаруа аќара, иара ахата шәартәзам. Еихаразакггы иашыцылоу изыхәан. Цоуп, зеггы ишырдыруа ашьха тәкнахара баапс иамоуп хәа ауп, аха знык, уахъ узнеир, ар ирзымго абаагәара чаца утоу-

шәа ухы цхьаза, амала, ус иаармарианы уафы инапы ахьынамзо ишытоу хэынхқарра цхьак хэычык еипш ауп ишыкоу.

Ма изакә дгьылқәоузеи Абғаларта ахабла зықәгылоу!

Ачашә! — Адгьыл барақьат, адгьыл цсыла. Зегьы анаа-лоит, инкоуршәыз акы ашьта арзуам, аацын шәты еипш, иара уаатқәкә ифытцхахоз, адацқәа адгьыл иналарцсны, атыц аанкылан.

Ара инхо азәгы, дшушыуа идыруазаргы, дыхтәаны аеацъара нхара дцом, избан, иабаипшаауеи ари афыза ад-гьыл бзиа, ахауа зфыда? Амфадара иаргәамтцуазар, уигьы абар, шыта ирызбыша усны иаарыдгьлт.

Ирацәазоуп Абғаларта азбахә злагахьоу, хара храйон афы мацара акәымкәа, уи антытцгы. Адипломатцәа ишырхәо еипш, нтытцтәи адунеи ахь Абғаларта злацәыртц-ша, уахь ицәырнагаша мацымкәа иамоуп. Зегь реиха Абғаларта злардыруа, азбахә хара излагахьоу уа иаадры-хуа ататынкәа рыла ауп, «ацсуа самсункәа» хәа изышьтоу рыла. Ататын ус аказацәа, уи атәы зегьы иреигьны из-дыруа, шақацъарантә, шақантә абра иаахьоузеи, аха зе-гы еицфакны, еиқәышахәтны ирхәо акоюп, уафытәыфса изхмырбгало иаша былгы затцәык, абри адунеи дузза ахьынзаназаазо еимдо уахысыргы, Абғалартафы ииуа ататын афыза цъаргы иубом.

Абғаларта ҳаблак аҳасабалоуп ҳқыта Амзафә ишалац-хьазоу, аха иара ҳаарыхра зегьы афы иамоу атцакы иахәап-шны, чыдала ахшыфзышьтра артоит.

Иара убри иаадрыхуа ацықәреигы зынза аеакалоуп ишыкоу, арыцқәа цакъа-цакъаза, ахьтәы царақәа реипш.

Уаатәи ашәырқәа ргьама аеа шәырк иалафашьом, из-фогы ихахауеит. Ара захәас ирымоу ахардан затцәык ауп, Абғаларта адгьыл уи азы мацара ишоушәа, ажәфәан иатцакысуа игылоу ал хәхәақәа ирықәтцәиаашо, аеырша-еыршо, афада азахәа халаны ицоит, ирфәло ажьымжәа-қәа еиқәатцәа-шәшәыраха, азынра иачахыз ардәынақәа реипш, ипакә-пакәза икнахауп...

Ашықәс аамтақәа зегьы Абғаларта ахаблафы инхо

Амзаға ақыта зеггы аҕеипш ибзиоуп хәа ирыпхьазоит, аха хьаҕәшәан аҕеакы ирзадкылом. Хьаҕәшәан аамта, хәыггы-дуггы зшыапы инанаго зеггы аднапхьалоит.

Абгаларта суацәа рҕы аанҕасра санцалоз, хьаҕәшәан акырынтә сақәшәахьан. Уи аамта еиҕу сара акгы салам-пшыцт.

Ирхәоит Абгалартаҕтәи апсуа шьхыц адунеи зеггы иакәшан, иахьзахьеит хәа. Ус зхәо зус бзиа избо, еицырдыруа Абгалартәтәи ашьхымзаазаоцәа рымацара ракәзам. Урт рымацара ракәзар, дара рхы иахьехәоит хәа уафы ихәарын. Аха уи адунеи зеггы иазгәартәзаап, уажы ааигәаза журналк аҕы схата сапхьеит, убраантәи ашьхыц аокееан ихыланы гбала Америкаҕа ицеит хәа.

Итцегь ханмачкәаз, агәылахәыгкәа заа хайцәажәаны, хайхыпшны, хәынапхьак-аапхьакуа, азәгы химбартә, мазала, абна еилачыра хәатаны, Абгалартахь ххалон бацә кәшәара. Абгалартәтәи абацә анаасгәалашәалак, иара абыржәгы сҕытца азы тыхәхәа аҕынанахоит, убри акара ихаауп.

Сахьыоҕашәалаз иаразнак сылапш итцәшәеит, аибашь-ра аҕеитцнахран иахьыкоу атыц заа игәартарц згәы итәзкыз ар рнапхгацәа реипш уа, инапшы-аапшуа иахьгылаз апарторганизация амазаныкәгао Бадра Смыри, Абаси, Дәтәи. Урт убриакара аус иалахаланы иаман, сырзааигәазаны сышнеихьазгы, срызгәамтеит.

«Иаха ицәазамзи? — сгәы саатахәыцт сара. — Иахьа сара сапхьа азә дгылоит хәа сыкамызт, егы...»

Рапхьаза Бадра сгәеитеит:

— Абар Алхасгы дахьааз! — дшаргәырғаз имтцәахзеит уи.

— Уа, бзиала уаабейт, — сара уахь снейра атцакы итцегь иныхарейкит Абас.

— Алхас! — иҕеизнымкылакәа сара сахь иҕеаихейт Дәтә. — Шака ибзианы икоутцәеи...

Урт рцәажәара иаразнак саргы сналадырхәт.

Аены Амзаға ақытан зшыапы инанагоз азэ днымхазар қалап, хэычгыы-дугыы амѡақатцара икылсит, зегыы, зыбга ырхэаны адггыл еагак ақэшъра зылшоз рзаарыгза азэ дагымкэан. Амѡышазтэи атыттрахэа аума, акалэшэа ахъз артеит иара, аха ишашътоу акэым аус злоу, ахата ацшыызгаз избалак иаарымаимырехэар залшом, ар хытцны иаазшэа ауп уи абахэ хацэнмырха иагэйдлаз ауаа шнеиуа.

Цыркантла адггыл рццаны ишьтатцаны иахысуаз ирышьталаны инеиуеит збахақэа мѡантцо, амашыынақэа аффахэа анышэ рнызыцсало ауаа, дара амашыынақэа андыртэлак, реидара рыманы, абрахъ, нақ, хара иганы, ахшыыра интапцсаны иаауеит иаакэымтцзакэа.

Саргыы, ишьтытцны зѡыназхаз ацэкэырца сеатан, иара сатэнатэны саманы ицон сааннамкылазакэан, ахгэаларшэахагыы снамтазо, соуразоуроу зегыы иара аилашыыра сшалаз. Зны-зынла, санаапсазалак, иааимырқяаны санынапш-аапшлак избон, аха избозиз, Кутузов ир гыланы ашьха кыцэккыцэра иахысны ицарц идэықэлазшэа, зымѡа рыцкыо инеиуаз ауаа сылапш иаатдашэон.

Дата иакэын урт рахъ сара зегъ рацхъа иаарылыскаауаз, ажэыларахъ идэықэлоз ар ирапгылоу иеипш, аус зуаз зегъ рацхъа игыланы инеиуаз Дата.

— Убас, убас, афызцэа! — ибжыы иргон уи «анапхгаѡы» ишихэтаз еипш, уажэы-уажэы даахъапшыны. — Убас!..

Сара мацк иаасцэуадаѡхейт, сыннакыло акынза, итцуазиз махэѡала аус симуцижътеи, сацэыхкызаап. Иаасыхэапшлакгыы игэеимтар залшомызт. Ус егыыкалейт, иа-разнак Дата илапш саатдашэейт.

— Алхас, уцсы ааитак! — адтца ситазшэа иаасықэѡитит уи. — Ус атахуп! — атак кастартэ аѡааихыхха сеимразейт, ишамактэымыз сырдыруа. — Ус атахуп!

Иатахы-иатахым, Дата иихэаз акны саангылт. Уи идтца сара сгэаанагара иакэшэазар акэхарын, иалашыѡкны аусура иаѡыз акэыхны сызтцаара азбара иаласымгаларц схы гэатаны, уадаѡс азэгыы сыѡеимтакэан, ашышыхэа сна-

рылтцын, ганкы сеатаны саагылт.

Сара амѡакатцаѡа русура сахѡацшуа сгылан сыбла аасзыркѡымго, аха еихарак сыхшыѡ аанызкылоз Дата иакѡын. Уи дызѡыз аусура дазшаны акѡын сыблаѡы дша-аиуаз, рѡыцѡагы — дызѡызгы иаргы еикѡнаго, еибамбар адунеи аѡы уаѡытѡыѡса ахаан азы измыриашоз азалымдара рыцѡара калозшѡа...

Аусура ашьтахь, аидыслара гѡгѡаѡы аиааира згаз реипш, азѡи-азѡи ажѡа-уаара хайбамтѡ, хгѡалакара шьтытцны Датагы саргы хайцны хқыта Амзаѡа халаланы хнеиуан.

Ажѡфан иатцазысо, ѡыц иѡагылаз амзаѡа, амагана еипш, хыхь иаххакнахан.

13

Гѡадала Амзаѡа ақытаѡы азѡ ишьтахь сгылоит хѡа игѡгы итамызт, ауаа нагакѡа рахьгы дыцѡхазаны, ихѡтаз атыц гѡгѡа аанкыланы иман, аха атцыхѡтѡаны дзыкѡгылаз адгыл ѡыпны идѡыкѡлазшѡа, даабалыбатѡит...

Ацстазаараѡы ишапѡ еипш, амач-сачкѡа рыла ауп уи шалагаз.

Ақыта ахан уаѡ дахьнадгылоз, адѡахьы, чыдала иѡатцаны ирыман аколнхараѡы ацѡагылара змоу ауаа рпатреткѡа ахькнарѡауаз атыц, саркѡала италаханы. Урт апатреткѡа акры рхыцуан, рыбжеихарак зустѡѡу уаѡы изейлымкаауа акынза рсахѡакѡа еицакны амра шыра ахьасуаз иѡежѡ-ѡежѡза ицшшѡыдаза иѡанатцахьан. Урт апатреткѡа, хѡара атахума, Гѡадала иакѡын изтыхымтаз.

Гѡадала итыхымта апатреткѡа рыла акѡын акультуратѡ Хан аѡнуцкатѡи ауатахѡагы злархиаз. Арака зуахкы утаху уцылон, ақыта цстазаара аазырпшуа. Урт атахым, уака иртыпым хѡа дарбанзаалак азѡгы ихѡомызт, еихаракгы Амзаѡа имѡапыргоз аныхѡакѡа ртѡы аазырпшуаз, ақыта иатауаз асасцѡа, ахѡаанырцѡтѡи иауаз рзаарызга ртѡы узырбоз. Урт, хқыта амехак ду шамоу, адунеи ацстазаара ду ишадхѡалоу еитазхѡоз тыхымтаѡан, акгы

узырххаауамызт, аха Дата иажэақэа рыла уафы ихэозар, Амзағатэи адоухатэ пстазаара аарпшраҕы рхы иадырхэоз аматэарқэеи аматэақэеи акыр иажэит, ипсахтэын, ир-ҕыцтэын.

Уи аймак артцысит, уаф дшақэымгэыгуаз акара. Аха зегь реиха рыцхарас икалаз, истахы, истахым, згэызэан-замкэан изыгэтасны азмыжь иаларыжьыз иеипш, уи иахылтцыз аилафеиласра саргы саашьтнацааит. Уи ацтэы сара Амзаға санаа ашьтахь ауп иантцысы, ус анакэха сара исыхкьеит, сара саара иахкьеит, ус акэын Гэадала дшахэацшуаз. Уи идагы...

Аус ахы зкытэкаыз Бадреи Датеи роуп, заа симеи-да шрымамгы исыкэгэыңны. Агэыгра ирымаз саргы исыртцабыргит, инартбааны ргэы итаз ансархэа, атцакы иартаз неитцыхны сацхьа ианыкэыртца, срыкэшахатхеит, дара ргэыц сатэхеит. Аха аус ағы Абас хазы дгылт, иара аброуп, айбашьцаа ишырхэо еипш, ф-мчык ахьеидыс-лазгы.

Бадреи Датеи азтаара ыкэдыргылт абас: иажэит, иа-хьа уажэраанза ххы иахархэоз аматэахэқэа, хара хқыта азеипш пстазаара ишьтнахыз аныкэашэа ғыц аазырцшуа аформа ғыцкэагы азыпшаатэуп, ирғыцтэуп, ацсы тататэуп, ахтыс ажэаанза лассы иакэғызтуа аформақэа рыла хэа.

«Пхьака хазгои, шытахька ихахои» хэа зеипш хыс иа-ман сара зырхиара салагаз атзамц, хэара атахума, иара атзамц садгыланы асахьақэа рантара акэмызт нак уа икнасахараны иказ ракэын зтыхра сағыз. Атзамц атцакы ахырхартеи бзианы иаадырцшуазшэа хапхьазеит урт ажэақэа Датагы саргы. Изхэыцызгы хара хауп, харт хыцхьа, еиуеипшымыз ағырцшқэа неимтцакы-ааимтца-куа акыраамта ирххо ихаманы хашнеиуаз, убра хнакылст — хагыангылт. Атцыхэтэаны Бадра ианиаххэа, ихакэ-феиазшэа ипхьазаны идикылт. Абас угы ганха дгылан, иеалаирхэуамызт.

Аколнхара ахантэафы Абас дзыцэшэоз цатцгэы ама-

замшәа, зынза уафы зыгәхьаа имкыша, ихахь иааимга-ша акакәүшәа ахәапшра иашамызт. Уи дыззаапшылоз харгы хзаапшылон, уи аус апшыызгаз, зеггы рапхьазагы сара. Асахьақәа знапы итдызхуаз, рыпсы тазтцоз, изыр-цәажәараны иказ, ацәгьа рхәаргы, абзиа рхәаргы, сара сакәын атакпхықәра здыз.

Абзиа зхәо асахьақәа рзы, ибзиоуп рхәалап, еихаракгы урт зызку ауаа ианырбалак, аха абаапсы зхәо, иееим ауаа шыкоу җаастаны иаазырцшуа асахьақәа инеины иахәапшуа арччалап, аха дара зызыктықәоу, зызбахә ахәо, хатала, рыблала ианырбалак, ишцарыдыркыло?..

Ишцәхәапшри?..

Иара ус халашықкны ханыказ, азбара ханахыццакуаз, хамч ақәхарашәа, еиха имариазшәа аабон, аха ҳазааигәахыцпхьаза, аҳаскын баапс чмазаратцас амхы иаахы-тцәарц амчхак ыртбаауа ана-ара ацәырттира ишалаго еипш, усқан зынза иахамбазоз, акәаматцамақәа рхы цәырырго иалагеит акакала, аки-аки еихыцхьо, ихибатуа.

Хшыра еикәтәо, мацк ахьшәашәара ханалага, хәнеипхьабақәа, ҳара ханааибабалак урт ауадафракәа ртәы аахазцәыртцуан, еихаразакгы ахы зкуаз сара сакәын, изласықьыгәгәоз ала, аха Бадреи Дәтеи сгәы дыргәгәон, саздырхатцон, сапхьа иаахгылоз анакә еишылра ражәа хыткьақәа рыла ицкьашәкьа икәтцо! Усқан саргы шапхьа еиха сәааизызгон, схы снапәы иаазгон, аха дара анцалак, сапхьа ишьтаз ауси сареи ҳамацара ханааизынхалак?

Ауаа нагақәа, абарабарақәа ҳәа зырхәо, усура бзиала зеыхаразкхьоу рсахьақәа антыхуа, сакара сыцыртоит, скалами, сқыцәи — иаашьтысхлакгы, акы иннамкыло, аффахәа сгәы иацныкәо, исыххәыцны аус руеит, сгәы иахәаны, сапцыхәаны икастцо.

Абарт акарикатурақәеи ашаржқәеи ҳәа иапшьаагаз рахь сиасуеит ҳәа сгәы ианаатасклак, снапқәа схымхәыцуа иалагоит.

Уаҳа шыаҗак сзыкамтцо, сҗарбагьа сшакыз Дәта иас-хәеит. Сзыцәшәозгы, сшацәшәозгы.

— Уиашоуп, Алхас. Исзамакуам, — дсықәшахатхеит уи.

— Ари аус рацхъа ианцэыраагоз хаззымхэыцқээз акыр цэырнаго иалагеит. Шьта саргыы избоит.

— Хырхартас иамоу еилкаауп. Ус ами, Дата?

— Еилкаауп. Абзиа шыбзиоу, абаапсы шбаапсу унарбо, зеипш ажәала уафы ихәозар. Уи ананымцш, изызкугы ацэызуеит.

— Аиеи, ус ауп. Абзиа ҳаруадафзом, уи афы азэггы дыстахзам, сара сымч ақәхоит, сымацарагы сазхоит. Абзиа дшыбзиоу, исахъа тыхны, иара дызустоу цқа иаҳәауа инаганы иныкноухаеит, избогы игы иахәо, уара иказтазгы. Аха ишпазууеи абаапсы аазырцшуа асахъа?

— Абаапсышбаапсу! Уи иамоу аҕаастарақәахуфарцасақә ақәупсароуп, иара злакоу еилоухәроуп... Ианеилоухәа, еилоугәеит ауп иаанаго, — Дата игәаанагара, иара итәала, дааҕамхазакәа, сапхъа иааитцыхны инышьтеитцеит.

Азамана. Икастцеит ирҕаастаны, ицәахыхганы, ирччархәны. Иара ус зсахъа тысхыз ихъзи ижәлеи натафны, аҕеазы дышәцәиламфашъааит, амарцъа, абригы-абригы иоуп ҳәа ауаа бзиақәа ртәы ахькнахау азааигәара, атаххаргы урт зынза ирцәыхаразаны ақәзааит, инаганы икнасхаит.

Ауаа еихьибарцшны иааны иахәапшуеит, иахәапшуеит, еитахәапшуеит, ицъаршьоит, илакәыршьоит.

Зыбырзы ахәо ааны ирбоит, збаапсра атәы ахәоггы (ирмахар хәа ушәома?), уафы изнымкыло, ицхеибарс иаа-кылсуеит, ирбоит, аха ирбозеи?!

Урт шцакалои, урт, уа ирҕаастаны ицәыргоу? Ажәлар зеггы рҕацхъа?..

Уаф, дызмыруа, азымфас цәқәырпа ҳабжъаланы афы-нанахазшәа, Датагы саргыы, ҳнапқәа неитцаххыр хнеидкыслартә ҳаизааигәазаны ҳаштәазгы, ҳайкәытханы, нырцә-аарцә, изынеитанамиаиуа ақәарақәа ирықәхаз реипш, ҳаакалеит. Аки-аки еишьталаны, еилгарак рымазамкәан, схы итапапаз ахәыцрақәа саашьтырцаан, сахьырго сзымдырзо, стдаакәкәала срыманы рҕынархеит, дара сшыртахыз снықәтца-аақәтцо, снархәы-аархәуа,

иаартаххоз зеггы сылагзо. Датаггы ус акөхарын дшыҕаз, сахыѳапшуаз гәыгра дук уафы изташаз мчык инапы иакны избомызт. Дтәан, җазтагылаз ауадаѳра данымшәар ада псыхәа имамкәан.

Җара җтәан, дасу ххәыцрақәа җазрылымтцуа, җаикәы-шышы, аамта, җара адунеи җақәзамшәа цхьазаны, ихавышыш иқәҳаны ицон, уахынла ауаа таҗәахаа ианыцәоу азәггы игәхьаа мкзакәа, ахы иақәйтны, иара ишатаху, агьамала, Аалыцста ақыта иалсны ишнейуа еипш. Аамта цон ишцац, иара иамоу аныкәашәа аамцсахзакәан, агәы-дыхәа, аеы бзиа еипш, ағәра ақәыршәны. Җара җахьтәаз җтәан, иара аамта иаехьырѳорны икаҗаз реипш.

— Ак уасхәоит, Алхас, — ипсы штәз сирдырт Дата.

— Сзырѳеуит, — атҗарцәхәа саалтын, сысесырхиет иихәо саҗарц.

— Иаххәап, — иажәа ахы икаанза, ѳапхьа днахәыц-аахәыцт уи, бжынтә ишәа-иза, нас ипҕа шырхәо еипш, — Иаххәап... иаххәап, убарт асахьакәа, абаапсы шбаапсу зхәо асахьакәа акгы рытѳоумыѳзар икаларызеи? Зын-заскгы?!

— Акгы рытцамыѳзакәа, ибба-ббаза, инаганы икноу-җаит хәа иуархәараны икоузеи, дара рґәаастара рзым-хошәа?

— «Арт зустцәоу — рхы дара ирдырааит» хәа рытцааѳыр иамхәои?

— Убри ухәар саҗаит.

Уинахыс сгәы каршәны аусура саґын...

14

Сан лпатрет ауатах аґы икнаҳан исыман, аґьабацәа дрылатәаны итыхыз, лыхцәқәа аужьны илыкәпсаны, лнапқәа лгәйтцапсаны, лыблақәа еикәыпсаны... Убри ак затцәык акәын патретс инханы иҕаз, зны лыпсы таны адгьыл дшықәыз зыртцабыргуаз.

Лара уаха леааитамкзо, апатреттыхы зны иара анти-

хуаз дшааникылаз, уаха еитатцшыак лымазамкэан дтэан. Ацбабацэа рыгётаншэа акэын лара атыц ахьаанылыкылаз, адунеихаан инымтэазоз ацбабара дахьналатэаз дзалымтцзо даалахазшэа.

Ишпастахыз ааимкьара мачзак, ааимкьара мачзак иадамхаргы, лыблацэакэа ааихыхны, адунеи лаша дныкэпшыр, сара сылбар, сааины, абра, лацхьа сахьгылоу днастгэдыцшылар, лыбла шэахэа кэандакэа рыла сааипхьылшышыаар, уаха лэы ааихыхны ажэак салымхэаргы, убри мацарагы салазон.

Сан лыблакэа...

Урт, назаз, уаха бзанты сзырхымцшыло исцэылтцэахырцу?

Сышлыхэапшуаз сыблакэа аапсазар акэхап, мачзак интааит...

Ацэа сыкэхан акэым, лапштцашэаракэак цэыркьа-цэырасуа иааиуа, иааиуа, саашьтырхын, азыжь-татэа уеоутар ишухьуа еипш, стцаакэкэало, срыманы рэынархеит...

...Агэыла хэыцкэа хара хашта тбаа шыац етцэарафэи еизан, ахэмаррахафын. Аимтцакьачахасуаннак-аакхэешаны, есымша ишыкахтцоз еипш. Алашыцара иаахамнахаанза, ма дара ахэыцкэа ртаацэа фытны, ирыцхьаны иргаанза, еицыртцшыа хамамызт, хазхара ампыл асра каломызт.

— Алхас! — бжык, аарла стгэи иныкэфит ампыл мтцарсны исыман сышнеиуаз, сара исыхьзарц исышьталан иааиуаз рыбжьеилапсагы иазатцамырзкэа. Абас зынза мачзак ауп ампыл амба акынза итазгаларц исзынхаз, иаасзырцакыр, сахьзоит, сахьзоит, аха исышьтоугы идырццакуеит.

— Алхас! — амфа шаку узырбо адырга зну ашыака еипш, сапхьа иаагылеит еилыкка исахаз абжы, уи, амба сынталбны еипш, исыхьзеит. Сахьнеиша саннеи саагьежыт.

— Сан, — схэеит сара, уаха акгы ацымтцазакэан.

Уи захаз ахэыцкэа, дызустзаалак, азэгы акэфимтцакэан, зегы еицырдыруа уск еипш ицхьазаны инеилытцааилытцау, аимпра иалагеит.

Сара афныка схаларц сфынасхеит.

раамтагы иакъымтцит, илыдымтцит, зегъ пыршәеит, лара ддыргәакит, дтырхит, дкылрыблааит, дтырблааит, еиха-еиха лчымазара аеицәанамтәызар, еихагы ихым-жыжьжааны ипытуа афынанамхазар, акала деигъым-хазакәа даауан.

— Гамсанияа рыхәшә пышәатәуп, Гамсанияа рыхәшә — Бедиатәи Гамсанияа, — сан лчымазара уаха псыхәа анамоуза, иаарабжылгеит санду, — неитахәара змамкәа зиарта илаз, атәабаа-сабаа иагахъаз шакафы ршьапы икәнаргылахъада урт рыхәшә хәа сахахъеит. Уажәшьта убриак ауп иахзынхаз, игәахтап, издыруада акы илыхәар, издыруада? Убри ианамугъы, нас еитахәашъа ҳамамзаап ауп иаанаго, уаха акгы.

Енак ыцъа аишьцәа Гамсанияа лыманы ашта даа-тәлеит уи.

Уртгы хәшәкәак лзыкатцаны ицеит, ианаах, уалбагас.

Сан илылаехъаз ачымазара, аамта рацәак лнамыргеит.

Уахык, тхыбжъон, сзышыцылахъаз абжы ацәахаара сшалаз сгәи иныкәсит:

Сиарта сныкәтәеит сцәырханы.

— Алхас! Алхас!...

— Алхас, нан!

Сан дахышьтаз ауатах ахынтә иаафуан уи абжы — сан лыбжы, дгъатцәыгъатцәуа...

Иаразнак, сәааилахәаны, сеихеит.

Агәылацәа зегъы еизаны, еилатыруа илхан, лкаруат иакәшаны, лыпсып злалалгафалгоз ахауа ааирта амамкәан амфа шәахауа. Абас ауп хара хәи ишырдыруа, ачымазаф ихала данышьтоу, азы изыржәуаткәа уафы данидтәаламгы, игәхъаа мкзакәа, ифныка имфахым-тзакәа, инивышьшь ицоит, агәакра далагеит, рацәак изнамгар калап хәа рлымха иаатаст — ахы, нас, хәычгы, дугы, тәкәажәгы, тахмадагы, зегъы еихыбарцшыны рфынархоит. Ипсы аатшәаанзагы иааипыртцзом, убри аамта ааиндаз хәа иахыццакуашәа.

Сара санаацәырт, инаскәа-ааскәан, амфа сыртеит.

Сналхагылт.

Сан, дкѣашза, ацахатцага шкѣакѣа еипш, дкалахъан. Лнапы ахлываршѣыз иааныскылт, саныналкыс, ларгъы иаразнак илдырт, ашышьѣхѣа, даара ишылцѣыхъантаз мѣашѣо, лыблақѣа аахылтын, днасѣапшит...

— Азы лыт, нан, азы, — атѣца ааслырkit санду. — Азы лыт, лѣы тѣбаны дыкоуп.

Лхы сѣаханы, атѣца налѣасkit, аха лқъышѣкѣа мтцыс-зеит, сара уи мацк инхырнаан, еихаргѣгѣаны илкыз лха-пыцқѣа азы нрыбжѣастѣеит, аха нак имцазакѣан, арахъ аѣанахеит илѣыкѣкѣаны... Лқъышѣа аасырцѣаакит ака-роуп, ѣамѣакгъы нак илзылбаамдеит.

Лнапышыскыз, ларалымчқѣазегъы еизганы, уахъи-лыр-хазар акѣап, иаасымпытцхны, сара снапы инакѣтцаны ил-kit, саргъы иаармарианы илыстѣеит, гѣынхѣтцыстала, дна-пыршышьуа дшазышѣарыцоз ангѣаста. Иахъаанылкылаз дналацс дѣеит, сышьтахъ игылаз зегъы слымпытцырхырц рѣазкны сыхара иалагаргъы ирылымшо.

— Убра утѣа, нан, лара лацхъа, — даины слымхѣа даа-тахѣйтхѣйт санду.

Акѣардѣа ааган иаасымтцалыргылт агѣыла цхѣызба Цару.

Сара снатѣеит. Сыгесырцысзомызт, лара дызтаршѣыз лтынчра рахатра еилагар хѣа сшѣаны. Зны-зынла лыб-лацѣакѣа аахтны, даацѣытцыпшуан, итааза, шѣахѣа рых-замкѣан, нас еитанхылѣон.

Убри мацара даѣын.

Зегъ еикѣышышьы, азѣы икѣыт-цсытбжы гомызт, акы иазыпцын, сара ускан азы инагзаны исзеилымкаауаз, хѣафната иазыпцыз аѣеипш баацсза акѣын.

Атц ыкѣахѣа ацара иаѣын, ачымазаѣ ааитахѣашъак лы-мазамкѣан, лиарта дыларшѣын, уаѣ, дмыргѣамтцзо, лѣыр-тынчны. Снапы ахылкыз иоулышьтуамызт, лѣаларпс-заны илкын, убри анаалымпытцшѣа лара лцсы зхынхѣалаз арахѣыцгъы иара убра иааптѣѣозшѣа пхъазаны.

Дзымцѣажѣо, лыбз лымнахъан, лѣы акхъан. Зны-зын-

ла днеиха-џеихон, акы лхээрц лтахызар акэхарын, аха илылшомызт.

Лгәеилгара еилахэарак амамызт, лыблақәа раартра анлылшоз унархыпшылар, рааимкьара мацарагьы узхон зегь шеилылкаауаз, лыхшыџ, лхафь ишыкказ, лгәы зегь шеилнаргоз, аха ишылзымхәоз, лыбз лыхшыџи лдыррей ишацымныкәоз.

Уи акәын зегьы ирейцәаз арыцхара.

Ацәа уаха сымдан иааиуамызт, сиарта санаалтц на-
хыс уи ахаара иацызи сарей наунагзазы бзиала хәа неи-
быхәаны хнейцыртдызшәа. Сыблақәа сан аиарта дахылаз
илыхәацшуан иаалыцрымшәазо, издыруада далшәаны ак
салхээрц лтахызар хәа агәыгра исымаз сеатаны сахтәаз.

Атх аймыггара иалагеит, шарцьетцәа ашәахәа цәыш-
қәа адәы иаакәнапцо акынза. Ачымазаџ лкарахара дза-
лымтцау акәа дтаршәны даман, лаацсарақәеи, лгәакра-
қәеи назаза илхазырштцау ацсшьарта тыц лбазшәа, лөыр-
тынчны, лөатазаны.

Ишызбоз даахәцымыцит, лыпсахәага штаз уафь
идырыртә, лыблацәақәа хәычы-хәычла, дырџахо-дыр-
џахо, абжъаапны, еиха данейгьыз аамтаз ишыккалталоз
еипш, иахьынзарыхәтаз атыц афь иназаны, иаангылт,
лыблақәагьы тааза, ашәахәа цәыш еилымгара рыхчы-
ланы иаапшуан, ус, акгьы рымхәазо. Сара сшәаны сах-
тәаз, лыблақәа анаахылт зныкгьы еихамсызшәа збеит,
өыртцысы рымазамкәан, ишанханы, иаапшуазшәа. Ус из-
ызбоз — ус иказар акэхарын.

Даакәымтцзакәа дахьсыхәацшуаз лара лхата уаха ил-
зымычхазшәа, дыццакы-ццакуа, лыпсыц лыхәлачуа, лас-
сы-лассы, алагаџагара далагеит, нас лыблақәа ирыхчылаз
анакә хәашьы ишлымчыз дхытхәаланы ихылцазшәа,
еиха-еиха еилго, рыпсы рхало рәархеит, абар, абар еиба-
кит, ицқьахеит, илашеит, ихаахеит, игәыкхеит, игәыргъеит,
иччеит, иччеит, еитаччеит, адунеи зегьы афь лашарамзар,
гәытгагамзар, уафь игәы еихьызшыуа, изырлашыцо акгьы
ыказамшәа.

— Алхас, — даалшәан, дџеиханы дныкәтәеит, лыблақәа

иаархылаз апшра бзиа, паса зегь реиха агәалаҕара ан-
лымаз лыблақәа иаархәалоз апшра рзышьақәыргылары,
атыхәтәантәи хамтас исзынлыжыуазшәа исгәыдрыпхало,
сара ссахьа еилганы лара ишылбо назазазы убра ихха-
ло, лара лыблақәа ахааназы сара исхамыштүа исзынхо.
Убри ааимкьара еилшәара хәычы илнәтаз аамтазы, сан
иаалырпшыз лыблақәа рыпшра ахьаагәныскылаз ис-
зынхейт, исзынхәзейт, ларгьы убри агәра анылга, лгәы
лыртынчызшәа дынхынааны лхы ахнықәылтқаз, лыпсы
ааизылгеит...

Уи акәхейт, убри нахыс ан дсымамызт.

Ахааназы исхамыштүа, бзантцы сыхшыф иалымшәо
абри ашьыжь азы сан иааикәылыпсаз лыблақәа уаха аа-
хылымтит.

Ихылымтит.

Абыржәгылпатрет ахыкнаҳаз, лыблақәа еикәыпсаны
иахылыкыз, сахәапшуа сгылоуп.

Сгылоуп...

Лара лыблақәа еикәыпсаны, уаха иаахылымтзо, ишыл-
кыц илкуп, ааитакшыак рымазамкәан.

Сара слапштәашәарақәа аки-аки еишьтагылары, рөы-
неитныпсахло иааиуа, иааиуа ҟапхьа срыманы идәықә-
лоит, схәычрашықәскәа ирзынханы икоу ахтысқәа еиҟа-
сгәаларшәо, еиҟарөыхо.

Сашьцәа аоны икәмызт, апхынра акәын аоныка иана-
ауаз, нас атцарашықәс ианалагалак, ицон, сара сымацара
саанхон сандуи саби рнапатқака.

Саб инапатқака схәахт, санду лнапатқака. Саб сара
саха изтадаз, аоны данааилак затцәык акәын данызбоз,
ускангьы рацәак сидхәыломызт, санду лакәын икәандаза
згәы сытцаршәыз, сан лыкамзаара снымпшырц сыгә-
царазкуаз. Сара иахьа излеилыскаауала, инартцауланы
уаф дазхәыцтәкьар, саб уиакарагьы гәыбған узитомызт,
избан акәзар, ақытаҟы анхара-антцыра усқәа дызҟыз
иеырхаршәаланы, сара саха имамызт, убри аамышьта-
хьгы, азатцәра игәы пнатцәахьан акнйтә, уахынла аф-

ныка данзымаауазгы калон, дкыдхалалон.

— Сабду, саб дабакоу? Уаха дмаазои? — сиарта саакөтөон зынза гөфарас ишлымазамыз.

— Уажэгы умыцөазаци, уара? — иаацалшьон уи. — Изахмырпоз усқәак иман, дныркылазар акөхап, дахьзар уахагы даауеит, дзахьымзар... уара уцө, нан, уцө! Атих акыр ицахьеит.

Сара ахыза сыненытсыхөхөон, аха акыраамта сзы-цөазомызт, сыецөытцахөхөаны, данааиуаишьапышьтыбж сахауазар хөа сшыпшыз, ацөа сияаины, исмырдырзакөа саманы ицон.

Сара зеггы-зеггы реиха сзыцөшөоз калеит — саб пхэыс дигеит.

Уи иатцанакуаз, бзиарас, цөгьарас иатцаз, иацыз, еил-кааны издыруаны акөым, гөынхөтыстала истахымызт.

Иаразнак иажөабжыны ақыта иаарылалт. Зеггы амө-ханакит, зеггы арцөажөеит, зеггы ргөаанагара днархөеит.

Ауаа ирхөоз сарггы слымха акынза иаазон, зеггы-зеггы ракөымзарггы, хөылкьа-фылкьак. Ацстазаарафы рыцхарақәас икоу ируакуп, аиҳабацөа зынза гөфарақ рымазамкөа ргөы ртынчны ианыкоу, ишжьоу ахьыр-зымдыруа.

Иаацөажөоз зеггы уи ажөабжь сара исмахарц, реыц-хьакны, мазалаеибырхөон, арахь, ааилахөаракамазамкөан, ицқьаны, кьыс амазамкөан, инакөаратца-аакөаратцө амөа ылхны, ахухөа, ишиашаз сара скны иаакылсуан, мыцхөык ацзамкөан, ахразага аөкылган иаазшөа.

Уи ажөабжь излахөоз ала, сан лыпсы антаз, дыпсаан-загы, сабггы Царуггы аус рымазаарын еизааигөазаны. Лара сан насыпдагы лчымазара хөшөы амыхөо изыр-быжкыз, лыпсрагы зырцакыз убри акөзаап, арахь ицөырганы илзымхөо, ихөытцагөаны лцөа итакны ишыл-цьабоз, ишылгөырфөоз лымч амырхакөан дагазаап. Уи шака итцабыргу сара исзышьақөыргөғөом, сыламыс сзыкьашьуам, исзымдыруа — сыздыруам, амала, ажөаб-жыны ишгөарлаз сзытцөахуам.

Ааи, саб пхэыс дигеит.

Аоны сандуи сареи хамацара хаҕан.

Санду иҕалтцара лзымдыруа ауп адэы дшыкэхаз.

Саргыы.

Иҕалеит мыч дук змаз хтыс гэгэак — зегь, аархэны икэзыргылаз, хаҕнатаҕы иҕаз, ишыақэгылахьаз ацтазаара зегьы еилазхэаз акы.

Хтыс гэгэазак...

Санду схэыцра хьантақәа лыпсаҕьарц лэазылкуан, зынза урт сыҕерыстазашәа анылбалак:

— Зегьы бзиахоит, Алхас, зегьы уара ишутаху иҕалоит, зегьы, уара ишутаху. Цару... Цару хара хаҕната дахыҕнанагалаз насыпуп... Уигьы насыпуп... ханасып иҕатәанашьаз...

Уи анасып атыхәала санду сара акгыы сызлахөомызт, лара агэыҕбара илымаз цсаҕьаны, уи цабыргушәа ишсыдыскыло агәра лзыргашаз.

Убри аҕнытә, ақәҕыстуамызт.

— Иааурызеи, — днақөыпсычхауан, уаха акгыы лзахымхәаауа.

Аоны дааимгазеит, ажөйтәза ацсуаа ишыҕартцоз еипш, ацсуаа жөйтәнәтә аахыс ихьчо иааргоз ақьабз ишатцанакуаз ала. Даашьтцаан дигеит, уажөшьта, ҕырххыла уишьтазаргыы, уихьзара уҕоуп!

Дигеит, цьара диртәеит.

Аха цхәыс дызгаз ауаҕы егьацьара дцаргыы, знымзар зны иҕны дааигароуп.

Ианчараха, ичарахароуп!

Ус егьыҕалеит, иаснгыы ачара рун, атаца аҕныҕа дааргеит. Ачара шымҕацысыз уажөы ара сара исымхәаргыы, цсуа чарак зеалазырхәхьоу идьуруеит, ак агымкәа, ишахәтаз ицеит.

Сара сажәа сроузом, сзанымшәеит иҕалаз. Сызламачыз ала, уиаҕара еидысымхәыцлар, игәнысымгар аҕөын, аха иамуит, иамутәҕьеит.

Сзанымаалт.

Рапхьатәи амш инаркны.

Саб даара иеысзишәеит, хаала ихәеит, маанала ихәеит, мчыла ихәеит — инапаҕы сизаамгеит, сидымхәылт.

Хаоны хышәашәаза иҕалеит, хаарак, пхарак атцазамкәан.

Сандулкәышрей, ачҳара илымази лхы иархәаны данаа-лазшәа калтцон, аха уигы, лапшхырцаган, дыпхашьаны мацара акәын ус лхы зымҕапылгоз, харантәи иаапшуаз ауаа ркны дыпхамшьарц.

Унацәа наҳалауркыакьар, ҳапжәартә ҳааилахеит.

Цару сымариа лоурц дысзышәарыцон, аха сыҕелыс-томыт.

Ғнак аоны саафналкит:

— Алхас, — дхаакәакәараза даасыдгылт, лнапсыргәытца пшқа схы иныкәшыуа. — Алхас, сара...

— Изатахузеи, — имкыкыза, сажәа зажәза лнапы снагәтаст.

— Избан, Алхас? Уареи сареи ибзианы ҳаҕазар ста-хуп, — дсашьапкуазшәа, дсыхәозшәа ауп ишылхәаз урт ажәақәа.

— Сара истахым, — амаҕ еипш инлыласыкшеит.

— Избан, Алхас? Сара бзиа узбон есқынҕы... Аханатә аахыс, — лара лтәала, мцрак атцамкәан, гәыкала ил-хәеит уи.

— Сара, мап! Бзанты! — схәычра хшыҕ сиааины иналҕасыкшеит ҕапхәа, усқаназы кыыс змамыз лгәы цәыскьартә. — Быстахым, быстахым! Быстахым! — хынтә схысызшәа, ахыкәалаа еипш, инлышьтастцеит уи луатах даныфналоз.

Сан луатах даныфналоз.

— Иутахым — уитаххом!

Иара убас ҳаҕьяанхеит иахьанзаҕы.

Инапшуаз рзы таацәак ҳахыпхьазалан, аха гәыла-псыла хҳаз-хазын, досу ганкы-ганкы ҳаман...

...Сааитамтцакәа сан лпатрет сахәапшуа сгылоуп, ацьабара далатәаны итыху апатрет.

Сгылоуп...

Уамашәа еибытоуп, уамашәатцәкьа еидхәалоуп ауаа-тәыфса рыпстазаара.

Аиаша уафы ихәозар, Царуи сареи изакаразаалак цәгыарак хабжьаны хкамлазацыт, цәафа баапсыкгы лхысымкаацыт, дахьызбоз слеигәыргъон, лара слыргәыбзыгуан, сыгәшәамшәа лхәон. Аоны дааины, сан дахьышәа лымат луан, сара егыарааны сыртәаны акрыс-фалтхәан; ихааны, сгәы иахәо, иаакалтцә зегъы бзианы, илнаало, сыблафәы иааиуа.

Иара убри ашьтахь икалаз ауп зегъы ртыц икәызкьаз, зегъ рапхьазагы сара, нас ишнеиуаз, псыхәа анамоуза — ларгы.

Лара лтыц афәы дшыказ даанхар, паса апстазаарафәы инкылкааны илымаз атыц афәы, сара изакаразаалак акала сәысыпсахуамыт, уи агәра газаны сыкоуп, еихагы бзиа дызбо, ацәафа бзиа лхыскаауа, сгәы лзыбылуа сшыказ санхон.

Ахазынзасарасхәычыхшыф ишаламшәоз, иаалыркьаны уи сан лцымхәрас, уи лтыц аанылкыларц аоны, дымшәа-дмырха, данаафнала, абырсаатк, схәычра саалтын, суафыназаны адәы саакәгылт, иахьынзасыхәтамыз акара еилыскаауа, сыхшыф ипнако, схы иадыскыло акынза.

Уафытәыфса инацәа сыламкьакьо амарахәра салагеит, санду лыда, азәгы сымпан дыкәсмыжло, схы зыхсыркьо уафы изымдырзо.

Хәфнатафәы атынчра аеазышьақәмыргылт, аеазмыргәгәеит — егәа рундазгы, егәа рхәандазгы.

Сара ус сыказарц зынза истахзамыт, аха исылымшеит.

Сара схымфәпгашьала, Цару илызхымго, аоны даанамырбуа акынза дназгеит, ажьа шкәакәа, зкыз леипш. Саб игәы срыцханашьозар акәхарын, иаакастцә зегъы сзыркәтцә ицәа иалашәон, убри акнытә, иахьынзалашоз сишәтә, исанаижьуан, аха сара исыхкьаны Царуи иареи еихә-еихә еиланагалон, аймак рызтысуан, сара исалхәашаз, сара исыкәнагаз иара иепнылкылон, ихә-

ралтәуан.

Аус уақағы иаанымхеит, атцакы духеит, ахыпша цәҗахеит.

Сандуи Царуи еиҗанагалт.

Еиҗанагалт, аха ишца!

Насғы иззы?

Санду, Баалоу-пқа Цъарымхан, зыхъз ыказ, зыпша ыказ, еицырдыруз, зыхъзи зыжәлеи еидкылан ирхәо лара лтәала, ачҳара аалырцшит, акамбашь ацәа иаламзоз лылагзаны илычҳаит, амач-сач азы лыбжъы лмыргазеит, азәгы лыбжъы имаҳазеит, илытцалкит, зны илымбазшәа калтцеит, зны илмаҳазшәа илафлыжът, зны лыгелыргазеит, илзеилымкаауазшәа, аха атаца аҳәаакәа зеггы дырхысны, лҗаныналха, зынза лхы анлымакәачраха, зеггы лзеизазар акәхап илзымчҳаит.

Ихыжжит...

Зеггы сырҗыцуеит, зегъ сыпсахуеит, лара уи афнатаҗы даанагаанза иааказ зеггы аархәны, аеакала ашьапы икәгылазар ахәтоуп хәа ишылыпхъазоз ала ахы лырхарц далагеит, ипқаауа, арашәаф бзиа имхы хаскын атцамыжъуа ирыцкьо дышцоу еицш. Лыфны, лара лнапы аныпшырц, ицырцырырц, инахәапшлакгы, иблақәа хнакуа, иҗаччо икаларц лызбит.

Илызбит, анагзараггы даҗын.

Цабыргытәкьан, хәфната, ханхара-ханцыра зеггы аеа цәак ахало иалагеит, избахъаз ицъаршьо, дахъахъаз зеггы лнапы аныпшуа. Сан лнапы агны иахъыказ лара ахартәара даҗын.

— Баз ифната збахъаз изымдыруа икалеит. Цару цхәысс данига нахыс, — рхәо иалагеит инеимда-аимдо хқытан. — Лнапы хымкәа дыкам. Ацхәыс цқба дзыфноу афны лашталаггы иудыруеит.

Ғыцбараха ибаны, Цару дыкәҗежъаауа дықәын.

Аха иахлыркъацәазаап илызгәамтазакәа, лара лтәала, абзиа кастцоит хәа дшаҗыз.

Убыскан иткәацит.

Уи шыкалаз абас ауп:

Санду, сашьейтбы дыгэхьяалган, саншьцэа дахьы-раазоз дылбарц дцеит, лара рацхья избаны ишлымаз атцкыс акыр инахыхэхэаны дынхеит. Уи лыкамзаара лхы иархэаны, Цару лыфны еиллыргеит, еиллыргазеит, акы атыц афы иаанмыжкэа, инархэы-аархэуа, инейтага-аайтаганы, зынза идэылхэаны икалыжкэазгы рацэоуп, имыцхэуп, баша афны дыргэамуеит хэа ипхэазаны. Санду луатахгы паса избахьаз изымдыруа икалцеит, зынза аекалаза, итаршэны тэахык лымазаргы, дашьталар илымбо.

Афны данааи, санду лыблала зегь лбеит.

Илбеит, аха илбазеи?!

— Ари закэызеи? — иаалычхэхьаз зегьы лхаштны, абарта даакэгылан артэаа аатлыргеит уи, ашта ахи-атцыхэи ахьынзаназаазо иказаалак иахэртэ, — закэызеи ари?

— Икалазеи? — аматцурта даадэылкэеит Цару. Уи дналышьтаххны саб даадэылтцуеит.

— Ари закэызеи хэа сшэазтцауеит, сара? Ари закэызеи?

— Икалазеи, сан? — бзиарак ишазхэамыз идырт саб.

— Икалазеи захьзузеи, уара? Баалоу-пха Цыарымхан дыцсит хэа шэахама? Ашэкэы данышэхма, Баалоу-пха Цыарымхан, лыцсы штэз?

Иаалхэоз зегьы лычкэын ивылбозшэа акэын ишыказ, аха ишиашаз рхы ахьхаз Цару лахь акэын.

— Избан? — уи акарагы лыгецэырымгацэакэан, лыбжы нытцакны, фэалтит Цару, илызнымкылакэан.

— Избан хэагы бтцауама, бара, хэафны зхы итарцаны иаакэгылаз, бара? Зегьы здыруа! Зегьы, ххада!

Аус шыцэгьахаз Баз аргамаду ибеит, иепхьейкт, аматцурта дныфнашьшы дцеит.

— Бара боума, абра иаины, Баалоу-пха Цыарымхан иахья уажэраанза лыфната ишьақэлыргылахьаз апка-рақэа зегьы рееины, сара стэала, еифыскаауеит хэа иалагаз, бара? Сыфны сахфашьало иказтэз? Ибулакгы, абри сара суатах бысзымтцаазакэан абас архиара злаб-

гәағьызеи, бара, ипхашьо аблақәа бхазар, аха уи афьиза аблақәа быманы сара избом! Мап, избом! Сара сгьама ус уаф дагәтамсыцызт, бара азы иабтарц бызбит, баг-рагыланы ахәынтәа илабкәахарц. Ааи, ааи фашьара ақәым! Ибасхәо бахауоу, ди, бара? — итцегьгы лыбжьы нахаралкит уи, хараза икоу шьоуку рлымха акынзагы иназар цәгьа илымбо. — Бцаны, убри бара бан, абас бзаа-заз, абарт реипшқәа бзыртцаз луатахқәа еилыргала, бара ишыбтаху! Лара ишылтаху! Сара стәы, баламкысын, схәеит! Ибахауоу? Баламкысын, схәеит! Сара схи-снапи еизхартә, макьаназы азәы дсазтцаартәгы сыкоуп. Сара сыфнәта еикарауаа рымацара ирыфнәтаны исзыкатом. Еихабык дамазароуп! Еихабык! Сыпсы танатцы, уи сара соуп! Санцслак ишышәтаху... Ибахауоу?

Убри нахыс, санцсеи сареи хшыказ еипш, сандугьы ларгы еинышәашьа, еинаалашьа рмоут, ацгәи ахәынапи реипш еиштан.

Уи ашьтахь Цару илыршаз, хазлалырцшқәаз зегьы сгәаласыршәо салагар, хара хәгоит, хараза. Сандуи лареи шәшьыра итцеибамыргыло акынза инеибагеит, Цару изузатцәкьом хәа ләазылкт, аха сандугьы шыәфак шытахька деидамтцит, сынкахаанза хәа ләафәрбагьаны дгылт.

Саб даара длабжьеит, анс ихәеит, арс ихәеит, аха илмузеит, илмузатцәкьеит. Иааихәалак, атакс икалцоз акызатцәык акәын.

— Ма лара, ма сара.

Даакәымтцзодалалырцшуа, далалырцшуа, даныхталкза, сабгы дызхымцоз имхәар ада цсыхәа камлеит:

— Лара....

— Аа? Ус аума?

— Ааи, иара убастцәкьа ауп! — дызқәымгәыгуаз ла-хаит уи.

— Ус аума? Ус акәзар, ихаибарбап!

Афны ашә нкыджьланы, дындәылтцны дцеит.

Лтаацәа рахь.

Дцеит, аха, лара лгәы ишаанагоз еипш, акгы кам-

лазеит.

Ҳафны акгы амыхъзеит, ҳаргы.

Ғырххыла азэггы длышьтамлазеит, дцеит, дахъцаз да-
анхеит.

Ицшит, ицшит, аха ианбанза?

— Сан лахъ сцар стахуп, — лхәеит Амина хәычы.

— Саргы, — уи иналышьтеихәеит Адамыр.

Саб ииулак, иихәалак иеахигон, аха санду иаалысны
пскы дырkit, царта лымамкәан, дықәацалазан.

Лгәыпшқара лиааит — ирыцхалшьеит. Ахәыцқәа хәыч-
қәоуп, ирхароузеи?

Ахәыцқәаггы ран лахъ идәықәылтцеит.

Урт ахъцаз акыраамта инхеит. Ран иахъынзазалшоз
лара иаалыцрымшәо илыдәалхәаларц иатахыз зеггы
қалтцеит, акы дамеигзеит, аха зегъ дара роуп уиггы ағ-
хәара иамаз нтәеит.

Ахәыцқәа, раби рандуи, сареи, рыфны, гәхәарго иала-
геит.

— Афнықа ҳцар ҳтахуп, баала, — ианаарыхташәаза ран
инеины иналыдгылт урт.

— Ара шәықаз, шәыфнами шәахықоу, шәахызбаауада?
— иаарабжылгеит уи деикәгәыбзыцха.

— Мап, ҳара афнықа ҳцар ҳтахуп, — иаалғагылт афыцба-
ггы дағапырҒырц ртахызшәа, ҳара ҳафнықатқәкә... бар-
ггы баала, уажәшьта ихазхоит, ара ҳахъынзақаз...

— Сара уахъ цашәа сымазам.. Сара сыфны сықоуп.
Шәаргы абра шәаангылоит, сара сқны.

Ахәыцқәа ирзеилымкаатқәкеит:

— Ҳара афнықа ҳцар ҳтахуп, ҳаб иахъ, ҳанду лахъ, бар-
ггы баала.

— Мап, мап, сара сызцом, шәаргы ара шәаанхоит, сара
сқны, — фацхә лхы дақәгәыгуа ирыдылтцеит уи. Саргы
сцом, шәаргы цъара шәдәықәысцом!

— Ҳара ҳцоит афнықа! Афнықа ҳцар ҳтахуп! — иаал-
ғагылт ахәггы-ағгы дықәмыргылазо.

Уааггы иқалеит ҳара ҳғы иқалаз афыз, ахәыцқәа азәы

дыкѣкъазаны даман, уи лнырра абзоурала – Царугы.

Сыкѣша-мыкѣша икѣз зегы збон, еилыскаауан.

Егъа ус акѣзаргы, ахацѣхѣыц ус сацхѣа ишьтан, ира-
цѣазаны, амац-сац сымч астартѣ сыкамызт.

Аѣеизгара атахын.

Аѣеизгара мацарагы азхомызт, ачѣарагы ацзар
акѣын, сацхѣа ишьтаз сыгѣтакы анагзаразы.

Ссахѣагыѣзар.

Амзаѣака санаах, зегъ кажны!

Аха иара арака, ақыта атынчра сѣысзатѣзар хѣа са-
хѣаакылсыз, шака ус еилапѣта срылахазеи, шака шыацхѣа
сышыклахара иаѣузеи, рыцкѣа сырѣашѣарц?!

Апоет ихѣан еипш, атынчра ацхыз аѣы акѣзаап иа-
хѣаабо.

16

Ажѣабжѣ ыц иаразнак сара скынза иаазеит. Слымхѣ
кыдѣаны сшазызырѣуаз иаакылст.

Иаалырѣкыны.

— Ада даауеит, Ада. Ишѣахама? — азѣи-азѣи аѣѣаха
рибамѣо, ажѣабжѣ аргамаха ақыта иаалалт. — Даауеит
дызѣтаз атѣара далганы.

«Ада даауеит»!..

Аперрон аѣы санааи, ауаа неилытѣ-ааилытѣхѣан, азѣык-
ѣыцѣак инхазгы автобус аанѣасыртѣѣы ипшны игылан,
пыхѣатѣи иазымкзар акѣхап урт. Адѣыцѣба илакѣуа ине-
иуаз аарла атѣыхѣа снахѣыпшит, кѣаѣк-чаѣк, кѣаѣк-чаѣкхѣа,
аѣауа иналазит ашьѣыбжѣгы.

Сышиашаз амѣоахѣ сласны сѣынасхѣит, аха иубар
иаахѣ... Сызѣыларѣк сызѣнеиз азѣгы дсымбеит.

Зчамадан зыжѣѣоахыр иѣѣкны иааиуаз хѣгыла пѣѣыс,
схарахапшуашѣа санылѣба: — нан, Ада лакѣзар уззыпшѣу,
абыржѣы лѣызеи лареи машѣынак инталаны иѣеит, сыѣ-
сымзар Абасгы дрыѣын, — лѣѣеит.

«Санѣитамѣтѣза ус смыхѣкѣа», сааѣѣажѣеит схазы.

Сышәткәа ркәычуа искиз сышытахька иниазган, исаҳаз сгәи иалсны саахынхәит.

...Ада лаара иазкны икартаз ачара хпың аматц зуаз арпарцәеи ахәсахыңкәеи еибарыфуа, ак наго, ак ааго, ашта икәын. Акәац ахьыржәыз атыңкәа рҕы икнаҳаз акәабкәа ирытцаз амца еихсыңхьан, ахәа илаңсаз аңыр-гкәа макьана зынза имыңаңызт, аха уажәшьта аңәа зиааиуа иблакәа реипш, атаара-ҕыңәаара иаҕын. Ачуан дукәа иртаҳаны иказ абыстакәа рбылфәи ашта икәкьаны ицон. Ачагьа цәынха иаркараз алакәа зегьы икәызга-кәызгаза, рыблакәа ак рымбо, ргәи цтәаны, изымтцысуа, рышытахькәа еизырҳаны, ана-ара игылан, ашахмат гәи харабгьара икәҳаз асахьа дыргақәа реипш.

Аишәа сахытхьан.

Сыблакәа аакәымгазо афнеихачапа сшахәапшуаз, дышшәыр-тәрыхкәаза абартца даакәгылт Ада. Абыркьыл лыфнапыкгьы нықәкны, пхьака дынхынааны ашта зегьы цкаауа лыбла нахылгеит, нас, лхы дфахан, шыжымтантәи ажәфан казказра днатцапшит. Фаңхьа ашта татара уархал иаттәа лыбла лзакәымго дылаңшуан, лхәыч-ра ашыкәсқәа рзы дыфуа убра даныкәыз ианылтцаз лышь-такәа анылбааларц лтахызшәа.

Сара сыҕемиртцысзо, сыңсы заны, слыхәапшуан.

Ус, афны ашә даадәылтцын, Ада даалыдгылт Дата, уи афыза аамта еимкьара аныкало дазышәарыцозшәа. Дышиашаз, ихы шхаз дааины даалыдгылт. Лара лгылашьа иаргьы иаанкыланы, абаркьыл иенатаны, Ада леипш, иаргьы абрахь, нак, хараза, дара ыңьа рыда даеазәи илаңш ахзынамазоз дыңшуа даакәгылт. Ада уи дшаа-из ангәалта дааихашеишеит, сахьынаңшуаз ҕашьарак ақәымкәа игәастеит, — лыбла ашәахәақәа ааиҕалырчҕеит, иара иааира дшазыңшыз илырдырызшәа.

Сахьрыхәапшуа изымбои — аа, абар, абар, инеилаттәа ицап!

Ирпырхагада?

Иртахыз зегьы еибырхәазар акәхап, нас, афыңагьы

еаҥха-еаччо, игэыргыатцэа аоныҥа иныџналт.

Сара схынхэны аоныҥа саауан. Акыргыы снаскьеит, аха сгэы шытахыҥа исыхон, Ада лыџны сацэыхаразаны ссар шатахымыз снардыруан.

Пытк сахьнаскыаз истахытцэҥыаз дызбеит, иҥаф ҕа-тцаны дшыҕаз мџашыџ, ишыапцэа ахыргылоз атыпцэа заа игэата-гэато, игэиџанны, икэша-мыкэша иҕаз апсабара азаарыгза акы агэы нимырхарц итахны, зегы рахатыр бо, иатаххозар хэа заа аччапшы иҥышыш ишныкэҥыара ир-хианы дааиуан Дата.

Ханааизааигэаха ахышэтхэа сидырт:

— О, о, Алхас!

— Исахауеит.

— Иухзеи, Алхас? Угэы бзиами?

— Сгэы бзиамшэа зубазеи? — саамкыкыит сара, уи иҕаитцаз азтцаара схы иархэаны.

— Улахь еиҕэушэа збан.

— Зынзаскгы. Ибзиазаны сыҕоуп.

— Убри ауп саргы истаху, ус акэзар?

— Убастцэҥыоуп.

— Ада дыссирхеит, Алхас, — ихэеит насшэа.

— Акэхап.

— Наталкагы дыгрономуп, хара хэы аусура далагар лтахуп. Адеи лареи Харков еибадырын, айыызара рыб-жыалеит, нас еихэшыцэас иҕаибатцазаап...

— Далагааит аусура, далагозар, — схэеит сара зегы сзеипшыны.

— Мап, мап, Алхас, ус акэзам аускэа шыҕоу, Наталка уаха назтахым пхэызбоуп, изакэызаалак акала Ада длытцахо дыҕам, Ада дзакэу угыы уара иудыруеит хэа сгэы иаанагоит, еилукаау, Алхас?

«Шыта зегы еилкаауп. Ари иаанаго Ада упхызгыы далоуырышэын, Наталка лахь ухы рха хэа ауп. Аха избан, Дата? Наталка убри акара дыбзиазар думазкуада? Умџа ҕыаҕыаза иаартуп. Амала, Ада хэа уара угэы итоукыз, сней-лакэаҕэа снышытатцаны усхысны ушцо здыруазаргыы из-

ураны сыказам, еилукаау, Дата, — сыпсахэага танатцы?!»

— Дыбзиа зардумазкуада? — сгэы итыхоз сзымтцэахзакэа адаахы иаацэытцыжжит.

— Сара уи азакэзам изысхэаз, — Дата икатцэкхаз изеил-каауамызт.

— Исыздыруам! — азэы скышшэ дынтасызшэа, Дата сидкханы сфынасхеит.

— Исзеилкаауам, — Дата ибжыы аарлахэа сара скынза иаазеит, аха сазнымкылт...

Ада лбарагы ус имариамхеит, акыр снашэа-аашэеит, аха аусура далагаанза лыфны лыпсы лшьярц лтахызар акэхарын, слыкэымшэеит. Схы зласыриашоз мзыз сымазамкэан лыфныка анеира сзымгэагыт, лара дахыызбашаз дцэырымтцит, шыжыымтан зымфақэа неилытцны, хазы-хазы ицаз реипш хаанхеит.

Сара сыгэтыха сымацара сакэын иаргэатеиуаз, егырт иабардыруаз, дасу дара ртэы иахон:

— Икоутцахьюзеи, Алхас, хаззеицэажэаз азы, акультуратэ Хан атзамцкэа рырхиаразы? — дсазтцауан Бадра данаасықэшэалак.

— Алхас, ханбалгои атзамцкэа рырхиара? — хазы сыхтакны симан Дата. — Шьта иаамтоуп, Алхас, иаамтоуп. Иааурццакыроуп. Знык ихьшэашэар, ацсы ататцара уадафхоит. Дата дзашьтоузеи, ашэа аккахэа изхэо ачамгэыр бзиа еипш, аусқэа еиқэышшэа ирхианы имоуп, уара, Алхас, иара Дата ишихэо еипш, утэаны асахьақэа тыхла, ашаржқэеи акарикатурақэеи катцала, нас, инаганы атзамцкэа кыдрыпхааны ианыкноухалак — аа, хара, акомфараа, иацшьяагаз аус шака ибзиоу жэбома хэа далаехэалап, ахьз алеигалап, фыцья аишыцэа рахь, азэы дыгеныкэагафын, егыи ыықэтэафын шырхэо еипш. Зегы рхы иашьтоуп — дара ирыхэаша.

Аха уаха цсыхэа амамзар акэхап, саргыы аамта ахэатэы сацныкэар акэхоит, егыа сысесырххаргы, иара ашьяпхыцкэа срыбжыакын, сашьтуамызт. Сгэы каршэтцэкханы аус зуан схэар, мцуп, аха фацхья анапынтца исы-

маз анагзара салагеит, шыта иаарласны ихыркәшатәын, ажәлар рахыгы ицәыргатәын, инытчы-аатчыны зуахк уафы итаху а́ара азбахә злагахьаз ала.

Иалгатәын, ицәыргатәын!

Хара, изыхәтаз хәа иахапхьазоз афызцәа адгала-ны, асахьакәа уахык, акультура Ахан аркны атзамцкәа рфы акнаҳара халагеит, досу иахьрықәнагоз атыпкәа азгәатаны.

Аха архиара ханалага, Дата цәажәартахәыс сыхтеи-кырц шитахыз идызбалт, акы дырхәытцәыхәытцәа дшамаз җашьомызт, аха сыҗеисымтеит, изулак, апсыз еипш, снеймпытцтәраа сцон, аҗеихыхха имто. Ийбахьаз сакәзамызт, сцәа аахәны, ицәыркшапаны исхалахьан, иара и́алаз изымдыруа, изымбатәбарахазшәа иеы́а-тцаны акәын дышсыхәапшуаз.

— Ак уасхәар стахын, Алхас, — даара саҳатыр бо, сгәы шато, дналагеит Дата. — И́алаз сыздыруам, аха...

— Даараза ибзианы иудыруеит, — иара убратцәкәа ахәызба ццышә наҗысшыызшәа, иааҗахытцәеит. Исоу-хәогы саҳар стахым, исцәутцәахуагы здыруеит, уареи сареи ххәычы аахыс хшеибадыруа еипш. Ибзиазаны.

— Иаасаразеи, Алхас, уара угәы иаанаго акәымкәан зынза даҗаакы уасхәозаргы уздыруамеи? — җапхәа ачҳара аарцшуа, иеыртынчны исабжәеигеит уи.

«Аиеи, ихәатәу упсы иатцатцаны итцәахны иумазарц, арахь ицәырмагзакәа, ахәыч ижьага еипш, зынза даҗаакы скьышә иқәукларц, ус хәмаргас схы сызутом, Дата!»

— Акымзаракгы стахзам!

Иара уи акәхеит, Дата аҗааихыхха дахьзаанза, снытцаба сцеит, сахьцаз-сахьааз имбо.

Сышнеуиуаз пхыз, исымбашаз еитахәатәык сыла иаа-ташәеит, аенышыбжьон, аргамату, имцымкәа итца-быргны, азәы исеихәар? — зыгәра сымгоз, аха сара сыб-ла лашара ахьынзаназо җашьара ақәымкәа избаз. Амҗа нымҗахытц, адәхәыпш хәычы аҗы, абардра реавакны җы-цәа еицәажәон.

Саатгыланы сахьынапшыз игәастеит, Ада илацәажәоз

лычелытазаны дшылзызырфуаз, дшанханы, дмашыцаны. Дара убриакара еидшыланы икан, сара зынзаск сгэарымтазозар каларын, хэара атахума, сгэартазомызт, уаха ҕаапсахшыак рымазамкэан рус иаҕын, Цару ҕааихак лымамызт, Ада акрылхэарц лтахызаргыы ажэа ауаара лымто. Ада уака уаха хэтаа лымамзар акэхарын, Цару илхэоз дшақәшахату ыртцабыргуа уажэы-уажэы лхы лыртцысуан.

Сгыланы срыхэапшуан, дара ргэы каршэзаны рцэа-жэара иханагаланы иаман.

Гэфарас исымаз, гэаныла зегь реиха сзыцәшэоз иа-шахеит, машэыршақә Цару абардра лхы авырхэхэаны дахьаапшыз, сара сахьгылаз лылапш сықәшэеит иаразнак. Уи азгэатаха, сара сшылбаз агэатаха сахьзаанза – данцоз Ада илалхэаз анцэа идырп — днытцаба дцеит, лшыапқэа адгьыл иқәгылазамызшэа.

Ада илзымбатэбараха дынхазар акэхап, уи сара сахь-гылаз атыц ақынтэ избон, — акыраамтагыы дзеи́тамтцуа даанхеит, нас, илулак, леааизганы, рацэазакгыы лгэы ала-камкэан, сара сахьгылаз ашқа лҕаалхеит... Саргыы убыс-кан саатрысын, амҕаду саныланы сааиуазшэа пхьақа снейхеит, лара Ада зынза дсымбазазшэа катцаны.

Сызқэа апхзы хьшэашэа нахьыкэкэа ағынанахеит, сцэа станарзызо, игэағыны сышьтахьқа сызхьампшуа ақынза. Ада дсышьталан дшаауаз акара гэфарас исыман, уаха аеакала калашьа амамызт, избан акэзар, Цару длыд-кьаны дцеит, лара амҕаду ахь дцэыртцны лҕаалхон, ус анакэха, сара дсышьталаны дааиуеит, уаха царта лыма-мызт. Ааи, сара дсышьтагыланы дааиуеит, зынза ааигэаза дсышьтагыланы, иаалырццакыр даагьаасапысуа ақынза. Сцэанырра сажьазом, сызқэа иснардыруеит, лыблақэа адлырпхалозар акэхап, ашышкамсақэа ықәибахэа ицо-шэа ауп схы шызбо. Абар, абар, ачык ауп илыгу, аеа хэычык инацылтцар дсыхьзошэа сгэы иабоит, иакэзамыз акы шыкастцоз сақәылкызшэа.

Сшыапқэа зынза еи́тамтцзо иалагеит, азэы сишьахазшэа,

сеилапато. Лыбжы аалыргар, иара убратѣкѣ сынкахар каларын, лѣы анбааихылхуеи хѣа сшыпшыз. Аха ларггы, цасхѣа илуашѣа, дсыхъзомызт, сарггы сшыамхы сеыс-заргомызт, цѣгъала хайдхалт. Уаха аасылымшо а́кын-за сназеит, абар, абар, уажѣшьта скахауеит, снытцаххы, сцѣаѣеыгаха...

Сапхѣака быжъкѣак сахаит, иаалыркѣаны слымхѣкѣа аартцарны саазырѣит, сныкѣашѣа еихаггы иаагырханы.

Амѣа архѣара а́кынтѣ, ачѣахѣа еицѣажѣо, Аминей Адамыри аацѣыртт, ашкол а́кынтѣ иаауазар акѣхарын. Абар ассир, сыхахъызгара смоуа саакѣхеит, сбалыбато, шытахъка сзымгѣежѣуа, цхѣака сзымцо, аха изулак сеааизганы цхѣака снейхеит. Ахѣыцкѣа санырба, еибаргѣыргѣо иѣоны сара сахъ рѣаархеит:

— Алхас, ахасабразы иахѣа хѣба соуит — адунеиаѣы убри ада уаха хѣыцырта сымазамызшѣа даасгѣыдххалеит Амина, — хѣба, ахасабразы еилукаау? Ахасабразы быпсыгеуп хѣа соумхѣозиз, уажѣшьта?..

— Ибыдысныхѣалоит, — мчык амазамкѣан, изулак, мчыла сѣы иаатсыршѣеит убри ажѣа затѣык, — Амина!..

— Сара ахатѣы бызшѣазы пшыба соуит, — уи иналышы-теихѣеит Адамырггы, напзатѣы дшысцымлаз сирдырыц.

— Уарггы иудысныхѣалоит, Адамыр, — схѣеит рацѣак хаара атѣазамкѣан. — Ибзиоуп.

Уи аамтѣ кѣаѣ иалыршаны Адаггы дхѣхъзан, даахавалеит. Данхѣазиашаха, лымѣа цымкзакѣа, сара сахъ даахѣапшышѣа, илымѣатѣны, лыбжы лыргеит:

— Мшыбзиа, Алхас.

— Бзиара ббааит, Ада. Бышѣакоу? — дсыцѣанза схѣан, изулак иналхъызгзеит атѣхѣтѣантѣи ажѣа.

— Хар сымам. Уара ушѣакоу? — дагѣаанымгылазакѣан, иара ус дышнеиуаз, асахъазы мацара илхѣазшѣа, дсзатѣаит ларггы.

— Итабуп, — илахазарггы калап, илмахазарггы сара икастѣаз атѣак, избан акѣзар, иаарцѣакзаны дынсыдкѣеит, сара сажѣа дазымпшзакѣан.

— Алхас, арахъ уабаци? — изакѣызаалак ѣ-ѣакык

амазамкэан дтцааит Амина. — Иахагы аоны указамызт. Нанду хьаас илыман. Харгы...

— Абрахь сцоит, Амина, — схэеит сызкэыз сымѡа еипш сажэақэагы еилгара рымазамкэа. — Ускэак сымоуп...

— Уи бара иабабусу, баала аоныка — хатцатас Адамыр сара даасыдгылан, Амина длабжьеит. — Баала аоныка...

— Аиеи, аоныка шэца, саргы ирласны снейуеит, сшаатацэлак, — Адамыр имеида ансоу, схы иархэаны са- аццакит.

Адеи сареи хтыпкэа хадсахит ауп, уаха аеа цсахрак камлеит, лара сацхьа дгыланы днеиуан, сара — слышь- тагыланы.

Лара лхы шылбоз атэы сызхэом, аха сара ѡацхьа сфы еилымго саакэхеит, лара дцон, сара слышьтан.

— Ада! — изгэагыт атыхэтэаны.

Сыбжы зынза дшақэымгэыгзоз, зазтас лызкэа инал- сызшэа, мацзак иаалныцшыртэ лцэа даатазызеит, лшьап- қэагы ааилацсеит.

— Ада, икалозар, — еитанашьтасырххит сара ацсеивгаха лымто. — Икалозар минутзак...

Атыхэтэантэи сажэақэа, шахатас лшьапкэа иаарыкэ- шазшэа, ашьшьыхэа, лгэи-лгэи еилацшуа дааныркылт, нас, даахьацшын, схы инаркны сшьапақынза сфышэо, лыбла тбаа шеишейкэа насхылкьеит:

— Сзырѡеит, Алхас.

Акгы агэхьаа лкзамкэа, лхы дакэгэыгуа, илхэаз ажэа- қэа зынза сшьапы саакэыркьеит.

— Ак басхэар стахын, — изгэагыт изулак, ихьшэа- хаанза.

— Абыржэу? Иара абратцэка? — Ада ицьалшьоу, алаф сылылхуазу сзеилымкааит.

— Аа? — зынза сшақэымгэыгзоз, машэыршэа иаасыг- кьеит сара уи азтцаара, лара илхэаз атак акатцара ацым- хэрас. — Аиеи, икалозар, ак басхэар стахын, иара абыржэы, — иаасырццакит, сара слакѡакуанатцы, лара дсыцэцар хэа сшэан.

— Азамана, Алхас, — санаалыдгыла, сзызырѡра дшаз-

хиаз сырдыруа, лҕаалхеит.

Сара слывагыланы снейуан.

— Сзырҕуеит, Алхас, — лхы аасгәалалыршәеит Ада.

— Ада, — саатгылеит сара, наҕ-наҕ иҕасташаз саз-хәыцуа. — Пыт-чыткәак здыруеит, — сакуа-сашьтуа иаат-кааны лыхьз анысхәа, инапысшьит урт ажәәкәа, — аха аиаша бара бҕынтә исахар стахын...

— Пыт-чыткәак саргыы издыруеит, — сеицакуа сара сцәажәашьа ҕалтцозшәа, иаасымылдеит Ада, исхәарц ис-таху зеггы иаразнак еилылкаазшәа, — издыруеит, Алхас, издыруеит.

— Ибыздыруам хәа акәым, аха Дата ибеихәахьоуггы здыруеит, аха сара адәы сшықәуггы бгәаласыршәап хәа акәын. Сара, ибдыруазар акәхап, Амзаҕаҕа сзааз, Ада...

— Дата иара иус дашьтоуп. Уара Амзаҕаҕа уззаазггы, ушаазггы здыруеит — уара исоумхәазарггы. Уаазар, бзиа-ла уаабеит.

— Ус акәым, Ада. Сара...

— Алхас, сара ажәа пшқақәа стахзам. Атцыхәтәантәи аамтазы убжьарзны узмазггы здыруеит, атцарахьы уаны-ҕаз, нас, арахь Акәаҕа уанаазггы...

— Адыррақәа ибымоу иашам, Ада, зынза ииашам.

— Зеггы-зеггы бзиазаны издыруеит, Алхас, уи аҕара затахузеи.

Хашьтахьҕа машьынак абжыы геит, дахьааз, даазгаз хзымдырзо, хажәәкәа цьбара-цьбараза гоу-гоу хәицәажәо хашнеиуаз, Абас даахәхьзеит. Амашьына лас дзыкәтәаз ихы аатирхәхәан, иажәәкәа рхы ахьхаз мзазакәа ҕааитит:

— Ада, бааи, бтал.

Лашьа иажәа ҕбамтәкәа амашьына дынтатәеит, нас сара сахь лажәәкәа рханы иапуп хәа мацаразы иаасы-дылцалт:

— Уааи, Алхас, атыц хәмоуп...

— Ааи, атыц хәмоуп, — еилгазамкәан, анахьггы-арахьггы еиуазамкәа, исцәагозеи хәа Абас иажәәқаггы наҕишьт.

— Итабуп, — схәеит сара аарла, ахахә сыхәлашәазшәа.

Убри анысхэоз аамта иазыпшызшэа, амашына натрысын, инсыдканы ицеит, аеытрыс еипш чараз катданы, акатран еилартэа зыкэчапаз амфа ашытакэа анымлеит акэымзар. Архэара инавалеит, иарггы ныбжъаз, ицеит, уха сылапш итамшоо.

Икастгагышьюз, смага-маго, сшыапкэа сырзышътымхуа, афныка сёынасхеит...

Афны сахънеиз ажэабжъ ыыц зегъ рацхъазаггы агэашё санынталоз Амина испылгалеит, аеазэы илапш сытцашёанза:

— Алхас, асасцэа хтоуп, асасцэа. Уара уртцафы Хёыта Арзынбеи атцара уцызтцоз апцхёызба Натела... Папбеи, ус ами? Ииашаны исхэо лыжэла?

— Ааи, ииашаны ибхэеит, — даараза саргёыргёеит Амина испылгалаз ажэабжъ.

Сыртцафы сибарц дааит, Натела дицны.

Асасреи апшэмареи ирыхэтоу цсуа фнаток аёы ишымфацысыц еипш хара хёггы имфацыст, адырфаёны хқыта Амзаёа дсырбарц асасцэа сыманы сналалт...

Хымш-цшыымшкэа ианхалапхъа, асасцэаггы хқыта ныжъны ицеит, аха урт раара аёэажэараггы артысит, зымехак зыртбааз аёэажэара.

Уи шакёыз зынза иаарласзаны агёра згеит. Асасцэа наскыган сшааиуаз, абжъаапны цёашыркыла исзымпшаауаз Ада дааспыт:

— Асасцэа дахъкэа утан, Алхас, даара сеигёыргёеит.

— Ааи, сыртцафы атцара сыцызтцоз пхёызбаки хқыта рбарц иааны икан, — схёеит сара ишыкатёкыаз, иацымтакёан, иагмырхакёан.

— Даара дыпхёызба бзиоуп уи атцара уцызтцоз, Натела Папба сара сыблакэа рыла дызбеит, хёанхёахла акёымкёан.

«Лыхъзи лыжэлеи лдыруеит — измаанозеи?» — аасгёахэт уи лцэажэашъа аацъашъаны.

— Натела даара дыпхёызба бзиоуп, — ыыстаарак атцазакёан иаашъакёсыргёгёеит сара, — даараза.

— Иудысныхёалоит, Алхас, — даакётёины, лтцыхёа

насеаќыаны, Ада дынсыдќыаны дцеит.

Сара ажэакгы ахэаха сахымзеит...

17

Егырт рааста мацк ихьшэаны аизарафы даацэыртцт Ада, лфыза, аукраин пхэызба Наталка длыцны. Урт, ахэ-сахычкэа рымацара иказамызт, аусхэарта ашта ианталоз, дара апхьа иргылапы, иара дрышьтагыланы, ишэзаазгаз агэлымтэахкэа жэбома хэа ихэарц итахызшоа, дэырба-чэырбо зегы хаблакэа даарыхгылт Дата.

Знык ашта ианаатала, Адеи Наталкеи ршьапкэа анеи-таргоз еикэшэо акынза рееикаратэны рэаархеит Датагы дрыхьзан, Ада даалывагылт.

Сара сшыкалаз атэы ахэара уадафуп. Исхэоит хэа са-лагаргы — башоуп, сызлакатэкэаз нагзаны уафы еили-каартэ иаазырцшуа ажэакэа сара сакэым, иреигьзоу ашэ-кэыффы иакэзаргы изымцшаар калап.

Сахьгылаз сзымтдысуа, сышхныцсыланы саанхеит, сшыапкэагы снапкэагы сымфрны.

Уажэы, икалахьоу, исафсны ицахьоу хара сгыланы санахэапшуа, мбатэыкгы камлазшэа збоит, фыцъа ахэса-хэычкэа сара сфыза Дата дрыцны ақытсовет ашта иааталт — уаха акымзаракгы, аха ускан зынза сшақэымгэыгьзоз урт раацэыртцра, амацэыс еипш исысын, схы самыххэо саакэнархеит.

Дата, иара ихы иадикылаз ауал нагза, ауаа дрылсны дшааиуаз, сара сдысны сахьгылаз, ахэсахэычкэа иманы даасыхтыгэлеит, изакаразаалак ак камлазашшэа, сара уа сахьибаз даараза деигэыгьзашэа, дфеапха-фаччо.

— Шэеибадыр, Алхас, — сара сахь ифеаихеит уи, ицыз шака сахатыр ибо агэра диргарц итахны, — ари Украинантэи иахзааз асас пхэызба лоуп.

Убырт ажэакэа Дата иааимхэар, иара убра сахьгылаз снеизкэығены скахар каларын, убри акара сеилакэыба сца-хьан, улырт мацк сыпсы ааргазшэа скалан, сеааизганы,

апхэызба лахь снеихеит: .

— Даара сгэы иахэеит, — лнапы аалымсхит асас пхэызба, — даараза... Алхас Анба, — сыхьзи сыжэлей на-
цысшыт зынза иатахзамзаргы, схы злацэырызгаша уаха
акгы анысфамшэа.

— Наталка Олеиник, — лхэеит лара, сара скны даа-
иаанзагы дыздыруаз зегы ишралхэоз еипш, лыбжы
аампсахзакэан.

— Нас, Алхас, апышэара хамоуп иахьа?! — сгэысеа-
нитцеит Дата.

— Апышэара уаргы саргы еицхамоуп, Дата, — ина-
цысшыт сара уи ицыз ирахарц, атакпхыкэра сара сима-
цара исыдсымкылакэан.

— Хэара атахума, Алхас. Ишудыруа еипш, атакпхыкэра
сара бзантцы сацэыбналан сымцац, иара абыржэгы сгэы
итазам. Зынзасгы! — сгэы иргэгэозу, иихэоз захауаз
ахэсахэычкэа рфэпхьа хқытан уи иааникыло атыц атак-
пхыкэра шака ихараку дирдыруазу сзеилымкааит, аха
иаацэгьахар адэышкэагьаз сымацара сшықэимыжьуаз
урт ажаэкэа рыла исеихэеит.

Уи аус уаха хеалахамгалт, урт нсыдтцны ицеит, ишеи-
цыз еипш, иааицрымшэазакэан, саргы, хаицэажэара
ашьтахь, мацк сыцсы цэхэаташэа саакалан, ауаа рыжэпара
гэатан сеастеит, шпыла еимгэхэо снеиуан, сзышьтаз
абыржэымзар-абыржэы снеихьзаны имахцэ данкны даа-
ныскыларашэа.

Хаззыпшыз аусгы аахадгылт, акультуратэ Хан ашэкэа
кьакьаза иаадыртит, ажэларгы уахь рфынархеит.

Знык ауатахкэа ианрыфнала нахыс зегы рхаштит,
сахала ирхиаз атзамцкэа рааигэара уаф дзымнеиуа, аз-
хыгееара еипш, ауаа адцэкэырцало иаавалеит. Атзамц
ааигэара изымнеиз, ршьапцынтакэа ирыкэгыланы, рап-
хьа игылаз ирхыхэхэаны, атзамцкэа рфы икнахаз аса-
хьакэа рбарц ртахын, аха ицкьаны, еилганы рыбафы
иааиуамызт, урт рааигэа игылаз ишырбоз еипш.

Хзыфназ Ахан амтц фнапрыр иуахауан, убас итын-

чран — сара уи афымтра зегь реиҥа сацәшәон, апыркхәа зхы ифахо амцабзқәа атцатәахны иамазшәа, лапштца-шәарақәак соуан.

Дарбану сгәалашәом, аха фымтуа еилагылаз ауаа ртынчра азәы иааилеигеит:

— Сара сыхәтаахыала абри еиҥызкааз итабуп хәа рас-хәоит. Зегьы анык илыхшазшәа акәымкәа, ишуауа уафы идырратәы икоуп...

— ...Акы ишалакоу удыруа итыхуп рсахықәа, — рапхыа ахәшыра кәзтәз инеишьтеиҥхәеит даеазы.

Инеимда-аимдо, рыбжықәа неилапсо рғынархеит:

— Даара кәзарыла икәтцоуп...

Ус мацара ишнеиуаз, аеа бжыкгы налашәеит, уи сара слымхә иафымшәеит:

— Шәара атәы иахатцаны ишшәыреҥхәо еипш мба-тәыкгы иалаканы избом. Атзы газет аҥы ахәыцқәа итыхны икыдыртцо асахықәа реипш, измааноузеи? Иус ҥыцхымкәан, изакә ҥыцузеи, иахамбац, иахмахац иҥар-хәо? Ауафы исахыа шисахыоу ипатрет аатыхны икыдутцар саҥаит акәымзар, ари закәызеи, деипшушәа, деипшым-шәа, ула траа угыланы уихәапшуа?..

Уи зхәоз иажәақәа зынзаскгы сырзымгәаазеит, уи моу, ус иахәтаны исыпхәзоит, уи афызаггы азәы ихәа-зааит, игәы ишамыхәаз, иара ишидикылаз азәггы ицәым-закәан. Иара сарггы урт әжәақәа рышьтахь еиҥа схы еиҥ-ны избо салагеит, сеитцәгәҥаны сызмаз соунажын, еиҥа ахақәитра снатазшәа скәлеит...

Сара стыхымта асахықәа рапхәтәи атзамцаҥы игы-ланы иахәапшуаз зегьы еицәакны ирхәоз иаҥагыланы убарт реипш әжәақәа зхәаз ихатаггы, хәара атахума, иа-разнактәкыа дыздырт, иара ихата ихиҥсахыа еилганы ишысымбазггы. Уи Гәадала Гәазба иакәын, Амзаҥа ақы-тантәи апатреттыхы.

— Уара уиашоуп, Гәадала, — уи иажәақәа даарыд-гылт зыбжы сзеилымкааз даеазы — Изақәытәкыоузеи, мшәан, ари? Анахыггы икамкәа — арахыггы. Уара зпатрет

тухуаз ауафы унаихэапшыргы иаразнак дудыруан, ари змааноузеи, иакэшэа-иакэымшэа? Уиашоуп, Гэадала.

Уи, цабыргытцэкъан, Гэадала иихэаз игэапхатцэкъаны дадгылозу, цэала дцэажэозу сзеилымкааит, аха иахыхэаз сара еихагы еигъасшьеит — агэаанагарақэа шшапаза, шашэак иахацсоу ацъанцыхэақэа реипш акэымкэа иахъааи-фэагылаз. Изахауаз ауаа рзымацарагы акыр иапсан.

Сшыцшуаз, дынрылкэыр-аарылкэруа, ауаа ргэып даалтын, азэы дгэеитар хэа дацэшэозшэа, деихашэы-еихачаб, улысыр шыа кэармак лылымшэо, амсыр қбаад еипш, дкэашккараза, цхэыск лфэалхеит, азэгы ибла атапшра лтахзамкэан, сара сахыгылаз зынза игэалымта-зашшэа катцаны, ауатах абжеихара анааифылша, уақа игылаз зегы лара илыкэфытны дааныркылар хэа дацэшэо-шэа, еихагы иаалырццакын, ашэ дындылкъан дцеит.

Уи Ныгэтас лакэын. Хэара атахума, уи лцашыа зынза исгэампхазеит, зынзаск. Ахыкэалаа лхэымзо ауп дыш-рылтыз.

Сааитцанаргэгэеит...

Ахагара лзаазшэа, лыблақэа шакъшақьо, итытцны ицо, иаарымпыхашэалак игэта ахъазеикэроу дааихтэаны днышътартцарашэа даарылтын, уаха леаампсахзакэан, рацхъа иаашытлхыз атеитыцш шлымаз лан лышътра дықэланы дцеит Цару, сара адунеи зынза сықэзамкэан, сшыапы алысхызшэа цхъазаны.

Уи лцашыагы бзиарак иазхэамзар акэхарын.

Цару иналышътарххны шыца ахэсақэа, инцэытцыцш-аацэытцыцшуа, блала еибадырны мацара еицэажэо, ихшэашэа-хышэашэаза, унацэа наркысыр ишыцжэара-ишыткэацра, сацхъа иниасны ицеит — убыскан ирымаз афэныцшылара схамыштуа, назаза исзынрыжыырц ртахны.

Убас азэазэала, шыца-шыцала, нас гэып-гэыцла, инеилытц-ааилытцуа иалагеит.

Слымха аууы тга, сара стыц сзахымсуа, ауатах сааф-нахеит.

Схы снапафы иааганы адэахы сандэылтц, ауаа гэып-

гәыпла рыешаны, ана-ара игыланы, ацәажәара иафын, уала-тахыла рееидкыланы, гәыпк афы еидгыланы ирхәо, егы агәып афынза имназо. Уи афыза асахыа сыбла ианх-гыла еихагы исцәымтхейт.

Уи афыза сшаниоз дырны аханатәгы сәазыкастцар акәын, ауаа ирәаастаны рсахыакәа тыхны, «изустцәоу дара рхы рдырааит» хәа инаганы рқышә ианыкәск, уаха икалараны иказей? Итәбуп хәа сархәозма?..

Инеипхыба-ааипхыбо ауаа цейт. Харзаман акыраам-тагы иеынирхейт, шахат дамамкәан сара дсацәажәар шитахыз акара еилыскааит. Сымариа аниоу, даасыдгылт:

— Сгәы иахәейт, дад, Алхас, иахыа иаабаз, — днахыкәша-аахыкәшо акәымкәан, дышиашаз далагейт уи. — Иабцъар гәгәоу ак еипш сахәапшуейт сара, иахыахәтоу азгәатаны, икылкааны ихысуа. Ихәарта дуны икалейт хәа сгәы иаа-нагоит зегы рзы.

Ахәылбыхан, аилашәшәымтазы, ахәыцракәа срыла-шышы афныка сышцоз, ақыта иналыф-аалыфны абыжы-кәа сахауа салагейт. Асахыакәа, акарикатуракәа ирытцафыз ажәакәа ашәа иантцаны абар, ақыта иахыаалалаз, абар, иара убри аены иахымгакәан. Сара урт ашәакәа сырзызырфуа, ицъашыо, снытгыла-аатгыло, ашышыыхәа снейуан.

Данбакәытцуеи ақызоура,
Дхаламгыло хара абас?
Лага-фагоуп лара лшоура,
Уи дзакаымтцзо дызлашәаз.

Арт ажәакәа акарикатуракәа руак иатцафыз ракәын, аха иаразнак ас иаашытцааны ашәа ианызтцаз уака дааным-гылт, уи иара иажәакәа ацтцаны ахартәара дафын, хара итәахтәуп хәа иахапхыаз иара ираргаманы ирылартцәо.

Ашәа зхәоз даасыцрымтцзо дааиуан, еиха-еиха дыс-зааигәахо, гәыргыафхәашатцас хашта исыцтеигалар ита-хызшәа.

Сара ашта сшыапы нтасыргылоны, уи ашәа иалаз

ажәакәа еилыкка иара иаакәыџит. Царугы аматцурта даадөйлтит, ллымхақәа ыртцарны дзырџуа. Ашәа зхәоз ибжы еихсыңуамызт:

Зеггы ижәдыруз, иашәшәырха —
Лара длеипшуп уи лыпха!
Шәгәы ишцаанагоз шәара, нас?
Абас икоуп уи, абас!

Цару артәаа аатлыргеит...

18

Ақытан аказарта сара исызтодаз, хятәгәыла икатцоу хкәаскәа ашътахътәи абартцафәи сәаарбны аус зуан. Уи абартца пхъакны, афны иалахаланы икатцан, нақ-аақ ат-замцқәа аманы, азганк хтын, азхара алашара џначчо. Хы-хьынтәи ақәа схы иқәтәомызт, цакантәи сшәапы баазо-мызт, чыдала асахъарыхра иазку аказарта сывамзарггы, аамтала салазартә икан...

Уаантәи асахъа бзиа аатуан, Амзафә ақыта ашъхара тып иамоу ахәта зеггы, уаха ацарта ахъамам, фыц икахтцаз амџа, апсуа рпыс ихтырца шкәакәа еипш, аеырша-еыршо изфалаханы инеиуа Абғаларта азаарыгза, унапсыргәытца икәушәа, еилыхха-еилыцыцәо убла ихгылоит нақ, харан-тәи ашъхақәа рызқәакәа цырцыруа, иеырба-еырбо иаап-шуеит, иааргәыдыпшылалак иблақәа акыраамта иры-дырхало.

Убри абартцафәи сықәтәаны аусура бзиа избон, сәа-сыршыцылеит — уи акара аеқьарта снамтозарггы, салазар акаын, цсыхәа сывамызт.

Атып пхъакыртан, тынчран, сыхшыџ ахызгоз, шама-хамзар, акгы сылапш итцашәомызт, уи сара сзы имацмызт ускан сызтагылаз аамтазы.

Аус анызуазггы сманшәалан, сыпсанысшәозггы.

Уи абартцафәи апсшәара уаџ даатцашыцыртә икоуп

хәа схәар, изакаразаалак мцрак алам, уи афыза атып, ауа-
фы ихәыцра иеатаны ицсахышьо, цәашьыркыла уашь-
тазаргы иузыцшаауам, сара убас сгәы иаанагоит, аеа-
кала, мап.

Ибеиоуп, иблахкыгоуп, сара абартцаҕы сныкәтәан сыз-
хәацшуа сьдгыл гәакья!

Рацхәтәи амшқәа рзы, сара сөыззыскыз сахьак-
гы сықәымҕеиет, напы зласкыз иарбанзаалакгы, са-
ра сыхшыф, сцәанырра, сгәы итаскыз асахьа иашьтан
ахәтақәа еизго, еизго, нас иара ахәта ттәааны иахәтаз
аҕеитыпш аанкыланы ишьақәгыларц, аха иауамызт, ис-
цәеимышәшәаны ицон, уи атыцан, сацхьа ишгылац игы-
лан уаантәи ескынгы избоз сышьхара гәакья ахәта.
Сусуреи сыхшыф иуахь иниасымгакәан, ҕеизгашьа смо-
уит, егьа зундазгы, егьа кәстдандазгы! Шьаҕак сна-
мыркәтеит, рацхәтәи амш инаркны сыткәаны саман.

Снатәан, абартцакынтәи ахәта асахьа тыхра салаге-
ит, инеитцыхны, инартбааны, сахьатыхәатдас нак-нактәи
сымға аазыртуаз убри затцөык акәызшәа.

Сагьалагеит — сагьашьтнацааит, сөысзаанымкыло,
еиха-еиха саланахало аҕынанахеит, рацәакгы цьбааа
смырбо, сара ишыстахыз исыцныкәо...

Асахьа нагзаны саналга — аидара ду сьзтцаз саатца-
тызшәа, сласкәантраза саакәлеит, сыпсы неивызгеит.
Уажәы, уи асахьа саналга ашытахь, аус анызуаз санаац-
салак, сыпсшьо, уи аҳаракыра ауразоуроу блала, ианеи-
мыздоз, уал сықәымкәа, схы сақәитызшәа збон, нак-нак
азгы схы сақәгыгуа сканатцон.

Сәааизганы, сыхшыф зегьы иара иазышьтны атыхра
салагеит — сан лсахьа ашьақәыргылара. Уи лсахьа ишакә-
халак атыхра уи акарагы саруадафамызт, иаармари-
ангы иааихьысшьуан, илеипшхартә акара, аха уи азхо-
мызт, сара истахын уи лсахьа нагзаны ишьақәсыргыларц,
лара дьзбахьаз, дьздыруаз, дышлыхәацшлак, лыпсы
антаз еипш, ибла даахгыларц, лцәафа хаа шлымаз ди-
барц. Уи акәын сара истахыз, аха иара акатцара ауп

иуадаџхаз. Сааџѳымтџзакѳан сызѳыз џшааран... Абар, уажѳыџа сазааигѳахеит, ачык ауп исыгу хѳа сышнеиуаз, саамѳахѳѳон, лара лхы-лѳы асахѳа аазырџшуаз аџѳахѳа нсымпытџџѳараа иџѳон.

Самыхѳо саналагалак, асахѳатыхра сааџѳытѳны, агѳа-лашѳаракѳа сыѳерыџаны саатѳон, абри хазну адунеи сѳѳа-пы аалысхызшѳа, зегѳы сзеипѳшы, сыкѳша-мыкѳша иѳѳо закѳызаалак ак сымбо, сыблаџѳакѳа неикѳыџѳсаны хѳыџра затѳык сѳамаздѳон, сан лсахѳа-џѳаѳа сѳѳалазыршѳѳоз ахѳыџра. Уи ахѳыџра, знапы ианкны инарго асаби иеипѳш саашѳыѳхны, иара иахѳатахыз, сынкыдыргыла-аакыдыргыло, снарѳшы-аарѳшуа, саманы аѳынанахѳн, сан лыѳсы антѳаз дахѳтѳѳоз, дахѳгылоз, илуаз, илхѳѳоз, сара аарла, џхызџѳас исѳѳалашѳѳоз еитарѳѳыханы, уаѳа ахаан азы исхамыштуа, аѳсы ахатѳаны исзарѳѳеѳѳырѳ аѳахын.

Сыблаџѳакѳа неикѳысыѳѳсѳн, ахѳыџра ѳыѳѳыра сын-танагалѳн, сахѳтѳазгы сыштѳѳазгы схашѳуан, стаатиуа схѳыѳраамѳа сазкылсуан, сан лсахѳа аѳѳаѳѳыргылары иара убраантѳи саламгакѳан ѳсыхѳа шамамыз еилкааны.

...Абар, лара дахѳѳалакгы саалыѳрымшѳѳо, сѳѳарѳс-саруа слыѳѳѳаланы снейуеит, лара сара саха лымам, де-илахоуп, аха уи агѳхѳаа зкыда, сара истаху акызатѳык ауп, дахѳѳалакгы сан слыѳзарѳ. Акы снахѳѳашаны, ахѳаѳхѳа сынкахѳуеит сышнеиуа, сыбѳѳы гаанза, сан лѳѳа иалашѳаны, дыѳны даины саашѳыѳлѳауеит, ад-гыл сакѳымсзасшѳа, исмырдырѳо, лнапыхѳѳѳкѳа рыла сеипѳхышышѳаауа, нас убри еипѳш блаѳѳак сѳѳыдлырѳѳхалоит, аа, иѳѳѳоу, иѳѳѳоу? — сара ишызбо ишѳызгѳам-тозар, арыѳѳара, аитарыѳѳара ззырхѳѳо! Иѳѳѳоу? Закѳѳѳанда гѳкыроузеи уи лыблаѳѳа ирху, акыѳѳхѳа инеи-матѳаны атѳѳуара сѳѳы иштѳаз, сан днасѳаѳшит, зегѳы насхыѳрааны иѳеит, иара убри аминут азы зегѳы схашѳит, зынза скамѳазазшѳа.

Сара сан лыблаѳѳа аѳазѳы лыблаѳѳа иреипѳшзам, урт зынза аѳа блаѳѳѳоуп.

Уи дангѳырѳѳо, лгѳы шыѳызхуа аѳѳанырра данамоу ил-

хоу аблақәа, абар, ҫашьара ақәымкәа ишеишеиуа, насып дула итәны, ахалалреи, аразреи рхьызсо, иназгәйдцшыло, ихы-игәы италаны, дарцхо, гәкаҳарак имазаргы ицсакьаны ихызцо, схәыцра ашықәсқәа ркны сцаны иахьа сахьыкоу атыц ақынза иаазгоит, избоит, исхасырштуам, игәныскылоит, аамтала акәзаргы, игәныскылоит.

Лхьаа мыжда лгәы ҫнакаауа илыцраланы данышьтаз, лхапыцқәа еихаргәгәаны илычхауан, ҳара ҳаргәамтыр ҳәа дацәшәаны, лқьыбжыы ҳлырхауамызт. Уи лыпсы лызтымкаауа лиарта даныларшәыз лацхьа сгыланы, акгы сзылмышәо, аха сгәы дрыцханашьаны егьаараны саагылаҳьан, усқантәи лыблаацшыра бзантцы хаштшьа амоума?!

Уи лчымазара аапкымта иантагылаз дызбарц иналхагылалакгы лгәабзиара еиликаарц лазтаара атахзмызт, лыблақәа днархыцшылар, урт зегьы рхәон – итааза, рылашара цаны, лара дызлақаз иаархибаауан.

Иаалыркьаны исгәалашәеит уи рацхьаза агака санылгоз дшеилахәаз, абар, сацхьа дгыланы днеиуашәа збоит уи дыхәхәаза, лыткы еиқәатцә аужьны, лшьатцәқәа, рышьхәақәа ҳаракны, рацәазакгы ипамкәа, ишаанагара, лара лычапашьа ианаало, лыхцәы еиқәатцә аҫада иқәтцәраауа ицхьахәаны, ирша-ырша, еиларшәны, лыхәда иқәҫахәаны, лыпцхәыс теитыцш убри ихнарчозшәа. Сара, бжеихан сәынкыла-сәынкыло слышьталаны саннеиуаз бзиа ибаны слыхәацшуан, сгәы иаанагоит, сан латцкыс зныкәашьа цшзоу дыкам ҳәа.

Сан лҫанцшылара шықаз атәы сгәалашәоит — ҳәара атахума, исгәалашәоит, аха лсахьа атыхра иатаху рацәахеит, слакҫакуеит, насгы инеибынеицшны, бзантцы зәызымпсахуаз ҫанцшыларак шытыхны иныкәылгомызт, дызтагылаз агәалақара аҫақәыршәаны, уи иашьашәаланы аҫеитанакуан.

Лсахьа антцыхуа, лгәаареи, лгәырғьареи ракәым иаанкыланы иасырбарц истаху, сара сгәы итакны исымоу зынза аҫакуп, лоура-лышәара зегьы назаны, ацәгьагы, абзиагы дагәылакны данамам, есымша дызлақаз далаканы,

тынч лыпстазаара анышбақәгылаз аанкыланы лцәырғара, иара убри акәхеит зегь реиҳаҕы иуадафхаз. Лтеитыпш неидкыланы акаҕы икылызгон, апстазаараҕы лара дшы-каз илеипшны, аха зегь реиҳа саанызкылоз лыблақәа ракәын. Абри лыблақәа хәаны итыху апатрет затәы инхаз ауп зынза стыц сықәызкәаз, убри снахәапшижьтеи урт злаказ схаштит, еиуеипшымыз агәалақарақәа анлымаз ишықалоз сгәалашәоит, аха исхаштит абжәапны, есымшатәи апстазаараҕы пшрас инкыланы ирымаз. Убри акәын сыҕекынтданы сышыһтаз, убри сазкылымсыкәан, сан лсахьа назаны қалашьа амамызт, лыблақәа шықатдәкьаз аахтны исымбакәан.

Анс акә, арс акә, сан лсахьа атыхра салагеит, зегь рацхьа убри наргыланы, еҕьырт аусқәа насымфәтәны, схы санақәйтхоз цсшьарак аҳасабала ицхьазаны инагзо, схәыцрей сыпстазаареи зегьы иара мацара иазкны.

Ицъашьахәуп ани ахшареи реизықазашьа шеиҕекаау — ицуазеи сан лыпстазаара далтижьтеи, аха, зегь дара роуп, ианаацәҕахалақ, удафрак санааҕагылалақ, даасгәалашәон, лара лахь сыфны сеихон, хәфны агәашә сахьнадыхыло дааспыларашәа. Апстазаара еиқәнахуа уаф дықазам, хатҕеи пхәыси, еизааигәазоу аифызцәа, изустцәазаалақ, аха ани ахшареи — бзантцы! Урт реиқәыхра апстазаараҕы азәҕы илшазом! Апсраҕы!

Абыржәы, лара лсахьа атыхра сеатаны аусура сеаналасхала, дырфегьых лара лыда цсыхәа смоуит, сара сышышыһтаз еипш, ларҕы даасыцрымшәазакәа сыпшаара дафызшәа, дааины даасхагылт, лнапы қәымшәышәқәа сыжәфахыр иаакәкны, лара лыҕыхырхәхәаны, сара сызфыз лыбла қәандақәа агәыдырпхало.

Шәара ихашәтдару ихашәымтдару сыздыруам, аха сара гәыкала ишәасхәоит — шақа апстазаара сзымариахозеи, ауадафракәа зегьы насхыпраа ишпацои сан лнап қәандақәа анаасхьыслақ, иара убри аминут азы абаф чыда сылазшәа сеааитаскуеит.

Асахъатыхра егъа сѣастаргъы, ақыта цстазаара иахъу-галакгъы иара атѣы канатцоит — шѣыцъара уахнагоит, акѣаматцамакѣа амоуп.

Акультуратѣ Хан аѣы асахъакѣа икыдахътаз рыхъба еиха-еиха ицѣгъахо, рымѣхак ыртбаауа ақыта иаалалт, зегъы рацъхъазагъы иара сара сыѣнатаѣы ахы снардырт — ацтѣы халтцт, Царуи сареи хзынеиѣамцшуа, шѣацшь еикѣатцѣа хатѣеибамыргыло адѣы хакѣын, сандуи лареи сара исхыркъаны ишынеидткѣацлара еидтѣалан, аха изулак, схы ацѣганы, аус зуан, акѣымзар, уи сѣатаны, иара саццар, сыпсы штѣаз, зааза аѣоубыт сынталар акѣын — уа-ха цсыхѣа ыкѣамызт:

— Абар, адунеи адѣышшапара акѣтагъ ыкѣкѣымпылны иѣошѣа игѣы каршѣны дахъааз, иара изакѣызаалак акы далахѣзамшѣа, — иаразнак, сѣы ааихыхны апцшѣа ахѣа-хагъы самразакѣа, цѣѣара шибаз еипштѣкѣа, инасгѣы-дитѣеит Абас иѣы ѣнак сахънеиз.

Икѣастара сзымдыруа, сшанханы саакѣхеит, ашѣ сахъа-алагылаз аѣналашъагъы сакѣымшѣо, сцаргъы сзымѣо.

— Бзиала уаабейт, Алхас, — даахъабжъагылт Бадра. — Уааи...

— Уааи, Алхас, уааи! — дѣагыланы дааспылт Датѣа.

— Бзиала уаабейт, — исахар дацѣыпхашъозшѣа ибжъы нытцакны, мчыла, иааиѣиршѣеит Абас.

— Бзиара жѣбааит, — схѣеит атцыхѣтѣаны саргъы, иатахызу иатахымзу рацѣакгъы агѣра сзымѣо.

— Алхас ихарахътѣрым, Абас, — дналагеит Бадра зхы ѣытцызхыз амѣа аѣоунажъаанза иара убра ирцѣарц. — Хара зегъы ихагу, хкъыта иагу инаганы Алхас ихы иѣахарѣеит хѣа акы ихахѣараны икѣоума? Ихарахътѣып хшареиуа аадыруазар. Аха, мап, акгъы ихахѣом. Рыцъхарас икѣалаз ум-бои, Абас, хара аханатѣгъы хѣыхъѣо хѣауеит, хѣтырбарала мацара, харгъы ххы мыргѣамтцуа. Убас хшыкѣаз, иѣѣѣаза абыржѣы иаацшит ихагкѣаз, ауаа ирбартѣ, ирахартѣ ианцѣыраага азѣырѣы иргѣампѣеит. Изустцѣада дара урт

изгэампхаз? Зхы гəфəрас измоу, иееим, иманшəалам, хус иапырхагоу! Ианбанзаранахажьуеи? Азəа ззаз иан дагеит рхəеит, иумдыруеи?!

Изакəызаалак, ацəгьагьы, абзиагьы акгьы мхəазакəан, Абас рацхьаза санаəфналаз инастгəйдижьлаз иажəакəагьы лбааданы снатəеит.

— Сара чыдала азəгьы игьы нсырхар стахзам, Амзаəа акытан сара ага дсымазам, зегьы истаху, сызтаху роуп, аха аус усуп, уи ишахəтоу уазныкəароуп, — схы айтахəара сəазыскит, изфьыз ацəажəарафьы сахьынабжьагыларыз кылхарак аапшызшəа анызба. — Напы злахкыз аус афьы сара схы сəмеигзеит, издыруаз адыстцеит, аха уажəы, Абас излеихəаз ала, иаахəын зегьы сара схы итапцеит. Уи ауп иаанаго. Избан? Иззы? Иштəахызар иахьагьы снейны иахьыкнахау иаакныхны, ицьжəжəаны, инаганы инкацсоит, иара абыржəйтцəкьа сəагыланы.

— Уара иухароузеи, ус кəоутцəртə, — деитанхəабжьалеит Бадра.

— Хуршəома, Алхас? — даасыхəапшит Абас. — Апжəара акəым, иартцысыз еикəыртəашьас иамоузеи? Иаанызкылода ицəытцəкəындкəындца иавоу ауаа, — ирхəо шəлымха акынза имааизои?

— Нас, убарт ацəытцəкəындкəындцəа рхəатəы хəцныкəаны аума хара хəцстазаареи хусуреи шейфəхкаауа? — иеизнымкылт Бадра.

— Еикəышəк нас шəара! — фəцхьа нара ихы налиршəшəарц итаххеит Абас.

— Мап, мап, — Абас игəиəанитцеит Бадра... — ус акəым. Уара ишухəо еипш, хаз-хазы хəхо хфьинаххар, цəбыргьытцəкьаны, урт хара иахиааиуеит, еилукаау, дара иртаху ауп уара икəоутцə.

— Мап, цəцкəымк еипш, хəилацəəароуп хара зегьы, уаха цсыхəа ыкам, — Бадра инаишьтєихəеит Дəта.

— Уара утынчра ахьеилаго ауп зегь реиха хьаас иумоу, Абас... Атынчра... Ишакəхалак тынчразааит азəы хəи-

мыргэамтѳуа, азэ дахмыргэамтѳуа хэа иауам, Абас, иауам. Атынчра ажъакца рацэа атцагэаны ианамоугыы ыкоуп, уигыы ххамыштѳурууп.

— Атынчра шэтэхымзар, шэмахэаркэа пхэартцэан, ақэпара шэалага, зегь дара роуп ихшэыртлеит, уажэшьта инызкыларан икада? Сара сышэпырхагам, сеаласыр-хэыргыы стэхзам, шэара ишышэтэху!

— Мап, ақэпара аныкала, уаргыы уатцанакуеит, Абас, узацэацэом, — даафеацеит Бадра.

— Схы сжэоит акэымзар, уиашоуп, — иаразнакдаахыатцт Абас. — Ақэпара салажэгалахьеит, стэы иахыамуа исхэеит акэымзар, агэтатцэкэа салажэгалахьеит. Жэаха амѳан сшааиуаз Ныгэтас Алтарба дааспылан сызталырцшыз анысгэалашэалак, сызбжак сымтцны ицоит. Иаалфытѳуаз зегыы сықэылхэацэеит, схы ахыызгара смоуа сықэлырхеит. Избан? Исхароузеи?

— Убри ауп, Абас, иухэара, — иара итэы дахысуамызт Бадра. — Ныгэтас икалтцой, лхымѳапгашьеи фкуп, ауаа мѳахылкэоит, убри ауп зегь реиха излашэартоу.

— Ныгэтас леипш икоу хара икахтцаз рхы днардырзар, ххықэкы нагзоуп, — иара итэала иааихишьалт Дата.

— Унаршэ хиахеит, Дата, иамаскуам — асахыа иатца-уѳыз ажэеинраала хэычы иаццо, инеимда-ааимдо, ирыманы ақыта иалоуп, угэы ишцаанагои, иханалыжып угэахэуама уи, махэи цыси еикэзмыртэо апцхэыс. Аа?

— Икалтцарызеи? — рацэак цакы амтакэа, ицэеишьоз-шэа каитцеит Бадра.

— Зегь реиха сара соуп дзыкэмақаруа, — схы ааргэаласыршэеит урт. — Асахыакэа тызхыз сара сами, Ныгэтас уи бзиазаны илдыруеит, ахарарагыы зегь реиха издылтцо сара соуп.

— Акымзаракгыы, — стэы иргэгэарц мацаразы ихэеит Бадра, хазтагылаз ашэартэ алеитцэахырц, — ишыдыдуеипш қэа ауам.

Убри ала интцэеит аенытэи хайцэажэара.

Ашыжьымтан ақытсовет ағы сахьынкылсыз, Ада уа дсыниеит, апошъта ахьықәыз еилыхуа дгылан. Слакѡакуа ашә саалахеит.

Убасқан хыхьчагас исымаз убри акзатцөык акәызшәа, иаасѣашәеит:

– Мшыбзиа, Ада!

– Бзиа убааит!

Ѧажәак иааимаадаз схы иархәаны, шыәѣакәак цхьақа инеитаганы, ауатах сныѡналт, нақ-нақ хайцәажәара аѣа-зеиѣкаауазар хәа гәыгъны. Сара стәы иаанагаз, ишгәаа-нагараз мацара исзынхеит, аѣааихыхра сахьзаанза. Ада скьышә иаакәылкит:

– Абри азы акәхап узааз, — лхәеит астал иқәыпсаз асалам шәкәкәа руакы лнацәкьыс ақәкны исырбо. — Иааит иқәыпсрааны, абра иқәуп. Натела лышәкәы...

– Мап, мап, сара уи азы акәзам сыззааз, — схы ариашара салагеит иаразнак. — Сара сыззааз, Ада...

– Издыруеит, издыруеит, Алхас, — иара уатцәкьа сааипылкәеит апхәызба, аѣеитцыхха самразакәан. — Ига, уацәыпхамшыан. Уззыпшыз асалам шәкәоуп, лара иаазтиз лыхьзи лыжәлеи ѣаѣаза цәка аконверт иатцаѡуп, напѡыра цшзала итазны, шәара асахьатыхыѡцәа ишыжәдыруа еипш...

– Аа? — исхәара сзымдыруа, сыбз сыхәлашәазшәа, сѣаббаза саанхеит. — Иарбан шәкәу? — стцааит аѣымтра атцкыс еигъуп хәа мацаразы.

– Иузеилымкааи? Иаххәеит хәа?! — лыцьымшықәа ныхаракны инкыдылтцеит ицъашьаны, нас дындәылтцны дцеит.

Асалам шәкәкәа зқәыз астал сымала саадхалт.

Сацхьа иқәыз асалам шәкәы убри акара сазгәаан сықан, азнык азы ус сызбеит, иаакәхны, ипыжәжәаны икасыпсап хәа, аха саназхәыц, уи газаран. Ицызыжәжәар иарееиуазеи? Акымзаракгы! Насгы лара Натела ус

слызныкэартэ цэгъарас икалтцазеи, Ада гёсарақәак лы-
моуп хәа мацаразы?

Исымпытаткәацыр хәа сацәшәозшәа, уи асалам шәкәы
ахықәыз иаакәыхны, сцъыба интастцеит, иара уа сахыг-
лаз иаразнак ихыртланы ацхъара сзымгәагыкәан, цытрак
аамта бжысыр стахын, тыц цхъакыртак сәастаанза.

Сыкәша-мыкәша иказ атынчра зеалакны ицәаз ауаа
фыхар хәа сацәшәозшәа, ашышьыхәа ауатах сындәылтцт.
Саанацшы-аацшит, ааигәа азәгы сылацш дытдамшәеит,
аицхъбара аамта иакәшәан икан. Ада угы дахыцаша
дцяхъан.

Ахәшәтәыртахъ сыцшуа саагылт, Ада дахыкәаз ус снаф-
сны ацара сцәуадафхеит — сылацш нахымгакәан. Сыб-
лақәа траа убри ахәшәтәыртахъ сыцшуан, издыруада Ада
машәыршақә цъара даадәылтцны дызбозар хәа, схы зжъон.
Иаххәап, даадәылтцит, сахыгызинтәи дызбеит, ларгыы
даацшын, сылбеит, нас? Акымзаракгы! Харантәи даныз-
бо акәым, зынза ааигәа сацхъа дангылоу ак ласхәартә лхы
сылтом, харантәи сналхыпцшит хәа иснафозеи?

Саакәтәиан, ахәадара иныкәыршәны сфынасхеит.

Абри аминут азы сыхшыф зегы ааизакны цъара уск
инадкыланы сазхәыцуа сыкамызт, сцон стыкка, аамтала
акәзаргы схы сақәитны, зегы-зегъ сычerylганы, зегы
сзеипцшны.

Абнара саатцытын, амфәхәаста хтыра саныланы сыш-
неиуаз, хқыта иғъазғъазуа иаачхынгылоу ашыха харақы
снадгылт, убри акара хара сцазаап, агәалашәарақәеи
ахәыцрақәеи еиёкаарак рымазамкәан снеигәыдтца-ааи-
гәыдтцо сышырмаз.

Аконверт аахыртланы, асалам шәкәы аатыганы инеи-
тыхны, ацхъара салагеит, рацхъатәи ацәахәақәа инадыр-
кны саашьтпааны рфынархеит, иаразнак ацәкәырца хаа-
ра саагәыланакын.

Уи лысалам шәкәы санацхъоз, сара уаанза зынза сыбла
ихымгылазо асахъақәа акакала, аки-аки еишьтагыланы,
еихышәшәо иаатуа рфәархеит, тыххәацтәара рымазам-

кэан, иара сара схата бзантцы исымбацыз, зынза исзымдырзоз тыц ыыцк аёы снагазшэа, слымха итафуан азымфас Аалыцста абжыы уаанза сара исызгэамтацыз, иалкааны исызнымкылацыз быжыёыцк ахаланы, ахьхьа-хэа, ачамгёыр рахёыцкэа ирныланы инеиуазшэа, абжыы сахауа иалагеит.

Афадантэи, ашьхарахьынтэи сталаны афныка сёанаасха, нак санхалоз ааста исзымариахеит, сшыацкэа адгыл сыкёмыркыысзо, сласкэантраза, срыманы ицон.

Амфан сахьцоз исызбеит, Натела Амзаёака данаалак, апшёымара хара хёы даанахкылап хэа, уи зегыы рыла иманшёалан, аусураёы азёи-азёи хайцнархыраауан, хаймадара, хёыцбагы харёиаратё усура шытнахуан, насгыы, зегыы-зегыы ирыцкыз, Ада лгёфарақэа псакьаны иагон, сара сыфныка апхёызба данаасыцхьа, апсуа тцасла уи иаанагоз лареи сареи еишыаки еихёшыаки реицш хайзааигёахеит ауп, уи инахырхёхёаны аёак хабжьалараны изыкаломызт сара сыфны дыканатцы. Уи Ада дааикёнакрын аамтала акёзаргыы.

Аамтала акёзаргыы, тёым пхёызбак афныка лаапхьара, уакаапшёмаранкыланьдаанёасырц, даараистахазаргыы, схала исызбуаз усмызт, уи атакпхыкёра ду ацын, азбрагыы атаацёара зегыы алахёзар акёын.

Афны сахьнеиз, санду сналыдтёалан исызбыз лзеитасхёеит, имыруадафкёан, уи акарагыы тцакы амтазакёан.

— Избан? — лхёеит уи, цёгьарак сытцылхызшэа. — Избан хара хёы?

— Избан акёзар, — исхёара сзымдыруа сааёахеит, зынза сшақёымгёыгзоз, уи афыза азтаара анаасёалыргыла, — избан акёзар, уи сара атцара сыцылтцон, ибзианы дыздыруеит...

— Ибзианы иудыруа зегыы уфныка иузаапхьома, Алхас? — рацёак сёаласымгаларц сааипылкёеит уи. — Иудыруа, уздыруа ауаа рацёоуп, урт зегыы хёфны иазкрым.

Натела афныка аанёасра даазгарц сгёы иштёаз анлаха, Цару даёаапкит, илымуит.

Ашьтахъ уи пшэымартас илзалырхит арахэ рхақым Алоу Нанбеи уи ипхэыс артцафы Амреи ртаацэара.

Мфалафык иахасабала, Натела уа дныжьны, схы кэын-шю, сымчыдаха сшаауаз, нахъхьи, сапхъақа, цъара Адеи Царуи еидгыланы ишеицэажэоз фапхъа сылапш иаатца-шэеит. Даргъы сгэартазар акэхап, иаразнак иааидытцын, Цару нақ дыццакзаны ддэықэлеит, Ада, арахъ, сара сахъ, лхы рханы лфаалхеит.

— Дааит лышэкэы дашьтаххны, — иаасгэыдылтцеит уи дшаасывалазтэкъа. — Лара лхала дузааит, цъабаа умырбазакэан...

— Ус акэым, Ада, ишыкоу, — схы еитасхэоит хэа саакэ-гьежыт сара, аха лара ахыкэалаа еипш дсафсхъан. — Ада!..

— Издыруеит, Алхас, зегъы здыруеит, — сара сахъ даа-хъахэын, алапкъакэа реипш исгэыдылтцеит урт ажэакэа, аттахэа инеишьтацсаны.

— Ада!

Сара сфэытбжыы лара зынза илмахазашэа илафсны ицеит.

Адэыхтырафы иадырсыз атцэфан затцэ еипш, сахъгы-лаз стыц сзахымсуа, сышьхынцсылан саанхеит...

20

Аказарма еиужь ду азыбжарак, ахэы харақы апшра атаны еикэырчакэа цыкэреила итэын, ицэырхэымыз цыкэреила.

Хара ауха уаахэра уны, ацыкэреи адгбыл афы ишь-таханы ипхастахаанза атып икэахцап хэа хазбын, хр-ацэафны хаизаны ацэырхэра хэфын.

Икамыдаз ара, Харзаман Ахба дназхагылаз, Амзафа ақытан хатыр ду зкэу абыргцэа инадыркны, асас хэса-хэычкэа Нателеи Наталкеи рзаарыгза. Афар, шамахам-зар, азэы дагымхакэан еизеит, ахақым Ада дызлахэыз, уи еихаракгъы дзааз лфыза цхэызба Наталка ацыкэреи цэырхэра иатцоу ахаара, апшзара ллырбарц акэхап.

Ахампал цшра зманы ишытаз ацбыкөреи еиха-еиха азтара иафын, тақа ишытаз анцөдырхөлак, хыхынтөи ахьантара нызкылоз атца антацөлак, еилышөшөөаны, ацакыа ыщөаара асыпса афыорны афанынанахо еипш, аеоужьны идэықөлон, итацөыз атыц еитатыртөаауа. Убас мацара нак-аак иафөтөөаны ацөырхөра иафыз еибабо, ишиашаз еиөацшуа акынза илакөит.

Харзаман уатөтөи амш лашара изырбоз адөеиужь ду дныкөыпшызшөа, дааихалашөит хара хтөөаны аусура хыхафөыз данаахалапш, азөазөала дхакөныхөо, игөы хнытцахөхөо хгөыдикилар шитахыз ихы-иөы аргамаду ианыпшуан.

Ауха акыраамта хтөанхаланы аусура хыхафөыз хаисиин, адөахы хцөыртны хцөа хантатцөи-аататцөиуа, хаапсара ххахцон. Гөып-гөыпла, азөазөала, дасу ишрыманшөалаз инцөытцаз-аацөытцазуа ицеит. Дата азгабцөа даарцырымшөазо дрыдгыланы дцөажөон, иреихөоз уара идыр. Натела уа иказ зегь реиха усты сара сакөын илдыруаз, илзааигөаз акнытө, иаха илзыманшөалазшөалбазаракөхап, сахыгылаз даакылсит, ауа дызлапшыз, хатала лара лхы злалырхөыз аусура илнөтаз агөахөара салхөарц. Лара уи изакөызаалак аөөтацкык атаны акөзамызт изыкалтцоз, аха ыщ хқыта иа-ланагалаз апхөызба сас лхы шымөапылго, дзацөажөо, лхы здылкыло иазөлымхөаз рацөафын, хшыөзышьтра ззутөу акы ахы цөырнагозар дара ирымбакөа, ианаамтоу ирызгөамтакөан имөамсырц. Ада Дата иххөоз даараза лыхшыө азышьтны дазызырөуан, аха илымөөатөны, азөгьы гөөарас ишьтимхьртө еипш, лгөылеанны Натөлеи сареи хыхыгылаз ашка даапшлон. Уи убас цакы амтазакөан, лкышө икөтцаны, зегьы лзеипшны икалтцон, сара сеипш чыдала иазкылыпшуа ида уаөы изгөамто.

Дасу рыөныкакөа рахь ицеит. Натөлеи Наталкеи — рыпшөмара аанкыланы иахьрымаз ахь.

Изыхкыа-зыткыаз хөзгөамтазакөан Дөтөи сареи хааи-зынхөит. Заа иазгөөатаны, избны ишхамөамзгы, уаа-хөра катцаны еиөахкааз аусура алтцшөакөа реихшьала-

ра иареи сареи хамацара иаахзынхазшәа. Сара ахәыцра станагаланы сахыгылаз даасыдгылеит:

— Хцалап, Алхас.

— Аиеи, хцалап...

Амфан акыраамтагыы ҕымтуа хнеиуан, хаацсара аамышьтахыгы, ацәажәара рацхәа ихзыртларыда хәа изәи-азәи хайцклацшуа, ҕымтзакәа, инеиқәтца-ааиқәтцо. Сара цәбыргытцәкьаны Дата иасхәаша еипш ажәабжь ҕыц сыздыруамызт, Ада уаалыцрымшәо узлыцузеи хәа итцәылхра саламгозтгыы.

Дата хәаас имоузеи, игәы каршәны ифныка дцоит, хәхынзеимфалацәоуакынзааупакәымзар, имфәхытцырта дшынадгылалак, даасыдтны инаваиртәиуеит, сызну сымфәи сареи хәизныжыны.

Иара убас иагыкалеит. Ифныка дызгоз амфәхәаста ханнадгыла, Дата иаацсарақәа зегы еизаны иара убыскан ихәда иқәхазшәа, гәалакарак атцазамкәан, ҕааитит:

— Бзиала.

— Бзиала, — схәеит саргыы, иара иҕкы сара сахь ииасызшәа, сыбжыы цандаза.

Хара хәипыртца цсааивгара мачк инатазшәа, днымфәхытцны амфәхәаста ианынаниршәла, дыццакны иҕы-неихазшәа збеит.

Уи дыццакны дандәықәла, изыхкәа-зытцкәаз сзымдырзо, сара сныкәашәа аеацсахит, иаразнак исхеибахәаз ахәыцра-гәфарақәа сзеидымкыло, х-сызрымто, стыгга амфа саанхалеит.

Сцонафныка, исзыпшу акгыы сзымдырзо, схынықәтцан сыцсы сшяр насыц дус ицхәазаны. Ахәыцратцәкьагыы сылшомызт, цәакы самазар акәын истахыз, цхыз избалакгыы акгыы агәхәаа скымызт, лабҕаба избақәаз азырханы.

Саацсара зегы сшыапқәа рахь ииасызар акәхап, аеышьаха еипш, аарла акәын сышнеиуаз. Иара сымфәгыы нтәара ақәзамкәа иаасыпхалт.

Адгыйл даатцытызшәа дышшапаза азә сацхәа даагылт, дахынтәаанагаз сымбазакәа, али-пси рыбжәара, уаанза

ицѣаара цѣара сылацш иаатѣамшѣазакѣан. Дыздырт Миха Алтарба.

— Узцом, Алхас! — ибжбы царыхѣтѣаза, атѣы тѣар еицш сгѣы иналаирѣацазшѣа, ѣааитит Миха. — Узцом!..

— Ишѣа?

— Узцом, Алхас! Узцом, сѣѣеит. Сара санду дтынхадаз цѣушьозма, лѣѣа кѣаза ианылхухуаз?

Миха убарт ажѣаѣа инарышьтарххны, сара аѣеихыхра сахъзаанза, убас дысѣасит, схагѣта амѣабз налѣан иѣазшѣа ибызбызуа иаасыцралт.

Азныказ шыѣахѣа сныхбыкыны сныѣаххит, аха, уи цѣсеивгаран исзыѣалазшѣа, стѣц аасыцсахыртѣсѣеизганы, сѣеиханы снейѣаѣеит, Миха иоуразоуроу ихъанѣара зегы иман адгыл сыѣѣикырц иѣанааиха. Иара убри аѣара иѣазыѣатѣаны дааиуан, сара санааитѣѣыр, иѣизнымкылакѣа дагънышьѣасит, аха, ѣаѣхѣа иаразнак дѣатѣѣан, сара сахъ иѣанааихоз — ишсымчыз сист. Уи инашьтарххны аѣазнык, иара убри аѣа даалнахызшѣа, амшѣ анырхѣлак еицш, дхѣааит — ихаѣыцѣѣа аѣѣа рыхго.

Ѣаѣхѣа иѣыѣ аѣы дааиаанза сисырц сышнеиуаз, иара исаѣигеит.

...Сыблаѣѣа анаахыст, аиѣхаа аѣаѣара сыбжѣажын, ашьѣѣадабаасаганы. Ажѣѣанашѣасаныѣшы, азыжѣхѣаш еицш, еилгара амазамѣан, ихъанѣо исхажын.

Акыраамѣа убас, сыѣсы заны сиан, наѣ-наѣ иѣастѣара сымдыруа. Хѣыцралагы сѣысзеизакуамыѣт аѣышьыра дагѣара салан.

Апхыз саалѣызшѣа, Михеи сареи хѣаниара сгѣа-лашѣеит.

Аказгы снаѣалеит, акыраамѣа зыѣтра иѣымѣыѣыз аѣа-мыршша еицш, ашьшьыѣѣа, сеихо. Снапѣѣа еибгаѣышъан. Урт, наѣ-ааѣ, арыѣѣа еицш, цѣара инаркны санынахынѣалалак, сѣѣамѣгы ааныркылон, сѣеизго-сѣеипшыѣа сѣынасхон. Маѣк сыѣсы аашъаны, сеиѣадыѣѣлон. Убри саѣын, аха нѣѣара зѣѣымыз аказгы лашѣѣыра саѣхѣа игѣыѣѣѣагаха икнаѣан. Сѣѣаѣѣа-ѣаѣѣараѣѣа идыртѣысуаз

ахьаакѳа схыпсаауа иалагеит сѳаэзо сахѳеиуаз санаршы. Аанѳасра акгы снаѳомызт, хейѳырхагас иѳаз еихаран.

Уаѳа сыламкѳа саапсеит. Сышнеиуаз сѳызныстѳаша зтып маншѳала хѳычык збан, пытраамтѳак сѳеаасырбырц сызбит, сымѳагы уахь инхьасыртѳеит.

Атѳыхѳтѳантѳеи сымчкѳа еизыркѳкѳаны, сѳаэзо, сышнеиуаз, сыварахь, зынза исзааигѳазаны, азѳы ихы сныкѳыпшит, абар, Миха!

— Ара уѳоума уара? — ихапыцкѳа аѳѳа аарытѳгеит уи.

Снеилууаа сѳеит.

Ахьз-ахьымзг хѳа акгы сазымхѳыцѳеит, сѳеирдагѳаны, сымѳа аапсахны, снакѳаратѳеит. Миха инапы, сшьапы ишахьысыз здырт — абар днасымтѳасны сааникылоит, нас, сыпсахѳагаитѳахазгы аатиршѳозаракѳап — днасыгѳѳасны, сыбаѳгы уаѳы изымѳѳешѳо абахѳ саитѳоит...

Акыраамтѳа хѳаибарххон хѳара амѳаѳ. Ашьѳахь ишсылшоз иара санигѳѳас, днасхьыѳрны, дынтѳалеит. Сыпсы згарц аѳаѳа сѳеаларпсны сеитанкыдлеит...

Изулак амѳа аѳынза сыѳхалеит, ахѳылбьѳеарагы аасыхьзеит. Уи акѳын саргы истахыз — издыруа, сыздыруа азѳгы симбакѳан аѳны сызнеир. Лабак сыпшаан, иаасытѳшьуа, уаѳы сиѳархарстамхарц амѳа аѳыкѳ сѳеатаны сѳынасѳеит.

Хѳѳашѳ санаадгыла, сымч зѳгы насылзаан иѳошѳа анызба, скамхарц иара снахьынхѳалт.

Зѳгы рапхьаза Бгазлоу сѳѳанатѳеит, акѳаскѳа атѳакантѳеи нытѳкѳаны аѳаанахѳеит — агѳашѳ аихда сѳеатаны сахьынхѳалаз ашѳа. Ианаасыдгылатѳѳа, ауура иалагеит, исхьшѳшѳа иѳоз ашьаѳѳы апынтѳа итѳасзар акѳап.

— Бгазлоу! — аарла сыбжы нѳыскааит сара.

Иара кутѳѳыуо, агѳы пшаауа, еихагы абжы хѳѳаны ауура иалагеит, хѳзѳаху зѳгы гѳакрак шыѳалаз адырра рнатѳзшѳа.

— Иууазеи уара, алышькьынтыр иагаша?! Иубазеи? — аматѳурѳа даадѳылтѳын, ирцѳакны агѳашѳ ашѳа лѳеалхѳеит санду.

Сара сыбжы сызтымкаауа агѳашѳ еихда сыхшьын.

...Ахәшәтәыртаҕы, шыжымтан сылацәа аахыстзар, скаруат ахь лҕехырнаан сара дсыхәапшуа дтәан санду. Ханааиҕапш, уи дазыпшижьтеи акраатцуазар акәхарын, иаразнак лхы-лҕы аҕааитанакит, аҕнылашыцаҕ ҕыц иытцхахаз алашара еипш, даапатхалейт. Лҕы ааихыхны ажәахәара дахьзаанза, лыблақәа сгәы атқанза интапшит, уа итәаху еилыркаарц ртахны.

— Ара сыкоуп, нан, Алхас! — цхыз баапсык збазаргы иаразнак саалтырц: сгәысеанылтцейт уи. — Ара сыкоуп. Акымзарак камлазейт. Акымзаракгы.

Акгы камлазар, ахәшәтәыртаҕы сназгодаз, уи санду илзымдыруа дыказма, аха усқан азы ишатахыз дныкәейт, сара зхәара сцәуадаҕыз дшазымтцаауаз слырдырит схәаа ахьаа ацлымтарц.

— Цьаракыр иухьуама, нан? Иалкааны? Бафцтәа уламзааит, егырахь ибаргәым...

— Мап, — схәейт лызцаарақәа зегьы еихшьаланы ирзыскыз ажәазатцөык ала.

— Бафцтәа уламзааит, егырахь удаҕ ыкам...

Санду лажәақәа кәандашышыраза, сцәа-сжыы еимдо, ахәшә бзиа еипш, инасхалейт.

Зынза дысзымтцаазакәан сыблақәа дырхыпшылан мацара сымазақәа зегьы аасытцылхыр хәа сшәазар акәхап, сәаалыцәганы, ганха санынапш, дызбейт, аха избада, лызқәа сзырхашәа, лызбжак ала лапхьа игылоу акаруат леаташәа дтәан, амамеикәара лхатәаны, Ныгәтас.

Миха иакәхарушь, нас, абра ишьтатцәкьоу? Дызустхарида Ныгәтас абра дааины дзыдтәалоз?

Сара схы самыхәо сышьтоуп, Миха дшыкоу атәы еилкаатцәкьаны исымамзаргы, аха зегь дара роуп, бзиара дук калатцәкьазар ара даанагарымызт, ачымазцәа ахьыштарцо атып акны.

Ғапхьа санду лыбла кәандақәа снархыпшылт акыр сзырхьбаауазар хәа. Сгәаанагара иаразнак илдырызшәа, лара Ғапхьа сгәы аалырғәгәейт:

— Удаа ыказам, нан, Алхас. Зеггы бзиахоит, зеггы уара ишутаху икалоит, зеггы-зеггы!

— Санду, баапсеит, афныка бца, быпсшыа, — схэеит сара, акгы сымхэазар аткыс еиха еигьуп хэа.

— Хьаасишьтумхын, нан. Сарасзыраапсоз, сцэагэомызт, срашэомызт. Ас сара еихаггы исызтынчроуп, сыбла уабо, уара уааигэа сантэоу.

Лхалат шкэакэа дагэылччо, лыблакэа шыжьтэи амра шэахэакэа рхыхэхэа ауатах даафналт Ада Назба. Ахақым Ада Назба, амедицинатэ еихэшья длыцны.

— Шыжьбзиақэа, афызцэа, — лхэеит уи аизара далагарц азы ауаа рацэаны илзыпцшы иахьтэаз мацзак дагханы даарыхтыгэлазшэа.

Санду ахышэтхэа дналхатцгылт:

— Бзиара ббааит, нан.

— Бзиара ббааит, — санду илхэаз дақэшахатхазшэа мацара, псы ахазамкэан иналышьталхэеит Ныгэтасггы.

Ада данаафналатцэкья дышиашаз уи ачымазаф иахь лфыналхеит, сара зынза лылапш сытцамшэазазшэа.

— Дышцакоу? — Ныгэтас длазцааит ахақым, ачымазаф икаруат даназааигэаха.

Ада, ачымазаф иапхья днатэеит, иара, иеахыгара изымдыруа, ихы-ифы шитцэахуаз, лара иаахылфееит, сара сеазтцэылхны скылпшуазарггы исымбо акынза. Уи, лара дхылымфарггы, данаафнала нахыс уахь апшра сакэытцхьан, агэылара икоу збоит хэа аанда кылхара иадгыланы икылыпшуа сиеипшымхарц.

Ахақым, ачымазаф ихыза ныпхьаршэтны, ихэапшра дналагеит...

— Баоптцэа илоума? — лара ахақым лакэзарггы, дызустзаалакгы азэы дизытцкьар лтахызшэа, акаруат еихдакэа ааужьны, лзаракэа кны даагылт Ныгэтас, ахақым, Миха днархэы-аархэны, акыраамта дыпқаа пқааны дихэапшны данааихытц.

— Ишэартоу акгы ыкам, дыбзиахоит...

Абри ашьтахь, сарма напы аанкыланы, Ада асаат ахэапшра далагеит.

АШЬЫЖЬ!

Адунеи аблахтыра зцу ашыжь!

Инымтэазо насып ыказам акэымзар, иауазар, сыцстазаара зегы амзафатэи ашыжь иамаздон, — наунагза.

Аха апстазаара иара атэы канатцоит, хара иахмазтаа-закэа, иара иамоу азакэанкэа ирыкэныкэаны. Ашыжьгы иара афхэара амоуп, иара иазыптэоу. Убри афхэара ааиаанза ауп иаргы ашыжь анахзу.

Зегь реиха ауафы аус аниуша аамтазы, ашыжь, Амзафатэи ашыжь иацу атынчра рахатра сеатазан, стэанхалацэеит, аеацэгарагы сылымшо акынза схы назгазар акэап, сырдысны саман.

Сыварафы, абартца зэыкэпсаны, еилыбзаа-еилыц-цэаауа еилашкыруаз амра шэахэакэа ирахэмаруаз аш-тахтэи ашапкэа атцапсаны итэан ацгэгы. Фапхэа инатцкэаны ашэахэакэа рышьялара цэгэа иамбо, аха иаапсаны иахыкэз акынтэ, блала инаскэага-ааскэаго, иканатцо азырханы инапшуан. Ус, ашэахэакэагы ахауа иналаз ицон, амра лашара зехынцэара аенанхэнагза, абартцафы цаса ааста зеипш пшра еизадак аанахэон, ашыжьтэи сус абри ала интэеит ахэарц атахызшэа, ацгэы аеитцыхны, аеырххо, инеиааиуа абартца инытцалт.

Саргы, иара убыскан, уажэраанза сырфашыны сызмаз ацэа хаара саалтцызшэа, ашыжьтэи атынчра рахатра схытцны ианца, адунеи зынза аеа бла фыцкэак рыла сныкэпшит.

Уаанза тышэынтэаларак сызымтоз схэыцракэа убри ашыжьымтантэи атынчра рахатра мацара акэын салызгоз, ахы, нас, иара шымфэапыслак, ашышкэамс реипш, фэапхэа иаасыкэпапан сыркуан.

«Икастэахэоузеи сара цэгьарас, абас апстазаара сахьнархэлартэ еипш, сшыапы ахынеитазгалакгы сманшэаламхо? Заа идырны, избаны баапсзарак стэы итакны акгы ансымам, иаакастдалак зегы аахэны сара схы изаа-хозеи, иззы, избан? Михеи сареи хнеидыцсыла хцарц ачык ауп иаахагхаз, машэыршэа хаикэхеит. Икастэази сара убри еипш, Миха исанеимыжэуа акынза днанагартэ?»

— Ара у́коума, нан, Алхас? — сгәйсеанзамкәа даасых-тыгәлеит санду, — цъара уцаз цъысшыан...

— Ара сы́коуп, — схәеит саргы уи лыбла иамбоз лсыр-базшәа.

— Уцсы шыа, нан, Алхас. Аус абацап зугәахәуа.

— Цсшьарами сызғзоу, санду, ариабжьарак, инеиужь-заны.

— Уара уеибгазар, уи уахьзап. Амала, Алхас, — иараз-нак лыбжьы аапсахзаны инацылтцеит, — акы суазтцаарц стахын. Икалазеи, нан, Алхас? Аиаша аасмахар, исызхым-гар калап.

— Даара ибаацсны икалеит, санду, икалаз, даараза, — ахьаа исымаз зынзаскгы илцәысымтцәахзеит сара.

— Ибаацсны икалеит, аха изхарада?

Сара кыс сымазамкәан уи аус схы аалыршәшәаны, сыцкәаза ҳафны амардуан иара абыржәы саахалазшәа акәын уи дышцәажәоз, хәара атахума, схы схалырштырц, сызлаз ахәыцра баацсқәа лыпсақьарц.

Икалаз тцәахышыа амамызт, ахы цәырнагеит, иаргама-хеит. Ацәажәарақәа артцисит...

«Ахахә уршыргы ипжәоит» хәа, дфәхәтәха даакәгылт саб. Уи ифәцхьа иаины иаакәгылт азтцаара: ипхәыс Ца-руи иареи быстеицыфашьа рымамызт.

Цару лыматәақәа ааизганы амфа дыкәымлар ада цсы-хәа амамкәан икалеит, санду егьа лундазггы, егьа лхәан-дазггы.

Убасқан акара саб дрыцхасымшыацт, саргы схы са-хыбаауа адәы саакәхеит, таацәарак тынч ишыказ, сара исыхкьаны, хыла-гәыла еилалеит, атдыхәтәаны, зынза иааилымыфрыр ада цсыхәа амамкәаны акынза иназге-ит, убри амш анызбо аамтак калома хәа сгәы хьухьууа сашьталаны саазшәа.

Сара убыскан сызлапшыз ахлымзаах зықьнашықәса ныстырггы исхазырштүа даеак збап хәа сгәы иаанагазом, тдыхәаптцәара змазам абри адунеи ду сақәлахарггы. Убыс-қан, убри аеназы хашта икәөызбааз асахьа сыблақәа ир-хытцны цашьа амам бзантцы!

Цару лыфныҕа дцарц леанааизылга, Адамыри Аминей рхы ахыргара рзымдыруа, ишаҕышаҕо ашта иаакәлеит. Ифныианнаязәәзәалаиаахҕыдхахалон, иҕьатҕыҕьатҕеуа, дара ртәала, хара хәфнәтәҕы иҕалаз акаамет аиҕкыаразы мчы змоу азәыр хәказар ххы хәмеигзарц, хрыцхраарц.

— Хан, бабацой? — агәашә дахынтытцуаз иаалҕагылт урт. — Бгъежы, хан, — илыхәон ацәажәаха рибамто. — Бабацой?

— Сахымаара, — иахынзазалшоз ахәыцкәа ргәы дызласшаз ажәакәа лыпшаауан уи. — Сахымаара, шәыла сахьамбо, сыбжы ахышәмахауа, зибнака, зышәнака...

— Иаба? — Амина урт ажәакәа лмахацыт акынтә, ртцакы лзеилымкааит.

— Иаба, иаба? — Амина иналышьтаирххит Адамыр. — Уи захьзузеи?

— Сахымаара, схәеит...

— Бымцан уахь! — еиталҕагылт урт, ран лажәакәа нагзаны ирзеилымкаазаргы, бзиарак ишазхәамыз дырны. — Бымцан!

— Шәаала шәаргы! Икашәтдозеи ара? Шәызтахыда?

— Хароу? — иаацъеишьеит Адамыр. — Хара хәбацой?

— Избан? — иаалытцагәҕеит Амина. — Цьаргы бымцан баргы, — лан дынлылаҳәны даанылкылт уи.

— Бнаскы наҕ, — зымәа дналыгәтасны лҕыналхеит, азәгы игәхыаа лымкзакәан.

— Ус кабымцан, нан, Цару, бгъежы, — акыр иахәозар лхәан, илзымычхакәа лыбжы лыргеит санду.

— Ицатәызар, зхы апырызгаша сара соуп, бгъежы Цару, — сыбжы лахартә илышьтаҕыстит сара, араа исыдыз дырны.

— Иабыкәу ура уахьцо? — иеыргәҕәазаны ҕааитит саб. — Ашәитышәи унасышьтуам! Ицо, азы шцо дцааит, ҕаахәра имамкәан. Слымха саркыада избараха дсымбо.

— Думышьтын, Алхас, ура думышьтын, — сара сахьгылаз дыфны дааины сыхәда дахынхалт Амина. — Ура даанкыл.

Знык-фынтө ракара ҫаҫхьа нҫыст-ааҫыстит агәашә сынтытны, аха Цару даҫаасызхьампшит, лхы лыкәаршә-ны днеуан.

Адамыр, атәфан затә еипш дкәәҫа, дымтцысзо дахь-гылаз, иан дахьнеиуаз, иблақәа тырхаха, дышлыхәацшуаз даанхеит, ҫаацсахшьак имазамкәан, ибжы ткааны ажәак изымқәо, иҫы акны.

Амина лакәын цыарак изышьақәымгылоз, дыфны хара уа иаанхаз дхабжылон. Санду дналгәйдхахалан длыхәон, уи акгы лылымшозшә анылбалақ, хаб иахь дниасуан, ианалымтцлак — сара сахь... Убас дхабжыан, лхы ахькыдыл-кылара лзымдыруа, нас, лан лыбла дацәызуа ақынза леа-нылтәах, артәаахәа дыхәхәаны, агәашә дынткәеит ахы-кәалаа лхьымзо.

Сара сгыланы сахьыцшуазнтәи игәастеит, иара убыскан ацәа даалтцызшәа, Амина дыфны дышнеиуаз аниба, Адамыр даатрыст, цхьака шыаҫақәакгы ааитеигеит, иаргы дыфны иахәшьа дынлышьталарц, аха иеааникылт, хара ашта иқәгылаз хәхь даацшуа, длакҫакуа.

— Амина! — ибжы иргеит Адамыр даақәтәиан.

Адамыр ибжы мацара лыжәҫахыр нтарсны иааннакы-лазшәа, Амина даахьацшит лҫынкыло.

— Амина, бгьежы! — итцегы иргәғәаны еитаҫеитит уи.

Амина даақәтәин, иара иахь дыфны лҫаалхеит.

— Уаала, Адамыр! — лыцсылыхәламзодааигәйдхахалеит иара дахьгылаз дшааизтәкәа.

— Иабыкәу сахьцо? Бгьежы, схәеит, Амина!

— Мап! — ҫаҫхьа дахьынтәааз лҫыналхеит, икалтцаз агәшатара дахьхәызшәа.

— Амина! Амина, схәеит! — инеишьтеитцеит Адамыр иажәақәа.

Лара уаха акгы лымбо, акгы лмахауа, архәара дна-ватцәиит, лцәара, ахауа иналаба ицаз ацарцалыкь еипш, иныбжызит.

Хара, афны иааизынхазгы, хәхьшәашәа-хьшәашәаза хәаилахеит, дасу тыцс иаанахкылара хзымдыруа. Саб ус-

ҕан рацэакгы ҕабла ахгылара ахэтамкэан ипхьазазар акэхап, иеынахыган, ҕара ҕааизныжыны дцеит.

Афната, ыыцья-хыык рыда азэггы дыфнамхарггы, атаацэа ҕэа ипхьазахоит, ус анакэха, итаацэа ду, итаацэа хэычы, зегь дара роуп, иахэтоу зегь ҕатцалатэуп. Уртқэа зегь ааины санду лкэакэа иаакэлеит, егырт, ҕара зеггы, хынахгашья-аахгашьяк ҕаман.

Иааилашэшэаанзагы азэггы хҕыт-цсытбжыы ыказамкэан, афны ионаз зеггы ахытцны ицазшэа, ҕазынтэык ганкы-ганкыҕаман, нас, ихэлазо ианалага, лгэы иамузазар акэхап, санду аматцурта ашэ аартны дныфналт, амца ахы ааифалкит. Ачуан ахьархьарбжыы ашта иаакэфит, ххэыш-таара макьаназы ацсы штаз уафы изырдыруаз абжыы.

Убри аамта иакэыршэаны, саргы аматцурта сныфналт, санду ачуан азы нтацэаны ахьурзы акнаҕара леаназылкуаз. Ачуан амаа кны даноаха, лыбҕа нтарсны илкит, — бзантцы исмаҕацыз бжыыкгы аатлыркьеит. Иаразнак, ачуан аалымцаан, архнышьнаф иныкнасхаит.

— Ибыхьеи, санду? — лара лахь снеихеит.

— Акымзаракгы, нан, — арахь илызцэырымго хьаа дук лыблақэа ирхызбаало, дразза, ҕацхьа сара сгэы лыр-тынчырц днасэацшит.

— Быбҕа бнархьит, санду, — илыхьтцэҕыз шеилыскааз лсырдырт сара...

Убыскан иаалныцшыны, зынза аеакала днасэацшит. Уи лыблақэа иаархызбааит лгэы итыхоз ажэақэа: «Сыгэнаҕа шэзымгааит сара абри стазыргылаз...»

Икалап сара ҕоашьязарггы.

Лара исалхэаз зынза аеакзоуп:

— Акгы смыхьеит, нан, удаф ыказам, уара ихьаау-гаша...

Миха ақыта далтцны дцеит, дахьцаз-дахьааз ишьтам-таҕэа уафы ак имбо.

Днытцабеит.

Адәахъала, уафы дахъахәапшуаз, ииашан икаитцеит хәа азызхәоз дкаларгъы, гәыбган узитомызт, иахъа-уаха ауаа рыбла дынхахало дрылахар, акәыш иеипш, агазагъы дахъыкало, иахылтцуа здыруада!

Аеаганкахъала, аус еихагъы иартцаулон, аигара рыб-жъалазар акәхап иара хтаацәарақәагъы.

Уи абзиара иазхәамызт.

Абзиара шыкамлаз зегъы рыбла иабон. Иархәыцуан. Нак-нак иахылтцуаз иазыпшын.

Абзиара ыкандаз саб итаацәара ас еилахауазма, рыб-жафык гәарапара еимпны ицо, иаанхазгъы афны рхы рзыфнамкуа, реахъартара рзымдыруа.

Атаацәа ныжъны Цару лцара?

Уажәы лара лгәацхарала акәзам лцара шыкалаз. Уи-моу, зынза илтахзамзаргъы каларын, аха аусқәа убас еи-фәхаит — лара хәфнәтафы аагылашъа лмоуа акынза, ахаа-наз дызкәымгәыгуаз лыблала илбеит, ллымхә иахәит: дызхәапшуаз лхатца илбахъаз иакәымкәан даақәгылт.

Ахааназы лыпхызгъы иалашәомызт уи афыза. Дзышь-цылахъаз акәыз цылышъон. Иаалытцагәгәеит, аха икал-тцахуазиз, данакәшәа дцеит, лара лтәала, леатцамырхакәа, леацсатәны.

Лара Цару леипш, инапшуазгъы заманала еилыркаау-ан уи лцара зыхкъаз, иатцаз амзызгъы. Иаахтны иухәозар, хатей пхәыси еилытцит хәа акәын уи иааназоз.

Анахъ иурхаргъы, арахъ иурхаргъы, иаакалаз зегъы афы, иатыпзамкәан атзамц иалыхәхәо атцәымг жъакца еипш акәын схы шысыпхъазоз.

Миха иеабейтеишь здыруада?

Пхәыс напыцшакык илымпытцшәан ашъац татара ила-шәаз агәраза еипш, днытцашәкәа дцеит.

Дцеит, аха ицашъоузеи?

Изызхәоузеи?

Сахъыказаалакгъы, сшыказаалакгъы удафым, рыбла сәапырызгап, нас исыхълакгъы хәа акәхарушь?

Ус ауп рацхъаза зегъы хгъы ишаанагаз. Иара саргъы. Азныказы акытафы сынхазаргъы, уи сыпстазаара мачзак акара акъазаргъы, иармариоузшәа збон, иареи сареи егъа хеыпхъахкызаргъы, наӕ-ааӕ хеахшатаргъы, иахъа-уаха, қытак ханалаха, ацәгъа ыӕоуп, абзиа ыӕоуп, знымзар зны цъара хайӕамхар аурымызт, уи иара заа иазгәатаны наӕ иеацыригеит. Еицәоу ахылымтырц.

Ибзианы иӕитцеит.

— Нан, Алхас, — сшато, ашышьыхәа даасыдгылт санду, афнашьтахъ иаӕақатқаз абартцафы, акгъы зтазам ахапшьа тыкка еипш, стацәза сахъыкәгылаз. — Уи акара ахәыцра уеоумтан. Ахәыцра агәырфә артцысуеит, агәырфә уафы дытнахуеит.

— Хәыцрамкәа, гәырфазар, санду?

— Ишца? — даатрысит уи. — Удышьман дгәырфәаит, ура иууазеи угәырфартә!..

— Уаанза иӕаландаз, сара саанза, сара абра саныӕамыз. Уеизгъы-уеизгъы сара сзадхәалахазеи абри аус пылхат, зынза ишыстахзамыз атаацәа еихӕба-еитӕӕба?

— Ашъа ицаша ада иалагылом, рхәоит, нан, Алхас, уаха цсыхәа ыӕамызт.

— Егъа ус акъазаргъы, санду, ахарара исыду аргамadu сыбла ишабо, газатқас сәықатқаны, мап сзацәкуам, иауам, иаутцәкъом!

— Уара иухароузеи? — деицрашәеит иаалырӕаны. — Уи афыза аеазны ухы иадукыло сумырхан амалахазгъы!

Цабыргытцәӕан, сара уаха ақәғысымтит. Санду лгәы самысырц. Диашазар қаларын. Исзамакуам. Апстазаара апышәа лымоуп, еиха лбахъеит, еиха лахахъеит.

Ақәғыстрым, аус иахәозар. Азамана. Уи амацара акәындаз — схы иқәыскрын, ахы, иаххәап, егъа ихъант-заргъы, сгәы еиқәхәаланы, исхаштны, аха уа интәома, шақа еидхәыцлатәузеи?

Санду данаасыхтыгәлаз сзырхәыцтцәкъоз цәырымга-закәан, аеакахъгы ииазгеит.

Миха, ицәара сымбо, хқыта далтны данца, пшак аа-сыр, аатцраӕ игылоу атдла амахә еипш, уажәы-уажәы сыб-

ла дхыпшыло, дааины дзыхгылазеи даахымшэазо? Санду уи аганахьала сгэы ртынчны сыкоу цьылшыозар акэхап, анцэа ицышьоуп, азы шцара дцеит хэа. Сарггы дцеит хэа стэан, аха... Дымцар еиғзарггы каларын...

Ихабжыагылада?

Азэымзар азэггы.

Абыржэшьтоуп ашэартатцэка сантагыла. Ауафы ду-уазарггы, дуагазарггы убла дабо, ибжы уахауа, уапхба дангылоу, икоуташаггы удыруеит, аха, уара иара думбо, дкылатэаны, уара, ацэкареипш, данухэапшуа, ишитаху еипш дузныкэоит, иара ишааитаху.

Абри афыза сааины саатагылеит сара абыржэы, еицэоу умбакэан, еиғу уздыруам шырхэо еипш.

Уи сара сымацара сакэыз цьысшон ус иахэапшуаз. Аха сышфашьоз иара убраатцэка еилыскааит, санду дааины дансацэажэоз, иара убри аамта иахымгакэан.

— Хтаацэа ртэакэым, нан, Алхас узызхэыцша, — аеу-ра зкырц згэы ицоу ацыка арбо, дшазааигэахо еипш, леырмашьцазаны лэаалхеит аеацбара сырцшуа, — ан-цэа икнытэ зеггы еибга-еизфыда адэы икэуп иахы-казаалакгы. Аринахысггы азэыр акыр шэыхьраны иказар зеггы шэапхба сара схы иаахааит, шэара зеггы шэшеибгоу... Сара... — атыгэтыгэхэа лхы днасит, лажэа-кэа злалыртцабыргышаз дыргатцас. Уи акэым, нан, Алхас, изызхэыцтэу. Ауафы есқынгы игэиэанызароуп; ес-қынгы, дахыкказаалакгы, дызфызаалакгы. Ишьафе еитеигаанза, иахьиргыло дахэапшыроуп, дшьацэхным-сларц, дкамхарц. Угэуэаныз. Ишубо еипш, аамтакы хта-гылоуп, агэаэанызаара атахуп...

Аоны атэара агэырфақэа агэырфа рыцнатцо иалаге-ит. Ауаа рахь ацэыртца, аиаша уафы ихэозар, егыстах-цэамызт, схы ргэаласыршэартэ еипш сызлаказ акгы сымамызт. Амала, сфызцэа сырхаштит, сгэыгэтарыжыит хэа схэар гэнахароуп. Аеыхэшэтэыртафе санышьтаз акэ-зааит, аоныка санаа акэзааит, лассы-лассы истаауан.

Дата иакэзар илапш саатцшэомызт.

Сандуи сареи хайцэажэара халганы, сныжъны лэа-ныналхоз иакэыршэаны, Бгазлоу абжь гэаџа тахэаџа, хрыжь-хрыжь ишуа агэашэ ашкэ афынанахеит, иатахы-иатахымшэа. Уи ус аныканатцоз шэарта ыкамызт, афны-ка азэ дшааиуа атаацэа иднардырырц акэын, ргэыр-еаннатон.

— Алхас, афны укоума, Алхас?

Афны сыкамкэан сабацауаз, уи Дата ибзиазаны иды-руан, аха ус иапуп хэа мацаразы џааитит.

— Иауазеи, сыкамкэан! — сеаасыргэџеит саргы, иа-разнак, амардуан сналбаан, ашта санныџэла. — Асас изами хзынхо, хапсы зтоу. Дата уоума? — ыырцаа кастцеит сар-гы, хыла иара ида даџазэы сшизыпшымыз инатцшыа.

— Дата соуп, — ишыакэиргэџеит игэы иахэаны.

Аханатэ хџыцъагы, цэаныррала нак-аак хайбадырны хайпылара агэалакара хнатейт, рапхъа хабжькэа анааикэ-харга нахыс.

Хайцэажэарагы, хъаа-баа амазамкэа, ашыапы аkit, хэара атахума, уи зыбзоуроу Дата иоуп, ахапа змадоу ачам-гэыр арахэыц абжы ицэырнаго егырт арахэыцкэагы рбжы шақэдырго еипш иеынсымеидеит.

Слакџакрақэа зыпсақъашаз рыла далагеит, афны хаа-халан хшынатэатцэкъаз, рапхъатэи иажэакэа рыла, уаха изакэызаалак иахгэаларшэаны хаззаатгылаша зцаарак хамазамшэа, аеизгаха сымтакэа.

— Хтэанхалацэеит, Алхас, — иаахтэаны далагеит уи. — Абас ауп ишыкоу, азынра, ауафы дцэарсысуа, аашыара ииааиуа акынза днанагозаап.

— Акэзаргы калап... Сара соуп итэанхалацэаз акэым-зар, уара зынгы-пхынгы атэаха умазам.

— Уакэытц, Алхас, — ифынеихеит уи, — ейбаххэо хэа ак-гы хамам, зынза хгэыхеанзамкэан амца пхара хеатаны хаштэаз, аапынра аахадгылеит. Хеааизахамгар, аргамаду хатцахоит, ухиоума?

— Сыхиоуп, — схэеит зынза сгэысеанзамкэан уи аз-цаара сқышэ ианаакэирхх.

— Зеипшыкам, — ахэыцхагы саимразеит Дата, — убас ауп ишатаху, иара убастэҕа сукагэыуан. Уатэытэҕа аусура хтытпроуп, уатэытэҕа. Иуахау, Алхас?

— Исахаит, — сакашахатхеит сара, уи изтаарака ртак акаташа заа исиртахызша.

— Убас! — убара акэа наиргылеит Дата.

Адырфаны аусура стытит саргы.

Ашыжымтан моа харак сыкэлосша, ыцбараха ибаны, санду снаскыалгеит, агэаша сытганы соулыжыт. Сара сыштахыа знызатэыкгы схампшеит, аха сызка иснардыруан, лылаш саатшаанза сахыоз санду дышсыхапшуаз.

Аены зегы агэыркыха усура инеит, азэ дагымхакан.

Сара азахэартаы аусура сыкэшэит. Батал Карба напгара ззиуа азахэазаоща ры. Датагы аены уах дтытит фызара сзиурц. Сызэыхыахыз ауаа оахыа срылашыцыларц.

Хсекаторка, ачах-сах рыхго, азахэака реилыхра хафын, дасу ишаадыруаз. Сара уи аус аы каза дус сыпхызамсаргы, пыт-чытк здыруан, схы злацэырызгашаз акара, итегы санмачыз, саб аоны азахэатра анырыцкыоз сицхраакэахан.

— Аферым, Алхас, — илапш схын Батал. — Ибзианы, ицкыаны еилухеит, амарша кны. Азахэа, дад, Алхас, изцаажэом, агэы итоу зхэо абз афам акэымзар, агэы пшкоуп, иахыакэым уанакыс, ауеимада инеиматэаны атэыуара иалагоит, алагырзка афыхэхэы. Аа, иубоу, абра, — инаца накэкны исирбеит захэак иацрытны ицоз махэа хычык, — иатыцзамкан, умыруга усекатор нацраст, иара уи азхеит, абар, атэыуара иафуп, ахыа амоуп. Абас ауп азахэа шыкоу, даара ашатара атахуп. Аха уи зцэыкамло уаф дыкам, иара саргы исыхлоит. Аферым! — ажэакала еитааихишэалт атдыхэтэаны.

Батал Карба азахэазараы каза дус ирцхызо, иихэаз стэы иамыхэит схэар, азэгы ихеиташам. Арэхэара згэампхо хэа сара уаф дсыздыруам, аха Батал иажэака

акы сапсазшәа схы сыңхьазо скартеит, усқан азы уи мацарагы сара сзы амбатәза иапсан.

Сара азахәа ахьеилысхуаз азааигәара, иара дызҕыз ада адунеиае уаха изакәызаалак даеа цстазаарак ыказамкәа, иеатазаны аусура дафын Дата, исекатор ҕааихак амтазакәан ирцәажәо.

— Иудысныхәалоит, Алхас, — акгы иалахәазамкәан, иусура дшаҕыз ҕааитит Дата. — Урт рфыза аехәапхьызкәа зегы иратәаршом, Алхас, даара зәапсазтәыз ракәымзар, насгы, Батал уи афыза ахәшара зитаз, дунеихаа-назы амхәыр заархоу ашәкәы ицуп хәа пхьаза, иудысныхәалоит.

Ассир! Батал дааины ибжы нытцакны сара исеихәаз ажәакәа азэгы илымха итамсзеит хәа сықан, Дата изакәызаалак акы иафымшәозаап, акы дхалахәзамкәан иус мацара дафызшәа сыканеи, нас иабаиахаи?

— Батал ихабзиаракынтә ауп, акәымзар, уи иажәакәа срыпсахартә сара сабакаху, Дата, — аехәапхьыз шсыдыс-кылатцәкьаз ала атак кастеит, иара ихәтоу кайтоит, аха саргы сзыпсоу атцкыс еиханы схы ахә шысымшьо ирдыра.

— Мап, мап, Алхас, — даасыпгылт уи, — Батал иажәакәа баша ус харабҕара икаицсазом. Иажәа рыхәгы харакны ишьоит, ианихәагы ихәоуп, азы зкылымсуа!

— Абзиара изыкалааит...

Аены хәлаанза, ашыбжьон ҳацсы хшьеит акәымзар, инеицынкыланы аусура иафын, хара азахәеилыхра иаҕыз хамацара ҳакәымкәан, аколнхацәа зегы.

Ақыта, хәычгы-дугытытцны аусура ианаҕуишьтнахуа асахьа зымбац, иан лымгәа дтоуп хәа сыңхьазоит. Уи ауа-фы иблакәа рыла ибароуп, даеазә иажәакәа рыла инагзаны, иттәаны ихаҕы изаагом.

Алзынрак, Дата иажәакәа рыла уафы ихәозар, ҳқыта цәарсысуа аҕтахәхәаны ацәартакәаш изылымтцуа ишьтан, атынчра-рахатра аеатаны. Аацынрахь аҕанынанаха нахыс ауп ианаахәыщымыцы, иара убыскантәкьа ажәлар ацхрааны идырҕыхарц еихьибарцшы аусура итытцит.

Ақыта апсы талт иаразнак, ауаа шаацөыртцыз, рус рнапы шадыркыз еипштцәкә, иахьынзалалшоз ахауа лбааданы арыпцхақәа арыцқьозшәа, ахылфа-псылфа аунажыт, ахафы ҫыхейт, еилгаза, сахьашәк шытнахит, ицәажәейт, ҫнатит, ишәахәейт, бжәеилацсала, ага инаркны ашьха ашьапақынза, цьара, абнаҫа ахьахиааз, ашьатақны итцацқаны, аеацьара, ақәынцкәа хқьаны, аеацьара, азынра иацрытцыз абгьыжә-мыжәқәа, агәам-самқәа зегьы еизганы амца роужьны иахьырбылуаз, алфа рхачыл ақыта зегьы иахьнагзон, ақәақ-сақхәа ахысыбжх тахәаеқәа ахылтца, абылффы еилатцәйтцөы ахауа иалатцо. Адгьыл хтыра еиужькәа рҫы атракторкәа адық-сықхәа рыгәкәа еисуа, афы злысны иқоу ауаа еилытцны харабгьара адәышшапара ибгаго иқәланы ианнеиуа угәаланаршәо, цьара-цьара интаха-аатахауа, ацәагәара иафын, иахьахысуаз адгьыл цсыла агәышпы кьақьаза иаархәны ишьтатцо. Атракторкәа ахьзымнеиуаз анаара лашьткәа рҫы, надаада реатаны, аеашьоуки ацәкәа, аеқәа цакны, аффахәа кәатанла ицәагәон, иаархәны ишьтартцоз ацәагәарстақәа апсеивгара анроулак ауаркх рхылтцны ицо, адгьыл агәы тыго, ицсыршьагаха.

Ататынаарыхцәа амш ианырната, тышәынтәаларак камтцазакәан, реыркьейт, афида латцарта атыц армазеира иафын.

Абахчаазацәа ашәыр тцлақәа еилырхуан, амахә цақәеи амыцхә-чымцхәқәеи рылпыққаны икацсо. Атцлақәа рышьбатақәа иаарыкәыршаны избахауаз, еилызхуаз ирышьталаны инеиуан. Ашәыртцлақәа ршьапкәа кьырла изшәуаз ауаагьы хазы иалхны икан, ршәыгақәа ашитцә-шитцәхәа ирыхшьбуа, абахчақәа ирытцан.

Ашәыр тцла катакәа рбахчақәа рахь харантәи уаныцшлак, шыапы шкәакәа мацаран ҫыц иааизырцаз амархәацкәа руахьад адгьыл иахьаақәыркыз, ишанханы, изымқәацо иааилахазшәа акәын ублаҫы ишааиуаз инеибынеипцшны.

Апартия араиком амазаныкәгафи аколнхара ахантәафи, рмашьына нақ хара иныжьны, шыапыла иаакылсит

хара азахәеилыхра ҳахьаҕыз азахәартаҕы, иҕаҕа-ҕаҕа, даараза рҕы алаҕаны. Абас араиком амазаныкҕаҕа диҕны дахьааиуаз, уажәы-уажәы дынтгыла-аатгыло, апыр-сырхәа инапқәа кьо, ацәажәара даҕын, еҕи аҕеихыххагы иамразо.

— Бзиа жәуааит, — ибжы ныхаракны рапхьаза ҕааитит араиком амазаныкҕаҕа, урт азахәарта ианаадгыла.

— Бзиа зуша, — уи инаишьтеихәеит Абас.

— Бзиа жәбеит, бзиала шәабеит, — аус зуаз зегы хцымхәрас атак ҕаитцеит Батал. Хара еҕырт уиакара хәецәырымгакәан, азәы иахар ипырхагазшәа, хабжы ныттакны ацшәа раххәеит, хазҕыз хусура аапымкьа-закәан.

Батал апшәмара ихы иадкыланы урт дырцылт.

— Шәзахәатра ианаамтаз иахмырцакәан напы ашәыркит, — ацшәа шааибырхәаз еипш, ацәажәара дналагеит араиком амазаныкҕаҕа.

— Җамч ақөһап хәа сҕы иаанагоит, — ихәеит Батал, зынза иеыртынчзаны, аха ихы дақәҕыҕуа – Аҕаргы хәц-храауеит, азахәаазара бзиа избо.

— Батал, абри ачкәын дысымдырит, дызустада? – слымха интасит араиком амазаныкҕаҕа ибжы.

— Уи, — Батал ҕааихыхха иаимразеит Абас, – Алхас Анба иоуп, зызбахә уасхәаз асахьаҕы.

— Азахәа атәҕы идыруама?

— Имдыркәа, анхаҕы диҕами.

— Уи бзиоуп, — уака иеааникылт стызтаауаз.

Сара, схы кәнышьо аҕынза сарҕааит, изакәызеи, мшәан, сара сҕы еилымго, рахәтас срылагыламзар, дааины дсзаттар, сара исызку азтаарақәа ртакгы сара исым-тари, ас тәамбашақә дызсызныкәаузеи?

Сҕы иаатаскыз аҕынхара иаргы иеиликаазшәа, араиком амазаныкҕаҕа дышиашаз сара сахь иҕааихеит, ихы сықәкны, Абасгы уи днаишьталеит. Батал урт рҕаҕа иуал наигзашәа ипхьазар акәһап, дниасны аусура далагеит.

— Бзиа ууит, Алхас, — иареи сареи хайбадыруеижьтеи акрааттуазшәа даасыдгылт уи. — Икоузеи, ишпацо аускәа?

— Бзиароуп, — рапхәа иаасәашәаз ажәала атак истейт уи.

— Ишәахәуп, аха... — сусумта дахәапшуа даацәажәейт, — асахәагыхрафәы, узанаат афәытцәкәа уускәа шпацо?

— Асахәагыхраггы сафуп, — схәейт сара, сыпхашьаны.

— Уи шпа? Занаатла уансахәагыхәа, уус хадаггы асахәагыхра ауп, ус ами, Абас? — даахәмарт иара.

— Ааи.

— Уи бзиоуп, — инатишьит амазаныкәгаф. — Акультуратә хан акны икнахау уусумтакәа збейт, — жәабжә фәытцәс иаацәыригейт имфатәны, — иукәфәиазшәа збойт, иатахуп, аус иахәойт.

— Иахәахәо ыкоуп, иахәапырхагоуггы...

— Избан? — игәиенитейт уи.

— Ауаа еиәанажьуейт, иаргыткуейт, — дааццакит Абас сара зынза аеак схәаанза.

— Иуадафым! Уи аус иахәойт! — иаафәахитцәейт амазаныкәгаф.

Дахьинтәиааз уафы имбазо, адгыл даатцызшәа даацәырцит Базала. Батал аусура дахәафыз дифәтцәиуа, ипатрет тихуан, нас, атыхәтәаны хара хәхь дааскьо, дааскьо, иаалыркәаны ипатреттыха неикәкшаны, есс, уцаларггы уцала, иаарласны цьара ирхьимыгзар ада цыхәа имамызшәа, дкәаскәасуа ифәынеихейт.

Батал дпышәырччо уи дахьцоз дихәапшуан.

— Хайтаибабахуейт, Алхас, иаарласны, — акгы камлазашшәа фәпхәа дналагейт уи. — Иаарласны анысхәа иахьей-уатцәи хәа акөым иаанаго, амала, аеазназы ханейкәшәо асахәа фәыцкәа збартә. Уи аамтаггы атаххап, зынзаггы хәццакрым.

— Акыр сылшозар...

— Бзиала, — иазирхейт амазаныкәгаф.

— Бзиала, — нарышьтасхәейт сарггы урт андәыкәла.

Икәлаз сзымбатәбараха, акыраамта сзейтамтцуа стып афәы саанхейт.

Амра акэапахэа инташэаанза аусура хаёын.

Ахэылбыхан, егырт зегь реипш, саргы сымса ианыршэланы аоныка сцон.

Аиаша уафы ихэарами, уаха насыламкэа саапсеит, ацэа-жэара сылымшо акынза, сёааизганы хэыцракгы сёеыс-замто, цъара затцёык ауп ацэа салтцызшэа сахьаатрысыз, сыпсы штаз аныздыр, сгэалашэара зырёыхаз атып сана-адгыла.

Уи ара сааицыцхьаза ахы сгэаланаршэалап, иагьацъара сцаргы, егырааны сёахызгаргы, исхаштыргы, аоныка санаау абри атып санаавалалак ахааназы цъара зкёым ахэреипш, аехнартлап—Михеисареи абраатэихаикэшэара сгэаларшэо, еитасгэаларшэо, иаасыцрымтцзо.

Иаасцёымыгхеит, соуразоуроу зегьы апцзы хьшэа-шэа аасыкёнатёеит. Сыекыдмырхалакэан ашацахэа сёы-насхеит.

Ауха атаацэа заа хаилгеит, уаххьа анахфа, ахацэа хиартакэа рахь хаихеит, иаауа-иаххэо хақёымшэо, хёаб-ба-ёаббаза хаиламхарц. Ус акёын хшыказ Цару аоны ддёылтцны дцеижьтёи, — дасу ххы хапшёман, акгы ззеи-лазам шёоуы реипш, атцх ххаагарц сасааирта хёычык аёы хаикэшэазшэа.

Цару лакёмызт аус злаз, уи лыкамзаара зегьы иах-хаагон, аха иахзымычхауаз Амина лакёын, хафната зегьы зырёыхоз, ажэтыс еипш, ичырчыруа ихалаз Амина. Адамыргы зынза иеипсахит, шамахамзар, хара ххы илахамгалозар, азёгы дхадхёыломызт, ифашёомызт иахэшьа дшыгэхьааигоз.

Сёааилыхны сиартаёы снышьталеит. Фацхьа иаразнак сыхшыё аёы иаацёыртцит таха сызымтцоз азцаара:

«Иарбан дгылу абри Миха иезитаз? Иеабабжьаир-зи?»

Азцаара шаацёыртцыз еипш, иара убратцёкьа иааёы-цэан, саапсара сияаины ацэа сынтахэахаа саманы ицеит.

Аусура уанараапсалак еипш ацэа хаара уалазгало аду-неиаё аёа хёшёык ыкамзаап.

23

Иааитаапынра, ақыта зырҕыхо, апсытазтцо, хыпхьазара змамкэан ашэыга рацэа цэырызго. Ғааихак камтазакэан атцаракэа шэахэоит, ишэахэоит еиуеипшым бжбыла, нас, зеггы цьарак инеилатцэаны, аацынтэи симфониа ҕыцтцас иины ақыта иахашькьрааны ағынанахоит, аееиужьны, аеыртланы, уи абжбы хаара злымха итасуа зеггы ргэы иа-хьыршо, ипсыршыагаха.

Ашъха афытца иара ахатэ бжбы чыда амахуп, ақыта уалсны уахъ уаныоҕалалак, зынза даеа дунеик узаатызшэа зэызыпсахуа, арҕашкэеи ашъха зыхькэеи ирхылтцуа зын-за аеа бжбуп, дара ртэала ишэахэоит, изну адггыли ацса-барей ишырнаало.

Алада, амшын ацшахэахы улбаарггы убас ауп, уи ахэ-таггы иара ацшра чыда амоуп, ахатэы бжбы ахоуп.

Абарткэа зеггы сыблаҕы иаазгоз, илахҕыхны, рыцсы таны исзырбоз сара сызлаз суаажэлар ракэын, аацын иацгыланы адггыл икэаарыхуаз.

Абас избон, абас абжбы сахауан сқыта Амзаҕа — аацын-ра ашыкымта ианаатагыла.

«Сара сқыта аацын» — абас натцафны инасыргылт зтыхра салгаз асахъа ҕыц.

Ааигэа садгыланы сахэапшит, снадтцны, итцегъ снад-тцны, хара сгыланы, ганха сиасны, излауаз ала, зегъ рыла сахэапшит, сеитахэапшит, акыраамта аус здызулоз, ацбабаа здызбалахъаз асахъа, сыблаҕы иааиуан, ахшара гэзфыда дзауз ан леипш исызгэакъаны.

Салгеит!..

Акыр иалаказар, исцэызгода, макъаназы игылаз, иа-натаххо аамтазы иаацэырызгап. Аус злоу, иара тыхны салгеит.

...Ауафы дахьугалакгы дуафуп, аус иатаххеит хэа иа-разнак зеггы нкапцсаны, уара ишутаху, иахьутаху дна-урхэы-ааурхэуа, акъанцъа еипш, унапаҕы дузаагом. Аби-цара нацънатэ аахыс иалаҕены иаман иаауа акъабзкэа,

атцаскәа, ашыцыларакәа, уара иаастаххеит хәа унатәхәаны мышкала иузыпсахуам, урт рцашәкәа гәгәаны, итцауланы ирхәхеит.

Убри иныпшит Абасгы. Иеизацәымгеит инагзаны. Адәахьала иехитуамызт, иахьынзауаз иеитцәахуан, аха ишинырыз гәамташьа амамызт, егырт, апстазаара апышәа змоу харкәатцып, саратцәкьа уи иблакәа ирхыскаауан җашьарада.

Акультуратә хан аҗы икнаҳаз асахьакәа роуп атынчра еилазгаз, зегьы аархәны ашьапы икәзыргылаз, ус анакәха, аара хада здугьы сара соуп, урт асахьа җаастакәа зцәаблеикәаптеиз. Уаха, дызустда? Арахь, Абас дыргәаан дызмоузеи хәа стәахуеит.

Ныгәтас дсырччархәт, лсахьа мзышәа ахькыдыз иадгыланы иахыччо, нас уи Абас исанаижьуазма? Ишца? Матцурак дахагылоуп хәа иламыс дзаграгылома аенышьыбжьон, зегьы ишырбо? Азәгы игәхьаа мкыкәан, изтаху иитаху ихәалааит хәа?

Мап! Абас, уисанаижьуам, знымзар-знысахьирхәыроуп, ахаан азы, сыцсы танатцы исхамышту! Ныгәтас уара ишутаху улыгәтасыртә, алаф дантцаны, агаза ихылца ихыхны иршәуа ианеигәыдыртцо еипш, ауаа ирылоутцар, аха уи азин узтода, уи дтынхадан, лхы ыкамкәан, лтцыхәа ыкамкәан адәы дыкәушәа убама, угәы ишцаанагои? Узустада, уара, абри афыза згәагьыз?

Амзаҗаа зегьы ибзианы ирдыруа Ныгәтас, аколнхара ахантәафы Абас ианду лахәшьа, иара ихәычра бзианы издыруа, данмачаз лшьамхы дыкәыртәан илырхәмаруаз, знапала аитцаркәакәа иҗазтоз, ианду гәакьа леипштцәкьа дызбоз, лара абыржәы абри афыза аамта дантагыла, мап лцәикуама, анцәа икынтә, илшо, амч иман даныкала? Ауафы атынха дзитаху абарт реипшкәа раан азами? Абас иандутцәкьа дыпсхьеит, аха лыпсы таны, лахәшьа ишлызныкәаз лыблакәа рыла илбар, ишпалхәоз, лара лмота инапкәа еикәыпсаны дтәар луазу? Аепныхәа да-лыргарын, игәыгьны лара дзыфноу афны ишьапы изыфнамыргыло!

Абарткæа зегъы рышьтахъ. Абас исанаижьыр стаххеит, газароуп, бзамыкæроуп!

Миха исанаижьзар, иаргъы ианасыжьып. Миха уи имеида имамкæан, бгакы дакæымгæыгкæан игæыгърызу иеызлеигалаз? Абас ифы днеины азин ылымхзаргъы, игæадурæ иман, уи мацæрагъы азхон. Рыжæлакæа хаз-хазызаргъы, жьрацæарала еишьцæак реипш икоуп, рыхъзи рыхъымзгъи еиланы.

Аус иагъа иус хæычызаргъы, рацхъаза ахы анытднахуа иахъцо, иахъынзаназо, иамеханакуа, иахылтцуа заа иуздырзом, сара Бадреи Датей акарикатауракæа рыкатцара ансабжьыргоз абраанза, абыржæы сызтагылоу акынза скылнагоит хæа сыхшыцаф ишымааиуаз еипш.

Убаскан ипытлаз аус ауп иахъа ф-таацæарак зеинымшæо, ахка рыбжьаны еифазыргылаз, Абасты сара дысзуафымкæан дказтæз.

Уи уажæшьта еилкаау усуп, аха абри Миха гæырзшашæаз шырхæо еипш, дабацей, ихабарк уафы имбазо, атцх еикæа длахæлабгазшæа?

Ада ааигæа лбартæ усты исымамызт ахæшæтæырта стытцижьтей, лара лус дахашæаломызт, ус харантæи сахъынацшуаз Абас иеипш ларгъы дысцæыхъшæашæахазшæа збон. Лашъа ус данысыкала, лара лахъгъы ииасызар акæхап. «Дабакылази, мшæан, усты Миха?» — схы дтытуамызт уи.

— Миха итып ахъ дыргъежьтæуп, иаарласны! Зынза иаарласзаны! — хырцашъа змамыз усны, енак аизарафæ зегъ рацхъа иаакæиргылт Харзаман. — Мбатæ калазшæа, цкæынцæакæак газарак рыхъзар, ирееитæуп.

— Дыргъежьтæуп! Харзаман диашоуп, — шамахамзар, итæаз зегъы рыбжьы акæдыргеит. — Иахъынзазалшо ирласны!

— Шьта иазхархап, — зегъы изеипшызшæа иажæа нарылеитцеит Бадра.

Убри ала интæеит уи аизара.

Аха аус нымтæазеит, убри аизарафæы иаацæыртыз аус.

Аустѣкъа аныкалаз ашьтахъ ауп, аизара иалахэыз ауаа еимпны ианца.

Бадра иреихэаанзагы, акоммунистцэа реааныркылан, реизара аахыртланы, Абас нап ааиларкит. Устѣкъа картцит хэа зынзаскты игэы иаанагомызт, анахьгы-арахьгы, царгы царта имамкэан атзамц дықҕацаланы дынкыддыргѣҕәлөит. Абри афызга згәагыз ауафы, аҕазны иатаххар атқыс еицәуу кәитцит рхәан, ианармыжыт. Зегы еицҕакны лахь ирҕөит, егырызбит апартия араиком ахьгы адырра картцарц. Ашьтахъ араиком аҕгы урт ишьтырхыз ақәцара шыақәдыргәҕөит.

Зхы замхацагыахаз, сара соуп хәатѣкъа адә икәыз Абас Азба имтәыжәҕақәа хдыркәдааит, зынза ицхыз ишалазамыз.

Изхарада?

Сара. Зегы-зегы сара схарала ауп ишыкалаз, сара саара иахканы.

Абартқәа раамышьтахъ Абас сара дшысзыкалаз инацышыны ахәара атаххарушь? Еилкаау усуп, илацш саатцашәар иблахатц гьежбуан.

Аха саргы сыкан. Иара сшитәхымыз. Аҕа шыоукы сшыртахымызгы.

Хтаацәараҕгы уафыдызташыцшаз акгы халакамызт, хаихкъа-еиткъа адәы хәқәын, еицәызыз арахә реицш.

Иназамызт, ибжан хтаацәа. Ус анакәха, икамызт атаацәа иаша, анасыц наза зцу атаацәа.

Хәылбыхак, аусура ахынтә скарауараха, афныка сшаауаз, ҕтыбжык сахәит, даара издыруаз бжык.

— Алхас! Алхас!

Саатгылан, азырфара салагеит.

Дызустада?

Хара, исзеилмырго, цәаарак снахьцшит, арахь, сара сахьгылаз ахь иааскьон.

— Алхас! Алхас! — еиҕагон абжы.

Убыскан ахышәтхәа дыздырит: сара сышка дыфны дааиуан Амина, абар, абар, шыта лыбжы мацара акәым,

лара лхата дыздырыртə дааигəахеит. Саргы иаасырц-
цакын сылпыларц сəынасхеит, итцүзеи сахəшьа дсым-
беижьтеи!

Дыфны дшааиуаз, лыгелызымкылакəан, дыпан, сыхə-
да днахьынхалеит, иара убра дналацсны, лшьапкəа кал-
кало, адгьыл инықəкьысыр сналымпытцкəан сцар хəа
дацəшəозшəа...

Ачцəхəа дсацəажəо хшааиуаз афны хнадгьылт. Сара
азин лысымтакəа хашта аталара дақəитымызшəа даагьа-
тцəыгьатцəит.

— Афныка снейр стахуп, Алхас, уаха сылшом. Сан азин
сылтом, шака слыхəзеи, аха илуам. Сыбналаны сааит...

— Бааи, Амина, бааи, — лнапы кны ашта сынталт.

Санду жəфəангəашəцхьара лзаатит, лгəыргьареи лы-
лагырзи неилацəо, дылпылт лмота хəычы Амина, лара
ахəыцгьы ланду лгəы леахьнытцалыршəыз, дзадымтцүа
илызтынчны даанхеит.

Аха нтцра дук алымтєит, Цару, уи ахəычы илыцны
хафны ифналаз агəыргьара, лыпцха длышьтаххны даа-
кылсит акукухəа, лыбжы хтцаны фытүа. Уи лыбжы лаха-
цыцхьаза, Амина, лцəа дтазызо, дытрысуан.

Ак аапымкзакəан агəашə днадгьылт:

— Бдəылтц, Амина! Бдəылтц! Исхəо бмахəзои? Еицəа-
хаанза бдəылтц!

Урт ажəакəа ртцакы ибзианы илдыруазар акəхарын,
Амина агəашə ахь лфыналхеит.

Икалаз зегьы азымбатəбарахан, алымхацəкəа кьацə-
кьацəза, Цару дахьгылаз ашка ицшуан Бгазлоу, аха илеи-
шуамызт, ишахəтаз ахы мфəцго. Ала аблақəагьы уафы ир-
хибаауан хафната агəала.

Цару лыпцха лнапы данкны длыманы дахьнеиуаз, уа-
жəы-уажəы даахьацшуан хара хəхь, ухəсыр шыакəармак
халымтцүа хəихацсы-еитцəцсы ашта хəхьықəгылаз. Ифə-
шьомызт Амина лан даалымпытцтцəырыр фəпцха хара хаш-
ка дыфны лфəалхар шылтахыз, аха лан длыханы дылгон.

Азəи-азəи хəгəкəа еибаргəгəарц, ххапыцкəа еихаргə-
гəаны, ичханы, хрыхəацшуан урт ахьцоз.

Цару ибзианы илдыруан дасу иахьахьуаз, ахәра гәгәаны иахьахьылташаз.

24

Иаалыркьаны санду дычмазафхеит, ларгьарахь лыжәтәах акы иакын, дамышьтуа, дхәыхәикны, дааилартәины дышьтанатцеит. Лымч днанамго, лыблақәа тыршәашәа, дзатәза, аиартә даалахеит.

Цшышьа ҳамамызт, аҳақымцәа лыдгалатәын, ддырбатәын.

Инықәсыршәын, ахәшәтәыртахь сцеит.

Знык санаах, снейр акәын, аҳақым хада икабинет ашә аартны сныфналт.

— Икалазеи, Алхас? Уаазцазеи?

Саазгаз иасхәеит.

Иаразнак дфагылеит. Иуада ҳанындәылтц, аеа уадак ихы ныфнакны, ҫааитит:

— Ада, беырхиа, ачымазаф, лахь ицатәуп...

Ахәшәтәырта ханындәылтц, Ада ҳалзыпшырц ҳаатгылт. Лара иаарласзаны дхәхьзеит, аицәажәахагьы ҳамразакәа. Апсшәа салхәеит, сара сҫынтә изақаразаалак гәалак лымазамшәа. Алдыз иахьибоз инацылтцеит:

— Ичмазафыда, Алхас?

— Санду. Иаалыркьан лыжәтәах акы иакын...

Афны ҳаннеи Алдызгьы Адагьы ачымазаф иагымкәа илыхәацшит, акыраамта азтәарақәа лыто, лгәы птәо аҫынза днаган. Атдыхәтәан аҳақымцәа рфыцьягьы рҫы рықәшахәтхан ишьақәдыргылт санду лчымазара зыхкьаз, ихьантаз, лымч зқәымхоз акы шытылхын, лыбга еихасит, лыжәтәахгьы амехакны. Акыраамта аиартә дыланакыр ауеит, захәтыр батәу чмазароуп, аныкәгара бзиа зтаху. Апхзы анлылтцуа ауп еихагьы даныхьчатәу, апша лысны, ахьта аалылалар, лчымазара еихагьы аеараапкуеит, лыбга зегьы аеахьыгзо. Анапы лтахуп, иааипмыркьазо алапш лхызароуп.

Аха дабакоу нап лыдкыланы дызбо ауафы, зыбла ды-
тызмыжбуа? Хара зеггы уск-уск хаеуп, хеааитныпсахло
хыдтэалазарггы, хамч абалықэхо.

Ачымазаф илыржэтөыз ахөшөкөа, хазы илыхыштөыз,
зеггы ылсааны инрыжыт, дасу ирзыпцтөоу аамта иах-
мырпакөан, илахталарц хабжыаганы.

Ускан азы убри азырханы ицеит...

Ада лассы-лассы даадгыланы ачымазаф дылбон, хара
зеггы хашхымхөацөаз лдыруеижьтөи акраатцуазшөа, лара
лнапала ахөшөкөа лыхышыны, ипцханы аласалых касы лы-
көыршаны дөалхөон.

— Бышцасыргөамтци сара анышө иагаша, нан, Ада?! —
афымтра зынза ргөы цнатцөазазар хөа дацөшөаны, гөы-
кала, иныбжыалыршө-аабжыалыршөуан санду.

— Акымзаракггы, закө гөамтцроузеи? — лус аалырма-
рион Ада.

Сара скынггы даара дапсышөаха, дкөандаза дкалеит,
зынза леыпсахзаны. Санду ианлахауаз акы лтахушөа, акы
дашьтоушөа цөажөахөыртас сыхталкуан, снаца-аацо, сара
сыщхыраарада зынза дхөартазамызшөа.

Ада ус дахыылбоз санду лхьаакөаггы канапсон, саны-
налөапшлак, лыблакөа ирхыскаауан.

Аха урткөа зеггы аамтала акөын, Ада ачымазаф дна-
лыдтцны лөаныналхалак, өапцхьа лара дшысзыкөаз деи-
такалон.

Убас акөын ишыкалтцоз ххала ханаайдхалалак. Ахы,
нас ачымазаф лөы ханааилак, өапцхьа дыхөшаха, схаткы
камыршөуа, лара лхала иаахыртланы ацөажөара дала-
гон, сарггы уи лкөандара саашьтыхны аөынанохон зеггы
аасхарштны.

Знымзар-зны хөа исымаз агөыгра сзацөомызт. Ада,
аөныка дандөыкөлалак, агөашө акынза данынаскьазгоз,
уи снахысыр амалахазггы илуамызт, сшөапырхацуа, даа-
ра лахатыр баны ацөажөара санналагалак схы еитасхөарц,
лапцхьа сгөы аасыртырц, амагана нафылшыызшөа, лна-
пы кьаны, иара убри ацөажөара ахы ахытцнахуазтцөкьа
иааөахылтцөон:

— Сара аусураҕы сыкоуп, Алхас, сматтура ахныккыизго. Уаха иажэоуп хэа исумырхан, сухэоит! Акэымзар, зынза аaira саккэйтцеит...

Аairaҕы даккэйтцеит. Саргы шыцылара баапсны ишьтысхын, зежэымзар ҕажэа хэа днаскызгацыпхыаза еитаацэырзгон, аха сымҕа ҕахтэаны, хгэашэ сызнахымсуа сахбаанлыжыуаз саадхалон.

Санду, сымариа анлоулак, лара лтэы аацэырылгон:

— Ех, шыри, сыпсы танатцы абри Ада леипш азэы сыҕны дыҕнаналого аамтакы сыла иабандаз... Аа? Нан, Алхас, исхэо уахауоу?

Исахауан, есымшаҕы, слымха итаҕуа, исахауан, аха илыстоз атак ахсымамыз акнытэ, еыргаза катцаны, исаҕсыжыуан.

Сара сэымтра санду лара лтэала илыдылкылон, апсуа тасла, сара еихабык сҕапхыа арпыс иеааиртыр итахымзар акэхап хэа. Убри дыннакылозар акэхарын. Амала, лассы-лассы иаацэырылгон, лара уи гҕапхара дус ишлымоу сгэаларшэо.

Ауаҕы даккэшэар, зегы итцоит. Убас акэхеит харгыы. Хэычы-хэычы Адамыри сареи хнапы ианыпшыло иаакалеит хандугыы хабгыы. Шака аидара уккыгэгэо акара уныккэашэа иацутцоит хэа, сыда цыххэа аныкамла, афатэ акатцараҕы иаарласны истцеит.

Адамыр есымша ашкол ахь дцалар акэын, данааилакгыы, ихы даккэйттэлатэын, итатэккэа кайтцаларц. Сара хашта сызтымтцуа акынза хтацэыха смоуа аҕн усккэа скыдҕахэаланы сааныркыло иалагеит.

Ачымазаҕ лакэзар, сара сыда илхылапшуаз уаҕдкамлеит.

Санду рыцха, лхы ахылбаауа акынза днанагеит сара сызташэаз ауадафра, сусккэа зегы капцаны, лара ишылхэалоз еипш, зызшыапык адамра итагылоу, егымцсуа, егыбзамхо аиарта илахаз таккэажэ хэахэакынцкык слыдтэалазар акэхеит.

— Усыргeamтгeышьoит, нан, Алхас, — даaxъашшoн уaанзa лхы шeиуa дышцeажeoз, — axa анцeа дысзылбaап-шуaзaап...

Сара исахауаны лара изакeызаалакгъы акы дакe-гeамтyамызт, сара eгъa сыгхон, axa цъeи ислырдыррын, зeгъы бзиaхeзa икacтoзшeа слырбон, къыбжыкгъы смырхауа.

Хара, aфap xaaстa, хандуцeи хабдуцeи, рыцсы aат-шeаанзa, изхымцaкeа иныкeыргo aцкapaкeа рымoуп, ры-ламыс xapaкны изку axымцaпгашъaкeа...

— Нан, Алхас, — лыбжы аасыкeлыргeит санду, атц акыр ицахъаны eипш, дычмазaфны данышьталаз ауа.

Иаразнак сeаaилахeаны алашара аркны сналхaxхит, сгeысeанны.

— Икалазеи, санду?

— Уaасыцxpaаны сыкeыртeи, нан, Алхас, сындeылтцыр стахуп.

Иаразнак eилыскаaит, сазымхeыцзакeан инацыстeит:

— Axьтa былaлaп... Aдeылтцpa aтaxым...

— Ишцaсaтeoушьeи, нан, Алхас, сыцсындaз, абас схымхeаxa шeыла самбакeан...

Скъышe дтaсызшeа, сeы aаихаскит.

— Уaасыцxpaаны сыкeыртeа! Убас, убас. Азамана. Уажeшьтa слaба сзaаг.

Сара иaасалxeoз зeгъы сахымцaкeан икacтoн.

Алаба лeантцаны, aea ганкахъала сара слытцaгыланы, хналбaаит, цeгъaпсышьaла, лхaцыцкeа eихаргeгeаны икны.

— Eи, ac сшeымпытaмxакeан, заa сыцсыр...

— Ус бымхeан, санду, быбзиaхoит лымхeи aхaкъым.

— Уи слыкeыxшaxaаит сара, — иаразнаклeаaлыпсaxуан, aгeыргъара лхы-лeы зeгъы икeшькъыруa aфынанахон уи лызбaxe aнаалахалак, — Aдa бзиaхe, Aдa кeыгa, Aдa хаa.

— Aаи, ус лxeит...

— Aдагъы уаргъы сара ишыстаху eипш шeызбo мышкы сахыгзa, aцсaбара мчык уманы указар, нас, сыцсы штoу сыршeны абри Aалыцста aцeкeырпa aапккeа срышe-

таргы, агэхъаа скым. Амала, убри амш сахъзар стахгэы-
шьоуп, уаанза сыпсытэкъар гэнахароуп, убри сыблакэа
рыла исымбакэан.

Сандулажэақэартакакатцара сара исцэуадафын, ларгы
слымха акынза еитахналгаз азырханы леаанылкылон,
илхэақэаз зегы рхы ахьеиладыршэуаз, иахьеиқэхэалоз
убра акэызшэа ипхъазаны.

Санду лбара харантэгы иаауан. Харзаман Ахба хара
хқытан афытцахь, абрахь, ашьха ашьапахы, цъара, иеал-
ган дынхон. Хэылбыгехак иеы ццышэ дақэтэаны хашта
дааталт.

Санду уи иааира иаразнак иаалныцшит, аиарта да-
хылаиазгы лееифылкааит, иаразнак лыгелырееит,
лееизылгеит. Харзаман иеипш иказ атахмада цкъа лара
дычмазафны аиарта дамазаргы, ишлыхэтам дибар лта-
хымызт — лажэра лыхъзаны, дзымтысуа, зынза дкаханы
адэы дықэхазшэа.

Сара сабду Баса Анба ифны лара даныфнанагалаз,
Харзаман иахьеипш игэалашэоит, аеқэа ирықэтэаны,
агэақхэа ашэа хэо, акэкэахэа ихысуа, дрыманы ашта
ианталоз, атацаагацэа иаргы дрылан.

Хэара атахума, лыбзиара здыруаз, лыцэгъара ибар
лтахымызт...

— Шэарта дук хтагылоушэа сцэажэарцгы стахым,
аха зынза абашатэрагы схы исзатэашьом, — иажэа дна-
лагеит Харзаман. — Залымдарак каланы икоуп, еили-
бамкаарак иахкьаны. Икало аабап хэа шыоукы тэаны
иахэапшуазаргы, уи дара рыламыс иамаз, хара уи ифыза
халшом, азин хамам хэа сгэы иаанагоит. Шэара, афтаа-
цэарак шэыбжьара иаакалаз азалымдара зынза ихым-
жыжыкаанза атыхэа цтэатэуп, иахынзэнеиз азырханы,
уаха аеетцыхха амтакэан. Зегы рапхъагы Алхаси Михеи
еинраалатэуп, мбатэык калазшэа. Царугы ашышьыхэа
абра лыфны дааины дныфналааит, уи ара дыкамижътеи
акататэкэа мачымкэан илзеиқэылазшэа збоит.

— Угэы ишпааного, дад, Баз? — Ацэгъагы абзиагы иара иаѣа ианитцазшэа саб иапхъа азтцаара ныкэиргылеит Харзаман.

— Ишышэтаху, еигъуп хэа шэгэы ишааного...

— Шэара ишэхэо дахыцаны дабацо, Баз, — лца даалыр-
цшзарц инапылшыит санду.

— Убас, дад, убас! — инагзаны иаашьақэиргэгэеит Хар-
заман.

Асас ацэажэара даѣнатцы, ианаамтаз санду лыблақэа
слырбеит — уи лареи сареи ҫашьара ақэымкэан блала ҳаи-
либакаауан, ҳгэыла цхэызба даасыцхъан, ҳаицхырааны
ихэы қахтцеит.

Ачымазаѣ луатах иаадэылганы, хазы ианхартэа, атцх
акыр ицахъан. Саби Харзамани атцэыцақэак анааимырда,
ацэажэара дырѣыцт.

Урт аныѣагыла, адэахыы арбагъқэа аккахэа иааи-
ларцсеит...

Ҳаҫны итэаны ирызбуаз алтцшэа збаанза, сара даеа
залымдарак сақэшэеит, еицэоу умбакэан еигъу уздыруам
хэа шырхэо еицш.

Егъа снашэа-аашэаргы, сахыцалакгы, сахъаалакгы,
сыпстазаара, сзанаат хада — сбаѣхатэра хэычы иахыл-
ѣиааз иадыстцар акэын. Сусурта маншэаламызт, асахъа
ахътысхуаз атыц иахьугалакгы уи иазкны иқатцамызт,
бартцан, тцаны, уаантэи ҳқыта апшзара блахкыга ахэтак
бзиазаны иаапшуан, аха уи мацара азхомызт.

Аказарта кастцарц сызбеит, сманшэаланы аус ахьызу-
шаз, сытбаатыцэза сахьыкалашаз. Уи стышэынтэаларагы
иахэон, аусгы снаруан.

Исызбеит, иаарласны сагъалагеит, агэылачкэынцэа
сыщырхырааны иара убра, ханхартэѣы, хтызтыц иахъа-
тцанакуаз.

Атыц аалхны сыенапшыызгоны, адырра изтаз уара
ддыр, махэи тцыи еиқэмыртэо, иехыршэааны, ашта даа-
талт аколнхара ахантэаѣы Абас Азба.

Дысышәарыцо дышышыһтаз сәарбағһа сикызшәа, нап сылеикит:

— Ари закәызеи, афыза-а? — атыхәтәантәи ажәа на-роуны, даласхыччозшәа инатцишыт. — Убацәа, рабацәа, урт рабацәа иузынрыжһыз аһтынра уртбаарц узһыма ум-таа-умцшаа, аколнхара дһыл, һажәлар зегһы ирзеипшу адһыл ушықәғылоу ухаштһы? Аа?

— Икалазеи, Абас? — исзымычһаит сара.

— Икалазеи хәа са соума узызтәауа? Уеургазома, Ал-хас, мамзарғыы сара газас суцһазоу?

— Изатахузеи, мшәан, абыскак ажәа мчкәа? Ахәынт-қарра азин ахыыкарымтцо амшын ацшахәаеуоп, ламыс змамыз шьюуы қадһылқәа тһины, изабалак ахһындыр-хоз, — иааигәаласыршәеит сара.

— Убырт адһылқәа ракәын ихьчатәыз, ианаамтаз.

— Х-километрк этәзкуа атыц иахухәауауазеи? Аскак анудыруа, уи зугәаламшәозеи? — иаасеиикит Абас, сыхә-дацәа днамтцасһы, цартәа сывамкәан, атзамц сынкыдир-гәғәалазшәа пхьазаны.

— Уи хара һабатцанакуеи? — ицһасшыеит сара.

— Шәатцанакуеит.

Ахәғы-аеғһы сықәимыргылт. Имуит.

Аказарта акатцара аанысқылар акәхеит.

25

Миха ғапхһа араһь даадыргьежһаанза Харзаман иееи-қәимкит, акымзаракғыы агәхһаа имкит. Абас даргәааит, лахһы инатәит, иуаажәлар рғапхһа дыпнаеит, аха иара Харзаман, зегһ дара роуп, акғы имшатәит, иизһыз наимыгзакәан даанымгылт. Аколнхара ахантәафы иара итәы иахһазымгаз дыпжәаны даман, ахәта хәычы еипш, дуаказа дычһы, унапы неикһысыр дшыпжәара адәы дықәын.

Иаакалаз дзанышәомызт.

Ишпыкәу, иара Абас Азба, абри акара амч змоу, еицыр-дыруа ауаа ҳаракқәа ирыдхәалоу, таһмада хшыотцыкәкәк,

хьчакы, ак ихәеит хәа абас дшахьдырхәыз, иуаажәлар рҕаңхәа иахатыр шыладыркәыз?

Ари хаштшәас иамоузеи?

Иңсы танаты...

Иаахтыткәбан Харзаман дызлаиеиканрызеи иара, уаанза ихы наганы, ихы ларкәны, дызлагылоу ижәлар зегы ибла ихырбаало, хәычгы-дугы иааиҕаркуа? Аха зынза акгы камлазашәа излалбааидарызеи, ацәымса еиңш, зегы злашышы ицо агәатцәажәпа иҕрамзар? Иара итккыс еицәоу, урт иреицәоу, хара игыланы, нацәала де-ибадырбо, ицәытцагыланы ихыччо?

Аиашаткәкә уафы ихәозар, сара соуп Абас нап злеи-кра, зегь раңхәазагы сара, Алхас Анба! Уажәы иаразнак зныккәарала зегь имч рықәхарым, знык сара сшыапы сықәйкәар, уи иара изықәан иуадафәу усым, змольберт зығтыракны иабаныртцо-иабанырхуеи хәа, инкыдгәгәало идәықәу сахьатыхы цәахак исхиртцазеи, сыздыруада, исхатгылода, нас, сара исхынхало азәыр дыказаргы, рхала исыдшәшәаны икацсап, азыршы зқәыртәаз ашыш-камсқәа реиңш.

Сгәы итаскыз асахьа атыхра салагеит.

Иараихаладааинысаңхадгылан, Абас, дааины, лабҕаба дызбо, игәы иҕоу ихәҕы ианыңшуа, днахәаахәуа, иганқәа зегы сыҕо, дызлакоу ак сызгәамтәкәан исцәыбжәахар хәа дацәшәозшоа, цәабаа мыцхә сирбазом, цшаатә ситом, игәы ртага иаартны дсымтцагылоуп, иесытаны. Сыблақәа иара дызлакоу еилыкка ирбоит, ичыдарақәа налкаа-иалкаан игәато, игәынкыло.

Абар, иоуразоуроу, инагзаны дубо диасны ахолст дахьа-нылаз, иара ихата уажәшьта бзантцы дсымбо днытцыкка дцаргы.

Абас иакәым хәа уафы изхәом сара иахьынзаздыруа. Ихатаңсатә, аха Абас иоуп мацарагы азхарым? Иахәозеи иҕанңшылара, изеиңшроузеи иара игәалақара, дгәыр-гәома, илахь еиқәума, дгәааны дыкоума, инибаалозеи раңхәаза инеигәыдыңшыло ауафы? Баша, ус, асахьазы

мацаразы уахь диаганы данургылеит хэа, иунатозеи, акгыы уанамхэазо?

Ицэажэароуп ихы-иёы, игэы итеикуа, дзыргэатеиуа зеггы, арахь, адэахы ицёырганы, ибла цьбарақэа, амацёыс еиыччара-еилас рхыдыдны ицо. Иара убас еггы-калеит иёанцшылара зеггы, апстазаараёы иара дшыказ иацымтцакэан, иагмырхакэан. Иаргъа напы еитцыхны ирбага нацэа хыбра хэычык иакэкуп — зыргылара салагаз аказарта.

Уи иаанаго фашьом, аргылара азин ситом!

Сара хэыцтэ сымазамызт, икатцатэу зеггы иара Абас ихата исеиэхеит, инапала исирбеит.

«Аколнхара ахантэафы дгэааит» — рыбжьы хтцаны ихэхэоз рымцхэрас еиха итынчыз ажэакэа натцазфит иара асахъа.

Интаршэны истцэахит, аламала ауафы иахьйфархастамыз атыц азыцшааны. Сеалааныскылеит, сара сыламыс аёапхъа ак кастцазшэа, гэыцърак аасырцшызшэа цхъазаны. Адгыл сыкёыргэцэо сызкыз аидара аасыхны, сыбга аныёеитцых, мацк соунашьтит.

Сара суалубри ала исшэазшэа збеит. Убра сеааныскылт, уаха сеалазгалар стахымызт, аха фапхъа иамуит. Ишыстахымыз иаацёырцит.

Аимак ахьтысыз ашымтазытцёкъа агёта сналахайт, анахьггы, арахьггы сзымцо, мыждарақэ Дата дызбап хэа сахьынкылсыз. Исцёымыцхеит, аха иааг. Дара аимак змазггы снейра иазыцшуамызт, санаацёырцт, ирамхацэгъахан, снышьтагэа сыркит шыаёак смыркатцакэан.

Абас дшақьшақьо, нақ-аақ ахэа икёозшэа, инапқэа ахауа тацёыра иалакшо, Бадреи Датеи иаархэоз ажэакэа рыхқэа хыссаны икеипсозшэа, иеизышбақёымкуа, ауатах дыфнан изакёызаалакггы ак идымкылазо.

— Мап! Мап! Мап! — атцыхётэаны ахыпашъа змам хытцёанк, хара хэхык хапхъа инаирсызшэа, азэазэала иблақэа рыла хаймдо, днаххысит Абас. — Сара абри хколнхара сахагыланатцы изуам анысхэа, изуам! Дызустзаалак

азэгы азин истом ажэлар зегы рзеипш мал, җаттак иадамзаргы, адгыл мтарсны агара. Дызустзаалакгы!

— Азамана, — иара диқәшахатхазшәа, зынза тынч иеналеигалт Бадра. — Җаргы худгылоит уи аус аҗы, җара зегы. Адгыл мтазырсуа ауаа урҗагыланы уанракәңо, аха...

— Нас сара сызҗу закәызеи? — Бадра дҗарбаҗа дикызшәа ипхәзеит Абас.

— Уара зны-зынла уи уахыхәхәан иахәтақәам ануамхақатқәо ыкоуп, Абас, уара иутахзамзаргы, иануцәықало, уеузымкылакәан, — имырғыгккәа дысзынкылозар хәа дшата-шато иажәақәагы налиттеит Дата, цхыраарак ахасаб ала.

— Сара зегы сзеипшуп, еилых дсымазам, — Абас ибзиазаны идыруан урт иепныркылоз. — Уи аус азы азэгы дысшәтом — дызустзаалак. Исхәеит, салгеит!

— Мап, Абас, — Бадра урт азеипш ажәақәа идимкылт. — Ус акәым ишыкоу. Иарбан қәтаразаалакгы ииашан инағзалатәуп, усқан ауп амчгы анамоу, ауаагы анаазо. Уара, Абас, азакәан уахыцеит, амч иунатаз, гәағшақә икайтцама хәа уафы иузихәо ухы иаурхәеит, изыхәтазамыз ауаа ргәы цәүкәеит.

— Мап, Бадра, — ихаҗы иааигарацгы итахымызт уи иихәаз. — Алапштдәшәара умоуп хәа ауп ишыздыруа.

Бадра иааизымычхәит:

— Алапштдәшәара змоу ихы идырааит.

— Ари иаанагозеи, Бадра? — дааицрашәеит Абас.

— Цәара пхашьарам, — сығеналазгалт сара, саамта анаи, — шәхы зыхшәырқьо кыр ыкоума?

— Иухәо закәызеи, Абас? Азэгы уимазцаакәан узлағаз аус җеим. Сара, уа анхара ду еитцысхуеит хәа сгәы итазамызт...

— Уара уакәымкәан, зынза даҗазәы икайтцаргы изуамызт, — сааипкәеит Абас, — азакәани амчи шыкоу усырдырыц, уи афыза уаха азәы имгәағырц, иҗкны ирыламларц.

— Изакәызеи уажәы җыц иҗкны ирылалараны икоу, амшын ацшахәа иаваз хадгыл хазынақәа шыапыргыларта

уафы имоуа аёынза инеихъеит. Сара соума уажэы адгбыл зцәухъчо, сызкәа икәтцан истирц адъармыкьахъ исыман сышцоз, слышьтагәа суызшәа, — усқан шәабаказ? Хәтала уара уабаказ?

— Уи сара сус алам.

— Ахы алыршәшәара уажэы ижәбама...

— Уи аныкалаз сара схаан акәзам, уаанза ауп, — Абас ижәфакәа ааиршәшәеит, ус на́к-на́к цъара уафы ак идибалараны дыказарггы, заа ицырицарц итахызшәа.

— Уара ухаан, сара схаан хәа сыздырам, — иааиҕа-сыкшеит ахамхацагъара имаз иарбаны, — хара зеггы аам-так хәхаануп.

— Сара уи акәым исхәарц истаху, адгбылкәа анеимыр-тәоз аколнхара ахантәафыс иамаз сара сакәзамызт.

— Уара иухароуггы сара исхароуггы здыстцара дыз-бондаз. Ус ауми?.. Икалап угәы ишааного еицш имцар аускәа.

— Уара сара суршәарц уаама иахъа абра? Сара сус азбара уара унапы ианырымтцар ада цсыхәа хамамкәа акынза ххамхацт макъана, — ихы ртысуа, даамақарт, зынза сатәамбазо.

— Уиашоуп, сара снапы акгы анзам, — сиқәшахатхеит. Иагъимасымкит. — Сара сыбла иабои сгәы иаанагои роуп исхәо, уаха акгы. Уаха мыч сывам. Уиашоуп, Абас. Сыз-лакоу бзиазаны иубоит, уи азоума уара, аанда ахылакәу, снаграгыланы сцап хәа зузбаз? — сцәажәашъа аасыпсахит уи сҕы шәаханы сышьтеитцазшәа цхъазаны дшы́каз.

— Сара азакәан сыхъчоит, убри азоуп абра сааган сыз-дыргылаз, — хыхъчагас имаз еитаацәыригеит уи.

— Уара икоутцаз азакәан аилагара ауп иаанаго, — дыз-кәымгәыгуаз ажәакәа неиҕаскит сарггы.

— Ишца? Сара соума азакәан еилазгаз? — ицъашъаны Бадреи Датеи днарҕапшит, ацхыраара дахәозшәа. — Иихәо шәмахазои?

Урт ҕыртүамызт. Иахътәазггы инамкәацеит, рҕапшы-ларакәа аампсахзакәан. Сарггы ицъасшъон зеггы рзеиц-

шны иахьтəаз. Ххалахаиурыжбит, атах-саххəаханеибакуаз
аамта иазыпшызижьтеи акраатцуазшəа.

— Уара аоныргылара уафымзи, — еитасгəалаиршəеит
уи, — азин ылымхзакəан?

— Аказарта, — даасырəеит сара.

— Иахьугалакгы ахыбра ыц ашьапы укит, утахызар
аказарта ахьзта. Сара сзыхəан зегь акоуп, азин устом!
Изтахыда иара усахьатыхраггы. — Тагалан иаагəылшəаз
аакан еипш, иеаахитын, дкьакьаза даапшит уи.

— Изпырхагада?..

— Сара, зеггы... — заа абга инатахьазшəа ацəажəара да-
фын Абас. — Апланкəа? Ататын, ацьыкəреи, арахə-ашəахə,
шəкы-зкы... Угəи ишцаанагои, усахьакəа сфьрхру?..

Датеи Бадреи уаха рəаларымгалейт.

Хара хгəаанагаракəа рфы хшыказ хаипыртит.

Сгəалаказара зынза иеизамкəа аоныка саауан. Абаси
сарей хайдыслара даара иснырны. Исзеилкаауамызт
цəгыара сгəи итазамкəан абри ауаф сыцəгыейтəырц зит-
тахыз, икам-иным илапш изытцашəо.

Аоны сазааигəахо саналага, схы саааины сшыафакəа
аасырцакит — санду лхала дшыказ анысгəалашəа.

Агəашə аартны ашта санынтала, саара иазыпшижьтеи
акраатцуазшəа, Бгазлоу дыррак снатарц шатахыз мфашьо,
иматанеиуа ахы асаара ишьтакшо-ишьтыхуа, испылт,
афынсыхьнашы-аасыхьшыны, сапхьа игыланы афы-
нанахейт. Сарггы снашьталт, акы ишазхəаз еилыскаан.

Сымфашьазейт, амардуан атцака, леыркьакьаны, деи-
цьыпца деитцаланы, санду дышьтан. Сшəаны сналхаххит:

— Икалазеи, нанду?

Лыблакəа тааза, уаха рылымшо иаапцсаны даасфəапшит.

— Уаама, Алхас? — лыбжы нтылкааит, шəартас иказ
сара сакəызшəа.

«Дкахаит, дынтытырц дахьналбааз...» — сназхəыцт
сара.

Ашырхəа сналхаххын, даашьтысцааит, дхьантазамызт,
цьаракыр илыхьзарггы фылымтзеит, сара срыцхашьаны
акəап.

Лиартаҕ днышьтастцеит. Лыблақәа хылџеит, иаакалаз зегьы убра итцалтцәахырц лызбазшәа.

26

Ауафьы иоуразоуроу зегьы даазырцшуаны имоу иблақәа роуп. Шамахамзар, ауафьы дзакәу иблақәа ирхубаалоит, ак рылеитцәахыргьы, даеак цәырыргоит.

Убри лыблақәа, сан лыблақәа аарцшны знык адәы дыс-зықәырцшыр, лыпсы талазшәа сыпхьазон, анкьа зны, лара илаан даныказ дызбахьаз дынлыхәапшыр дидырыртә.

Уаанза лыпшра наза зааиуамызт.

Сзыцәшәозгьы убри акәын, сан лыблақәа раартра саназааигәахалак, зынза сшәарзызо саакәхон.

Сара сыхшыџ афьы инханы иказ, абри адунеи анылыпсахуаз, сан иаасгәйдлырцхалаз, иара убыскан ифьыцәааза избаз лыблақәа рфьы саангылеит. Сара ишысзынхаз, сара ишызбаз асахьахь ииазгарц.

Салагеит.

Абжьаапны, сара асахьагыхрақәа санырфьыз, сус зәала-зымгалазоз саб, абыржәы илапш сытцазыршәаз уара идыр, дааины сышьтахь дгылан...

Рапхьа данааи иаашьтихыз игылашьа аампсахзакәан, ипсы заны, асахьа дахәапшуан, иеааиртцысыр, зегьы неилахә ицарашәа.

Закә цәалашәароузеи убаскан саб даазгаз, уеизгьы-уеизгьы иара убаскан сызфьыз иалкаан ибарц зитаххаз? Сан лсахьа агыхра сшафьыз — сгәы иштыхоз, аханатә аахыс идыруазма, мамзаргьы, иара убри аены иаацәырганы џапхьа сшалагоз гәынхәтцыстала еиликаама, калашьас иаиузеи?

Арт азтцарақәа сара исызтцысит, аха иара иџапхьа иқәсмыргылеит.

Ибзианы икайтцеит, даара ибзианы.

Сара сгәы иахәоит, еихагьы исыцхраауеит. Изакәы-заалакгьы акы дыспырхагам. Сханы дахьгылоу ишә-

шыыра сытцагылоушәа схы збоит, цәанырра хаарак кәан-
дашышыыраза сызкәа иахыызсаны ицоит. Сара сеипш,
иаргы акы дazyпшың, сара сеипш, иара изыхәангы
акыр зтцазкуаз, изааигәаз, дуней дук далазгалоз. Уи ихым-
фадгашәа исанахәоз рацәан, ирацәазан, иара ифымтра
иалфны исахауан убри аены чыдала сара сахь ахәара кәи-
тцозшәа игәы итыхоз ажәакәа:

«Убас, Алхас, убас! Уара удагы уи азәгы илшом. Насып
хәычык лымазаарын, иахәа уажәраанза лашарак лымбо
дцәытцахәаены дшамаз, издыруада, еитахәашәак лоур
— лыблакәа аахтны, адуней дныкәпшыр, лыблакәа ры-
лашара рыргъежәра зылшаз абри уара, лца днаухәапшны
улбар, убыскан иаашьтылхуа ацшра, агәалакара узгәын-
кылар, ухафы иузаагар, угәтакы уахьзоит. Уи ларей уарей
шәеицылара иахылтца агәыргәара ауп лыблакәа рыц-
штәы аазго, ишәакәзыргыло».

Зныкларма бла хтыр, аргәа блахә амфа аатуеит, уртдара
еимадоуп. Ларгәа благы уажәшәа ачхара мацхазшәа
збоит.

Акы хтит!

Егыгы!

Афбагы!

«Уаанфас! Уаанфас! Адсеивгаха рыт, адуней казказ-
цырцырра икәымпшижәтей итцазеи, иаашьцылап, мац-
мац акәымзар ихкуеит.

Хамтакы ус иааныжә — дара рхала ртыц афы иней-
аанза.

Адуней дацәумырзит, Алхас, уан. Фадхәа адуней дзы-
гъежыт лара, илызургъежыт хара хазну адуней. Иубоу,
лара дышухәапшуа, Алхас, еиха-еиха лыблакәа тбаахо,
уара убара иаргәакуаз, уан?!

Абыржәы еипш акәын, Алхас, уара рацхәа лцәа уал-
тны адәы уанаакәла дышухәапшуаз, лоуразоуроу зегы
насыпла дыштәыз лыблакәа ирхыхәхәа ицо, уара уан
цшза... Уара уеипш ан цшза азәгы димамызт, Алхас,
абар, даины уацхәа дахьгылоу! Афныка дааугеит, Алхас,
уан цшза...»

«Избан, саб, знызатѳыкгы сыпхѳыс пшза зумхѳаз? Уан пшза, уан бзиа хѳа сара иансоухѳо, уара дызлаузыказ зухаштзеи? Дыпхѳызба пшзаны ами рапхѳа уѳны дшыѳ-нанагалаз, нас ами сара дансанха? Уажѳы, сара дан-сыхѳапшуа, уара духѳампшуашѳа убома? Абар, избоит уарггы дышухѳапшуа, лыблакѳа ааукѳымгазо, дара убырт лыблакѳа иаархытцны уапхѳа иаагыло азтѳааракѳаггы слымхѳа итаѳуеит: Улахъ зеикѳузеи, уара? Ари акара гѳа-лакѳас иузеизазеи рхѳара улымшо, рытѳѳахышьаггы уа-кѳымшѳо? Алхас дышпакоу? Уара уоуп дзызтѳаауа, сара уа лапхѳа сышгылоу шылбоггы, уа укынтѳ илахар лѳа-хуп. Иуахауоу, саб? Иухъзеи? Уара уоуп дзазтѳаауа, саб, уара. Уѳааѳа еипхѳытта ишѳагѳароу, иузеилымкаазо? Иутѳалазеи? Зѳеумтуазеи? Алхас дрыцѳахеит, аѳны датѳушѳа-датѳымшѳа дзыкаларыз?»

«...Уан дургѳежыт, Алхас, хѳѳны даѳѳызны дшыѳказ, – исахауеит саб ибжы, игѳы дахѳѳаѳѳажѳо. — Уи лыблакѳа хѳѳны иагын. Абар, асахѳа даанытцны лнапы згыз аѳ-ны дышькѳыруа дныѳналарашѳа дахѳгылоу! Лгѳы азхѳа-ны духѳапшуеит, абас иахѳузхѳаз, уѳѳа-ужы иалиааз абаѳхатѳра ѳѳырганы иахѳылурбаз деигѳыргѳаны. Уажѳ-шьѳа ларггы лгѳы тынчуп, Алхас уахѳылбо. Ан инагзаны тынчра лымазам, ескѳынаггы шѳазызарак лхаѳы ианубаа-лоит, аха уажѳы зеггы лхаштцны дгѳыргѳоит, уи уажѳы уна-пала иаауртыз лыблакѳа ирхубаауеит, Алхас апсра уаиааит, Алхас, назаза уан лыблакѳа хызѳаз апсра! Абар, абар, дааи-ны хѳпхѳа дахѳгылоу, Алхас, уара уан. Уан пшза...».

— Уан лыблакѳа, — изымычхаит саб. — Лыцсы антѳаз илхаз лыблакѳа!

— Сан лыблакѳа, — инишьѳасхѳеит апсеивгара снаѳо. — Иреипшума, саб?

— Рхѳаѳѳсѳа.

— Сан лыблакѳа — адунеи ѳыцсара сзын иаатны сныкѳпшызшѳа саакалеит.

Саб, игѳы пшаауа акынза дназазар акѳап, сара идсым-баларц, ипсыгѳра аргама имаатырц азакѳап дынсыдтц-ны дѳеит.

Дахьцазгы збейт, исцэимтэахзейт. Дышиашаз, уаха цъара даамоахымтзакэан, сан дахьжыз, лнышэынтрахь ифэинеихейт, зеггы ааихарштны. Ахшара ишырбо, аб ипцхэыс лнышэынтрахь анеира ихы иатэеишьом, апсуатцас нацънатэ аахыс ипшзам хэа иршьоит, уи азин рызымто динхатцарак икэныкэоггы акэым, ус, дара рхэычкэа иа-хьырбо иацэыпхашьашэа. Саб урткэа зеггы акгы рыгэ-хьаа икзамшэа, аханатэ аахыс еилаго даауазшэа ихы мөапигоит. Сара стыцаеынтэ зеггы збартан. Анышэынтра агэашэ аартны дынталт...

Араиком амазаныкэгаф иажэа дамеижэейт, сан лсахьа тыхны саналгаз амшкэа рзы, уафытэыфса дицзамкэан, хкыта анапхгара азызуа азэггы изымдырзо, ихала, хгэашэ даадгылт, хэылбыгехак, иааилашэшэуаны еипш.

Дшаамоахытцыз еипш, санду лоуп зегь рапхьазаггы дзызтцааз, дышиашазгы уи дахьышьтаз ауатах дныфналт.

Санду уи иааира даара деигэыргэейт, зхэычра, зых-быцра бзианы илдыруаз арцыс район дуззак напхгара аито дахьыкэлаз, иеахаршэаланы лара лбара дахьааз-гы. Акыр лгэаланаршэейт санду араиком амазаныкэгаф иааира. Сандуи хасаси чыдала еиуара рыбжьазамызт, аха итаацаагы иаргы бзианы илдыруан, еигэылацэан, рыцэгэеи рыбзиеи еилан. Санду лабраа рахь данцалак, урт ркны дныдымгылакэан лузомызт...

Иаргы иахьынзахэтэз агэцаракра ааирцшит, еиха-ракгы санду данычмазафха, уи ихэейт иатаху цъаракыр акрыказар, ахэшэкэа рыцшаарафы ихы дшаеигзо, араи-он афынтэ ахакым дааишьтырцгы шилшо.

Хаицэажэараиаразнакаеиенакааит, сарааусахьызуаз, хафны ашьтахь иафакатцаз абартцафы хнеины ханынатэа. Уаха цъара акы иеалагалэ акэымкэан, сусумтакэа рыла далагейт, итысххьаз сахьакэак исырбарц.

Уи сара сзыхэан жөфангэашөпхьарак иафызан, ианбы-кэыз сара сызфэу аус ас азэ дазфэлымханы анызбахьаз.

Сгэырфакаагы насхаштын, цэанырра бзиакгы, саа-шьтнацааит — еилкаа сымазамкэан. Афымтракэа зе-

ггы еипшымзаап, ауафы ажэакгы иҗемиршэазақәан шәкәык ианзалаша ихәарггы ауазаап, убас акәын амазаныкәгафгы ихымғацгашыа шеилкаатөыз. Иара дызхәацшуаз асахыақәаггы зцәажәомызт, ауафөтөыфса иеипш абз рәазамызт, аха урт акыр иацсазаны иказар, дара рыбызшәала рхы еитархәар акәын, аказара ахы злацөырнаго абызшәала. Акраамта игәы рықәкны урт иеанрыдирхала, цыара ак иархәозар акәхарын.

— Сара сызхәацшыз уусумтақәа амға иаша ушықәу дыртабыргуеит. Уи сара схы агәраганы исхәар сылшоит. Убриак сацөымғашыакәан. Егырт, дара асахыақәа, хатахатала, еигу-еицәоу рыхәшыара уи атөы занатла издыруа аказатәа рәа ианызааит. Сара исылшо акызатцөык ауп, Алхас, — иблақәа акы рытцәмтәахуа, гәыразыла сааимидеит уи, — узеу аус шукәөио азгәастарц. Уи аганахыала сара сгәаанagara акыр иухәо иказар.

— Итабуп, — схәеит сара.

Иаахтәаны, абри-абри узыкастөит хәа акгы сақәимыргәыгит, сызфөыз сус афы сара сқыбаф иалсмыршоз иара исзыкайтцараны иказиз? Амала, иара иаара, азфлымхара икайтцаз, снапы зласкыз аус ихшыф ахыазишыфыз, сгәалакара шытнахит, аусура сгәы ахәо сканатцеит...

Ашытахь, изгәафын, дсыманы суада сныфналт. Иаразнак илацш иаатцашәаз сан лсахыа иҗемиртцысзакәа акраамта дахәацшуан.

— Уан лсахыа, — ихәеит хараза дцаны, иара ихөыцра иалган, иааганы абра суатах афы, иара абыржәытцәкыа инапала иныкнеихазшәа. — Ан лыблақәа лхоуп, ан гәакыа!

Сан лыблақәа!..

Сысас изеитасхәеит зеггы, сан лыблақәа анеикәлыпца инаркны урт хтаанза шака сарцшааз, шака скыднакыз. Ажәакгы иафмыршәакәан дысзыырфуан. Сажәабжы саналга, салапишәозшәа, фацхыа сан лсахыа дахәацшуа даатөеит, иарггы ицәанырра дахыамжыз деигәыргыаны.

Амазаныкәгаф данынаскызгоз, знык-фөынтә ак иасхәарц нақәыск-фақәыскит, аха иахыынтәаиуаз сымбазо,

аеа цэаныррак сааннакылон, иснаркѣтомызт. Убас сшыб-
жьяжьоз мацара иара дцеит.

— Нан, Алхас, хасас акыр иоухэама? — сшата-шато
дсазѣаит санаагьежьи.

— Акгьи иасымхэазсит, — иаразнак издырит санду
дзыцэшэоз.

— Ибзианы икаутцеит, — лыцсы лнаргеит уи. — Ибзио-
уп, нан акгьи ахьиоумхэаз, Абас уизашшуазшэа икалон.
Иатахны икалозар уи аилкаашья иара ихата дақэшэап,
уара удагьи.

Араиком амазаныкэгаѣ сара скны дшыказ сара сѣы
иаатыхныдызустзаалаказэгы иасымхэазеит, абызхэацэа
цъара ак шапыршыуаз здыруан акынтэ. Аха цэахышья
амамзаарын, ирахаит.

Зегь рапхыза Абас илымха акынза инеит, даргэааит,
ашэишэи рбагь еипш дарчит. Уи ашытахь рапхыза
хэхьааиѣахаз скышэ иныкэикит:

— Араиком амазаныкэгаѣ иѣы уцаны ашшра уалагама,
Алхас, нас иара ихата даханы уара уахь даауа?

27

Агэѣарақэа даархаргалазан, Абас иказшья зынзаск
аеапсахит, амѣан дышцоз чыкык атѣака цъара чытбжык
гаргьи, иара ихшыѣ ааннакылон, икэша-мыкэша зегьи
ацэкьақэа рхауазшэа, илацш иѣашэон.

Дгэамтѣхмѣуан, изыхэѣазгьи, изыхэѣамзгьи ағырц
аархырго. Ауаа гэрамгартас ишыѣихуа далагеит, еиѣа-
ракгьи ак ааимазкхьаз. Аѣахэацэа даартэыртэзеит, иар-
гьи исахарызеи хэа илымхақэа рраханы икын.

Шьѣылара баапсзаны, иеизацэымго. Аус хадақэа ихаш-
ѣуа, амаѣ-сачқэа, ухэан-схэанқэа даарымпытѣархалт.

Михеи Харзамани ракэзар, ѣаса ѣсык еиѣырхазшэа
адэы ишыкэыз, шэаѣшь икэатѣа иѣеибамыргыло иааид-
халт. Дызбахьаз дырзымдырзо, иѣаа аахэны ихарѣаны,
ахышѣаа рѣааѣара тынчра еилаго, дманшэалазамкэан,

дмахэалахьаха даарылахеит, зынза иаахтзаны игэтаккэа цэыримгозарггы, зынзаггы иеизымтэахуа. Уи ихым-
 џацгашьа, тэа баак — шэ-тэак арбаауеит хэа, ахьшыцэа
 рыгэра еибамго, лахэ-лахэы еишкылацшуа, дасу дахьа-
 го, иара итэы дахо а́кынза иааиланатцеит. Харзаман уи
 бзиарак ахь ишкылнамгоз иаразнак ицэа иалашэеит,
 игэианнатцеит, исзынкылозар хэа иеишэеит, аха имч
 азымхо а́кынза аеармжыжыкуашэа ибо далагеит.

Асаат бзиа еипш, еиқэышэшэа аус зуаз ауаа, гэарапара
 ишынеимпра, еицэтэымуааха, иааилахеит.

Ауаа реизы́казаашьа апсасатцэ́кыа ирныпшуа иала-
 геит, анапы шрыгхаз мџашьо лабџаба уафы ибо. Арахэ
 рхы еидызыкыло ауаџ дрымамкэа, адэы иқэхеит рхы ио-
 ужьны, иахьыртаххо еиханы ицо, ианыртаху игэарло,
 зынза игэарымлазакэан абна ианылахақөозггы калейт,
 акакала изуа, ибғало, итахо, иахьагаз рхабар уафы имбо...
 Рхьаржэтэ еитцахеит, ирыгхеит, итдыкэкэо ицо иалаге-
 ит. Харзаман егьа иеишэазарггы, Миха тца́ка-тца́кала
 еитцихыз аусура изнымкылт, ачымазара баапс еипш,
 ашьатакэа ахаит.

Харзаман ихы еитеихэарц даацэыртдыр акэхеит, уаха
 цсыхэа имоуит. Абас, уи аамта дазыпшызшэа, даалах-
 ґыххеит:

— Убас ауп аус ахы ианоуужылак ишы́кало... Хырхарта
 азто цшэыма дамазамкэан ианықэхалак...

— Ишца, Абас? — ицьеишьеит Харзаман. — Ус избан?

— Иара убастцэ́кыа ауп! — инақэиргэгэеит аколнхара
 ахантэафы, — иара убастцэ́кыа! Аус еилашэыжыт...

— Изыхкыаз еилкаатәуп, дад, Абас.

— Изакеызеи еилкаатәу? — дацралт Абас. — Зегь еил-
 каауп. Илашэым, бла зхоу иимбо акгы ы́казам.

— Зегь еилкааны ишэымазар, хэшэыс иамоуггы соухэар
 цэгьамызт, Абас, — даакэгьежыааит, џбарак алазамкэан,
 Харзаман.

— Уара исоухэарц ауп истаху, — ихэеит Абас.

— Сароу? Сара зегь здыруа сы́кандаз...

— Ишца, цыушът?

— Иууазеи, дад, Абас?! — Харзаман ичхара хыжуа далагеит. — Сабитцас усацәажәома?

— Иауазеи? Уара иузымдыруа сара иуасхәозеи?

— Ус усхымыччандаз, дад, Абас?

— Зынзаскгыы сгәы итам, схы итам. Уара напхгафыс узмоу афермафы икалаз сара сатцкыс уара еигъны иудыруазар хәа ауп, уаха акымзаракгыы!

— Изуцәыззарызеи, Абас, исгәапхом Миха ихым-фәпгашья, — дышиашаз аустәкхяхь диасуа далагеит уи. — Хыла-гәыла хааилеитцеит, хазбахъаз хаизымдыруа, дгъежъны данааи аены инаркны, чыдала азәы напынтцас иитазшәа...

— Дарбан Миха хәа узфү? — уи ихъз анааиешәо да-зыпшызшәа дааигәыргъеит Абас. — Дарбан Михоу уи? Уара зда ухәартамыз Михоу? Адунеи зегъы ашьапы икәыргылыны, ахарара сыдтцаны, шытахъка иргъежъны иааугаз Михоу? Уи ииуазеи?

— Миха диашам! Ишакәзам ихы мфәцигоит, иааиа-тәоумшьартә...

— Миха дызустада? — атахмада датәамбазакәан еицеи-куазшәа иажәа аафәхитцәеит уи. — Ас иаарласзаны шәгәы еихшәама иарггы уарггы шәшеицәнымхоз?! Уи сара зынзаггы дсыздырзом, дыздырырцггы стахым! Сара уи ифы ус сымазам.

— Уажәазы иара ифәоуп аус ахъхамоу, — ихы агәра газаны дцәажәон аферма аихабы.

— Мап, зынзаскгыы! — Иара итәы дахыцомызт аколн-хара ахантәафы. — Сара аус сымоуп аферма аихабы ифы. Хатыр зкәу Харзаман ифы.

Ажәа «хатыр зкәу», тәамбашакә ихәозшәа, икъышә иныкәтцан, фынтә инатцишът.

— Сара сфы мацара аус умамзарггы калап, аха, — Харзаман дацраломызт. — Азамана. Аус ишахәо шәныкәа, дад, сара уаха акгыы стахзам.

— Хәара атахума, аус ишахәо, — иеааиртынчызшәа кайтцеит иара Абас ихатагы, ацсыз ахала икызшәа цхьазаны.

Арахә рферма аусура агәтаразы аколнхара аусбартаҕы азтаара ныкәргыланы, ауаа азалхны анапымта рыртан, ашьтахь азеипш еизараҕы иалацәажәеит.

Абас, иара ишитахыз еипш, аус мариала атыц икәи-тарц дшахәапшуаз акәымкәа, зынза иара игәы ишаа-намгоз ала, иаахәны иаакәгылт. Аколнхара ахантәафы игәы иаанагеит, арахә рфермаҕы аймак-аиҕаккәа ирых-кьаны апхастакәа икалаз ихы иархәаны, Харзаман Ахба дахьырхәны ихы дакәититәырц, акыр икәрахь дахьней-хьаз мацарагы азхозшәа цхьазаны. Зегь рыла ддыриа-шаргы, уажәшьта цсшьара дцаргы ауеит хәа иара игә-такты аланеигзарц. Егьырахь иаакалалакгы икәра шифа-хьоу мап рзацәкрым, иртахы-иртахым, — абас акәын уи игәы ишаанагоз. Аха аус збатәыс ианаакәгыла, иаахәит, иаахәзеит!

— Нас, Харзаман иоума афермаҕы иаакалаз зегьы зхарашәтәуа? — уаҕы дизеикәымкуа даакәгылт Батал Карба. — Харзаман Ахба? Хколнхараҕы аферма еиҕыр-кааижьтәи напхгара азызуа ауаҕы? Зыламыси захатыри, абарт хқыта иачхынгылоу ашьхақәа раткыс ицкьоу ауаҕы абыржәы иаалыркьаны дбаацсхама? Ас еитакшьа калахьоума цьаракыр?

— Хара Харзаман Ахба иламыси иахатыри ракәзам арака еилхарго? — Батал иҕацера зынзак, имариазшәа ицхьазеит аколнхара ахантәафы. — Зынзаскгы! Хара хазлацәажәо аус афермаҕы икалаз апхастакәа ртәоуп. Уи ханалацәажәо Харзаман Ахба всышьас имоузеи, апсаса рферма данеихабха?

— Аха, чыдала, ахарара зду рами рацхьа иаарцштәу? Зусгы збатәу?

— Сара атакпхыкәра зду иҕы ауп аус ахьсымоу. Иара убри атакзыпхыкәу иоуп афермаҕы иаакалаз зегьы ртакгы кайтараны изыхәтоу, — иара итәала, уаҕы иза-мамкуа даацәажәеит Абас.

— Ус избан, цуушът? — иаацъеишьеит џацхъа Батал. — Афермаџы Харзаман идаггы ауаа ыками, хызыхъала арахе знапы иану?

— Сара урт зынза исыздырзом! — аколнхара ахантџафы атыхџтџантџи акџац иргылазшџа ипхъазеит.

— Ус анакџха... — илакытџа еитџамацџысуа дааицралт Батал. — Ус анакџха... уара уџы акџзаап аус ахъхамоу, дад, Абас иумузоар...

— Ари тџџылхроуп, хыччароуп иаанаго, — Абас ихъымз-гишьеит.

— Мап! — иажџа ныбжъаиргылт Бадра. — Батал диашоуп.

— Диашоуп, — агу ааилдыргеит аизара иалахџыз рыб-жеихарафых.

Бадра данцџажџа ашьтахъ инаимданы, аттахџа икџ-гыланы ацџажџара иалагеит еилдыргоз аус хџыцха-хџыцха еиџыршџџџаны ишьтџтџо, аиашатџџџа ахъыказ иазкылсырц.

Иагъазкылст.

Аизара иалахџыз, шамахамзар, еицџакны Харзаман Ахба итыц аџы даанрыжът, Миха аферма акнытџа ихы дакџџттџны махџџала аусурахъ диаргеит, уи ихџтыцџаны иацсоу ауафы дыцшааны дыкџдыргыларц збаны. Харзаман икџраггы акыр инеихъеит, иара устгы уажџшьтџа апцшьарахъ диасырц иаамтоуп хџа Абас ишьапы зџар-шџны иикыз амыззгы, азџгы ихџхы иааимгеит, ашџт канзеипш, зџгы инарымтџак-аарымтџакуа днархыст, аха имызхуаз диџџымшџџазакџа иара иааимпытџахалт.

Абас уи аџызатџџџа макъаназы ибла иамбацызт, ас-тџџџа, ибжы ааимхны иргазшџа, даакџдырхо. Уисыр шыакџармак илымтџуа, дцџышыккараза итыц даанхалт.

Уи аус алгашъа, цџынха баапцк амазамкџан, ус иниас-ны ицеит сџџар, иашахом. Зџгъ хџхъшџџџџа-хъшџџџџџа хџааиланархеит.

...Харзаман ибара стџххеит, издыруада ауаџ бырг азџтџџа дыпхъакны дамазар, ауаа рахъ дџзцџырымго? Игџтыха зџихџџ азџ дџмазамкџан, дзџтџџа, ашьха џытџара дытџахазар?

- Мап.
- Иаххәеит хәа.
- Иаба сыпхьои? — сгәы инытцаххит.
- Уара иахьутахыз. Уахьахәаз.
- Сара цьарггы исыпхьарц стахзам.
- Ус каларым, цьушьт, уара ак утахзамкәан, ус иара

ахала...

- Исыпхьада?
- Апартия араиком амазаныкәгаф дупхьоит, актәи амазаныкәгаф ихата.
- Избан?
- Уи уара еиха иудыруазар акәхап...

Абас уаха минуткгы даанымфасзакәан дцеит. Иара дмааикәан аеазә ифала исзааицхарггы ауан араиком ахь ишсыпхьаз, аха салапишәарц избызар акәхап.

Араиком афы сахънеиз, ацшра зынза исықөымшәазеит, амазаныкәгаф иаразнак сидикылт.

Зынзаск сызқөымгәыцзоз аус азбахә аацәыригеит амазаныкәгаф, сгәы итамыз, схы итамыз, азнаказы схы сацәыпхашьо ақынза, сқапшьуаркалеиуа саакәнархеит. Слымха итасыз ажәабжь агәра сзымго салагеит, сфы ааихыхны ажәак сзымхәо. Ишца, излахастцарызеи? Аха изхәаз санизхәыцлак хамтцашьас иамоузеи, араиком актәи амазаныкәгаф ихата ианихәо? Сара уи амш сахьзоит хәа сгәы иаанагозма? Ацәыргакәтца... Асахьатыхыөцәа фарацәа рцәыргакәтца Ацсны ахтнықалақь Акәа еифкаахоит. Сарггы убри саладырхәырц рызбазаап.

— Абас... — атыхәтәантәи акәац ргылатәызшәа, слакфакракәа саарылгарц иажәа ааихишьалт араиком амазаныкәгаф. — Уи аеазыкатцара гәгәаггы атахуп.

— Шәсырпхашьар?.. — саалакфакит сара.

— Ишәартоу акгы ыказам, — сгәы ааиргәгәеит амазаныкәгаф, — аха иулшогы агумыжьроуп.

— Еилыскаауеит, — схәеит схы саиааины.

— Абас! — инапы нақәйтцеит атак икастдаз азырханы.
— Уажәшьта, угәы каршәны уеазыкатцала, иумфатәны араинагзком ахантәафы ифы уныдгыл, дузыпшуп.

Араинагзком аёы аказарта аргылары азин шыртаз сархаеит.

Сгёы тпраауа сқыта Амзаёа снлалт, зеггы-зеггы ёыц-барах избо! Убри аенеипш, чыдала, Амзаёа абла хааны исымбацыт...

Сышнеиуаз, Абас машынала даасыхъзан, ихы аатир-хәхәеит:

— Акгы уздырзомыт... изупхъаз... ихастеит хәа угёы иааназар, уфашеит. Уцаны уашшла...

— Сара азёгы сизымашшеит.

— Издыруеит. Ател исзасуан... Уёызёушыауа указарта?..

Дынсывкъан дцеит, асаба насёарббны.

Аоны сахънеиз, еилатыруа еилан, санду деицәахазаап. Ахакымцәа лхеибахәа илхан.

Аухаатхакырицахъаныеипш, ачымазафдшахчапшьоз, хәсақәак Цару дыргёылакны санду дахышыштаз ауатах иаафналт. Сара уи зынзакгы сақёгёгззомыт, Цару зны аоны дааираны дыказаргы, ас иласхоит хәа сгёы иаа-нагомыт. Харзаман иакөхап уи ласхартә аус азызузгы, Цару лыоны дыказамкәа ланхәа ак лыхъыр, ауаа рёы дызцёырымтца, ахаан азы илхымтца ахъз лыххалоит хәа.

— Дышпақоу хан? — Цару дшаафналаз еипш, иаразнак ачымазаф дналхаххит. — Икалазеи? Илхъаауазеи? — даагыатцёыгыатцөит уи.

Атакгы иаразнак илмоуит.

— Ачымазаф даара дуашәшөыроуп, — ихәеит Алдыз иикыз лнапы ааужны...

Аказарта акатцара азин ансоу, мышкгы сымцшит, иаразнак нап асырkit. Аргылараёы исыцхраашаз ауаа-ггы цёыртцит, Дата рацхъа днаргыланы. Напеилапса уаф дыннархоит шырхәо еипш, сёызцәа арцарцәа аасыдгылан, иаарласзаны аштә икәпрааны ицап ухәауа икәапза икатцаны иаакәхаргылт.

Сгәы каршәны аусура салагеит.

Ацәыргақәтцахы икылызгаша асахьақәагы сыман, аха урт ағыцқәа рыла ихасыртәаар стахын, зымәхак тбаау, сқыта ацстазаара еиҳа иттәааны иаазырцшуа асахьақәа рыла.

Акырза туан сара гәтакыс исымеижьтеи Харзаман Ахба исахьа тысхырц. Агәтакы исымаз ақатцара салагаанза, акыраамта сазхәышуан, иаразнак снадыххыланы ишамуаз здыруан азы. Иара исахьатқәкьа атыхра – имариаз аз усун... Аха уи мацара азсырхар стахымызт, Харзаман исахьа иацзар стахын сқыта тбаатыцәра, анхара-анцыра, уи ацшзара, уи абеиара, уи ажәытә-ағәтә. Иара Харзаман сқыта датцамзуа, ақытагы иара Харзаман итцамзуа, еинрааланы, иара исахьеи, сыжәлари, сқыта ацсабара цшзеи еилаланы, еилатәаны уафы ибо.

Ақазартағ рацхьаза напы зласкызгы иара убри асахьатыхра ауп, Харзаман Ахба исахьа атыхра. Аусура салагеит...

Асахьатыхра сәатазаны санықазгы, ақыта цстазаара сәалыхәдазаны, ак сыбла иамбо, ак слымҳа иамаҳауа, сыбжьаззаны сықамызт.

Атцхәтәантәи аамтазы хтыс хаданы сыцстазаарағы иқалаз зегь рацхьа игылан Адеи сареи ҳаиниара.

Зегь рацхьаза иргыланы иласхәеит сара башаза дышсыцгәгышуаз, мзыз атцазамкәан, лара дышжьоу, гәагшақә ишсызуу. Уи иатцоу, ишеибаку ухәа ахы дтарцшны иласхәеит уажәы-уажәы сшааицылкьозгы. Издыруада абыржәшьта дгьежьуазар хәа сышлыхәацшуаз, җацхьа дцапашькны даасымпытцахон. Саргы шытахька сеитатцуа мызт, иааныскылаз стыц саахымшәо, сиашара аасырцшаанза.

— Зегь дара роуп, агәра сызгом, Алхас, — лара лтәы дахыцомызт Ада. — Натела арахь лаара машәыршақә иқамлазеит, идыру усуп. Хәкәытцып шыта, иазхоуп, Алхас.

— Мап, Ада. Сара сиашара еилыбкаар стахуп, убри аамта збаанза ееикәкышья сымам. Схы шақәысто здыруазаргы.

— Уи шыта ҳақэытцып. Иазхозааит. Акы суазтцаар стахын, Алхас, — зынза аеацъара даакәтәиуаит, уанза исхәахъаз зегьылхы инакәхшаны, ҳазхықәгылаз Аалыпста ацәқәырқақа ирылтазшәа.

— Уи закәызеи? — схәеит, сбалыбато, сцәырҳаны, ацәа саалтызшәа.

— Цәгъарас иузааухъоузеи абри ҳара, араион аиҳабыра рғы унеины сашъа уизашшыртә еипш?..

— Изхәада? — сгәы инытцаххит сара.

— Изхәаз иакәым аус злоу. Иузиузеи, уизымашшыр ада цсыхәа умамкәан, аа?

— Мцуп, ихытхәаауп!

— Иаххәеит хәа!..

— Сара азәгы сизымашшзеит.

— Ишпа, Алхас? Ус анакәха... Ус анакәха, ацәажәара иацсаны избом, зынзаскгы! Сгәы иаанагомьзт убри афызатцәкәа ухы иатәоушьоит хәа, ианатәоушьах, иаах-тны иухәар, хатцатас, унакәаратца-аакәаратцо акәымкәан.

— Иашам, ибаҳауама?

— Уара иухәо сызхатцом, Алхас! Натела лзыхәан иу-хәақәо хастцар утахын, аха уажәшьта аргамату иаапшит ишымцыз.

— Сара ибасхәо зегьы иашоуп, изақаразаалак мыцрак алам.

— Бзамыкәс супхъазома, Алхас?

— Зынзаскгы...

— Аханатә аахыс аиаша соухәар, саргы иуасхәашаз здыруан, уажәшьта зегь еилкаауп.

Иара убри акәхеит, Ада уаҳа ажәакгы ахәаха сымта-закәан, днытцаба дцеит.

Сәысзеикәкуамьзт, хәарада ахарара ду сыдхаланы сахыказ. Зынзаск икасымтцаз, сыгәгы итасымкыцыз ааганы схы интаирпеит Абас. Ипланы ауаа ирылалеит ачымазара җеипш, җык интытны, аеа җык интало.

Ухәан-схәанқәа зынза слымҳа трымхырц, сқазарта сәыфнакны, аусура сәҗын. Итысхуаз асахъа хырхартас иа-

мазуафыеиликаартөакараинасцахьан.Убриасахьазатцөык акөын ахөыцра баапсқәа рыпсақьарафьы исыхэозгы, Хар-заман сызтагылаз ауадафрафьы дсылахэхазшөа збон. Ама-ла, иара Харзаман исахьа атыхра сшафьыз зынзаскгы издырзомызт, еилкааны имазар, имузарггы каларын, избан акөзар, ҳара ҳатаҳмадцөа рсахьа атыхра акөым, апатреттыхьы реырееиуа, инаҳәаахәуа имтцагылара реацөырыхьоит, Харзаманггы убас акөын дшыказ. «Иа-зууазеи, дад, сара таҳмадажөк ссахьа ыркытдымытца?» — ихөон сызфьыз саакөикыр, убри акнытө, иара иеапхьа сыецөырызгар стахымызт. Ихсыркөшаз уи исахьафьы, сзыргөамтцауа хьаас исымоу зеггы еилкааны имоушөа, дсыхәапшуан, абыржөымзар-абыржөы, ифьы ааихыхны ацөажөара далагарашөа. Дзыкөпшуаз адгьыл дапшөыма иашаны дубо дкалар стахын, уи сылшазар ҳөа сгөы иаа-нагоит.

Харзаманисахьа саалгонеипш,сказарта иаафналтараи-ком амазаныкөгаф Темыр Алани Абаси. Сагьааигөыргөеит, сагьааитцанаргөгөеит араиком амазаныкөгаф иааира, ҳөара атахума, сгөы иахөеит, аха Абас ицөыртцра апцзы хьшөашөа аасыкөнатөеит, ахөызба цар еипш, сгөы ина-лакьакөеит. Араиком амазаныкөгаф акгы идимба-ларц, иеыпсахзаны, схатцкы камыршөуа, сызфьу аус даа-ра дазфлымҳаушөа ацөажөара дафуп. Уик зынза стып саакөнакөеит, схы сызнымкыло акынза. Ари афьыза цар-шеира уафьы ибахьоума, излоучхарьзеи? Иблақәаггы ааихеикшом, ахтөаларта атып иазышөарьцо акөтарцына еипш, дкакоит ихтцазаны, араиком амазаныкөгаф ажөа уааратцөкьа иитом.

Даара сығеныскылт, аха атдыхөтөаны исзымычхаит:

— Исзеилкаауам, Абас, узфьу. Ажөлар рөапхьа сцөа кказа исхухьеит, дегьызмаха кәкатөыс срутөит, сцаны араион аихабыра рфьы сузашшызшөа егьызшөа...

— Уи закөызеи? — иаразнак иеыныбжьеигалт араиком амазаныкөгаф. — Ишөыбжьалазеи?

— Акгы — ыргаза кәитцеит Абас.

— Ишца? — иаинысычҕахьаз зеггы аины сҕырҕы интагылт. — Ишпаузымдыруеи, Абас? Сара, абар, ашахат дсымоуп, иахьа уажэраанза ҕьаргыы сцаны сшымашшыц...

— Икастцаеи? — уамашэа ибазшэа иааҕьеишьеит уи. — Икалазеи?

— Ишцакалеи?! Сузашшызшэа ажэлар изрылоутцаеи?

— Сара акгыы рыласымтцаеит. Уи дара ирдыруеит.

— Изакаэзеи ирдыруа? — даахабжьагылт араиком амазаныкэгаф.

— Сара Алхас иусура сапырхагоушэа, изахьзузеи?

— Алхас дашшуеит хэа акгыы смахатт, — сажэақэа аашьақэиргэҕеит араиком амазаныкэгаф, — изхэада?

— Зеггы ирхэоит!

— Уара уоуп зегь раҕхьаза изхэаз! — икышэ инықәскит сара, сгэи инытцаххны. — Уара иухэеит!

— Ихэартам! — даахабжьаказеит Темыр Алан. — Уи афыза уара иухэтам, Абас! Алхас иимхэаз, икаимтцаз зидкылатэузеи? Уиашам. Уиашамызт Алхас аргылара дызҕыз аказарта данакэыхызгы.

— Сара азакэан еилеигеит хэа ауп, акэымзар, Алхас игэаҕс исымоузеи?

— Баша, ихаразамкэан игэы цэукьеит, хара уи машэыршақэ ауп ишеилахкааз, зынза даҕаа шьоук рыла. Уара дырфеггых иара гэфарас дыштыхны уицэгэишуеит.

Ишызбоз Абас днеихаҕсы дцеит, иҕы ааихыхны ажэак изымхэо, ихы ахыгара имоуа, дбалыбато даакэхеит. Саргыы уаха хэатэык симто иара уа сааникылт, зымч мырхакэан, забҕьар змырхыз азэ иеипш, уаанза ихьантыцьза сыхэда иқэжьыз ахьаакэаҕы насхыпсааны рҕынархазшэа збеит, сласкэантраза саакалеит.

Араиком амазаныкэгаф Абаси сареи хабжьара акгыы камлазашшэа, иааихэаз азырханы, ацэыргақэтца аиҕкаара ашка диаст.

Абас дгылан дзырфуан, араиком амазаныкэгаф иихэоз акгыы ахымхэаауа, аха ҕимтзалар атқьыс, иахэтоуп ахьигэахэуаз атыпқэа налкаа-налкааны, акгыы зымхэазоз зеипш ажэақэак налаиргылон:

— Хәара атахума! Ус ауп, ус!

Псы еивгахак хәа сымазамызт, аусура сафын, уахын-лоуп, еынлоуп хәа неилых камтазакәа. Абас гәаныла икаитцоз иара идырааит, аха иаацәыргатцәкьан, дыспыр-хагахартә дыкамызт.

Хауак нассырсларц уахынла, зны-зынла, сынтытц-аатытцуан. Уахык сышныкәоз, ажәабжь ҕыцк слымха иаа-таст, иаалыркьаны Натела Папба хатца дцеит хәа.

Уи ажәабжь саашьтцааны афьинанахан, ахухәа лара апшәмара нкыланы иахылымаз Алоу Нанба ифны скылна-геит. Иара убри аухатцәкьа, ажәабжь ансаҳаз аухатцәкьа!

Исаҳаз иашан, сахьнеиз ишьякәдыргәгәеит.

Ааи, Натела хатца дцеит. Дцазар, амџа бзиа, мышрақә-тыхрақә шырхәо еипш! Аха сара изузеи?

Ишцазымуеи?

Уажәшьта, анцәа ихәозар, издыруада Адеи сареи ихабжьатәоз анакә хытцны ицар, Цару ихабжьалырчыз анакә? Абыржәшьтагьы агәра лымгарцу?.. Дзыццазгьы сархәеит, асахьатыхџы Тарас Амцар, академия исыцалгаз сџыза Тарас!

Амџа бзиа, Натела!

Саакәтәиаан сара сымџа сықәлеит, Ада лышка схы рханы! Ахыкәалаа схымзо снейуеит, сшыапкәа адгьыл иқәымкьысзо, сышьтпрааны! Абар, абар, акгьы сыгзам лара дахьынхо сназарц, Ада лыфны снадгыларц. Зын-за сааигәахеит, ҕыстыр сыбжьы нафьртә еипш. Аха шца-ҕыстуеи, азаара сзаазшәа, тхыбжьон? Лара Ада лакәымкәа, даеазә даацәыртцыр, иасхәозеи, иаххәап, иара Абас ихатә даацәыртцыр? Акакаи хәа дсытцакьаны сдәыкәимтцои.

Сагьымцо, сагьымаауа, сыблақәа траа сгьлан, Ада лыфны сахәапшуа. Лара сыцсы таны адәы сықәуп хәагьы дыкам, лгәы каршәны ацәа хаара далоуп.

Лыпхызгьы салашәом.

Абыржәы, абри аамта иахымгакәан ларгьы саргьы ишахтаху гәаартыла ҳаицәажәартә еипш, тып цхыакыртақ хамандаз, нас... аха иабакоу, уи афьза анасыц? Лара иза-

кэызаалак ак лзымдырзо, Натела хатца дышцаз лмаха-
закэан дыказар, гөнахароуп!

Иаразнак илахәтәуп!

Илахәтәуп, аха иааг!

Сышгылаз, еиха-еиха иацло, бжык слымха итафуа
иалагеит. Сгәысеаннатцеит, иаразнак издырт — машы-
на бжын. Издырт, аха сәгхеит, аееизгаха сазаанза, уи
иаасгәйднарччалазалашара, сыблақәахнакуаснағашәеит.
Сыблақәа ныхәаны, сацәыбналарц снейхеит, аха атшәара
саабжынакит, ахухәа иара амашынагы аасыдгылт. Ашә
аимпааны азә даатытцт, иаразнак дыздырт, Абас иакәын.
Иара убыскан сыпсы сызгозар хәа җапхәа снейхеит, аха
Абас иажәақәа, шыағәк смырқатцо, атцәахә еипш, сыхәда
инағәацеит:

— Алхас уоума?

Сыбз сыхәлашәазшәа, сызғымтит. Ашацахәа сғы-
насхеит.

— Уабаказ, Алхас? — еитанасыхъзеит ибжы.

— Натела хатца дцеит, — схәеит сгәы итаз насғытцшәан.

— Ишца? Натела хатца дцеит ба? Уи иаанагозеи?

— Аиеи, хатца дцеит.

— Убри хаухәарц уаама?

— Мап, — убыскан ауп агазара икастцаз схағы ианааи.

— Санду дхәартам, Ада дыказар схәан...

— Цыарымхан деицәахама?

— Ааи, Ада дылбандаз схәан...

— Ада дыказам, Акәака дцеит. Издыруада ачымаза
агантәи ахақым дылзаагатәызар, ма лара уахь дга-
тәызар?

— Мап, уада ыкам, — шытахька снейтатцт сара, — Ал-
дыз икны сныдгылар азхоит.

— Цыаракыр уаха акрутахызар? — спышәо, уи иблақәа
сааимырдеит.

— Мап, — схы сыкәажьны сғынасхеит.

— Исзеилкаауам, — аарла слымха интастуи атцыхәтәаны
исышьтеихәаз ажәа. — Алхас, уангыл! Уангыл сымхәеи!

Ирццакзаны сдөықөлеит, Абас атдыхэтэантөи иажэақәа сдыршөеит, хәара атахума, еиликааит саины урт рыоны сзадгылаз. Еиликааит, аха сара сшьамхы сеасыргарц сызбеит.

«Издыруеит, Алхас, ара уаины узгылаз. Ибзиазаны издыруеит! Аеазны усымбааит акөымзар, цөипш мыжда узыцшуп! Иуахауоу, цөипш мыжда?!»

Атдыхэтэаны убас сышьтаөитөызшөа сахаит. Иара ус имхәазазарггы, сара сфынза ус иааөт.

Амөаду саанытцны, мөахөастала сөынасхеит, абнара сөатаны.

Алмөаныкгы ссызхөыцуаз Ада лакөын, сгөы даатым-шөазо. Лара Акөа дыкоуп, арахь Натела хатца дцөит.

Аөныка анеира сахыццакзомызт.

Ишакөхалак адөахы сыказар стахын, атцх дагөа салазарггы, адунеи лаша сыкөпшуан. Сара агөашө сөыхшыны сгылан, Бгазлоу ашьтахьтөи ашьапкөа ирыкөгыланы исөақыақон, аоната азө данагу иарггы ахьаа амазар акөхап, ауаө ибызшөа аөам, аха, излалшо ала, иара ацөа-нырра аанарцшуеит, ухшыө азышьтны уазызырөуазар еилукаартө еипш. Еитцакы-тцымтцымуа ак ахөөит, сахькыдхалацөаз сарцхашьар атахызшөа. Иаакөымтцзакөа иара атөы иаөын, сара арахатра сташышы сахынагылаз сзахымшөо саанхеит, иаасхызгахьаз амыкөмабаракөөи азалымдаракөөи зеггы ааизыкөкөаны убранза исыцны ианаа, нак, амзырхахы ртагылара уаха ишсылымшоз сцөа иадырызшөа. Сгылан убас.

— Бгазлоу! — ианыскөамтцза ахы аасышышьит уи сыхшыө назышьтны. — Икоузеи, Бгазлоу? — зынза агөы цшааны, атөыла арбго иалагеит, ацламхөақөа рыла сыхсөфы иазышөарыцо, нас, ахы нак инхьархөхөашөа ашытцө-шытцөхөа абз ахауа иналшыуа. Игөыбзыгуп, аха ахым-өацгашьа адыруеит, итцкытцкьоушьартө иныкөом, абзиабареи агөбылреи мтцөахыкөа иаанарцшуеит, аха, шыоуки-шыоуки реипш, уара иутахы-иутахым агөхьаа мкзакөа, игөыдукилом... Агөы еибга, агөы көыш азтоуп, Бгазлоу!

Уи иааҕанатцоз зыбла иамбоз агәра игартә ахәара има-
риоу усым, сара сакәым, алақәа рцәаҕа бзиазаны изды-
руа, изыбжьо, изырмашьцо илымшар ҕалап. Азныказы
иууаза ицан, сапхья аеынкажъны икәымпылуа иаакәлеит,
аекажбуа, нас, иҕатҕкьяны, адгъыл аеаҕаратәны, аекар-
шәны, аанда авара аеатаны, аеыҕ еипш, ашта ахи-атцы-
хәеи еимданы, иакәшеит, еитакәшеит, ашақә иасуа ахы
сгәаларшәо, нас, иаакәгъежъны иҕны, акәасқба иакәшо
аҕаанахеит, сара ауаа сыпхьяраны сахыҕаз атыц еитас-
нарбар атахызшәа, нас, сара ашта сықәланы сахьяаиуаз
ашҕа иаакәтҕеины, сааиҕнатцәарашәа ишааиуаз, ашьапқәа
иаарықәгъежъны иаасыдыххылан, иара убри абырсаатк
ҕапхья иаагъежъны ишнеиуаз, амардуан инхашәкәала
ицеит, умҕа ҕаҕкьяза иаартуп хәа ахәарц атахызшәа.
Абартцаҕ иаакәыхәмарын, амардуан иналбааҕкьяны, ҕап-
хья иҕны ашта инықәлеит.

Сара сыпсы заны сшьаппынтца сықәгыланы, суатах
саныныҕналатцәкба, ачыт бжъы заҕымшәоз санду, егыи
ауатах аҕынтә лыбжъы геит:

— Уаама, нан, Алхас?

— Сааит, санду, — сыбжъы нытцакзаны атак ҕастцеит
егьырт ицәахъаз ацәа иалсымхырц.

Санду уаха ақәҕылымтит.

Сандуи сареи хуатахқәа еидын, ҕәы тцағала иҕатцаз
атзамц хабжъан. Знык аиарта сәанаста, сыпсы ааивыз-
гашәа сҕалеит, аха ацәа сәеысамтәит. Сыблақәа хҕаны
искын, аха Ада лцәаара аархымшәо иахьырхыз сапыртцны
цьаргы сызцомызт.

Санду дшыцәаз агәра згеит, лыхәда абжъы неивҕба-
ааивҕкьо, хрыжъ-хрыжъ абжъы агара иалагеит. Уи, азныказы,
сара сыцәа арҕбалеит, аха нас ишнеи-шнеиуаз, гарашәатцас
еизаданы аҕанынанаха, саргыи саманы ицеит...

Дата даасгәалашәеит.

Издыруада, Ада длыцны Аҕәаҕа дцазар? Сара ара сын-
цәытцагыла-аацәытцагыло саванатцы, иусқәа еиқәышәшәа
еибитахъазар?

Дахьыҕазаалак дсыпшаарц сишьталт.

Сышнеууаз ыыҕа сылапш иаатташеит.

Амҕахэаста сааныттын, схи наркэны абнара сенаваза-авазо, урт гыланы иахьеицэажэоз сазааигэахартэ сёы-насхеит.

Абар, зынза сааигэахеит, аха убра сёаанысымкылар сгэартоит. Хымпада сгэартоит.

Ааи, ааи, иҕашьазом, иара Дата иоуп, аха лара? Лара дызустада, зызкэа сеирханы игылоу апхэызба?

Алашьцара цкэа дысзалбаауам.

Ацэажэара иаёу Дата иоуп, лара дзырҕеуеит, иихэо еилыскаартэ исахауам, аха, хэара атахума, илеихэо ды-руп, бзиа дшибо, дшылҕынтэаауа, уаха илеихэараны икоузеи. Лара лыбжыы сахазом, ажэак аалҕытшэар, Ада лакэзар здыруан, уи лыбжыы аеа бжыык исцэалаҕашьом, аха иааг, исахауам! Иара иихэо лара лгэы иахэоит, уи ахаа-ра далашьшь тынч дгылоуп, ихэалааит, дааҕэымтцэакэан, уаха шаанзагыы ихэалааит, убри акызатцэык ауп апхэызба инагзаны илычхауа лыбзырзы анырхэо! Иаргыы уи ихы иархэаны, цыара-цыара ажэак-ҕажэак налалыршэыр лта-хызаргыы, ажэа уара лымто, ихтазаны ацэажэара даёуп, лшьапы адгыыл икэмыркыысзакэан, ажэоан кыццэкы-цэра дхагало.

— Наталка! — ихэеит уи иаалыркэаны. — Наталка, — аеазныкгыы исахаит, ҕашьара аҕэымкэан. Аа? Наталка лоума нас дзацэажэо?

Ада лакэзам!

«Наталка лоуп!» — сгэы саатацэажэан, сёеихеит.

Уажэшьта сцалароуп, сырбаанза! Уажэшьта ара катцатэ сымазам, Дата дзацэажэоз Ада лакэзам!

Сшьапы ахынеитазгаз, аёёахэа, сназкэгылаз афарх ҕакэа рыбжыы геит, исытцэытцэтцэо. Аеазнык ианеитазга, атцкыс еицэаны, убас мацара аёынанахеит.

— Уарбану? — ицэажэара даҕэытцны, сара сахь ибжыы иргеит Дата.

Сара саатгылт, аха атак кэсымтцеит.

— Уарбану сымхәеи? — инашьтаирххит уи җаңхъа.
 Сара убьсҗак ирццакны сдәықәлеит, сыңсы згарц.
 — Уарбану, уара? — дсышьталаны иҗәаихеит Дата.
 Сара схы ськәаршәны сцон. Абар, иаразнак дысзааи-
 гәахеит.

— Алхас уоума? — сныкәашъала, сидырзар акәхап.
 — Ааи, — схәеит иньтцакшәа, саатгылан, аха җаңхъа
 сымҗа снықәлеит.

— Аа, — иеьртынчны дгъежъызшәа збеит.
 Иаарласзаны аоны снеит, сышнеиз сҗазарта сныҗналт.
 Ада лсахъа сназцшит — «Җқыта аҳақым цхәызба» хәа
 ахъцзаны ацәьргакәтцазы итыхны исымаз. Ада лхалат
 шкәакәа лышәтцаны, изакаразаалак хцарарак ллакытца
 уафы итдимбаауа дгылан.

Аха абыржәы, уафы иааңеишьартә ауп сшыкоу, зтцаа-
 ракгы лыстом, дсыргәамтцыр стахым, амала, иара ус,
 уафы имбо, имахауа сахьлыхәацшуа сызхоит, хабжыы ты-
 ган хәицәажәо хәааххар, зеггы ирахар хәа сшәошәа.

Бгазлоу абжыы геит, игәаҗаза, ишнеиуаз хара хәаигәара
 инашьту атыша интабга ицазшәа.

Аҗазарта сындәылкәеит, азә дшабаз дырны.

— Алхас аоны дыкоума, Алхас?

— Уарбану? — сгәысеаныстцеит саргы.

— Дата соуп, — атак кәаитцеит агәашә иаадгылаз.

Сара сыбжыы анаха нахыс, Бгазлоу ахъаангылаз атып
 иахымшәо, нак-нактәи ахтысқәа шыкало ирзыцшны
 игылан.

Аҗазартаҗы хшеицәажәоз акыр аамта аагеит. Дата
 дхәытцәыхәйтцәуа акы ихәарц шитахыз җашьомызт,
 аиасшъа дақәшәомызт, изырманшәаломызт, хара хазла-
 цәажәоз асахъазы ихы лаиркәуан акәымзар, зынзаскгы
 игәы азтазамызт, аәа хәыцрак далан.

Иара иехиртлар акәын, сара цәьргашъа сымамызт,
 узацәажәоз апхәызба дызустадаз, насггы еибышәхәозиз
 хәа сиязтаар, маншәаламызт, шәсымбаз цъумшьозааит
 хәа еитеигәаларшәо.

— Алхас, иудыруазар акөхәп, — иажәа ахы икит Дәтә. — Иудыруазар акөхәп, Наталка бзиа дшызбо. Илеигу сара сзыхәан уаха уафсы адәы дшыкәым.

— Издыруеит, — ахьшәтхәа сәатқкәеит сара, уи иажәа дахьхәыр хәа сшәаны.

...Ада лхабарк хәа уаха икамлеит, икамлазеит. Агеи Амзәфеи ырыбжәаз амашына анааиуаз иакәыршәаны саацәырцлон, аха башан, дыкамызт.

Саргыы сгәы пымтәәзо, иаабжәамыршәзакәан есымша уи амашына сацылон, знымзар-зны дышпамаари хәа. Атыхәтәаны, сыбла ишабоз, Ада даараза лгәы алаказаны, дәацхә-әаччо, амашына даатытит.

Сәаацхәакны саалцеицшыр стаххейт, амашына илыц-тытцыз неилытц-ааилытцыр, лара дахьцо гәәтаны, саргыы слышталаны сәынасхап хәа збаны. Аха исазразада, убри аминут инакәыршәаны Абас машынала даацәыркәан, ахьшь нышътасны акәчышь мтцарсны ишаго еипш, даашь-тцааны дцеит!..

29

Уахагы иамузеит, Ада лацәажәарта смоуит, аус ахьыл-уаз снейны исызмырманшәәлеит, абжәаацны, дахьы-казаалакгы Абас илацш даатциршәомызт. Саргыы дсышь-клацшуан гәфарас сышьтыхны.

Вахык зны рыфны ааигәара сышгылаз аниба нахыс игәиеанын. Уаанза цәалашәарақәак имазаргыы, убри нахыс агәра игейт Ада сышлафазоз.

Мыждарақә сабанеиуаз убри ауа, цасхәа икалазшәа! Акәты ашыга ашыапхыц итнахуеит хәа, зеггы-зеггы сара исхароуп! Сара схәтә! Сара схала схы сраргамейт, уажәшьта Абас иоума сара таха сызто, сзырманшәәло?! Имаазаша ахәычы агара данзалом хәа, садызцалазиз, ашышьыхәа афны стәандаз. Сышьта дхыстцан, уажәшьта дыхшәараны дыкоума?

Арахь, аамта ықәханы ацара иәфуп, аурақәа таргалт, ацәырғақәтца аартрагы аасыдгылт.

Схы-сыпсы зегы уи иазыскыр акөхейт.

Машынак сыртан, асахьакөа, накетан, Акөака исыма-ны сцеит, ацөйргакөтцыхы. Уа сахьнеиз, асахьатыхөцөа, Реидгыла акынтө даара исыцхрааит, схала исанамыжкөа, ацөйргакөтца ахьейөкааз ауатахкөа рөы асахьакөа сыц-кнархайт, зегь рыцыцхьаза афыракөа рытцөны.

Ацөйргакөтца өны ахылапшы цьара даасыдшөомызт, ашөара шсымаз гөатаны, сгөы иргөгөон:

— Акы уацөымшөан. Зегы уара ишутаху икалоит. Абри ацөйргакөтца зөалазырхөуа зегы, уара уеипш, рацхьа ашөара итанаргылоит, аха нас иоунажбуеит.

Иааит ацөйргакөтца аартра амшгы. Асахьатыхөцөа, ашөкөыөөцөа, акьыпхь аусзуөцөа, апсшьацөа ухөа арака иумбодаз! Абарт зегы рөацхьа апышөара сахысыр акөын, нас, уи имариаз усызма?

Ацөйргакөтца ааиртит асахьатыхөцөа Реидгыла ахантөафы. Уи иажөа рацөак имроуит, аха, иара итөала, иахөтоуп хөа сара сзы игөы иаанагөз акы аанамыжыт. Атцыхөтөаны акөөиаракөа сзеигьейшьейт.

Схы сөахан, сацхьака атзамц сынкыдпшылт. Асахьакөа зегы ирхыкны, ирхашеишеиуа иаапшуан сан лсахьа.

Сан сшыналөапшызтцөкьалыбла саахылкылт. Слыхөап-шыцыцхьаза, еиха-еиха сгөы еилгон, стыц аөы сааиуан.

Азөырөы ааннакылон сан лсахьа ахьыкнахөз, акыр аамта изадымтца, рыцсыц лагаөагабжы уаөы имахөуа иахөапшуан. Дасуапцстазаараөы дызтагылоу иашьашөалоу ахөыцракөа рызнартцысуазар акөхарын...

Асахьа иахөапшуаз зегы-зегы реиха арцыск сгөы дрыцханашьейт, зыблакөа ззакөымгө уа иадхалаз көыпшк. Иара асахьа дшахөапшуаз еипш, саргы сыбла-көа аайкөымгазо иара сихөапшуан, ихы-иөы акрысзыкө-баауазар хөа. Иара сгөeimтартө сөизааигөатөны саагылт, өацхьа сыблакөа рыла игөы стацшырц сөазкны.

Иара дышгылац дгылан, ипшышьа — ипшышьан. Инеиматөаны атцөуара далагарц егыгмызт уи. Иара убыскан пхөыск дааидххылан, инапы аанкыланы адөыл-тыртахь лөыналхейт:

— Даанза умнеиааит, уан лыблақәа шпалхоу!

Апхәыс лажәақәа сара сҕынза иаазеит.

Пытк аамта аныбжыыс, саргы ахәапшцәа срылашь-
цылашәа сҕалап, егырт ауатахқәагы еимыздарц сҕы-
наскеит, баша имҕасуа хәапшҕык сҕеиеипштәны, сын-
кыдыпшыла-аакыдыпшыло.

Гәыпҕык ауаа еидгәыпцлан, ицәытдаччо-цәытдәмаруа
иахыглаз снарыдгылт. Урт сахьакахькнаһаз алаф аххәауа
иахәапшуан, азәи-азәи ахәаха рибамто, ицәытдәаажәо:

— Ипсы тоушәа, ишиепшү жәбоу?

— Инахәапшлак димдырыр залшом!

— Аферым асахьатыхы! Ипатрет акәушәа ауп иш-
тихыз!

— Ихата-ипсата!

— Уара иутаху хәала, иара атоурых иеанитцеит!

— Баша шәихыччоит, иеапсеитәит азын ауп исахьагы
тыхны абра изыкнархаз!

— Изаҕоумшьо ахәак икәнуп хәа, шәихәапшишь, уара,
шәихәапшишь!

— Умпсыр, егәа убап!

— Иашәиу-шәиу, злыпха хауша!

— Дацсан, дшапсаз еипш дхараркит!

Сара урт цыашьо сышгылаз, азә иеаасхышьит.

Саапшызар, абар, Кыаҕ! Кыаҕҕыҕә!

Убыскан ауп иара асахьа ахатагы назаны ианаапш,
зынза ҕыцбарахха сыбла ианаахгыла. Уажәраанза исым-
бацызшәа, итызххьазгы сара сакәзамызшәа сахәапшуан.

«Хқыта ахакым цхәызба» хәа зтаҕны атзамцаҕ ик-
наһаз асахьа сылапш аадхалт. Сагһнадгылт, цәымгтас,
сзымқәацо, иара уака саанхеит. Сыздыруа азәы, иаххәап,
амзаҕатәкгы сибап хәагы сызгәаамыгзеит, ускан сара
уи сгәалашәо сыкамызт. Атзамц акһытә, зхалат шкәакәа
иагылыпцо иаапшуаз апхәызба лыда, сара сзыҕнагылаз
аҕнаҕы акәым, абри ауаатәыҕса зеггы зну адунеи ду аҕы
уаха цсы зхоу азә дыкәзамызшәа, лареи сареи хамацара
хаиҕапшуа мацара хааизынхазшәа саакәлеит. Ларгы

асахьаҕынтәи, уаҕа аҕаҕыра акэымкәа, сара сумаҕара затҕык саалхны дсыхәапшуазшәа акэын дшызбауаз. Лоу-разоуроу зегьы лҕынеизакны сара дсыхәапшуан, лылапш саатпшәаны ҕара сҕар хәа даҕәшәозшәа. Ахәыҕра хаара сзаакәкәала саманы сышнеиуаз, сыварахьынтәи, амаҕыс еипш, инеиқәырцҕак-неиқәырцҕак алашара, аҕах-аҕаххәа, иакуа-иҕәо, иаасҕаҕҕеит, сыблақәа хнакуа. Ишәарыҕоз апатреттҕыҕы санынхьапш, раҕа уҕәашәеит ихәозшәа, аҕеизгара сахьзаанза аҕазныкҕы «иабҕар» неиқәикшеит, сарҕы алашара иҕыҕәааз снахәлашәкәа сҕеит.

Адырҕаҕы агазет аахсыртлазар, асахьа «Хара хҕыта ахақым пхәызба» азааигәара сҕыланы, спатрет тыхны ианын. Уи авараҕы игылаз астатиа хәыҕы «Ақыта сахьаҕы иусумтақәа» хәа хыс измаз агазет аҕхьаҕа адыррра рнатон Аҕәа ақалақ апстазаараҕы ҕыҕ иҕалаз хтыс еипш ипхьазаны.

Амзаҕантәи имаҕымкәан иаҕаахьан аҕәыргаҕәҕа, аха дыҕамызт сара зегь реиҕа зааира сазыпшыз Ада.

Иамуит, иамуҕәҕеит!

Дныҕаба дҕеит, блабарас уаҕа дысмоуа.

Сыпстазаараҕ уажә сызтагылаз аҕыза атҕак ду змаз хтыс санымиаҕызт, абарт амшқәа рзы, Ада зегь реиҕа даныстахыз амшқәа рзы, сас исзылуазшәа, дныбжьаз дҕеит.

Аха усҕы аҕәыргаҕәҕа саафншәомызт, уа саныҕам иақәыршәаны Ада дааины, дсымбакәан дҕар, схы исзанажьуамызт, дахьҕәырымтҕуаз гәырҕас ишсымаз, уи аҕыза аасыхьыр, исызхымгар қаларын. Убри аҕнытә уа сшыказ сыказан.

Лара лсахьа ахьыкнахаз ааигәара есқьынаҕы ауаа адгәыпҕланы иадгьлан. Уи сара гәахәас иҕатҕаны, хара саҕымҕакәан, сахафон, знымзар-зны дышпаҕәырымтҕри хәа сгәыҕны.

Аха дыҕамызт, дыҕамызт.

Амш ахәылбьҕеарахь ианеихоз, аусура ашытаһь, аҕәыргаҕәҕа ауаа еиҕа иаҕауан. Азәазәала иааиуаз раа-

мышьтахьггы, аус еицыуаз рееидкыланы иатаауап, культулатә тпакы змоу усмѡапгтәык еипш ицхьазаны.

Амедицинатә тпараиуртә итаз ахәсахьыцқәа рееидкыланы ацәыргақәтцәфы икнахаз асахьақәа ирыхәацшуа ишааиуаз, дара еиха иахьырзааигәаз акәхап, Ада лсахьа азааигәара иаагылт, азәи-азәи еипырхагамхо, реырман-шәаланы.

Сарггы, сиасны сцошәа урт сьырзааигәастәит.

Сахьгылаз, еиха-еиха ауаа еидгәыпцло ианалага, сышьтахь иаангылаз итынчмыз ицсып лагаѡагарабжы аасахаит.

Саахьацшит...

Ада лакәын уа игылаз...

— Сатамыз, — схәеит изулак, изысхәаз сзымдырзо.

— Егьаурым, — лхәеит аарла, исахартә.

Сара уаха ґысымтит.

Ларггы.

Лара лахь саахьацшит, иара лара лаапшраггы иара убри аминут иакәшәан, хьыцбагь хаблақәа ааиґахаит, еейкәгашьа рзыкамтцо иааидхалт. Реагьазырымкит. Акыраамта еизышәарыцо, хара-харала, иахьеикәшәаз! Урт еикәшәарцаз уеизггы-уеизггы абри атып рзыпцтәазшәа.

Уажәраанза ицәырымго, ихәытцаршәны илымаз мазақәак лыцәцәыртцыр хәа дшәазшәа, даакәтцәиаан, ауаа рыжәпара дналаз дцеит.

Сара стып аґы саанхеит...

Аґыхантцә ахәта иатцанакуаз асахьақәа, сан лтәы аамышьтахь, Харзаман Ахба изкыз гылан, уи аамышьтахь санду илызкыз, уи ашьтахь сашьеитцби сахәшьеитцби ирызкыз, убас мацара ицон, хқыта антытцггы ибзиазаны ирдыруаз ауаа нагақәа рхырґсахьақәа аазырцшуаз.

Егьырт ахәтақәа раамышьтахьггы икан аґа хәтақ, ауаа рацәафны издызцхьалоз, еиуеипшымыз ацәажәара зыртысуаз, аймак-аиґак ахы ахьытцнахуаз, шьоукы-шьоукы ргәы нырханы, зынзаск ргәы алақазамкәан убри ацәыргақәтцә ахыбра идәылганы изгоз. Убра акәын еихаракггы ахәацшцәа акыраамта иахькыдхалоз, ацәа-

жэарагы ахьааицымкьоз, аха сара сеаласырхэзомызт, амала, иказ збон. Мбашагы амамызт. Убри ахэта акэын нак-нак азы зеггы реиха шэартас исымаз.

Шэартас ишыказ ацэыргақэтца анаат рацхьатэи амш аенытцэка аеснардырт, ахэапщца рацхьатэи ргэып анаафналатцэка иахымгакэа.

Уи ахэта иахакнақан нбан дула ифыз абарт реицш ажэакэа:

«Абартгы хара хауп изтэу».

«Абартгы хара хауп изтэу». Изустцэада, дара абартгы хэа ирфаастаны асахьатыхы абрака ицэыригаз? Изустцэада, гэфарашэк зыртысуа асахьакэа зызку ауаа? Харара азэггы ирыдимтцазакэан, зхала ахарара зхы иадызтцаз зэыр дыкоума?

Аха зхы здыртцэказ роуп назаза исагахо! Абас Азба рацхьа днаргыланы...

Ацэыргақэтцафы ицэыргзгеит «Ахантэафы дгэааит» хэа итыхны исымаз асахьа, егькнасхаит хыхь зызбахэ схэаз афыра атцака.

Абас игэы каршэны ацэыргақэтца дахэапшуа дшааиуаз, уи ахэтагы даадгылт. Иаразнак илацш ақэшэеит, ибодит, аха иибозеи?! Ари закэызеи, ари афыза шцазгэагы?! Идырт, ихы идырт, аха чхарас иамоузеи?!

Иара знапкэа фаны изымпытцахаша сара (Абас игэы иаанагаз ауп исхэо) ишцатысхи Абас иабду инышэынтра ахата, излакоу ак аагмыжкэан, еицакрак ақэымкэан, ишыкатцэказ уафы иблафы иааиуа, ихан гьазгьазха, ихьытцэцараха, сныфналан уахык иадамхарггы сныфнацхьандаз хэа уафы игэы иаанаго, алашара фнычцо. Анышэынтра иахақатцаз абака ахафра аганахь ала, мацк настхашэа ишиашаз изықэгылаз астал хэычи иареи еицыеырбо, еибарцшзо иаапшуан ателевизор, баша ус, ателевизор цшра зманы иқатцаз мфлыхк акэым, аус зуаз ателевизортцэка. Абас иабду дышиашаз дахэапшуа.

Уаха егызымычхаит, Абас даақэтэины ифааихеит, иблакэа атцэыршы рыхкылазар ирымбо. Абар, сара сахьгылаз даасывалеит, аха сызбо дабакоу?

Дынсывканы дцеит.

Ауафы дахьугалакгы дуафуп, харамрак атцар цъара ицә иаламзар амузаап. Абас ицашьа сгәы ааканатцеит, иара дышсызныкәахьаз санрызхәыц, ажьей ауардыни ейхъзоит хәа, ацәыргақәтцәфы, абар, иаргы саргы хәхьейниаз!

Иара ианааитаххалак сызлахьирхәышаз амч икын.

Сара?

Ишпазурыз, уи схы злеигәаласыршәоз, ссахьатыхра ада аеа бцъарк сымамызт...

30

Ацәыргақәтца мызкы инейханы иаартын. Уи аамта иалагзаны, азәырфеи сарей хайбабеит, асахьатыхыцәеи сарей усгы уажәы-уажәы хайқәшәон.

Рацхәтәи амш аены иааны ацәыргақәтца рбеит сырцафы хадас дызмаз асахьатыхыцәа.

Цабыргытцәканы, урт гәакьақәаны иаасыдгылт сара. Убас иныкәеит сара академия исыцалгаз сфызцәа асахьатыхыцәаггы, Натәла Папба лхатцеи ларей рацхәа инаргылары. Иаасыдымшәо, ацәыргақәтца анаадырт, аены хәлаанза исыдгылан. Егьырт амшқәа рзгы схала снырмажыит, лассы-лассы иаины сырбон, дара ртәала, исхылацшуан.

Ацәыргақәтца рбеит, егьсыдырныхәалеит Царна Заганиеи Галина Бренкери, рацхәаза ианызбаз аены еипш, иааидымшәо еицны.

Саргәыргәеит Акәа Кыәеи сарей хайниара — ацәыргақәтцәфы хәхьейқәшәаз мацара акәым, уи антытцгы. Сыгәгы ирцшааит. Шамахамзар, уи арака уаф игәеимтазо, уафаса хәычкы, фархк, цша гык аасыр, даашьтцааны афьинахарашәа адә икәу ауафы, убри иеипш ацәафа кәымшәышә имоуп, инаалашьа бзиоуп, дгәыбылфуп, убри акара дгәыкуп, унишыцылалак уцсы дузалымхуа акынза. Ацәыргақәтца ыканатцы мышкгы аабжәеиммыжт.

‘Енак дынсылахэны сикит, цъара хнеидтэалап хэа, имутцэкеит, ажэа исымтакэа даасыдымшэеит. Сазааир акэхеит, адырфаэны аусура ашытахэ асасааирта «Ацсны» апхъа хайкэшэарц ейбаххэеит.

Асасааиртафы сназаанза, ахэыцра станагалан сыш-неиуаз Кансоу Халбад даасфахэит, рацхъаза аусура сахъалагаз асовнхара директорс иамаз. Ацсшэа ейбаххэеит, аха игэалакамра изымтцэахит, аргамadu иныцшуан. Ифа-шьомызт ахэатэкэа рацэаны ишимаз.

Амшын апшахэа инаваршэны хэынаххэит, иарггы ихы изнымкылакэан, дналагеит:

— Мап, ари ас изцом! Аха хара шьюуки, рацхъаза агъежъ-ра иалагалаз, алу иафашэаз арыц еипш, хнатцакхэацш. Изакэ аамтоузеи, уара, хазташэаз, анегативтэ хылфеиаакэа ныкэызго хэа, хаблакэа кны итырхуа? Хыркъиашьяк хамто, хэфекэа неихачаб иаанкыланы?

— Икалазеи, Кансоу? Исзеилымкааит.

— Абыржэы абиуро аилатэара акынтэи саауеит, Апар-тия Ацснытэи обком абиуро акынтэи. Сшеибгоу сылбаар-доз цысышон, цсеивгаха сымто, исысны сыркит.

— Избан? Икалазеи уи еипш?

— Икалаз здыруандаз, убри ами сеилаганы сызмоу, абга цысызшэа!

— Усканггы?

— Хсовнхара аусура атэы иалацэажэон, сара сусура атэы.

— Нас? Нас? — стэысеаныстцеит сара.

— Нас-ба? — иаацэеишыеит иара. — Схы сақэитыртэит. Акггы схаразамкэан, схы сақэитыртэит, сара, абриакара аамта асовнхара напхгара азтоз, зхы-зыцсы ақэызтахъаз, ашыапы иқэзыргылаз, изыршэткакачыз ауафы, шатарак аасзымузакэан. Схы саақэитыртэит...

— Избан, цьушьт? — иаасцэымыцхэит уи ихъыз рацхэатэи ашахатцэа сыруазэкны сахыкалаз.

— Анапхгара икоутаз зеггы аерапшра иазкын, рхэеит, аус адэахъала инадыцшылоз иблакэа хнакуа, аонутца

еилабааны ицо аҕынза иноугеит, рхәеит, ачаи плантация
ҕақәа анапыахьрыгхазиахкьяныипхастахеит, рхәеит, ачаи
еизгара ашыкьымтазы иҕызуаза ирыцәзаны, акапан аҕы
иагырханы хазы иртиуан, рхәеит, анс рхәеит, арс рхәеит,
ирымхәаз арбану... Рхы снакәыхшаны, ныхәагатәыс
срымазшәа, исыгәтасны ахшыра сынтартцеит.

— Ишца, цыушьт? Устәкья?... — саалакәакит сара.

— Ишуасхәаз еипш, уаха аеакала акәымкәан. Адәыш-
кәаҕыз саакәдырхеит.

— Нас, усуртада унрыжма? — иаасзымчхаит сара.

— Илакәу, ахарара шиду изырдырша усуртак изы-
шәыпшаа хәа араиком иадыртцеит, уи иаанаго, унапы на-
рымтқауа удәыкәыс хәа ауп..

— Устәкья каларым, цыушьт, — игәы сырғәгәар стахын,
аха сақәшәомызт.

— Уи акәу цыушьома? — даакәтәиааит Кансоу сара
сахь. — Уаргы сухдыркәеит.

— Уи шца? Сара усс исымоузеи?

— Ааи, ааи! Уара ухатәкья. Дыпхастоутәырц уаҕын,
рхәеит.

— Икаларым!

— Уара икаларым хәала, сара иҕаҕаза ашәкәы исзаныр-
тцеит, дамытцас.

— Закәызеи ианыртцаз? Иабаныртцеи? — сгәы инытдах-
хит, аиашазы, уи аус саргы салаишьахарц дахьаҕыз.

— Акәтцара ианыртцеит, ҕыпныхәатцас...

— Изакәызеи ианыртцаз?

— Ацарашьтатцартахь, шәцәбаапса зегы неидкыла-
ны ухьзала иахьиазгаз азы.

— Избан? Акгы карымтцазакәан ирзиуеит хәа, иуең-
ныркылама?

— Мап, икарымтцеит хәа акәым. Иара икашәтцаз аха-
тагы иакәызбит, иабатахыз акультура Хан ари акара
сахьа агәыдыртаталаны хәа. Азакәан еилоугеит, рхәеит.
Асахьатыхыөцәа икартцаз ахә урт дара аусура рызто ака-
зартақәа рахь иноугандаз, ирыхәтаз уака иырттарын,

уара закэандарыла ацарабжьгарта амѳа аауртит, рхэеит. Иаахтытѳкѳан ирымхэеит, аха лахэылас сумазшѳа ргѳы иаанагазарггы, калап. Избан акэзар, ацаракѳа зеггы уара ухъзала ииагамзи?..

— Иаххэеит хѳа, — агѳра сзымгеит сара.

— Ианаамтаз деикѳхэеит, ихэеит амазаныкѳаѳ уара узы. Уагьирѳхэеит, иудысныхѳалоит!

— Закѳызеи исыдуныхѳало?

— Уахьирѳхѳаз. Сара стѳы иазууазеи, уара ма уманшѳалахазааит, — схы атцкыс дцазшѳа инапишьит уи атыхѳтѳаны.

— Исыздыруам, — схэеит уалбагас, акггы атцанамкзо.

— Аха ас мацароу? — даакѳтѳѳааит Кансоу. — Иаарласны ихыбгалоит, ирзынагзом напы зларкыз.

— Изакѳызеи ирзынамгзо? — сгѳысеанзамкѳа иаасѳытцашѳеит уи азтѳаара.

— Абыржѳы изѳѳѳоу.

— Сара издыруа дѳѳакуп, аѳаа ламысдакѳа, аѳаа, мыцкѳакѳа иракѳѳоит! Аиашеи адсѳѳѳи рымѳа кѳакѳаза иаатырц! Ииашанггы икартѳоит! Сарггы уи садгылаѳуп.

— Уаргъу?

— Сарггы.

Кансоу, аартра ѳыцк кѳаитцазшѳа, ицѳымшькѳа аахеиршалеит:

— Уара уахъггы ииасыма уи, уажѳ ѳыц игѳарлаз аѳкы, ушыцкѳынзаз?

— Уи акэзам аѳкы. Уи хѳшѳуп.

Кансоу днеихашѳы дѳеит, уи аѳыза сара скынтѳ дѳѳѳымгѳыцѳазар акѳхарын.

Асасаирта хѳазааигѳаахѳан.

Хапхѳака санынапш — Кѳаѳ дааиуан. Исыцыз даниба, икѳышѳ хѳасызшѳа, даакѳгѳѳѳѳааны ирццакны иѳынеихеит.

Иаасцѳымыгхеит. Сахъкыдхалацѳаз даргѳаазар сгѳахѳын, Кансоу игѳы иалсырггы, днысмыжьыр цсыхѳа смоут.

Ҳашнеиуаз амшын апшаҳәәҗы тың пхьакыртақ аҗы
кәардәк хнықәтәеит, Кьәҗ игәапхарала.

— Убас ауп ишиқәнаго! — иаалырҕьаны даамақарт иа-
ра. — Макьана дабакоу?! Ифызцәаггы иара убас инишь-
таргало збааит!

— Уи дарбан? — иаразнак исзеилымкааит Кьәҗ зызбахә
имаз.

— Кансоу, уаҳа дарбан?! Уажә ихы рыцхатәны, систас
дуацәажәозар акәхарын. Ахьапарч цәыршәага!

— Мамоу, — сөйнахызгар сҗаххейт сара. — Уаҕытц,
Кьәҗ...

— Мап! Саҕытцзом! Итцмыхәхәарақәа сарггы сахь-
рылаирхәхьоу схы исзанажьуам...

— Уи закәызеи?

— Ладеи-фадантәи, дөыҕбала, ҳаирпланла изаау-
аз ихәсақәа рҗылара сара сакәын иишьтуаз, иара иҗы-
тәахны. Кәрышьқәакггы насымтцаицсон ишызымуаз,
асадакы ситозшәа, уи акара срыцханы адәы сықәума
сара?

Пытраамтқ җымт ҳаaidхалейт, нас ҳәагыланы
ҳәынаҳхейт.

Ақалақ ҳалаланы ҳашнеиуаз, атроллеибус аангыларта
иазааигәахошәа аниба, уажәраанза изакәызаалак ак кәм-
лазашшәа, зегь ааихаштны, деилыхха даакалейт:

— Бзиала, Алхас. Адәыҕба аара аамта ааигәахейт, саҗ-
хар алшоит.

Атроллеибус итаз ауаа рыжәпара дналашәкәа дҗейт.

«Зус бзиа избо ауафы», — сгәы саатацәажәейт сара
аҗазныкггы.

Дук хара имгакәа Амзаҗака сгәежыит сара.

Сгәежыит, аха ақыта зеггы неиужьны шхымзатра-
хазшәа аууыхәа еилан, ааихсыҕымфәа амазамкәан. Ацәыр-
гақәтца азбахә ыршо ирыман иқәын, дасу ишитахыз,
инархәы-аархәуа, иара ишизыманшәалаз, игәтакты иша-
наалоз дахцәажәон. Згәы тнагаз шыказ еипш, згәы арчы-
даз, иаргәааз ауааггы кәлейт.

Аоны сахъааизгъы, сзыргæырғашаз акгъы спымлеит. Ишызбац еипш, атаацæа еицэтæымшæа еилан ара, иней-выс-ааивысуан, рееицæыхъчо. Санду дгылахъан, аха дыгæ-гæамызт, дуашæшæыран, аоны лæыфнакны дықан. Цару уажæ илбазма, дмарахæ-чарахæуа, атцæйтцæыра мыщхæ лфазшæа, деикæтцэтæы, лыбла сталмырцшуа, аоны дыф-нан, Ныгæтас лкарикатуратæ сахъакæа ауаа зегъы ирбо, ацæыргакæтцæа иахъцæырызгаз, дшыткæацра даман.

Санду лакæын ашæаратцæкъа итагылаз, егъсцæылым-тцæахзеит.

— Икалазеи, нан, Алхас, — иаахлыртлеит уи, ичха-итцæахуа ишлымаз, атцыхэтæаны. — Саргъы суцæшæо салагеит — жæабжъс икоу зегъы гæароуп, нан, икалазеи? Иаартысызеи, цъбеит, абри узлахæыз ацæыргакæтца хæа изышьтоу, иахъзугъы ееила исыздыруам...

— Сара иахысхæауа иалыздыраауазеи, нанду? — саа-лакфакит, атак ацымхæрас.

— Ус акæхап, уара иахухæагæышьшоузеи, — дсыкæша-хатхеит ларгъы. — Аха иахырхæаашазеи, ранацъалбеит, мбатæ калазшæа. Абас даара игæы нурхеит хæа рылоуп, нан, Алхас, иашоума?

— Абас игæы нхазар акæхап, аха...

— Уадызцалазеи, нан. Акæантæи данааз æенытцæкъа иабду инышæынтрафæы днеины, ателевизор ыкæганы иге-ит хæа ақыта зегъы ажæабжъс ирылоуп.

— Уиакара амч сымазар цæгъоума? Амала, ателевизор анышæынтра икæганы игазар, сара икастцаз иашоуп.

— Уиашоуп, аха дамыргæааи. Ихъымзгъшъаны дыказар акæхап.

— Дгæаазаргъы, шыта ишцæзуеи, икалаша аныкала?

— Ааи, аха суцæшæоит, нан, Алхас.

— Ишыдыдуа еипш кæа ауам рхæоит, — сара стæала, дааикæыскит уи шæартакæак лымазаргъы.

Ақытафæы сшааз еипш, Абаси сареи хайцæажæартæ хайкæшæаанза, аамтала акæзаргъы, хъыцъагъы еиæаххрак хзыпшны иказаргъы, мацк нак инаскъазгаз хтыск калейт.

Дата иаалыркъаны Наталка Олеиник пхәысс дигеит. Хәфны акомҕар чара аауит. Хқытаҕы уи ҕыц ацшыгараны икалеит, егыргәаҕеит. Аха аус уи ала инымтәеит, игәаҕеибашыан еибагаз арпызбеи ацхәызбеи ирызбит Украинака ныкәара ицарц, Наталка лыцсадгыйл ахь. Ачара иаахытцны рфызцәаҕы дарггы амҕа икәлеит.

Урт ирыцыз афызцәа сарггы срылашәеит.

Адаггы...

Хашхәыпкыз, зеггы хәиманы хәирпланла Киев хнеит, уаантәи — машынала Наталка лтаацәа ахынхоз ақытахь. Наталка лтаацәа хашнеуаз рдыруан, иахзыпшын, лара заа адырра рылтахьан. Ифызцәа ицны Ацснйтәи хәмахә дааит хәа убри еицш ачара цшза руит, азәы амыцхә ихәап, сара, аиашазы, уи афызә сыбла иамбацт, ихагамкәан, ипагьамкәан, ахаареи агәыразреи атцаны.

Зеицш қыта цшзоузеи Наталка дахьиз, ашәапыцһап аеылахәаны, Днепр азымҕас ахықәан ишһтоуп. Лхәычра ашықәсқәа ахымҕапысыз иадхәалаз атыцқәа зеггы харбо дырхыст, нас, хәиманы, дара рзааигәа агба ахәаангыло ханкылсын, хантатәаны Киевка хцеит, Тарас Шевченко дахьжу атыц аабарц.

Зны Дырмит Гәлиа абра дааны дшыказ хгәаларшәо, уи ибака ацхәа хғылан Ацснйтәи иааз гәыцҕык ауаа, ашәтқәа нықәтцаны, иажәеинраалақәа хрыцхьон. Дәтеи Наталкеи хазы рәалхны игылан рчараматәа рышәтцаны, рыбақәа аайкәымгазо апоет ихәацшуа, наунагза рыбзи-абабара хьчо, кьыс амамкәан цсраҕенынза ацстазаараҕы ишымҕапырго агәра идыргарц ртахызшәа.

Хара сасра хәканатцы Ада лааигәара сықан, сылацш цһара иаалхсыршәомызт. Ларггы дкәацкәапуа сара дсыцын. Ачарашьтахь, адырҕауха хныкәо Днепр ацшахәа хшаваз, хфызцәа мац-мац хәерцәпхьак-пхьакуа ханшеиуаз, уака ларггы акыр дсыцхрааит, рышьтахь ханхеит. Уи схы иархәаны иаацәырызгеит:

— Ада, абыржәггы сыгәра бымгазои?

— Ишцасымгои? Ескьынггы угәра згон, аха инагзатцәкьаны — мап, агәҕарақәа сыман.

- Уажэы?
- Уажэы аеакуп.
- Ада, бара ибдыруеит...
- Истахым, Алхас! — сажэа ахэаха салымразеит уи. —

Иатахым!..

- Избан? Сара, Ада...

— Еилыскаауеит, — ныбжьалыргылт, сара сзы илдыру-аз зынза еилгазамкэан. — Иатахым, хэызцэа ирахар алшоит.

- Закэызеи ирахэауа?
- Иухэарц иутаху.
- Ирахэаит, сара сацэыпхашьазом!
- Сара ирахар стахым.
- Избан?

— Унапши, Алхас, унапши, — зынза леынахылгеит уи, сеикэызкуа азы хышэашэа сыкэылтэозшэа, Днепр азымфас ашкэа сырцшуа. — Уахынла еихагы ипцзазаап, Гоголь инаиркны ашэкэыфэцэа азэырфэа ажэа дукэа зхырхэаахэоу ари азымфас блахкыга! Унапшишь, Алхас, унапшишь, — лхэеит Ада, фэцхэа сшынеизаку сеатаны уахэ сыпшларц.

Ларгы саргы зынза ааигэаза хнеины, хэпсы заны хэпсыцлагафэагара еикэшэо, хэблакэа хэакэымго Днепр ххыкэгылан хэпшуан.

— Алхас, — лара лхала ацэажэара далагеит фымтэа хашгылаз, — закэ мчузеи ари апсабара иамоу. Иабантэиаауеи уахэ нтэара зыкэзам абри Днепр иаманы инеиуа азыцэкэырцакэа, аа? Иабантэаауеи? Сгэы иаанагоит, хара хзымфаскэа ркэытцэакэагы иара Днепр ацэкэырцакэа ирылаланы инеиуашэа.

— Ицэашьатэуп, — схэеит уи лызтэара атак амцхэрас, — ицэашьатэуп.

Ада изакэызаалак уахэ акгы ацлымтэзеит.

Фэцхэа фымтэа хгылан.

— Угэы итэузеи? — иаалыркэаны азтэара ныкэлыргылт Ада, зынза сшымгэыгзоз. — Издыруазар стахын.

— Сгэы итақәоу рацәоуп, бара бақәшахатзар, абыржәы, Амзаҕақа хшынагъежылак...

— Иазхоуп, уаха атахым, Алхас, — лхәеит уи, инар-таулазан даакәыпсычхан. — Зеггы хрыхъзоит.

...Украинантәи хгъежыны ҳааит Датәи Наталкеи иры-цыз зеггы. Дара, ҕыц еибагаз, уақа инхеит, инацшы-аапшырц, итдегь иныкәарц.

Ада лажәақәа рышьтахь, схылца атцыс тахәуан...

Иаарласзаны стынчра зеггы еилазгаз аеа хтыск аакалахт.

Цару ҕапхъа дцеит лтаацәа рахь. Ныгәтас ацәыргақәтца баны данаа нахыс икалеит, аха икалазеи, дара ахынхо ахәхаракыра дыкәгыланы есымша убас сшәиуа лҕаал-хеит, иаалхәоз лажәақәа зеггы ракәым, рыбжа-еитаб-жа назар, шә-псык схазарггы акы сазеикәмырхо! Сара сышәира даналагалак, ажәабжь баапсы ллымхә ақынза иназашәа, лыпцха Цару дналхагылазшәа, аккахәа амыт-кәма хәо лҕыналхон, лыбжыы ақыта зеггы иахъзауа. Егьырт ианрахауаз, уи лыбжыы Цару лқынза имааиуа иказма, лара усггы дманшәаламызт, ҕапхъа лтып даакә-накьон, аоны ағгьа-агәгәахәа иааилалтцон, мацзак ацсеивгара иамаз анарха амтакәан, иацәырзуа. Уи аҕыза еитаныкалах, уаанза ишынцәалоз еипш инцәеит, Цару дындәылтцны лтаацәа рахь дцеит. Аха рыцхарас икалаз лара лцара акәмызт, уи ибзиазианы илдыруан хшалазоз, иахзымычхауаз Амина лакәын.

Тып смоуа, схы ахыызгара сзымдыруа саакәхеит, ҕап-хъа Амина дыгәхъааганы. Лара леипш лыпцхаггы далыр-шыцылахьан, лмакахы дадҕахәалазшәа, лара данцоз уи-ггы длыварцало лҕыналхон.

Сарак Амина лыда исзыхгатцәкьомызт. Убас акәын инеибеипшны зеггы шыказ, уи лыда хәфәнаҕа, хәда-цәақынза ахы илагылазарггы, абла зыччомызт. Дымфас-ны данцоз цъара машәыршәа хналхымпцшуазар, лан уи лбарта халтомызт.

Хахышәашәа-хышәашәаза ҳааилахеит ҕапхъа аоны иааизынхаз, хеыхзеидымкыло, еилыбгаз ахыбра еипш.

Ашыыжь какалк анахклак (Адамыри сареи иахкэаптеиуаз) дасу ххы ахынахоз хеынаххон, саб анакэ еипш, аоны игазго иахажьыз афымтра-дагэара иеацэигарц усура дцон, Адамыр — ашкол ахь, сара, аказарта сныфналаны аусура сналагон, иахьынзасылшоз, зегьы схарштны. Аха зегь дара роуп, аусура санарказалак, шацхьа, зегьы аасгэалашэаны, соуразоуроу зегьы сеатаны зтыхра сафыз асахьа саамыкэкэааны. Агэтыхақэа акакала рыефьртло, срыманы идэықелон, егьа сырфагыларгьы сымч рыкэымхо, исиаины.

Абыржэгы убас сыхьын, аказарта саадэылтны адэы сныкэгылт, иара сызкэыпшуаз ашта тацэра еипш, сара схатагы стыкка.

Гэытракэак азтоз акагы анамбаза, Бгазлоу аарла иаакэгьежьны, ацэа-ажьы зегьы иазышьтымхуа еидараны иатцазшэа, ихьынтыцьза, аеетцаргэгэаны, иатцагылаз ашыапкэа иаарыкэыгэгэаны иазнымкыло, игарыгаео ишиашаз сара сахь ахы рханы афеанахеит — иаины иамоу агэалакэа зегьы, сара, ахарара зду, исанахэарц азбазшэа.

Азхара итцэыуаны, иканаркэкэаз алагырзкэа ирцэынхаз абаазара рхыхэхэо макьана ирзынхазшэа, аблакэа цэаакза иаасыдгылт, мацк иаасыргэыбзыгыр шацхьа ахэхэыхэа инеиматэаны ақызкызыра ишалагара агэы цшаауа. Сара уи ангэаста, сеааныскылт, иаргьы саргьы, еиха изычхауа хэа хпибашэозшэа, хаайдхалт. Зыгэтыха ззеибымхэо афеахакэа реипш, хаихэапшуа хашгылаз, агэы цтэазар акэхап, инсывышьшь ишнеиуаз, афнатцака аеатцэахт, акгы сшамыхэоз анаба, ахы спырнагарц, иара саргьы схы сақэитнатэырт.

Бгазлоу анца, атыхэтэантэи афыза дызцэызыз иеипш, шацхьа сзатцэза, схала ашта саакэхеит.

Адыршаены Темыр Алан ишка сцеит.

Арайком амазаныкэгафи сареи акыраамта аицэажэара хаман. Уи исейхэеит амац-сачкэа сыгерымтакэан аус зуларц — сгэы каршэны, егьа мыкэмабара срыкэшэаргьы, ацхыраареи азфелымхареи шсито агэра сырго. Исацэажэаз

ауафы шақа деилахоу саназхэыц, уаха аамта ицэсмырзырц ахэтаны исыцхязеит — сцарц сгэы иаатаскит. Убри аамта иакэыршэаны дагымтцаакэа, иблақэа тытцны ицо, Абас даафналеит...

Сара уа сахьтэаз еихагы деигэырғазшэа, араиком амазаныкэгаф иапцха журналк кьакьаза иаартны ины-көйтцеит.

— Абар, уахэапш, уапцха!

Араиком, амазаныкэгаф изымбатэбараха ажурнал илапш нахигеит — иаразнак, амсыр кьаад пшқа еипш, дкэашккараза даакалеит. Ажурнал ианыз асахьакэа руа-кы иблақэа изакэымго, ажэакгы изымхэо, даадхалт...

Исымычхакэа, саргы схы ихырхэхэаны санынаныпшыла, сылапш иаатцашэеит, егыыздырт, зны ажурнал «Агэылшыап» ашқа исышьтыз акэын — сара снапала итыс-хыз асахьа, сыхьзи-сыжэлей җаҗаза иатцафны.

Асахьа иахьзын «Араиком амазаныкэгаф имашьына ахэынтэа илахеит» хэа. Абар, иара уажэы иаины хара храйком анапцхафы иапцха иахьыкэу — сара азэлымхара ду сзаазырцшыз, ацхыраара сызто, ацэҗа-мыцэҗа са-цэзыыхьчо ауафы иапцха. Шақа миллион уаа рапцха икэузеи, абас, ахэаанырцэ азаарыгза, адунеи зегы иахьзо ажурнал. Цабыргуп, дарбан мазаныкэгафу, иара асахьа зызку хьызхэала уафы издырзом, аха Темыр Алан ихата имдыруеи уи иаанаго, иара игэаламшэои, зны имашьына хара хзааигэара ишьтоу ақыта Аҗыбгара хэа изышьтоу игэыгэтажьны икоу хаблак аҗы ахэынтэа ишылахаз, машэыршақэ шьоукы, иара сара сынрылатцаны, уи иани-аз, хайцхырааны, цэҗапсышьала, хагэтасуа, ишылаагаз — уажэы иара убаскан ишыказ еипштцэкьа асахьа тыхны иара уи зыхьыз амазаныкэгаф иапцха иаины икэлеит...

Изыхьда уи афыза?

Иара!

Шахатс иамадаз?

Сара.

Асахьа тыхны «Агэылшыап» ианызтада?

Сара.

Уажэраанза иихьчодаз?

Сара.

Уажэы иара иацхьа итэоу дызустада?

Сара.

Ажурнал ианыз асахьа ииулак иблақәа нақәганы, иха-пыцқәа ағәа рытцго, игәы итәтәқьаз иғы изамырхәо, сылбааидар моу имамкәан даасәацшит:

— Иуасхәо уахауоу... афызә Анба?.. Иахурқьацәазар хәа сыкоуп... Уца! — ихәеит, уаха сыла уеаумырбан хәа аанарго.

Сара исхәахуазыз — сындәылтцны сцеит.

Хыхьынтәи цәқа сахьналбааз избеит, аха избазеи, ауаа еидгәыцлан, иара араиком ахыбрағьы иқаз акиоск ағьы ажурнал «Агәылшьап» аахәара иағьын. Заа ажурнал аахәара иағьын. Заа ажурнал аахәара иахьяз, настха игь-ланы ахәацшра иағьын, инеимтцакы-ааимтцакуа, еибарбо.

Сыбла иабаз аасцәымыцхеит, аха иқастцозыз — урт снарыламхакәан царта сымамызт. Уаанза сзырәхәоз, исыдныхәалоз ауаа, бзантцы ирымбацызшәа, рыхқәа рықәыжьны, сара сахьықазамыз ацшра иалагеит, дара рхә-тәқәа азәи-азәи еицәшәо, иаххәап, ажурнал ианыз акари-катура аниба, дымшәа-дмырхәа сара исацәажәаз ауафы избахә актәи амазанықәгаф иқынза имнеикәа, қалома, нас, дабацо? Иибаз игәы иахәан исымаирәхәошәа...

Сеикәыхьшәашәа саадәылтцит.

Ақалақь сахьналалаз атцкыс еицәаз збеит. Ана-ара абжьқәа нытцыф-аатцыфны исахауа иалагеит:

— «Агәылшьап» иану жәбама?

— Иигәағьызеи уи арпыс? Ианахар?..

— Акымзаракгы ихьзом. Змашьына ахәынтцәа илахахз ихьз ахәом, ижәла ахәом, зхәаз еипцш, иепцнукулозеи?

— Усқа иепцнукулоит. Иара асахьатыхфы ижәла атца-фьми, уи мацара азхоит. Хәара атахума, ажурнал иани-тцаз, асахьа иаанарцшуа иара ираиком ағьы иқалаз ауп, абраатәи араиком амазанықәгаф ихьыз! Сибратәи араион анапхгафы уи асахьағьы ус имазам, идьыру усуп!

— Иусхар, дзацэцазом!

— Ихароузеи, амѡақѡа ѡеизар уи аѡыза асахьагы итзыхуамызт. Иибаз еитеихѡеит, изууазеи?

Гѡыц-гѡыцла ауаа гыланы иахьеицѡажѡоз ирхѡоз слымха тѡахуа сышнеиуаз, изулак амашьынақѡа раангыларта снадгылт, хара хған ахь ицоз рацхьа иаасықѡшѡа акы снақѡтѡарц, Амзаѡеи ақалақы ирыбжъаз сазымцшыкѡан. Издыруа, сыздыруа азѡ дысѡахаанза, машьынак снақѡтѡеит.

Амашьына дѡықѡлеит, иаразнак уақагы ацѡажѡара тѡысит, ажурнал «Агѡылшьап» ианыз асахьа ыршо ирыманы иаақѡлеит, аимтѡақыча ианасуа еипш, инеигѡыдтѡааигѡыдтѡо. Сара азѡ затѡык, дара срылахѡзамкѡан, ажымдыр еипш, саарылахеит, сысезыцѡырымгѡ хытѡахыртагы смоуа. Схы сықѡыжъны стѡан, излацѡажѡоз зынза ус сзалазамызшѡа.

Хқытахь итѡины зѡыназхоз амѡа амашьына аннадгыла, иаанкылан саатытѡт, мацк сыцсы неивызгеит.

Саамѡахытѡны, ауаа иахьѡѡархасыртамыз амѡахѡас-тала сдѡықѡлеит, сшымгѡыцзо ѡацхьа аѡа шыѡуы срылахаанза, лассы аѡнынза сназарц. Насыцшѡа ус иагыкѡлеит.

Ааи, ус иагыкѡлеит, аха ажѡабжъ, амацѡыс ныкѡашѡа цѡак амазшѡа, сара исапысны, аѡныка ихалазаарын, сахьнеиз иаасысны сырѡит:

— Икалазеи, нан, Алхас? — дшѡацырхацуа, даасцылт санду, лаба лытѡарсуа.

— Араикѡм амазаныкѡгаѡи уареи шѡеидыслама? — иналышьѡеихѡеит саб.

— Темыр Алан исахьа ырѡаастаны «Агѡылшьап» ианитеит хѡа ашѡол аѡы ирылартѡеит, — напышьит Адамыр.

Исзеикѡкуазар хѡа икалаз шыкалаз рзеитасхѡеит.

— Иумыхьыр акѡын, нан, Алхас, — ишылцѡымцхаз лымзазеит санду. — Аха егьаурым, гѡагшақѡ ишыкѡумтѡаз Темыр иеиликаап, уи дѡѡышуп!

— Араиком амазаныкѳгаѳ игѳы нурхеит, Алхас, уара гѳыкала иузыкоу, узырызгаз, узыхъчаз, аа? — иаасае-пнихѳеит саб.

Адамыр ақѳимтзеит.

Хѳонатаѳы уи азбахѳ уа иааптѳѳаны, хѳеилытѳ-ааи-лытѳит.

Ауха лацѳааихъшь сзыкамтѳеит, снахѳаахѳуа сиарта сшылаз, икказа иаашеит.

Сѳагыланы абартѳа санаақѳгыла, ашьха Къантаз икац-шы-уаркалеиуа иаахгылаз амра, ашытѳѳхѳа зѳѳанархаз ашѳахѳақѳа аасгѳыднапсалт, хѳаипылара иеигѳырғазшѳа. Иара Къантаз ахѳа аѳеитыпш наза аапшуа, иеырба-еыр-бо Амзаѳа иааахылт, игѳамгѳамуа, згѳы алаканы зкъѳф таны абыржѳымзар-абыржѳы ишнатѳкъара иаацѳыртѳыз алакѳ рашъ апшра аашътыхны. Амзаѳа зегѳы иара Къантаз инаркны амшын апшахѳа акъынза аѳеитдыхны ишьтан, уажѳраанза иадсымбалацыз сахъѳ ѳыцқѳак налкааны ис-нарбарц атахызшѳа.

Уи апшзара сахѳапшуа сгылан, суѳѳны адѳы сшықѳу ауаа идзырдырыз сқыта гѳакъѳ сыбла сзақѳымго.

Ашьжѳымтанзѳатѳи атынчра рахѳатра иазхѳымѳуа иааи-ны уажѳы-уажѳы иаасѳагылоз зтѳара затѳѳык акѳын:

Дабакоу абри апстазаараѳы зых иақѳѳту азанаат хѳа изышьѳоу змоу ауѳѳы?

Дабакоу?..

АХҚӨА

Амра хара ҳёи игылоит. *Ароман* 5

Сан лыблақәа. *Ароман* 281

Иван Константин-ица Тарба

ИАЛКААУ

Q-ТОМКНЫ

Аџбатџи атом
Ароманқџа

Иван Константинович Тарба

ИЗБРАННОЕ

В двух томах

Том второй
Романы

На абхазском языке

Аиқәыршәәф Ан. Лагәлаа
Аредактор Л. Чамагәуа
Асахьаҗыхы Р. Габлиа
Компиутерла еиқәлыршәеит Н. Гәынба

Аформат 84x108 $\frac{1}{32}$. Атираж 300.

Икатә. акъ. бгъ. 15,75.

Инықәыр. акъ. бгъ. 26,5.

Ағатцаңқа №....

Адсны Аҳәынтқарра

«Акыпцхъ афны»,

ақ. Ақәа, Ешба имфа, 168

